PAUL ANGHEL

IEȘIREA DIN IARNĂ

CARTEA ROMÂNEASCĂ

PAUL ANGHEL

IEŞIREA DIN IARNĂ

— roman —

Cartea I din ciclul
„Zăpezile de-acum un veac“

„Toată puterea Dunării,
cel mai mare fluviu al Europei,
se află la vărsare“.

(Dintr-un manual de
geografie antică)

I

Întîlnirea Păunei Catargi cu prinţul fusese o ratare. Acest bărbat cu ochi albaştri, cu faţă palidă şi cu păr negru s-a dovedit a fi prea deasupra lucrurilor, prea rece şi prea distant, ca să-l anime accidentul unei asemenea întîlniri. La rîndu-i, Păuna nici măcar nu dorise pentru ea această întîlnire, dar un întreg lanţ de mari familii, cu încrengături prin mai toată Europa, se mişcase la un anume moment, impunîndu-i ei, ca ultimă verigă, să mijlocească o întrevedere între prinţ şi un american, un domn Anderson, care sosise la Bucureşti — via Constantinopole — cu o misiune de presă. În fond, acel domn s-ar fi putut înscrie în modul cel mai simplu în registrul de curte, solicitînd personal audienţa, fără atîta bătaie de cap, dar individul dorea o convorbire particulară, nu se ştie pe ce subiect, oricum un subiect gingaş, de vreme ce nu vroia să lase urma trecerii lui pe la Palat, dînd a înţelege că şi pentru prinţ ar fi convenabilă o asemenea întîlnire discretă.

La Bucureşti funcţiona ca girant al consulatului american domnul Adolph Stern, la Constantinopole se afla în postul de consul al Americii un antiotoman notoriu, domnul Eugene Schuyler, pe care prinţul îl decorase la începutul anului cu „Bene merenti“. Prin unul din cei doi, Anderson ar fi putu pătrunde lesne la prinţ, evitînd s-o

mai plictisească pe Păuna. Probabil însă că întîlnirea solicitată avea și un caracter monden, americanul dorea să vadă — după sultan — cum arată un prinț tributar din Europa, ezitînd între Serbia, Muntenegru și România, hotărîndu-se pînă la urmă pentru prințul de la Dunărea-de-Jos.

Anderson arăta ca un țap jupuit, în plus behăia — nu vorbea ! — engleza lui i-a dat Păunei dureri de cap, ea nu-l putea asculta decît cu mare chin, dînd să-și țină cu o mînă falca stîngă și cu cealaltă urechea dreaptă. Nici germana lui Anderson — în care ar fi trebuit să converseze cu prințul — nu era mai convenabilă. Despre franceză nici vorbă, americanul n-o vorbea, el se mișca prin Europa, preponderent franceză, ca un surdomut, ripostînd la replicile franțuzești cu mîinile și cu gîtlejul, scoțînd din gîtlej sunete nearticulate, motiv pentru care Păuna l-a și poreclit Surdomutul.

Pe Surdomut Păuna a fost nevoită să-l instaleze în casă, în aripa locuită pînă nu de mult în urmă de Rudi Catargi, vărul ei bun, care ar fi putut să-i țină companie americanului, mai bine decît ea, Rudi cutreierînd în aventurile lui și America. Americanul s-a instalat deci în dormitorul și în saloanele lui Rudi, unde a început să bată cuie prin pereți și să mute mobila. Păuna, care nu-l întîlnea pe Anderson decît la micul dejun, a întrebat mai întîi personalul ce se petrece acolo, în acea aripă a imobilului, de unde veneau tot soiul de zgomote. I s-a răspuns că „domnul se aranjează“, apoi l-a întrebat și direct pe Anderson, Surdomutul răspunzîndu-i că nu se poate odihni — nu poate atinge patul ! — dacă nu aranjează mai întîi lucrurile din casa Păunei, ca la el acasă. Era aproape o insolență și Păuna n-a răbdat să nu i-o spună, în englezește :

— *Well, you are doing this sort of things at the hotel ?*

— *Of course, mam !* [1]

Răspuns care a stupefiat-o, mai ales prin acel „mam“ ! abreviere absolut neenglezească. Trebuia să scape cu orice preț de Anderson, acest mitocan care, într-o bună zi, s-ar fi putut apuca să are parcul sau să taie copacii din fața

---

[1] — Bine, dar așa procedați și la hotel ?
— Da, doamnă.

balconului, pentru ca peisajul de sub privirile lui să coincidă cu ceea ce avea el în cap. El avea multe în cap, pînă și trăsura pe care Păuna i-o pusese la dispoziție a fost schimbată de Anderson cu o bihuncă cu un cal, înhămat *à l'americain,* cu care Surdomutul circula fără ghid prin București. Noaptea își scria articolele, fumînd pipă. După plecarea americanului, în salonul de lucru ocupat de el au rămas scrum, fum, mormane de hîrtii, hîrtii pe care Păuna a pus să fie strînse și păstrate într-un sac, ca mostră — pentru Rudi ! — de ce specimene umane poate produce Lumea Nouă.

Absurdul începea însă abia la micul dejun, cînd americanul încerca să facă conversație politică cu Păuna, pentru a se lămuri — cît de cît — în privința lumii în care căzuse, subiectul depășind-o pe gazdă, dar și pe oaspete. Întrebările lui Anderson erau dintre cele mai insolite :

— E adevărat că România e o posesiune otomană ? N-am văzut însă nicăieri factorii otomane cum aveau altă dată englezii în America !

— Dar România e o țară autonomă, domnule Anderson. Ea e cu totul separată de Imperiul Otoman, așa cum America de azi e separată de Anglia, la Apus prin Oceanul Atlantic, iar la Răsărit prin Oceanul Pacific.

Această replică, usturătoare, a lăsat însă indiferent obrazul roșu al domnului Anderson ; insul părea și fără epidermă, și fără ochi, el nu văzuse — pînă în acea clipă — că Păuna e frumoasă. El se încăpățîna prin a fi nedelicat, discutînd cu Păuna politică. Anderson a și ripostat :

— Dar americanii sînt englezi, doamnă, au fost englezi pînă la despărțirea de Marea Britanie. Sînt românii otomani ?

— Românii sînt daci care vorbesc romāna !

Păunei i s-a oprit mintea în loc, oferind această propoziție, care l-a uluit și pe american, și el oprindu-se — cu minte cu tot — în loc, în fața frumoasei doamne. Cum adică ! Dar Păuna nu mai putea urni din loc chestiunea, cu mult prea complicată și pentru mintea ei și pentru cunoștințele ambilor. Ea ar fi urmat să-i compare pe daci cu pieile-roșii, să-i aducă apoi în Dacia pe romani, să-i învețe pe daci limba latină, ca să se explice astfel limba

română, în sfîrşit, peste tot acest amalgam de neamuri şi secole, să-i introducă şi pe otomani. Ceva a izbutit totuşi Păuna să lămurească, nu prea mult, fiindcă Anderson a întrebat :

— Totuşi, ce-au căutat la voi otomanii ?

Întrebare care a interzis-o pe femeie, care trăia vizibil chinul de a nu-şi putea răspunde nici sieşi, prin simplul fapt că, pînă atunci cel puţin, nu-şi pusese o asemenea întrebare. Ea a şi răspuns, mai întîi încrucişînd braţele, apoi şi verbal :

— Domnule Anderson, a îngăimat frumoasa doamnă, n-aş putea să vă spun ce-au căutat otomanii pe aici. Cert este că n-au găsit nimic.

Probabil că turcii, în viziunea ei, nu cu mult diferită de viziunea lui Anderson, se înfăţişau ca nişte căutători de aur, acum dezabuzaţi, deşi ţările române nu păreau a semăna nici cu Alaska eschimoşilor, nici cu Mexicul aztecilor. Anderson, la fel ca şi Păuna, era foarte derutat :

— Totuşi ce-au căutat pe aici ? a repetat el întrebarea.

— Ce să vă mai bateţi capul cu ce-au căutat, cînd de mult n-au mai pus piciorul pe-aici. Şi blazată : Eu una n-am văzut un singur turc de lume bună ! Ei n-au putut rămîne niciodată în Dacia, adică în ţările române, fiind siliţi să le acorde un fel de autonomie. Probabil din disperare.

— De ce disperare ?

— Fiindcă românii nu i-au bătut definitiv !

— Bine, a ripostat Anderson, dar dacă totuşi n-au rămas de ce atunci ultimul conflict de pe insula Dino ?

— Dino ? !

— Dino, Tino sau Hino, o insulă de la Dunăre, unde s-a angajat acum, în iarnă, un conflict armat între români şi otomani !

— Un conflict ? ! Habar n-am !

Şi Păuna a lăsat o pauză de derută, care s-a prelungit într-o tăcere jenantă pentru amîndoi. Ea nu ştia ce s-a petrecut la Dunăre. I-a scos din jenă pe ambii răspunsul de la Palat, unde erau invitaţi pentru orele unsprezece, în aceeaşi dimineaţă. În drum spre Palat, Păuna a mai avut răgazul să-i sufle lui Anderson că prinţul vorbeşte de

preferinţă germana, mai puţin engleza şi foarte puţin româneşte.

— Prinţul nu-i român ? a întrebat Anderson, foarte zăpăcit după toate aceste lămuriri prealabile.

— Prinţul e un german pur sînge ! i-a spus Păuna, împingîndu-l din trăsură şi silindu-l să-i ofere mîna, după care i-a dat brînci în palat, urmînd ca cei doi — prinţul şi Anderson — să se descurce cum or putea.

Dar contra aşteptărilor Păunei, întîlnirea dintre Anderson şi prinţ s-a desfăşurat — cel puţin în prima parte — în condiţiile cele mai bune, cu toată gravitatea care se impunea şi cu toată solicitudinea gazdei. De faţă era şi mareşalul curţii, maiorul Theodor Văcărescu, văr cu Mişu Văcărescu, un intim al Păunei, maiorul mareşal fiind un tînăr domn foarte atent, care intervenea exact cînd trebuie, îndeplinind şi funcţia de translator benevol, cînd ceilalţi doi nu-şi găseau cuvintele, şi pe aceea, cu mult mai pretenţioasă, de tălmăcitor al subiectelor în conversaţie — istoria locală ! —, în care fie prinţul fie oaspetele său se descurcau mai greu.

Prinţul ştia totuşi — ceea ce americanul părea să ignore — că primul contact oficial între România şi între Republica Americană avusese loc pe vremea predecesorului său, prinţul Cuza, în anul 1859, imediat după Unire, cînd domnitorul român se afla în lagărul militar de la Floreşti, aşteptînd sau o invazie otomană, sau o invazie austriacă, sau pe amîndouă deodată. În acele împrejurări, dramatice, reprezentantul Americii adusese domnitorului român un mesaj de îmbărbătare. America era desigur departe, lipsită de mijloace, dar ea susţinea cauza naţiunilor cotropite, ca pe propria sa cauză. Întrebarea pe care prinţul a formulat-o, pentru oaspetele său, imediat după această evocare a fost :

— Aduce oare domnul Anderson un asemenea mesaj ? Al doilea !

Domnul Anderson a tăcut ; el era un om practic, vroia mai întîi să se asigure cu cine stă de vorbă, dacă are sau nu în faţă nişte parteneri de absolută încredere. El avea, într-adevăr, asupră-i un mesaj, dar n-a socotit că trebuie să-l predea imediat, preferînd să mai aştepte, deşi parte-

nerii de discuție păreau a fi destul de serioși. Maiorul Theodor Văcărescu a intervenit, informîndu-l pe oaspete asupra unor fapte semnificative : românii, în ceea ce-i privea, susținuseră în cîteva rînduri cauza Americii. Mai întîi cauza Revoluției Americane, prin cîțiva voluntari. Mai apoi românii trimiseseră, tot din ordinul prințului Cuza, o misiune militară în America, în timpul Războiului de Secesiune, misiune care a acționat în tabăra nordistă. Mai recent, prințul îl decorase pe consulul american de la Constantinopole cu „Bene merenti". Domnul Anderson a replicat, la rîndu-i, că nici americanii nu rămîneau mai prejos. Și o ultimă dovadă : un negustor american de armament, Mr. Berdan, sosise în ianuarie la București, în vederea unei tranzacții privind puștile pe care firma Berdan le livra pretutindeni, la un preț convenabil. Prințul îl primise pe acest domn în audiență. Iată deci și reciproca ! Românii se puteau bate pentru libertatea lor cu puști Berdan, de cea mai bună calitate, oferite paralel — prințul o știa — și rușilor și otomanilor !

Ajungînd la otomani, domnul Anderson a pus din nou întrebarea pe care o adresase Păunei :

— Bine, dar ce-au căutat otomanii aici ?

Prințul începuse să se impacienteze, întîlnirea se prelungise prea mult. El știa că acest subiect e foarte complicat, atît de complicat încît se vedea în imposibilitatea de a-l mai expune încă o dată, pentru încă un străin, acum un domn de peste Ocean. Știa, de asemeni, mai bine zis simțea, că americanul nu pricepe nimic. Povara explicației a revenit din nou pe umerii maiorului Văcărescu, care a înțeles să simplifice povestea — cît se putea — dîndu-i o turnură comercial-politic-militară, numai bună pentru un jurnalist. Văcărescu a început prin a prezenta mai întîi „chestiunea Dunării".

— Dunărea, a spus el, e un fluviu care atrage teribil neamurile, chiar pe cele mai îndepărtate de cursul ei.

Așa se întîmplase desigur și cu alte fluvii — cu Gangele, cu Fluviul Galben, cu Nilul —, Anderson o știa probabil, el nu știa însă ce se petrecuse pe aici. A urmat un bombardament de date — istorice, cronologice, geografice — care l-a amețit pe american. Astfel a înșirat

Văcărescu, la Dunăre, în antichitate — ce e aia antichitate ! — sosiseră mai întîi persanii lui Darius. Apoi elinii, apoi romanii, care au stăpînit tot fluviul, de la izvoare la vărsare. Anderson a înţeles că românii, nu romanii, stăpîniseră tot fluviul, şi era foarte descumpănit. Apoi Dunărea, a mai spus Văcărescu, a fost împărţită pe bucăţi — de ici pînă colo —, după neamurile de pe malurile ei, românilor revenindu-le partea cea mai mare şi mai bogată : Dunărea de Jos. De unde geloziile !

— Şi dacii ? a întrebat Anderson. Dacii, din care se trag românii, unde au dispărut ?

— Dacii au rămas aici ! a răspuns Văcărescu. Dacii s-au transformat în daco-romani, adică în români !

— Ce curioasă metamorfoză ! a constatat Anderson, nedumerit. Apoi către prinţ : Aţi vizitat India ?

— Nu, a răspuns prinţul Carol.

— Numai acolo am auzit că se petrec asemenea fantastice transformări. De aici, de la Bucureşti, am să plec în India.

— De ce să plecaţi în India ? a intervenit Văcărescu. Ceea ce aveţi de lămurit se poate lămuri aici.

— Totul ni se pare complicat pînă la imposibil ! a răspuns americanul.

— Dar de ce complicat ? a replicat Văcărescu. Tot ceea ce s-a petrecut pretutindeni s-a întîmplat şi la noi. Partenerii uneori au fost alţii. Noi am rămas aceiaşi. Acum, la Dunărea de Jos se confruntă trei imperii. Şi în încheiere : Este de presupus că şi America e interesată la rîndu-i în chestiunea dunăreană.

Domnul Anderson a priceput, în sfîrşit, că întreaga chestiune dunăreană e foarte complicată şi că el însuşi, desigur involuntar, era mesagerul unui interes care îl depăşea.

Cît s-a desfăşurat conversaţia dintre cei trei bărbaţi — prinţul, maiorul Văcărescu şi american — Păuna s-a întreţinut cu prinţesa, care nu înţelegea rostul vizitei lui Anderson, nici faptul că acesta era însoţit şi introdus la Palat de o doamnă din Bucureşti. Referindu-se la american, prinţesa îl numea mereu „logodnicul dumneavoastră", pînă cînd Păuna a intervenit :

— Dar domnul Anderson nu mi-e logodnic. Nici nu-l cunosc de fapt.

— Atunci cum de-aţi insistat ca un necunoscut să fie primit de prinţ ! s-a mirat prinţesa, cu tonul unui foarte accentuat reproş.

Păuna a încercat să-i explice înaltei doamne procedura complicată a acestei întîlniri : prinţul nu vroia să primească oficial un jurnalist din America, nici să-i facă declaraţii, în conjunctura internaţională în care ţara se afla, americanii consimţiseră la aceasta, în consecinţă au procedat delicat — mare lucru la ei ! — recurgînd la un procedeu european : lungul lanţ al scrisorilor de recomandare, ultima verigă fiind chiar ea, Păuna. Păuna era prietenă bună cu Colette Calimaki-Catargi, al cărei soţ se afla în post de consul al României la Paris, aceasta era prietenă cu soţia lordului Derby, ministrul britanic de externe, care avea o mătuşă la Boston, prin bunăvoinţa căreia domnul Anderson din Chicago primise o primă scrisoare de recomandare.

Nici dialogul cu prinţesa nu mergea mai uşor. Ca să-i uşureze priceperea acestei poveşti, Păuna însăşi a redus întreaga ispravă la o caricatură.

— Atît de complicat, a încheiat ea, cînd putea să fie atît de simplu ! Domnul Anderson avea ca misiune conferinţa de la Constantinopole. Or aici, la Constantinopole, se află în post de consul generalul prinţ Iancu Ghica, a cărui soţie, Alexandrina, mi-e mătuşă. Era mai simplu ca domnul Anderson să obţină un bilet de la ea, cu care putea veni la Bucureşti pe drumul cel mai scurt.

— Dar s-ar fi supărat, poate, mătuşa dumneavoastră de la Paris ! a observat prinţesa, care vădit încurca lucrurile abia lămurite.

— Colette nu mi-e mătuşă, mi-e vară ! Mătuşa mea e Alexandrina, v-am explicat.

— Atunci îmi pare rău, a continuat prinţesa, că s-a supărat verişoara dumneavoastră de la Constantinopole, ale cărei bune oficii n-au fost folosite.

— Dar nu s-a supărat, a negat Păuna. Tante Alexandrina nu ştie nimic.

— Cum nu ştie nimic ? Atunci cine s-a supărat din toată această lume ? !

— Nimeni, a încheiat discuţia Păuna.

— Totuşi e bine că măcar pînă la urmă prinţul l-a primit pe domnul Anderson, a încheiat şi prinţesa.

Cele două doamne nu mai aveau nimic a-şi spune pe marginea acestui subiect. Despre ce puteau conversa mai departe, cînd dincolo discuţia bărbaţilor se prelungea ! Păuna a făcut atunci, pe loc, o primă constatare : femeile bărbaţilor de stat uită adesea că sînt femei şi se comportă cel mai adesea ca nişte bărbaţi în travesti. Puţin ar fi lipsit ca prinţesa să discute cu Păuna politică. Ceea ce Păuna a evitat, încercînd — printr-un zîmbet afectuos — s-o readucă pe prinţesă la ceea ce aceasta era în fond — o femeie. Păuna se simţea puternică — ea lua lumea sub protecţie, nu invers. Se simţea puternică chiar în preajma femeilor foarte inteligente şi tinere, care-i recunoşteau supremaţia. Nu evita societatea doamnelor frumoase, a nubilelor chiar — dimpotrivă —, frumuseţea ei stranie îşi sporea în contact cu tinerele fete puterea de şoc. A fi frumoasă şi a nu ocoli femeile frumoase — şi încă pe cele tinere — reprezenta un atu pe care Păuna îl juca dezinvolt, etalîndu-şi cu succes strălucirea.

Dar acum nu se putea. Ca şi Anderson — care n-o văzuse —, nici prinţesa nu lua act de atuu-rile Păunei, silită să-şi restrîngă trena farmecului, să rămînă cuminte, în fotoliu care-i revenea. Orice îi stătea bine Păunei, în orice ambianţă strălucea, minus în acest fotoliu care o dezavantaja prin faptul că n-o vedea nimeni. De unde o undă de stînjenire. Ca să depăşească acest moment, ea a făcut prinţesei un prim avans — un compliment — pe care aceasta nu i l-a restituit. Era oare prinţesa o stîngace în raporturile cu lumea, sau, cine mai ştie, o invidioasă ? Dar Păuna nu trezea invidie, a nu-i rezista era obligatoriu, o servitute consimţită, la care se supuneau şi femeile şi bărbaţii, cu bucuria că Păuna „face epocă“. Triumful ei nu avea nevoie de nimic în plus în afară de sine — sau cum spunea un alt personaj monden, din acelaşi cerc : „Singurul lucru care-i mai lipseşte Păunei este o scară princiară.“ Dar nu o scară pe care să se înalţe — era înaltă —, ci o scară pe care să coboare, evoluînd majestuos şi amplu spre lume,

trăgîndu-şi cu gesturi scurte trena imensă, ca şi cum ar fi tras după sine o interminabilă glorie. La sfîrşitul lungii şi reciprocei examinări, prinţesa a întrebat-o doar atît :

— *Est-ce-que vous êtes mariée ?* [1]

Dincolo, în salonul prinţului, domnul Anderson ajunsese cu conversaţia la ultimul conflict armat dintre români şi otomani de pe insula Dînu. Îşi propusese să facă o dare de seamă pe marginea acestui subiect, pentru jurnalul pe care îl reprezenta şi ar fi vrut o concluzie definitivă :

— Deci războiul a pornit !

— N-a pornit, i s-a explicat, fiindcă nici noi nici otomanii n-am făcut oficial declaraţie de război.

— Totuşi soldaţii celor două părţi s-au ciocnit pe insulă. Deci războiul a pornit.

— N-a pornit, fiindcă între timp a şi încetat.

Deci războiul anunţat de presă cu surle şi trîmbiţe încetase înainte de a porni. Domnul Anderson, foarte descumpănit, s-a întors spre prinţ şi l-a întrebat :

— Sînteţi sau nu hotărîţi să faceţi războiul ?

— Dacă războiul nu va putea fi împiedicat, a spus prinţul, atunci îl vom face !

Era o mostră de claritate în echivoc, peste care nu se putea trece. Prelungindu-şi rămînerea în această ţară, domnul Anderson putea să aştepte mult şi bine războiul, încă un an sau două. El voia totuşi să vadă dacă partenerii de discuţie sînt dispuşi să-şi joace şansa cu orice preţ. A mai întrebat :

— Şi dacă războiul va fi împiedicat, ce veţi face ?

— Vom relua lupta diplomatică. Ceea ce am făcut şi pînă acum.

— Totuşi vă pregătiţi de război !

— Sîntem pregătiţi şi pentru pace, şi pentru război.

În salonul prinţesei, Păuna se chinuia să găsească, împreună cu gazda, un alt subiect de conversaţie, cît mai convenabil. Au pornit amîndouă de la săraci — *les pauvres* —, prinţesa fiind o mare amatoare de săraci şi de cîini părăsiţi — *les chiens abandonnés* —, dar Păunei îi displăcea subiectul, drept care ea a şi sărit peste *săracicîini,* trecînd la altceva. Noroc că tocmai se ivea la orizont

[1] — Sînteţi căsătorită ?

războiul, deci perspectiva unor răniţi. Dacă, Doamne fereşte !, pornea vreun război, prinţesa ar fi avut mult de lucru. Au trecut deci la acest subiect — *Crucea Roşie Română,* societate pe care prinţesa o luase sub protecţie, din iarnă, cînd s-a simţit că războiul de la Dunăre bate la uşă. Preşedinte al Crucii Roşii Române era prinţul Dimitrie Ghica, rudă prin alianţă cu Păuna, în societate acţiona cu fervenţă o altă prinţesă, Ana Ghica, o călugăriţă catolică, o misionară. Dimitrie Ghica era de confesiune ortodoxă, sora Ana era catolică, prinţesa domnitoare era protestantă. Păuna n-avea nici o confesiune — doar amorul — dar această situaţie nu le-a împiedicat pe cele două doamne să discute pe larg despre pansamente, feşe, scame, ventuze, lipitori, bucătării de campanie, oale de noapte, tărgi şi paturi de spital, capitol la care prinţesa se dovedea competentă, iar Păuna nulă, un zero absolut. Ea nu-şi putea imagina cum o doamnă din înalta societate ar putea ţine oala unui rănit, deşi prinţesa îşi imagina momentul, vedea scena, ba chiar se cutremura de emoţie şi milă. Păuna a zîmbit interior, sub mina cea mai gravă, abia reţinîndu-şi pe buze o întrebare simplă : de ce bărbaţii trebuie trimişi la război, ca să-i măcelărească adversarii, cînd viaţa putea fi suportată alături de ei şi împreună cu ei într-un mod mai fericit. În marginea acestui subiect, *răniţi-război,* Păuna a formulat o întrebare posibilă pentru augustele urechi, o întrebare pe care prinţesa a primit-o înnegurată, îngîndurată, ba chiar cu tensiune.

— Alteţa voastră crede că războiul este fatal ?

— E mai mult decît fatal, draga mea, a răspuns grav Elisabeta. Şi ca un argument definitiv : Chiar prinţul va pleca la război !

— Credeţi ? !

— Sînt convinsă.

Convingerea aceasta, exprimată de prinţesă cu o voce de habotnică bătrînă, deşi prima doamnă era tînără şi încă frumoasă, a dat-o gata pe Păuna. Probabil că cei doi parteneri princiari, şi-a spus Păuna, n-aveau nimic de făcut în intimitate decît să discute despre război, grija prinţesei şi grija prinţului fiind aceea de a se despărţi cît mai iute,

el ca să plece la război, ea ca să suspine că el a plecat la război, deci scena cu rănirea, apoi tot ce-ar mai fi urmat.

Auzită de Anderson, afirmaţia categorică a prinţesei că prinţul va pleca la război l-ar fi decis pe acesta să predea mesajul, dar americanul se afla dincolo, iar Păuna era preocupată de un alt aspect al chestiunii, ea se întreba ce căuta aici, în această casă, unde nimic n-o mai interesa. Totuşi nu putea pleca, domnul Anderson venise însoţit şi trebuia să plece însoţit, între timp prinţesa se însufleţise, evocarea viitoarelor suferinţe — pe care în mod precis războiul le-ar fi pricinuit — făcea să i se învie obrazul palid şi să i se încălzească vocea.

— Războiul, a spus prinţesa cu un anume tremur în glas, ne va lăsa în grijă şi mulţi orfani.

Nu numai morţi şi răniţi, dar acum şi orfani ! Curios, Păuna nu izbutea să descopere în sufletul ei nici un grăunte de sensibilitate pentru acest nou subiect. Ascultînd-o politicos-aprobator pe prinţesă, ea se întreba ce-i leagă de fapt pe cei doi soţi, care, de la un punct încolo, se confundau. Menajul lor era probabil de o fadoare perfectă. El, militar din creştet pînă-n tălpi, întorcînd spatele femeilor şi ocupîndu-se de armată : ea, credincioasă şi muzicală, distribuindu-se între filantropie şi lucrul de mînă, uniţi unul de celălalt printr-o sală de audienţă. De fapt ce-i lega, formalitatea socială, subordonarea unuia faţă de altul, indiferenţa oficializată, incapacitatea lăuntrică de a vedea şi altceva, alt bărbat, altă femeie ?

Dar prinţesa a simţit probabil momentul de absenţă al tinerei doamne, şi a privit-o cu o tresărire de compasiune :

— *Est-ce que vous vous trouvez mal, madame ?* [1]

Era în această întrebare şi atenţie şi grijă. Cu acelaşi ton se adresa probabil prinţesa unei vecine de bancă la serviciul religios duminical sau unei femei din popor chinuită de indispoziţiile sarcinei. Ea s-a adresat Păunei simplu, cu real interes, cu participare, chiar şi cu suferinţă. Nici măcar un gînd nemărturisit n-o putea jigni pe Elisabeta, care părea invulnerabilă în transparenţa sa aproape aeriană.

---

[1] — Nu vă simţiţi bine, doamnă ?

Cum dincolo, la prinţ, nici domnul Anderson nu putea trece mai departe de inflexibilitatea opacă a prinţului, care, pe măsură ce conversaţia înainta, devenea mai criptic şi mai rigid, pe cît de încălzit, de volubil şi de pus pe explicaţii era maiorul Văcărescu. Chiar şi numai această întîlnire l-a lămurit pe Anderson, care stătuse mult la Constantinopol, că românii nu seamănă cu otomanii, aşa cum prinţul nu semăna cu supuşii săi, reprezentaţi fie şi numai prin două exemplare : Păuna şi maiorul Văcărescu. Mai rămînea de limpezit o singură chestiune care-i interesa acut pe americani : asigurau oare românii o deplină libertate confesională în statul lor ? Prinţul a părut mirat, chiar ofensat de această întrebare, Văcărescu aducea toate asigurările, dar americanul insista. El invoca drept argument contrar faptul că, vizitînd România, nu văzuse nicăieri nici o moschee pentru credincioşii musulmani.

— Dar la noi, în ţară, nu se află credincioşi musulmani, cel puţin pînă azi ! a răspuns prinţul.

La care maiorul Văcărescu a adăugat :

— Nu românii, care sînt creştini, i-au asuprit în lungul secolelor pe otomani, adică pe islamici, ci invers. În lungul secolelor, a mai spus el, noi abia ne-am putut apăra bisericile.

— Totuşi n-am văzut nicăieri nici o moschee ! insista Anderson.

— Cînd vor fi vreodată musulmani pe aici, a spus prinţul, le vom construi o moschee. Vă asigur că voi avansa suma necesară unui asemenea templu din caseta princiară.

Domnul Anderson simţea că în curînd va fi în situaţia de a preda mesajul Casei Albe. Maiorul Văcărescu l-a împins în această direcţie, adresîndu-i o întrebare stimulatoare :

— Spuneţi-mi, domnule Anderson, aţi văzut pe la noi fiinţe captive, oameni sau chiar animale ?

În salonul prinţesei, Păuna simţea nevoia să facă o şotie, să spargă vasul de cristal al acestei întîlniri atît de anodine. Fiindcă între timp ajunseseră, nu se ştie cum, la subiectul *cai — călărie,* Păuna a întrebat-o pe prinţesă cum călăreşte, ea neavînd pînă atunci privilegiul s-o vadă pe Elisabeta călare.

— Călăresc așa cum se călărește ! a răspuns consoarta prințului. Și precizînd : Se călărește într-un singur fel.

— Ba se călărește în două feluri, alteță ! a contrazis-o ea. Și explicîndu-i : Eu una călăresc altfel. Detest postura de amazoană, am și desființat la caii mei șeile de damă. Eu călăresc ca bărbații.

— Cum adică ? a îngăimat prințesa, speriată.

— Adică iau calul între picioare.

Vasul de cristal se spărsese într-adevăr, era țăndări, iar prințesa nu putea, oricîte eforturi părea că face, să adune cioburile într-o nouă formă, în nici un fel. Nu izbutea să vadă scena. Cum adică, o femeie își putea dezveli picioarele mai sus de botine — fiindcă aceasta s-ar fi întîmplat ! —, ca să încalece un cal ? ! Drept care, neizbutind nimic pe calea imaginației, ea a surîs spre Păuna, incredul și cast. A tăcut mult, apoi a murmurat :

— O ! a spus, acum știu despre ce e vorba. Și chiar mă încîntă. Așa călăresc copiii, la țară.

Așa călăreau probabil și îngerii, care erau cu desăvîrșire goi, cel puțin de la Renaștere încoace, după cum o dovedeau multe pînze de mari maeștri, existente în palat. Prințesa și-a amintit cu plăcere că Păuna Catargi chiar se și înfățișase la Palat, cu prilejul Vicleimului de Crăciun, travestită în înger, nu ca în Renaștere, nici vorbă, ci îmbrăcată în alb, purtînd pe umeri niște mari aripi imaculate. I-a și spus Păunei, la încheierea acestui subiect atît de fragil :

— *Vous êtes un adorable ange, madame !* [1]

Adorabilul înger a rîs, cu dinții lui frumoși. Apoi în salon au apărut prințul și Anderson, prințul palid și calm, americanul roșu la față ca un rac fiert. Păuna și-a luat racul în primire și s-a retras cu el, fără nici o ceremonie.

În aceeași seară, Anderson a și plecat din București, spre Viena, iar de acolo spre America sau spre India, fără a duce cu sine nici un dram de lămurire în plus. Aceasta nu l-a împiedicat să tipărească, o dată ajuns în Lumea Nouă, o broșură despre țara pe care o vizitase. Asemenea broșuri, pe tema dunăreană, inundau de la o vreme libră-

---

[1] Sînteți un înger adorabil, doamnă !

riile. Ce adăuga în plus americanul ? Păuna a citit broşura, pe care o primise cu autograf, amuzîndu-se la culme :

„România este o ţară în care nu se află nici un singur animal captiv ; cu foarte multe animale domestice — milioane de oi, herghelii vijelioase de cai, turme interminabile de vite albe, cum şi cu foarte multe animale sălbatice, care fojgăiesc în ape, în păduri, în văzduh. Printre acestea circulă şi oamenii.“

— Ha, ha ! a cenzurat Păuna această frază. Unde o fi văzut individul atîtea animale ? Ar fi putut să vadă altceva, mînăstiri, conace, palate sau, în sfîrşit, lumea bună !

Mai departe, Păuna a citit :

„Nu se află pe aici mari abatoare. Tăierea animalelor se face discret, pe la casele consumatorilor, evitîndu-se expunerea pieilor pe gardurile fabricilor — nici nu prea am văzut fabrici ! — şi evitîndu-se de asemeni deversarea sîngelui în rîuri. Nu se ştie ce se întîmplă aici cu sîngele“.

— Individul este precis casap ! a dedus Păuna. Sau văcar, sau negustor de piei crude. Sau ceva în genul ăsta. Nevăzînd pe-aici decît animale, numai animale, ca în Vestul Sălbatec, acest fiu al Vestului încă sălbatec chiuie de plăcere că nu vede oameni, chiuie asemenea unei locomotive împotmolită în iarbă.

La capătul acestei suite de privelişti anapoda, Anderson punea şi o concluzie arbitrară, pe care Păuna a subliniat-o cu roşul de buze, pe care tocmai îl avea în mînă :

„Nu văd cum această ţară, România, ar putea face război !“

— Animalul ! a pus concluzia Păuna, la rîndu-i.

Americanul mai adăugase şi o listă de nedumeriri, pe puncte, despre aceeaşi ţară carpato-dunăreană :

„— Şeful statului român este un german care, ca şef de stat este supus Imperiului Otoman.

— Imperiul Otoman domină, la nord de Dunăre, o populaţie romană, adică latină, deşi românii sînt daci.

— Între daci şi între romani nu mai este actualmente nici un conflict, cum se presupunea !

— Conflicte există numai între români și otomani,
adică turcii care sînt, curios, moștenitorii Imperiului Bizantin, de care țin românii, ca religie, deși
— otomanii sînt islamici și nu creștini !
— Românii sînt cu mult mai aproape de ruși,
care sînt tot creștini,
dar cu care se află în conflict pe
o mică chestiune de pămînt !
— Dar românii par a fi dispuși să meargă
la război împreună cu rușii,
împotriva otomanilor !
— Cît privește chestiunea insulei Dino (Dinu, Tino, Hino ?), nimeni nu pricepe nimic."

Nici Păuna nu pricepea nimic. Peste toate, în cursul întîlnirii de la palat, prințul nu-i aruncase nici o privire.

Schimbul de focuri de pe insula Dinu — o palmă de pămînt năpădită de spini și sălcii, aflată în apele Dunării, nu departe de portul Giurgiu — a fost primul incident armat care a vestit cu trei luni mai devreme, în plină iarnă, începerea ostilităților. Un pluton de grăniceri otomani s-a angajat cu bărcile spre această insulă pustie, care ținea de teritoriul român, protejînd niște salahori cu topoare, veniți să taie niște lemne. Grănicerii de pe malul român i-au avertizat pe intruși cu focuri de armă, înainte ca aceștia să apuce a trece linia de frontieră, dar ei nu s-au oprit, au vîslit mai departe, salahorii s-au pitit pe fundul bărcilor, în timp ce militarii cu semilună la fes au ripostat cu focuri. La pichetul de pe malul român s-a dat alarma și o întreagă unitate de soldați cu căciuli negre a sărit în bărci, vîslind către aceeași insulă. Pe insulă se mai afla un post român de observație, adăpostit într-o colibă cu foișor, iar soldații de aici și-au pus armele în bătaie. Turcii n-au mai avut cînd să taie lemne, ei au fost siliți să se bată și pe apă și pe uscat, prinși între două focuri.

Încăierarea a fost scurtă și dură. Grănicerii români i-au tratat pe intruși ca pe lupi, și poate că lucrurile s-ar fi isprăvit rău pentru oaspeți — se isprăveau cu totul —, dacă

ofiţerul român care conducea operaţia, un căpitan, Dionis Leurdeanu, n-ar fi intervenit să-şi potolească oamenii, ordonîndu-le să-i cruţe pe otomanii rămaşi vii. Aceştia — cîţi mai erau — au fost făcuţi prizonieri şi transportaţi pe malul român. Cît de înfierbîntaţi au fost şi unii şi ceilalţi s-a văzut dintr-o ciocnire lăturalnică, o tăvăleală dintre un turc voinic şi cîrn şi soldatul Vasile Mălai, care nu l-a putut prinde pe „lupul lui" decît doborîndu-l cu pumnul între nişte spini. L-a scos apoi cu greutate dintre cângile de cătină, legîndu-l cu cureaua de la pantaloni. Finalul incidentului a fost hazliu : Vasile Mălai îşi ducea spre barcă prizonierul, ţinîndu-şi cu o mînă puşca şi cu cealaltă pantalonii.

Atmosfera era încărcată nu acolo, în acel loc obscur unde s-a produs incidentul, ci mai sus, deasupra, hăt departe, fiindcă ecourile focurilor de puşcă trase pe Dunăre, în insula Dinu, au răspuns rapid tocmai la Constantinopole, Paris, Viena şi Londra. Ce se întîmplase în fond ? Nişte turci veniseră să taie lemne. Cu drept sau fără, conflictul s-ar fi putut stinge ; asemenea incidente rămîneau de obicei strict locale, se lichidau lesne prin bună înţelegere între comandanţii celor două părţi, dar nu s-a întîmplat aşa, cum părţile de la faţa locului ar fi dorit-o poate.

Conflictul a izbucnit violent, abia peste o săptămînă, în sferele cele mai înalte. Ministerul Afacerilor Străine din Bucureşti a cerut reprezentantului ţării către Înalta Poartă, generalul prinţ Iancu Ghica, să protesteze printr-o notă încălcarea teritoriului român de către militarii otomani. Ministrul otoman de externe, Savfet-Paşa, a respins nota, protestînd pe loc reprezentantului român, printr-o notă verbală, la ceea ce el numea „agresiunea grănicerilor români". Reprezentantul român a respins nota, după care a cerut instrucţiuni la Bucureşti. La Bucureşti a fost imediat convocat Consiliul de Miniştri. Savfet-Paşa a cerut la rîndu-i convocarea Marelui Divan, pentru a pune în discuţie grava încălcare a păcii la frontiera de pe Dunăre. Războiul plutea în aer şi peste tot se căuta un pretext care să justifice cît mai plauzibil marele incendiu.

Era la nici o lună după eşecul Conferinţei de la Constantinopol, din ianuarie 1877, cînd trimişii diplomatici ai

marilor puteri se retrăseseră fără nici o soluţie în privinţa viitorului păcii, lăsînd Înalta Poartă în derivă. O derivă expusă tuturor accidentelor, probă ciocnirea româno-otomană de pe insula Dinu, care, în situaţia dată, nu putea să nu intereseze marile puteri. S-au trimis deci note circulare reprezentanţilor diplomatici ai fiecăreia dintre părţi, către marile puteri, cu dispoziţia expresă de a se explica — obiectiv ! — incidentul, fiecare parte vărsînd răspunderea în seama celeilalte şi regretînd viitoarele consecinţe, care se şi presimţeau.

Cea mai promptă în reacţie a fost Londra — de obicei cea mai înceată —, care s-a grăbit să secondeze protestul otoman. Unui trimis al guvernului *moldo-valah* în chestiunea insulei Dinu — se evita numele de guvern *român* — i s-a respins demersul, indicîndu-i-se ca singură adresă Constantinopolul, numai acolo se soluţionau afacerile dintre „o ţară tributară şi puterea suzerană" ! Viena a fost reticentă, supraveghind însă atent disputa dintre consulul român Bălăceanu şi ambasadorul otoman Aleko-Paşa, care s-a desfăşurat timp de mai multe zile în salonul contelui cancelar Andrassy. Bălăceanu a fost neted : „S-a dus vremea, a spus el, cînd otomanii tăiau lemne în pădurile Ţării Româneşti." Ambasadorul Rusiei, domnul de Novicov, l-a aprobat, înclinînd din cap. Bălăceanu a telegrafiat la Bucureşti, cerînd aprobare pentru conduita sa. El spuse chiar o frază tare : „Vom respinge forţa prin forţă." Aleko-Paşa a cerut la rîndu-i aprobare pentru ameninţările proferate în acel salon — „Vă vom strivi !" — de faţă fiind atît domnul de Novicov, ambasadorul Rusiei, care a ieşit izbind uşa, cît şi domnul de Robilant, ambasadorul Italiei, „care a fost mai înţelegător" faţă de reacţia tare a ambasadorului otoman.

Din acest punct războiul diplomatic s-a aprins în saloanele de pe întregul continent. Nimeni nu s-a mai întrebat ce s-a petrecut de fapt acolo, la Dunăre, pe insula Dinu, unde încăierarea fusese precedată de nişte bune raporturi între comandanţii celor două pichete, român şi otoman, care se cunoşteau, cultivîndu-se amical, cum se întîmplă adesea la frontiere. Astfel, de Anul nou creştin, căpitanul Leurdeanu îl poftise pe comandantul otoman de peste apă la o vînătoare de mistreţi. Partida s-a desfăşurat în împreju-

rimile insulei Dinu, pe Dunărea înghețată, iar amploarea expediției fusese cu mult mai mare — inclusiv focurile trase — decît în ultimul incident. O ciurdă de mistreți mari, vreo patruzeci, pătrunsese în răchitișul încîlcit și în papura uscată de pe insulă, iar Leurdeanu nu vroia să-i scape. El l-a chemat prietenește pe comandantul pichetului otoman să se asocieze cu oamenii lui și la hăituială, și la pradă, știut fiind că unii dintre godani ar fi scăpat mai mult ca sigur dincolo, spre țărmul drept, fugind pe gheață. Asemenea partide se încheiau întotdeauna cu pahare, ciocnite pe malul român, cu atît mai multe în acest caz, cînd partida fusese o reușită : românii au dat foc răchitișului și papurei de pe insulă, mistreții au țîșnit înnebuniți, printre flăcări, alergînd pe gheață, între cele două maluri de unde bubuiau puștile. Tirul pe gheață, vîlvătăile roșii de pe insulă, care stîrniseră stoluri de păsări negre și albe, grohăiturile și țipetele porcilor, toate fuseseră un spectacol apreciat cum se cuvine de cei doi comandanți. Despre această vînătoare — de mistreți — nu s-a știut însă nimic, nici la București, nici la Constantinopole. S-a aflat în schimb, foarte iute, de cealaltă vînătoare — de lupi — într-un moment de acalmie pe fluviu, nu și de acalmie internațională.

Dincolo de insulă, peste ea, deasupra ei, corespondența creștea în maldăre, revărsîndu-se spre cele două capitale, aflate la polii conflictului, București și Constantinopole. De la București corespondența era deviată la Constantinopole, unde se afla în post generalul prinț Iancu Ghica, Înalta Poartă neavînd un reprezentant în România, iar la Stambul aceeași corespondență, în varianta contrară, cădea pe umerii lui Savfet-Pașa, ministrul otoman de externe. Pînă la urmă, întreaga problemă a revenit exclusiv celor doi, care se aflau de mulți ani față în față. Deci din nou problema raporturilor româno-otomane, pe care Savfet-Pașa se încăpățîna să le vadă ca pe niște raporturi între o țară tributară și un imperiu, pe care Iancu Ghica se trudea să le impună ca pe o simplă relație de bună vecinătate între două țări. Dar ce vecinătate, spunea Savfet-Pașa, cînd Moldo-Valahia făcea parte integrantă din imperiu, conform Constituției otomane, votată în decembrie ? „Imperiul Otoman, a citat acesta din Constituție, cuprinde regiunile și posesiunile actuale, precum și provinciile privilegiate. El for-

mează un corp indivizibil, din care nici o parte nu poate fi desprinsă din nici un motiv.“ Dar despre ce „corp indivizibil“ poate fi vorba, a remarcat Iancu Ghica, cînd între Imperiul Otoman și „provincia privilegiată“ există o frontieră și încă bine păzită ! Mai mult : „puterea suzerană“ cerșea „provinciei privilegiate“ nu tributul, ci niște prizonieri — primii prizonieri !

Ecoul acestui schimb de replici a făcut din nou înconjurul saloanelor diplomatice. S-a atras părții otomane atenția că marile puteri n-au admis acea Constituție, și, drept urmare, tactica otomanilor s-a schimbat : nu se mai punea în discuție frontiera între cele două state, ci dreptul românilor asupra minusculei insule Dinu. De la militarii care se ciocniseră pe insulă, afacerea trecuse la guverne, apoi la diplomați, apoi la geografii și hotarnicii celor două țări. Savfet-Pașa și generalul Iancu Ghica începuseră să fie depășiți de aspectul prea tehnic al problemei, ei stăteau față în față, oficialmente ostili, dar cearta se ducea peste capul lor, prin interpușii tehnici, o puzderie de experți în afacerile dunărene, de care cei doi nu se puteau dispensa. Soarta insulei Dinu a fost întoarsă pe toate fețele, mai întîi sub aspect geografic, al politicii fluviale, apoi al dreptului de acces al fiecărei părți la „lemnul de pe insulă“, în funcție de cum se mutau apele în fiecare an. S-a propus și o comisie de arbitri, dar Savfet-Pașa a refuzat, nevrînd să „internaționalizeze“ problema, care risca să împingă Europa în război. Între timp, presa din cele două capitale clocotea, iar guvernele îi somau pe reprezentanții lor să soluționeze cît mai urgent chestiunea „în spiritul dreptului“, „după normele justiției internaționale“.

Lucrurile ar fi riscat să se înfunde într-o hărțuială pur gratuită — pe luni și ani, așa cum fuseseră atîtea în cursul timpului — dacă noi incidente n-ar fi scos conflictul din amorțeală : un șlep cu sare fusese prădat de otomani la Gura Oltului, lîngă Bechet ; niște ciobani ardeleni care iernaseră cu turmele în Dobrogea, iar acum se întorceau acasă, fuseseră jefuiți de niște bande de bașbuzuci, la Vadul Oii, în fața vameșilor otomani ; un vapor românesc de pasageri fusese oprit din cursă de nave militare otomane și supus unor controale șicanatoare. Savfet-Pașa a respins incidentele, el a denunțat zarva pe care o făcea presa română în

legătură cu asemenea acte, taxate drept „pure invenţii", dar noul combustibil a întețit ciocnirile, care au trecut de la chestiunile de mică geografie la cele cu mult mai mari, de drept.

Deci dreptul românilor contrapus cu al otomanilor la Dunărea de Jos, dreptul unora de a fi stăpîni peste fluviu, dreptul celorlalţi de a contesta această stăpînire, începînd cu zona cataractelor şi isprăvind cu Delta, începînd cu clipa cînd otomanii sosiseră la Dunăre şi isprăvind cu acea zi de februarie a anului 1877, cînd cei doi, Iancu Ghica şi Savfet-Paşa, se aflau iarăşi opuşi, despărţiţi de o hartă a Dunării, pe care era însemnată — cu un punct — şi insula Dinu. Au intrat în bătălie istoricii şi arhivarii celor două părţi, scoţînd la iveală dosare şi mai vechi, încă şi mai prăfuite, pietrificate de timp, apoi micii eruditi — pe fracţiuni — erudiţii în peceţi, sfori cu canaf şi sigilii, specialiştii în mici petice de hîrtie şi în subiecte extrem de minore şi de ingrate, în caz „specialiştii" în insula Dinu ! Dreptul se împiedica uneori într-un fir de praf sau într-un semn prost citit. Giurgiu era cînd San Georgio, cînd Djurdgis, cînd Giurgevo, insula Dinu era: Dino, Tino, Hino, Hinu şi chiar Hinub, fapt care pretindea consultul unor filologi. S-au convocat deci noi specialişti, iar aceştia, spre mirarea celor doi diplomaţi — Savfet-Paşa şi Iancu Ghica — au dat la iveală alte probe : nu numai hărţi arabe, germane şi greceşti, care atestau situaţia insulei Dinu înainte de 1400, sau hărţi otomane, genoveze, veneţiene, dar şi glosare, anale şi cronici. Se perinda sub ochii celor doi diplomaţi un fel de Şeherezadă a dreptului acoperit de hîrtii, fiecare hîrtie deschizînd un evantai de interpretări, sub alte evantaie care se ridicau şi pogorau lent, ameţitor. Lumea diplomatică se speriase probabil de proporţiile eventualului conflict armat şi atunci îi ţinea pe parteneri cu de-a sila la masa tratativelor.

Prinţul Iancu Ghica era un negociator redutabil, îmbătrînit în tratative care ţineau cu anii, perfect adaptat locului, răbdător şi sagace, plin de tact şi fantezie, contrapunînd la acte-acte şi la interpretări-interpretări. Într-o vreme cînd ţara pe care o reprezenta nu avea alte mijloace de a-şi susţine drepturile, zbătîndu-se între maldăre de acte şi tratate — care o legau de mîini, singura libertate

era a interpretărilor, încît la Stambul demnitarii otomani spuneau : „Țara asta n-are întindere, nici gologani, dar are interpretări." La care Ghica ar fi răspuns : „— E tot ce ne-ați mai lăsat." „— Ei bine, i s-a spus, n-aveți atîtea interpretări cîte hîrtii avem noi în arhive !" „— Vă înșelați, interpretările noastre ies deasupra, cu acte cu tot !" Cum se întîmplase și acum, în clipa cînd Iancu Ghica a produs o mărturie vikingă despre insula Dinu, furnizată generalului de un domn Hasdeu, director al Arhivelor Statului de la București, în care se dovedea stăpînirea română asupra țărmului, într-o vreme cînd nu era picior de otoman în Europa și nici chiar în Anatolia.

Noianul de informații, mărturii contradictorii, tratate, hatișerifuri și acte se descîlcea „turcește", adică în ședințe lungi, în cadrul cîtorva comisii de experți otomani și români, care lucrau greu, textele în dezbatere urmînd a fi traduse din română și otomană în franceză — limba oficială a convorbirilor —, iar textele din alte limbi — arabă, latină, germană, italiană, slavonă — în limbile română și turcă, limba actelor.

Iancu Ghica intrase din nou în moara otomană de măcinat timp, cînd ziua se lungea cît anul, cînd clipa se lungea cît ziua, el trăind niște clipe și niște zile ce se mișcau în pas de paianjen, prin contribuția micilor specialiști, paianjeni de hîrțoage, scoși la lumină numai în asemenea prilejuri. Supraveghind lucrările, cei doi diplomați, Savfet-Pașa și Iancu Ghica, discutau între timp despre altceva, inclusiv chestiuni de familie, din cînd în cînd erau siliți să înțepenească în poze oficiale, să-și respingă reciproc cîte o notă despre incidente la zi sau să suspende cu ofensă convorbirile, pînă căpătau noi instrucțiuni. Care veneau uneori la modul cel mai răstit, fiindcă la Dunăre timpul fierbea. Sau erau transmise de unul celuilalt sub forma unor întrebări, ce ascundeau neliniștea.

— Sînt informat, excelență, a început într-o zi Savfet-Pașa, că guvernul român a creat încă patru regimente de artilerie. Este exact ?

— N-am știre, s-a apărat generalul Iancu Ghica. Mă voi informa la București.

Sau el, la rîndu-i :

— Mi se spune, excelenţă, că s-ar fi pus în marş, spre vilaetul Dunării, trei divizii otomane. Guvernul meu e neliniştit.

— Nu cunosc planurile marelui stat major otoman. Dar situaţia internaţională se complică...

Asemenea discuţii păreau a spune că părţile au într-un anume fel mînă liberă, una faţă de cealaltă, că partea otomană nu poate sili partea română să nu se înarmeze, că partea română nu poate opri partea otomană să se pregătească pentru represalii pe toată linia Dunării. Din acelaşi motiv — probabil pentru a nu irita — în convorbiri n-a fost pusă nici chestiunea prizonierilor otomani de pe insula Dinu. Savfet-Paşa nu şi-a revendicat oamenii, ca şi cum aceştia n-ar fi existat, Iancu Ghica n-a adus nici el vorba despre aceasta — prizonierii erau dovada materială a agresiunii ! —, dar discreţia în jurul acestui subiect gingaş i s-a părut generalului de rău augur. El a şi telegrafiat cifrat la Bucureşti, cerînd guvernului ca prizonierii să fie eliberaţi, „cu discreţie", pentru a nu se crea un nou *casus belli* ; Bucureştiul n-a răspuns, la depeşă, dar a eliberat prizonierii.

A fost clipa cînd la pichetul de pe malul Dunării, din dreptul insulei Dinu, a sosit o comisie mixtă româno-otomană, care s-a interesat de prizonieri. Aceştia se înţelegeau bine cu grănicerii români, care, după luptă, nu i-au mai privit duşmănos. Prizonierii stăteau într-un ocol de vite, dormeau într-o poiată, îi adăpa, îi hrănea şi îi păzea Vasile Mălai, învăţat se vede de mic cu meseria de paznic sau pîndar de moşie. Uneori pîndarul dormea printre ei. Morala lui era simplă : dacă turcii nu-şi cer înapoi oamenii, înseamnă că nu vor să plătească gloabă — şi atunci după obiceiul pămîntului, înseamnă că vita trebuie să plătească gloabă ! Drept care, soldatul Vasile Mălai a ieşit la raport şi a cerut ca prizonierii să fie scoşi să taie lemne pe insula Dinu. Căpitanul Leurdeanu a acceptat, dar din păcate în insulă nu se putea intra, Dunărea se dezgheţase, veneau ape mari. Apoi a apărut comisia mixtă şi i-a eliberat pe prizonieri. După care la pichet s-a lăsat liniştea deplină, nimeni nu le-a spus grănicerilor : dă-te mai încolo.

În schimb, la Stambul, deşi se părea că Savfet-Paşa nu ştie nimic de eliberarea prizonierilor, întrebările acestuia

despre unele chestiuni de politică internă română au devenit tot mai insistente :

— Guvernul de la București duce o politică ciudată. Credeți că din cauză că domnul Brătianu e liberal ?

— Domnul Brătianu e român, excelență.

— Și ceilalți din fostul guvern nu erau români ? Guvernul actual, l-a informat Savfet-Pașa pe Iancu Ghica, a dresat un act de trimitere în judecată împotriva foștilor miniștri conservatori. Asta vă spune a bine ?

— Fricțiuni între partide, excelență. Așa-i la noi, în România.

— Dar asta ?

— Ce-i cu asta ? !

Savfet-Pașa i-a pus în față lui Iancu Ghica un prim număr dintr-o revistă nouă — *Revista Armatei* — pe care generalul nu s-a sfiit s-o ia în palme, împurpurat de emoție și bucurie.

— Observ că revista e patronată de prințul Carol ! a mai adăugat Savfet-Pașa.

— Ce vedeți rău în faptul că prințul domnitor patronează o revistă a armatei ? l-a întrebat generalul.

— Văd ce vede toată lumea. România practică o politică aventuroasă. Și țintindu-l pe general : Dar dacă vă rupeți de imperiu, vă întreb, cine vă mai apără ?

— Cum vedeți, ne apărăm singuri !

Era punctul cel mai încordat al partidei, moment în care unul dintre parteneri ar fi trebuit să răstoarne tabla cu piese de șah. Generalul prinț Iancu Ghica și-a stăpînit însă bine nervii și a zîmbit. Era în avantaj. A zîmbit rece și Savfet-Pașa, recunoscînd avansul partenerului. Aceste tratative care țineau de săptămîni se purtau într-un cadru cu totul contrar uzanțelor. În chip firesc el, generalul, nu putea să-l aibă ca partener pe ministrul otoman de externe, ci pe un subordonat al acestuia, un funcționar cu rang de consul general sau de ambasador. Acesta era, pentru el, avantajul. În ceea ce-l privea, ministrul otoman de externe nu-și putea pierde vremea cu o măruntă afacere de frontieră, purtînd tratative cu consulul unei țări mici și tributare, o „provincie privilegiată“. Ministrul otoman de externe se afla cert în dezavantaj.

Dar probabil că Savfet-Paşa avea acum timp. La Stambul, după suspendarea conferinţei marilor puteri, activitatea diplomatică era ca şi moartă, iar demnitarii imperiului aveau acum răgaz să se ocupe pînă şi de fleacuri. Cei doi erau la cea de a cincisprezecea întîlnire în chestiunea conflictului de pe insula Dinu. Ei făcuseră împreună un rond asupra tuturor chestiunilor spinoase care ţineau în loc afacerea româno-otomană, de mai mulţi ani, de mai multe secole. Cineva, unul din doi, trebuia să spargă oul care frigea în palme. Şi atunci Savfet-Paşa i-a pus generalului ceea ce se putea numi chestiunea de încredere :

— Înalta Poartă e informată că la graniţa română din Răsărit Rusia a concentrat mari forţe militare. Se ştie împotriva cui. Îşi va trăda oare România îndatorirea care o leagă faţă de marele imperiu ?

Generalul prinţ Iancu Ghica a fost atent la faptul că ministrul otoman de externe n-a mai folosit expresia „Principatele Unite“ şi nici „Moldo-Valahia“, ci România. A răspuns simplu :

— Fiţi convins, excelenţă, că România nu-şi va trăda datoria care o leagă de sine.

Canalele diplomatice erau cu totul şi cu totul înfundate, ele nu mai puteau transporta absolut nimic. Dînd din umeri a neputinţă, diplomaţii celor două părţi au lăsat din mîini întreaga chestiune, care a revenit astfel din nou în punctul de pornire, pe mîna militarilor. Cînd Iancu Ghica a primit sugestia — printr-o depeşă secretă — să se retragă de la Constantinopole, generalul a răsuflat uşurat. A respirat mai uşor şi Savfet-Paşa. Cei doi nu mai aveau ce-şi spune.

O pace de zile mari a domnit şi la pichetul de pe Dunăre, unde, dat fiind vremea proastă, nimeni nu i-a stingherit nici pe soldaţi, nici pe ofiţeri. Ultimii s-au lansat în nişte grozave partide de cărţi, singura salvare a ofiţerului de graniţă la vreme rea, cînd nici o muscă, dar mi-te un om, nu trece frontiera. Muştele nu înviaseră, era încă frig. Şi soldaţii mureau de urît. Văzîndu-i cum cască, şi cum se întind, şi cum tînjesc ca de lingoare, un camarad de partidă i-a spus lui Leurdeanu :

— Pune-i, frate, să facă ceva ! Pune-i să taie lemne.

Dionis Leurdeanu a consimţit să-şi trimită oamenii la tăiat lemne pe insula Dinu, cu topoarele rămase de la otomani. Vătaf peste soldaţi, Vasile Mălai. Dar cînd soldatul Vasile Mălai a privit spre Dunăre, insula Dinu nu mai exista. O şterseseră apele de primăvară.

În casa Răşcanu micul dejun îi aduna pe toţi membrii familiei la aceeaşi masă, avocatul netolerînd abateri de la această normă care silea neamul să se reînfiinţeze măcar o dată pe zi. La prînz veneau mai totdeauna musafiri, uneori enorm de mulţi, casa fiind deschisă tot timpul anului, nu numai de sărbători — şi acestea multe. Mişcarea personalului, mişcarea oaspeţilor, discuţiile zgomotoase zdruncinau casa, dîndu-i un aspect de stabiliment public, cei din familie se mişcau la rîndu-le aferat, simulîndu-şi rolurile ca familie, chiar cînd o făceau spontan, foarte izbutit ; seara casa devenea un spaţiu al seratelor — muzicale sau nu — şi al discuţiilor pătimaşe de club politic, iar copiii erau siliţi să se retragă mai de vreme, cinînd cel mai adesea singuri, în sufrageria mică. Pentru copii — Hélène şi Theo, pentru tante Clotilde — mătuşa consoartei, şi chiar pentru ea, pentru Anne, Alec Răşcanu rezerva dimineţile, tocmai răgazul micului dejun, care deschidea o bună perspectivă asupra zilei, restabilind intimitatea familială cu care fiecare pornea la treburi, inclusiv cei rămaşi acasă : Anne şi tante Clotilde. Întrunirea matinală nu-şi pierdea prin aceasta caracterul de instituţie, deci aerul solemn, fiindcă nimeni nu se prezenta altfel decît în ţinuta zilei, cu o prospeţime pe care toţi o afişau vestimentar şi pe care urmau s-o piardă mai tîrziu, cînd revenea fiecare să se schimbe — pentru prînz, pentru după-amiază, pentru seară. Nu se reîmprospăta Theo, student în medicină, nepotul avocatului, adăpostit şi adoptat în casă de copil, care apărea la micul dejun — de cînd era mic — neglijent şi tulbure, cu aerul de a fi dormit în paie. Ţinuta lui deocheată — faţă de restul familiei, mai ales faţă de Hélène, care era o cochetă — îi dădea fiori avocatului, care ţinea deschis asupra intrusului un ochi circumspect, cenzurîndu-i firimiturile de pe haine, gesturile bruşte, vorbirea agitată, cu accente

imprevizibile, ale unei voci în perpetuă schimbare. O întîmplare cu un ou, pe care copilul de cinci ani, abia adus în casă, îl spărsese pe haine, mînjindu-se tot, nu-i ieşea tutorelui din cap. Avocatul nu-l putea vedea pe Theo decît mînjit la gură cu albuş semilichid şi cu gălbenuş pe piept, el trăind impulsul de a-i spune permanent nepotului : „Du-te, domnule, şi te spală !“ Drept pavăză împotriva apariţiilor nepotului la micul dejun, Răşcanu ţinea şervetul de olandă, pe care îl şi mototolea în timpul conversaţiilor, gata să-l arunce, cum a făcut şi acum. Se discuta bine-nţeles despre război, despre iminenţa războiului, prilej pentru Răşcanu de a oferi o dizertaţie despre incapacitatea guvernului, prilej pentru Theo de a mormăi sau chiar de a protesta.

— Dumneata să-ţi vezi de medicină ! l-a apostrofat avocatul, dîndu-i o importanţă mai mare decît Theo o avea în casă, fiindcă pînă atunci îl tutuia pe nepot. Şi aspru : Dumneata să vezi, mai întîi, cum stau oasele într-un organism şi apoi să-ţi spui opinia despre organismul statelor.

Tante Clotilde n-a înţeles la ce făcea aluzie avocatul — era cert o aluzie — şi a intervenit :

— În fond, toţi ne putem da cu părerea. Nu înţeleg, Alec, de ce ne reprimi !

— Dar nu vă reprim, doamnă !

— Alec, ce ai cu el ? ! a intervenit Anne, dureros, ca şi cum Theo ar fi fost un bolnav, un bolnav al familiei, care ar fi trebuit menajat.

— N-am nimic cu el, s-a explicat avocatul, ignorînd infirmul, dar domnul ar trebui mai întîi să capete siguranţă asupra argumentelor pe care le mînuieşte. Ar trebui mai întîi să înţeleagă ce e un organism, să înveţe adică medicina, ştiinţele naturii, şi apoi să se pronunţe asupra ordinei sociale şi a ordinei în stat.

— Nu m-am pronunţat asupra ordinei în stat, ci asupra raporturilor între state !

— Şi crezi că un asemenea subiect îţi este mai familiar ? Nu cumva te depăşeşte ?

— Cum te depăşeşte şi pe dumneata !

— Theo !

— Ce, Theo !

— Alec !

— Dar de ce mă opriți ? ! s-a adresat avocatul doamnelor. Sau dacă mă opriți, opriți-l mai întîi pe el. În casa asta s-au inversat cu totul ierarhiile.

Avocatul spusese o enormitate, în casă ierarhiile fuseseră răsturnate nu de Theo, ci chiar de avocat. Între timp, Theo comisese și el o enormitate : se scobea mojicește în dinți cu o scobitoare. Îngrozite, doamnele au privit spre avocat. Acesta îngăduise copiilor niște răsfățuri inadmisibile în ordinea tradițională, el îi trata pe copii ca pe niște majori, el le îngăduia participarea la conversațiile dintre adulți, punîndu-i în vedetă — mai ales pe Hélène ! — iar acum primea ceea ce merita. Partea feminină a casei a trecut peste momentul cu scobitoarea — doamnele se prefăcuseră că nu-l văd pe Theo —, încercînd să se concentreze, pe cît se putea, asupra fondului. În fond, dacă șeful casei avea argumente redutabile în disputa cu Theo, nimic mai elegant decît să le fructifice și să nu recurgă la arbitrajul lor. Avocatul culegea ceea ce semănase. Theo se scobea impasibil în dinți, iar supliciul celor de la masă se prelungea.

— Explică-te, Theo ! l-a îndemnat Hélène, evident complice cu tînărul și amuzată de incidentul cu scobitoarea. Theo a comis încă o mojicie — s-a ridicat de la masă ! —, iar avocatul a fost în drept să intervină autoritar :

— Domnule, stai jos !

— Ei bine, nu vreau să stau ! a strigat imberbul, izbind scaunul.

— Asta e culmea ! a urlat avocatul.

Și tînărul s-a așezat, sub ochii mustrători ai doamnelor, care nu admiteau din partea lui asemenea dezerțiune. Acum nu mai era vorba despre un joc între copii și părinți, ci despre o angajare între bărbați, iar Theo a primit aspra lecție de bună purtare, administrată de femei, consimțind să se adune lăuntric, gata de ripostă. Nimeni nu-i spusese „— Aruncă, domnule, scobitoarea !", totuși și acest reproș se simțea. Dar pe tînăr îl biruia disprețul. Se vedea că în el gîlgîia de mult o revoltă gata să debordeze, pe care abia o ținea în frîu nu un rest de pudoare, ci conștiința de a nu avea partener pe măsură. Cine să-l priceapă, tante Anne sau tante Clotilde ? ! Hélène era scoasă din cursă — pe Hélène o iubise ca pe un camarad de joacă, iar avocatul nu exista. Cu cine să se lupte ! Theo și-a pus capul în piept și a reîn-

ceput să mănînce, înfulecînd ostentativ. Apoi, din nou între degete cu aceeași scobitoare, a izbucnit ca la parlament :

— Domnilor, vorbiți de neutralitatea acestei țări, pe care n-o puteți obține de la nimeni. Dar cine dracu v-a pus să vă așezați aici ? Dacă nu vă convine locul acesta, de ce nu vă mutați !

Replica tînărului i-a făcut pe toți cei din casă să se uite la el ca la un nebun. În expunerea domnului Rășcanu fusese vorba despre neutralitatea țării în conflictul militar internațional care sta să înceapă. Domnul Rășcanu, ca parlamentar ce era, acuza guvernul liberal, la putere, că nu reușise să obțină pentru țară un asemenea statut. Doamnele se arătaseră îngrijorate la rîndu-le. Nici ele nu vedeau, aprobîndu-l pe stăpînul casei, pe unde va scoate România cămașa. Singur Theo spusese grozăvia aceea cu mutarea, singură Hélène a rîs, prostește, cum rîd copiii care nu pricep nimic. Tante Clotilde a și admonestat-o :

— Tu de ce rîzi ?

Hélène n-a mai rîs, nu realiza că făcuse o gafă, n-a mai rîs văzînd figurile uluite ale celorlalți, pe care replica lui Theo îi zăpăcise probabil. Ea vedea lucrurile firesc, în sensul lui Theo — dacă nu-ți place ceva faci altceva — și nu înțelegea de ce oamenii mari, de azi sau mai de demult, nu făcuseră ceea ce trebuie cu casa sau cu țara lor. Avocatul, ca jurist, a simțit viciul raționamentului, dar nu în sensul sentimentelor fetei, ci în sensul „teoriilor" care asfixiau mintea rebelului. La acestea trebuia să răspundă și a răspuns, imprevizibil pentru doamne :

— Dumneata, domnule, a început el, concepi statul ca pe un contract între niște parteneri de producție. Aceștia, la un anume moment, prin contractele pe care le stabilesc, hotărăsc după o anume evoluțiune istorică să fie un stat. Ei bine, e fals. Sub fiecare stat e o țară !

— Adică același lucru ! a ripostat Theo, jucîndu-se din nou cu scobitoarea.

— Adică altceva ! a strigat avocatul, simțind scobitoarea în ochi. O țară e organică, un stat e o construcție efemeră. Statele apar și dispar, sînt fructul conjuncturilor, pe cîtă vreme țările rămîn, fiindcă acestea se confundă cu națiile. Și după o pauză retorică : Astfel, țara noastră-i cu mult mai mare, domnule, decît statul. Noi avem pămînt și

oameni în toate statele vecine, cu care însă nu trebuie să purtăm război, ca să nu sacrificăm statul de azi pentru țara de mîine. Iată de ce neutralitatea e obligatorie !

— Și pentru cine cereți neutralitatea, pentru stat sau pentru țară, ca să pricep !

— Pentru stat, bine-nțeles. Această fragilă construcțiune care e România de azi, care n-a împlinit încă douăzeci de ani de cînd e unită, trebuie apărată în ceea ce reprezintă ea, fără a o expune în nici un fel seismelor, care ar putea s-o destrame.

— Și cum veți face ? a întrebat Theo, încrucișînd brațele și așteptînd.

— Chiar, Alec, cum veți face ? au întrebat și doamnele.

Avocatul a tușit, oprit din avînt — îl iritau întreruperile —, iar acum îl irita neputința, în plin avînt cum se afla, de a prinde în mîini argumentul zdrobitor.

— Aici greșesc domnii de la putere, a strigat el, care nu au creditul necesar în fața marilor puteri, ca să obțină statutul de neutralitate care ar prezerva România.

S-a lăsat o clipă de liniște, dezumflată, ca în pauza unui discurs. Doamnele nu îndrăzneau să miște ceștile de ceai și paharele, iar bona în alb stătea în așteptare, lîngă o consolă. Doamna Rășcanu i-a făcut semn acestei auxiliare să rămînă acolo. Domnul Rășcanu și-a suflat nasul. Theo simțea că e momentul lui.

— Adevărul este, domnilor, a strigat el, aruncînd în sfîrșit și scobitoarea, adevărul e că nu sînteți în stare să mișcați mulțimile. Și cu superioritate, către tutore, căruia concedea să-i recunoască rudenia : — Dumneata, oncle Alec, respingi ideea de determinare socială și respingi mecanismele care o pun în mișcare. Dar, iată, eu n-am nevoie de guvern ! Noi nu vrem să cerem nimic guvernului, nici acestuia de azi, nici altora care vor fi. Dacă mulțimea de producători va vrea neutralitatea, ea va avea neutralitatea. Împotriva guvernului. Fiindcă nimeni n-o va putea sili să ridice arma, dacă nu va vrea arme.

— Dar aceasta e o incitație la anarhie ! a strigat avocatul.

— Refuzul de a urma politica unui anume guvern e anarhie ? a întrebat calm Theo. Cînd dumneavoastră, con-

servatorii, respingeţi politica guvernului de azi, vă înscrieţi oare în anarhie ? Dar cînd răsturnaţi un guvern în alegeri ?

— Acestea sînt căile legale, constituţionale, de a corecta politica unui stat.

— De ce n-ar avea atunci acest drept cei care poartă statul pe umeri ! Acum vreţi neutralitate, fără ei. Mîine o să vreţi război, fără ei, şi atunci mă întreb cine o să se bată, în cazul în care ei nu vor ! Toţi liberalii din România nu numără un regiment ; conservatorii abia dacă pot improviza o companie. Şi atunci ?

— Theo ! a strigat Anne, dar e oribil ce spui. În aceste partide politice e toată lumea bună.

— Lasă-l să spună ! a convenit avocatul. El e cu neştiutorii de carte. Evanghelia beznei. Se anunţă o nouă eră creştină, laică însă, al cărei profet e unul Marx. Una din bisericile lor se află la Medicină, o alta la anticariatul Weiss. Este exact ?

— Dar ce se întîmplă în aceste locuri, Theo ! a strigat tante Clotilde, pocnindu-şi palmele.

— Deocamdată domnii fac adunări ca masonii, a informat domnul Răşcanu. Aceasta deocamdată !

— Şi mai apoi ? a întrebat Anne, cu o scurtă tresărire.

— Întrebaţi-l !

Theo tăcea. Simţea cum în jurul lui se închega o umbră de mister, care-i făcea bine, îl proteja. Hélène l-a atins cu piciorul pe sub masă, băieţeşte. Intuia că se petrece ceva deosebit cu Theo, cei mari îl tratau cu un respect ostil, iar fata ar fi vrut să-l asigure că, în ceea ce-o privea, ea îl consideră un bărbat. Ar fi vrut chiar ca Theo să respingă mustrările, oricît de brutal, deşi în surdină Hélène îl seconda pe papa. Dar Theo tăcea şi misterul pe care îl emana fiinţa lui trimitea pe chipurile uimite ale celorlalţi un fel de spaimă. Anne pusese deoparte cuţitul cu care tăia cozonac, tante Clotilde ezita să mai mişte linguriţa în ceaşca de ceai, ţinînd-o cu o mînă tremurată.

— Formulează-ţi, domnule, pînă la capăt programul. Ia-ţi acest curaj !

— Programul meu oricum nu vă interesează, a răspuns Theo. Dar dacă vreţi să ştiţi cîte ceva, poftim : o societate

sau o persoană din cadrul acesteia trebuie să-şi ia singură libertatea de a-şi decide soarta.

— Este ceea ce-ai făcut şi dumneata acum ! a strigat Răşcanu, ridicîndu-se şi aruncînd şervetul.

— Exact ! a confirmat Theo, ieşind din sufragerie.

Domnul Răşcanu a ţîşnit spre aceeaşi uşă, pe care Theo apucase s-o izbească. Avocatul s-a precipitat după nepot, probabil spre scara care ducea la mansardă, lăsînd în urmă uşa deschisă. A reapărut apoi, după o vreme, mai liniştit — i se auziseră şi paşii fermi pe scară — surprins să le găsească pe doamne în aceeaşi poziţie crispată, cu spaima pe chipuri. Numai Hélène dispăruse, plecînd probabil la şcoală. Şi bona, care s-a şi întors, aducînd o tavă cu brioşi fierbinţi. Ca să restabilească normalitatea, sugerînd că nimic important nu se întîmplase, domnul Răşcanu a luat cu mîna o prăjitură direct de pe tavă şi a consumat-o în picioare. Doamnele l-au privit uimite, fără să-l întrebe nimic. Ceva se întîmplase totuşi, dar important era că şeful casei restaurase echilibrul. Într-un tîrziu, Anne a îngăimat:

— Avem azi lume la prînz ?

— Nu ştiu, a răspuns el, s-ar putea. Se deschide azi şi Senatul. Vine multă lume din provincie.

Pendula mare din colţ a sunat apoi nouă bătăi. Acest orologiu spectaculos, cu sunet grav şi amplu, amintindu-l pe acela — la fel de grav — din turnul parlamentului englez, l-a făcut pe domnul Răşcanu să se resimtă drept ceea ce era : un parlamentar chemat la datorie. El şi-a căutat cu o privire distrată ghiozdanul cu hîrtii, dar această recuzită fusese dusă la trăsură de secretarul său Garussi. În lipsă de altceva, Alec Răşcanu a sărutat-o pe frunte pe Anne, apoi a ieşit.

La Parlament, Alec Răşcanu a avut noroc : trecînd mai întîi pe la tribunal, unde avea afaceri presante, el a intrat în aula Camerei deputaţilor cu întîrziere, cînd prima listă de vorbitori fusese aproape epuizată. Interpelarea pe care o pregătise urma a fi înscrisă abia după pauză. Aceasta îi dădea răgazul să prizeze atmosfera — deja fierbinte ! — şi să-şi revizuiască argumentaţia, în funcţie de intervenţiile în curs şi de eventualele reacţii ale băncii guvernului.

Omul guvernării, Brătianu, stătea în capul băncii guvernamentale și se juca nervos cu creionul, ascultînd un discurs al unui domn Deliu, tot un deputat din opoziție. Deliu era un mare mîncător de argumente, toate „tezele Rășcanu“ privind neutralitatea fuseseră suflate de acest domn, care le-a și trimis spre primul ministru într-un tir fără greș. Dar Brătianu n-a răspuns — n-avea ce răspunde —, iar după interpelarea lui Deliu, C.A. Rosetti, prezidentul Camerei, a dat pauză.

De la o Cameră preponderent liberală, Rășcanu nu se putea aștepta la nimic bun. Noroc că mai era și Senatul. Senatul reprezenta o instanță de echilibru, care intervenea întotdeauna la timp cu ponderea sa conservatoare, pentru ca balanța Corpului Legiuitor să nu se rupă definitiv. Peste toate mai era și prințul, care putea opune un veto acțiunilor hazardate, oprind excesele „roșilor“. Către prinț își îndreptase speranța Rășcanu, în multe rînduri, așteptînd de-acolo, de la Palat, gestul care să restituie țării echilibrul salutar, acum atît de amenințat. Nu reprezenta oare prințul simbolul însuși al echilibrului ?

Rășcanu avea răgazul să tragă o fugă la Senat, unde intenționa să pună la punct anumite strategii de partid : în cazul în care Camera — unde guvernamentalii dețineau majoritatea — ar fi aprobat bugetul țării pe anul în curs, Senatul era în dreptul său să facă obstrucție și să-l respingă. Și așa guvernul întîrziase cu aprobarea bugetului, pînă la inadmisibil ! Era în martie și discuțiile la buget nu se încheiaseră. Dar înainte de a ajunge la Senat, Rășcanu trebuia să-și înscrie interpelarea pe lista vorbitorilor. El dorea să ia cuvîntul pînă la prînz, în cazul în care Rosetti ar fi avut bunăvoința să-i acorde cuvîntul printre primii. Relațiile lui Alec Rășcanu cu C.A. Rosetti erau reci, bine supravegheate, prezidentul Camerei refuzînd să se lase prins în mici vicii de procedură parlamentară cu oamenii din opoziție, și Rășcanu a obținut repede ceea ce dorea ; el fu înscris la cuvînt după Dimitrie Sturza, fostul ministru al finanțelor, pînă în urmă cu o lună, și după P.P. Carp, care precis avea să ridice chestiunea abuzurilor guvernului împotriva foștilor miniștri conservatori. Alți deschizători de drum îi lărgeau astfel calea, îi eliberau mîinile, înlesnindu-i concentrarea asupra esențialului. Rășcanu știa,

dintr-o lungă experiență la bară, că nu-i avantajos să pledezi cu mîinile încărcate, povara chestiunilor aduse în discuție — mai ales cînd sînt prea multe — reducînd din elanul vorbitorului și din eleganța expunerii.

La Senat Rășcanu a găsit — cum se aștepta — o atmosferă încărcată, ba chiar fum. Sobele scoteau fum. Peste clădire, peste întregul cartier se lăsase o pîclă grea, înecăcioasă și sură, iar hornurile răcorosului palat, așezat ceva mai jos decît Parlamentul, nu trăgeau. Prima reformă pe care ar fi trebuit s-o voteze senatorii, în ceea ce-i privea, ar fi fost introducerea unui nou sistem de încălzire — eventual cu abur, după moda englezească —, dar lipseau și fondurile, și inițiativa, astfel încît în culmea unui discurs, debitat de un domn Șutzu, aproape de fraza cheie, sala a trebuit evacuată ca să se scoată fumul. Rășcanu a sosit tocmai cînd se dăduse pauză. Mulți senatori au plecat acasă sau la club — sesiunea se putea ține foarte bine și la club ! —, dar, din schimbul de vederi cu cîțiva amici, Rășcanu a dedus că rezistența Senatului la toate măsurile preconizate de guvern va fi fermă. În privința foștilor miniștri conservatori, puși sub acuzare de „roșii", Rășcanu a aflat că aceștia refuzau să se prezinte în fața comisiei parlamentare de anchetă, domnul Maiorescu și alții fiind aduși pe sus, cu dorobanțul în trăsură. Unul dintre acuzați, domnul Costaforu, murise între timp. „— Ce-ar fi, domnule, să le preiei apărarea, inclusiv postmortem lui Costaforu ! i-a propus un senator lui Rășcanu. După opiniunea mea, soluția unui proces public ar fi foarte nimerită, cîtă vreme bandiții se răfuiesc, uite, pînă și cu morții ! Guvernul s-ar compromite definitiv. Ar ieși lume, în stradă !"

Rășcanu a respins ideea, guvernul era și așa compromis, guvernului i se dăduse lovitura la discutarea bugetului, iar în aer stătea și „lovitura externă". „— Să nu-i dea omului Domnul pe cap cîte poate duce !" a pus încheierea un bătrîn senator din Moldova, referindu-se probabil la capul lui Brătianu, care ducea multe. Schimbul de opinii se desfășura la bufet, printre cuțite și pahare, printre tăvi cu pateuri și cești de cafea, replică a bufetului de la Cameră, unde la aceeași oră se luau gustări, prelungindu-se printre îmbucături dezbaterile din aulă.

Dar la Cameră pauza fusese scurtă, iar după pauză discursul lui Dimitrie Sturza se plasase direct în miez. În iarnă, Sturza primise să lucreze cu actuala echipă guvernamentală, el acceptase Finanţele, asumîndu-şi imposibila sarcină de a concepe şi propune executarea unui buget pe anul în curs — 1877. Dar cum ? Deficitul imens, datoria publică exorbitantă — „— Moştenirea conservatoare !" a urlat cineva, un guvernamental — peste toată pretenţia guvernului de a impune o politică de înarmare. Dar cu ce bani ? !

Ascultîndu-l pe Sturza, Răşcanu vedea cum i se fură o altă serie de argumente, pe care le ţinea în rezervă pentru clipa sa. Dar ascultînd tiradele — în fond Sturza nu făcea decît să-şi justifice demisia din guvern — şi privind cu distanţă etalarea argumentelor, Răşcanu se obiectivase, căpătase sentimentul deplin al liniştei în misiunea care îi revenea. El nu trebuia să mai pună pasiune — patimă ! cum făcuseră ceilalţi. El nu trebuia să mai cultive efectele de retorică — în gravitatea situaţiei ar fi fost o impudoare. El trebuia să exprime, simplu şi drept, somaţiunea ţării întregi : „— Către ce ne îndreaptă guvernul ? Ce viitor ne pregăteşte ? Sau ne aruncă, orbeşte, în întunericul unei istorii imprevizibile ?"

P.P. Carp a fost scurt, tăios, total. Nu pot fi pedepsiţi nişte oameni pentru că au guvernat, a spus el, în esenţă. Acesta nu e un delict, oricît ar fi durat guvernarea conservatoare. El nu şi-a apărat colegii ameninţaţi cu traducerea în faţa justiţiei, ci a condamnat arbitrariul puterii, ilustrat prin acest caz. Întrebarea lui era dacă se poate face orice cu puterea. Iar guvernul, producînd dovada că poate face orice, înseamnă că e pregătit pentru iresponsabilitatea ultimă. Aplauzele au fost însă anemice, s-au înroşit doar palmele „albilor", dar efectul a fost maxima încordare, vădită în atitudinea lui Brătianu, care stătea ca un arc. Urma la cuvînt domnul deputat Alec Răşcanu, care avea într-adevăr cale liberă.

Şi care a fost surprinzător de simplu, fără nici o retorică, aproape fără voce. Se putea aprecia, în circumstanţa dată, cum marea retorică se obţine ades fără voce, prin simpla rostire a unei chestiuni — cînd este esenţială.

— Şi pe unde vor trece trupele ruse spre frontul sud-dunărean ? a întrebat Răşcanu, suprimînd formula introductivă.

— Prin aer ! a răspuns Brătianu simplu, direct, tot atît de spontan pe cît de spontane au fost şi hohotele de rîs care au urmat.

Au rîs pînă şi „albii". Apoi Brătianu a continuat, atrăgînd asupra sa atenţia întregii aule, care îl asculta cu sufletul la gură :

— Garantaţi dumneavoastră neutralitatea acestei ţări, dacă aveţi mijloace, şi eu vă las puterea.

Efectul de duş cu apă rece s-a resimţit în unda de frig care a străbătut aula. Primul-ministru a profitat de paralizarea auditoriului şi a continuat, mucalit şi mustrător :

— Păi pe unde să treacă ruşii, domnilor, ca să se bată cu turcii, decît pe unde au trecut întotdeauna, adică pe la noi !... A, vreţi să spuneţi altceva, vreţi să întrebaţi guvernul dacă nu are în vedere unele măsuri, cum garantează el această eventuală trecere. Asta-i altceva. Vom putea discuta chestiunea, cu actele pe masă, într-o sesiune secretă. Dar aşa cum puneţi dumneavoastră problema, vă plasaţi în absurd. Nu mai am cu cine vorbi. Faceţi rost dumneavoastră de o altă aşezare acestei ţări şi vă aplaud !

N-a mai rîs nimeni. Şi nici n-a mai aplaudat. Fiindcă reţinuse prea mult atenţia, Brătianu s-a întors spre vorbitorul de la tribună, într-un gest de scuză :

— Vă rog să continuaţi !, după care s-a aşezat.

La tribună, vorbitorul simţea că n-are aer, iar mîinile — grele pînă atunci de argumente — îi erau acum moi şi uşoare, nişte anexe jenante. Alec Răşcanu n-avea măcar în faţă, la pupitru, nişte hîrtii pe care să le examineze, cu care să umple pauza, ignorînd rumoarea care a urmat. Marea aulă intrase în trepidaţie. La început confuz şi lent, apoi tumultuos. Tumultul a început să se despartă pe voci, voci aţîţate, vocea de la tribună nu se mai auzea. Cineva a urlat : „— Vrem statutul de neutralitate al Belgiei !" Cineva a răspuns : „— Mută-te, domnule, în Belgia !"

Răşcanu a tuşit de cîteva ori — se simţea înecat de fumul pe care îl aspirase în sala Senatului, a dat să-şi scoată batista, dar ducînd mîna la piept, ca s-o extragă, a găsit lîngă batistă, în buzunar, o hîrtie pe care a scos-o cu curio-

zitate, apoi cu bucurie. Era un proiect de rezoluție, în chestiunea înarmării, pe care deputatul îl pregătise în urmă cu multe luni, în vara trecută, cînd conservatorii guvernau, cînd conflictul oriental se dezvolta sîngeros la sud de Dunăre, în Bulgaria, Serbia și Muntenegru. Se punea atunci problema apărării frontierelor — sarcină a guvernului conservator aflat la putere —, dar problema se punea și acum, încă și mai acut. Rășcanu n-a ezitat — ar fi fost altfel definitiv învins —, el și-a încordat puterile, a reușit să capteze din nou atenția, a lansat vechiul proiect de rezoluție, apoi s-a retras de la tribună.

L-au aprobat furtunos guvernamentalii, în schimb l-a huiduit Deliu ; tumultul de aplauze a fost atît de intens încît sunetul clopoțelului prezidențial, scuturat de C.A. Rosetti, nu se mai auzea. În larma care s-a instaurat, banca guvernamentală a început un consult cap lîngă cap, apoi un consult de grupare, apoi, cu concursul prezidentului Camerei, s-a cerut pauză. Guvernul solicita răgazul de a răspunde pe loc la proiectul de rezoluție propus de onor domnul Rășcanu. Această scurtă comunicare a dezlănțuit un nou tumult : Deliu s-a repezit peste scaune spre Rășcanu să-i urle că o asemenea trădare s-ar cuveni dată pe mîna unui tribunal al onoarei, Rășcanu i-a răspuns că el, Deliu, era un client de tribunale, un client ordinar !

În pauză, Rășcanu s-a trezit aproape singur, înconjurat doar de cîțiva fideli, care afișau mai mult deruta decît adeziunea la discursul idolului lor. Guvernamentalii nu s-au apropiat de domnul Rășcanu, deși dădeau semne de recunoaștere respectuoasă, apreciind ceea ce presa „roșie" avea să numească „un înalt gest patriotic". Rășcanu s-a simțit totuși dator să potolească acest zel admirativ, care l-ar fi pus într-o postură ingrată, și a spus către fideli :

— Să nu-și închipuie domnii că răspund singuri de țară ! Chestiunea înarmării ne privește pe toți, nu numai pe ei !

Aprobările fidelilor nu l-au liniștit. Acel „— Așa e ! Așa e !" îi făcea rău. Simțea că gestul lui nu fusese consolidat printr-o demonstrație, pe care o avusese pregătită, dar pentru un alt prilej, acel prilej fiind în consonanță cu o întreagă orientare politică, cea pentru care el milita. În nici un caz domnul Rășcanu n-ar fi putut să-și dea adeziu-

nea la o politică „roșie". S-a consumat apoi și un schimb de saluturi cu P.P. Carp. Îl aproba, îl dezaproba ? Boyard von Karp, cum i se spunea, avea o mină indescifrabilă, ceea ce l-a obligat pe Rășcanu la compunerea unei măști asemănătoare, rece și puțin ofensată. Îl ofensa acum zarva gregară a parlamentului, plin de o lume de duzină pe care deputatul o detesta. Ultimele alegeri măriseră procentul de figuri populare, făcînd aproape strigătoare diferența dintre Cameră și Senat. Ce căuta în fond el aici, la Cameră ! Ideea de a candida pentru Senat, într-un viitor apropiat, după ce fierberile politice se vor liniști, îl atrăgea tot mai insistent pe Rășcanu, care nu se mai regăsea în această lume din jur. Pînă și proiectul lui de rezoluție nu fusese bine înțeles — probă aplauzele ! — și, în consecință, avea să fie greșit apreciat, taxat drept un act de dezerțiune, de către unii, sau ca un act de adeziune, de către alții, ceea ce era cu totul fals.

Tot în pauză s-a apropiat de el un deputat pe care-l cunoștea, un vecin de moșie — moșia Ograda din cîmpie —, un individ preocupat exclusiv de averile lui, cu totul în afara politicii. Insul, un Fălcoianu, părea să vină la parlament numai ca să se intereseze de mersul afacerilor proprii, în raport cu afacerile celorlalți. În întrebări punea întotdeauna și pizmă, o gelozie surdă — i se părea că altora le merge mai bine decît îi merge lui. Cu acest ton, Fălcoianu l-a și întrebat pe Rășcanu :

— Cu cît ai arendat hectarul de baltă la Dunăre ?

— Ce baltă, domnule, nu pricep nimic !

— Lasă-lasă, ai făcut o afacere bună ! Ai simțit din timp că vine războiul și-ai scăpat de bălți. Acum ești cu mîinile libere. Dacă vin otomanii, cu paguba se descurcă arendașul.

— Ce pagubă ? Care arendaș ? !

Rășcanu clocotea de mînie, mînia îl făcea să nu-și amintească nimic, nu-l vedea în față decît pe individul acela stupid și egoist, obsedat de nimicuri de avere, acum cînd țara stă să ardă.

Cînd a sunat clopoțelul, după o pauză foarte lungă, domnul Rășcanu a decis să se retragă. Nu-l mai interesa destinul ulterior al proiectului său de rezoluție, care, oricum, își croia drum peste voința sa. Își croia drum obiectiv, ca

toate ideile de bun simț, care se dispensează de persoane. Și atunci ? Era poate mai bine să se ducă la club, să cineze singur, singur sau împreună cu cîțiva senatori prieteni, pe care acum, în condițiile date, s-ar fi sfiit să-i invite acasă. Dar probabil și clubul clocotea. Rășcanu a hotărît să se întoarcă acasă și să cineze în familie. Sau singur, în biroul său.

Acasă, Anne l-a întîmpinat cu o figură alarmată, nedumerită, vibrînd de emoție :

— Alec, știi că Theo ne-a părăsit ?

Alec Rășcanu a trecut pe lîngă ea, fără să-i răspundă, retrăgîndu-se în birou unde pe masă îl aștepta încă un mesaj, încă și mai contrariant :

Senatul fusese dizolvat, printr-un decret princiar.

Părăsind casa, Theo nu-și putea reprima replicile nespuse, dialogul lui cu tutorele a continuat violent abia pe drum, cu opriri în loc și cu impulsul de a se reîntoarce, ca să se facă mai bine înțeles, să precizeze — teoretic mai ales — ruptura. Ruptura nu era de ordin familial — cum se amăgea avocatul, cum își închipuiau doamnele, tante Anne și tante Clotilde, tustrei ca să se consoleze — ci o ruptură cu teorie, adică definitivă.

Cărîndu-și geamantanul, pe Theo îl chinuiau tocmai acele lucruri nespuse — avocatul plecase grăbit la Parlament — iar schimbul de focuri, deși dur, n-avusese efectul dorit de tînăr, inclusiv ultima sa replică ar fi trebuit modificată :

„— La revedere, oncle Alec !“ de fapt : „— Adio, domnule !“

Dar și replica anterioară, din clipa în care deputatul, stăpîn al casei, descoperise pe masa studentului, printre cărți, gazeta aceea incendiară.

„— A ! domnii comunarzi scot și gazete !“

„— Așa cum domnii conservatori scot gazete !“ La care Theo ar fi trebuit să mai adauge : „— Între atîtea gazete care apără proprietatea, vor fi avînd drept și dezmoșteniții la o gazetă a lor !“

Aruncînd retrospectiv acest rest de replică, Theo nu-și stăpînea plăcerea de a vedea efectul : figura perplexă a lui oncle Alec, chipul lui fălcos, macru, patrulater, congestionat inițial, apoi livid, ochii goi, de bovină solemnă, rictusul din colțul gurii, care vestea congestia. Tocmai într-o asemenea clipă ar fi trebuit să nu-l cruțe pe avocat, acesta fiind incapabil de ripostă, marcat și de lipsa de argument și de handicapul vîrstei. Lui Theo, Rășcanu i se părea un bătrîn. Dar tînărul ratase momentul, avocatul și-a revenit, cotrobăindu-i prin hîrtii și descoperind altceva. Lui Theo i se părea că tutorele e omul fleacurilor, al amănuntelor care nu duc nicăieri, spre o perspectivă teoretică, deși Rășcanu avea replică chiar à propos de amănunte. Astfel, descoperind printre cărți o lucrare despre Comuna din Paris, el a tresărit cu satisfacție, apoi a agitat cartea în chip pilduitor :

„— Asta e medicina pe care o înveți dumneata ? !"

„— Asta e medicina pe care nu voi ezita s-o aplic !" a strigat Theo.

Dar acum, recapitulînd momentul, el și-a dat seama că greșise. La un gest, el ar fi trebuit să răspundă nu cu o idee, ci tot cu un gest, în acest caz ar fi trebuit să scoată de sub pernă masivul *Das Kapital* și să i-l pună avocatului sub nas, ca pe o bombă :

„— După asta învăț medicină !"

„— Ha, ha !"

Acest „Ha, ha !" de om învins lipsise însă. Cum lipsise și gestul care ar fi trebuit să-l provoace, iar lui Theo îi venea acum să zboare înapoi, pînă sus la mansardă și să-i pună avocatului sub nas celebra carte, care exaspera toată „lumea bună". Scandalul ar fi luat o altă turnură. Și toată disputa un alt prestigiu. În viziunea lui Theo, avocatul ar fi putut să spună :

„— Astea sînt idei de subsol, domnule !"

„— Astea sînt idei de mansardă, domnule !, dar care vor pogorî pînă la urmă în subsolul acestei societăți, deșteptîndu-l".

Ceva despre subsol și mansardă se spusese totuși, dar nu cu un sens social, chiar la sfîrșitul întrevederii care a pus capăt relației :

„— Pînă una alta, vei părăsi mansarda, a strigat avocatul, fără dreptul de a te instala la subsolul acestei case."

„— Este ceea ce şi vreau!" strigase Theo, drept răspuns La care ar mai fi trebuit să adauge : „— Iată cum nu e cu putinţă neutralitatea între fiinţe, clase sau state care se detestă !"

La care avocatul ar fi putut să riposteze :

„— Îmi datorezi iubirea !"

Şi el :

„— Ca românii Turciei !"

După care avocatul se putea retrage şifonat, Theo urmînd să-şi facă bagajele, cum şi le-a făcut dealtfel imediat. Se schimbaseră, e drept, şi nişte priviri ucigaşe, ca între străini în război. Rupturii i se pusese totuşi un punct, oricît de nesatisfăcător. Ca să-şi ia pe deplin revanşa, Theo lepădase tot ceea ce-l mai lega de familie : lenjeria — în afară de o singură pereche de schimburi, vesela — în afară de o ceaşcă şi o linguriţă pe care el şi le cumpărase, cărţile — în afară de literatura socialistă cumpărată sau împrumutată de la prieteni, tratatele de medicină cu care îl înzestrase tutorele revenind casei Răşcanu. Îi aparţinea şi ceasornicul de buzunar, pe care urma să-l pună amanet, pentru primele cheltuieli. În acea casă, rămasă cu mult în urmă, nu-i mai aparţinea nimic. Poate nişte fotografii de pe cînd era mic, din vremea cînd fusese abia adus în casa Răşcanu. Şi încă ceva, un obiect — nişte obiecte — despre care unchiul Alex îi spusese un lucru destul de confuz, la aniversarea vîrstei de optsprezece ani, cînd încă nu se produsese ruptura : „— Cînd vei fi major, am să-ţi încredinţez ceva din partea tatălui tău." Nu întrebase ce anume, dar aflase între timp : era vorba despre o casetă de catifea neagră în care se aflau două pistoale de duel. Acest obiect — caseta — nu aparţinea casei Răşcanu şi ar fi trebuit să-i revină. Dar Theo n-avusese timp să regleze şi acest ultim cont, el putea cere caseta prin cineva, printr-un cunoscut, eventual prin Garussi, secretarul avocatului, care-i şi şoptise tînărului cîte ceva în legătură cu caseta. Oricum, reglarea acestei chestiuni nu urma să se mai facă printr-un contact direct între cele două părţi, eventual, dacă avocatul refuza să cedeze caseta, Theo putea s-o solicite printr-un alt avocat, în chipul cel mai oficial. I-ar fi putut notifica, prin

același mesager, domnului Rășcanu că nu intenționează să mai revendice nimic din acea casă, inclusiv bunurile care i se cuveneau ca moștenire, după dreptul în curs. Tînărul respingea principiile acelui drept, deci și moștenirea, deci și dezmoștenirea cu care îl amenințase cîndva avocatul. El își rezerva voluptatea de a trăi starea de dezmoștenire și începuse promițător, începuse prin a arunca tot.

Tînărul pornise la drum cu o țintă foarte precisă, dar pe care acum n-o mai regăsea. Ieșind din casa Rășcanu parcurse o destul de lungă distanță, cu popasuri pentru replici, apoi cu un popas ceva mai lung, la o răspîntie, cînd deși inerția îl împingea să taie piața, ceva îi spunea că drumul drept nu-l duce nicăieri. Nu mai recunoștea acea parte a orașului către care se îndrepta și a stat în loc, multă vreme, nemulțumit și încurcat. Ar fi trebuit să ia o birjă ca să-și ducă bagajul, dar întrebarea care i s-a ivit în minte, din gol, a fost derutantă ca un sughiț : în ce direcție ?

A pornit înainte pe o stradelă care l-a scos în spatele domeniului Păunei Catargi. S-a înviorat, amintindu-și că acolo locuia și acel tip bizar, Rudi Catargi, către care simțise cîndva o atracție, și din care își făcuse o vreme model. Din cîțiva pași a ajuns în dreptul unei porți laterale, poarta care ducea la aripa rezervată lui Rudi Catargi, acel burlac care-l ocrotise cîtva timp pe Theo cu simpatie, cu tandrețe specială, în care intrau toleranță, franchețe și umor. Rudi îi cumpărase și ceasul, observînd că Theo n-are ceas, dar nu numai lui, ci și birjarului cu care Rudi circula, și tot el îi pusese în mînă cărți anarhiste, tot felul de cărți, cu o recomandare inspirată : „— Eliberează-ți mintea !“ Dar Rudi era capricios și imprevizibil — cînd cu barbă, cînd fără, cînd îmbrăcat ca un călugăr budist, cînd ca un dandy, cînd dispărut în străinătate, la căutătorii de aur din Alaska, cînd la nunțile și botezurile mahalagiilor bucureșteni, unde cununa și boteza, aruncîndu-se pe cît se pare în niște petreceri deșuchiate. Ultima ispravă a lui Rudi fusese convertirea la o practică de gimnastică indiană, care i-ar fi asigurat nemurirea. Theo însuși fusese învățat de Rudi cum să-și suspende respirația, urmînd ca mai apoi să învețe cum să se elibereze cu totul de trup : „— Redobîndește-ți libertatea !“ Dar îndemnul fusese fără folos. Theo a făcut

experienţa „eliberării minţii“, apoi a „suspendării respiraţiei“, a ratat experienţa „eliberării de trup“, s-a eliberat în schimb de Rudi Catargi şi a nimerit, odată cu înscrierea la medicină, pe mîna unui alt Rudi, Rudi Weiss, către care urma să se îndrepte şi acum.

A pornit mai departe, dar şi-a frînat îndemnul amintindu-şi de aluzia avocatului, care insinuase — în discuţia de la micul dejun — că unul dintre centrele mişcării ar fi la anticariatul Weiss. Domnul Răşcanu nu putea concepe că el, Theo, ajunsese de unul singur la anumite idei, avocatul socotind că ideile nepotului sînt de împrumut, luate prin inducţie, ceea ce era inacceptabil. Tocmai de aceea Theo a hotărît să evite atît casa Weiss, cît şi anticariatul Weiss, urmînd să se descurce cu totul altfel.

O salvare ar fi fost hotelul, un hotel ieftin sau o pensiune pentru oameni săraci, sau o gazdă, mijloace la care recurgeau mulţi dintre colegii săi. Aceştia practicau paralel şi alte munci ca să obţină bani, iar cîţiva se descurcau destul de bine şi cu învăţătura, dobîndind chiar burse de studii pentru străinătate. Un prim lucru care trebuia făcut ar fi fost deci obţinerea unei burse de studii în străinătate, în Franţa — unde mişcarea era puternică — sau în Germania — unde mişcarea îşi elaborase teoria. Davila, şeful învăţămîntului medical, l-ar fi sprijinit, desigur, dar s-ar fi opus probabil Ministerul, ca reprezentant al „ordinei de stat“. Într-un caz similar, Ministerul făcuse obstrucţie : „— Nu de apostoli ai unei noi religiuni avem nevoie, s-a scris pe cerere, ci de medici !“ Rezoluţia aceasta fusese scrisă parcă de condeiul deputatului Alec Răşcanu şi Theo a renunţat la gîndul bursei. A renunţat şi la ideea altor munci — care ? ! Meditator la copii, prin casele de lume bună ? Supraveghetor de copii într-un internat particular, unde se oferea şi masă ? Conţopist într-o instituţie publică ? Sau vînzător într-un magazin, cum era Rudi în timpul liber, cînd îl înlocuia pe tatăl său la tejgheaua anticariatului, dar nu ca să vîndă sau să cumpere, ci ca să citească ! Ipostaza aceasta ar fi fost însă infamantă pentru familie, din unghiul lor de vedere, s-ar fi perindat lumea să vadă un Răşcanu vînzînd cărţi în anticariatul evreilor Weiss, şi, din acest motiv, Theo a decis că nu trebuie să calce prin anticariat,

unde ar fi fost rapid recunoscut. Mai înainte de toate cel mai urgent lucru era să-şi schimbe identitatea, să-şi dea deocamdată un pseudonim — Theofil Lumineanu i se părea cel mai potrivit, apoi să-şi schimbe şi numele din acte.

Ideea l-a făcut să trăiască o clipă de exaltare — aceasta însemna de fapt ruptura definitivă ! —, după care a urmat neputinţa, apoi furia. Schimbarea numelui implica o anevoioasă procedură juridică. O procedură penibilă, în care Theo ar fi trebuit să se afle din nou faţă în faţă, la un tribunal, cu domnul avocat Răşcanu, căruia ar fi trebuit să-i urle : „— Domnule, dumneata nu-mi poţi impune cu sila o identitate, pe motiv că aceasta ar ţine de o fatalitate organică. Identitatea e un act de conştiinţă !“ Care avocat s-ar fi opus desigur susţinerilor nepotului, nu pentru a-l ţine cu sila sub obrocul unui nume — i-ar fi fost simplu să-l elibereze de sub această povară ! — ci ca să-l şicaneze. S-ar fi dat noi termene de înfăţişare, tribunalul ar fi fost inundat de lume, Theo ar fi fost silit să se sinucidă — dacă pierdea procesul, urmînd ca numele să rămînă şi postmortem legat de gîtul lui, ca şi ştreangul cu care s-ar fi sugrumat. „Sinuciderea unui tînăr care n-a reuşit să-şi schimbe numele !“ ar fi scris presa. „— Redobîndeşte-ţi libertatea !“ îl îndemna Rudi Catargi, în surdină. Dar cum !

Theo dispunea acum de o relativă libertate, cu care nu avea ce face atunci, pe loc. Mai dispunea şi de un capital : opt lei şi cincizeci de parale. Cu aceşti bani putea să-şi cumpere o libertate de mişcare de cîteva ceasuri, poate de o zi, urmînd ca mai departe să rămînă un ocrotit al milei, oricum un prizonier al revoltei. Revolta îi făcea bine, îl explica, îl silea să se înţeleagă, să proiecteze asupra-şi o primă lumină crudă. Aceeaşi lumină iradiantă şi crudă, scoasă din cărţi, îl făcuse să vadă altfel lumea — nu şi pe sine. Acum el şi lumea erau una. Theo nu înţelegea însă de ce lumea nu vede — cum vedea el ! — imperioasa necesitate de a se rîndui pe sine însăşi ca lume liberă, sustrasă determinărilor de tot felul, începînd cu banii, acesta fiind încă un motiv de revoltă. Cei opt lei şi cincizeci de parale, pe care îi avea în buzunar, îl stinghereau ca o povară de care vroia cu orice preţ să scape, şi el a şi scăpat, la primul colţ, cumpărîndu-şi de întreaga sumă ţigări. Cu această rezervă de tutun putea rezista, putea subzista, putea me-

dita, putea învăța și putea lupta. Mai rămînea să doarmă undeva — nu se putea sub cerul liber, încă nu se topiseră zăpezile — dar refuza ideea de a-i cere găzduire lui Rudi Weiss. Cu Rudi Catargi terminase mai de mult, cînd a aflat că trăia cu vara lui bună, cu Păuna, nu fiindcă le-ar fi făcut plăcere, ci ca să scandalizeze lumea. El nu vroia să scandalizeze lumea, vroia s-o schimbe !

Dar, ca s-o schimbe, trebuia să stea undeva — unde ? — cerul liber fiind puțin ospitalier, iar casele pe lîngă care trecea avînd ușile închise. O cameră de hotel ar fi fost cea mai bună soluție. Ar fi intrat și ar fi ieșit cînd vroia, plătind totul peșin, scutindu-se de obligația înjositoare a unui mulțumesc. Theo cunoscuse ani de zile jena de a spune, în dreapta și în stînga, mulțumesc, autodenunțîndu-și astfel infirmitatea de a nu fi liber.

Se vroia liber și libertatea, după tutun, i-o putea asigura, în condiția dată, numai ceasornicul dăruit de Rudi Catargi, care nu-i ceruse nici un mulțumesc. „— Te rog să nu-mi spui mulțumesc ! E o plăcere pe care eu mi-am acordat-o și nu-nțeleg să-mi porți recunoștință pentru ceva ce mă interesează strict pe mine.“ Și Rudi Catargi i-a pus ceasul în buzunar, simplu, camaraderește, la fel de simplu cum Theo l-a scos din buzunar, depunîndu-l în fața funcționarului de la casa de amanet, un individ aproape orb, care a examinat obiectul cu nasul, încredințîndu-se de existența aceluiași obiect cu urechea :

— Da, merge. Cît vreți pe el ?

— Nu vreau să-l vînd, vreau să-l amanetez.

— Dacă-l amanetați puteți obține cel mult zece lei ; dacă ni-l vindeți vă putem oferi pînă la treizeci.

— Dar ceasul face cel puțin o sută.

— Asta nu ne interesează.

— Atunci nu-l vînd.

— Mă rog. Dar îl puteți amaneta. Vă ofer zece lei.

— Ce să fac cu zece lei ! E absurd de puțin...

— Atunci îl puteți vinde.

— Să-l vînd cu treizeci ? !

— Aveți libertatea să nu-l vindeți.

Tocmeala se desfăşura după tipicul unei propoziţii din *Das Kapital.* Theo avea libertatea să nu-şi vîndă ceasul (forţa de muncă) sau să moară de foame. Capitalistul avea la rîndu-i libertatea să ofere cît poate sau cît vrea, iar între cele două părţi intervenea un contract „liber". Între timp funcţionarul casei de amanet a ascultat încă o dată ceasornicul, ca pe o inimă, i-a răsucit rotiţa, l-a depus pe tejghea în faţa tînărului, a încheiat cu el :

— Ceasul e al dumneavoastră, banii ai casei. Aveţi libertatea să nu-l vindeţi.

— N-am nici o libertate ! a urlat Theo. Te rog să-mi dai banii !

Funcţionarul i-a numărat cei treizeci de lei în mărunţiş, Theo i-a pus în buzunar şi a ieşit.

Ajuns afară se simţea prădat. S-a uitat cu o privire neagră către casa de amanet şi şi-a spus : „— Acestor şandramale trebuie să le dea foc cineva într-o bună zi. Să se facă o curăţenie generală !"

Şi a plecat spre anticariatul Weiss.

Una dintre numeroasele prietene, aflată în străinătate, îi scrisese Păunei :

„Da, draga mea, la voi la Bucureşti anul a refuzat practic să înceapă, fiindcă, suspendîndu-se balul de la Palat, n-a mai început nimic. Sînteţi acum în post. Ce vă faceţi ?"

Era adevărat. Se suspendase nu numai balul de An nou de la Palat — înlocuit, prin hotărîrea prinţului domnitor, cu o reuniune de militari —, dar la Bucureşti se suspendaseră şi balurile de Lăsata-secului, deci n-avusese loc Carnavalul. Acum toată lumea era în postul Paştilor, şi a fi în post însemna a trăi într-un sezon mort. Chiar Păuna Catargi, care ţinea epistolar cronica mondenă a oraşului, corespondînd cu prietene din peste douăzeci de centre din cîteva ţări, chiar Păuna — a cărei fantezie era bine cunoscută — n-avea ce scrie şi chinuia inutil condeiul între de-

gete, deasupra unei pagini albe. Ea era datoare acelei prietene cu o amplă relatare despre bal, care, suspendîndu-se, atrăsese fatal şi amînarea scrisorii, apoi o altă amînare din vina suspendării Carnavalului provocase acea replică a prietenei de departe : „Acum ce vă faceţi ?“ Practic, nu mai era nimic de făcut. Lipsind balul — balurile ! — sacul de evenimente era deşert şi epistoliera simţea pe buze gustul *postului negru*. În anii buni, doar cu un an înainte, evenimentele irumpeau, se prăvăleau în cascade, iar a scrie, adică a putea cuprinde tot ceea ce se întîmplă, reprezenta un calvar : nu ştiai ce să pui mai întîi pe hîrtie. Atît de multe se întîmplau încît între corespondentele despărţite unele de altele prin mari depărtări, se năştea o foame, o lăcomie, o gelozie după noutăţi. O epistolieră din Petersburg, soţia consulului Emil Ghica, trimitea ştiri la Bucureşti despre balul de pe Neva, dar vroia ştiri — via Bucureşti — despre carnavalul de la Constantinopole, unde se afla ca rezident diplomatic un alt Ghica, a cărui doamnă, tot o epistolieră, satisfăcea în chip graţios foamea de ştiri din Nord, aşa cum altă doamnă făcea acelaşi bun oficiu transmiţînd ştiri din Vest, din Occident, cu condiţia de a primi la rîndu-i ştiri cît mai multe, cît mai ample, provenind din celelalte puncte cardinale ale continentului. Uneori epistolierele oboseau de prea mult scris — prea multe se întîmplau ! — şi atunci purtau corespondenţă prin delegaţie, trecîndu-şi una alteia mandatul de a răspunde sau de a întreţine fluxul epistolar : „Scrie-i tu lui cutare, că-i scriu eu lui cutare“. Sau : „— Nu uita să-i spui (lui cutare) că n-am timp să-i scriu. Trăiesc într-un infern. Altă dată.“ În asemenea situaţii de criză de timp, Păuna Catargi folosea adesea condeiul unui bărbat — un amic loial, tînărul Mişu Văcărescu, cel care în unele ziare de limbă franceză — ediţie locală — semna cu pseudonimul Claymoor. Proza epistolară a lui Mişu, foarte apreciată, era un monopol al Păunei. Această proză, foarte întinsă, se anexa de obicei unui bilet sumar pe care îl semna Păuna, care delega secretarului adhoc prezentarea efectivă. Dar ce prezentare ! Descrierea unui bal sub pana lui Claymoor era o feerie, cel puţin în ceea ce priveşte consemnarea toaletelor :

„La jeune princesse Bibesco portait une magnifique toilette gris argent à reflets avec des biais de fourrure, des émeraudes et des brilliants aux doigts, au cou et sur la tête. Mme Simmone Lahovary en grande toilette second empire, traîne immense en pointe de satin rouge vif, le devant recouvert bouillonément d'un tissu très fin, garni de valancienne, gros oeillets rouge en sautoire, collier de chien en rubàn vermillon incrusté de topazes antiques au cou, sa jolie tête s'encadre dans des oeillets poséz à l'espagnole" etc. etc. [1]

Sau un bufet, prezentat în culori faraonice :

„Le buffet piramidal qui était dressé dans la salle à manger, debordant de toutes les les merveilles, a été pris d'assaut et rasé comme une forteresse par les deux sexes, qui ont rivalisé d'appétit. Partout des toilettes éblouissantes de couleurs et d'élégance, et, sourtout, les épaules qui disparaissent sous les pierreries." [2]

În sfîrșit, dansul :

„On e dansé avec rage dans tous les salons, jusque dans l'antichambre." [3]

Anul acesta însă nu se dansase nicicum. La Palat, reuniunea de bărbați se desfășurase *„dans une atmosphère morne et stupide"* [4], după cum aflase Păuna printr-un amic, fără să se simtă datoare în a mai scrie și altora. Era, se pare, o atmosferă contaminată de mici nimicuri politice și de mari plictiseli militare. În jurul perechii princiare — prințesa a stat doar cincisprezece minute — se învîrtiseră numai bărbații, cunoscuți oameni politici, plus cîteva

---

[1] „Tînăra prințesă Bibescu purta un minunat costum gri cu reflexe argintii, cu garnitură de blană, cu smaragde și briante la mîini, la gît și pe cap. Simona Lahovary în mare ținută „seconde empire" cu trenă lungă *en pointe* de satin roșu aprins, în față cu un acoperămînt cu *buionete* dintr-un voal fin, ornat cu „valancienne", garoafe roșii în colier, zgardă cu topaze vechi la gît ; frumosul cap încadrat cu garoafe dispuse à l'espagnole" etc. etc.

[2] „Bufetul înălțat piramidal în sufragerie, debordînd de toate minunile, a fost luat cu asalt și ras ca o fortăreață de cele două sexe, care au rivalizat în apetit. Pretutindeni toalete uimind prin culori și eleganță, și peste toate umerii goi ce dispăreau sub scumpe pietrării."

[3] „S-a dansat cu furie în toate saloanele, pînă în antecameră."

[4] „Într-o atmosferă plictisitoare și stupidă."

figuri insolite : un negustor american de armament, Mr. Berdan, care vînduse „puşti Berdan“ în Rusia şi vroia probabil să le vîndă şi pe aici, un bancher austriac, şeful unei antreprize de drumuri de fier, cîteva figuri comunarde din lumea balcanică, în sfîrşit un prinţ spaniol de coroană, Don Carlos, în trecere prin Bucureşti. Se reţinuse nasul acestui Don Carlos de Bourbon — *„un nez tipique Bourbon, qui reniflait l'air local“* [1] —, dar mai mult nu se putea spune nici despre reuniune, nici despre lumea de acolo, care s-a şi retras altminteri mai devreme, imediat după orele douăsprezece noaptea. Inutil să se recurgă, pentru aşa ceva, la pana lui Claymoor.

Sărind peste reuniunea de la curte — eveniment cu totul insignifiant —, Păuna n-ar fi avut nimic de scris dacă Anul nou n-ar fi fost precedat de un spectacol într-adevăr feeric, fără a mai vorbi de rostul său filantropic — *Vicleimul.* Acesta da, fusese într-adevăr un spectacol grandios, ieşit exclusiv din fantezia Păunei, la care se gîndea cu plăcere oricînd, deci şi acum, şi despre care umpluse pogoane de hîrtie, desigur şi prin pana lui Mişu, care nota :

„Le cortège du mystère du Vicleim a été splendide comprenant tout ce qui se trouvait de plus distinqué dans le grand monde bucarestois. En tête du cortège les trois mages interprétés par messieurs : Michel Lakovary — manteau en velours bleu étoilé d'or, symbole de la profondeur céleste, Jean Treznea-Gretcheano — manteau rouge en velours étoilé d'argent symbolisant la terre, Elie Kalenderou — manteau vert semé de diamants et de topases, symbole de la richesse des eaux. À leur suite s'engageaient plus de 150 personnages, costumés d'une manière féerique. Pour cette féerie philantropique on a depensé des sommes exorbitantes à Paris, à Vienne et à Bucarest.“ [2]

---

[1] Un nas caracteristic Bourbon, care adulmeca aerul locului.

[2] „Cortegiul Vicleimului a fost splendid şi a cuprins tot ce era mai distins în marea lume bucureşteană. În frunte, cei trei magi, interpretaţi de domnii : Mihai Lahovary — mantie albastră de velur cu stele de aur, simbolul profunzimilor celeste, Ion Trăznea-Greceanu, mantie roşie de velur înstelată cu argint, simbolizînd pămîntul, Ilie Kalinderu — mantie verde semănată cu diamante şi topaze, simbolul bogăţiei apelor. În urma lor s-au încolonat peste 150 de personaje, costumate feeric. Pentru această feerie filantropică s-au cheltuit sume exorbitante la Paris, la Viena, la Bucureşti“.

Nu costumaţia fusese totul, pe aceasta Mişu o prezenta cu lux de amănunte pentru fiecare personaj în parte, ci distribuţia şi ideile de spectacol, care aparţinuseră în întregime Păunei. Astfel, atribuirile de roluri au fost de tot hazul, cele mai multe surprinzătoare, după cum rezulta şi din programul tipărit :

„Premier ange : Păuna Catargi
Second ange : Irène Mavrogheni
Troisième ange : Catinca Bengesco.“

Apoi grupul ţăranilor :

„Paysans du Danube : Michou Vacaresco, Mirtchea Kogălniceanu, Vintila C. A. Rosetti.

Bergers des Carpathes : Grégoire Philipesco, Georges Darvaris, prince M. I. Morruzi“.

În sfîrşit, hazul hazurilor, pe rolul de „femei pierdute“ *(femmes perdues)* trei nubile : *„Hélène Rachcano, Anette Costaforu, Anitza Camarachesco“.*

Ar fi trebuit să i se dea un rol şi lui Rudi, Păuna se gîndise iniţial la rolul lui Irod, dar Rudi Catargi suferise un şoc nervos în urmă cu aproape un an, parcurgea o criză sufletească aparte, unii o numeau melancolie, alţii pur şi simplu nebunie, iar Păuna nu sufla o vorbă despre starea acestui văr rătăcit. Absenţa lui n-a compromis distribuţia principală şi nici cortegiul. În cortegiul Vicleimului a intrat multă lume, distribuită în grupuri foarte pitoreşti : saduchei, farisei, evrei, romani, dar şi turci, ca ultimii prigonitori ai lui Hristos, ceea ce a pretins din nou o costumaţie complicată şi costisitoare. S-a muncit pe rupte, zile şi nopţi, repetiţiile se făceau prin diverse case, prilej de farse şi trăsnăi, dintre cele mai comice. Unele persoane nu ştiau rolul şi atunci li se suflau cuvinte aiurea, urmate de grindine de rîs, alteori cuvintele româneşti se amestecau anapoda cu cuvinte franceze, rezultînd contrasensuri şi calambururi de toată frumuseţea. Libretul Vicleimului — şi acesta un *cap de operă* — fusese tradus în franţuzeşte de Mişu, dar nu în întregime, fiindcă unele formule populare nu treceau în franceză. Astfel, nişte interpelări de

tipul : „Melchioare, dumneata / nu ai nimic a-mi striga ?“ „Balthazare, dumneata / nu ai nimic a-mi striga ?“ : — rămîneau a fi strigate ca atari, cu toată gura, ca la ţară. Imposibil de tradus erau şi alte formule, care au fost lăsate *telle-quelle* :

„Şi cînd vîntul a suflat
Pămîntul s-a scuturat.
De sus cădea ţurţurii,
De jos sărea iepurii.“

Ceea ce era amuzant, dar şi absurd, cum se întîmpla cu multe din producţiunile poetice ţărăneşti. Ascultînd aceste formule, prinţesa — care era amatoare de poezii populare — a rămas „bouche bée“.[1] În asemenea cazuri se debita papagaliceşte textul, în hohote de rîs, pînă la lacrimi. În libret s-au introdus totuşi numeroase modificări. Astfel, cel prigonit de Irod, pruncul Iisus, părăsea Iudeea scăldată în sînge, evita Egiptul — ocupat între timp de otomani —, trecînd în peninsula balcanică, stăpînită de popoare creştine, unde era ascuns şi ocrotit de greci, bulgari, muntenegreni, sîrbi, popoare care sufereau şi în prezent prigonirea otomană, ca să se salveze pînă la urmă la păstorii din Carpaţi. Aluziile la luptele recente dintre otomani şi creştinii balcanici erau oportune într-un Vicleim la Bucureşti. Rolul pruncului era nu interpretat — era trăit ! — chiar de un prunc, micul prinţ X — cum era desemnat în program, deşi persoanele din suita micuţului, bona, doica, guvernanta erau menţionate în distribuţie cu numele întreg.

Primul spectacol s-a desfăşurat chiar la palat, sub ochii prinţului domnitor şi ai principesei, care au trăit intens scenariul sacru. Prinţul a făcut o mină solemnă şi concentrată, el era un bun client pentru asemenea misterii — fie şi populare ! —, prinţesa clipea ca de obicei, cu pleoape mereu umede, semnul inocent al participării şi al emoţiei. Şi emoţia a fost mare, pînă la un anume punct al dramei, cînd au răzbit în sală nişte ţipete atroce, ţipete de fiinţe ucise. Undeva, afară, se petrecea un carnagiu şi toată lumea s-a îngrozit. Într-adevăr, la Bucureşti se tăiau porcii

[1] A rămas gură căscată.

de Crăciun. Se prăznuia adică Ignatul, acel sabat care desfăta sărăcimea din mahalale și ale cărui ecouri sinistre ajungeau pînă în palat. Ideea de a programa Vicleimul de Ignat nu fusese fericită, dar lumea bună convenise s-o ia înaintea Vicleimurilor populare, cu care risca să se încrucișeze și chiar să se încaiere pe uliți.

— Dar ce se petrece ? a întrebat cineva, în urgia de țipete.

— *Le masacre des inocents !* [1] — s-a răspuns și cei prezenți s-au înfiorat.

S-au tras draperiile, s-au aprins lumînări, dar sinistrul spectacol sonor continua. Se înjunghiau probabil nu patrusprezece mii, cum scria Cartea, ci de zece sau de o sută de ori pe atîți inocenți, fiindcă țipetele animalelor înjunghiate fierăstruiau pereții și plafoanele. Micul prinț a început să scîncească, apoi să țipe, toată lumea a fost obligată să se ocupe de el, inclusiv Irod, adică tatăl copilului, care și-a luat progenitura în brațe și a început s-o legene și s-o plimbe prin imensul salon. Cu același prilej, prințesa domnitoare s-a vădit sensibilă și plină de instinct matern — ea însăși pierduse, cu cîțiva ani în urmă, unicul copil. A cerut la sine pruncul, care între timp se udase, și l-a strîns gol la piept. Imaginea era mișcătoare, prințesa avea ceva de *Mater Tremolosa,* pruncul n-a mai plîns, între timp încetaseră și țipetele porcilor, iar lumea din sală — participanți la Vicleim, asistență, slugi, indivizi de la poliție, — a cîntat în cor în limba română :

„Steaua sus răsare,
Ca o taină mare.
Steaua strălucește
Și lumii vestește...“

La ieșirea din palat, Păuna s-a ales cu un cucui, a lunecat pe gheață, iar în cădere i s-a rupt și o aripă de înger. „Atenție, i-a spus Mișu. Precis ai să eșuezi într-o pasiune. Puritatea ta angelică se duce pe gîrlă.“ Ceea ce și aștepta ea, de mai multă vreme. Aștepta cu o disponibilitate totală, pe care n-o puteau istovi evenimentele mondene, oricît de multe, dar mi-te cînd fuseseră puține, practic nici nu fuseseră.

---

[1] Masacrul inocenților !

Între timp Păuna trebuia să facă față și altor îndatoriri, mai puțin mondene. Ea a lăsat condeiul de epistolieră, cu gîndul la altceva, la un lucru urgent de care — cum asta ! — uitase. De cîteva luni, Rudi se afla internat într-un sanatoriu de boli psihice, la Viena. Starea lui era proastă, pretindeau medicii. Aceasta se vedea și din mesajele lui ciudate, nu scrisori ci desene. Păuna găsea însă foarte reușite aceste desene. Rudi desena predilect cai, cai în avînt, cai în flăcări, cai în zbor — ca în icoanele vechi, cai înfrunzindu-se, cai desfrunziți. Poate că acești cai desfrunziți — cu cozile și coamele plutind pe lîngă schelete — să-i fi îngrijorat pe medici.

Dar de ce ? ! Desenele erau pline de fantezie, iar textele scurte care le însoțeau erau fermecătoare : „Calul Tonto în zbor“, „Rex în rut“ ; „Drăgălașa iapă Isis, adică tu“ sau un text în versuri franco-române : „Hop-așa / Mon dada“. Ce găseau medicii suspect sau maladiv în asemenea compoziții, amuzante la orice vîrstă ! Mai curînd era suspect, dacă nu chiar maladiv, chestionarul pe care profesorul curant de la Viena îl trimisese Păunei, cu obligația ca aceasta să răspundă urgent, punct cu punct, după cum urma :

„— A mai desenat cineva în familie (pe linie paternă sau maternă ?)“

„— există în familie iubitori de cai ?“

„— a suferit pacientul, în copilărie, un accident cu cai (o cădere) ?“

Suferise accidente Păuna — și pentru Rudi —, întrebările cădeau deci, toți cei din neamul Catargi iubeau caii, ca toată lumea ; alte întrebări însă au pus-o pe gînduri :

„— există în familie vreun impuls spre aventură ?“

Oho, cum încă ! Sigur că exista, ea însăși tînjea după o aventură, fără să aibă pe planul acesta noroc. Și mai departe :

„— a se schița arborele genealogic al familiei, indicîndu-se cu semnul plus (+) aventura !“

Dar cine să mai știe ! Acel domn profesor de la Viena era mai curînd un ins indiscret, un cronicar monden de-

ghizat în medic. În sfîrşit, ultima somaţiune din chestionar o privea pe Păuna :

„— ca singură rudă apropiată a pacientului, vă rugăm să descrieţi ce vă aseamănă şi ce vă deosebeşte de el (în preferinţe şi repulsii)“.

Păuna a reluat condeiul de epistolieră şi i-a scris nu medicului ci lui Rudi :

„Dragă Rudi,

Explică, te rog, medicului tău curant că nu văd nici o legătură între cazul tău şi cazul meu.

Mai trimite-mi cai.

Păuna“

A revenit apoi la corespondenţa mondenă, cu gîndul să găsească altceva de povestit, în locul balului care lipsea. Dar ce ?

Cu cîteva zile în urmă, Păuna se dusese la Iaşi pentru o înmormîntare — ce idee altfel să mori iarna ! — şi se întorsese nu obosită, cît aţîţată de insatisfacţia de a putea povesti ceva fie şi legat de evenimentul funebru. Nimic, nici măcar un schimb de vorbe cu cineva. Păuna călătorea totdeauna însoţită de administrator, un ins tînăr, foarte „chic“, care o proteja de indiscreţia bărbaţilor şi o scutea, în tren mai ales, de conversaţia feminină agasantă. Tînărul domn era îmbrăcat englezeşte, pe gustul Păunei, el îi purta cărţile de citit, revistele şi sacul de voiaj, el cerea şi oferea informaţiile strict utile în timpul unei călătorii, consimţind a simula că formează împreună cu doamna un cuplu. La întoarcerea de la Iaşi, acelaşi personaj adusese în casa Păunei cîteva geamantane cu acte vechi de familie, descoperite în biblioteca unchiului decedat şi tot el primise poruncă să le sorteze şi să le rînduiască în biblioteca de la mezanin, în care doamna nu intra. Ar fi trebuit pusă şi acolo un pic de ordine, dar Georges — cu toată bunăvoinţa — nu se descurca şi pe postul de bibliotecar.

Într-un mic salon, aflat lîngă dormitorul roşu, Păuna chinuia de cîteva ceasuri hîrtia, isprăvind prin a înţelege că ceea ce nu puteau oferi Bucureştii în post nu putea la rîndu-i oferi lui tante Alexandrina, consoarta generalului prinţ Iancu Ghica, aflată de mai mulţi ani la Stambul şi

pîrjolindu-se probabil şi ea, din lipsă de noutăţi. Păuna a şi încheiat epistola astfel :

„Tout ce que je puis dire, chère tante, c'est que nous sommes en pleine carême (post negru), selon le „tipic ortodocs", et voilà tout !" [1].

Lumea aflată în post se purta penibil, spre indignarea Păunei, mima cucernicia, îşi însuşea un rol care era al altcuiva — probabil al călugărilor şi mucenicilor — lumea făcea faţă. Se dădeau ceaiuri, dar ceaiuri de post — cu halva, cu nuga, cu smochine, stafide şi roşcove, cu nuci şi migdale, cu fructe zaharisite, cu zemuri de citrice, cu cafea — ceai cu cafea !, toate în regimul unor conversaţii monotone, care excludeau orice parfum, orice piper, conversaţii de doliu. În cazul Păunei era vorba chiar şi de un doliu — pentru unchiul de la Iaşi — şi, zăpăcită cum era, uitase să tipărească *faire-parts*-uri şi hîrtie de corespondenţă cu chenar negru. De publicitatea decesului ar fi trebuit să se ocupe administratorul, prin Mişu Văcărescu — cum de uitase să-l ia pe Mişu la Iaşi, el măcar ar fi descris cum se cuvine înmormîntarea ! — dar treaba cea mai grea îi revenea totuşi Păunei : cele cîteva scrisori către rude.

O înmormîntare este desigur un subiect gras, dar nu în post — şi nu la Iaşi, unde nici decesul şi nici ceremonia n-au atras atenţia cuvenită şi n-au adunat lumea bună, nu se ştie de ce. Unei verişoare din Belgrad, Păuna n-avea pur şi simplu ce să-i scrie — ar fi fost penibil să-i prezinte mortul, pe catafalc sau la groapă, şi nu lumea. Cuvintele consolatoare era sălcii, ele se reduceau oricum la cîteva formule, dar nu aceasta se aştepta de la o epistolă în legătură cu un deces. Păuna a evitat să scrie această scrisoare, avea să trimită mai tîrziu un *faire-part*, nu putea însă evita o alta, o scrisoare către prinţul Milan Obrenovici al Serbiei, cu care Păuna era vară primară şi faţă de care avea obligaţii stricte. Ea îşi făcuse oricum datoria de a poposi cîteva clipe şi la mormîntul mamei prinţului Milan, mătuşa ei bună, care fusese depusă la Iaşi, într-o criptă

---

[1] Tot ce pot să-ţi spun, dragă mătuşă, este că sîntem în post (în post negru), după „tipicul ortodox", şi asta-i tot."

de la Sfîntul Spiridon, în urmă cu nici un an, prin iulie. A început scrisoarea către Milan Obrenovici cu grabă și cu destulă emoție :

„Mon cher cousin,

Le triste évènement de la mort de notre oncle Jean, pour le quel je ne trouve pas de mots de consolation, m'a aussi donné l'occasion de me recuiellier sur la tombe de ton adorée mère qui se trouve à Jassy.“ [1]

Ei și ! A scris aceste propoziții, foarte pioase, dar a bufnit-o rîsul, un rîs pe care și l-a reprimat iute, fiindcă situația pe care și-o evoca involuntar era absurd comică. Păuna fusese la înmormîntarea prințesei Maria Obrenovici, născută Catargi, care s-a desfășurat cu un an în urmă, la Iași, în iulie, pe niște călduri de delir, și de aici povestea aceea comic absurdă. Căldura toridă a provocat un delir care a contaminat probabil și muzicile, muzicile militare și corurile, dar și preoții, La gară, lîngă trenul funebru, popii — în odăjdii grele, probabil sufocați de căldură — pierduseră șirul cetaniei și Păunei i s-a părut că acei prelați în aur cîntă aiurea. A pornit apoi convoiul, dar și fanfarele cu instrumente aurite cîntau aiurea, și corurile cu glasuri aurite cîntau aiurea, niște partituri divergente, executate în contratimp, aiurindu-ți urechea și risipindu-ți mințile. Senzația era bizară și lugubră, Păuna nu și-ar fi dat crezare urechilor, dacă o vecină din cortegiu n-ar fi tras-o de braț spunîndu-i :

— *Dis-moi, ma chère, ne ressents-tu pas aussi des vertiges auditifs ?“* [2]

Amîndouă s-au ținut de braț cu senzația de rău de mare. Dar și administratorul i-a confirmat Păunei senzația, aducînd ca argument gazeta locală, *Curierul de Iassi,* în care un domn redactor scria negru pe alb despre același vertij auditiv :

---

[1] „Dragul meu văr,
Tristul eveniment al morții unchiului nostru Jean, pentru care nu găsesc cuvinte consolatoare, mi-a oferit prilejul de a mă reculege la mormîntul mamei tale adorate, care se găsește de asemeni la Iași“.

[2] Spune-mi, draga mea, nu-i așa că și tu simți niște vertije auditive ?

„Cortegiul a pornit de la gară în sunetul muzicii, către biserica Sf. Spiridon. De mirare a fost însă că la gară și pe tot parcursul atît muzica instrumentală cît și corul au început să cînte deodată arii cu totul diferite, fără ca vreuna din aceste formațiuni, nici corul și nici fanfara, să-și iasă din tact. Să fie o dovadă a talentului muzical al cuvioșilor ieșeni ? Bine, domnilor, dar e totuși o necuviință la o înmormîntare princiară !“

Necuviința era alta, domnul de la *Curierul de Iassi*, n-o spunea, ca să cruțe memoria fostului domnitor, dar toată lumea știa despre ce este vorba — și lumea de asta venise la înmormîntare : prințesa Maria Obrenovici-Catargi fusese amanta lui Vodă Cuza. Superba mătușă Maria îl făcuse pe Cuza să-și piardă și capul, și tronul, fiindcă toată lumea știa că la detronare, în noaptea aceea de pomină, complotiștii îl găsiseră pe vodă cu frumoasa în pat. Nimeni n-o mai văzuse de atunci pe „divina curtezană“, care dispăruse undeva în Apus, menținîndu-și rolul de umbră a ilustrului detronat, pînă cînd se stinsese și ea, în urmă cu vreo patru ani, lăsînd vorbă să fie îmbălsămată și adusă la baștină la ceas potrivit, cînd ecoul aventurilor ei se va fi stins. Prințesa Maria vrusese să se întoarcă la Iași cu o figură pură. Și tocmai ca să-i vadă figura, lumea se ținea scai de coșciug, încă de la graniță. Lumea vroia să fie martoră la clipa cînd, după ritualul ortodox, se va descăpăci racla, și făptașa va mai putea fi văzută o dată, înainte de pogorîrea în groapă, ca familia să-i dea sărutarea cea de pe urmă. Fusese adus chiar și un fotograf, ca să fixeze scena, domnul Heck din Iași. Păuna era încîntată, amintindu-și acest prim moment. Mătușa Maria, „divina curtezană“, merita desigur semnul plus — după chestionarul de la Viena, dar, după ea, cine altcineva în neam ! Păuna ?

Apoi urmase nebunia cu muzicile, care-i dăduse nepoatei vertije. Apoi oprirea cortegiului la groapă și desfacerea capacului. Dar în golul care s-a căscat, după curmarea acordurilor muzicale și stingerea clopotelor, s-a curmat și respirația mulțimii : Maria Obrenovici — în sicriu — a apărut frumoasă și tînără, ca în clipa în care, cu ani în urmă,

plecase din Iaşi. Era splendidă şi în aceeaşi toaletă de îndrăgostită. A apărut — lîngă sicriu — şi Rudi, fiul ei conceput cu un amant din Serbia, iar mulţimea a amuţit cînd cei doi s-au aflat faţă în faţă. Mamă şi fiu aveau aceeaşi vîrstă, și semănau izbitor unul cu altul, ca doi fraţi, ca doi logodnici, ca doi iubiţi. Cînd Rudi s-a aplecat spre ea s-o recunoască și s-o sărute, mulţimea a scos un ţipăt de uluire.

— N-o atingeţi ! a strigat o mahalagioaică. N-atingeţi Irodiţa că se dezgheaţă !

Rudi a fost tras la o parte, s-a suspendat ceremonia sărutării, cei din familie au trecut pe lîngă moartă atingînd-o doar pe mînă sau pe frunte, slujba religioasă a continuat, dar lumea a observat cu fior că prinţesa Maria începuse să-şi schimbe trăsăturile şi să devină o alta. Rudi tremura. Cînd groparii au dat să pună sicriului capacul, chiar şi ei au fost cutremuraţi : aveau în faţă o babă. Să fi fost oare important un asemenea amănunt pentru chestionarul de la Viena ?

Păuna n-a scris nimic prietenelor despre această întîmplare — sînt lucruri care se spun şi care nu se spun! —, dar ea era sigură că această poveste — care făcuse vîlvă la Iaşi — va ajunge oricum la destinaţie, la adresele celor interesaţi. Unul dintre cei interesaţi de destinul prinţesei Maria era şi prinţul Milan al Serbiei, care lipsise de la curioasa ceremonie. La întoarcerea spre Bucureşti, Păuna călătorise în acelaşi vagon cu un grup de doamne ruse, din asociaţia „*Soeurs de charité de Moscou*", pornite spre frontul turco-sîrbesc, împreună cu care l-a evocat pe Milan și vitejia poporului său. Tot atunci, prin prinţesa Şahovska, şefa grupului, Păuna i-a trimis vărului Milan o scrisoare de consolare, în care n-a pomenit nici un cuvînt despre curioasa ceremonie, mai ales despre ultimul episod. Acum Păuna ar fi trebuit să evoce cea de a doua vizită la mormîntul mătuşei, dar nu putea. Îi repugnau în această clipă ambele subiecte funebre, şi, după încă vreo cîteva rînduri convenţionale — în unul l-a expediat şi pe unchi — a trecut la tonul ei obişnuit, deşi cu oarecare prudenţă. Cu Milan Obrenovici nu se putea desfăşura. A trebuit chiar să găsească un ton compasional, Milan fusese învins în

război, iar pentru un bărbat, gîndea Păuna, lucrul trebuie să fie jenant. Concepînd o propoziție, Păuna a mutat tocmai de aceea accentul de pe soarta lui Milan pe soarta țării lui :

„Nous sommes de coeur auprès de ton pays et nous t'assurons que tu peut compter sur nous tous." [1]

„Nous tous" însemnau toți ai noștri de lume bună, deci familia și prietenii, inclusiv toți cei de la Vicleim. Isprăvind cu epistola către Milan, Păuna încheiase și capitolul Iași, încă un capitol funebru dintr-un sezon gol. A revenit cu gîndul la bal, care reprezenta totuși o datorie. Peste așa ceva nu se putea sări. Ar fi însemnat ratarea unui an, eliminarea tineretului din competiția prezentărilor și, de ce nu, a petrecerilor, a petrecerii la care oricine are drept cu condiția de a fi introdus la timp, într-un cadru adecvat — or, ce alt cadru la București decît balul ?

Oricum, Păuna n-a reușit să-și domolească o pornire de revoltă către palatul de pe Calea Mogoșoaiei și către personajul de acolo : prințul domnitor. Prințul nu era totuși un om de lume, prințul respingea în loc să atragă, din cînd în cînd prințul intervenea — *deux ex machina* — cum intervenise și la început de an, suprimînd destinul unui bal. Fiindcă un bal, pentru o fată — Hélène Rășcanu era una din ele ! — era o chestiune de destin. În destinul unei fete și chiar în destinul unei doamne totul începe cu un bal.

Revenind cu gîndul la una din scrisorile la care lucra — scrisoarea către tante Alexandrina, de la Stambul — Păuna a decis că totuși trebuia să mai adauge un rînd și despre înmormîntarea unchiului, un rînd în care să explice de ce lipsise lumea de la funeralii. Ea a deschis ușa salonului, a trecut pe scara interioară care ducea în bibliotecă, a strigat de-acolo de sus către Georges :

— Georges, tu ce crezi, de ce n-o fi venit lume la înmormîntare ?

— Păi au intrat rușii în Iași, coniță.

— Deci asta era !

---

[1] „Noi sîntem cu inima lîngă țara ta și te asigurăm că poți să contezi pe noi toți."

Şi Păuna a revenit în salon, s-a aşezat la biroul Louis Philippe, a notat în post-scriptum :

„On prétend que les Russes seraient entrés a Iassy“. [1]

A scris, dar i s-a părut absurd. Cînd să se fi întîmplat asta ? Ea a strigat spre Georges :

— Georges, tu nu crezi că lumea halucinează ?

Apoi a închis scrisoarea care urma să ajungă la Stambul.

Ultima întîlnire între generalul Iancu Ghica şi Savfet-Paşa s-a desfăşurat destins, fără încordarea unei vizite de ruptură, fără ghimpi, ca între doi oameni de lume care se simt datori să-şi spună la revedere, deşi amîndoi ştiu că între ei s-a pronunţat un adio. Oficial, relaţiile nici nu erau rupte ; Iancu Ghica pretextase o întoarcere în ţară pentru vacanţa de Paşte — de unde îmbarcarea cu întreaga familie, cu bagaje şi slugi — dar Savfet-Paşa aştepta clipa cînd generalul îşi va cere paşaportul, probabil la sfîrşitul conversaţiei, ca semn al retragerii definitive. Dar pînă atunci amîndoi se simţeau destinşi, desfăcuţi de orice îndatoriri, nişte persoane civile care-şi purtau simpatie printr-o foarte veche relaţie.

Aceasta i-a şi făcut să abordeze, într-un timp indefinit, care le stătea la îndemînă, cele mai variate subiecte, scutiţi de grija de a se mai supraveghea, vindecaţi de pîndă, purificaţi de nevoia de a afla de la celălalt amănunte revelatoare, care să definească atitudini oficiale, ambii stînd alături — nu faţă în faţă ! — la aceleaşi ceşti de cafea, de mult răcite.

— Şi veţi petrece sărbătorile Paştilor la Bucureşti ? a întrebat Savfet-Paşa, iniţiat şi în calendarul religiilor nemusulmane, dar şi ca să fixeze sensul acestei plecări.

— După cum ştiţi n-am părăsit de mult Stambulul. De ani !

---

[1] Se pretinde că ruşii ar fi intrat în Iaşi.

Prinţul Iancu Ghica răspunsese printr-o politeţe, el spusese Stambul — şi nu Constantinopol, cum procedau diplomaţii din Apus, iar Savfet-Paşa a luat act de noutate, care putea însemna fie că românul recunoaşte în chip delicat denumirea otomană a capitalei imperiului, fie că el respinge imperiului calitatea de putere europeană, de unde folosirea numelui turcesc. Dar Iancu Ghica părea liniştit şi Savfet-Paşa a zîmbit atent, vrînd totuşi să se asigure :

— S-ar putea spune că v-aţi simţi bine la noi. Ca acasă ! a mai adăugat.

— Casa mea e acolo ! a precizat generalul. Îmi mărturisesc chiar nişte îngrijorări ; nu mai ştiu ce se petrece la mine acasă.

Savfet-Paşa nu ştia dacă propoziţia se referă la casa generalului sau la ţara lui, dar a ales primul sens.

— Da, toţi avem necazuri, a convenit excelenţa sa. Şi filozofic : Trăim într-o lume foarte urîtă.

Iancu Ghica n-a confirmat această generalizare, dar nici n-a respins-o. Timpul vizitei se scursese, între timp a mai fost adus un rînd de cafele — cele reci fiind retrase —, generalul ar fi vrut să se ridice, dar gazda nu dădea semn c-ar dori să încheie întîlnirea. Savfet-Paşa trăgea de timp. Excelenţa sa a comentat astfel, de unul singur, ideea emisă anterior, adîncindu-se în ea :

— Nu se mai cunoaşte liniştea, a mai spus ministrul otoman, şi aceasta e foarte rău. Lumea de azi trăieşte o nerăbdare, o nervozitate şi o încrîncenare de foarte rău augur.

Iancu Ghica s-a ţinut în rezervă, mai ales asupra ultimului termen, fiind convins că Savfet-Paşa va pogorî de la chestiunile generale pe pămînt. Cum s-a şi întîmplat :

— Aţi văzut cu prilejul Conferinţei, cîtă patimă !

Conferinţa de la Constantinopole din decembrie-ianuarie se desfăşurase într-adevăr într-un climat de patimă, la care cotizaseră toţi participanţii. Otomanii se apăraseră cu tenacitate şi cu destul succes : conferinţa eşuase. Dar nu spre bucuria părţii otomane, fiindcă, după retragerea trimişilor marilor puteri europene la conferinţă, la Constan-

tinopole se întinsese golul, un gol amenințător, iar din marginea acestui gol Savfet-Pașa își calma scandalizarea :

— Cum e cu putință să se întîmple ceea ce s-a întîmplat ! a strigat el, deschizînd exclamativ palmele.

Scandalizarea înaltului demnitar sublinia un ultragiu, era strigătul unui adînc ultragiu pe care Savfet-Pașa îl trăia cu toată ființa lui, ca om pur și simplu, nevenindu-i să creadă că fuseseră cu putință cele ce se întîmplaseră. La Conferința de la Constantinopole marile puteri încercaseră să impună Turciei reforme, reforme în favoarea populațiilor creștine din imperiu, populații care se răsculaseră — e drept — în urmă cu un an împotriva imperiului, dar care aparțineau — de fapt și de drept — imperiului ! Savfet-Pașa privise acele răscoale cu toată gravitatea, ca pe o mare nenorocire, ca pe o foamete, să spunem, care ar fi bîntuit o parte din imperiu sau ca pe un cutremur de pămînt cu zeci de mii de morți. Dar acestea erau nenorocirile oricărui mare stat ! Și Anglia, și Austro-Ungaria, și Rusia erau bîntuite de asemenea nenorociri. Erau calamități binecunoscute din lungul timpului și eterne ca timpul. Atunci ? ! Cui i-ar fi putut trece prin minte să pună sub semnul întrebării eternitatea unui imperiu, numai din cauza că ici și colo pe întinderea lui aveau loc cînd și cînd răscoale ? Cui i-ar fi putut trece prin minte să impună cu sila reforme unui mare imperiu ? ! Și totuși faptul inimaginabil și inadmisibil se petrecuse. Respingînd cu demnitate și cu succes, la Conferință, „grozăvia unor asemenea intervenții“, Savfet-Pașa rămînea încă incredul asupra celor ce se întîmplaseră, păstrîndu-și scandalizarea întreagă. El și-a strîns palmele cu un gest obosit, murmurînd ca pentru sine, aproape fără glas, o mirare acum blajină :

— Cum e cu putință să încerci să pui sub tutelă o mare țară !

— Cum e cu putință să pui sub tutelă oricare țară ! l-a secondat generalul Ghica, fără nici un accent ascuțit, fiindcă vroia să se ridice, era tîrziu, iar a-l înfrunta pe Savfet-Pașa, acum la plecare, în condiția neputinței, era lipsit și de eleganță, și de sens.

Savfet-Paşa a interpretat replica românului drept o aprobare şi a continuat :

— O ţară trebuie să decidă singură, în deplină libertate de conştiinţă, cum să-şi conducă destinul şi ce reforme trebuie să iniţieze în interior, pentru supuşii săi. Orice imixtiune în treburile ei interne, indiferent de pretext, este ofensatoare. Şi trebuie respinsă !

Savfet-Paşa clocotea ; Iancu Ghica zîmbea. Generalul a simţit că tocmai acesta e momentul cînd poate să-l aprobe — şi deschis — pe Savfet-Paşa şi a făcut-o sincer :

— Aveţi dreptate, excelenţă ! Noi românii am încercat să impunem aceleaşi principii în relaţiile noastre cu lumea, inclusiv cu Înalta Poartă.

— Şi n-aţi reuşit ?

Întrebarea era cel puţin curioasă în gura unui demnitar otoman.

— Nu pe deplin, a răspuns Iancu Ghica. Ne-a lipsit forţa. Forţa dreptului nu se poate dispensa, din păcate, de forţa efectivă.

— Noi avem forţă !

— O ştim !

Savfet-Paşa spusese — „Noi avem forţă !“ — cu duritate.

— Şi nu vom ceda nimănui din drepturile pe care Înalta Poartă le are pe Pămînt, a mai adăugat el, ca să se înţeleagă. Marele vizir Midhat-Paşa a spus-o limpede la Conferinţă şi eu o repet : „Am intrat în Anatolia doar şase sute şi nu vom părăsi Anatolia decît cînd vom rămîne şase sute.“

Era chiar aşa, Iancu Ghica avînd bune cunoştinţe de istorie otomană, ştia că triburile turce pătrunseseră în Anatolia prin foarte puţini inşi — poate şase sute, dacă analele otomane nu minţeau romantic — şase sute de inşi din neamul lui Osman. Casa Osman îşi impusese domnia stăpînind la început doar Anatolia ; aceeaşi casă risca acum să-şi sfîrşească domnia — dacă s-ar fi sfîrşit ! — mărginindu-şi stăpînirea doar la Anatolia, după ce făurise cel

mai mare imperiu al lumii. O întrebare îi stătea lui Iancu Ghica pe buze : „Doriți să părăsiți și Anatolia ? Dar dacă Anatolia e țara voastră dreaptă, ce căutați în restul lumii, de la izvoarele Nilului pînă la Dunăre, de la Atlantic și pînă la Oceanul Indian !“ Dar n-a rostit întrebarea, observînd că și Savfet-Pașa se calmase între timp. El arăta acum ca un bătrîn stîlp al imperiului, îmbătrînit în slujbă, fără forță, doar cu reflexele acesteia, de unde, după accesul de furie, calmarea bruscă. Iancu Ghica a observat că bătrînul vorbea de fapt de unul singur, nu-l interesa partenerul, el se afla în prelungirea unui discurs de la masa Conferinței, într-un moment de meditație, cînd descoperea retrospectiv argumente, acum inutile.

La rîndu-i, bătrînul a luat act de liniștea celuilalt, întorcînd spre generalul diplomat un ochi obosit și rece :

— Dealtfel, a precizat Savfet-Pașa, ca să nu lase nici un dubiu, situația unei țări mici este cu totul diferită de aceea a unui imperiu. Există și în chestiunile de drept o ierarhie !

— Ierarhiile de care vorbiți viciază universalitatea dreptului. Ori există un drept universal valabil, ori nu există drept. Noi credem în universalitatea dreptului.

Savfet-Pașa a oftat, sorbind din cafeaua care se răcise. A poruncit ceva în turcește. S-a mai adus un rînd de cafele. Probabil că înaltul demnitar nu reținuse replica generalului, nici n-o auzise, cum procedează totdeauna cei mari, care nu dialoghează, sînt întotdeauna în monolog. Monologul lui Savfet-Pașa era acela al unei singurătăți depline și generalul l-a lăsat pe bătrîn să-și soarbă cafeaua și să mediteze de unul singur.

— Anglia a revenit între timp asupra poziției sale, și-a continuat gîndul Savfet-Pașa, fără legătură cu gîndul precedent. Nici nu se putea altfel. Excelența sa domnul de Salisbury, care se dovedise destul de rigid aci, la Istanbul, a explicat corect poziția noastră cînd s-a întors la Londra. Lord Derby ne susține astăzi deschis.

Bătrînul se amăgea cum se amăgesc copiii sau muribunzii. Conferința de la Londra dăduse Rusiei mînă liberă,

Ghica o ştia, o ştia şi Savfet-Paşa ; de unde atunci ideea că Anglia mai secondează Imperiul ! ? Desigur, Anglia seconda tacit imperiul, dar era oare dispusă s-o facă şi făţiş, cu armele ? Şi acum, ca în toate momentele de criză, la Constantinopole bîntuia un duh de opiomanie. Aceasta era grav, fiindcă însemna că se pun la cale măsuri necumpătate. Iancu Ghica nu putea întreba dacă Imperiul va trece Dunărea, ca să-şi apere integritatea — pregătirile de război erau evidente —, dar el aştepta noi confidenţe care să-l edifice. Savfet-Paşa a răsucit însă firul discuţiei într-o altă direcţie :

— Dealtfel şi Rusia are nevoie de reforme. Dacă Occidentul e preocupat de reforme, de ce nu începe cu Rusia, care e o ţară creştină ! ...Occidentul e obsedat de soarta creştinilor din imperiul nostru, dar e indiferent la soarta mahomedanilor din imperiul rus.

— Aţi comunicat contelui Ignatiev această observaţie ?

— Cu domnul Ignatiev nu se poate discuta. Petersburgul ar fi putut trimite pe altcineva la Istanbul. Pe contele Şuvalov, spre exemplu, care lucrează la Londra.

Savfet-Paşa era, se vede, un iniţiat şi în chestiunile ruseşti. Şi acolo, în Rusia, exista un curent al reformelor — occidentalizant — şi un curent tradiţional, reprezentat prin mişcarea slavofilă. Contele Ignatiev era un slavofil, deci şi un antiotoman, contele Şuvalov de la Londra era un occidentalizant, pe care Savfet-Paşa l-ar fi dorit în post la Stambul. Dar acestea erau amănunte. Savfet-Paşa îşi explica deci fals criza, prin amănunte. Dacă Şuvalov era la Istanbul, dacă Ignatiev lucra la Londra, dacă... Un alt dacă a fost introdus tot de Savfet-Paşa :

— Se dă ca cert faptul că prinţul Bismarck va demisiona. Ce păcat ! Prinţul Bismarck e singurul care ar fi putut impune o politică de stabilitate. Acum totul fuge...

Şi acesta era un amănunt grăitor : Savfet-Paşa plasa centrul stabilităţii în afară, undeva spre nordul sau vestul continentului, oricum nu înăuntrul imperiului, ca odinioară. Nu mai credea oare bătrînul în puterea imperiului pe care îl slujea de a ordona lumea ? Savfet-Paşa s-a închis

în el. A gustat și un strop de apă. Fața lui lividă s-a umbrit sub întunericul unui gînd interior, iar pleoapele s-au închis a cugetare sau a somn. Cînd medita adînc, Savfet-Pașa părea că doarme. El avea fața unui bătrîn frumos, acum o față foarte liniștită, deși spre colțul buzelor încremenise un fior de suferință. Iancu Ghica, cunoscîndu-l bine, știa că bătrînul își va reveni. De obicei, cînd își revenea din acest somn, bătrînul avea rezolvată problema care îl preocupa, cum s-a întîmplat și ultima oară, în timpul Conferinței, cînd românii au cerut neutralitate pentru țara lor. Ieșind din somn, Savfet-Pașa îl întrebase atunci pe Iancu Ghica :

„— Nu cumva vreți să vă rupeți de imperiu ?"

„— Ne leagă niște tratate, excelență !" a spus Ghica cu multă părere de rău.

„— Vreți să rupeți tratatele ?"

„— Noi ? ! Și după o pauză veselă : Noi le respectăm pînă la literă !... Dar respectîndu-le pînă la literă, observăm că imperiul le calcă, asumîndu-și niște prerogative care nu ne mai pot angaja."

„— Cum asta, a strigat Savfet-Pașa, cînd de fiecare dată, cel puțin în cei peste treizeci de ani de cînd mă ocup de afacerile moldo-valahe, voi cereți mereu alte lucruri !"

Și fiindcă Ghica părea a nu pricepe, Savfet-Pașa a enumerat :

„— Ați vrut întîi domnii pămîntene ! Ați vrut apoi unire ! Ați vrut apoi domn străin în țara unită !"

„— Toate acestea, a observat Ghica, se cuprind în noțiunea de autonomie."

„— Acum vreți autonomie și neutralitate !"

Suprapunînd cei doi termeni, autonomie și neutralitate, bătrînul nu putea să nu vadă cum aceștia, în filigran, dau altceva : independență. El a întrebat :

„— Și ce relații veți întreține, în acest caz, cu imperiul otoman ?"

„— Relații neutre, excelență !" a răspuns Iancu Ghica.

Acum bătrînul picase din nou în meditație, dar pe cu totul altă temă, cu mult mai gravă și se părea că somnul lui

va dura. Ultimul cuvînt, care făcuse să-i cadă pleoapele, pogorîndu-l în somn, fusese „Acum totul fuge". Dar pleoapele bătrînului s-au redeschis :

— Sper că ceea ce urmează să se întîmple, a șoptit Savfet-Pașa, să nu se întîmple în generația mea.

Savfet-Pașa arăta în acea clipă ca un biet om sub vremi, iar generalul și-a reținut cu greu un impuls de ocrotire. Amîndoi îmbătrîniseră de fapt de cînd se cunoșteau. Iancu Ghica era și el tot un biet om sub vremi, vremuit nu acasă, ci acolo, pe țărmul Bosforului, lîngă acel blajin demnitar otoman. În oglinda din somptuosul cabinet, generalul s-a văzut și pe sine obosit și bătrîn. Oglinda aceea îl cunoștea prea bine, cristalul argintat nu mințea, da, era — sau se simțea — bătrîn.

Cum timpul vizitei de adio se epuizase de mult, generalul Iancu Ghica se căznea să găsească în minte o vorbă bună, o vorbă oarecare, care să nu angajeze, dar nici să rupă, care să nu pună punct relației între doi oameni. Ar fi fost potrivit un subiect de familie, dar Savfet-Pașa acoperea cu discreție asemenea subiecte intime, singura lui familie era imperiul, și Iancu Ghica n-a găsit nimic mai nimerit pentru cuvîntul de adio decît să se intereseze — cu foarte multă politețe — de sănătatea suveranului de la Stambul.

— O ! dar majestatea sa se află în cea mai bună formă ! a spus Savfet-Pașa, oftînd la acel o ! introductiv, ca să spulbere oaspetelui orice iluzie.

Se știa că suveranul otoman Murad al V-lea are o sănătate volatilă, mai stabilă oricum decît a precedentului suveran Abdul-Azis, care fusese răsturnat în urmă cu un an, printr-o lovitură de palat, o lovitură ai cărei autori erau și inspiratorii noului curent de reformă care bîntuia imperiul, oameni care încercau să ia sub tutelă un alt suveran bolnav. Încă un bolnav. Era un făcut ca pe tronul etern al padișahului să urce în ultima vreme numai bolnavi, mereu cîte un bolnav, justificîndu-se parcă porecla de Marele Bolnav, dată imperiului în întregime. Pe cine mai slujea, în acest caz, Savfet-

Pașa, un padișah bolnav, un imperiu bolnav ? După detronare, Abdul-Azis trimise din temniță o scrisoare noului padișah Murad, din care Ghica reținuse : „După ce m-am încredințat lui Alah, mă încredințez Maiestății Voastre. Vă felicit pentru suirea pe tron, în locul meu, și vă exprim părerea de rău că n-am izbutit să slujesc imperiul după dorința sa. Vă urez vouă să obțineți acest rezultat !" Care întîrzia să apară. Savfet-Pașa se afla la poalele unui vulcan aproape stins.

Dar el a deschis ochii săi migdalați și frumoși, și a luat act că Iancu Ghica se află pe aceleași perne, alături. I-a zîmbit din departe :

— Și dumneata, prințule ?

— Eu, bună pace.

— Asta e bine. Pace ne trebuie la toți. Și Savfet-Pașa a trecut brusc la altceva, a devenit sentimental : Am ținut foarte mult la domnul Negri. Ne-am înțeles foarte bine. Îmi pare rău c-a murit.

Costache Negri, predecesorul lui Iancu Ghica, vechiul reprezentant al Țărilor Unite la Constantinopole, murise în urmă cu un an, în retragere, cam în vremea cînd Murad al V-lea suia pe tron, dar Savfet-Pașa uitase probabil că se înțelesese foarte prost cu domnul Negri, cîți peri albi și-au scos unul altuia și amîndoi împreună. Acum generalul vedea cu surpriză că Savfet-Pașa seamănă în chip izbitor cu bătrînul Costache Negri — aceeași vorbă înceată și domoală, același stil al curteniei, aceeași franceză de secolul al XVIII-lea, marele secol al curții și al diplomației, același mod supravegheat de comportare, cu pași fini printre bombe. Cei doi își semănau ca doi soți care isprăvesc prin a se confunda fizionomic, la capătul unui menaj infernal. Și Iancu Ghica a zîmbit din departe acestor amintiri.

— Și prințul domnitor ? a întrebat în încheierea convorbirii Savfet-Pașa.

Iancu Ghica a răspuns cu deplină satisfacție :

— Prințul domnitor e tînăr și pe deplin sănătos.

După care s-a ridicat

Bagajele erau făcute, depuse în cala vaporului cu cîteva ore mai înainte. Pe chei aştepta Alexandrina împreună cu slugile şi copiii. Tot acolo se afla şi Grigore Ghica, însărcinatul cu afaceri, care urma să rămînă la Stambul pînă la lichidarea definitivă a tuturor afacerilor româno-otomane. Un prolog al acestei lichidări se şi consumase : generalului prinţ Iancu Ghica i se restituise paşaportul.

A urmat apoi tevatura plecării : ce nu fusese adus la bord, ce fusese uitat sau rătăcit, ce dispăruse fără urmă în graba împachetării, aceste griji revenind Alexandrinei, dar şi generalului şi chiar lui Grégoire, care, rămînînd pe loc, trebuia să aibă o mare luare-aminte faţă de actele ţării, aflate în situaţia cea mai incertă cu putinţă. Cei doi, prinţul Iancu şi nepotul său, conveniseră să nu retragă toată arhiva, ca să nu atragă atenţia, alarmînd în chip imprudent Ministerul otoman de Externe. Această operaţiune, inclusiv epurarea hîrtiilor, urma să se facă mai tîrziu. O făcuseră şi ruşii, după plecarea din post a contelui Ignatiev. Dar unele imprudenţe fuseseră fatale. Se aflase astfel despre plecarea generalului, iar pe chei se adunaseră mai mulţi români — negustori, clerici, funcţionari ai unor instituţii străine — care aşteptau un cuvînt de la reprezentantul ţării. Oscar, majordomul englez al consulatului român, intransigent cu eticheta protocolară, improvizase tocmai de aceea acolo pe chei un colţ de audienţă, care părea hilar. Ghica l-a dat simplu la o parte, contrariindu-l pe majordom, şi a trecut să-şi salute connaţionalii.

— Cui ne lăsaţi ?

— Dar staţi, fraţilor, a început Ghica, la modul cel mai democrat, ca la Bucureşti, încercînd să-i calmeze. Încă nu-i război !

— Dar va fi.

— Poate nu va fi, Dumnezeu e mare şi ne apără.

— Excelenţă, spuneţi-ne un cuvînt sigur ! S-au rupt relaţiile ?

Discuţia nu se putea prelungi. Un înalt funcţionar al Ministerului otoman de Externe fusese însărcinat cu rolul de însoţitor al generalului, pînă la urcarea la bord, iar o discuţie în română sub ochii acestuia era mai mult decît nepotrivită. Aceeaşi gazdă stînjenitoare îi îndatora pe ro-

mâni, prin prezenţa sa, obligîndu-i să procedeze protocolar, să vorbească exclusiv franţuzeşte, chiar despre nimicuri. Monsieur Sadik era politicos, dar mereu prezent. El umplea mai ales pauzele, acele pauze cînd vrei să spui ceva, cuvîntul îţi stă pe limbă, dar iei act de prezenţă străină şi te reprimi. Cei care se reprimau, românii, debitau banalităţi în franceză, ca şi monsieur Sadik. Care însă nu mai zîmbea, îşi uitase zîmbetul la minister, de unde avea să-l reia după plecarea vaporului.

Dar vaporul nu pleca şi aşteptarea, normală la început, devenise o aşteptare nervoasă, pe ghimpi, apoi o aşteptare exasperantă. Cînd nu pleci ţi se pare că eşti ţinut cu sila, starea aceasta o trăia şi generalul, dar mai ales doamna Alexandrina, care se simţea reţinută ostentativ, de unde întrebarea mereu repetată :

— *Pourquoi ne part-il pas ?*

— *Mais il partira, madame !*[1] o asigura de fiecare dată monsieur Sadik.

Acelaşi monsieur Sadik urma să se întoarcă în cartierul Pera împreună cu Grégoire şi cine ştie ce se mai putea întîmpla. Doamna Ghica se simţea datoare să-i spună ceva lui Grégoire, să-l facă să înţeleagă pericolul care îl paşte, dar nu ştia cum să formuleze această spaimă şi a spus într-o doară :

— *Aie soin des roses s'il te plais. Pendant la floraison tu doit t'en occuper avec beaucoup d'attention.* [2].

Doamna Alexandrina cultivase în grădina consulatului din Pera nişte superbi trandafiri, ea era sincer îngrijorată, atunci pe loc, de soarta trandafirilor, dar monsieur Sadik a înţeles altceva :

— *Madame ne rentrera-t-elle a Istamboul jusqu'a la floraison des roses ?* [3] a întrebat el.

Doamna făcuse o gafă. Şi Alexandrina a scos batista, gata s-o fluture spre chei, ca să scape odată de această lume de coşmar. Fiara cu aburi mugea înspăimîntător,

---

1 — De ce nu pleacă odată?
— Dar va pleca, doamnă!

2 — Să ai grijă de trandafiri, te rog. În perioada înfloririi trebuie să te ocupi de ei cu multă atenţie.

3 Doamna nu se va mai întoarce la Istanbul pînă înfloresc trandafirii ?

puntea fusese ridicată, vaporul pornea. Pe doamna Alexandrina a podidit-o plînsul pentru soarta lui Grégoire, care urma să se întoarcă în Pera, împreună cu monsieur Sadik, dar poate că urma să nu se mai întoarcă niciodată acasă.

Pînă la Varna vaporul a navigat pe ceață. Generalul n-a coborît în cabină, a rămas pe covertă, sondînd cu ochii ceața compactă din față, fără a mai privi înapoi. Dar nava părea că stă pe loc. Nu se știa dacă e noapte sau zi, nava plecase în plin soare de la cheiul rămas în urmă, și era frig, deși magnolia din curtea consulatului stătea să înflorească. Nava plutea într-un frig ud și pătrunzător, prin fumegările de ceață care au încremenit la un anume moment, suspendînd orice senzație de mișcare. Generalul și-a cercetat ceasornicul, să se convingă dacă nu cumva și limbile acestuia au stat. Apoi, cînd a ridicat ochii, a văzut aproape de el, izbitor de aproape, pe marea limpezită de cețuri, mari nave cuirasate, cu tunuri grele la bord. Vaporul de pasageri a scos un muget. Nava militară din fruntea escadrei a răspuns. Au răspuns și ceilalți monștri de fier, iar hula mării a preluat aceste vaiere stranii. Părea că nu se va putea evita o ciocnire și Ghica s-a înfiorat. „— Dar cînd au apărut ?“ s-a întrebat el, fără să-și creadă ochilor, închizînd pleoapele. Cînd le-a redeschis a constatat cu uimire că ceața reintrase din nou în drepturi, făcînd invizibili monștrii de fier, pe lîngă care se strecura tăcut nava de pasageri.

Ghica a coborît în cabină, unde îl aștepta Alexandrina, care, auzindu-i pașii, a și tresărit :

— Se întîmplă ceva ?

— Nimic, draga mea.

Acest „Nimic, draga mea !“ nu spunea nimic bun și Alexandrina aștepta crispată, la fel ca și în multe alte clipe cînd generalul întors acasă părea că-i ascunde ceva. Aceleași formule de întrebare și răspuns se reluaseră prea des pentru ca ea să se liniștească. Și ea a întrebat :

— Crezi că începe ?

— O ! nu, draga mea. Și rugător : Spune, te rog, să-mi aducă un ceai.

Aceste mici cereri de bărbat întors acasă erau un mod de-a o calma „— Doar vezi că nu se întîmplă nimic, iată,

doresc un ceai!" — și de obicei Alexandrina se conforma, însărcinînd personalul cu cele de cuviință, dar sub directă supraveghere, urmărindu-și între timp și soțul. Căuta în ochii lui o asigurare, ca și acum, cînd l-a întrebat cu aceeași formulă :

— Crezi, cher ami, că totul e în ordine ?

„Cher ami" n-a mai răspuns ca de obicei, „— Da, totul e în ordine !" —, dar s-a supus rîtualului ceaiului, pe care la ora 5 p.m. cei doi îl oficiau împreună. Acum „Five o'clock"-ul se desfășura pe vapor, în cabina strîmtă, avîndu-i pe copii alături, ultimul născut fiind în scutece. Alexandrina își iubea cu ardoare copiii — „Acești nefericiți născuți pe drumuri" — sortiți cine știe cărui destin nesigur, ea fiind mereu silită să-și poarte copiii dintr-un loc în altul, după capricioasele misiuni pe care diplomatul le primea. Acum din nou o mutare a cortului, cu tot calabalîcul, Alexandrina nădăjduind din adîncul sufletului că aceasta va fi ultima. L-a și întrebat pe soț :

— Crezi, cher ami, că vom rămîne acasă ?

— Dar sînt convins, draga mea !

La o convingere atît de apăsată, Alexandrina nu mai putea spune nimic. Ea s-a mulțumit să strîngă ceștile și să măture firimiturile, așteptînd ca el să-și aprindă țigara de foi, ca întotdeauna după ceai. Deși acum i-a atras atenția :

— Am să te rog, cher ami, să nu fumezi. N-am unde duce copiii. Sîntem prea mulți aici.

El și-a interzis această plăcere, mai mult decît necesară acum, și a încercat să moțăie în balansoar.

La Varna au ajuns noaptea. Dar, din păcate, personalul n-a putut debarca bagajele din vapor, din același vapor debordînd în cascade, pe trei punți dintr-odată, mulțimi de soldați. Familia Ghica s-a trezit înconjurată de străini cu arme, care strigau, se îndemnau, răcneau, încărcătura de oameni pe care-o conținea vaporul părînd inepuizabilă. Mica insulă a românilor s-a comprimat ființă lîngă ființă, stăpîni și slugi laolaltă, toți trăind abia acum surpriza de a fi călătorit pe capacul unui cazan. Precedat de Oscar, generalul a încercat totuși să-și facă loc, năzuind să ajungă la autoritatea portului, unde fusese anunțat. Pe Ghica îl

ajuta și uniforma. Chipiul, galoanele, fireturile, cordonul, sabia de ceremonie i-au croit drum, Oscar știind să-și pună în valoare stăpînul, inclusiv prin felul în care l-a anunțat la căpitănia portului, obținînd pe loc efectul dorit. Cîțiva funcționari s-au și înfățișat cu plecăciuni, conducîndu-l pe general la stăpînul lor, un tînăr ofițer otoman cu maniere europene.

Dar din nefericire, mai ales pentru Alexandrina și pentru copii, colonia românilor nu putea călători mai departe, trebuia să întîrzie cel puțin pînă la ziuă, așteptînd descărcarea vaporului și apoi formarea trenului care avea să-i ducă, peste raiaua bulgară, pînă la Dunăre. Ofițerul otoman a oferit biroul său pentru doamna Ghica și pentru copii, urmînd ca diplomatul să se descurce cum o putea, eventual să se plimbe pe țărm. Ceea ce Iancu Ghica a și făcut, pînă la ziuă.

Îl însoțea Oscar, la o mică distanță. Majordomul englez era bun la toate, exact ce trebuie în asemenea ocazii, el știind să-și facă meseria prompt și sigur de sine — acum meseria de garde-corp, într-un port care clocotea de trupe. Între timp, vasul se deșertase de oameni, dar bagajele casei Ghica n-au putut fi totuși extrase ; din cala neagră ieșeau acum niște mari bagaje, tunuri grele trase cu lanțurile. Generalul a urmărit operația din depărtare, ca să nu atragă atenția, reținînd amănunte despre calibrul pieselor și despre muniție, muniția aflîndu-se în mari lăzi de lemn de dimensiunea unor cutii de pian. O mulțime de salahori cu șalvari și fesuri mînuia încărcătura explozivă, care a fost depusă într-un șir de care trase de bivoli. Coloana de care s-a pus în mișcare, cu răcnete și pocnet de bice, spre Dunăre, dar încărcătura din navă nu s-a istovit : pe cele trei punți au apărut animale. Mai întîi cai care se trăgeau înapoi sau săreau în două picioare, refuzînd să coboare ; apoi animale de sacrificiu — vaci, oi și capre, în sfîrșit un stol de papagali care a țîșnit speriat pe deasupra vitelor, împrăștiindu-se în noapte. Lui Ghica i s-a părut că vede și mari păsări *cacatoes* cu penaj paradisiac, el s-a frecat la ochi să vadă mai bine, apoi, fără să le mai vadă, le-a auzit țipătul straniu. Prin mugete sumbre, o altă navă, și aceasta încărcată probabil cu trupe, își vestea intrarea

în port. Generalul n-a mai putut urmări și această nouă arcă a lui Noe, căpitanul portului îl căuta disperat ca să-i aducă știrea că familia Ghica își putea continua călătoria.

— Bagajele vor veni pe urmă, la gară, i-a spus funcționarul. Sînteți așteptați la tren.

Drumul spre gară s-a făcut cu trăsura, în învălmășeala unei mari coloane militare care cuprindea arabi, persani, kurzi, duium de otomani. Străfundurile Asiei se desfundaseră și se revărsau peste Balcani, spre Dunăre, pe mare și pe uscat. Aspectul pestriț, de caravană, covîrșea ordinea războinică, după șirurile dese în uniforme urmînd cîrduri de catîri cu poveri, apoi care grele trase de bivoli, apoi pîlcuri de călăreți în neorînduială, bulucuri de bașbuzuci și cerchezi, care se îndepărtau de coloane, explorînd în galop orizonturile dinspre nord și vest. Veneau și mari furgoane cu furaje și muniții, și cămile, și un imens tren regimentar cu traverse de cale ferată, cu stîlpi pentru fire telegrafice, cu lemne pentru parapete și poduri. La coloanele de militari se adăugau puhoaie de salahori de diferite neamuri, printre care și mulți țărani bulgari. Mișcarea acestei omeniri pestrițe era aceea a unui talaz de potop. Fețe tuciurii, galbene sau negre, turbane și fesuri, dar și cușme mițoase de oaie neagră — cușmele de Caucaz și Ararat, și burnusurile fiilor Deșertului, mișcarea oamenilor și animalelor, plus mișcarea pieselor grele de oțel și fier avînd pînă la urmă ceva feeric. Ghica nu și-a putut opri un gînd exclamativ, pe care nu l-a mai comunicat și Alexandrinei, care părea îngrozitor : „— Oare invazia lui Darius spre Dunăre o fi fost la fel ?“

În tren s-au trezit din nou înghesuiți între militari. Familia Ghica n-a reușit să mai obțină un compartiment — se isprăvise cu politețea otomană ! —, generalul, Alexandrina, copiii, plus Oscar și bona franceză s-au strîns laolaltă pe aceeași bancă, într-un vagon comun, pentru trupă, în care s-a făcut totuși o clipă de liniște cînd generalul în uniforma lui aurită a apărut împreună cu ai săi. Se afla în același vagon și un corespondent englez de presă, de la „Daily-Mail“, dar Ghica i-a refuzat conversația. I-a refuzat-o și Oscar, încă mai sec decît stăpînul său. Gazetarul nu se putea totuși întreține cu turcii, care nu

ştiau o boabă din nici o limbă europeană. Aprinzîndu-şi o ţigară, el a revenit la Oscar, dar acesta i-a atras atenţia într-un chip foarte sever :

— *Will the gentleman kindly notice that there are children in the compartment ?*

— *Oh, I'm so sorry* [1], a răspuns gazetarul.

Dar ca prin farmec şi turcii au înţeles formula lui Oscar şi au încetat să fumeze. Mai mult chiar, ei au deschis o fereastră, încercînd să evacueze fumul de tutun cu fesurile şi cu basmalele. Acest gingaş semn de atenţie, venit din partea unor sălbateci porniţi să ucidă, l-a binedispus pe general. El a zîmbit o clipă liber, liber de zîmbetul oficial pe care îl arbora adesea, acel zîmbet-recuzită pe care diplomaţii îl poartă cu ei, şi, curios, a remarcat cu plăcere şi zîmbetul unui militar aflat faţă în faţă cu el, un gradat care privea tandru spre copii. Şi acesta, ca şi englezul, ar fi vrut să-i vorbească, aştepta doar un semn. L-a oprit însă acelaşi Oscar, cu masca lui impenetrabilă.

Apoi un militar otoman a început să cînte. Cînta de unul singur, apoi treptat ceilalţi au început să-i ţină surdina. Nu se putea şti dacă e cîntec sau rugăciune, cîntec de leagăn sau rugă de seară — se înserase — şi vagonul se legăna în monotonia acelui cîntec, care s-a cernut peste feţele oamenilor odată cu întunericul, pînă cînd feţele nu s-au mai văzut. Aflat în întuneric, lui Ghica i s-a părut că acel cîntec vine dintr-un adînc primar de viaţă.

— *Is the gentleman travelling to Romania ?*

— *The gentleman is listening !* [2] a răspuns generalul, care asculta într-adevăr acel cîntec.

Familia Ghica a coborît în plină noapte la o staţie de deal, unde era aşteptată de un reprezentant al paşei din Rusciuk, şeful vilaietului Dunării, care trimisese şi o gardă, plus cîteva trăsuri. Românii au coborît în plină beznă, pe bîjbîite, bagajele au fost culese anevoie dintre picioarele soldaţilor, trenul s-a pus în mişcare cu încărcătura lui de militari, dar generalul a observat că rumoa-

---

[1] — Domnul nu binevoieşte să observe că în compartiment se află copii ?
— Iertare, domnule.

[2] — Domnul călătoreşte spre România ?
— Domnul ascultă !

rea nu se potolise, noaptea fierbea, trăsurile cu copii și bagaje înaintau printr-un întuneric clocotitor.

S-au strecurat pînă la Dunăre printre șuvoaie invizibile de oameni, în zgomote de fierării și arme, într-o surdină de pași, și pînde, pînă ce toți au auzit, spre vale, pocnete mari, bubuiturile sloiurilor de gheață de pe fluviu. Țărmul român, către care Ghica își îndrepta privirile, era pierdut în întuneric. Însoțitorul otoman i-a spus că traversarea va fi grea, între cele două maluri circulația fiind suspendată din pricina dezghețului. Apoi Iancu Ghica s-a trezit în liniștea de pe malul român. Două mîini l-au primit în brațe și l-au strîns la piept :

— Coane Iancule !

Nu și-a dat seama cu cine se pupă — probabil cu cineva din partea ministerului, oricum îl săruta cineva de acasă, s-a asigurat de aceasta și s-a liniștit cînd același cineva, un glumeț, i-a și spus ultima glumă de la București :

— Hai să-ți zic una bună. Spune-mi ce e mic, ghemuit și negru ?

Ghica ar fi trebuit să răspundă :

— Dracu ! Dar a spus ce i-a venit pe limbă : Viitorul!

După o iarnă grea, cu nămeți cotropitori, mușuroiul de furnici a avut de îndurat încă o nenorocire : revărsările din martie. Apele molcome au dibuit mai întîi un drum subpămîntean de pătrundere în așezare, astfel încît furnicile s-au trezit prin întuneric cu umezeala sub nas. Ele n-au putut să mai iasă deasupra, la lumină, împreună cu toate ființele, pentru muncile de primăvară, fiind blestemate să rămînă sclave mușuroiului și să se lupte cu apele din adînc. Sleite de o foamete îndelungă — foametea din iarnă —, lipsite de aerul curat de sus, ele au rămas zidite în adînc, constrînse la o înfruntare nevăzută cu șuvoaiele domoale. Nimeni n-ar fi bănuit, privind movila mușuroiului, pustie și cheală, că înăuntru furnicile lucrează și se bat.

Ele au început prin a astupa spărturile și prin a întări pereții șubreziți. Un instinct le-a spus că nu pot părăsi agoniseala lor foarte puțină, aproape isprăvită, dar mai

ales așezarea, locul pe care populația și-l alesese, și care pogora adînc sub pămînt. În cel mai de jos strat din pămînt se aflau rînduite gropile cu morți. Pînă acolo se strecurase însă umezeala, mucegăind și inundînd peșterile și gropile cu strămoși, făcînd să se întindă peste tot un miros greu de igrasie. Furnicile s-au repezit mai întîi într-acolo. Au scos pămînt uscat de sus, din bagdadia mușuroiului, l-au cărat jos, apoi l-au legat cu un fel de clei într-o pastă care se întărea iute, dacă era zvîntată cu aripile. Furnicile cu aripi s-au pus pe zvîntat lutul, care s-a întărit, izolînd gropnița de rest printr-o dușumea sticloasă prin care apa nu mai putea răzbi. Odată dusă la capăt această ispravă, mușuroiul nu mai putea fi smuls din loc, nici clintit, decît împreună cu pămîntul în care era clădită țara — cît o palmă — a furnicilor de sub Codrul de Pelin.

Dar apele de afară erau mari, ele lucrau și împotriva pereților de sus, cu o putere vrăjmașă. Se auzeau izbituri, se simțea o apăsare strivitoare, o spaimă ca de cutremur încleșta mușuroiul din toate părțile, fără ca nimeni să cuteze a ieși deasupra să vadă cît de mare putea să fie nenorocirea. Furnicile socoteau că afară încă mai urlă Crivățul, încă se mai vîntură peste lume uraganele de omăt. Drept dovadă aveau un țurțure de gheață pătruns prin acoperiș, care nu se mai topea, sticlind tăios și alb spre lumea furnicilor.

Dar, într-o noapte, o șuviță de apă pătrunsă prin peretele de miazăzi, a dezlănțuit în încăperile din primul cat mai întîi o bolboroseală, apoi o țîșnire de cascadă. Multe furnici, izbite de valul apelor, au fost înecate, cele mai multe însă au scăpat. Populația, zăpăcită la început, n-a mai dat morților ajutor, s-a aruncat grabnic să-i apere pe cei vii, despărțindu-se în două trupe — spre spărtură, unde trebuia neîntîrziat clădit un parapet, și spre restul galeriilor care puteau să fie inundate, spre această parte mai ales ridicîndu-se puternice ziduri. Pentru noua construcție — parapetul și zidurile — s-au durat drumuri noi, prin noroaie. Niște jghiaburi lungi, din pai de orz, scoase dintr-un adăpost al mușuroiului, au fost potrivite la gurile cu ape clocotitoare, slujind la scurgere. Dar scurgerea ar fi trebuit să fie spre afară, or, tocmai de-acolo veneau apele. O parte din încăperile de locuit, cuprinzînd

sute de spații, a fost sacrificată, populația refugiindu-se mai jos sau mai sus. A apărut însă și o altă spărtură, aproape de acoperiș, iar apele curgeau prin ea în torente de potop. A început să se topească și țurțurele — țur, țur, țur ! — ca o sabie a lui Damocles care nu taie, în schimb inundă. Furnicile nu mai puteau face față nenorocirii decît prin părăsirea mușuroiului.

Primul impuls a fost *scapă cine poate,* cum s-a și făcut, cîteva furnici au și luat-o la sănătoasa, care unde s-a nimerit. Dar grosul furnicarului nu s-a retras — cele foarte puține care se răzlețiseră au rămas izolate pe pereți sau au murit pe loc. Grosul neamului de furnici s-a înverșunat să facă față primejdiei, deși nu mai avea cum, primejdia era copleșitoare. Lipseau și cele de trebuință în asemenea ocazii. Ba una, ba alta lipsea. Pe apucate, prinzînd în căngi orice, furnicile au apucat și morții. Morții nu erau altceva decît niște bucăți de humă uscată, aspre și solzoase, niște armuri fără trupuri, dar tari, numai bune să fie îndesate în spărturi, la fel ca bolovanii. A început deci cărăbănirea morților spre spărturi. Chiar răniții (rănitele) care încă se mai zbăteau au fost bușiți (bușite) fără milă de ziduri, pînă cînd trupurile s-au făcut una cu zidurile, rămînînd lipite de ele. Această cruzime n-a dus la o mare ispravă, lupta a urmat iară cu înverșunare oarbă, dar și cu o imensă spaimă : trebuia oare părăsit mușuroiul ?

Din nou a hotărît statornicia care lega într-un singur lanț întreaga populație, furnicile simțind pînă la urmă că nu puteau pleca nicăieri, ele învîrtindu-se la roata destinului lor orizontal, un destin care le ținea pe loc. Lupta pentru stăvilirea invaziei de ape — subterane și din acoperiș — ținea totuși de zădărnicie. Furnicile s-au înverșunat totuși din nou cu multe și mari pierderi. Ele s-au restrîns pînă la urmă la un singur cat, lateral, zidindu-se acolo. Era cu neputință să facă față cotropirii și atunci s-au bejenit în propria lor casă. S-au restrîns, într-o cumplită înghesuială, într-un ungher, fiindu-și singure prizoniere, fără ajutoare și fără hrană. Și cu foarte puțin aer. Într-un fel de leșin. O sfîrșeală cu atît mai grea cu cît afară răzbise primăvara, pe întinderi luminate de soarele blînd al Floriilor.

Cei care se bucurau mai întîi de minunea reînvierii erau copacii, aflați nu la mare depărtare de mușuroi, care se simțeau bine-stătători și teferi, teferi prin norocul că se găseau cu mult mai departe și cu mult mai sus decît vînturarea de ape, bine-stătători prin rădăcini și prin coroanele lor de crengi și muguri, alintate acum de vîntul cald, de sus. Copacii, prin ființa lor care ținea de văzduh, nu mai simțeau suferința rădăcinilor, ei păreau fericiți, indiferenți la partea subpămînteană a trupului lor, geamănă totuși cu labirinturile de cîrtițe și cu mușuroaiele de furnici. Resimțind binefăcător inundația, prin năvala tulbure de seve, care răzbeau în crengi, copacii se arătau neștiutori la năpasta de mai jos, care nu-i mai privea. Revărsarea de ape nu era totuși o furtună, un vîrtej dintre acele care rup crăcile și dărîmă coroane, era o simplă inundație, care nu urca nici măcar pînă la glezna trunchiurilor mari. Mai aproape de mușuroi, mai jos, se aflau niște tufe de pelin — un codru pitic. Vara, aceste tufe puternic mirositoare umbreau mușuroiul, iarna îl fereau cu măturile lor umile de vînturile tari. Mai de folos pentru mușuroi erau acele tufe de pelin, în care furnicile se bejeneau uneori, cînd nu le ajungea puterea să coboare pînă în adăpostul de sub pămînt.

Dar furnicile începuseră a simți mișcarea aerului și a căldurii de afară. Trecuse de mult zodia de întuneric a iernii și mușuroiul trăia imboldul întîlnirii cu soarele. Aproape moarte, furnicile fremătau. Urmau să vină zilele de soare, timpul nesfîrșit de călduros și de lung, cînd poporul din adînc se revărsa în voie pe mănoasele întinderi dimprejurul casei, luînd aceste pămînturi în stăpînire dreaptă. Mușuroiul avea pămînturi bune, lucrate cu hărnicie an de an, pămînturi pe care pusese stăpînire de cînd așezarea de furnici se orînduise acolo unde se afla, cum o spuneau și morții.

Ele n-au mai putut răbda, și nerăbdarea, de fapt spaima de moarte, le-a silit să trimită afară o iscoadă. Era un bărbătuș cu ochii iuți și pătrunzători, care s-a retras însă înapoi cu frica în suflet. N-aducea vești bune. Mușuroiul era strîmtorat de ape, de pe creasta acoperișului și pînă hăt departe nu se vedeau decît ape, numai ape. Nu se știa cît de departe duceau apele, pustii și tulburi, nici

cînd aveau să dea înapoi. Bărbătuşul s-a retras cu spaimă, pitindu-se în amorţirea obştească de jos. A mai urmat o aşteptare, foarte lungă, mai lungă decît cel mai lung post negru. Un al doilea trimis, o femeiuşcă sprintenă, s-a întors în schimb cu o veste bună. Ea nu s-a mai uitat în zare, peste ape, ca trimisul dintîi, ci aproape, pe acoperiş, la un pas. Uitîndu-se bine, ea a descoperit cu emoţie un ou de cioară spart. Oul căzuse din cer, pe cîte se vede, din vreun cuib, şi furnica se mira nu cum căzuse, ci cum de n-auzise nimeni bufnitura. Ea a dat iute ocol movilei albe, ameţitor de albă şi desăvîrşită, deşi ciobită la fund, într-un loc. Zăpăcită de fericire, furnica n-a băgat de seamă nici măcar că oul avea pete — pistrui vineţi —, că linia ameţitor de pură a oului era frîntă jos, în punctul atingerii cu lutul. Punctul acela a şi atras-o de fapt. Prin gaură se prelinsese un lichid dulce ca mierea şi puternic atrăgător — albuşul — care acum băltea în ţărînă. Un dumnezeu de sus dăduse oului cep şi femeiuşca, fără voia ei, s-a înfruptat. Ea a rămas mult lîngă balta de albuş, nepăsîndu-i că între timp întîrziase. A uitat şi de ape, şi de muşuroi, desfătîndu-se cu vedenia aceea dulce, spre deosebire de bărbătuş, care, pe acelaşi loc, nelăsîndu-se ispitit, s-ar fi întrebat, poate, de unde picase fructul alb sau cum ar putea acelaşi ou să dispară înapoi în cer. Femeiuşca n-a făcut aşa şi a făcut bine. După ce s-a dumirit că balta de albuş e de folos, ea a întors spatele minunii albe, s-a repezit la gaura prin care ieşise şi a dat un strigăt scurt. Furnicile au ieşit rînduri-rînduri din muşuroi, bete şi de vedenia albuşului, şi de lumină. A început, pe clipă, ospăţul şi catastrofa a fost dată uitării.

Populaţia validă s-a mutat deasupra, cu toate nădejdile tefere. Ea a hălăduit o vreme lîngă coaja oului, la acest Paşte timpuriu al furnicilor, pînă cînd o roată de tun a frînt muşuroiul în două.

Dezastrul provocat de roata de tun, o roată care a călcat ca din cer muşuroiul, n-a impresionat soldatul care mîna caii, nici soldatul de pe afetul tunului, deşi acest soldat de pe afet, Athanase Călin Zancu pe nume, era un om

înclinat spre cugetare, care nu trecea ușor peste lucrurile de sus și de jos. Athanase își spunea numele cum scria în acte — cu h — și se supăra cînd cineva îi zicea Atanase sau Tănase, dar chiar el n-a simțit dîmbul în care se împiedicase roata. Tunul și chesonul au trecut mai departe, fără ca oamenii care aduseseră nenorocirea, în lumea de jos, să știe sau să simtă ceva.

Nici lumea de jos n-a înțeles prea bine ce s-a petrecut. A fost întîi o pîrîitură, un uruit înspăimîntător și, imediat, a urmat un pustiitor cutremur, care a rupt în două așezarea, de la acoperiș și pînă la temelii, năruind ziduri, caturi, canale, încăperi, într-un haos de nisip, colb, stîrvuri și țărînă. Apoi un al doilea cutremur — a doua roată — a vîrît și mai adînc în pămînt sfărîmăturile dintîi și morții. Populația vie s-a zbătut sub dărîmături pînă spre seară, iar noaptea a prins-o printre ruine. Din nou suna alarma mutării mușuroiului, strigătul bejeniei, dar a biruit din nou obișnuința înrădăcinării. Tulbure, nici măcar înțelegîndu-se prin semne, furnicile au hotărît și de astă dată să rămînă pe loc, ca și cîndva troienii, după dezastrele lor. De a doua zi începînd, ele aveau să ridice așezarea cu o palmă mai sus, peste temelia veche, peste zidurile risipite în ruină și moloz, peste noua strînsoare de morți.

Dealtfel mușuroiul era și foarte rău așezat. Revărsările din primăvară nu fuseseră o întîmplare. Nu cădeau la întîmplare nici ninsorile, care îngropau așezarea în fiecare iarnă. Era apoi și vecinătatea unor drumuri de care mari, cu coviltir. Acele care cu șine de fier, trase de cornute, zguduiau foarte des țara de jos a furnicilor, primejduind-o cu călcătura copitelor și cu rostogolirea roților, iar primejdia ținea toată primăvara, toată vara și toată toamna, chiar dacă din care, din cînd în cînd, cădeau știuleți, picurau boabe de in și de cînepă, uneori se scurgea și zeamă de struguri, foarte dulce. Pe niște boabe de struguri, furnicile se încăieraseră o dată ca niște viespi venite în roiuri de pe alt tărîm. Altă dată respinseseră asediile succesive ale unor puhoaie de furnici roșii. Le-au necăjit și oamenii, deși între oameni și furnici nu era decît o vecinătate întîmplătoare. Cele două neamuri de ființe nu se băgau în seamă sau se ciocneau cînd și cînd. Un singur eveniment memorabil în legătură cu oamenii : intrînd o dată, tot din

întîmplare, în traista unui om, furnicile au dibuit prin bezna din traistă un darab de mămăligă. Această hrană li s-a părut cu totul altfel decît ceea ce ele știau — ele nu erau învățate cu fiertura ! — și multe armii de furnici s-au strămutat pe mămăliga aurie, înnegrind-o cu trupurile. A urmat un taifun. Un suflu nebunesc le-a scuturat de pe darab, împrăștiindu-le prin văzduh la mari depărtări. Cîteva zeci de furnici, amețite, au încăput atunci în gura căpcăunului, care s-a și închis pe loc. Căpcăunul a adormit apoi, cu furnicile în pîntece. Acum le despicase în două așezarea o roată de tun.

Roata de tun, oarbă și ea, tăiase în două mușuroiul de furnici. Una singură din mulțime — doar una — nimerise pe roată. Ea s-a trezit ridicată la o mare înălțime, pe șina roții, de unde, dacă ar fi avut timp sau cugetare, ar fi văzut lumea altfel. Dar n-a avut timp — s-a trezit iar în jos, apoi iar în sus, pînă cînd mica ființă s-a prins strîns de lemnul butucului rotitor, rotindu-se cu acesta, pînă cînd a amețit. A nimerit pînă la urmă pe osie, iar de aici — nu se știe cum — a izbutit să urce pînă sus, pe tun, lîngă om.

Omul, un Goliat, părea nesimțitor, deși nu era oricine, ci Athanase Călin Zancu, un țăran tunar care gîndea cu capul lui. El își spusese cu o clipă mai înainte : „— Uite, Zancule, unde te duse soarta !..." Fiindcă și el se simțea purtat de roata unui destin care încă nu-i aparținea.

Mușuroiul nu se mai zărea, rămăsese cu mult în urmă, acolo unde se afla așezat, la poala unui dîmb mai mare, un fel de deal străjuit de niște tufe de pelin, dese ca un codru. Copacii de pelin foșneau uscat iarna, iar semințele de pe crengi se scuturau cu zgomot, bubuind pe acoperișul furnicilor ca niște fructe de boabab. Nu se mai zărea acum nici mușuroiul și nici satul lui Athanase Călin Zancu.

Pelinul din acel an abia înmugurise. Tunul, furnica, soldatul pogorau spre Dunăre.

Fulguia. Peste Mînăstirea dănțuiau roiuri de fulgi mari și văzduhul scînteia. Apoi cernerea a stat. Pacea era deplină ; timpul de sus și de jos era aici în munți senin stătător, mușcatele din fereastra deschisă a maicii Epifania

înfloriseră din nou, primind pe frunze podoabe curate de nea. Sub zăpada proaspătă, așezămîntul mirosea a livadă în mai. Crengile unui vișin încărcat de floare s-au scuturat ca de la sine, petalele s-au risipit bogate peste zăpada veche, cu un foșnet de aripi cerești, cînd au sunat clopotele de utrenie. Maica Epifania, care scosese mușcatele afară, a fost covîrșită de această minune de început de zi și s-a crucit. Ea a suflat cu grijă fulgii de nea de pe frunze, băgînd de seamă — cu părere de rău ! — că petalele îngerești s-au topit pe clipită, lăsînd pe verdele mușcatei stropi mari de rouă. În aceasta, maica a văzut un semn — o *arătare !* Ea a dat fuga la maica Epiharia, sora mai mare și vecina ei de chilie, ca să-i ducă vestea :

— Soro, hai încoa'să vezi ! Minune mare.

Maica Epiharia era sătulă de „minunile" maicii Epifania, ea se ostenea să scoată o cloșcă de pe ouă, o cloșcă pe care o ținea sub pat — pasărea nu vroia să sară din coșarcă și să vină la ciugulit, deși maica o ispitea cu niște firimituri de azimă, semănate pe dușumea. „— Pui, pui, pui !" tot striga ea, dar nici cloșca și nici ouăle nu răspundeau.

Între timp, nebuna a trecut mai departe, fîlfîindu-și poalele veșmîntului pe același culoar, spre maica Erminia, care a huștuit-o, apoi spre maica Eutalia, care n-a auzit-o — era surdă —, nebuna cotcodăcindu-și vestea din fereastră în fereastră, pînă la pragul maicii Evlampia, stăpîna așezămîntului :

— Stăpînă maică, hai încoa' să vezi ! Minune mare.

Maica Evlampia — și ea acrită de minunile nebunei — n-a mai repezit-o, i-a strigat doar atît :

— Las' că vin eu ! Da, da, așa e...

Maica Epifania aștepta de mulți ani, în posturi și rugăciuni, sfîrșitul lumii. Ea vedea acest sfîrșit nu cum scria în Carte, ci în chip suav. În Carte scria că sfîrșitul va fi cu prăpăd de pucioasă și foc, maica Epifania îl vedea, în schimb, ca pe o fericită izbăvire — drept pildă acești fulgi căzuți din cer, care se topeau cît ai clipi, prin voia Domnului.

— Sfîrșitul lumii nu va aduce suferință, prooroceа ea seara maicilor copile, fetelor încă neintrate în cin, ci îm-

păcare și bucurie curată. E, maică dragă, ca o boală care iese din trup. De ieri mă simțesc mai ușoară. Asta e lumea.

Cînd maica Epifania și-a rostit întîia oară profeția, în urmă cu mulți ani — într-o tihnită vreme de pace — vestea a cutremurat. Maica Evlampia, stăpîna așezămîntului, fiind cu veghe la neclintirea literei din Cartea Sfîntă, a cerut un sfat duhovnicesc. Dacă, Doamne Iisuse !, această fiică slabă de minte „vede ceva", dacă — pe neașteptate — vine Sfîrșitul, cum scria la Apocalipsă, și monahiile din așezămînt nu sînt pregătite ! Marii duhovnici, de la Vîlcea și de la Craiova, cîțiva dintre ei și buni teologi, au adus lămuririle de trebuință pentru liniștirea așezării de monahii din munți. Sfîrșitul lumii nu urma să vină așa cum pretindea monahia slabă de minte, ci altfel, potrivit unor profeții cu mult mai vechi și mai sigure. Sigur, acest sfîrșit urma a fi o ușurare pentru lume și o izbăvire, dar altfel !

Altminteri, locuitoarele lăcașului au observat, la puțin timp după această deslușire, că maica Epifania se simțea ușoară din te miri ce : din scuturarea florilor, din căderea frunzelor, din vînt, din gînd, din ațipit, din asfințit, acum din fulgii care-și zăticniseră cernerea și se topeau pe mușcata ei.

— Soro, hai încoa' să vezi, a strigat ea, din balcon, către maica portar. Hai, dragă, s-a rugat maica Epifania.

Maica portar mînuia un toroipan de nuiele prin curtea lăcașului, curățînd de fulgi cărarea care ducea de la poarta mare la arhondaric. Portăreasa a privit o clipă în sus, spre nebună, și și-a văzut mai departe de măturat.

— Hai, că iar mă simțesc ușoară ! a mai spus monahia din balcon.

Portăreasa a rîs, neluînd-o în seamă, ocupată cu munca ei umilă. De fapt, toate maicile sfîntului așezămînt se simțeau ușoare, nici una nu căzuse grea cu vreun păcat. Cel puțin maicile cu E — maica Epiharia, maica Erminia, maica Eutalia, maica Evlampia, maica Eufimia, maica Eufrosia, toate avînd ușile chiliilor spre miazăzi, spre deosebire de maicile de la miazănoapte și de la asfințit — maica Antuza, maica Anisia, maica Ilaria, maica Fotinia, maica Teodosia, maica Teodula, maica Taisia, maica Raida. maica Tecla, acestea aflîndu-se cu numele în amestec și din

această pricină poate ele priveau cu duşmănie la surorile blagoslovite cu nume în E. Aşa i se părea maicii Epifania, care privea cerescul aşezămînt ca pe o harpă cu corzi de aur şi de argint, corzile de aur fiind maicile de la miazăzi, corzile de argint celelalte maici, sau, cînd se supăra — la ceasul cîntărilor — acelaşi aşezămînt apărîndu-i ca un clavir cu clape albe şi negre, cîntînd cu sunete încăierate. Dar uita iute, cum a uitat şi acum, drept care, neprihănită de gînd rău, nici de pizmă, nici de zîzanie, a dus vestea şi dincolo, spre celelalte părţi ale sfîntului lăcaş, spre celelalte locuitoare, harnică întru această bunăvestire:

— Suratelor, surorilor, cuvioaselor, se arată semn ! Ca mîine ne mutăm d-aci...

Semnele se arătau aproape zilnic, după vestirile maicii, dar suratele se mutau — la ţintirimul din deal — cînd le venea vremea. „Sfîrşitul lumii“ era aici o lentă perindare, o trecere sau o petrecere, de la poarta mare care dădea spre lume, prin care se intra în mînăstire, unde „locuitoarele“ sălăşluiau o vreme, la portiţa de la deal, care dădea în ţintirim, pe unde se ieşea. Perindarea aceasta ţinea de mult, fiindcă şi mînăstirea dăinuia de mult. Hrisovul de fundare se pierduse, era cunoscut doar unul dintre ctitori — un prim Basarab —, se uitase şi numele prim al locului, lăcaşului şi locului li se spunea simplu, printr-un singur nume : Mînăstirea.

La Mînăstirea se ajungea greu. Pelerinii răzbeau rar pînă aici, doar localnicii, deşi în cîteva rînduri lăcaşul fusese călcat şi de străini : în 1818, în timpul ocupaţiei austriece, un corp de husari îşi aşezase bivuac la Mînăstirea ; în acelaşi veac, spre început, un corp turcesc de ieniceri pusese tabără în jurul zidurilor, asediindu-le cîteva săptămîni la vreme de iarnă. Cînd a sosit ordinul de retragere, turcii n-au mai găsit însă drumul înapoi, cărările erau troienite, iar călăuzi nu se aflau. La Mînăstirea se ajungea greu fără călăuz. Din drumul roman al Oltului, cum urci spre munţi, se taie o cale strîmtă, spre miazăzi, pe albia unui afluent tumultuos. Albia se strîmtează în sus, drumul de care isprăveşte într-o cărare, cărarea într-o cărăruie, la capătul căreia, pe o pajişte, se află Mînăstirea. Aceasta închide cu zidurile ei uriaşe o altă

vale îngustă, zidurile mînăstirii fiind durate din bolovanii aduși de torenți. Sub un zid ros de ape, ieșea și colțul unei temelii mai vechi, sub care se bănuiau a fi tălpile lăcașului de lemn. Închisă din patru părți dinspre lume — poarta mare și poarta mică se deschideau rar — lăcașul se deschidea numai spre cer. Foarte rar, cînd era timp senin, clopotele de aici răzbăteau cu sunetul pînă la Arnota, o altă mînăstire — de călugări —, ctitorită tot de un Basarab, Matei Vodă, lăcașul de acolo fiind așezat cu mult mai sus, pe un platou golaș, de unde Carpații se vedeau pînă la Dunăre, ca o succesiune de pridvoare. Cloșca maicii Erminia scăpase în toamnă, la deal, prin portița mică, spre Arnota, dar maicile au prins-o pe fugară — ar fi fost păcat mare !, ouăle pe care le clocea pasărea fiind aduse de undeva din vale, din lumea largă. Sate prin preajmă nu se pomeneau, doar un cătun poreclit Cioaca, din care se pripășise la mînăstire o copilă, pe nume Anuța. Anuța stătea în chilie cu maica stareță, dar fugea din cînd în cînd în cătun, trecea dealul, provocîndu-i mari supărări stăpînei așezămîntului, care o tot căuta.

— Unde-i, dragă, fata ? a strigat ea și acum, în aceeași dimineață în care maica Epifania vestea topirea fulgilor. Și uimită : Doar adineauri fu ! La utrenie fuse lîngă mine! Și-a pornit s-o caute prin chilii, deschizînd uși după uși.

— Nu-i p-aci Anuța ?

În drum a întîlnit-o și pe nebună, a dat-o la o parte, a trecut spre chiliile de la asfințit — fata nu era — a trecut apoi și dincolo, la miazănoapte, cu vădită neplăcere, fiindcă acolo, în niște chilii cu sobe de faianță, sălășluiau „boieroaicele". Ades fata se oploșea pe aici, mai ales la o maică tînără — tot boieroaică — cetitoare de cărți laice, Meropia Bengescu, pe care maica stareță n-o putea suferi.

— Nici n-a fost p-aici ! a spus Bengeasca, ridicînd ochii din „roman".

Maica Meropia era tînără și frumoasă, maica stareță se arăta cu veghe față de ea, bănuind-o că-și îngrijea obrazul cu dresuri. Din cînd în cînd o amirosea luîndu-i capul în palme și apropiindu-l de nări, ca pe un măr. Maica Meropia amirosea bine.

— O fi ieșit pe poarta mare ! a spus Bengeasca, lăsînd cartea din mînă. Poarta mare e mereu deschisă. La mine n-a fost.

— N-a fost, da' vine mereu pe aici !... Și mai lasă ale cărţi franţuzeşti, c-o să te sminteşti de cap.

Maica Evlampia îngăduia ca surorile să cetească slavoneşte şi greceşte, limbile dreptei credinţe, nu şi franţuzeşte !, dar în aşezămînt se aflau şi boieroaicele, care nu se dezvăţaseră de obiceiurile din lume. La altă maică, o Răşcancă, Anisia Răşcanu, dibuise chiar o cruciuliţă cu un Crist catolic.

— Asta ce-i ! strigase ea, înşfăcînd cruciuliţa atîrnată la gît.

— *Mais c'est Christ !* [1]

— Nici un *me !* i-a retezat-o stareţa, pe româneşte. Asta nu-i Hristosul nostru !

Maica Evlampia s-a cutremurat. Acel Hristos avea trup de carne, închipuit în fildeş, ceea ce dreapta credinţă răsăriteană nu îngăduia şi nu răbda nici instinctul stareţei care nu-l putea vedea pe Crist în trup fizic — în trei dimensiuni — ci în trup mistic sau în simbol. Acest Hristos străin nu putea pătrunde în aşezămînt decît adus de o mînă străină şi stareţa şi-a întărit o bănuială. Nu putea fi la mijloc decît mîna Străinei, maica Ana Ghica— o catolică ! — tot călugăriţă şi ea, care-şi luase prostul obicei de a vizita rudele şi prietenele de la Mînăstirea. Maica Evlampia a sechestrat cruciuliţa şi i-a zis Răşcancei :

— Vezi că azi vin la cuvioşia ta oaspeţi mari ! Nu uita cum te porţi ! i-a mai spus, înainte de a ieşi din chilie, ţintind-o cu ochii, ca să se vadă bine că ştia de unde are cruciuliţa.

— *J'oubli toujours les choses importantes* [2], s-a scuzat maica Anisia, uitînd că stareţei nu-i plăcea s-o audă vorbind franţuzeşte.

— Păi cum să nu uiţi ! Uiţi tot de la mînă pînă la gură, i-a răspuns maica Evlampia trîntind uşa chiliei şi ieşind. Tot aşa ţi-ai uitat şi zestrea.

---

[1] — Dar e Crist !

[2] — Uit totdeauna lucrurile importante !

A ieșit bodogănind-o. Marele păcat al Rășcancei — în afară de cel cu cruciulița ! — era de a-și fi uitat „în lume" zestrea, zestrea pe care era datoare s-o aducă mînăstirii la intrarea în cin și care nu era un fleac, ci o moșie. Acea moșie, Brădet, aflată undeva peste munți, pe lîngă Sîmbăta, se dusese pe apa sîmbetei, încăpuse pe mîna unui frate de la București, boier și el — și încă mare ! — și, dacă Rășcanca uitase, stareța nu putea uita. Ea era hotărîtă să se lupte pentru acest drept răpit Domnului, adică mînăstirii, să lupte mai departe cu rugăciunile — alte mijloace nu mai avea —, fiind încredințată că „Cel de Sus nu bate cu ciomagul". Dovada se și arătase : Anisia uita mereu, uita ca o năucă, două surori mai mici, două fete, o slujeau ca ţiitoare de minte, ducînd-o și aducînd-o la ceremonii, ţinîndu-i socoteala rugăciunilor și posturilor. Inclusiv înaltul personaj care urma să vină, sora catolică Ana Ghica, sosea la mînăstire și cu acest scop — să se încredinţeze că prietena și protejata ei, maica ortodoxă Anisia, nu uita rînduielile.

Trebăluind acum prin arhondaric în așteptarea oaspeţilor, maica Evlampia n-a uitat de copilă, dar s-a împăcat cu gîndul dispariţiei, socotind nimerită această plecare a fetei, tocmai în dimineaţa în care Străina sosea. „Cu atît mai bine, și-a spus. De-ar ţine-o Domnul în cătun pînă pleacă Străina. De fapt ce vrea ? Vrea ceva ! Străinii nu sosesc decît cu gînd rău. Cînd n-au ceva mai bun de luat, străinii vor suflet." Ajungînd cu gîndul pînă aici, maica Evlampia a văzut-o pe copilă în primejdie. Încă de la prima vizită a maicii Ana la Mînăstirea, maica stareţă a observat cum Străina își aruncase ochii spre Anuţa. Apoi a mai băgat de seamă că între maica în alb și copilă s-a stabilit o spontană atracţie, fără cuvinte. Maica Evlampia se găsea, tot aici, la arhondaric, și vorbea cu Străina, vorbeau amîndouă — cît era politicos să vorbească cu o monahie din „Oastea Papei", fără a ști că discuţia era urmărită de Anuţa, care se strecurase în salonul arhondaricului, trebăluind ceva sau jucîndu-se. Străina a fost aceea care a observat-o mai întîi pe copilă și a strigat-o în franţuzește :

— *Mais toi, que fais-tu là, polissonne ?*

— *Je polissonne mes pelotes*[1], a răspuns spontan fetița desculță, într-o franceză muzicală și fără greș.

Maica Evlampia a stupit uluită, apoi și-a făcut cruce, cum ar fi făcut și dacă o veveriță ar fi vorbit franțuzește sau o iadă ar fi dănțuit. Maica Ana Ghica a rîs încîntată și a strigat-o pe copilă.

— *Petit diablotin, viens à moi !*[2]

— Dar cînd s-a întîmplat blestemăția asta ! a strigat maica Evlampia și cuvîntul de afurisire i s-a oprit în gît.

— Mi-o dai mie ? a cerut Ana Ghica, ținînd-o pe copilă pe după umeri.

— Să ți-o dau ? ! a strigat maica stareță, clocotind de mînie. Doamne ferește, nici moartă n-o dau. Eu o tund călugăriță !

— Va rămîne călugăriță, dar va fi secretara mea. Îți jur să n-o convertesc.

Sora Ana Ghica n-a insistat, dar într-o altă vizită a reluat discuția cu stareța. N-a mai adus vorba despre fată, a vorbit în schimb despre „misia credinței în lume", așa cum o vedea ea, ca maică misionară. Străina a primit atunci din partea stareței un răspuns tot atît de ritos :

— Păi ce-avem noi cu lumea !... Noi cu Cel-de-Sus.

— Dar, maică, lumea dăinuie totuși, a observat maica Ana.

— Care lume, maică, a strigat stareța, cînd lumea toată e-aici !

Maica Evlampia închipuise o altfel de rînduială a lumii decît maica Ana. Sus, acolo la Mînăstirea, era toată lumea, acolo se aflau împăcarea și seninătatea, și lărgimea și curățenia, în rest fiind nelumea, răul și strîmtoarea, și cazanul Gheenei, care se găseau toate undeva la margine.

— Bine, maică, dar de acolo, din lume vin și fetele, fecioarele noastre, maicile din sfintele așezăminte, a observat maica Ana.

— Ei da, a răspuns ea, deloc descumpănită. Cele ce sînt bune și plăcute Domnului urcă sus, precum untul de lemn !

— Dar mai e lumea ! a insistat și maica misionară. Lumea aflată în întuneric și suferință !...

---

[1] — Și tu, ce faci acolo, ștrengăriţo ?
— Ștrengăresc niște gheme.

[2] — Drăcușorule, vino la mine !

— Păi, dacă e în suferință, să se vindece, a răspuns senin maica Evlampia.

— Cum ?

— Să urce sus, la Hristos.

— O, ce ușor e să gîndești așa ! i-a reproșat maica Ana Ghica, oftînd.

— Nu-i deloc ușor, i-a răspuns stareța, oftînd și ea. Că e anevoie să rămîi sus. Toate te trag înapoi, în tină, începînd cu carnea din tine. Și cu tristețe : Uită-te la fetele mele, crezi că lor le este ușor ?

Au convenit împreună că rămînerea în slavă e o Golgotă de fiecare clipă, iar ușurarea n-o dobîndește nimeni decît în ultima clipă, cînd trece la El. Amîndouă sporovăiau, cu pace, în aceste cucernicești întîlniri, privindu-se una pe alta ca niște străine, nu ca niște dușmance, deși totul le despărțea, de la culoarea veșmintelor și pînă la semnele simbolice de la gît. Maica Ana Ghica n-a ezitat să-i pună maicii Evlampia încă o întrebare, care suna a ispitire, o ispitire creștinească — ispitirea unei călătorii la Sfîntul Mormînt :

— Și n-ai vrea o dată să ieși în lume, măcar ca să te închini la Mormîntul Mîntuitorului ?

— La Sfîntul Mormînt ? ! și maica Evlampia a tresărit, luminată la chip. Păi Sfîntul Mormînt e aici, a răspuns ea. Și cu un glas de fericită : Aici se află Ierusalimul ceresc.

Între cele două maici nu se putea afla înțelegere, oricîte zîmbiri cuvioase, vorbe dulci și plecăciuni se schimbau, cum nu era împăcare nici între cele două feluri de a sluji : blajină și cuminte, maica Ana Ghica rămînea să slujească în lume ; îndărătnică și pătimașă, maica Evlampia închidea poarta către lume, deschizînd-o rar, doar cînd soseau oaspeții dinspre vale. Ca și acum. Ciocănind la ușa arhondaricului, maica portar i-a adus vestea :

— A sosit Străina.

Maica Ana Ghica era însoțită de subprefectul de Vîlcea și de încă un bărbat, secretarul Episcopiei. Pe subprefect îl știa bine, era un bărbat frumos și elegant, reprezentantul puterii lumești, omul lui Vodă. Pe secretar îl știa de asemenea, era trimisul părintelui episcop, cu care n-avea

supărări. Maica Evlampia menținea bune relații cu oamenii puterii bisericești și pămîntene ; ea s-a închinat cu plecăciune mare spre subprefect, după care l-a salutat cu plecăciune mică pe trimisul părintelui episcop, cu mult mai mic în rang decît reprezentantul lui Vodă. Urma apoi clipa cea mai grea : salutul între cele două călugărițe.

Cele două maici s-au salutat rece, cu plecăciuni mici, resimțind pe clipă reținerea de a-și acorda îmbrățișarea monahală, după ritual ortodox, pe care și-au dat-o totuși : maica în alb a sărutat mîna maicii în negru, maica în negru a sărutat mîna maicii în alb, apoi cu gesturi încrucișate, fiecare i-a dat celeilalte cîte o sărutare pe umăr. Cei doi bărbați au urmărit scena cu capetele descoperite, după care, la rîndu-le, au sărutat mîna maicii stareței. Ce urma se știa : intrarea în biserică, închinarea la altar, apoi vizitarea așezămîntului, cu popasuri lungi la pensionarele de lume bună, mai ales popasul în chilia Anisiei Rășcanu, unde urma de fiecare dată același dialog :

— *Assistez-vous, ma soeur, régulièrement à la messe ?*

— *Mais oui !*

— *Recevez-vous l'hostie ?*

— *Mais oui !*

— *Observez-vous les jours maigres ?* [1]

Și de fiecare dată răspunsul stareței, în românește :

— Păi cum altfel, surorilor ! Păi nu se poate altfel la noi !

Se vizita cu același prilej și *bolnița* — infirmeria maicilor bătrîne și bolnave — care era un fel de antecameră a *gropniței.* Maica Ana Ghica, învățată cu spitalele, cu azilele de neputincioși, cu leprozeriile, nu simțea nici o repulsie față de suferindele de aici, nici față de condiția în care ele viețuiau. Maica în alb își prelungea aici vizita, peste orice program. Ea se interesa de fiecare suferindă în parte, spunea vorbe bune, mîngîia, se oprea insistent mai ales la căpătîiul muribundelor.

---

[1] — Asiști, sora mea, regulat la messă ?
— Desigur.
— Primești împărtășania ?
— Desigur.
— Ții zilele de post ?

Urma apoi masa, pentru bărbaţi la arhondaric, pentru Străină la trapeza de obşte, aceasta fiind poftită să prînzească sau să cineze laolaltă cu celelalte maici, după tipicul monahal. Nici n-ar fi putut să intre în trapeză subprefectul şi părintele de la episcopie. Trapeza — o încăpere boltită în hemicilindru — cu o singură masă lungă, de lemn, cu două laiţe lungi, de-a dreapta şi de-a stînga, cu două jilţuri la capete — mirosea a rînced, a varză acră şi a fasole de post. Prelungindu-şi trupul deasupra mesei, Hristosul care domina bolta părea el însuşi suferind, el plutind fantomatic în aburii de fiertură săracă şi în izul acru de murături. Peste *postul* pe care maicile îl îndurau, mai era şi zgîrcenia stareţei. Ea vroia a spune, prin toate, că Mînăstirea e nevoiaşă — n-are mori, pive, hanuri, iazuri de peşte, nici moşii. Avea moşii, dar pierdute — cum era Brădetul maicii Anisia Răşcanu — şi avea şi odoare, dar risipite. Parte din cărţile cu ferecături scumpe, din zestrea de cărturar a Brâncoveanului, se aflau la Viena, răpite „în timpul ocupaţiei austriece", parte din odoarele în aur şi argint se aflau la Stambul. Un singur bocal se mai păstra, din care băuse Vodă Neagoe Basarab, cînd era boier, bocal în care maica Evlampia vroia să-l pună cu vin în faţa prinţului domnitor — şi un singur pahar de argint, ce se rînduia de fiecare dată în faţa Străinei. În faţa ei se puneau şi două tacîmuri din argint aurit, pe care maica Ana Ghica le dădea la o parte, mîncînd cu mîna din talger de lut ca şi celelalte maici şi bînd apă din cana de lut.

Acelaşi program ar fi trebuit să urmeze şi acum, dar subprefectul a suspendat ceremoniile, spunîndu-i maicii stareţe că veşti importante îi vor fi comunicate în arhondaric. Au intrat toţi în încăperea mare, vast salon cu mobile vechi — vieneze, turceşti, franţuzeşti —, cu un perete acoperit în întregime cu icoane, la care maica Ana Ghica s-a închinat.

— Dar poftiţi, nu e grabă ! i-a invitat gazda pe musafiri.

— Ba-i grabă, preacuvioasă maică, a răspuns secretarul de la Episcopie, care i-a înmînat stareţei un plic cu pecete.

Ea a recunoscut pecetea și a sărutat-o. A deschis plicul şi a recunoscut scrisul cu mînă tremurată al episcopului de Craiova. A parcurs şi primele rînduri, dar a simţit în stînga pieptului un junghi şi s-a oprit. S-a aşezat fără suflu pe un scaun. A poftit să i se aducă apă. S-au adus apă şi dulceţuri pentru toată lumea.

— Veşti rele ? a întrebat maica Ana Ghica.

— Ia şi citeşte ! şi stareţa i-a întins surorii în alb scrisoarea care suna aşa :

„Preacuvioasei Maice Evlampia Cernătescu,
Stareţa de la Mînăstirea,
arhierească binecuvîntare !
Vei lua cunoştinţă, Preacuvioasă Maică Evlampia, că patria se află în prag de rezbel şi aşezămîntul pe care îl priveghezi va trebui să-şi facă datoria de asemeni. Drept carele vei destina un număr de cinci-șapte maici care vor părăsi aşezămîntul pentru toată durata campaniei militare, cu misia de a sluji spitalelor de răniţi şi ambulanţelor de Cruce Roşie, urmînd acele ambulanţe şi pe cîmpul de luptă. Vei elibera din aşezămînt, pentru acelaşi period, şi pe sora Anuţa, care va trece sub ascultarea maicii Ana Ghica. Fiţi ostăşiţe întru Hristos.“

După care maica Evlampia s-a recules şi şi-a luat tîmplele între palme. Maica Ana Ghica a pus scrisoarea pe masă, ca semn despărţitor între ele două.

— Şi atunci pe cînd plecarea ? a întrebat omul lui Vodă. Plecarea nu e grabnică, a mai adăugat el, dar trebuie pregătită bine. Cred că plecarea n-ar putea avea totuşi loc pînă în Săptămîna mare. Ce spune maica Ana ?

Se ştia că maica Ana are misii importante în comitetele de doamne de la Bucureşti şi că e una dintre diriguitoarele de la Crucea Roşie. Ea sosea aici, întotdeauna, cu un statut semioficial. Dar maica Ana tăcea. Ea vroia să refacă o anume intimitate cu maica Evlampia şi nu ştia cum. A găsit din nou, în chip nepotrivit, calea limbii franceze :

— *Pensez-vous, ma soeur, que nous aurons des soucis à mettre au point ce depart ?* [1].

— Ce plecare ! a izbucnit Evlampia țărănește. Ce, crezi că nu pricep ? Vrei să-mi iei copila !

Copila intrase pe ușă. Era desculță și albă la chip, albă de spaimă. Ea s-a repezit la maica Evlampia, strigînd :

— Stăpînă maică, vine sfîrșitul lumii. Pe Dunăre curg morți.

Și totuși prințul era liniștit. În sfîrșitul de iarnă care se arăta urît și amenințător — așa cum sînt toate sfîrșiturile, prințul întorcea spre lume o față calmă, aproape abstractă.

Retrăgîndu-se în bibliotecă, unde de la o vreme lucra, el primea aici veștile, fără mirare, fără tresăriri, fără spaimă. Cînd Brătianu i-a prezentat cu zgomot situația bugetului de înarmare, pe care Senatul vroia să-l respingă, nu s-a mirat — socotea probabil normal ca Senatul să fie miop — și prințul a semnat decretul de dizolvare a Senatului, fapt care a provocat un imens scandal. Cînd ministrul de externe N. Ionescu a refuzat să subscrie convenția româno-rusă, prezentîndu-și demisia, prințul n-a tresărit — socotea probabil normal ca un Ionescu oarecare să vadă prost —, a acceptat demisia, numindu-l ca ministru de externe pe Mihail Kogălniceanu, care a și semnat actul în numele statului român — ceea ce a provocat un imens scandal internațional. Cînd ministrul domeniilor i-a raportat despre tulburările țărănești din județele de șes, nu numai de pe moșiile boierești, dar și de pe moșiile statului, el a primit vestea fără spaimă, a rămas rece, cu priviri criptice, socotind probabil normale acele tulburări, care se reluau dealtfel la fiecare sfîrșit de iarnă, ca și inundațiile, și n-a răspuns, restrîngîndu-se în bibliotecă. El a ordonat înființarea a încă patru regimente de artilerie — tunul fiind arma lui preferată, care-i consolida și porecla : Neamțul. El a ordonat pregătirea ambulanțelor și a spitalelor de campanie. El a avansat din caseta prin-

[1] — Crezi, tu, sora mea, că vom avea bătaie de cap cu plecarea ?

ciară soldele pentru ofițeri pe luna martie — bugetul țării fiind sleit. El ținea pe pupitru, la vedere — în colțul drept — decretul de mobilizare generală, dar de acel decret, aflat în stare de proiect, încă nu se atingea.

Între timp, veştile rele se aglomerau deasupra-i, sub un cer jos, un cer care strivea palatul princiar din Bucureşti, pe care prinţul nu-l părăsise în ultimele luni. Între timp, în Marea Neagră intrase flota otomană de război. De-a lungul Prutului fuseseră masate trupe ruse. Pe Dunăre au început să curgă morţi. Morţi din războaiele şi răscoalele din anul trecut ? Morţi ! El a rămas calm, cu un sînge rece de animal marin şi cu un ochi impenetrabil, de pasăre de piscuri goale. Rapoartele neliniştitoare, care curgeau spre el şi noaptea — cu mari bubuituri în presa de a doua zi — nu l-au descumpănit. De la o vreme începuse a primi veştile noaptea, astfel încît presa de a doua zi nu-l mai interesa.

Tot noaptea se afla în reculegere, avusese chiar o săptămînă întreagă de nopţi ale reculegerii, Săptămîna Patimilor, care căzuse în martie, după calendarul local. În Vinerea Neagră, prăznuită de ortodocşi cu un fast sumbru, el participase în biserica din Dealul Mitropoliei, drapată în văluri de pînză neagră, la misteriul Golgotei, care se celebra la miez de noapte, el însuşi fiind îmbrăcat în negru, aproape invizibil în mulţime. Lîngă el, într-un al doilea şir, în faţa catapetezmei cernite, se aflau consulul general al Rusiei, consulul regatului Greciei, consulul principatului Serbiei, un demnitar din îndepărtatul Muntenegru, demnitari ai Comitetului insurgent bulgar, toţi reprezentînd, împreună cu poporul peste care el domnea, marea lume ortodoxă răsăriteană, deşi el era un apusean şi peste toate un catolic.

Şi în această noapte a suferinţei celeste el a rămas rece. Vaerele corurilor, lacrimile, mătăniile — cînd toată lumea se prăvălea în genunchi —, strigările prelaţilor cutremuraţi de durere, toate acestea nu l-au clintit, încît nu se putea şti dacă măcar suferinţa mistică îl afectează. Credinţa era la el o voinţă, în acest caz credinţa se împletea cu voinţa ca Hristos să învie. El ştia că Hristos va învia prin voia Tatălui, acelaşi Tată care-l învestise pe el cu

titlul de domn la Dunărea de Jos. El avea şi un tată fizic, prinţul Karl Anton de Hohenzollern de Sigmaringen, care se găsea atunci la Weinburg, locul în care prinţul domnitor se născuse. Prinţul tată — aflat foarte departe de ţara peste care fiul domnea — nu-l mai putea călăuzi. Îl călăuzea acum altă mînă. Înconjurînd biserica, cu fruntea plecată sub baldachinul negru, purtat prin întuneric de mîna mitropolitului ţării în strai de schivnic, prinţul aştepta Învierea ca pe un semn al Cerului, pentru sine şi pentru cei ai săi, de aici.

El era domn „prin graţie divină", abia al doilea termen al titlului fiind — „voinţa naţională". Printre ceilalţi prinţi, regi şi împăraţi din acelaşi veac — care toţi erau ceea ce erau exclusiv „prin graţia divină" — el era un stingher. Un prinţ constituţional — „prin voinţă naţională" — domnitor într-o ţară mică. Un prinţ supus nu numai „graţiei divine", dar şi „voinţei naţionale", ba chiar „voinţei internaţionale", ţara însăşi atîrnînd de nişte tratate şi de nişte rînduieli de supunere pe care un singur ins — fie şi hărăzit cu graţia divină — nu le putea schimba. Cum nu putea schimba nici „voinţa naţională", care tindea cînd să-l doboare cînd să-l înalţe, mişcîndu-se spre sine enigmatic şi ameninţător, asemenea puterilor telurice. El însuşi părea un enigmatic — acum şi prin calm. Nu se ştia dacă un calm al temperamentului sau al distanţei. Un calm care începuse să irite lumea. Fiindcă, în clipa în care toate se mişcau, nemişcarea prinţului scotea din răbdări. Ce avea de gînd ? El părea enigmatic şi prin răceală, care strecura în seva tulburentă a primăverii stropi mari de linişte — ba era calm chiar şi printr-o neîmplinire : reprezentînd puterea pămînteană, el nu avea — în ţara peste care domnea — o palmă din pămîntul ei, măcar o moşie. Pămînt avea la Umkirch, în Germania, în ţara de baştină.

Acum, recapitulînd treburile care rămăseseră în suspensie de la începutul anului, constatase că într-un singur punct nu reuşise nimic : să-şi cumpere o moşie aici. Acest gînd intim îl înnegura, dar prinţul nu-l împărtăşea nimănui, tocmai fiindcă gîndul era intim. Toate gîndurile lui erau publice, le vedea toată lumea, cum vedea — spre exemplu — armata. Prinţul reuşise să aibă o armată. Reu-

şise să înzestreze armata cu multe guri de foc — tunuri Krupp. Preocupîndu-l doar armata, peste toate grijile, se regăsise pe sine. El se adresase acestei armate, la început de an, chiar la 1 ianuarie, tot în limbaj public, printr-un ordin de zi. Acum, după cîteva luni, întorcîndu-se cu ochii înapoi, ar fi vrut să ştie dacă mişcarea tumultuoasă a timpului nu făcea necesar încă un ordin de zi.

Biblioteca în care prinţul lucra era strîmtă, un fel de carceră-turn, în care paşii lui nu încăpeau din zid în zid, Cinci dus, cinci întors, iar în sus pereţii cu cărţi, plus o scară, o scară de lemn care suia pînă la luminator. De acolo, vara, venea o undă de aer, uneori prea mult aer cald, aerul cîmpiei. Capitala ţării era aşezată în cîmpie, în centrul oraşului plat era palatul, iar în palat biblioteca. Iarna încăperea nu se încălzea ; prinţul lucra aici, la pupitru, în picioare, cu mantaua între umeri. Rămînînd drept, la pupitru, în semiobscuritate, el părea una cu încăperea goală, singur monsieur Basset, bibliotecarul, tuşea din cînd în cînd discret ca să-şi anunţe apropierea. Ca şi acum :

— Alteţa Voastră doreşte ceva ?

Nici un răspuns. Alteţa Sa dorea vizibil ceva, o spuneau paşii care măsurau carcera-turn, deşi omul de dincolo de uşă tăcea. Şi bibliotecarul s-a retras. Au stat şi paşii prinţului. Prinţul se oprise din nou în faţa pupitrului. Acolo, pe colţul din stînga, fixate cu un *presse-papiers* din silex, se aflau hîrtiile de durată, actele cu bătaie lungă, printre ele şi acel ordin de zi. În dreapta, pe acelaşi pupitru, se găseau hîrtiile obişnuite, care zilnic se schimbau, printre ele şi acel proiect de decret privind mobilizarea generală. El a luat în mînă ordinul de zi, l-a privit — s-a lăsat privit de literele documentului —, l-a pus la loc, fixîndu-l cu greutatea de silex. S-a sprijinit cu mîna pe acel silex, recitind ordinul în gînd :

„Ostaşi,
În anul care încetează azi, prin disciplina voastră şi prin deplinul răsunet ce a găsit în voi apelul ţării, aţi meritat încrederea Mea.
Vă mulţumesc. Calmul vostru este cel mai bun garant că veţi fi totdeauna gata de a vă face datoria, cînd ţara vă va încredinţa apărarea drepturilor ei.

Fiţi nestrămutaţi în a practica, la fel ca şi în trecut, aceleaşi virtuţi militare ; fiţi neînduplecaţi cu voi. Numai astfel veţi binemerita înalta onoare de a fi scutul patriei.

Vă urez un an bun şi fericit.

Dat în Bucureşti, la 1 ianuarie 1877

Carol

Prinţul a hotărît că nu era necesar un nou ordin de zi.

II

În primăvară, fiind în vacanță de Paște, nu cu mult înainte de evenimentele războiului, Lucrețiu Parva se afla în Schwartzwald, într-o excursie la izvoarele Dunării. Se rupsese de grupul vesel de tineri cu care urcase în munte, inclusiv de Helga, care purta un foarte cochet costum alpin, retrăgîndu-se în izolare, pe niște stînci, chiar deasupra izvoarelor, ca să-și adune gîndurile. Se simțea atunci, în clipă, sigur de sine și senin. Trăia chiar un sentiment de împlinire, punct interior de reazim, pe care Helga îl simțea, fata îl privea cu admirație pe tînăr, ciripind fericită pe lîngă el. În ochii ei palid albaștri, aproape albi, Parva citea o inocentă credință care, lui unuia, nu-i spunea nimic bun. Îl neliniștea și rîsul ei exclamativ, niște triluri cu care Helga îl gratula la fiecare replică, chiar cînd el — cu intenție — debita prostii.

„Helga simte cu precizie că ratez, și-a spus Parva, acum pe deplin dumirit de sensul acelui rîs. Femeile au acest bun instinct al sfîrșitului. Prostuță cum e, Helga nu poate formula ceea ce simte și atunci rîde fericită.“

În optica domnișoarei cu ochi albaștri, Parva era deja un „Herr Professor“, or ce-și putea dori mai mult un tînăr, în ajunul doctoratului în științe filologice la Lipsca, un doctorat într-o disciplină rară — celtistica ! — decît să fie un „Herr Professor“, să i se recunoască acest titlu cu an-

ticipaţie. ! Helga trăia cu anticipatie bucuria recunoaşterii lui publice, care echivala însă pentru Parva cu o staţie terminus.

Nu-i displăcea totuşi acest punct. Era pe cale de a isprăvi ceva, se afla mai aproape decît oricînd de o ţintă, de unde sentimentul de plenitudine, seninul lăuntric pe care Parva îl proiecta acum şi asupra lumii din jur, el privind lumea, dar şi pe sine însuşi, cu o proaspătă uimire. O uimire în care recunoştea însă şi ceva de împrumut — ochii palid albaştri ai Helgăi, cu inocenţa lor exasperantă. Albastrul ochilor fetei n-avea nici un cusur, ca şi titlul pe care Parva urma să-l obţină. „— Crezi că-mi stă bine, Helga ?“ îi venea s-o întrebe, aşa cum ea îl întreba pe el de fiecare dată cînd se împodobea cu cîte un fleac vestimentar, căutînd asigurarea în ochii lui, topindu-se în ochii lui cu o încredere absolută, ca într-o oglindă „— Da, dragă, o asigura Parva, n-are nici un cusur (fleacul acela) !“ Acum el ar fi trebuit să facă probabil la fel : „— Chiar crezi că-mi stă bine ?“ „—Oo !“ „— Ce-mi stă bine ?“ ar fi întrebat-o. „— Îţi stă bine în roba de profesor.“ Destinul lui ca bărbat lua deci pentru Helga un aspect vestimentar — în acest caz roba de profesor, dar la fel de bine i-ar fi stat şi în roba justiţiei, în halatul de medic, în uniforma de ofiţer, pentru ultima fata vădind o involuntară atracţie. „— Şi cît de bine îmi stă, Helga ?“ Întrebarea ar fi derutat-o însă pe domnişoara cu ochii albaştri. Ea ar fi trebuit să lucreze cu o scară de comparaţie, acrobaţie mai dificilă decît ascensiunea pe munte, drept care, în neputinţă de a ieşi din concret, Helga s-ar fi tras probabil un pas înapoi, ca să-l vadă din spate. „— Îţi stă bine şi din spate. Deşi face o cută.“ Apoi l-ar fi prins fericită de braţ, pornind înainte cu el, prin Leipzig, pe Wilhelmstrasse, în admiraţia unei mulţimi de duminică. Ar mai fi trebuit să se oprească la fotograf şi să se proclame logodnici, sub portretul oficial al Kaiserului Wilhelm.

Parva se vedea acum din spate, braţ la braţ cu Helga, îndepărtîndu-se pe bulevardul plat, plat ca şi cîmpia pe care e aşezată Lipsca. Fiindcă ce-ar fi urmat pe parcurs ? În primul colţ l-ar fi aşteptat Universitatea, catedra de celtistică moştenită de la Sommert, care s-ar fi retras după

o vreme, respectuos şi cu onoruri, în cadrul unui banchet cu cor şi fanfară. Apoi, în vacanţe, nişte campanii de săpături arheologice „în căutare de celţi", prin Franţa de nord, prin insulele britanice, poate şi prin Elveţia, la Müstingen, unde se afla „cel mai mare depozit de celţi". Ar mai fi urmat şi o scotocire prin muzee, după inscripţii atestînd prezenţa aceloraşi celţi în restul continentului, şi cîteva congrese internaţionale, cu „elita celtisticii din lume", la care nu s-ar fi strîns mai mult de opt sau unsprezece inşi, inclusiv Sommert. Helga între timp, după căsătorie, ar fi urmat să se îngraşe, fără a fi geloasă pe el şi fără a-l persecuta pentru aceste „dispariţii ştiinţifice" ; ea ar fi legănat în fiecare an cîte un prunc — unu, doi, trei, treisprezece, dîndu-le nume cu H pentru fete şi cu L pentru băieţi — două şiruri, absolut paralele, de Ludwigi şi de Helge, avîndu-i în punctul de interferenţă pe ei doi. Lucrurile nu s-ar fi schimbat radical nici dacă Parva s-ar fi mutat în ţară cu celtistica lui cu tot, la Iaşi sau la Bucureşti, lucrînd sub auspiciile Societăţii Academice Române, tutelată de la distanţă de prinţul domnitor. Ar fi strălucit probabil şi mai tare, din lipsă de competitori în cîmpul disciplinei. Singurul oponent — în indoeuropenistică, desigur ! — ar fi fost probabil acel domn Hasdeu, pe care Parva nu-l cunoştea direct.

— Parva, vino să vezi cum curge Dunărea ! E ceva foarte drăgălaş.

Helga îl descoperise pe o stîncă, stînd posac, aproape sumbru, una cu stînca. Fata n-a înţeles ce se petrece cu el, faptul că el o vedea cu alţi ochi, că se vedea pe sine cu alţi ochi. Privind-o, de acolo de unde se afla, Parva a văzut-o grasă şi lăsată. El însuşi nu se putea ridica de pe piatra aceea, resimţea în şale un junghi reumatic — junghiul lui Sommert !, un junghi care îl făcea pe bătrîn să alicnească de piciorul drept, acelaşi picior care şi lui Parva îi amorţise acum.

— Ce faci, nu vii aici ? l-a strigat tot ea, cu o voce de dădacă, o voce de matroană înconjurată de copii.

A auzit apoi cicăleala adresată copiilor, cărora li se explica, pedagogic, ce să înţeleagă şi ce nu — fetele erau brune — semănau cu el !, — băieţii blonzi — semănau cu

ea !, împreună alcătuiau un trib ciudat care învăța, cu gravitate germană, cum curge Dunărea :

— *Dies ist die Donau. Sie entspringt aus zwei Quellen. Helga, was tust du ? Ludwig, sei folgsam !... Merkt ihr, wie lieb diese Quelle ist ?* [1]

În pedagogia lumii în care se afla era obligatorie întoarcerea pe aceleași locuri, acum revenirea la izvoarele Dunării — unde Parva și Helga ar fi trebuit azi-mîine să se și logodească —, indicarea acelorași pietre, repetarea acelorași formule, toate formulele fiind drăgălașe.

— *Nicht wahr, alles hier ist hübsch ?* [2]

Ciripind fericită, Helga a devenit din nou „drăgălașă", confundîndu-se cu lumea „drăgălașă" din jur. Ea l-a ignorat pe Parva. Îi era de ajuns că el se află acolo, undeva în apropiere, singur, cu ciudățeniile lui, ceea ce însemna că totul era așa cum trebuie. „Cum sînt eu de fapt, Helga ?" — o întrebase el cîndva. „— Tu ești așa cum ești tu !" i-a răspuns fata, puțin derutată, închizîndu-l pe Parva în cea mai simplă formulă și toată metafizica asupra lui a rămas suspendată în acel punct. „— Bine, dar tu mă accepți pe mine ca pe o fatalitate ?" a revenit Parva asupra aceleiași chestiuni, adăugînd de data aceasta un accent de iritare. Ce-i putea răspunde Helga ? Ea ar fi rămas cu ochii ațintiți în ochii lui, ochii palid albaștri, aproape albi, de o insuportabilă inocență, o inocență aproape frivolă. „Ei bine, voi curge înspre altă parte ! a hotărît pe loc Parva. Voi curge anapoda, ca o Dunăre care s-ar vărsa nu în Marea Neagră, ci în Mediterana sau în Atlantic !"

Decizia aceasta privind propriul destin l-a liniștit pe Parva și l-a făcut să privească cu interes Dunărea, o Dunăre impropriu numită, un izvor oarecare, de fapt două izvoare care se împerecheau sub ochii lui : Dunărea în Schwartzwald ! Fenomenul nașterii nu se producea nici măcar undeva în cer, la o înălțime himalaiană, ci sub privirea domestică a Helgăi, care arunca cu pietricele în apă, și care, cu cîteva clipe mai înainte, legase o panglică violet

---

[1] Aceasta este Dunărea. Ea se formează din două izvoare. Helga, ce faci ? Ludwig, fii cuminte ! Observați cît este de drăgălaș acest izvor !

[2] — Nu-i așa că totu-i drăgălaș ?

de plăcuţa metalică ce indica pentru vizitatori evenimentul cosmic al naşterii unui fluviu. Dunărea aici nu era nici măcar albastră, avea ochi albi apoşi, asemănători cu ochii fetei, ochi albaştri albi. Parva a meditat la precaritatea unei naşteri fără mister şi s-a ridicat în picioare, foarte indispus.

„La cîţiva paşi de izvor, şi-a spus el, Dunărea nu poate umple mai mult de un căuş de apă. Dacă aş vrea, aş putea-o seca." Parva a simţit impulsul de a-şi dezbrăca mantaua, de a prinde Dunărea în poala hainei, furînd Europei cel mai mare fluviu al ei.

Isprava lui o făcuse cu cîteva zile mai înainte îngheţul. „Cînd sînt ierni foarte friguroase, Dunărea din Schartzwald dispare. Este ca şi cînd n-ar fi fost. Sub un îngheţ geologic, ea n-ar rămîne nici în amintire", a mai spus el.

Dar Dunărea exista, curgea. Înfăşurat în mantia-i, Parva a privit pe sub streaşina ţilindrului său negru cum fuge la vale izvorul, inconştient de sine, lăsînd în urmă plăcuţa cu numele şi cu panglica violet a Helgăi, lăsîndu-l hăt în urmă şi pe el, care îl gîndea. „Actul de naştere al unei ape sau al unui gînd are totuşi ceva de neînlăturat. Nimic nu i se poate opune."

Pînă aici gîndise Parva despre gînd, mai încolo gîndul a gîndit singur, iar tînărul s-a lăsat dus, luînd el însuşi act de gînd ca de ceva străin, ce nu-i mai aparţine, cum nu-şi mai aparţinea nici fluviul, într-o continuă naştere.

„Dacă Dunărea nu s-ar naşte aici, s-ar naşte în mod sigur mai la vale, pe văile laterale, pe fel de fel de văi şi creste de munţi. Forţa curgerii ar antrena de la sine izvoarele, îndrumîndu-le în aceeaşi albie şi dîndu-le pînă la urmă acelaşi nume. În chip fatal, Dunărea s-ar naşte. Succesivele confluenţe capătă, în cazul ei, sensul destinului."

Prima confluenţă se petrecea la picioarele lui, în punctul în care lua naştere Dunărea, iar peste „fluviu", ca să-l vrăjească, sărise Helga, care-şi lăsase urmele botinelor în zăpadă. Helga sărise şi peste trupul lui, în joacă, într-o altă vacanţă, în împrejurimile Lipscăi, cînd Parva, întins în iarbă, privea cerul. Gîndul de a ajunge un uriaş îl bîntuise de pe atunci. Acum realiza evidenţa că forţa nu-i alt-

ceva decît un raport de opunere, măsurat prin stavile sfărîmate. „Un curs plat nu dezvoltă forța, lucrurile cad în vid cu o viteză egală. Eu şi Helga cădem la infinit, în acordurile unui marş nupţial, care poate fi chiar şi un vals al Dunării în Schwartzwald". I-a și sunat în auz acel vals, executat minor la piculină. Helga valsa încîntată, cu umbra lui în braţe, lăsîndu-şi urmele botinelor pe zăpadă şi învîrtind în juru-i, ca pe o trenă, apele vaporoase ale fluviului.

Parva a încheiat subiectul muzical, ducîndu-şi palmele la urechi. Fiind meloman, muzica proastă îl tortura ; ca s-o evite, el se asigura mai întîi de o bună execuţie, iar adesea refuza concertele citind partituri şi fluierîndu-şi-le singur. Adesea fluiera metonimic, imitînd vîntul sau imitînd gîndul, acum imitînd Dunărea, care n-avea nimic muzical pe măsură.

„De fapt Dunărea e un fluviu paradoxal, şi-a spus el, uimit să constate cu atîta întîrziere un lucru evident pentru oricine. Cursul Dunării ar fi natural dacă fluviul s-ar vărsa în Atlantic, în Mediterana sau în Marea Nordului. Dar Dunărea încearcă nebunia de a curge împotriva direcţiei soarelui, sfidînd mişcarea de rotaţie. Ea îşi aruncă apele spre răsărit, tocmai în Marea Neagră." Apoi, consolator, pentru sine : „La un asemenea destin începutul nu mai contează. A încerca să-l întrerupi ar fi zadarnic. Dunărea se naşte de fapt mereu, din etapă în etapă, ea renaşte cu fiecare afluent, purtîndu-şi triumfal apele, peste şiruri de munţi, împotriva soarelui, luînd ordinea lumii în răspăr !"

În ceea ce-l privea, lui Parva nu-i era teamă de starea de mediocritate — nici n-o concepea ! — ci de o fundătură, de o groapă a destinului, ca o Dunăre care s-ar fi vărsat în Marea Nordului pe un drum scurt, drumul Rinului — chiar şi presărat cu castele. Deci nu drumul scurt, ci frîngerile, cataractele şi revărsările încununate toate cu marele spectacol al vărsării, echivalînd geneza. O geneză plasată nu la capătul prim ci la sfîrşit, o hulă care atrage continuu fluviul, vărsîndu-l în mare sau în cer.

Parva a răsuflat uşurat, ajunsese — în gînd — cu fluviul la vărsare şi se simţea inundat de o căldură văratecă, deşi era frig. Acolo deci se împlinea destinul Dunării. În

schimb, cele două izvoare de lîngă el clipoceau „drăgălaş". I s-a părut „drăgălaş" şi acel parc nemţesc din Alpi, din care izvora fluviul. Cărări ordonate, cu săgeţi indicatoare, stînci cu aspect de butaforie de teatru, brazi aliniaţi după mărimi, un elf de bronz ascuns după o scorbură probabil din carton, în sfîrşit plăcuţa metalică de care flutura panglicuţa prinsă de Helga. Revenind lîngă el, transpirată de ascensiune, Helga a repetat propoziţia exasperantă :

— Nu-i aşa că totu-i drăgălaş aici ? Apoi arătînd elful de bronz : — Vezi elful acela ? Parcă-i viu !

Au pornit spre ieşirea din acel parc, braţ la braţ, lăsînd în urmă Dunărea şi elful de bronz. Helga era chiar mai sprintenă decît de obicei — se simţea bine, iar el se lăsa dus, aproape tîrît pe un drum plat. La celălalt capăt îl aştepta statuia lui, lîngă care lumea ar fi trebuit cîndva să se oprească. După deces, Helga ar fi prezentat statuia copiilor sau vizitatorilor în trecere prin parc :

„— Acesta este profesorul Lucreţiu Parva. Observaţi ? Parcă e viu !"

Era echivalentul replicii anterioare, pe care el o auzise bine :

— *Siehst du jenen Elf dort ? Als ob er leben würde !* [1]

Elful pe care îl lăsase în urmă era un mic demon al lumii imaginare germane. Parva se socotea cu mult mai mult. Dacă Helga ar fi reuşit să învie elful, prin simpla rostire a numelui, Parva s-ar fi cununat cu ea pe loc, ar fi luat-o de soţie, acolo la izvoarele Dunării. El avea nevoie de un elf viu sau de o femeie.

O vreme, mergînd cu ea la braţ — revenise cu gîndul lîngă ea — Parva a avut senzaţia că elful se ţine totuşi după el, ca un cîine. Dacă era aşa, Helga ar fi fost salvată. Dorind asta, Parva a dat să se întoarcă şi să-i strige elfului :

— Marş de-aici !

S-a şi întors, a privit în urmă, observînd cu mîhnire că elful rămăsese pe loc, încremenit în statuia lui, lîngă scorbura de carton. Dar aici a intervenit gafa ei. Fiindcă şi ea s-a întors, spunîndu-i :

---

[1] — Vezi elful acela ? Parcă-i viu !

— Ce e, dragă, s-a întîmplat ceva ?

— Nimic.

Se întîmplase de fapt totul. Parva se despărţise de Helga. Mai urma acum să iasă în lume.

În urmă cu un an, domnul Alois Franz, administratorul proprietăţii Umkirch, aparţinînd unui prinţ de Hohenzollern, aflat de multă vreme în străinătate, primise însărcinarea — din partea curţii de la Bucureşti — de a face demersuri în vederea achiziţionării unor piese de artă şi documente de arhivă. Tranzacţiile mergeau anevoios, cum merg toate în lume, domnul Alois Franz depunea stăruinţe pentru a satisface cererile stăpînului său de departe, dar fără un zel prea mare, profesiunea lui fiind cu totul alta — nu aceea de expert de artă şi specialist în hîrtii de familie, ci de administrator de moşie. Profesiunea lui se încrucişa altminteri foarte rar cu persoana stăpînului — prinţul — cu care nu comunica decît prin intermediar, în cazul dat cu administratorul curţii de la Bucureşti, omologul său în scara ierarhică, un domn Kalinderu.

Pe domnul Kalinderu, domnul Alois Franz îl cunoştea: verificau uneori împreună conturile moşiei Umkirch ; prin Kalinderu, domnul Alois Franz primea anume însărcinări, relaţiile lor epistolare erau strînse şi mai libere decît se presupunea, deşi cei doi domni nu erau amici ; îi lega însă un anume instinct al îndatoririlor înţelese aproape la fel. Tocmai îndatoririle îi făceau să se observe reciproc cu exactitate, iar în ceea ce-l priveşte, domnul Alois Franz îşi îngăduia libertatea de a-l examina exact — deşi de la distanţă — chiar pe stăpîn.

Această distanţă ţinea şi de ierarhie — prinţul era prinţ, domnul Alois Franz un simplu administrator — dar şi de spaţiu şi de timp : domnul Alois Franz era despărţit de stăpînul său, proprietarul moşiei Umkirch, prin cîteva mii de mile, cum şi prin cei peste zece ani în care prinţul — strămutat într-o altă lume — nu mai călcase decît întîmplător pe la Umkirch, în vreo două-trei vacanţe, cei zece ani împreună cu distanţele de tot felul ridicînd

un perete între administrator și stăpîn. Erau mai directe deci și mai vii relațiile între cei doi administratori, dintre care primul — domnul Kalinderu — se legase de stăpîn prin contact direct. Numai epistolar — prin Kalinderu — reacțiile prințului ajungeau la domnul Alois Franz, nu și invers, fiindcă probabil Kalinderu nu transmitea prințului toate reacțiile și cugetările administratorului său de departe. Pentru domnul Alois Franz prințul devenise într-un fel Străinul — un domn care nu-și mai cercetează proprietatea decît prin intermediar ! — dar și pentru domnul Kalinderu prințul era, paradoxal, tot Străinul, fiindcă prințul n-avea în România nici o proprietate, în afară de acea de stăpîn abstract al statului peste care domnea, atribut care îl ridica în ochii supușilor lui la rangul rece de simbol. Ce putea discuta domnul Kalinderu sau o altă persoană de acolo cu un simbol !

Era legitim, desigur, ca prințul să iasă din această condiție, să aibă o proprietate și în România, de vreme ce era prinț domnitor acolo. Dar, deși îndreptățea o asemenea necesitate, domnul Alois Franz judeca practic și se întreba: de ce prințul să se mute cu totul acolo, cînd avea o proprietate — testamentară — la Umkirch !

Telegrama pe care domnul Alois Franz o primise de la Kalinderu, în urmă cu cîteva zile, privind o posibilă lichidare a moșiei Umkirch — ultima legătură a prințului cu pămîntul care îl născuse — l-a alarmat pe administratorul de aici. El n-a vrut să pună însă pe primul plan alarma. În scrisoarea sa de răspuns către Kalinderu, domnul Alois Franz a pornit metodic, recapitulînd mai întîi îndeplinirea sarcinilor precedente :

4 martie 1877
Umkirch, Marele Ducat de Baden

Mult Stimate Domnule Kalinderu,

Deși însărcinările pe care mi le-ați dat depășesc cu mult atribuțiunile ce-mi revin, ca simplu administrator al moșiei prințului, de la Umkirch, deși nu mă pricep la documente de istorie și la arte, vă răspund pe puncte, după cum urmează :

1. E greu de găsit în Europa de azi hîrtii emanînd de la familia Bonaparte, cu atît mai rare fiind autografele de la Napoleon, asemenea documente aflîndu-se de mult în posesiunea marilor arhive sau a unor persoane strict interesate. (Ramura germană a Bonaparţilor — prin Beauharnais — ar fi trebuit să fie mai cu grijă faţă de asemenea acte şi să nu le caute abia acum !) Aşa stînd lucrurile, ceea ce am reuşit să descopăr, prin furnizorii mei, sînt nişte documente destul de mărunte, care nu cred că pot îmbogăţi o colecţie, fie şi din România. Iată ce-am găsit :

— o scrisoare de recomandare pentru un valet care a aparţinut generalului Gourgaud, fost aghiotant al împăratului, exilat împreună cu stăpînul său (Napoleon) şi cu valetul (Jean) la Sf. Elena. Scrisoarea conţine nişte cuvinte banale de apreciere, despre acel Jean (din partea generalului) şi nu văd ce anume l-ar putea interesa pe stăpînul nostru, pe prinţ, în această hîrtie şi foarte uzată ;

— alte documente privind mici chestiuni legate de viaţa unei curţi în exil : o listă de lengerie, o socoteală în grame a alimentelor pentru fostul împărat (care atunci ţinea dietă), un bilet privind calul aceluiaşi Napoleon, un tipar al piciorului său (pentru ultimele cizme), un mulaj al chipiului de campanie, în sfîrşit poate aşa ceva să intereseze : ciorna scrisorii de abdicare şi de predare ca prizonier către englezi, după bătălia de la Waterloo. Textul acesta e cunoscut — nu şi ciorna autografă !, dar mă întreb ce impresie poate să facă asupra unui prinţ domnitor de azi un act reamintind o împrejurare limită din viaţa unui suveran acum defunct. Oare atît rămîne după expirarea (expierea) istoriei ?

2. În chestiunea tablourilor nu s-a ivit nimic important. Sfatul meu este ca prinţul să nu cumpere pînze aparţinînd acelui Domenikos Theotokopulos (El Greco), pictor puţin cunoscut, fără cotă. Dealtfel chiar pînza care s-a bucurat de atenţie Alteţei Sale — „Logodna fecioarei“ — nu întruneşte avizul experţilor. E o piesă comună ca su-

biect și modestă ca dimensiuni (85/43 cm, cu ramă cu tot), care nu are ce căuta într-un palat. (Aici n-ar găsi amatori). Dar sînt oare potrivite asemenea vremuri pentru cumpărături de artă ?

Este în general admis că o curte princiară își măsoară existența — viața normală ! — cultivînd valorile moarte, obiecte de artă, hîrtii istorice etc. și disprețuind valorile vii, regii și principii fiind trezorierii popoarelor. Ei emit la rîndu-le, ca semn al existenței lor, tot niște asemenea valori : hîrtii, decorații, medalii, ordine. (Eu însumi sînt fericit de a putea arbora rozeta ordinului casei de Hohenzollern). Altfel se pune însă chestiunea cînd un principe, cazul stăpînului nostru, riscă să pună în risipire valorile care produc valori !

3. Trec peste fleacuri la un lucru de căpetenie : printr-o telegramă din urmă cu cîteva zile mi-ați cerut să mă interesez ce preț ar putea obține prințul pe proprietatea sa de la Umkirch. Această cerere m-a îngrijorat. Sînt la rîndu-mi dator să vă întreb : vrea prințul să lichideze proprietatea sa de aici — moșia Umkirch, de care mă ocup — și să-i transfere valoarea acolo, la Dunărea-de-Jos, în țara peste care domnește ? Dar, Stimate Domn, acolo este nesiguranța pură ! Nesiguranța de acolo, zarva iscată de răscoalele și luptele din Imperiul Sultanilor, la graniță cu țara voastră, au făcut ca aici să cadă complet cursul acțiunilor la Compania-orientală-a-drumurilor-de-fier. Multă lume vital interesată în această afacere se zbate acum în incertitudini. Ce-i trebuie Alteței Sale pămînt în România ? După opinia mea prințul ar trebui să țină un picior ferm aici, la Umkirch, pe pămîntul german. (Ilustra familie de la Sigmaringen va împărtăși, sper, punctul meu de vedere.)

Dar și altfel privind lucrurile : cine vrea să cumpere azi pămînt, cumpără cît mai departe, oriunde, numai în Europa nu. După aventura napoleoniană, cu tot ceea ce a urmat, Europa nu mai oferă o garanție cel puțin în chestiunile de proprietate funciară. Ce-ați spune însă despre o moșie — o hacienda *— în Amercia de Sud ? Acolo există enorme întinderi de pămînt, absolut libere, sustrase cu totul zguduirilor de ordin politic din Lumea Veche a noas-*

tră. Oricare ar fi decizia curţii de la Bucureşti, prinţul trebuie să ţină un picior aici. (În particular fie spus : nu credeţi că prinţul se angajează prea mult ?)

În încheiere transcriu textul acelei ciorne datorate Invinsului, în eventualitatea că Alteţa Sa va vroi să mediteze asupra unei lecţii care a ajuns, iată, o ciornă la vînzare :

> *„En butte aux factions qui divisent mon pays et à l'inimitié des plus grandes puissances de l'Europe, j'ai terminé ma carrière politique, et je viens, comme Thémistocle, m'assoir sur le foyer du peuple britanique. Je me mets sous la protection de ses lois, que je réclame de V.A.R. comme du plus puissant, du plus constant, et du plus généreux de mes ennemis.“* [1]

Chiar în clipa cînd isprăvesc de transcris rîndurile Corsicanului, ziarele de prînz îmi aduc ştirea despre un atentat bulgar la München. Pe ce lume trăim ?

A. F.

P.S. Avizaţi telegrafic dacă să mai continui investigaţiile privind vînzarea moşiei Umkirch.

Uciderea studentului bulgar Adil Başunov la München, în cartierul comercial al oraşului, a avut cert caracterul unei demonstraţii politice, menită să atragă atenţia lumii germane asupra „chestiunii orientale“. Trecînd prin München, în drum spre Leipzig, Parva a luat act de acest caz prin nişte manifeste găsite în vagon, pe care le-a cercetat într-o doară. Manifestele aveau imprimate pe verso nişte scene de supliciu, reproduse după vechi icoane bizantine, iar aceste scene — de o rară frumuseţe — i-au trezit interesul mai mult decît textul despre atentat.

---

[1] „Expus facţiunilor care îmi sfîşie ţara şi duşmăniei celor mai mari puteri ale Europei, mi-am încheiat cariera politică şi, la fel ca Temistocle, vin să mă aşez la vatra poporului britanic. Mă pun sub protecţia legilor sale pe care o solicit din partea Alteţei Voastre Regale, ca de la cel mai puternic, cel mai constant şi cel mai generos dintre duşmanii mei.“

Atentatorul, un alt bulgar, pe nume Stoian Spasov, n-a făcut nici un secret din misiunea lui teroristă, l-a împușcat pe Adil Bașunov în plină zi, cu cinci gloanțe de revolver, apoi s-a lăsat prins de poliție. Lumea n-a priceput ce sens poate avea răfuiala între doi inși de același sînge. Simultan cu asasinatul a luat foc și casa în care fusese adăpostit Bașunov, casa unui comerciant bulgar rezident la München, apoi s-au aprins și depozitele de mărfuri din anexa casei, fapt care dovedea că în „afacerea criminală" era amestecată o întreagă echipă. Într-o primă depoziție, teroristul a declarat că atentatul ar fi trebuit să aibă loc la Operă, cînd un membru al familiei imperiale germane s-ar fi aflat în lojă. Era tocmai timpul cînd pe scena müncheneză se repeta de zor „Ring der Nibelungen" și ecoul ar fi fost imens. Această primă informație a făcut ca anchetei să i se dea un curs secret. Semnalul tăcerii l-a dat „Norddeutsche Allgemeine Zeitung", organul prințului Bismarck, care a trecut peste atentatul de la München, vrînd a spune prin aceasta că presa germană nu jertfește spațiu în favoarea unui incident care ar dilata, poate în chip primejdios, conflictele diplomatice europene la ordinea zilei.

Era limpede că omorul nu putea fi pus în categoria unor banale reglări de conturi între niște confrerii rivale, ci în categoria actelor politice de răsunet. În clipa arestării, asupra lui Stoian Spasov se găsiseră niște manifeste, pe care teroristul n-apucase să le împrăștie, dar manifeste identice fuseseră găsite la gară, în trenul de Leipzig, în trenul de Berlin, ceea ce însemna că echipa lui Spasov avea misiunea să le răspîndească în principalele orașe germane. Manifestele — în intenția organizatorilor — țineau loc unei conferințe de presă, ele reprezentau o uvertură la un viitor proces public, pe care organizatorii probabil îl doreau. Ei aveau și un cîntec, un fel de imn pe care îl intonau la adunări, care deveneau astfel niște sumbre și solemne mitinguri : „O, pădure, frumoasă pădure verde, / Tu toată te-ai întinerit, / Tu toată, frumos, te-ai înveselit." Atentatul fusese deci minuțios pregătit, avîndu-se în vedere toate etapele de desfășurare — inclusiv niște demonstrații ale studenților bulgari, sîrbi,

muntenegreni de la universitățile germane, pentru cauza popoarelor lor, în favoarea lui Stoian Spasov, care era pe cît se pare un șef.

Acesta, un tînăr cu alură de haiduc și cu barbă de călugăr, a primit liniștit arestarea — punct dinainte prevăzut, avînd grijă ca nici un element util anchetei să nu se piardă. Astfel, chiar el a indicat poliției corpurile delicte, cele cinci cartușe goale risipite pe caldarîm, al șaselea — netras ! — aflîndu-se pe țeava revolverului său, tot el a cules de jos, deși se afla cu mîinile în cătuși, un manifest rătăcit, predîndu-l polițiștilor. În întreaga comportare a lui Spasov se vădea dorința de a se indica pe sine ca singur autor al actului criminal, pe care și-l garanta printr-o prezență calmă. El a rămas de față, lîngă cadavru, în timpul cît s-au făcut măsurătorile criminalistice, apoi a cerut să fie transportat în același vehicul cu mortul, în cupeul negru al poliției. Dispariția lui în cupeul negru, împreună cu cadavrul, a creat vîlvă. O frază din acel imn s-a auzit limpede, cîntată de atentator, dînd asistenței încă un șoc. Prima parte a anchetei se desfășurase la fața locului, în piața atentatului, pe fundalul magazinului în flăcări, stînjenindu-se munca pompierilor, dar lumea — mulțimea speriată a münchenezilor — a comentat cu înfrigurare scena, comentariile ințețindu-se și crescînd în vîlvătaie cînd s-a aflat că scena atentatului ar fi trebuit să aibă loc în fața lojei imperiale, la Operă, unde se repeta de zor „Ring der Nibelungen".

Deși poliția a încercat să stingă răsunetul cazului — între timp și pompierii își făcuseră datoria, turnînd tulumbe de apă peste tăciuni, comentariile n-au încetat, atenția opiniei publice s-a concentrat asupra întregului cartier, preponderent oriental, locuit de greci, albanezi, turci, bulgari, o populație eteroclită, căreia nimeni nu-i acordase nici o privire pînă atunci. Au țîșnit la lumina zilei, din cenușa abia stinsă a magazinului bulgăresc, niște patimi despre care münchenezii habar n-aveau, peste noapte Stoian Spasov — atentatorul — a devenit idolul cartierului, peste noapte victima — Adil Bașunov, un bulgar islamizat — a devenit un nume blestemat, negustorii turci din cartier, amici pînă mai ieri cu bulgarii, cerșind protecția poliției. „Conflictul oriental", care preocupase presa

în urmă cu un an — dar la modul abstract, fiindcă răscoalele și represiunile despre care se vorbise în gazete se desfășuraseră undeva departe, în Balcani, cu luni în urmă, acest conflict s-a mutat pe neașteptate în interiorul unui oraș german, la München, münchenezii luînd act cu surpriză că și în orașul lor, atît de sustras politicii, palpită „chestiunea orientală".

Chestiunea ar fi trebuit să palpite la Londra, spunea lumea, nu la München. Nu Münchenul, ci Petersburgul sau Londra se aflau la capetele afacerii orientale, mai ales Londra, unde, recent, se și desfășurase o conferință diplomatică a reprezentanților marilor puteri, avînd ca scop soluționarea acestei chestiuni, dacă nu prin pace, atunci prin război. Chestiunea tulburase îndeajuns lumea apuseană, în tot cursul anului precedent. Dealtfel, după cîte s-a aflat de la orientalii din cartier, atentatul trebuia să aibă loc în Anglia, nu în Germania — chiar cu prilejul acestei conferințe ! Grupul bulgar urma să-l suprime pe Adil Bașunov chiar acolo, într-un local din preajma Foreing Office-ului, dar Adil scăpase, refugiindu-se la München ca să-i indispună pe germani cu o afacere care nu-i preocupa.

Fără a vrea cîtuși de puțin să se lase acaparați de această poveste, münchenezii au fost siliți să afle cîte ceva, inclusiv despre persoanele care dăduseră buzna pe scena orașului. Astfel, Stoian Spasov și Adil Bașunov, atentator și victimă, erau ambii bulgari și ambii studenți, dar primul bulgar-bulgar, deci creștin, afliliat mișcării slavofile, cel de al doilea fiind bulgar islamizat, deci un fanatic al politicii pro-otomane. La această vină capitală, în seama lui Adil Bașunov se punea și un alt păcat. El fusese translator pe lîngă o comisie internațională desemnată de marile puteri să ancheteze atrocitățile comise de otomani împotriva populației bulgare din Balcani, răsculată în aprilie 1866, și, în această calitate, se presupunea că el ar fi dezinformat comisia. În raportul comisiei n-ar fi fost astfel consemnate toate ororile făptuite de otomani, deși în voluminosul document, așa-numitul raport Baring, se vorbea pe larg despre niște cruzimi inimaginabile : sate arse sau rase cu tunul, mii de oameni decapitați, spîn-

zurați, ciopîrțiți, prunci scoși cu sabia din pîntecele mamelor, inclusiv despre o sinucidere în masă a unor răsculați, la Peruștița, un sat de lîngă Rodopi, unde țăranii bulgari și-ar fi dat singuri o moarte atroce, într-o biserică în flăcări, ca să nu ajungă vii în mîinile otomanilor. Acest fapt era pus însă sub semnul întrebării. Comisiei i se părea incredibil ca o masă de creștini să se sinucidă, sinuciderea fiind oprită de canoanele religioase creștine, iar bulgarii din Peruștița fiind țărani creștini. De la acest fapt considerat pilduitor pentru tragedia bulgară, pornise la acțiune grupul Spasov, care se mai numea și „Grupul Peruștița". Bulgarii înduraseră, se spunea, niște scene de martiriu ca în primele epoci ale erei creștine, fapt la care făcea trimitere și manifestul răspîndit de oamenii lui Spasov, care reproducea pe verso-ul textului scene de supliciu reluate după vechi icoane bizantine. În manifest se scria, printre altele : „Poporul bulgar creștinat la anul 863, care a dezvoltat o mare civilizație creștină, este silit azi să se roage pentru mîntuirea sa, în biserici fără turle și fără clopote sau în peșteri, ca în vremea primilor martiri creștini. Cum poate lumea Occidentului creștin să îngăduie o asemenea tragedie, care se petrece sub ochii săi ?"

Toate aceste grozăvii îi fuseseră spuse lui Parva — de ce lui ? — de un individ limbut care asuprea cu vocea lui întregul compartiment, un ins prea volubil ca să fie un neamț — era probabil un grec, oricum un levantin —, dar și prea fanatic ca să fie un simplu levantin, un levantin oarecare, ipohimenul pretinzînd că e gazetar, un gazetar „internațional". „Internaționalul" făcea și partizanat de opinie, el organizînd o chetă adhoc pentru subiectul său:

— Sînteți pro sau contra bulgarilor ? Sînteți pro sau contra otomanilor ?

Parva, care ajunsese la rînd, a răspuns derutant :

— Eu nu sînt anti !

— Anti ce nu sînteți dumnevoastră ?

— Pot fi pro sau contra, dar nu sînt anti !

— Cum adică, domnule ?! La mijloc se află o cauză mare ! Trebuie să fiți nu numai pro sau contra, dar chiar anti !

Parva a tăcut, refuza dialogul, el refuza să spună că vroia să se mute dincolo de lumea de azi, cît mai departe, într-un viitor al fel de îndepărtat ca şi trecutul prin care el cutreiera. Parva observa, de multă vreme, un sentiment al echidistanţei faţă de prezent, dinspre trecut dar şi dinspre viitor, ca orice ins care „face ştiinţă". Pe loc, Parva a făcut o grimasă către gazetarul „internaţional", retrăgîndu-se în sine, deşi n-a fost lăsat în pace :

— Dar dumneata ce vrei ? a întrebat „Internaţionalul".

— Vreau să fiu lăsat în pace ! a urlat Parva.

— În care pace ? a urlat acela. Unde vezi dumneata pace !

— În acest compartiment desigur nu ! a strigat Parva, înfăşurîndu-se în manta, ca să nu mai participe la conversaţie, simulînd că vrea să doarmă.

El era totuşi prizonier compartimentului, iar discuţia a continuat, Parva fiind obligat s-o audă chiar dacă şi-ar fi astupat urechile. În compartiment se aflau numai nemţi, nişte nemţi care luau act cu stupoare că „răul oriental" nu e chiar atît de departe de casa lor, ci aproape, se află în interior, chiar în Münchenul pe care îl părăsiseră, dar probabil şi în alte oraşe germane. Sentimentul distanţei faţă de afacerea orientală se pulverizase printr-o simplă conversaţie. Ceea ce ieri părea a se petrece într-o altă lume — acolo, undeva în Orient, se producea aici şi, culmea ! era să se petreacă la Opera din München, expunînd riscului un membru al familiei imperiale germane, făcînd să rateze peste toate un spectacol liric foarte aşteptat de münchenezi şi nu numai de ei. Întrebat ce crede despre această afacere orientală, despre Orient în genere, un domn din compartiment a oferit un răspuns care l-a făcut pe Parva să tresară :

— Domnilor, dar acolo lucrurile se prezintă cu totul altfel !

— Bine-bine, altfel, dar dumneavoastră ce propuneţi? Ce măsuri credeţi că se impun ?

— Ce măsuri ? a întrebat acela. Desigur, nişte măsuri de segregare. Ei sînt *altfel,* asta se vede !

— Segregare, cînd Anglia duce o politică de agregare ? Dar e absurd, domnilor ! a strigat acelaşi gazetar. Şi întrebînd mai departe, pe altcineva: Şi dumneavoastră?

Helga, ca femeie, nu participa la joc, ea ronţăia alune, răsfoind o revistă ilustrată. S-a sărit peste ea la altcineva.

— Eu cred în prinţul Bismarck ! a răspuns cel chestionat, ca şi cum ar fi spus „Eu cred în Dumnezeu-Tatăl“ sau „Eu cred că vine Paştele !“

Se apropia sărbătoarea Invierii şi lumea europeană occidentală fusese preocupată pînă atunci exclusiv de acest subiect. Marea sărbătoare universală se prezenta desigur divizată, în cel puţin cîteva diviziuni, dar pînă atunci nimeni nu le observase. Era astfel Paştele Occidental — Paştele catolic, dar iată că acum apăruse şi un Paşte Oriental — Paştele bulgarilor, grecilor, sîrbilor, ruşilor, românilor ş.a.m.d., un alt Paşte deci. Mai era, tot în Apus, şi Paştele protestant. Mai era şi Paştele evreilor, dar şi sărbătorile de primăvară ale mahomedanilor şi budiştilor, care se prăznuiau după cronologii diferite, în interiorul aceleiaşi lumi. Dintr-odată, chiar în interiorul acelei mici omeniri germane, Paştele a apărut foarte diferit, deşi fiecare comunitate urma a-l celebra separat.

Inclusiv Parva a trăit surpriza acestei diversităţi. El auzise cîte ceva despre agitaţiile sud-dunărene, iar ultima poveste aflată în tren îl pusese pe gînduri. N-a reţinut totuşi din toată povestea decît acele manifeste cu scene de supliciu, consemnîndu-le admirativ. Erau frumoase şi exprimau pilduitor ideea de sacrificiu. Un sacrificiu care se revela printr-o poză extatică : ochii sfinţilor ce îndurau supliciul ţinteau către cer. „La bizantini, a glosat Parva, extazul începe de la ochi.“ Şi prelungindu-şi gîndul : „Cu totul altfel se prezintă lucrurile la vechii indieni, unde extazul începe de la buze.“ Apoi a coborît în gara Leipzig.

Cerul sub care călătorise era închis şi vînăt.

La început de război, ca şi la sfîrşit de război, atmosfera e întotdeauna tulbure şi încărcată.

La sfîrşit, nu se ştie niciodată sigur dacă războiul a încetat — oricîte comunicate de pace s-ar da, oricîte tratate

de pace s-ar subscrie —, la început nu se știe dacă războiul — care stă în aer — nu s-a dezlănțuit cumva în altă parte, fără avertismente și declarații oficiale, ca un foc care ar mocni pretutindeni, dar n-ar fi încă socotit incendiu. În asemenea momente nimeni nu mai nutrește iluzia păcii, nimeni nu mai întreprinde nimic pentru evitarea războiului, care devine un dat, chiar cînd dezastrul se mai amînă cu o săptămînă sau două. Se pronunță deci, prin consens, starea de război, contagioasă ca și o epidemie, iar chipurile savanților în chestiuni militare se luminează sau se întunecă, edificate, cînd se ivește primul caz care confirmă alarma, prevederile infailibile. Deși prevederile sînt cel mai adesea anapoda. Nu și alarma.

Pînă în deceniul al șaptelea, din al XIX-lea secol al erei noastre, oamenii, oricîte științe agonisiseră, nu izbuteau totuși să prevadă cutremurele de pămînt, erupțiile vulcanilor și războaiele, deși aceste fenomene — toate trei telurice — erau foarte apropiate de om, de existența sa imediată.

Oamenii erau în schimb pricepuți în științele cerului, ei cunoșteau bine mișcarea lumilor mari — foarte depărtate —, așa cum peste puțin timp aveau să devină pricepuți în științele subtile ale materiei, în lumea — foarte depărtată — a infinitului mic. Ei știau însă destul de puține lucruri despre lumea imediată, despre sufletul lor, despre firea sau natura lor intimă — individuală sau de obște — ca viețuitoare ce erau, deși încă de mult puteau să domesticească, să înjuge, să încalece, să înhame, să vîneze, să distrugă în masă celelalte viețuitoare. Îndepărtîndu-se de lumea animală, oamenii se dovedeau deosebit de pricepuți, de la o vreme, în științele mecanice, descoperind și folosind niște legi și niște puteri care uimeau. Mai demult, puterea căderii corpurilor, recent puterea aburului, puterea magnetismului, puterea electricității, toate mai mari și mai răvășitoare decît puterea umană, care crescuse la rîndu-i infinit prin puterea statelor și a imperiilor — formațiuni, durabile sau efemere, cu mult mai complicate decît familiile, ginții, cetățile de cîndva, care n-au cuprins niciodată uriașe mulțimi. Mulțimi de specii de oameni, care se miș-

cau divergent : clase, nații, state. Adesea mișcarea oferea impresia haosului, o impresie foarte greu de corectat, nimeni neizbutind să aibă tăria și liniștea de a urmări mișcările umane cu aceeași precizie ca fenomenele cerești.

Nici nu se putea. Societățile umane și omul însuși durează puțin. Omul se neagă pe sine în timp. Observațiile se contrazic de la epocă la epocă, nu se pot lega în serii care să conducă la legi, negate de un flux continuu al înnoirii pe care îl poartă chiar specia umană. Epocile nu seamănă între ele, cum nu seamănă nici indivizii, nici clasele, nici societățile dăinuitoare în aceeași epocă. Indivizi, societăți, epoci își trăiesc cu frenezie clipa, pe care cel mai adesea n-o cunosc bine și n-o pot stăpîni, înverșunîndu-se s-o schimbe, s-o lepede cît mai iute, sau, dimpotrivă, s-o facă eternă.

În clipă, lumea europeană era preocupată de eternitatea Imperiului Otoman, căruia îi sosise scadența. La fel se întîmplă lucrurile și la agonia unui ins. Cînd insul e singur pe lume, cum sînt toți mizantropii, cum era cazul cu Imperiul Otoman, asistenții tragicului moment sînt cu ochii în patru, să nu dispară ceva în folosul altcuiva, să nu se iște ulterior procese de moștenire, cel mai simplu fiind ca pe lume să rămînă mereu niște desmoșteniți în folosul celor care păzesc moștenirea. Mereu cei cu drepturile erau puși în afara Dreptului, cel puțin pînă la acel an, 1877, după cronologia creștină.

Aceasta, starea Dreptului, dintr-un colț al Europei, era una dintre cauzele războiului care pornea. Dar mai erau desigur și altele. Cei neîndreptățiți să revendice moștenirea erau la rîndu-le supravegheați și tot în numele Dreptului. Și unii și alții, minus cei cu dreptatea, aveau putere. Puterea ține loc de lege în tot universul lumii naturale. De ce-ar fi fost altfel la oameni ?

Un alt necaz : deși războiul urma să se desfășoare într-un colț al Europei, el nu mai putea fi înghesuit într-un colț. Războiul risca să capete amploare. Nu se rostea cuvîntul *conflagrație,* dar neliniștile și chiar spaima aduceau cuvîntul aproape pe buze. Imperiul Otoman se întindea pe

trei continente. Se învecina strîns cu alte mari imperii de pe planetă, aflîndu-se mereu într-o atingere periculoasă cu acestea, atingeri care expuneau lumea la zguduiri. Geografii nu descoperiseră încă, la acel an, mişcarea plăcilor continentale, dar oamenii politici simţeau această altfel de mişcare — militaro-politică — pe care vroiau s-o prevină. Cu orice preţ. Cît timp ? Pînă cînd ? Lumea devenise mai mică şi mai legată, prin nişte lanţuri sau condiţionări care sunau acum zgomotos. Incendiile de la margini ameninţau centrul, centrele. Războiul din 1853, dintre otomani, aliaţii acestora şi ruşi, izbutise a fi localizat pînă la urmă în Crimeea. Războiul franco-prusian, din 1870, îi acaparase exclusiv pe francezi şi prusieni. Dar mai departe ? Un alt cuvînt înmugurea pe buze — *mondial* — ca semn al noii lumi care se agrega şi lega. Comerţul, astfel, tindea să devină *mondial*, politica de asemeni. Dar cuvîntul, neimpus încă uzului, ascundea şi o alarmă. Trebuia oare ca un asemenea cuvînt-noutate să fie generalizat printr-o catastrofă ?

Otomanii îşi strigau de timpuriu catastrofa, confundînd-o cu Sfîrşitul Lumii. Diplomaţii europeni, prezenţi la Conferinţa de la Constantinopole, se ţineau în rezervă faţă de turci, ba păreau chiar agasaţi... „— Ce mai vor şi otomanii ! Cineva mai şi moare pe lumea asta". Se pregăteau deci, cu zîmbetele de rigoare, coroanele funebre. Rusia primise mînă liberă, cineva trebuia să joace şi rolul de cioclu. Dar dacă războiul se extindea ? Lumea devenise mai mică.

O altă cauză părea a fi înghesuiala din navele reprezentate de aceste mari imperii. Navigaţia cu ele — chiar dacă biruise puterea aburului — era tot mai dificilă. Din calele acestor nave se auzeau ţipete. Navele însele înaintau greu, cu accidente, cu tot felul de împotmoliri. Un istoric român, Hasdeu, deplîngînd conflictul dintre francezi şi prusieni, din 1870, indicase combatanţilor, atunci, pe loc, în chiar vara ostilităţilor, o altă ţintă : Imperiul Austro-Ungar. Sau, la nevoie, Imperiul Rus. Sau, in extremis, Imperiul Otoman, care părea să cadă de la sine. Sfărîmarea acestor imperii, i se părea savantului, ar fi descongestionat apele internaţionale, ar fi domolit poate nişte apetituri, ar fi

adus destindere pentru nişte popoare robite, care ar fi putut ieşi dintre sfărîmături, la propriile ţărmuri libere.

Dar lumea politică europeană evita naufragiile. Făcea totul ca să le preîntîmpine. Chiar şi naufragiul Imperiului Otoman — ajuns la scadenţă — indispunea. Nu se putea, oare, ca lucrurile să rămînă aşa cum sînt ? Nu se găsea şi o altă cale ?

O altă cale imaginaseră indienii, supuşi ai marelui imperiu britanic. Nişte cugetători de aici, foarte înţelepţi, năzuiau să ofere lumii un nou echilibru pe cale paşnică. Ei socoteau că răul din lume nu provine decît din necunoaştere. Ca şi grecii antici care se amăgeau că vor îmblînzi Roma prin înţelepciune, cugetătorii indieni şi-au propus, tot în preajma aceloraşi ani — 1870—1880 —, să-i înveţe pe stăpînii lor britanici sanscrita, să-i iniţieze în tainele culturii hinduse şi budiste, cu speranţa că-i vor convinge pe asupritori să le recunoască neamul, identitatea deci. Consecinţa a fost minimă : dintre britanici puţini au învăţat sanscrita, în schimb imensa masă a indienilor a rămas în aceeaşi stare. Un alt cugetător, un spaniol, de fapt un catalon, Pi de Mirdal, a atras atenţia — în aceiaşi ani — că nu numai lumile mari asupresc, dar şi lumile ceva mai mici sînt crude, acestea asuprind lumile şi mai mici. Deci nu numai naţiuni, dar şi naţionalităţi sau, în fracţiuni mai mici, populaţii. Un alt european, Karl Marx, a văzut în lupta claselor motorul istoriei, scoţînd la lumină lupta dintre clase.

Între timp istoria mergea cum putea, împreună cu toate aceste realităţi, explicaţii, ipoteze. Lumea umană nu se mişca nici după legile mecanicii, nici după legea lumii naturale. Ea îşi disputa clipa — divergent şi cu înverşunare — dar şi eternitatea spre care năzuia specia, o specie care se chinuia să se înveşnicească prin truda inşilor, a societăţilor, a neamurilor.

Din păcate, înveşnicirea omului îi opunea pe oameni, în loc să-i adune. În ordinea naturii, omul nu acţiona unitar, după legea speciei lui, ca celelalte specii, ci după legi care opuneau specii de oameni unor alte specii de oameni, societăţi la societăţi, ba chiar inşi la inşi. Efectul — această lege a contradicţiei sau a respingerii — ac-

ţiona la specia umană în chip dezastruos. Societăţi, neamuri, indivizi năzuiau spre un nou echilibru doar prin război.

Acum războiul se simţea. Era o prezenţă. Într-un chip asemănător, toate speciile vii simt apropierea eclipselor de soare şi a cutremurelor de pămînt. Sau erupţiile vulcanilor. Care se instalează în simţirea colectivă printr-o nelinişte, printr-o umbră, uneori prin exasperări. Cum fusese atentatul de la München — care nu provocase incendiul războiului. Cum fusese, cu un an în urmă, răscoala bulgarilor, iar mai apoi războiul turco-sîrb şi turco-muntenegrean, care totuşi n-au împins lumea într-un mare conflict sîngeros. Cum fuseseră multe ciocniri şi conflicte la frontiera ruso-otomană din Asia, la frontiera chino-rusă din Manciuria, la frontiera anglo-rusă de pe Pamir, fără ca nici unul dintre aceste conflicte să fi dus la un mare război.

Unde va izbucni totuşi războiul, mare sau mic ? Cînd va porni ? Nu ştia nimeni. O lume obosită de războaie uita din nou ce este un război.

În urmă cu o lună, Parva vizitase împreună cu Helga, la dorinţa ei, grădina zoologică din Berlin. Aici, printre vizitatori, ca un simplu cetăţean, prinţul Bismarck. Lumea a tresărit. s-a iscat rumoare. Domnii şi doamnele de pe alei, împreună cu copiii aduşi să vadă animalele captive, au întors privirile de la cuştile cu gratii de fier spre bătrînul cancelar. Care nu era atît de bătrîn, cum i se spunea — Bătrînul —, dar era în retragere. Vestea retragerii a contrariat lumea germană. Nu el era acela care lichidase Imperiul Francez ? Nu el îl făcuse prizonier pe Napoleon al III-lea, aducîndu-l în cuşca unui castel foarte elegant, de lîngă Berlin ? Nu el proclamase la Versailles Imperiul German? Cum se putea retrage !

Cancelarul în retragere purta un copilaş de mînă, probabil un prinţişor din familia imperială, căruia îi explica ordinea cuştilor şi speciile de animale captive din parc. Proceda mărunt-pisălog, arătîndu-i copilaşului ce să vadă şi ce nu, practicînd o pedagogie pe care Parva o cunoştea prin Helga :

— *Dieses ist der Elefant. Dieses ist das Känguruh. Hier das Krokodil. Und das ein Zebra. Die Tiere werden in Fleischfresser und Grasfresser unterteilt. Der Löwe hier ist der König der Tiere.*

— *Und der Mensch ?*

— *Der Mensch ist Allesfresser.* [1]

Parva a întîrziat o clipă pe aceeași alee cu Bătrînul, ca să-și fixeze în minte această imagine a Istoriei în vacanță.

Grăbindu-se să-și rezolve treburile care îl mai legau de Leipzig, Parva nu se putea opri să nu mediteze asupra discuției din tren. Cu stupoare, el văzuse dintr-odată, chiar acolo în tren, o lume mai largă decît aceea în care fusese pînă atunci sechestrat. Și o lume tulburător de diversă. Totuși pulverizarea lumii în diversitate era recentă, o provocase ceva anume, un fapt, o idee, un eveniment care-i scăpa. În lumea în care se mișca toți erau germani, inclusiv el părea un german, Parva folosind îndemînatec — fără nici un accent — limba germană. Dintr-odată însă apăruseră bulgarii — grupul din München —, apoi acel „levantin“ din tren, apoi și alți străini — orientali, în genere — de care germanii s-au simțit datori să se separe. Sub lumea germană a început a clocoti o altă lume — studenți, mai ales, —, o lume pe care Parva n-o văzuse înainte și care acum se trăgea spre obîrșii. El și-a amintit astfel de un coleg de seminar, unul Milovan Gruici, care s-a prezentat într-o zi la cursuri într-o uniformă de ofițer străin.

— Cînți la Operă ? l-a întrebat Parva pe Milovan Gruici, surprins de această costumație.

— Nu, i-a răspuns colegul, plec la război, în Muntenegru. Ai mei au început lupta.

---

[1] — Acesta este elefantul. Acesta-i cangurul. Aici e crocodilul. Și aici o zebră. Animalele se împart în carnivore și ierbivore. Leul de aici este regele animalelor.
— Și omul ?
— Omul este omnivor.

Nu putea întreba : care luptă !, ar fi trebuit să știe. Un alt student, un aromân din Munții Pindului, Zohi Caraian pe nume, își făcuse și el bagajele.

— Tu unde pleci ? l-a întrebat Parva.

— În țară, la București. Tu nu mergi la război ?

— De cînd și cu cine sîntem în război ? a întrebat Parva, mai înainte ca Zohi să-i întoarcă spatele, lăsîndu-l absolut nedumerit.

Cei care plecau vroiau să-i tragă după ei și pe alții, nu numai conaționali, dar dacă s-ar fi putut întreaga lume „Probabil, și-a spus Parva, pînă la urmă vor pleca la război și nemții, care atîta așteaptă. Germania va rămîne pustie. Vom rămîne pe loc eu și Sommert, poate și Helga, dacă nu se va logodi între timp cu vreun ofițer grăbit să plece la război. E anotimpul uniformelor". Curios, frenezia plecării o prinsese și pe Frau Herta, gazda lui, care afișase la stradă un anunț cu litere mari : „CAMERA DE ÎNCHIRIAT. Prefer student." Cînd i-a cerut socoteală, bătrîna l-a privit uimită : „— Dar, domnule Parva, i-a spus, toți studenții de la Dunărea de Jos pleacă la luptă. Dumneavoastră nu v-ați înrolat ?" „— Am eu aer de militar ?!" „— Nu, dumneata pari ce ești : un Herr Professor !" „— Atunci ? !"

Și atunci Parva a început să-și facă bagajele, pentru a nega imaginea pe care Frau Herta și-o făcuse despre el. În fond, în această primăvară, Parva începuse prin a nega: negase legătura cu Helga, negase celtistica, acum vroia să nege imaginea de Herr Professor pe care Frau Herta i-o destinase. El a prins din nou în ținte, la stradă, afișul cu camera de închiriat, pe care singur îl smulsese, provocînd din nou deconcertarea bătrînei. „— Deci plecați !" „— Plec ca să nu vă dau dreptate !" „— Ba plecați fiindcă sînteți tînăr !" „— Nu sînt tînăr, doamnă, am peste două mii de ani. Sînt mai vechi decît celții profesorului Sommert !" Sub privirile aiurite ale doamnei Herta, Parva a început să-și strîngă cărțile, ca să le vîndă la anticariat.

Parva n-a mai trecut pe la Universitate, vroia să ajungă cît mai repede la primul anticariat, ca să arunce cărțile de prisos, ba chiar și cîteva la care ținea. Avea nevoie de bani de tren pentru un drum lung. Și a pus sub haină. la piept, ca piesă de rezistență, o carte rară pe care

n-ar fi vrut s-o vîndă : *Lalitavistara,* versiune tibetană a vieţii lui Budha, un manuscris frumos legat, de care mai încercase să se despartă o dată, în urmă cu ani, la Viena, ca să-şi plătească gazda şi abonamentul la birt. Intrînd atunci într-un anticariat şi punîndu-şi comoara pe tejghea, o altă mînă, cotrobăind după rarităţi, s-a repezit spre carte. Întorcîndu-se, l-a văzut pe agresor, tot un român şi tot student, un domn cu preocupări de filosofie, ca şi el.

— O vreau ! a strigat tînărul domn.

— Dar eu n-o dau ! a replicat Parva, retrăgîndu-şi cartea. N-o mai vînd.

Era un manuscris de format mic, prins între două scoarţe de lemn legate în piele, ajuns prin cine ştie ce hazard în Europa şi căzut în mîna lui Parva, prin norocul cu care cad rarităţile în mîna pasionaţilor. Pe coperta interioară, bogat ornamentată, o miniatură îl înfăţişa pe Budha arborînd un surîs echivoc de femeie. Alte miniaturi, din corpul paginilor, urmăreau succesiv scara prefacerilor profetului pînă la rangul de simbol. Nişte file goale, vreo douăsprezece, pe care probabil urmau a fi scrise rugăciuni — *sutre* — încheiau manuscrisul. Una dintre aceste file goale era decupată, cu foarfecele, în formă de cal. Lui Parva îi plăcea acea siluetă de cal în avînt, care abia se mai sprijinea în cotor, gata să zboare. Cineva — un călugăr tibetan, desigur — se jucase probabil cu filele albe, decupînd acel cal, dar prin aceasta manuscrisul era viu. În ultimă instanţă, dacă manuscrisul ar fi fost jertfit, lui Parva îi mai rămînea calul, pe care l-ar fi rupt de la cotor, păstrîndu-l ca pe un talisman. Dacă anticarul îi oferea pe celelalte cărţi un preţ bun, *Lalitavistara* era salvată. Dacă nu, îi rămînea calul iluziei.

Dintre toţi germanii care îl admirau sau îl iubeau pe prinţul Bismarck, Otto Karl-Kunckel era singurul care avea un proiect ieşit din comun. Otto Karl Kunckel, funcţionar la secţia cifru a Ministerului german de Externe, dorea din tot sufletul ca războiul să fie oprit. El nu ajunsese uşor la acest punct de vedere. Dar prin poziţia pe

care o avea în minister — ca mînuitor de benzi cu semne la secţia cifru —, el putea ajunge mai lesne decît oricare alt german la acest punct de vedere, oricît de neobişnuit.

Otto Karl-Kunckel, poreclit şi Uscăţivul, lupta zi şi noapte de unul singur cu telegramele, mai numeroase în ultima vreme decît oricînd. Sub degetele Uscăţivului evenimentele se concentrau electric, sub forma semnalelor, a unui tir sacadat de puncte şi linii, asemănător cu bubuitul şinelor de fier dintr-o mare gară, cînd se apropie trenul. Aparatul Morse la care lucra Otto Karl-Kunckel se afla într-o foarte liniştită clădire din Berlin, clădirea Ministerului afacerilor străine, dar senzaţia de iminenţă era aceeaşi şi funcţionarul — cu rang de mic consilier — o trăia din plin. Încă o clipă şi Kunckel, cu nervii în alarmă, s-ar fi aruncat să oprească cu propriul trup trenul războiului.

Dar clipa se amînase datorită faptului, nefericit desigur, că prinţul cancelar lăsase din mîini puterea, ameninţînd iar cu demisia. De treburile ministerului se ocupa, ca şi înainte, contele consilier Bülow. Era greu de ştiut dacă hîrtiile destinate prinţului cancelar trec mai departe de Bülow. Era greu de ştiut, mai ales, dacă ceea ce putea face alaltăieri Bismarck, fără să întrebe pe nimeni, mai putea face Bülow. Otto Karl-Kunckel, care pregătise un amplu raport în chestiunea războiului, trăia o clipă de cumplită incertitudine. A-i înmîna raportul lui Bülow, în care Kunckel nu avea încredere, însemna mai mult ca sigur că documentul urma să ajungă la coş. A sări peste Bülow nu se putea, toate hîrtiile ministerului, în mod special hîrtiile secţiei cifru, treceau mai întîi pe la contele consilier. Bülow trebuia deci captat, trebuia silit să citească raportul, care raport ar fi trebuit să fie atît de convingător şi de imperativ încît să ajungă, fără întîrziere, direct în mîna prinţului cancelar. Care se afla însă, tocmai acum, în retragere.

Din păcate curgerea evenimentelor se accelera — Kunckel o simţea cu degetele. Şi mai grav el însuşi întîrziase cu raportul, avînd ambiţia să facă nu o lucrare oarecare — tocmai fiindcă nu i-o ceruse nimeni ! — ci o lucrare de o perfecţiune pură. Ambiţia perfecţiunii era

dealtfel un semn distinctiv al familiei, tot un Kunckel, celebrul chimist Johannes Kunckel din Hütten, izbutise să obţină în secolul precedent fosforul pur. Dar ambiţia perfecţiunii funcţiona altfel la succesor, mişcată de un alt resort : Otto Karl-Kunckel nu vroia să se lase descoperit de evenimente, el le urmărea tenace, sagace şi obiectiv, pînă la fleacurile de ultimă oră, pentru ca lucrarea să fie şi exhaustivă şi infailibilă. Şi scurtă ! fiindcă prinţul cancelar n-avea timp. Strivit între atîtea exigenţe, Otto Karl-Kunckel întîrziase. Mereu alte evenimente îi cereau un spor de atenţie şi studiu, mereu alte noi somaţiuni îl presau să termine lucrarea, care risca să rămînă fără folos. Ultimul eveniment, absolut imprevizibil, retragerea prinţului cancelar, îl consternase. Aceasta însemna că Otto Karl-Kunckel muncise zadarnic, el nu mai avea pe cine convinge, oricît de perfectă ar fi fost lucrarea lui.

Apoi, în sfîrşit, o gură de aer : prinţul Bismarck fusese văzut, cu o zi înainte, la grădina zoologică. Despre acest eveniment se scrisese şi în presă. Bătrînului cancelar i se făcuse, acolo pe loc, chiar şi o manifestaţie. Deci lucra încă, deci putea primi raportul. Deci putea interveni. Otto Karl-Kunckel credea cu toată fiinţa că războiul poate fi oprit. El o şi demonstra. Cu mijloace teoretice, în al doisprezecelea ceas, Otto Karl-Kunckel, mic consilier la secţia cifru, încerca să împiedice un război, alegîndu-şi ca sediu al acţiunii lui temerare şi fanteziste nu alt loc decît Ministerul german de Externe, nu alt timp decît idele lui martie din anul 1877.

O singură nelinişte mai avea Kunckel în dimineaţa în care şi-a prezentat raportul : ca nu cumva, prin cine ştie ce miracol, războiul să se fi oprit de la sine, fără aportul micului consilier. Dar ultimele telegrame sosite în cursul nopţii i-au spulberat lui Kunckel neliniştea. Pe ultima a comentat-o chiar contele Bülow, cînd l-a primit la prima oră cu lucrările.

— Ai aflat sper, domnule Kunckel, că împăratul Rusiei a pornit spre front !

— Am aflat, excelenţă, chiar eu am descifrat telegrama.

Acestea fiind spuse, Otto Karl-Kunckel a depus cu liniște pe biroul contelui consilier mapa cu lucrări urgente, în care strecurase și capodopera sa purtînd un titlu menit să atragă atenția :

„NOTA LĂMURITOARE ASUPRA RĂZBOIULUI ORIENTAL"

El s-a retras imediat doi pași înapoi și a așteptat efectul. Care n-a întîrziat :

— Kunckel, ce e asta ? !

Kunckel dispăruse între timp. Se presupunea că el se retrăsese ca să aducă alte lucrări, dar că revine. Scontase bine asupra efectului. Oricine și-ar fi aruncat ochii pe prima frază nu putea să nu fie captivat. Fiind captivat, acest oricine era obligat să citească mai departe. Citind — se convingea. Convingîndu-se — intervenea ! Desigur, nu de intervenția primului cititor avea nevoie Kunckel, ci de intervenția prințului cancelar, căruia îi revenea dreptul deciziei supreme.

Ieșind în antecameră, iar de aici pe culoar, Kunckel și-a îngăduit plăcerea să fumeze. Avea acum și timp. Lectura raportului dura cel puțin o oră și jumătate, fără pauze, Kunckel presupunînd o lectură dintr-o suflare. În eventualitatea unor nedumeriri, semne de exclamare, întrebări, raportorul stătea la dispoziție, în apropiere. Dar textul era astfel conceput încît să nu iște nedumeriri, prin faptul simplu că Kunckel urmărise personal evenimentele despre care vorbea, din chiar anul în care intrase în minister, anul 1872, punîndu-le sub girul observației directe. Kunckel nu-și dădea seama că, odată prăvălite pe o anume albie, evenimentele curg, ele nu mai pot fi întîrziate și nici oprite, ele nu se mai pot întoarce în starea de latență din care au țîșnit — nu mai încap în acea stare ! — mai ales cînd aceste evenimente sînt războaiele. Dar el n-a apucat să-și consume țigara, cînd contele l-a convocat în cabinet. Bülow a repetat întrebarea, acum iritat :

— Kunckel, ce e asta ? !

— E un raport primit prin secția noastră, excelență. Eu nu-mi permit să cenzurez asemenea hîrtii.

Avertisment util. Contele însuși nu trebuia să-și îngăduie a cenzura un asemenea document. Altminteri Bülow

fusese frapat chiar de la titlu, din chiar clipa cînd pusese prima întrebare, isprăvind a fi de-a dreptul uluit la citirea frazei concluzive din primul paragraf, cînd a repetat întrebarea : „— Kunckel, ce e asta ? !“, dar Kunckel nefiind de față, contele a citit mai departe. Încheierea primului paragraf din raport intriga, pe bună dreptate, pe orișicine :

„În concluzie, sud-estul european este un ghem drăcesc de chestiuni nesoluționate, etnice-religioase-lingvistice-politice-interne-internaționale, care nu se poate tăia cu sabia. Va curge din nou, inutil, mult sînge, fără ca Germania să aibă vreun profit.“

Pe bună dreptate contele Bülow a și tresărit, după parcurgerea acestui pasaj. El a ridicat ochii, intrigat, spre Kunckel — care avea datoria să aștepte în picioare lectura notei de predare —, dar Kunckel dispăruse între timp. Contele a repetat întrebarea : „— Kunckel, ce-i cu asta ? !“, dar nevăzîndu-l în fața sa pe subaltern, a fost silit să se întoarcă asupra textului, pentru a se dumiri de unul singur, încercînd a pricepe, cît de cît, și fără ajutoare, despre ce e vorba. Citise în continuare :

„E drept, în viitorul război va curge numai sînge rusesc și otoman, ceea ce e bine. Aceasta va agrava anemia Turciei, împingînd imperiul sultanilor la agonie și va provoca Rusiei o imensă hemoragie, cu urmări durabile. Cele două forțe sînt prea pătimașe și prea oarbe, ca să nu strivească, în ciocnirea lor, nuca balcanică aflată în dispută, acoperindu-i miezul și cojile cu sînge. Ce va rezulta ? În nici un caz un cîștig pentru Germania.“

A fost punctul cînd Bülow l-a convocat pe Kunckel în cabinet, i-a repetat întrebarea „— Kunckel, ce e asta ? !“, a primit răspunsul, dar de fapt contele nici n-a mai auzit acel răspuns, problema din raport era prea importantă ca să-l rețină fleacurile, problema nu era de nasul lui Kunckel, și cititorul s-a cufundat mai departe în lectură, cu subalternul de față, în picioare, nepăsîndu-i de el.

A urmat clipa de mare satisfacție a lui Kunckel, care citea acum direct, pe obrazul contelui, efectul frazelor la care el muncise zile și nopți. Efectul se putea vedea pa-

saj cu pasaj. Astfel contele se încruntase la pasajul care vorbea despre tendința Rusiei de a controla gurile Dunării și Bosforul, de a transforma, cum se spune, Marea Neagră într-un „lac rusesc", cum și de tendința imperiului Romanovilor de a se extinde spre vest. Bülow a trecut în zbor la pasajul care cenzura această tendință, citind cu satisfacție :

„Planul este prea delirant, pentru ca marile puteri să-l admită. Mișcarea slavofilă, pe care Rusia o patronează, urmărește unirea tuturor slavilor din nord, din sud, din est și din vest într-o singură familie și sub o singură coroană — a Romanovilor —, ceea ce împinge lucrurile prea departe. Într-o asemenea perspectivă, Imperiul German s-ar afla nu peste mult timp la frontieră cu Rusia, în chiar centrul Europei."

Contele a tresărit indignat, fiindcă, deși premisele judecății erau juste, concluzia se înfățișa sub o formă de monstru. El s-a întors asupra paginilor, dar a rămas la fel de derutat citind o nouă frază concluzivă, pe care raportorul o subliniase :

„Iată de ce războiul în pregătire nu trebuie să aibă loc."

Contele a lăsat textul și a rămas pe gînduri. Ceva nu era clar. Fiindcă dacă părțile nu obțineau avantaje, raportul o spunea limpede — „În Europa războiul se va isprăvi fără a se obține nici un avantaj, din unghiul de vedere al marilor puteri" —, atunci și planul Rusiei de a ajunge la hotar cu imperiul german se amîna *sine die.* Și atunci nu era clar de ce Germania să nu susțină războiul !

În pauza lungă care s-a căscat, Kunckel a dat să se miște, ar fi vrut să-i șoptească contelui — „Citiți mai departe !", dar nu putea, n-avea voie, îl paraliza o neputință ca în vis, peste toate era convins că citind mai departe contele se convingea singur. Era la mijloc un pasaj cheie, tocmai pasajul care deschidea o inedită perspectivă asupra viitorului, în cazul în care Turcia ar fi fost învinsă și Kunckel se ruga în gînd ca superiorul său să aibă puterea de a parcurge acest pasaj cu toată liniștea. Dînd ca posibilă o înfrîngere a Turciei, în cazul în care războiul n-ar

fi fost oprit, pasajul cu pricina începea printr-un „Şi atunci..."

Dar tocmai atunci contele a ridicat ochii şi l-a văzut pe Kunckel. Probabil nu l-a văzut bine, el vedea altceva, vedea ideile din raport, fiindcă surpriza de a-l avea pe subaltern în faţă l-a derutat întîi, apoi i-a adus pe buze un zîmbet binevoitor.

— Poţi să te retragi, domnule Kunckel ! i-a spus contele. Raportul rămîne la mine.

Nenorocit, Kunckel şi-a pocnit călcîiele, s-a executat, iar contele, pogorîndu-şi privirea pe fila raportului, a citit în continuare :

„Şi atunci"... Dar propoziţia nu era clară, dobitocul de Kunckel îl făcuse pe conte să piardă şirul, Bülow a reluat fraza de mai sus, regăsind sensul — „Şi atunci ce se va întîmpla, după sfîrşitul războiului ?" — după care textul continua normal :

„Şi atunci va rămîne deschisă o adevărată cutie a Pandorei, adică viermuiala de popoare a sud-estului european. Aceste popoare, odată libere, nu vor consimţi să mai intre sub un alt capac, oricare ar fi, iar stabilitatea politică a continentului se va compromite pentru cel puţin jumătate de secol. Cine o va garanta, nemaifiind un imperiu care să-şi pună sigiliul pe capac, fie şi capacul unei tutele ? Aceste popoare, care nu sînt încă naţiuni — unele fiind rămase în stadiul de gintă sau trib, vor agita continuu pretenţii, vor zăngăni armele, vor săpa împreună o imensă groapă în care este exclus să nu-şi scape piciorul vreun alt mare stat sau imperiu. Pe fundul acestei cutii a Pandorei nu vom găsi vreun dram de speranţă, ci din nou pulberea de tun."

Curioasă ispravă şi absolut nescontată ! Contele Bülow a zîmbit, cu un început de încîntare. Dacă lucrurile se prezentau aşa — şi ipoteza era plauzibilă ! — cu atît mai mult războiul trebuia făcut. Războiul deschidea, în perspectivă, o situaţie promiţătoare pentru angajarea unor alţi parteneri, cîndva disponibili. Dar atunci, de ce acest *veto* al raportului pentru războiul în curs ? Acesta şi scria :

„Imperiul nu trebuie să jertfească nici un dram de fosfor german pentru ca vîlvătaia orientală să se aprindă ; ea se aprinde şi singură, dar în chip periculos."

Tocmai de aceea era absurd raportul, inclusiv consumul de fosfor al raportorului pentru întreg acest caz. Contele Bülow a apreciat caracterul cu totul extravagant al textului, totuși n-a rupt documentul. El a scos raportul din mapa hîrtiilor urgente, la zi, căreia i-l destinase inițial, trecîndu-l într-o altă mapă, mapa hîrtiilor de noapte, pe care prințul cancelar o deschidea la ore tîrzii cînd, eliberat de presiunea chestiunilor curente, își îngăduia liniștea de a examina „ipoteze, conjecturi teoretice, perspective".

Aceasta fusese procedura curentă, pînă în clipa în care prințul cancelar a hotărît să se retragă, refuzînd să mai calce prin sediile publice. Refuzul lui nu însemna totuși un dezinteres față de treburile statului, Bismarck nu-și spăla mîinile ca Pilat din Pont, întorcînd cu totul spatele chestiunilor care priveau imperiul, el continua să cerceteze unele hîrtii, dar fără a mai indica soluții, afișînd un aer de contemplație, nu de autoritate. Prințul cancelar părea să cerceteze hîrtiile de stat ca un simplu particular, care le-ar răsfoi detașat, în vederea pregătirii memoriilor. Contele Bülow nu se arăta afectat, dimpotrivă, stimula dispoziția contemplativă a bătrînului, întreținînd-o după posibilități cu materia pe care ministerul i-o oferea. Acum acest raport, care se potrivea fericit cu dosarul în care erau strînse hîrtii sub eticheta de „ipoteze, conjecturi teoretice, perspective".

Deși, întîrziind încă o clipă asupra raportului, contele Bülow a ezitat dacă făcuse bine destinîndu-l acelui dosar. Expresia „pulbere de tun în cutia Pandorei" i s-a părut lui Bülow, în circumstanțele date, de un irezistibil efect umoristic. În fond, această „cutie a Pandorei" funcționase și pînă acum, aruncînd flăcări și scîntei în obrazul prost fardat al Turciei. Acum Rusia candida la deschiderea pudrierei. Ei și ! Războiul pornise ! Cu această constatare veselă, contele a scos raportul din a doua mapă, introducîndu-l în a treia, mapa cu hîrtii expirate — presă din ziua precedentă, curiozități — texte pe care prințul cancelar le răsfoia în zori, pentru a-și limpezi spiritul și pentru a-și stimula buna dispoziție tocmai în această pe-

rioadă de retragere. Gluma cu „cutia Pandorei“ i se părea contelui de un foarte fericit efect.

Care n-a funcționat însă în cazul cancelarului, cînd acesta a primit hîrtiile. Fiindcă, deschizînd cea de a treia mapă, în zori, cînd de obicei strănuta, și parcurgînd primele pagini ale raportului, prințul Bismarck a strănutat, după obicei, stropind cu salivă tocmai ultima propoziție a pasajului cuprinzînd „pulberea de tun“, iar cuvîntul care îl amuzase pe contele consilier a devenit ilizibil, un amestec de secreție nazală și cerneală sub care orice umor dispărea. Bătrînul n-a putut gusta propoziția, el a mormăit cu nemulțumire, a căutat sub pernă batista, a șters pagina, dar „pulberea de tun“, acum înmuiată, s-a lățit, împiedicîndu-l să poată urmări încă două rînduri, fapt care l-a supărat. Prințul Bismarck nu înțelegea ce găsise amuzant Bülow într-un asemenea document și, pentru a se controla, de fapt pentru a-l controla pe conte, el a privit scoarța dosarului în care se afla textul — poate dosarul fusese încurcat !, dar nu era așa, și prințul a continuat lectura, pentru a se dumiri mai departe. Dar nedumeririle se aglomerau. Astfel, deși războiul nici nu fusese declarat oficial, raportorul dădea ca sigure consecințele lui de peste timp, printre acestea fiind și deschiderea unei „a doua cutii a Pandorei“, după Balcani !, „în Europa centrală“, punînd sub semnul întrebării încă un imperiu : imperiul austro-ungar. În raport se spunea :

„De pe acum problema sud-estului a făcut să se agite, prin contagiune, problema națiunilor de sub coroana habsburgică. Foarte sensibili la stabilitatea imperiului dualist, maghiarii au înțeles mai devreme pericolul descompunerii marelui stat imperial, la care participă ca vioară primă, și dau vehement strigăte de alarmă. Ei s-au trezit peste noapte turanici, frați de sînge cu otomanii, uitînd subit de convertirea lor catolică, de titlul european pe care și-l arogau pînă mai deunăzi, manifestînd o solidaritate semnificativă cu Turcia sultanilor. Urmărind ce se întîmplă la sud de Dunăre, contele cancelar Andrassy — ca paznic al coroanei — învață pe rupte turcește. Are și de ce : Imperiul Habsburgilor este la rîndu-i un sac de popoare și etnii — croați, slovaci, sloveni,

cehi, ruteni, mai ales români, sac peste care apasă coroana Sfîntului Ștefan, care va deveni însă ușoară ca un fulg atunci cînd apele de la Dunărea de Jos se vor umfla.“

Cancelarul nu se simțea bine, avusese din nou o noapte proastă. Nici ziua precedentă nu-l odihnise, deși nu se angajase în activități epuizante — citise, scosese note, triase corespondență, cu o zi înainte se plimbase prin oraș, ba chiar se aventurase ca un simplu civil pînă la grădina zoologică, întîrziase pe alei, dăduse explicații savante micuțului prinț imperial Fritz, un copil cu o natură foarte netemperată și voluntară. Copilul îl reținuse astfel pe cancelar — mai mult decît el ar fi dorit — la cuștile cu animale, unde, oricîtă igienă ar fi domnit, era insuportabil mirosul. Ieșind din izul de grajd al menajeriei, cancelarul se retrăsese în pat. Acum, deschizînd raportul, el regăsea același miros de menajerie.

Era imaginea pe care i-o sugera imperiul vecin cu care Germania se confruntase nu numai diplomatic, dar și militar. Cine examina obiectiv harta națiunilor și etniilor din aces imperiu căpăta, ca și acum cancelarul, nu imaginea „sacului de popoare și etnii“, ci, mai exact poate, „imaginea menajeriei“. Modelul menajeriei venea probabil din Orient, contele Andrassy învăța pe rupte turcește, cancelarul l-a și văzut pe Andrassy în această ipostază și a rîs. Hotărît lucru, raportorul avea umor.

Prințul Bismarck citea în fiecare dimineață, înainte de a coborî din pat, hîrtii distractive. Printre acestea se includeau și gazetele politice, presa din ziua precedentă — franceză, engleză, germană, inclusiv revistele cu caricaturi. Formulele gazetărești și caricaturile îl binedispuneau. Erau oricum mai libere, mai puțin neroade decît rapoartele diplomatice de la oficiile germane, care îl făceau să mormăie. Pe acestea bătrînul cancelar le examina uneori cu uimire. Miopia politică a domnilor plenipotențiari care le redactau era atît de minuțios pedantă și atît de încurcat obtuză încît prințul cancelar avea senzația că rîndurile însele și semnele grafice se micșorau, el fiind silit să-și dilate privirea, prin lentile, ca să le urmărească, impunîndu-le un sens. Nu era cazul și cu acest raport care, iată, nu-l ostenea, ba chiar îl captiva prin unele

formule. Era de aceea legitim ca prinţul cancelar să se întrebe : „Raportorul era oare un diplomat german ?" Nu părea cu putinţă. Curios, Bülow nu scrisese nici o indicaţie privind provenienţa raportului. Bülow scria însemnări doar pe marginea rapoartelor „serioase", acele rapoarte care-i cereau cancelarului o imensă cazna pentru a le rumega, o trudă suprem ostenitoare. O rezerva tocmai de aceea orelor de zi. Dimpotrivă, umorul, mai ales cel franţuzesc şi englezesc, îl stimula, avînd asupra prinţului Bismarck un efect diuretic. Efectul a apărut şi acum, deşi raportul nu-l amuzase suficient, mai curînd îl aţîţase. Acum ar fi vrut să vadă, din pură curiozitate, ce urmează mai departe, dar efectul îl presa. Aceasta însemna că Bülow avea totuşi spirit, de vreme ce contele pusese documentul în mapa cu hîrtii umoristice. Însemna deci că Bülow era mai mobil decît aparenţa, ceea ce prinţului cancelar i s-a părut totuşi curios. Ce urma în fond mai departe ? Dar efectul diuretic matinal s-a accentuat, drept care prinţul, ieşind din aşternut, a prelungit în chip benific intimitatea cu recipientul de porţelan de sub pat, aflat la îndemînă. S-a uşurat, dar s-a şi grăbit. S-a aşezat mai bine în pat pentru a relua lectura, convocat de plăcerea ce i se promitea. Între timp, mîna dreaptă, care îl supăra de la o vreme, îşi redobîndise mobilitatea. A citit deci :

„Mai există o soluţie de evitare a războiului : strategia engleză, subminarea Imperiului Otoman prin comerţ."

Cancelarul s-a oprit din lectură şi şi-a spus uimit : „Asta ce mai e !" Apoi s-a ridicat în şezut, apropiind de ochi hîrtia în care se scria :

„În Imperiul Otoman s-a cuibărit şi operează de multă vreme tenia engleză."

De la „sacul cu popoare şi etnii" şi de la „menajerie" se trecea acum la boli şi la paraziţi intestinali. Deşi îşi controla riguros sănătatea, cancelarul era sensibil la maladii, imaginaţia lui fiind lesne disponibilă pentru acest subiect. Nu-şi îngăduise însă niciodată, din rigoare, aplicarea unor asemenea imagini la organismul statelor şi al imperiilor. Acum însă, imaginea sugerată de raport părea să frapeze. Cancelarul nu mai citea, ci de astă dată vedea.

Vedea astfel organismul otoman ofilindu-se şi tînjind sub ventuzele teniei engleze, vedea lumea musulmană paralizată sub aceleaşi ventuze. Nu şi-a reprimat repulsia şi a citit mai departe :

„În văzul lumii întregi, Marea Britanie scoate cel mai mare imperiu al lumii din postura agresivă, transformîndu-l într-un mort. În văzul lumii, englezii fac din războinicii otomani nişte blajini clienţi ai manufacturilor din Manchester şi Birmingham, aplicînd asupra lor o tactică similară celei folosite tot de ei cu succes, în India şi China."

Lăsînd hîrtiile, prinţul Bismarck a prelungit repulsia în interiorul cugetului său. Imaginea pe care raportul o sugera era teribilă ! — deşi în repulsie se amesteca acum şi o undă involuntară de plăcere uimită, plăcere pentru spectacolul căderii în sine. Dar şi ură, ură pentru tenia engleză — Tenia ! Prinţul cancelar a oprit lectura şi a dat să se ridice din pat. Simţea nevoia să ia pe loc unele măsuri. Ceea ce pretindea raportorul era cu neputinţă : Turcia nu putea aparţine numai Marii Britanii ! Turcia, de fapt problema otomană, era de multă vreme o problemă universală, inclusiv germană ! Aceste lucruri, odată gîndite, l-au făcut pe prinţul cancelar să vadă Tenia drept ceea ce era : o tenie. Era fals prezentată şi capacitatea de reacţie a Turciei, care, iată, se pregătea totuşi de război. Ideea că Turcia va riposta militar cu toată energia — aceasta o ştia bine ! — l-a liniştit pe cancelar şi i-a dat siguranţă. Aceasta însemna că şi Rusia, primind riposta otomană, îşi va modera pretenţiile. Într-un punct raportorul avea totuşi dreptate, războiul ar fi urmat să deschidă, poate nu instantaneu, acea „cutie a Pandorei" pe care o ascundea sud-estul european, dar ce mai conta ! Ar fi urmat, neîndoielnic, nişte surprize. Dar ce surprize putea rezerva, pentru sud-estul european, „strategia engleză", pe care raportorul o prezenta amănunţit ? Acesta consemna :

„Din unghiul strategiei engleze, problema sud-estului european se va rezolva ca de la sine, fără ca nimeni să tragă spada. Este sensul acţiunii de subminare prin bani, industrie şi comerţ, pe care o practică Anglia. Insidioasă,

persistentă, contaminată, acțiunea va avea ca ultimă consecință, o clătinare a rînduielilor anacronice din imperiul otoman, dezlănțuind un impuls spre reforme. Nu va fi necesar deci ca vreo putere anume, Franța, Germania sau Rusia, să impună Turciei reforme, acestea vor veni singure, ca rezultat al anemiei. Turcia nu se va putea apăra de reforme, cum nu se poate apăra un cadavru de muște.“

Cancelarul a rîs din nou, cu plăcere, gratulîndu-l în gînd pe Bülow, care-i pusese la dispoziție acest document. A rîs, dar a rămas pe gînduri. Multe idei și expresii din raport erau judicioase. Cuvîntul „reformă“, în asociere cu „cadavru“ i se părea astfel foarte bine potrivit. Constituția otomană, acea hazlie constituție votată la Constantinopole în urmă cu cîteva luni, apăruse ca o mătreață pe capul bătrîn și chel al imperiului, dar în perspectiva raportului asemenea simptome aveau să se înmulțească și să se extindă. A citit :

„Reformele vor veni fatal, pe calea liberalizării prin comerț, și vor antrena chiar și regiunile cele mai depărtate. Pe otomani i-ar speria mai mult niște tratate comerciale — tarife vamale avantajoase între țările tributare și marile puteri decît neplata tributului.“

Aici însă raportorul greșea. Raportorul, probabil vreun diplomat german în post la Belgrad, București sau Atena, devenea — fără să-și dea seama — purtătorul de cuvînt al unor cercuri balcanice interesate în extinderea comerțului, peste considerente de ordin politic. Aceasta era însă o miopie. Soluția *statu quo ante* era convenabilă pentru Anglia, numai Anglia putea profita de pe urma menținerii vechiului statut în Imperiul Otoman. Iată de ce orice *statu quo ante* trebuia respins, pentru a nu se da satisfacție Angliei. Războiul trebuia făcut ! Chiar dacă cele două imperii, austro-ungar și rus, susținînd mișcarea centrifugală a țărilor tributare, întindeau de fapt mîinile spre zona Dunării de Jos ! Procesul era ireversibil. Același raportor observa tendința de emancipare nu numai în țările tributare, aflate la margine, dar chiar în interiorul imperiului :

„Și în interior dealtfel au loc prefaceri accentuate. Așa stînd lucrurile, se vor atenua și resorbi cu vremea și

disensiunile religioase, se vor dizolva deci pînă la dispariție atît fervența ortodoxă slavă, cît și fanatismul islamic, comerțul fiind un panaceu universal, pîrghia care scoate la lumină o lume cosmopolită, indiferentă religios, etnic, etic.“

Cancelarul a aruncat hîrtiile. Ultima propoziție din raport a fost punctul suprem al silei lui față de întregul subiect. Apoi sila s-a transformat în mînie, care a căpătat o formă retorică : „Dar bine, ce vor acești domni de pe Tamisa ? Vor să facă din provinciile otomane proprietatea lor ? ! Dar aceasta se va întoarce pînă la urmă împotriva Angliei !“ Și clocotind : „Cine le garantează englezilor că acest război nu va zgudui, prin consecințele lui, și Imperiul Britanic !“

Privind mai calm lucrurile, cancelarul a convenit că el însuși dăduse întregii chestiuni o anvergură nemotivată. El se amuzase citind raportul, apoi îi dăduse credit, apoi se lăsase captivat, isprăvind prin a da ocol lumii. Întregul ocol i se părea acum absurd. Nu era de conceput ca toată lumea să se învîrtească în jurul unui singur conflict, fie și armat, desfășurat nu în centrul continentului, ci undeva la margine, la Dunărea de Jos. Era vorba totuși despre un conflict local, un simplu conflict, cum fuseseră atîtea în cursul timpului, fără ca vreunul dintre acestea să capete amploare uriașă. În fond de cînd pornea analiza, de la ce dată reper ? El s-a întors la primele pagini, chiar la prima, observînd cu nedumerire anul 1872 !

Prințul a răscolit în memorie și n-a găsit nimic, nici un eveniment politic, militar, diplomatic legat de anul 1872. „De ce anul 1872 !, s-a întrebat. Ce semnifică acest an ? De ce nu anul 1683 — ultimul asediu otoman asupra Vienei, de ce nu 1453 — anul căderii Constantinopolului !“ Mergînd din an în an înapoi, el s-a întors departe în timp, observînd la început cu nedumerire, apoi cu stupoare, că evenimentele legate de actualul conflict de la Dunărea de Jos se înlănțuiau nu numai pe un spațiu vast, dar și pe un timp vast, în care oricine ar fi riscat să se piardă. „În fond, și-a spus, de ce nu anul cînd osmanlîii au pus întîia oară piciorul în Europa ! Dar atunci de ce nu anul și mai vechi ! — cînd triburile turce

au învadat Anatolia !" Cronologia ducea prea departe și prințul cancelar s-a oprit. „Dar dacă e așa, a tresărit el iar, de ce nu și mișcările militare dinspre vest spre est — cruciadele ! — care și-au luat ca punct terminus același spațiu dominat de Bizanț !" Prințul cancelar a trebuit să pună stop acestei căderi prăpăstioase prin secole, într-un înapoi fără fund, revenind la anul 1872. „De ce totuși anul 1872 !" Însemna ceva acest an sau el, cancelarul, îl uitase, nemaiștiind cînd și cum s-a făcut istoria în Europa ! Oricum, foarte intrigat, el a luat un creion de pe noptieră, subliniind cu roșu acest an 1872.

Bătrînul avea nu numai o mînă de fier, dar și o memorie de fier, iar neputința de a găsi o singură justificare pentru invocarea acelui an — 1872 — îl învinsese. Era cu neputință un *lapsus calami*. Cu neputință ! Prințul cancelar și-a frămîntat cu neputință mîinile, în imposibilitate de a găsi un singur punct de sprijin. Apoi brusc s-a luminat la chip, dar brusc s-a și întunecat : 1871 era data proclamării Imperiului German, iar proclamarea de la Versailles, ca act, îi aparținea, era o dată de referință universală. Dar 1871 nu era totuși totuna cu 1872 ! Ce semnifica 1872 ? Era cu siguranță o dată importantă — poate o dată de referință secretă — dar care ? Ce-i scăpase ? !

Prințul cancelar citea presă expirată, cum și asemenea documente bizare, și dintr-un alt motiv : el se confrunta cu imaginea caricaturală pe care o căpătau evenimentele ajunse pe mîna gazetarilor. Acești domni, gazetarii !, știau cîte ceva, dar puțin și prost. Ei se aflau cel mai adesea în afara lucrurilor sau la margine, plăcerea omului politic fiind aceea de a privi cum se văd — de la margine ! — acele lucruri la care gazetarii n-au acces. O altă plăcere, tot a omului politic, era aceea „de a se juca cu indiscreția". În sfîrșit, o altă plăcere era de a lansa prin mijlocirea presei știri care fac dîră, iar adesea chiar vîlvă, dirijînd astfel o anume temperatură a opiniei publice. Dar raportul, prea bine informat, nu venea — cert ! — de la un om de presă. Raportul era scris de un diplomat. Un german ? Raportul era prea plin de haz, chiar inteligent. Și apoi, ce german și-ar fi permis eroarea de a scrie anul 1872,

în loc de anul 1871 ? Dacă nu orgoliul, măcar grija pedantă pentru amănunte l-ar fi făcut să nu greşească, fiindcă cert era vorba de o eroare.

Cancelarul a răsuflat cu uşurare. Cert, raportul nu putea proveni de la un diplomat german — german ca gîndire şi spirit. Inclusiv faptul că raportorul insistase atîta pe tema opririi războiului sau a amînării războiului devenea curios de suspect. Cine, ce om cu minte sănătoasă se opunea unui război ? În Prusia desigur nimeni şi nici în restul Germaniei ! Poate nişte secte religioase pacifiste, care se opuseseră şi războiului din 1870 — război din care rezultase Imperiul ! —, nişte liberali fanfaroni, nişte masoni legaţi prin cluburile lor secrete de lojile din Franţa şi din Anglia. O frază din raport sugera ceva tocmai în acest sens : comerţul era văzut ca un „panaceu universal“ şi, mai departe, tot comerţul era „pîrghia care scoate la lumină o lume cosmopolită, indiferentă religios, etnic, etic.“

Prinţul Bismarck a căutat pe măsuţa de noapte un creion, a nimerit unul verde, a reluat hîrtiile, a făcut în dreptul ultimului paragraf un semn, subliniind expresia „panaceu universal“ şi „lumea cosmopolită.“ A dat să lase creionul, dar cîteva alte expresii din raport — „scară universală“, „pace universală“ — îi consolidau bănuiala. Prinţul cancelar s-a întors înapoi, filă după filă, subliniind toate aceste expresii cu verde. El n-a ezitat apoi să scrie pe margine : „Raportorul nu este cumva mason ?“

A lăsat apoi iar din mînă hîrtiile, foarte iritat. Cînd era iritat, prinţul cancelar obişnuia să frămînte în mînă o mică bilă de fildeş. Bila se găsea la îndemînă, pe aceeaşi măsuţă de noapte. A luat bila şi a început s-o frămînte în palmă cu energie. Efectul calmant n-a apărut însă. Un pasaj din raport peste care trecuse în grabă i-a revenit în minte. L-a recitit acum atent :

„Strategia engleză are în vedere nu numai Imperiul Otoman, ci şi alte imperii. O ţintă imediată : Imperiul Rus !“ Cancelarul a convenit să acorde interes acestei ţinte, Imperiul Rus, proiectînd şi asupra ei imaginea decrepitudinei pe care raportul o aruncase asupra Imperiului Otoman. Nimic neconvenabil în fond ! Cum lucrurile

urmau să se petreacă într-un viitor îndepărtat, prinţul cancelar ar fi putut trimite raportul — gest graţios ! — prinţului cancelar Gorceakov, cu care era prieten, ca să se bucure şi el. Perspectiva l-ar fi consternat mai mult ca sigur pe cancelarul Rusiei, lămurindu-l încă o dată — dacă mai era cazul ! — cum stau lucrurile cu „tenia engleză", devenită acum din nou Tenia. Da, Tenia — o fiară atroce, dar invizibilă ! Ea acţionează din interior, sub regimul parazitului, dar cu efectele maximei agresiuni. Un organism atacat lăuntric de Tenie arată mai rău decît un imperiu învins din exterior, prin forţă militară. „Imperiul German, şi-a spus cancelarul, nu putea juca în istorie rolul Teniei — chiar dacă raportorul prescria această strategie ! — ci rolul unei forţe la vedere, singura prin care Germania se justifica."

Bombănind, scrîşnind, ameninţînd, bătrînul şi-a redobîndit puterea. Uitase între timp de raport. Redescoperise între timp acel imbold la acţiune şi acel resort interior — destins în ultimele săptămîni — care făcea oricînd cu putinţă acţiunea. Acţiunea, în imediat, a fost ieşirea din pat, cu un plus de vigoare pe care în sfîrşit îl regăsise. Între nişte lumi bolnave — fiindcă şi Anglia era bolnavă, chiar dacă Anglia era sediul Teniei ! —, cancelarul se simţea valid şi în bună formă. O singură neplăcere îl constrîngea, o surdă nelinişte în abdomen, pe care a încercat să şi-o astîmpere prin apăsare cu mîna. Dar neliniştea s-a accentuat, insidios, şi prinţul cancelar s-a grăbit să caute recipientul de porţelan. După descărcare s-a liniştit. Medicul urma să cerceteze ceea ce prinţul cancelar lăsase în urmă, consemnîndu-şi în scris observaţiile care aveau să treacă, alături de alte acte — mici şi mari — la arhiva de stat a imperiului. Se simţea acum pe deplin eliberat. Uitîndu-se la penduleta de bronz aurit de la capul patului, prinţul cancelar a constatat că întîrziase prea mult. Lumina albă din încăpere concura globul lămpii cu gaz aerian, şi bătrînul a stins lumina artificială. Apoi a pus raportul pe birou. În lumina puternică a zilei, el s-a întrebat cine este de fapt autorul acelui curios document. S-a reîntors asupra hîrtiilor şi la sfîrşit a descoperit doar trei iniţiale : O.K.K. Dacă raportorul ar fi fost important,

Bülow i-ar fi prezentat în mod sigur o fişă sau o notă cu date despre el. Dar probabil nu era cazul. Atunci de ce pierduse atîta timp ? Prinţul cancelar a scris totuşi pe marginea raportului, cu răceală de ordin : „A se vedea dacă raportorul nu lucrează pentru Intelligence Service !"

Prinţul Bismarck a deschis apoi fereastra şi a ascultat liniştea dimineţii. Crengile stejarilor din parc se desenau mineral pe un cer geros. Aerul era limpede şi bun, şi bătrînul a respirat satisfăcut. Trecînd apoi în sala de baie, unde-şi făcea toaleta — fără ajutorul valetului — cancelarul a încercat să elimine cu totul din minte mizeriile nopţii. Dar încă nu putea pe deplin. Lucrarea pe care o citise vădea o bună articulaţie, impresionant de bună, indiciu sigur că alcătuirea era opera unui nebun — orice putîndu-i-se imputa unui nebun, minus logica. Raportul nu putea fi deci atacat pe o cale logică — buna ordine a gîndirii era impecabilă, dar hybrisul se strecura în altă parte, în fantezia drăcească a întregii construcţii. Cancelarul reţinuse din prima frază a raportului chiar şi termenul care o denunţa : „ghem drăcesc de probleme". Bülow n-avusese spirit, introducîndu-i raportul în mapa cu hîrtii pentru zori, fiindcă lucrarea era departe de a fi umoristică. Prinţul cancelar ar fi trebuit să se îmbrace — abia acum urma a fi chemat valetul —, dar un ultim îndemn l-a readus în dormitor din nou lîngă acele hîrtii. El a scris pe marginea raportului, tot cu verde, încă o propoziţie : „A se vedea dacă raportorul este un prusian pur !"

Apoi a sunat şi a cerut să i se pregătească trăsura. Revenise la vechiul program de lucru, trăsura trebuia să-l aştepte la peron. În drumul spre sala de baie, bătrînul a lovit involuntar cu piciorul mica bilă de fildeş. A simţit atingerea, s-a uita în jur, pe jos, dar mica jucărie dispăruse. N-avea timp s-o caute. A trecut să se spele, dar cu gîndul la bilă. Cînd a revenit, valetul îl aştepta cu uniforma pregătită. I-a cerut să caute bila. Apoi, îmbrăcat senin şi sigur de sine, a urcat în trăsura care-l readucea la datoria lui. Războiul mergea ca de la sine ; prinţul Bismarck se simţea arbitru.

Războiul pornise și în Gornița — un sat din Muntenegru, mai de mult însă, în urmă cu aproape trei secole. Gornița era un sat de crescători de vite din principatul Muntenegru şi satul fusese ars în mai multe rînduri, de cîte două-trei ori la o generaţie. Parva aflase această poveste de la Milovan Gruici, acel coleg care se prezentase la facultate, într-o bună zi, în uniformă de ofiţer străin. Acel Milovan Gruici era un bărbat cu mult mai matur decît oricare dintre studenţi — părea ca de patruzeci de ani —, masiv şi puternic, arăta ca un urs, deşi se vădea sprinten în mişcări şi iute la minte. Parva îl privea cu invidie. Milovan se uita însă la Parva cu îngăduinţă, aproape cu milă, ca la o gînganie. Într-o zi Milovan Gruici l-a şi întrebat : „— Ascultă, tu eşti de la ţară ?" „— Dar de unde altfel !" a replicat Parva, foarte intrigat. „Păi aşa arată pe la voi oamenii de la ţară ?" Întrebarea l-a uimit pe Parva. Oricît de proastă era părerea lui despre sine, părerea lui Milovan Gruici îl anula cu totul. „— Se vede că la voi se trăieşte bine, i-a mai spus Gruici. La noi, unul ca de-alde tine se curăţa de la naştere." „— Unde la voi ?" a întrebat Parva. „— La noi, la Gornița, în Muntenegru."

Într-adevăr, acolo, la Gorniţa, în Muntenegru, nu numai indivizii debili se curăţau — la naştere sau după naştere —, dar şi satul în întregime se curăţa din cînd în cînd, de două-trei ori la o generaţie. Ca să se apere de nepoftiţi, gorniţenii întemeiaseră un sat mai la deal, în munte, Gorniţa de Sus, de unde valea Rîului Mare se vede ca dintr-un balcon. De-acolo se vedea bine cum arde satul vechi.

— Iar arde Gorniţa...

Apoi gorniţenii coborau la vale, stingeau tăciunii şi o luau de la capăt, războiul cu otomanii fiind în Muntenegru un război necontenit, fără răgazuri sau cu răgazuri prea scurte — cît se ridica în satele din munţi un nou leat de bărbaţi, bărbaţi care se deprindeau de mici cu armele. În ultimul secol, prinţii din familia domnitoare de la Cetinje, stăpînitoare, a munţilor, decretaseră mobilizarea întregii populaţii bărbăteşti, pînă la vîrsta de cincizeci

de ani, dar muntenii au rîs de o asemenea poruncă, fiindcă în luptele lor puţin conta vîrsta, se băteau toţi — copiii de cînd se ţineau pe picioare, bătrînii cît se ţineau pe picioare, şi se băteau cu folos : războinicii din Muntenegru dobîndiseră pentru ţara lor un statut de invidiat, statutul de principat tributar. Ei plăteau Înaltei Porţi tribut, ca să fie lăsaţi în pace, cu respect pentru prinţul domnitor de la Cetinje şi pentru bisericile din sate. Acest statut îl mai avea între vecini doar Serbia, iar dincolo de Dunăre mai aveau acelaşi statut doar Principatele Române, mai recent România Unită. Un statut care le dăruia muntenegrenilor nişte mici avantaje : ei nu erau cotropiţi cu totul, ca bulgarii, ci cotropiţi din cînd în cînd, de cîte ori Poarta trimitea în Muntenegru expediţii de represiune sau pradă. Ei aveau deci o capitală — Cetinje, un prinţ — Nicolae, aveau şi nişte biserici — cînd nu ardeau. Aveau şi arme, ceva mai bune de la o vreme ; ei nu se mai luptau cu topoarele şi cu tunurile de cireş, ca odinioară — sau ca bulgarii în răscoala din urmă cu un an — ci cu carabine cu repetiţie, şi chiar cu cîteva baterii de tunuri de oţel, date sub comanda unor tineri ofiţeri cu studii în Austria, Germania şi Rusia. Milovan Gruici, care făcuse o şcoală de poduri şi şosele la Viena, învăţase şi istoria la Leipzig, dar paralel şi mînuirea tunului. Preoţii şi ofiţerii erau printre puţinii ştiutori de carte din principat, primii îi învăţau pe muntenegreni credinţa, ultimii îi învăţau mînuirea armelor. Le-ar fi trebuit muntenegrenilor şi nişte medici, ca să-şi ducă lupta la un bun capăt, nişte medici militari, fiindcă pierderile, după fiecare campanie, erau grele, mai ales prin înmulţirea armelor de foc cu bătaie lungă. Şansele de supravieţuire ar fi sporit, faţă de vremea veche, cînd în urma luptelor nu rămîneau nici prizonieri, nici răniţi, muntenegrenii practicînd războiul total şi suportînd la rîndu-le războiul total.

În urmă cu un an, muntenegrenii iar făcuseră Porţii Otomane război. Ei se ridicaseră la luptă la puţină vreme după răscoala din aprilie a bulgarilor, fără însă a avea înţelegere cu căpeteniile acestora, muntenegrenii fiind nişte izolaţi de lume, nişte rămaşi în afara timpului, în munţii lor. O înţelegere de luptă făcuseră totuşi cu sîrbii de la nord, între prinţul Nicolae şi prinţul Milan al sîrbilor pu-

nîndu-se, la cale chiar şi un plan comun de luptă. Dar sîrbii fuseseră bătuţi, mai înainte ca planul să capete chip. Muntenegrenilor le rămînea să-şi poarte singuri crucea. La ei n-ajungeau ajutoare, iar sprijinul diplomatic era fără folos. Puterile care simpatizau cu Muntenegru, inclusiv Rusia, nu puteau susţine acest principat care era mult prea stingher, o pată neagră pe harta Peninsulei Balcanice. Aşa stînd lucrurile, soarta Muntenegrului revenea în întregime muntenegrenilor şi otomanilor, care şi-o disputau cu armele.

În urmă cu un an, armele nu putuseră hotărî nimic. Cele cîteva bătălii de decimare, date în vară, nu izbutiseră a aduce otomanilor o victorie hotărîtă, dar nici muntenegrenilor, care s-au retras şi mai sus, în munţi. S-au retras şi gorniţenii în Gorniţa de Sus, unde au iernat şi şi-au lins rănile. Acum venea primăvara. Primăvara pe Rîul Mare vine mai tîrziu. Cînd primăvara întîrzie prea mult, oamenii sînt cu un ochi la vale pe apa rîului, care dezgheaţă pajiştile, şi cu un ochi la deal, la nutreţul vechi din clăi. Cînd nutreţul pentru vite se isprăveşte, gorniţenii ştiu că nu mai pot rămîne în bîrlog, că trebuie să iasă la vale, ca toate fiarele, fie ce-o fi. Ei au şi trimis iscoadă la vale, pe malul rîului în jos, să vadă dacă otomanii s-au retras. Otomanii făcuseră lagăr în vale, închizînd intrarea şi iernînd acolo. Dar un băietan aducea veste bună :

— Neică Panko, au şters-o !

— Ce spui, mă, chiar au şters-o ?

— Şi-au luat catrafusele şi s-au dus. Nu mai e nimeni.

Panko Gruici şi-a ascultat nepotul şi s-a scărpinat sub căciulă. Vestea nu era rea. În curînd ar fi trebuit să plece cu toţii la vale, cu vitele. Bătrînul a dat ocol cătunului, din gospodărie în gospodărie ; îl luase pe băiat după el, ca pe un dulău, ca să latre vestea. Băietanul a lătrat-o la fiecare prispă, în timp ce bătrînul încredinţa spusa, dînd din cap. Dar satul nu s-a mişcat. Satul era ca un bolnav care nu se putea urni din aşternut orice i-ai fi făcut. Satul nu-şi adunase încă puterea, n-avea cum se urni, deşi Panko Gruici vedea cu ochii cum se topesc clăile de nutreţ şi cum se clatină pe picioare vitele.

Panko Gruici nu stătea rău cu nutrețul, mai ales în cazul cînd — la nevoie ! — ar fi rărit niște oi. În vremile bune, cînd nu era război, oile hălăduiau la vale, se hrăneau singure, în locurile de văratec, spre Adriatica. Fînul și boabele erau păstrate pentru cai, catîri și vaci. Acum nutreț era puțin, fiindcă războiul din vară se prelungise. Nu fuseseră nici brațe la strînsul nutrețului ; grija nutrețului căzuse pe umerii muierilor, iar vreo treizeci de bărbați din sat căzuseră, inclusiv fiul lui cel mare, Mihailo. Ca bărbați în gospodărie mai rămăsese el, Panko, și Mihailo cel Mic, băietanul pe care-l trimisese iscoadă. Bătrînul avea și un fiu, trimis la școli în Germania, dar pe cei plecați nu se conta. Aceștia puteau muri sau puteau trăda, se conta doar pe cei care rămîneau. În familia lui Panko rămăsese deci ca bărbat numai Mihailo cel Mic. Bătrînul i-a spus lui Mihailo cel Mic cînd l-a trimis devale :

— Vezi, mă Mihailo cel Mic, să nu mori p-acolo.

Mihailo nu murise, se întorsese teafăr și rîzînd, aducînd vestea cea bună, care însă nu slujea la nimic, fiindcă satul nu se urnea din loc. „Ăștia sînt mai căpoși decît catîrii, și-a zis bătrînul. Pe ăștia nu-i miști la vale nici cu parul. Ăștia or să crape aici, în munte, cu vitele lor cu tot."

Bătrînul știa că multe vorbe n-are rost să schimbe cu gornițenii. Gornițenii, ca oricare munteni, erau surzi la vorbe, purtatul vorbelor și cicăleala erau treaba muierilor. Din această pricină, trecînd din casă în casă, bătrînul n-a scos nici o vorbă, vorba a dus-o băiatul, el Panko a tăcut. S-a interesat din ochi cum stau oamenii cu nutrețul și a înțeles că o vreme destul de lungă gornițenii vor rămîne surzi. Mintea-i spunea bătrînului că trebuie să facă ceva ca să miște oamenii, dar tot mintea-i spunea că gornițenii nu se vor mișca pînă nu le ajunge cuțitul la os, că mai înțelept este să facă el însuși ceva — pentru el și pentru sat — decît să latre în pustiu pe uliță.

Și el s-a pus pe treabă, și-a pus mîinile la treabă, făcîndu-și astfel treaba încît să-l vadă și alții.

— Ce faci, Gruici ?

— Fac ce vezi !

Se' vedeau nişte piei sîngerînde, întinse la uscat. Panko Gruici tăiase nişte oi sterpe, treabă înţeleaptă — fiindcă oaia stearpă n-aduce folos, în schimb mănîncă. Fiind în postul mare, Panko Gruici nu s-a atins de carne, a făcut carnea pastramă, sărînd-o şi ardeind-o tare, ca pentru vară. S-au luat şi alţii după el, că tot n-aveau ce face. Apoi s-a întors peste Gorniţa viscolul şi treburile lui Panko Gruici au rămas baltă. O săptămînă n-a putut ieşi nimeni dincolo de gard. Ca să-şi adape vitele, gorniţenii spărgeau gheaţa cişmelelor cu toporul. Dar cînd s-a liniştit vremea, Gruici s-a dus la pădure împreună cu Mihailo cel Mic, aducînd de-acolo tălpi de casă, stîlpi, grinzi şi căpriori.

— Ce faci, Gruici, n-ai casă ?

Întrebarea era neroadă şi Gruici s-a uitat la nerod aşa cum trebuie să se uite cineva la un nerod. Nerodul ar fi trebuit să ştie că Panko are un nepot, pe Mihailo cel Mic, care ca mîine avea să se însoare şi să-şi întemeieze casă. Avea şi un fiu, despre care nu mai ştia nimic, drept care nu vorbea de el. Vorbea atît doar, despre lemnul de casă. Or lemnul de casă nu se taie atunci cînd faci casa, ci cu mult înainte. Un lemn bun de casă trebuie să se usuce cel puţin trei ani. Între timp poţi pregăti locul de casă. Unde ? Acolo unde ai lărgime. Nerodul trebuia să mai ştie că mai era pe lume o Gorniţă, Gorniţa de Jos, că şi acolo trebuie durate case, după ce ard casele. Dacă Gruici, care era cel mai căpos, se pornise să facă o asemenea treabă — pregătire de casă —, aceasta însemna că Gruici simte ceva sau ştie ceva, că are semn că vor veni vremuri mai bune, deşi nimeni nu credea că pentru muntenegreni pot veni şi vremuri mai bune. De Sfinţii Mucenici, în plin martie, cînd începuseră fătările de oi, cînd nimeni nu dădea geană pe geană, nici ziua nici noaptea, stînd cu dobitoacele în ocoale, Panko Gruici — nesimţitor la această îndatorire, pe care a lăsat-o în seama nurorii — a început a se foi de plecare. Noru-sa l-a privit la început chiorîş, apoi cu duşmănie. Ar mai fi fost doar timp, mai era nutreţ, în munte nu se topise zăpada, mieii abia fătaţi erau moi. Chiar primăvară fiind, gorniţenii nu se dădeau duşi cu una cu două, ei nu coborau cu bucurie la vale, coborîtul la vale însemna pentru ei o trîntă cu soarta. Acum ei o amînau.

— Vrei să pleci singur ? i-a spus pînă la urmă nora, întinzîndu-i de mîncare pe masă.

Erau la cină. Mihailo cel Mic îl ajuta pe bătrîn la curățatul puștilor. Bătrînul nu i-a dat pas la vorbă muierii. El ținea pușca în mîini, privind cu un ochi prin cătare, dar cu celălalt țintind înlăuntrul lui, în negura din suflet.

— Și cu cine vrei să pleci ? a mai întrebat muierea. Că satul nu vine.

Bătrînul și-a rupt privirea din cătarea puștii, țintind-o acum cu amîndoi ochii pe muiere.

— Plec cu Mihailo cel Mic, a răspuns el. Apoi vii și tu.

Ceea ce spusese el era poruncă. Puștile erau pregătite, sămarele puse pe catîri, cîinii erau hrăniți. Acum bătrînului nu-i mai rămînea decît să mănînce. El a mîncat liniștit, după care și-a făcut sfînta cruce și s-a culcat. În zori a pornit la vale, împreună cu Mihailo cel Mic, punîndu-se în fruntea caravanei de catîri și cai, care purtau în sămare desagi și saci cu toate cele de trebuință muntenilor, cum și scule de fier — fierăstraie, dălți, tesle, ciocane, topoare — pentru o nouă întemeiere.

Cînd Milovan Gruici, tînărul ofițer tunar școlit la Leipzig, a sosit în Gornița de Sus, în sat nu mai era nimeni. Satul se mutase între timp, ca să-și joace din nou soarta, în vale.

Domnul Alois Franz, administratorul de la Umkirch, a primit din București o telegramă care i-a spulberat iluzia oricărui contact rațional cu stăpînul său de departe. În text se spunea :

„Grăbiți demersurile în chestiunea Umkirch. Vi se cere o licitație urgentă pentru evaluare. Evitați publicitatea și consultările cu terți. Comunicați telegrafic rezultatul. Kalinderu.“

Textul era un cumul de contradicții și confuzii. Domnul Alois Franz nu pricepea : cum să se organizeze o licitație, fără publicitatea de rigoare ! Cum să se evite consulturile cu terți ! Pe ce altă cale se putea evalua moșia ?

Domnul Alois Franz a mai citit o dată telegrama, apoi încă o dată, dar stupoarea nu i s-a domolit. Ce i se propunea de fapt ? Desigur o vînzare. Deocamdată o evaluare. O evaluare discretă, fără licitaţie publică. Un sondaj deci. S-ar fi putut în acest caz ca totul să se oprească aici. Dar atunci, de ce urgenţa ? Imposibilitatea de a comunica direct cu prinţul, într-o afacere atît de importantă, i s-a părut administratorului inadmisibilă. Domnul Alois Franz avea deasupra capului, undeva foarte departe şi foarte sus, un personaj pe care nu-l mai putea înţelege. Şi de aici neputinţa. O asemenea neputinţă, ca aceea pe care el o încerca, era însă greu de admis în cazul domnului Kalinderu, care comunica direct cu prinţul. În acest caz, cum de admitea domnul Kalinderu — care putea comunica direct cu prinţul ! — nişte cereri absurde ! Dar oare domnul Kalinderu comunica ? Sau primea şi el nişte simple dispoziţii, de undeva de sus, pe care la rîndu-i le transmitea mai departe, în jos, pînă la Umkirch !

Domnul Alois Franz s-a trezit dintr-odată în faţă cu două personaje de neînţeles, dintre care unul, cel cu care comunica direct — chiar domnul Kalinderu ! — devenea absurd. Fiindcă dacă prinţul putea fi un personaj de neînţeles — avea acest drept ! — domnul Kalinderu, în schimb, avea îndatorirea de a proceda cu chibzuinţă şi logic. Dar ce logică şi ce chibzuinţă în nişte dispoziţii contradictorii şi confuze ? Care, chiar dacă emanau de la prinţ, s-ar fi cuvenit să capete măcar o aparenţă logică sub pana domnului Kalinderu.

Domnul Alois Franz a luat pana, a muiat-o în călimară şi a încercat să formuleze un răspuns. Logic procedînd, el ar fi trebuit să ceară un supliment de explicaţii, fără a comenta dispoziţia de la Bucureşti. Prin locul ierarhic pe care îl avea domnul Alois Franz nu putea comenta, într-o telegramă de răspuns, ordinele stăpînului său, dar putea cere explicaţii. Desigur, pînă la un punct. Pînă la punctul în care, solicitînd lămuriri în plus, domnul Alois Franz nu s-ar fi pus pe sine într-o postură proastă, umbrind astfel propria sa poziţie de administrator. Ce fel de administrator este acela, i s-ar fi spus, care nu pricepe cum se poate evalua o moşie fără o licitaţie publică, printr-un sondaj

discret ! Ori nu-ţi pricepi meseria — şi atunci nu eşti bun administrator !—, ori pricepi despre ce este vorba, dar faci tot ce se poate — amîni vînzarea proprietăţii — ca să nu-ţi pierzi postul. În acest caz, domnul Alois Franz risca să apară ca un slujitor infidel, ceea ce el nu era.

Cel mai simplu era ca domnul Alois Franz să-şi facă perfect datoria, conformîndu-se dispoziţiilor prinţului pe cel puţin două direcţii : *dispoziţii vechi :* moşia să meargă perfect, ca şi cum prinţul ar fi fost prezent (deci, curăţenia castelului, reamenajarea parcului, grăbirea muncilor de primăvară !) ; *dispoziţii noi :* să se intereseze discret cît se putea obţine pe o moşie care mergea perfect, aşa cum mergea moşia Umkirch sub mîna domnului Alois Franz.

Această minimă ordine în gînduri l-a liniştit. A putut deschide pînă şi ziarele, răsfoind mai întîi „Norddeutsche Allgemeine Zeitung", gazeta preferată. Nu i-a fost greu să vadă că lumea înnebunise. Nu i-a fost greu să vadă, mai departe, la pagina tranzacţiilor imobiliare şi funciare, că afacerile merg prost. A scris apoi cu linişte :

„Cursul acţiunilor imobiliare stagnant. Cursul afacerilor funciare în descreştere catastrofală."

A poruncit să fie expediată telegrama la Bucureşti, apoi şi-a luat cafeaua. Sorbind din cafea, domnul Alois Franz s-a întrebat dacă el şi domnul Kalinderu nu citesc totuşi acelaşi ziar, chiar şi la cinci zile distanţă unul de celălalt. Dacă era aşa, domnul Kalinderu ar fi putut vedea şi singur, citind pagina tranzacţiilor imobiliare şi funciare din „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" că afacerile merg prost, că acesta nu este un timp nici pentru vîndut, nici pentru cumpărat pămînt. Ar mai fi putut citi la ştirile de ultimă oră că trupele imperiale ruse porniseră spre Dunăre, ca şi trupele otomane. După cunoştinţele de geografie pe care domnul Alois Franz le avea, el a apreciat că cele două forţe militare ar fi urmat să se ciocnească chiar în ţara peste care domnea prinţul. Dar mai bine decît domnul Alois Franz, lucrul acesta ar fi trebuit să-l ştie domnul Kalinderu — chiar şi necitind „Norddeutsche Allgemeine Zeitung". Şi atunci de unde nebunia prinţului cu pămîntul ? !

Domnul Alois Franz a tras firesc concluzia că între meseria de administrator şi meseria de prinţ nu-i nici o legătură.

Profesorul Sommert, pe care Parva îl avea în faţă, a luat act de renunţarea tînărului la examenele pentru ultimul an cu un zîmbet jignit şi iritat. Vroia să-l urmărească atent pe Parva pînă la doctorat, asociindu-l tacit la unele lucrări, asigurîndu-i pentru vacanţe o bursă de cercetare în una din zonele celtice puţin explorate, apoi, după obţinerea titlului, ar fi dorit să-l reţină ca asistent, în cazul cînd tînărul ar fi perseverat. Dar tînărul abandonase. Sommert ştia acum că-i revenea misiunea de a duce de unul singur mai departe, nu oricînd, ci la sfîrşit de carieră, această disciplină a solitarilor, pe care el o renovase. Parva, care dăduse pînă atunci probe strălucite, desemnîndu-se ca succesor, isprăvise prin a rata precoce, ca să dispară în neant. Nici nu-şi motivase măcar abandonul.

Sommert l-a examinat pe tînăr cu curiozitate, intrigat într-un fel de solemnitatea pe care doctorandul o aducea cu sine, de fermitatea rigidă cu care îşi înaintase cererea, printr-un simplu bilet, de modul în care se prezentase la întîlnire. Era în redingota proaspăt curăţată şi afişa ostentativ, pe bancă, ţilindrul negru.

— Şi ce studii aveţi de gînd să întreprindeţi în continuare, domnule doctorand ? l-a întrebat Sommert cu răceală, după pauza lungă în care Parva, închis în tăcere, nu aştepta de fapt nimic de la profesor.

— Probabil că voi renunţa temporar la studii, a spus el într-o doară. Oricum, la mine în ţară, celtistica este o disciplină extravagantă.

Sommert a schiţat un gest de renunţare la discuţie, în care se cuprindeau mîhnire, stupoare şi dispreţ. Nu ştia nimic despre ţara lui Parva, iar replica tînărului i s-a părut imposibilă. „Cum adică, dar cine îl obligă să părăsească Lipsca şi să se întoarcă într-o ţară unde celtistica era extravagantă !“ Apoi acelaşi Sommert, evaluînd încă o dată cunoştinţele tînărului şi apreciindu-le ca eminente,

l-a scuzat pe Parva pentru ceea ce putea să pară, în gestul acestuia, drept un refuz față de disciplină, înțelegînd în sfîrșit rațiunea abandonului :

— A ! a exclamat Sommert, de fapt mai mult a mormăit. Te referi, probabil, la războiul acela...

Undeva, în Europa de sud-est izbucnise un război. Parva știa că Sommert nu înțelege nimic în afara istoriei antice, era deci inutil să se explice. Nu conflictul militar care începuse la Dunărea de Jos îl făcea pe tînăr să abandoneze, ci altceva, celtistica în sine. „Domnule profesor, ar fi vrut să strige Parva, dar disciplina în sine este pentru mine un drum închis ! Nu vreau să fiu celtist !" Concluzia aceasta, comunicată dur, l-ar fi ucis pe Sommert. Parva a preferat să tacă, lăsîndu-l pe bătrîn să-și închipuie, precară consolare, că el, strălucitul succesor, se întorcea în țara de obîrșie convocat de război.

— Dar e un obscur conflict militar, a reluat Sommert, închipuindu-și că Parva e obsedat de teama războiului. Și încurcat : Iartă-mă, în cazul că spun prostii. Pur și simplu nu mă pricep. Am aflat că războiul ar fi fost precedat de niște revolte confesionale sau așa ceva. Mahomedanii de acolo, din peninsula balcanică, i-ar fi măcelărit pe creștini. Asta anul trecut sau acum doi ani. Rusia ar fi intervenit în favoarea creștinilor. Este exact ?...

Sommert era nesigur pe materia despre care vorbea și-l privea pe Parva cu ochi întrebători, conștient că în orice clipă poate comite o gafă. Poate de aceea restul monologului său a avut un caracter interogativ, fiind mai mult o încercare de a se lămuri pe sine cu ajutorul studentului și de a-l înțelege astfel mai bine.

— E vorba de populațiile slavofone din peninsulă, nu ? a întrebat Sommert, care sînt în număr mare, după cum scrie presa !... Și fiindcă Parva tăcea, Sommert și-a luat riscul de a glosa pe cont propriu : Chestiunea are, bine-nțeles, un aspect umanitar. Și, desigur, și un aspect de drept. După războaiele Reformei, chestiunea dreptului de a opta pentru o religie sau alta părea definitiv soluționată... Se pare însă că la voi, în Orient, asemenea cîștiguri parvin cu întîrziere !

— Dar nu e vorba de un război religios, domnule profesor. Iar România, ţara mea, se află nu la sud, ci la nord de Dunăre ! Nu creştinii şi mahomedanii se bat între ei !

— Dar cine ?

— Este vorba de un război politic pentru drepturile naţiunilor !

— A ! s-a mirat Sommert, consemnînd cu indexul. Şi retrăgîndu-şi bunăvoinţa : În primul caz te aprobam, Parva. Acum însă, aflînd ce se petrece de fapt, nu te mai înţeleg. Şi în consecinţă nu te aprob !... Războaiele politice sînt de competenţa oamenilor politici sau a militarilor. Dumneata eşti om de ştiinţă ! Ştiinţa, ca şi credinţa, ca şi filosofia, este deasupra naţiunilor... Apoi imperativ : N-ai ce căuta acolo !

Parva tăcea îndîrjit sau opac. Bătrînul simţea că între el şi student se desfăcuse orice legătură. I-a aruncat o punte, pe tonul mărturisirii celei mai intime :

— În conflictul de acum şase ani, între Prusia şi Franţa, chiar dacă aş fi fost la vîrsta serviciului militar, ca dumneata, nu m-aş fi amestecat. Chestiunea îi privea pe Bismarck şi pe Napoleon al III-lea. În consecinţă, puţin mi-a păsat mie, ca ins, de soluţia acestui război. Puţin mi-a păsat mie, mai ales ca celtist. În clipa în care părăseşti un punct pur de contemplare eşti pierdut. Şi, privindu-l pe Parva cu o convingere pe care vroia să i-o transmită integral : Parva, eşti celtist !

A spus cuvintele cu aprindere, cu voinţa de a-l hipnotiza. El nu gîndea lumea decît prin celţi, chiar Parva în ochii lui era probabil un celt adult sau aproape adult, oricum un celt care se ocupă de celţi. Dealtfel, cursul lui începea apodictic printr-o sentinţă : „Nu se poate pricepe nimic din istoria Europei antice fără celţi, acest popor care a răvăşit faţa continentului vreme de şase veacuri, printr-o gigantică expansiune ale cărei capete ating la vest insulele britanice, la sud Sicilia şi la nord-est, peste Helespont, Asia Minoră.“

Revenindu-i în minte această sentinţă, Parva a rîs interior, răsturnînd-o în mod polemic : „Nu se poate înţelege nimic din istoria Europei antice fără elini, romani, germani, traco-geţi, fără toate aceste popoare care au durat infinit mai mult decît celţii“. Apoi simulînd inocenţa

față de profesorul care l-ar fi ascultat cu stupoare : „Domnule profesor, la un anume moment, celții dumneavoastră dispar din istorie. Din întreaga problemă nu mai rămîne decît celtistica și cîteva idiomuri moderne — bretona, welsha, irlandeza, care azi, pe mine unul, nu mă mai interesează". Cu voce tare Parva n-a spus însă decît atît :

— Nu mă mai interesează celtistica !

— Asta e imposibil ! a urlat Sommert. Și clocotind : Fă-ți liniștit serviciul militar, dacă un anume scrupul te cheamă acolo, dar nu renunța la celtistică.

— Asta e imposibil ! a răspuns tînărul.

— Ha, ha !

De la acest ha, ha ! țîșnit spontan, Parva a luat act că bătrînul și-a pierdut măsura, oferindu-i nu o scenă profesor-student, ci o scenă crasă de gelozie. Cînd se înfuria, Sommert pierdea ortoepia academică și redevenea dialectal, un țăran saxon necioplit și dur. Distincția între B moale și tare se stingea, labialele deveneau nesigure, unele accente silabice se inversau, iar Parva se amuza să observe acest cusur al profesorului, greu perceptibil pentru urechea unui negerman. Era micul lui joc, atunci cînd subiectul unei expuneri sau un anume subiect vorbitor nu-l mai interesa, cînd nu mai reținea coerența sensului, după glosar și sintaxă, ci magia sunetelor în sine. În asemenea clipe, Parva evada în limbă ca în muzică. El nu mai reținea cuvîntul ci părțile lui, nici părțile ci sunetele pure, într-o disociere greu de închipuit auditiv, pe care totuși o realiza. Acum, pe buzele profesorului mai rămăsese un *v* terminal, pe care Sommert l-a șters cu batista, odată cu o picătură de salivă, țîșnită dintr-o ultimă și aspră enervare.

Bătrînul se așezase istovit la catedră, așa cum Parva prevăzuse. N-avea putere să-și mai lingă rana. Aștepta. El a mai făcut totuși un efort de a-l întoarce pe tînăr din drum :

— Parva, dumneata nu te simți bine ?

— Sînt perfect sănătos, domnule profesor.

— Fiindcă vezi, dragul meu — îi spunea pentru întîia oară așa — dumneata dispui de un capital rar. N-ai voie să renunți.

— Dar nu renunţ la ştiinţă !
— Atunci ?
— Părăsesc doar celtistica !
Sommert a dat din cap cu amărăciune. Se dumirise :
— Da, a murmurat el, cazul dumitale mi-a devenit acum foarte clar : vagabondaj ştiinţific !... Înzestrarea dumitale ieşită din comun îţi joacă festa. Înveţi prea iute pentru ca lucrurile să te reţină, dobîndeşti totul prea uşor. Detest asta ! Asta nu putea să nu te împingă la o anume frivolitate în abordarea ştiinţei. În ştiinţă n-au ce căuta cei posedaţi de demonul erotic sau frivolii cunoaşterii.
Fără a-şi da seama, Sommert atinsese un punct fragil în constituţia lui Parva şi tînărul simţea nevoia să se apere, deşi nu ştia cum. Sommert era din nou în ofensivă :
— Te vei rata !
— E dreptul meu !
— Te vei rata nu prin abandon, aşa cum îmi închipuisem, ci mai grav, prin dispersiune, prin hemoragie de preocupări.
— Poate că tipul meu sufletesc nu se poate înjuga la carul unei singure discipline. Oarbe !
Sommert a sărit în picioare, cu energie. Clocotea :
— Şi care este, mă rog, disciplina ne-oarbă căreia vrei să te dedici ?
— Aceasta e limba mea maternă, daco-moesiana sau daco-româna.
Sommert a îngheţat într-o poză a uimirii. A întrebat cu glas stins :
— Ce este această limbă, vrei să-mi explici ?
— Cum aş putea să vă explic, a răspuns Parva superior ironic. Aceasta ar pretinde vaste cunoştinţe de istorie antică, într-un capitol din păcate obscur pentru dumneavoastră.
Era o culme a insolenţei, Sommert n-a spus decît atît :
— Dar Parva, această limbă există ?
— Există de vreme ce eu însumi exist.
— Parva, dar celtistica e o ştiinţă în sine !
— N-am ce face cu o ştiinţă în sine, peste tema care mă obsedează acum. Eu speram că celtistica va fi pentru mine o cheie.
— Şi nu e ?

— Din păcate nu. Vă restitui cheia.

Totul fusese spus năvalnic, dur, totul i se părea lui Sommert monstruos. Parva avea cruzimea tinereții, neiertătoare în clipe decisive. Curios, tocmai în aceste clipe de tensiune, studentul s-a surprins gîndindu-se la Helga. Deci celtistica era definitiv moartă pentru el.

— Și atunci ? l-a întrerupt Sommert, după ce-i acordase lui Parva încă un răgaz în care toate argumentele să-l lucreze și să-l întoarcă din drum. Nu vrei să-ți susții doctoratul ?

— Nu.

— Asta e culmea ! a urlat profesorul punînd punct.

Era culmea, într-adevăr. Era culmea pentru profesor, care avea pe catedră proiectul tezei lui Parva, era culmea și pentru student, care renunța la o muncă de cercetare aproape isprăvită. Titlul lucrării îl încîntase pe Sommert, care o cunoștea îndeaproape : *Lateinischer Endungen der Keltischen Antroponyma aus der Provinz Gallien, spezieller Bericksichtigung Lugdunensis, auf grund lateinischer und epigraphischer Quellen.* [1]

Sommert, ca și Parva la început, vedea lucrarea tipărită, op masiv, cu planșele de epigrafie reproduse în gravură, cu un aparat de note gigant. Din acest op se alesese acum praful, Sommert îl avea în față doar pe Parva, un ins oarecare, iar în jur un vid imens. Profesorul s-a simțit brusc istovit, singur și inutil. S-a ridicat, și-a purtat mecanic jignirea, prin inerție, pînă la colțul amfiteatrului unde se afla cuierul, căutîndu-și cu mîna, pe bîjbîite, haina. Parva a rămas la locul lui. Apoi tînărul a tresărit, printr-o deșteptare oportună a reflexului, s-a ridicat și a venit lîngă profesor, ajutîndu-l să-și scoată roba și să-și îmbrace paltonul. A așteptat ca Sommert să-și pună pălăria, pentru ca la rîndu-i să-și pună hornul țilindrului.

— Ieși și dumneata ? l-a întrebat bătrînul.

— Ies.

Au ieșit în tăcere, s-au angajat pe culoarele lungi și întunecoase, apoi, aflați în stradă, sub portalul bătrînei universități, au rămas alături ca doi străini surprinși de

[1] Disinențe latine la antroponimele celtice din Provincia Gallie, cu specială privire la Lungdunensis, pe baza izvoarelor literare și epigratice.

ploaie. Peste Leipzig ploua. Bătrînul a deschis cortelul cu mîner de fildeş, după ce mai întîi a aruncat un ochi spre cerul sur.

— Să vă caut o trăsură ? a întrebat Parva.

— Nu. Însoţeşte-mă ! Vom bea împreună ceva ! a propus el, pornind înainte, urmat de tînărul care acum mergea docil.

Parva a preluat cortelul, ştia că profesorul are un scurt răgaz pentru un aperitiv, înainte de a se îndrepta spre Quersstrasse, spre celălalt sediu universitar, unde ţinea săptămînal o conferinţă despre alfabetele runice, temă minoră în preocupările lui. Au pornit amîndoi prin ploaie, cu pas egal, pasul plimbărilor obişnuite, apoi au intrat într-o berărie. Şi-au consumat în tăcere halbele, apoi fiecare a pus pe colţul mesei cîte optsprezece pfenigi.

— Vrei să-mi asculţi ultima prelegere ? l-a întrebat profesorul pe Parva.

— Cu încîntare, domnule profesor ! a răspuns acesta şi împreună au ieşit, pornind spre Quersstrasse.

Aici, în amfiteatrul cu puţini studenţi, în care Parva a consimţit să intre, ca pentru un adio, Sommert a vorbit de fapt numai pentru el, fostul student. Lecţia a rămas aceeaşi, aridă şi anostă, dar Sommert a încălzit-o trăind pentru întîia oară senzaţia unei libertăţi de expunere, gustul de a se adresa unui auditoriu iniţiat. Bruscarea la care îl supusese Parva îi provocase bătrînului o ciudată reacţie de recompunere interioară. Conferenţiind de fapt numai pentru Parva, Sommert avea sentimentul că se adresase dialogic unui coleg din străinătate.

La ieşire, cînd Parva l-a aşteptat din nou, bătrînul celtist părea mai liniştit, vindecat de emoţiile precedente, chiar senin, cu bucuria unui succes ştiinţific nesperat. El l-a privit pe tînăr cu plăcere, dar şi cu suferinţă, ca pe un om apropiat care se şi afla departe. I-a spus cu regret :

— Ce păcat că acest război ne desparte poate definitiv.

Dar războiul nu pornise încă. Ştirea despre plecarea ţarului Alexandru al II-lea spre front nu se confirma. Generalul conte Ignatiev făcuse tot ceea ce-i era cu putinţă

ca țarul să urce în trenul războiului, dar incidente de tot felul împiedicau gestul suveranului, întîrziau plecarea luxosului vehicul imperial, acum intervenise și zăpada — zăpezile care din nou troieneau nordul teșit al continentului european.

Trenul imperiale pornise, dar se împotmolise în zăpezi. Zăpezile aruncaseră din nou peste miazănoaptea Europei suava lor paralizie. Era de presupus că focile, urșii albi, lupii suri, vulpile fumurii, împărații nordici se retrag înapoi în vizuini, sub pîlpîirea aurorelor boreale. Alexandru al II-lea însă nu s-a întors pe Neva, la Sanct-Petersburg, el și-a urmat drumul, dar trenul s-a împotmolit undeva prin pustiul Rusiei Albe, într-o zonă în care liniile subțiri de fier s-au șters sub häurile clocotitoare de nea, cu vagoane și pasageri cu tot, și, cum viscolul a rupt și firele telegrafice, o clipă nu s-a știut unde a dispărut suveranul, pe ce întindere fără zări sau sub care troian.

Generalul conte Ignatiev aștepta să urce în același tren, undeva cu mult mai spre sud, într-o altă geografie, într-o zonă cu zăpezi în topire, de fapt într-o mică stație de lîngă Kiev, care se lega cu moșia unor prieteni, printr-un drum desfundat. Venise la gară cu sania și urma să se întoarcă înapoi la conac cu trăsura dacă trenul întîrzia. Și trenul întîrzia. Pe la mijlocul lunii martie toate scînteile — incidentele — care puteau aprinde războiul fuseseră consumate, fără ca războiul să pornească. Acum un ultim accident, zăpada, risca să stingă focul sau să amîne vîlvătaia, exasperînd nerăbdarea contelui Ignatiev, care se găsea la rîndu-i împotmolit. Acest drum, de ici pînă colo, de la Kiev la Chișinău, locul de unde urma a fi lansată declarația de război, părea mai lung decît întreaga cale a pregătirilor pe care o parcursese generalul conte, pînă în acea clipă cînd trenul războiului, împins vreme de ani cu umerii lui, se urnise în sfîrșit, rămînînd să-l culeagă și pe el, ca pe cel mai modest pasager, ca să-l depună acolo unde trebuie.

Pasagerul a stat cît a putut în gara pustie, care între timp fusese înconjurată de noroaie, el nu mai putea circula cu sania, drept care acel prieten, Afanas Arcadievici, i-a trimis contelui o trăsură ca să-l readucă la conac. Dacă

războiul tot nu pornise, măcar ospeția locală să-și spună cuvîntul. Vizitiul de pe capră habar n-avea despre război. Nici gazda, către care contele se întorcea. Războiul clocotea numai în capul contelui Nikolai Pavlovici, un maimare care călătorea din plăcere, drept care vizitiul a înțeles că trebuie să aducă la conac înapoi nu numai musafirul, ci și bagajele acestuia — vremea era proastă, gazda se plictisea — dar generalul a protestat. El a cerut ca bagajele să fie lăsate la gară, urma doar să se reîntoarcă în curînd, trenul imperial trebuia să sosească totuși, cel mult într-o zi-două !, după cum îl asigura slugarnic șeful de stație pe înaltul călător, care l-a și repezit pe acel umil funcționar. Contele aștepta o telegramă de la Moscova, telegrama era iminentă ! Înaltul călător a pornit deci înapoi spre Siminovka, după ce a primit asigurări că orice mesaj telegrafic îi va fi imediat transmis, și el a făcut drumul în trăncăneala lui Mișka vizitiul :

— Anul ăsta orz n-o să iasă, a început acel Mișka. Mai va cu orzul, tot hrișca sireaca. Pămîntul e rece, nu primește sămînță. Mare lucru să nu cadă zăpada de Paște. Cînd ciocnești ouă roșii pe zăpadă e semn rău, e semn că Hristos s-a supărat pe lume și nu vrea să-i arate omului fața pămîntului, o ține ascunsă.

Nicolai Pavlovici Ignatiev era preocupat nu de orz sau hrișcă, ci de război, de ceea ce-ar fi urmat să răsară pe pămînt după război, dar din păcate nu numai fața pămîntului se ținea ascunsă către lume, ci și fața suveranului, care părea întoarsă dinspre același război. Eforturile contelui de a orîndui astfel lucrurile încît necesitatea războiului să se vadă ca de la sine, ca războiul să apară singur în calea împăratului, silindu-l pe Alexandru al II-lea să sară pe cal, să ia în mîini sulița dreptății și să lovească, acest efort depus de generalul conte vreme de ani s-a izbit nu atît de refuzul suveranului de a porni la luptă, cît de împotrivirea cercurilor de curte, acele cercuri care împiedicau cu o fanatică încăpățînare un fericit contact între Nicolai Pavlovici și țar.

Inclusiv acum, în primăvară, după ruperea relațiilor cu Înalta Poartă, care era opera lui Nicolai Pavlovici, după Conferința de la Londra, unde punctul lui de vedere

— război ! — biruise, generalul nu fusese îngăduit decît o singură clipă lîngă împărat — cît să-şi depună raportul — cercurile curţii îndepărtîndu-l apoi imediat. Războiul lui cu Constantinopolul era peste toate războiul lui cu cercurile curţii de la Petersburg, care-l împiedicau pe ţar să-şi facă datoria, să iasă în fruntea armatelor cu sabia dreptăţii în mînă şi să strige „Vperiod !"

Situaţia era cu atît mai ingrată cu cît omul căruia Rusia îi datora totul în privinţa dezlănţuirii acestui război era tocmai el, contele. Nimeni nu s-ar fi cuvenit să stea de-a dreapta ţarului, în această clipă a satisfacţiei, decît el. Fiindcă înainte de a fi un război sîngeros — lupta încă nu începuse ! — războiul era o partidă diplomatică victorioasă în care, datorită contelui, Turcia ajunsese în poziţia de şah-mat. Această satisfacţie nu i-o putea răpi nimeni lui Nikolai Pavlovici, oricine ar fi atentat la ea, dar tocmai ea deşteptase uricioasele invidii de curte şi intrigile care-l împiedicau să se afle acum alături de suveran.

Mişka trăncănea vrute şi nevrute, trăsura înainta anevoie prin noroi, caii erau osteniţi, pînă la urmă vizitiul a oprit echipajul în dreptul unui gorgan acoperit cu omăt. În omăt Mişka ascunsese ceva, o scîndură căzută dintr-un car, el văzuse scîndura cînd se ducea la gară, a cules-o şi a ascuns-o în troian, promiţîndu-şi s-o ia la întoarcere, ceea ce făcea acum. Dar scîndura era prea lungă şi Mişka n-avea unde-o pune. Pe conte l-a amuzat această situaţie şi a intervenit rîzînd :

— De ce te lăcomeşti ? Vezi că n-ai unde-o pune ? !

Mişka a rupt scîndura în două şi a îndesat-o la coada trăsurii, sub scaunul pe care stătea contele, deşi-i părea rău, ar fi vrut scîndura întreagă. Pornind mai departe, spre conacul de la Siminovka, generalul s-a gîndit că mica scenă cu scîndura se potrivea de minune imperiului otoman, care la rîndu-i se lăcomise, iar acum scîndura posesiunilor nebuneşti — mai ales scîndura balcanică — îi stătea în gît. Redusă, printr-un război ca acela care pornea, la întinderea Anatoliei, Turcia rămînea o ţară mijlocie, de cîteva zeci de ori mai mică decît Rusia cu imenşii ei codri de mesteceni şi brazi, atît de întinşi şi atît de bogaţi încît Mişka era silit să fure o scîndură şi s-o ascundă într-un troian de omăt, cu căinţa în suflet că deposedează pe un

alt supus al țarului. Pe conte l-a străbătut atunci pe clipă o undă de mîndrie suferindă în care se amestecau și țarul și Rusia și Mișka. El l-a întrebat pe Mișka, cu speranța că totuși în sufletul acestuia trebuia să se afle măcar o brumă de căință în legătură cu acea scîndură :

— Și nu-ți pare rău c-ai luat scîndura care aparținea altcuiva ?

— De ce să-mi pară rău ? a răspuns Mișka. Doar am găsit-o !

Răspunsul lui Mișka l-a scîrbit pe conte. Cu sufletul primitivilor nu era nimic de făcut. Și otomanii erau niște primitivi. Tot așa gîndeau probabil și ei. La fel ca Mișka găsiseră și ei, vorba vine, acele scînduri ale posesiunilor lor, le „găsiseră“ cu o identică lăcomie, care, iată, risca să reducă acum imperiul lor la patru scînduri — Anatolia —, dacă războiul ar fi fost norocos. Și de ce n-ar fi fost norocos ! Contele Nicolai Pavlovici nu-și putea opri o constatare filosofică privind ideea de lăcomie, care, din nou iată !, putea pune în paralelă un mujic cu o mare împărăție, un blestemat de hoțoman precum Mișka — desigur și bețiv ! — cu sultanul otomanilor. Acest aspect al existenței umane, această coincidență a mizeriilor omenești l-a indispus pe conte. Războiul era necesar și pentru ca lumea să se purifice de poftele nesăbuite, un individ ca Mișka ar fi putut mai lesne achiziționa nu o scîndură — ca pe pămînt — ci fericirea cerului, iar lăcomia otomană ar fi fost pedepsită pentru totdeauna.

Contrar aparențelor, Nicolai Pavlovici era un sentimental — iubea copiii și animalele — și un om larg în vederi, atît de larg încît în vederea sa se cuprindea întreaga lume. El avea și o privire înaltă, vedea lumea și de sus în jos : de la Dumnezeu la țar, de la țar pînă la Mișka, de la Mișka pînă la cai și cîini. De Dumnezeu se legase prin educația din familie, căpătînd de mic credința că tot ceea ce întărește Rusia îl întărește pe Dumnezeu ; de țar se legase prin tradiția militară a familiei, fiecare bărbat din neamul Ignatiev fiind dator să-l slujească pe suveran. A intrat deci prin tradiție în *Corpul pajilor*, a absolvit strălucit această școală militară și tot prin tradiție a fost repartizat, ca tînăr ofițer, într-unul din regimentele majestății sale, în care se cultiva morala sacrificiului pentru

suveran, la primul semn. Nu s-a ivit imediat un prilej pentru acest prim semn, cea dintîi slujbă mai însemnată pe care contele a primit-o a fost aceea de ober-cvartirmeister al corpului baltic, un corp de armată care păzea Rusia la granița de nord. Apoi a avut prilejul de a apăra Rusia la granița de sud, dar nu ca militar, ci ca diplomat, în timpul Conferinței de la Paris din 1856, cînd Petersburgul și-a disputat cu Constantinopolul o fărîmă de pămînt de la gurile Dunării, trei județe de pe brațul nordic al fluviului.

Contelui i-a devenit limpede, din acel moment — Paris 1856 — că Rusia trebuie să se extindă, că Rusia nu se putea lega lăuntric decît prin extindere. Cu atît mai mult contele credea în acest ideal cu cît alte forțe, contrare, vroiau să scadă Rusia sau s-o lege lăuntric altfel, nu prin pămînt, nu prin credința pravoslavnică, ci prin libertate. Dar o Rusie liberă era o idee care îl revolta pe conte. Față de cine trebuia să fie Rusia liberă, față de Dumnezeu ? Liber trebuia să fie doar țarul, ca și Dumnezeu. Nemărginit ca și acesta. Și singur.

Dar tocmai o asemenea idee, simplă ca și evidența, ca și lumina, deștepta suspiciunea cercurilor așa-zis democrate, care — era limpede — nu-l iubeau nici pe țar, nici pe Nicolai Pavlovici, nici Rusia. Un aliat împotriva acestei urzeli ticăloase l-a aflat contele în mișcarea slavofilă. El însuși s-a întărit în credință, a căpătat conștiința drumului bun pe care merge, împrietenindu-se la Viena cu șefii mișcării, cu Palațki, Brauner și Dobreanski, luînd apoi sub aripă toate cercurile slavofile din interiorul și din exteriorul Rusiei, mai ales cercurile din țările slave robite Porții, dar nu numai, fiindcă în afară de slavii sud-dunăreni care trăiau în umbra Semilunei, erau și slavii apuseni, care trăiau în umbra Papei. Cauza panslavă a devenit cauza sa. El a adăugat însă idealului panslav un accent personal. Dacă Petru pusese capitala Rusiei pe Neva, la Baltica, un alt țar, la fel de mare, ar fi trebuit să mute capitala la Constantinopole, în cetatea lui Constantin cel Mare, pentru ca visul biruinței celei de a treia Rome să se împlinească definitiv. Pe bazilica lui Constantin s-ar fi înălțat din nou crucea. Sfînta Sofia ar fi strălucit într-o

nouă lumină, iar evul care ar fi început ar fi fost într-adevăr un ev de fericire și pace, o eră *sofianică*.

În lupta pentru acest vis, contele a sacrificat osteneală, minte, averi. În toate posturile dipomatice prin care a trecut, dar mai ales în postul de ambasador la Constantinopol, contele n-a luptat decît să apropie cu încă un pas împlinirea visului, pașii mici sau mari antrenînd adesea primejdii și riscuri — primejdia de a se expune degradării civile și exilului, în cazul în care ar fi lucrat imprudent, primejdie la care se adăuga riscul ruinării materiale, al falimentului financiar total. În cîteva rînduri, datoriile lui Nicolai Pavlovici au ajuns atît de extravagante, încît chiar a și trecut la un pas de ruină. Moșiile nu-i mai ajungeau. Într-o clipă de ananghie i-au fost de ajutor rubedeniile din clanul mamei, au pus atunci mînă de la mînă toți industriașii din marea familie Malțov, ca să-l scape pe „nebunul de Nicolka", dar odată trecut acest hop, contele a căzut într-o altă groapă cînd n-a mai fost nimic de făcut, și, fapt fără precedent în Rusia, lui Nicolai Pavlovici — la cererea creditorilor — i-a fost „arestat salariul". Povestea cu „arestarea salariului" s-a conjugat în chip nefericit și cu un alt incident : aflat într-o misiune diplomatică la Londra, contele fusese expulzat de englezi pentru faptul inocent că, într-o vizită protocolară la Arsenalul Marinei, el uitase în buzunar un cartuș de pușcă de un tip nou, în curs de experimentare pe atunci. Cartușul a ajuns cu bine în Rusia, experimentările s-au reluat pe Neva, la Arsenalul Marinei de aici, dar rezultatele nu erau promițătoare, englezii mai ascundeau probabil un secret, acel cartuș avea să detoneze pînă la urmă, în serii mari, abia peste ani, în războiul ruso-japonez din 1905.

Dar din eșecuri Nicolai Pavlovici a învățat, el a înțeles că un nenoroc poate fi provizoriu, că o înfrîngere într-un moment și într-un loc anume poate fi compensată printr-o victorie într-alt loc și în alt moment. A început să lucreze în perspective foarte largi, avînd în față nu doar harta unei acțiuni sau a unui singur continent, ci mai multe hărți simultan. Perspectivele vaste i-au dat un fel de amețeală, primejdioasă pentru un diplomat, dar și un infailibil instinct al previziunii politice care uimea. Fără să calce dincolo de Himalaia, rămînînd la studiile de cabinet, el a

prevăzut astfel o răscoală antibritanică în India, care s-a și dezlănțuit, din păcate fără vreun folos pentru Rusia, care ducea o politică închisă. A recomandat apoi Petersburgului să-și modifice atitudinea față de Persia, în conflictul acesteia cu Anglia, a mai recomandat susținerea provinciilor arabe în conflictul lor surd cu Poarta, dar propunerile și ideile contelui s-au lovit de ziduri oarbe.

Acțiunile lui trezeau firesc gelozia și provocau împotrivă-i intriga. Într-o lume care gîndea încet și greoi, lumea curții de pe Neva, inteligența lui pătrunzătoare și luciditatea lui tăioasă păreau diavolești, ca și pasiunea lui pentru cauză, care apărea ca o patimă. Se și spune că Ignatiev e un împătimit. Patima, se pretindea, exclude căldura omenească, patima are ceva impur, malefic, patima este imorală. Încă un pas și contele Ignatiev s-ar fi putut trezi în conflict și cu Sfîntul Sinod. Cei care judecau astfel au înțeles pînă la urmă cît de înaltă e patima contelui și ce ardere pură presupune. Nu însă și anturajul curții, care nu-l suporta deloc pe conte la Petersburg, în preajma împăratului, Nicolai Pavlovici fiind mereu trimis în misiuni cît mai îndepărtate. La întoarcere i se îngăduia timpul strict al raportului — ca și acum —, după care, în încăperile prin care el trecuse, se făcea sfeștanie. Se spunea că pe unde calcă Ignatiev ia pămîntul foc.

Din păcate, Alexandru al II-lea nu era asemeni lui Petru cel Mare, care deschisese imperiul spre lume și nici asemeni lui Alexandru Întîiul, care-i dusese pe ruși la Paris. Ultimul suveran pierduse din ceea ce cîștigaseră predecesorii, el răbdase astfel neagra înfrîngere din războiul Crimeei, acesta de acum, Alexandru al II-lea pierdea însă și în interior, lăsîndu-se acoperit de cercurile de tămîie ale guvernării, fiind împiedicat să-și asume destinul care îi revenea — destinul unui țar liber și eliberator. Un țar care să refacă destinul mare al imperiului. Un destin care nu trebuia să se oprească doar la actul umanitar al eliberării lui Mișka din iobăgie — această reformă o înfăptuise cu succes actualul împărat — ci trebuia să treacă mai departe, la un act cu mult mai temerar. Revanșa pe care soarta i-o putea dărui lui Alexandru al II-lea, ca să-i salveze numele pentru gloria veșnică, era intrarea în Sfînta Sofia și reîncoronarea în bazilica lui Constantin.

Între timp Mişka fluiera nesimţitor la gîndurile contelui, mînîndu-şi caii pe un drum ceva mai bun. Un drum care, cîndva, în viitor, s-ar fi putut pietrui, contele fiind şi un adept al progresului. Asupra acestui punct — progresul — contele avea importante deosebiri de vederi faţă de slavofilii intransigenţi, care se speriau de maşina cu aburi, de telegraf şi de balonul zburător, socotind că asemenea invenţii — generalizate — ar perverti lumea, întinînd şi sufletul pur al Rusiei. Dimpotrivă, Nicolai Pavlovici credea în progres, progresul aducînd după sine puterea, deci întărirea Rusiei. Dacă Napoleon fusese învins într-o Rusie fără drumuri, el vedea o Rusie victorioasă prin mari şosele pietruite şi prin drumuri de fier. N-avea nici o temere că dezvoltarea drumurilor şi manufacturilor ar trezi un impuls intern spre reforme. Explozii, desigur, tulburări nici vorbă, poate chiar o revoluţie-două, dar de ce reforme ? Se putea concepe un stat al progresului şi fără reforme ! Importantă era puterea, tot ceea ce făcea mai puternică puterea, deci şi progresul ! Contele era revoltat tocmai pe această rezistenţă la progres care se confunda cu indolenţa rusului de rînd, o indolenţă pe care el o identifica însă şi mai sus, în cercurile nobilimii. Poate în acest sens ar fi trebuit o reformă, una singură. Ceea ce Petru înfăptuise prin raderea bărbilor, trebuia să înfăptuiască Alexandru al II-lea prin renovarea moravurilor, prin deşteptarea acelui instinct dinamic al mulţimii care să se reverse liber în flăcările unui mare război, care ar fi purificat şi eliberat lumea.

Pe Nikolai Pavlovici l-a trezit din gînduri un chiot de vizitiu, un zgomot de copite şi un glas mare, care i se adresa :

— Înălţimea voastră, opriţi ! Sînt Timotei Vasilievici Cuzminski, general în retragere. Am aflat că sînteţi poposit la Afanas Arcadievici şi am venit să vă salut. Am un nepot care a luptat ca voluntar în războiul de anul trecut al sîrbilor cu turcii. Dar acest copil este un nenorocit, excelenţă. Închipuiţi-vă, din cauză că Serbia a fost învinsă, el a fost degradat şi şters din controalele armatei. E posibil oare aşa ceva ?

— E posibil, a răspuns contele.

— Dar situaţia nu poate rămîne aşa şi vă rog din adîncul inimii să interveniţi. Am aici un memoriu. Nu uitaţi, este vorba de căpitanul Piotr adică Pierre Cuzminski. Dacă maiestatea sa împăratul îl iartă, aş dori să-l admiteţi ca ofiţer de ordonanţă pe lîngă înălţimea voastră.

— Dar nu pot, a încercat să protesteze contele.

— Spuneţi-mi pe nume, spuneţi-mi Timotei Vasilievici, şi nu mă refuzaţi. Intrînd ca ofiţer de ordonanţă pe lîngă înălţimea voastră, băiatul se va afla mai aproape de maiestatea sa, pe care o iubeşte ca pe ochii din cap.

Iată deci încă un nobil care credea în suveran, care nu ezitase să-şi trimită nepotul la război, care dorea un destin eroic pentru nepotul său, căzut în mod absurd în dizgraţie. Din păcate contele n-avea nici o posibilitate să satisfacă asemenea cereri, el n-avea decît titlul de consilier de curte, dar generalul în retragere insista, acum i se umeziseră şi ochii, trăsura bătrînului trasă de-a curmezişul închidea drumul, şi diplomatul, ca să curme discuţia, a consimţit să răspundă :

— Bine, daţi-mi numele tînărului şi regimentul din care a făcut parte. Şi acum vă rog să mă lăsaţi, sînt foarte grăbit.

— Aveţi aici în memoriu toate datele, şi-a continuat bătrînul milogeala, întinzîndu-i o hîrtie.

Contele a luat hîrtia şi a strecurat-o în buzunar. I-a făcut apoi semn lui Mişka să mîne caii, lăsîndu-l pe bătrîn în urmă, în poziţia de salut, deşi poziţia de salut era caraghioasă într-o trăsură, acolo în mijlocul stepei pustii şi dezgheţate. Dar contactul acesta întîmplător cu un om oarecare, un biet provincial în fond, i-a dat contelui un sentiment mai bun despre sine. Iată, el contele era cunoscut. Însemna totuşi că numele lui era notoriu nu numai în afara Rusiei, dar şi în Rusia, unde paianjenii de curte ţesuseră o plasă de umbră în jurul său. Lumea îl considera deci puternic, el însuşi a început să se considere din nou puternic, iar ca o dovadă contele a hotărît să facă tot ce se cuvenea pentru ca cererea bătrînului Cuzminski, pe care o pusese în buzunar, într-o doară, să se rezolve.

La conac contele a ajuns spre seară şi a fost întîmpinat din nou cu toate răsfăţurile, ca şi cum atunci ar fi sosit întîi. Afanas Arcadievici i-a povestit cu lux de amă-

nunte vizita lui Timotei Vasilievici şi drama pe care o trăieşte bătrînul din pricina faptului că nepotul său, un tînăr eminent, căzuse în dizgraţie. Apoi din nou masa, o masă încărcată cu toate bunătăţile, iar la sfîrşit, din nou întrebarea lui Afanas Arcadievici, care-l ţintea pe conte cu ochi miraţi şi increduli.

— Şi cum, Nicolai Pavlovici, adică Rusia face război ? !

Ce întrebare neroadă ! Dar împăratul pornise spre front ! Dar o mare armată se şi afla concentrată în Basarabia, pe Prut, la frontiera română şi o altă mare armată aştepta ordinul suveranului, concentrată în Caucaz, la graniţa Armeniei cu Imperiul Otoman. Întrebarea, repetată cu insistenţă de gazdă, era penibilă prin chiar gura celui ce-o rostea — un nobil ! Oare Rusia nu-şi dădea seama că se află pe picior de război ?

Cînd era sfîşiat de mai multe întrebări contrare, ca acum, contele părea absent. El era prezent, dar în altă parte, în acea clipă el oferea chipul unui om obosit şi opac. Cînd forţele contrare din el îşi regăseau însă echilibrul, persoana contelui devenea strălucitoare, nimeni nu-i rezista nici ca farmec, nici ca inteligenţă, nici ca voinţă. Dar gazdele au simţit că Nicolae Pavlovici e obosit şi măcinat de gînduri, şi toţi cei prezenţi au consimţit să-l lase să se culce. Nu înainte ca Afanas Arcadievici, conducîndu-l în dormitor, să-l mai întrebe :

— Şi credeţi că Rusia e pregătită de război ?

Încă o dovadă de cîtă inerţie sceptică, cîtă imobilitate a spiritului, cît tembelism se puteau ascunde într-un conac care era plasat nu foarte departe de viitorul front. Contele n-a socotit necesar să răspundă, gazda făcea parte, iată, desigur inconştient, din cercul oamenilor cu care el se tot răfuia.

Era cercul care îl împingea pe Ignatiev la margine, dincolo de centrul puterii. Dar el nu se resemna. În situaţia de a fi mereu la margine, contelui nu-i rămînea altceva de făcut decît să-şi pună în valoare situaţia, să pună Rusia în situaţie, împotriva anturajului curţii, chiar acolo în zonele de margine în care lucra. Şi a lucrat. Uneori însă chiar depărtarea îi neliniştea pe adversari. În 1858, aflîn-

du-se în post la Cairo, Ignatiev e rechemat acasă, ca să fie trimis într-o misiune extrem de periculoasă, spre Hiva şi Buhara. Scapă cu bine din mîinile hanilor turcmeni, spre uimirea tuturor, dar ca să se înveţe minte e trimis în misiune diplomatică tocmai în China, de unde contele scapă iarăşi cu bine, aducînd în ghiozdan un tratat solemn obţinut după unsprezece luni de tratative, prin care Rusiei i se confirma frontiera pe Amur şi Ussuri, inclusiv dreptul de a instala consulate în Imperiul Cerului. Faima contelui atinge culmea cînd se află că tot atunci, trecînd prin liniile armatelor chineze şi anglo-franceze, care se aflau în conflict, el reuşeşte să intre în legătură cu flota rusă din Pacific, pe care o pune în stare de alarmă. Acum pusese sud-estul Europei în stare de alarmă.

În noapte, tabla de pe acoperişul conacului bubuia ca sub copite şi gemea izbită de vînt. Era cumplit de iute vîntul stepei, care ştergea zăpezile, care pusese în galop milioane de cai de aer, dar se putea la fel de bine ca acelaşi vînt să aducă zăpezi, dacă gura nordică a continentului ar fi suflat mai rece. Contele s-a foit multă vreme în aşternut, încercînd să adoarmă, n-a izbutit, vîntul răvăşea iadul nopţii, apoi brusc a venit liniştea, o linişte atît de linsă şi goală încît nimeni, nici o fiinţă, n-ar fi putut să dea geană pe geană. Ar fi fost absurd ca trenul în care se afla împăratul să rămînă împotmolit în zăpezi. Ca un mic accident, imprevizibila mişcare a curenţilor de aer din nordul planetei să împiedice un război ! Ca acest accident să ridice din nou capacul de pe ceainicul intrigilor de curte, care, pînă atunci, îşi trimiteau vaporii fierbinţi doar prin ciocul lung prin care curge apa clocotită în ceşti — ceştile de la Constantinopole, Viena, Berlin, Paris şi Londra. În post la Londra se afla dealtfel unul dintre principalii săi adversari, contele Şuvalov, pe care Ignatiev nu-l putea suferi.

Prin toate aceste capitale, chiar în cursul acestui început de primăvară, trecuse contele, asigurîndu-i pe toţi mai-marii lumii că războiul va porni. Nimeni nu se mai putea opune războiului, nici măcar Turcia. Ceaiul intrigilor de pace se isprăvise deci, urma a fi acum gustată o altă băutură, în aceleaşi ceşti sau în altele. Din punctul de ve-

dere al marii diplomaţii, erau excluse ceştile mărunte, cănile de lut şi tablă, deşi contele ştia că, odată pornit, războiul va pune la bătaie toată văsăria. Tabla de pe acoperiş suna în noapte din nou. Pornise iar vîntul. Acum un vînt rece cu spic de zăpadă. Contele a simţit şfichiuirile vîntului pleznind sticla ferestrelor.

El a hotărît, atunci pe loc, că chiar dacă s-ar dezlănţui apocalipsul, să plece în zori la Kiev, iar de acolo să ia drumul spre Chişinău, unde se află cartierul general al trupelor de pe frontul european. Îl putea aştepta pe ţar şi acolo. Nu mai putea în schimb răbda tensiunea. Toate piedicile din calea acestui război fuseseră îndepărtate — le scosese el cu mîna lui, toate pantele de rostogolire ale marelui incendiu fuseseră netezite şi curăţate — le curăţase el, tot el avusese prevederea să se gîndească şi la viitor, la cele ce-ar fi fost de sperat de pe urma războiului, astfel încît se putea spune că războiul îi aparţinea.

Lumina zilei l-a prins în staţie, în biroul de mişcare, lîngă aparatul telegrafic care ţăcănea. Soldaţii de ordonanţă, pe care contele îi lăsase în staţie, l-au primit pe stăpîn cu ochi buimaci de somn, neînţelegînd ce se petrece. Nici şeful de staţie nu pricepea de ce înălţimea sa dăduse buzna în biroul de mişcare, cu noaptea-n cap, cînd rămăsese ordin ca orice mesaj ar sosi pentru Nicolai Pavlovici să fie imediat transmis la Siminovka. Or, pînă atunci nu sosise nici un mesaj.

— Dar ăsta ce-i ? a urlat contele, trăgînd din aparat şarpele de hîrtie.

Într-adevăr, banda cu semne confirma că trenul imperial pornise din Moscova. Dar contele nu se liniştea. Puteau interveni noi accidente, inclusiv o rămînere a împăratului la Moscova. Contele a cerut să se transmită la Moscova o întrebare precisă către prietenul care-i trimitea mesajul : „I-ai văzut cizma urcînd ultima treaptă şi dispărînd în vagon ?“ Răspunsul era clar : „Da !“

Deci trenul pornise. Aceeaşi cizmă a marelui împărat, văzută ultima oară la Moscova, urma să pogoare pe pămînt şi să-l atingă la Iaşi, în altă ţară, pe teritoriul român.

III

Iașii, sub debordarea trupelor ruse, arăta ca un oraș sub ape. Năvala armatelor imperiale spre ceea ce avea să fie frontul balcanic de mai tîrziu, din vară, s-a petrecut brusc, la ceas de noapte, cam la vremea cînd se petreceau — tot brusc și tot noaptea — revărsările Jijiei, Bahluiului și Prutului, rîuri surprinzătoare, ale căror valuri învrăjmășite și tulburi aveau să ajungă pînă la urmă, mult domolite, în Dunăre. Sărăcimea din mlaștina largă a Bahluiului, care luase apă, care fusese luată pe sus de ape, cu boarfe cu tot, n-apucase să-și scoată la deal boarfele, spre Rîpa Galbenă și spre Trei Ierarhi, cînd în lumina confuză a zorilor s-a trezit pe exact locurile uscate spre care năzuia să ajungă — cu rîurile de ulani, cazaci, grenadieri, tunari, pușcași ale marii armate care clocotea și-și căuta astîmpăr pretutindenea în Iași. Boierimea și negustorimea din casele mari și din palate nu se trezise încă, nici slugile, nici slujbașii publici, nici popii, nici țîrcovnicii, nici măcar clopotarii de la cele cîteva zeci de turle de biserici, cînd armata rînduise deja bivuacuri în piețe, la răscruci de ulițe, în curți de hanuri, pe maidane, în ogrăzi omenești, astfel încît atunci cînd primul clopotar s-a aruncat în frînghii să sune de utrenie, limba clopotului pe care îl trăgea i-a rămas mută, în gît. Omul s-a legănat de cîteva ori în frîn-

ghii, a privit iar în jos, apoi și-a dat drumul pe lespezi. aiurit. Auia singură doar arama clopotului.

Aiuriți au fost și cîinii mahalagiilor, care n-au mai apucat să latre. Și javrelor, care de obicei lătrau din senin sau mîrîiau din te miri ce, le-a stat lătratul în gît, și ele cumințindu-se brusc, retrăgîndu-se sub praguri, prin cotloane, prin colțuri de pivnițe, încolăcindu-se acolo, cu coada între picioare. Tăcerea cîinilor din marele oraș a fost mai grăitoare decît spaima care a urmat. Ea a precedat reacția stăpînilor care, trezindu-se, n-au mai avut nici ei glas, au stat pe loc amuțiți, la ferestre și în balcoane, socotind că s-au deșteptat într-o altă lume. Cui să-i mai pese, în acea dimineață, de altceva, de o naștere sau de o înmormîntare sau de o conferință pentru lumea bună, cum intenționa să țină Parva, care sosise la Iași.

Lumea în care se deșteptaseră ieșenii, lumea nou venită își lua de-acum ceaiul, era ceasul ceaiului și al cașei calde. În piețe, la răspîntii, în ogrăzi, pe străzi, clocoteau cazanele bucătăriilor de regiment, iar soldații, împăcați cu gîndul c-au ajuns la un adăpost, chiar dacă stăteau sub cerul liber, așteptau destinși, savurînd amăgirea pe care o deșteaptă în stomacul gol actul domestic al fierberii apei.

Cei mai năuciți au fost vătășeii de noapte și sergenții de uliță, care s-au comportat ca niște inși prinși în flagrantul delict de patrulare, pe un teritoriu care nu le mai aparținea. Orașul n-avea puternice gărzi armate, era un blajin oraș civil. Cetățenii se apărau mai mult singuri — și de hoți și de foc — strigînd singuri *hoții !* sau strigînd *foc !*, acum însă nu era cazul, cetățenii dormeau, iar gardiștii de uliță s-au văzut expropriați de exercițiul lor, prin însuși faptul că în locul lor s-au instalat, preluînd patrularea, gărzile ruse înarmate. Rușii au stins chiar și un început de foc, undeva în mahalaua Țicăului, unde locuia într-o bojdeucă un institutor mătăhălos, care dormea tun. Printre flăcări, în sperietura focului, mahalagiii i-au văzut atunci întîia oară pe ostașii țarului, minus institutorul acela care dormea.

Hazul cel mare l-au adus incredulii, acei inși care există în orice societate, nu cei ce nu cred pînă nu văd, ci cei ce nu cred ceea ce văd pînă în clipa în care nu văd și ceva

scris. Aceştia, plimbîndu-se ca funambulii prin Iaşi, printre trupe, deşi vedeau ce se întîmplă, nu s-au dumirit defel asupra situaţiei pînă n-au citit „afiptul" lipit pe stîlpi şi pe pereţi, *Proclamaţia* marelui duce Nicolae, fratele suveranului Rusiei şi comandantul suprem al trupelor, către „populaţia română". Proclamaţia suna aşa :

„Chişinău, 12 aprilie, 1877

Locuitori români !

Din porunca Majestăţii Sale Împăratul a tuturor Rusiilor, armata ce sub a mea comandă este însărcinată a combate încontra Turciei, intră astăzi în ţara voastră, care, nu pentru întâia dată a întâmpinat cu bucurie oştirile ruseşti. Vestindu-vă aceasta, vă declar că venim la voi ca vechi prieteni şi voitori de bine. Nădăjduiesc a găsi la voi aceeaşi sufletească primire pe care au arătat-o străbunii voştri oştirilor noastre în trecutele războaie pe care le-am avut cu turcii. Din partea mea, conformându-mă poruncilor împărăteşti ale măririi sale prea înălţatul meu frate, socot de a mea datorie, a face cunoscut, vouă românilor, că trecerea oştirilor noastre prin ţara aceasta, unde vor sta numai vremelnic, nu trebuie nici de cum să vă turbure, guvernul vostru fiind considerat de noi un guvern amic."

Oprindu-se în dreptul unui stîlp şi citind un afipt, Parva a constatat mai întîi că proclamaţia era redactată într-o bună limbă română. Trecînd cu privirea alături, el a constatat că acelaşi text era reluat şi în franceză, ba şi în rusă, remarcînd că şi franceza proclamaţiei era fără cusur. Ce-i mai rămînea de făcut ? Chiar textul i-o indica:

„Vă invit dar prin aceasta a urma în pace îndeletnicirile voastre şi a uşura armatei chipul de a satisface nevoile şi trebuinţele sale. Oştirile noastre nu vă vor turbura liniştea ci vor respecta legile, persoanele şi averile paşnicilor cetăţeni."

Parva devenise dintr-o dată un paşnic cetăţean, un cetăţean dezarmat, în mijlocul unei mulţimi sub arme. Dar el a tresărit, Proclamaţia i se adresa mai departe printr-un plural :

„Români !

Strămoşii noştri şi-au vărsat sângele pentru libertatea voastră. Mă socot în drept a vă cere concursul, pentru ar-

mata care trece prin țara aceasta, spre a da mână de ajutor chinuiților creștini de peste Dunăre a căror nenorocire a atras nu numai compătimirea Rusiei, ci chiar a Europei întregi.“

Urma apoi o semnătură : Nicolae ! Cine-o fi fost Nicolae, s-a întrebat Parva, pornind derutat mai departe, uitînd atunci pe loc că mai-marii națiilor nu-și folosesc numele întreg, ci doar patronimicul, în acest caz Nicolae. Deci Nicolae, nu Petru, nu Pavel, nu Vasile. Ca un Nicolae să se adreseze unui întreg popor trebuia ca el să fie un cineva. Parva a observat că lumea din Iași se îmbulzea la stîlpi și la ziduri, citind Proclamația cu ochi uimiți, tresărind ca și el în fața acelui nume propriu cu care textul se încheia : Nicolae ! Primarul Iașilor, în clipa cînd a coborît din trăsură, a luat la rîndu-i cunoștință de același document, lipit pe ușa primăriei.

Ajungînd în zori de zi la Iași, Parva picase în această atmosferă de derută și paralizie. Nimeni nu-i putea lămuri nimic din ce se petrece, fiindcă nimeni nu pricepea nimic. Nici din document, pe care Parva l-a parcurs în ambele variante, n-a înțeles mare lucru, ba cîteva elemente i-au stîrnit surprinderea, pornind chiar de la acel „Locuitori români !“ cu care proclamația începea. Românii erau deci „locuitori“, „habitans“, deci o populație, nu un popor și un stat, deși în rîndurile următoare se vorbea și despre „țara aceasta“ și chiar de „un guvern“ al ei, considerat „amic“. Ștergîndu-și ochelarii, lentilele păreau recalcitrante, Parva a mai citit o dată documentul, apoi a pornit fără țintă precisă pe străzi.

Lumea din Iași se comporta într-adevăr ca o populație. Ca populația unui buduroi de albine, zăpăcită și umilă, rămasă fără matcă și aruncată pe apă. Nu ploua, nimeni nu da atenție apelor demente din valea Bahluiului, dar inundație era și pe Lăpușneanu, și la Golia, și la Copou — o inundație de uniforme străine. Trupele țarului năvăliseră noaptea, prin surprindere, ca pentru înfrîngerea unei rezistențe, cînd de fapt nu se opusese nimeni. Și atunci ? Pe de altă parte, lumea știa de convenția româno-rusă, pe care guvernul n-o ținuse secretă nici pentru diplomația europeană și nici pentru popor, nedisimulîndu-și partici-

parea morală la războiul care se pregătea. Şi atunci cum ? Demonstraţia părea cu atît mai de neînţeles cu cît în convenţie, despre care Parva citise, se prevedea clar liberul acces al trupleor ţarului, prin teritoriul român, spre viitorul teatru de război. Şi atunci de ce această directă adresare către „locuitorii români“, care, formalmente, erau reprezentaţi în convenţie de un guvern ? De ce graba de a trece frontiera, cînd convenţia nu fusese încă ratificată de corpurile române legiuitoare ?

Parva a stat locului, examinînd perindarea fantomatică a oamenilor pe străzi, încercînd s-o aşeze într-un rost, dar perindarea n-avea rost. Ieşenii citeau proclamaţiile, se uitau unii la alţii, se grăbeau spre casă sau veneau grăbiţi de acasă, se grăbeau lent cum se grăbesc ei, intrau şi ieşeau din prăvălii fără să cumpere ceva, îi priveau pe soldaţii care mergeau de obicei în grupuri sau staţionau. Staţionarea era la fel de curioasă ca şi mişcarea, adică fără sens. Foarte multe prăvălii erau închise, ca şi şcolile, deşi era zi lucrătoare. Nu dăduse probabil nimeni o asemenea dispoziţie — n-avea cine, dar mişcarea Iaşilor nu era cea diurnă, ci una de spectacol straniu. Pe străzi, trupele imperiale evoluau în linişte, într-o ordine prudentă, accentuînd astfel starea bizară în care şi mişcarea şi nemişcarea păreau un joc de umbre. Nu era negură, nici ceaţă, nici soare.

Spre prînz soarele a ieşit totuşi, făcînd şi mai real un spectacol care nu aparţinea locului. Undeva aproape s-au auzit alămurile unei fanfare. Erupţia de sunete l-a făcut pe Parva să se răsucească spre sursă, dar nimeni nu s-a grăbit spre locul unde era fanfara, care intona un vals trist de pe Neva. Cineva lîngă Parva spunea :

— Dar trebuia să bată clopotele. Să fi bătut mai întîi clopotele... Dumneata ai auzit clopotele ?

Persoana chestionată n-a răspuns, a dat probabil negativ din cap, tînărul nu s-a întors să vadă. Parva trebuia să ajungă la familia Pogor, avea în buzunar o scrisoare din Lipsca pentru cel ce era gazda junimiştilor şi s-a gîndit că ora era potrivită pentru a-şi anunţa vizita. A urcat într-o birjă şi i-a cerut birjarului să-l ducă la „domnul Pogor“, ceea ce în Iaşi era o adresă notorie.

— Io vă duc, da' nu-i nimeni acasă.

— Dumneata du-mă şi-om vedea noi.

La Pogor, casa pustie. Nici cîini, nici slugi. Parva a bătut mult la poartă, îl sîcîia ideea de a nu putea depune scrisoarea, pînă la urmă a revenit nedumerit la trăsură.

— V-am spus io că nu-i nimeni acasă. Acu unde vă duc ?

Parva a căutat în minte. În Iaşi, ar fi putut lăsa scrisoarea pentru Pogor lui Nicu Gane, deşi nu-l cunoştea, dar şi-a adus aminte de mult mai tînărul Lambrior, aproape un coleg.

— Îl cunoşti pe domnul Lambrior ?

— Nu.

— Păi ce fel de birjar eşti dumneata, dacă nu cunoşti boierii din Ieş !

— Domnu' Lambrior nu-i boier, trebuie să fie vreun fel de profesor, a răspuns neintimidat birjarul. Şi hazliu : Vă duc la cafeneaua unde beau domnii profesori.

Parva cunoştea prea bine localul, aici se slujeau cafele cu caimac la felegean, dar şi lichioruri şi mai ales excelente coniacuri franţuzeşti. Conversaţiile de la Max se prelungeau uneori pînă la ziuă, căpătînd o turnură bahică de toată frumuseţea. Dar şi la Max era oblonul tras. Se băuse pînă la ziuă ? Dispăruse Max din Iaşi ? Oricum, nici urmă de Lambrior.

— Du-mă la poştă, a cerut Parva.

— Da, domnule, vă duc la poştă.

Şi birjarul a lovit calul cu furie, ca şi cum animalul ar fi avut vreo vină de cele ce se petreceau la Iaşi. La o răspîntie i-a oprit un cordon de cazaci călare. Un polcovnic sau un alt grad i-a cerut birjarului să oprească, ceea ce omul a şi făcut, fără protest. Parva s-a adresat în franţuzeşte ofiţerului. I s-a răspuns ceva în ruseşte. Parva a reluat întrebarea în germană. Acelaşi răspuns, în rusă, dar cu un gest spre o roată a trăsurii, pe care rusul o tot arăta birjarului, părînd că-l ceartă. Birjarul nu-l pricepea pe străin şi se uita neputincios la Parva, acesta se uita la rus, privindu-se tustrei în circuit închis. Cei trei nu se puteau înţelege, erau ca trei fiinţe de specii sau regnuri diferite. Parva simţea că ceva îl depăşeşte şi a coborît din

trăsură. El vroia o brumă de lumină, o dumirire, un capăt de sens de care să se agațe, iar dacă nu, vroia măcar să simtă pămîntul sub tălpi.

— Și io ce fac, conașule ! l-a întrebat birjarul.

— Mă aștepți la poștă ! i-a aruncat Parva, punîndu-i în palmă un gologan. Întoarce și du-te la poștă.

Trăsura a pornit, iar Parva a văzut abia acum șina roții care stătea să cadă, ceea ce însemna că rusul îi oprise ca să le arate șina. „Nici binele nu se poate vedea, cînd este exprimat într-o formă incomprehensibilă" a gîndit Parva, plecînd de unul singur mai departe. A trecut simplu printre șirurile de militari, fără să fie stînjenit. Circula ca printre umbre. „Probabil, a gîndit el, și umbrele în uniformă mă văd pe mine ca pe o umbră, văd prin mine. Populația ieșeană nu mai are pondere fizică, e o masă de umbre." În fața Tipografiei Naționale, Parva s-a oprit. Știa că aici, în tipografia Junimii, se imprimă și „Curierul de Iassi". „E totuși o gazetă !" și-a spus Parva. Și a intrat.

Era într-o marți. „Curierul de Iassi", după știrea lui, ar fi urmat să apară la răspîntiile orașului a doua zi, la ora deschiderii prăvăliilor și gimnaziilor. Normal ar fi fost ca la gazetă să se lucreze intens sau, în condițiile anormale pe care Parva le constata, ar fi urmat ca și aici să fie încuiată ușa. El venea aici și cu o treabă, intenționa să publice în „Curierul de Iassi" anunțul unei conferințe, prima sa conferință susținută în țară, nu orice conferință, ci o expunere doctă despre proiectul său. Titlul suna bine : „O nouă metodă științifică pentru studiul limbii române". Dar și titlul și conferința deveneau vane. Cine, la Iași, mai putea fi preocupat de subiectul lui !

A hotărît totuși să intre și a împins ușa, care s-a deschis fără zgomot. În prima încăpere, nimeni. I-au atras atenția niște saci de mucava, un dulap cu ușile vraiște, un scaun șchiop, o mătură, iar deasupra celeilalte uși, spre care Parva s-a îndreptat, portretul domnitorului țării, în cromolitografie. Portretul — simplă foaie de carton, fără ramă — era bătut în ținte, ca un „afipt".

A bătut la cealaltă ușă — o dată, de două ori, — a dat să se întoarcă spre ieșire, dar dintr-un impuls obscur a apăsat clanța. Clanța a căzut jos, pe dușumea.

— Vă rog ! s-a auzit o voce, dar încetați cu zgomotul !

Vocea aceea dureros de somativă sau rugătoare îi cerea intrusului fie să se retragă, fie să curme acel zgomot. Parva a pătruns în interior, după ce mai întîi s-a aplecat și a cules clanța. A stat apoi neputincios, cu clanța în mînă, în fața unei mese lungi la care lucra un tînăr domn, îmbrăcat în negru, cu lavalieră bogată la gît. Acesta nu i-a dat atenție, probabil n-a luat act nici de zgomot și nici de prezența noului venit. Vocea aceea dureros de somativă sau rugătoare aparținuse deci altcuiva și Parva a început să-l caute pe posesorul ei.

Dar nu mai era nimeni în încăpere. Parva s-a reîntors cu ochii la claia de felurimi de gazete desfăcute pe masă, între care trona cu pieptul domnul cel tînăr în negru. Părea că ies aburi de pe hîrtiile lui. Insul ținea țigara în mîna stîngă, absentă, care îi sprijinea fruntea largă, boltită, încadrată în plete negre, lungi, curgînd deasupra hîrtiilor. Fruntea aceea i s-a părut lui Parva cu totul desprinsă de restul alcătuirii trupești, plutind de una singură, deasupra mesei, deasupra pîclei de fum scoasă din țigara uitată între degetele lungi, care nu-i aparțineau. Lîngă cot, ca un rest mineral, o ceașcă de cafea. Într-un hîrb alte trei țigarete fumau singure. „Bine totuși că cineva se află aici, și-a spus Parva, bine că totuși cineva lucrează, citește, scrie."

— Aș putea vorbi cu domnul administrator al gazetei ? a început Parva dialogul, dar domnul de la masă nu i-a răspuns, el a schițat doar un gest vag cu mîna, nu se știe dacă pentru sine însuși sau pentru oaspete.

Parva s-a așezat pe singurul scaun disponibil, chiar în fața domnului în negru, fără a mai aștepta să fie invitat. Clanța pe care o tot răsucea în mîini a depus-o ironic pe blatul mesei, nu departe de călimara individului pletos. Muind condeiul în cerneală, domnul ar fi văzut-o și implicit ar fi luat act de el, fie și cu revoltă. Pentru a dezarma eventuala ieșire intempestivă, Parva a depus lîngă clanță cartea lui de vizită, minus hîrtia cu acel anunț privind conferința. Se pregătea, în preliminarii, pentru o scenă mută.

Dar între timp se edificase. Cu acelaşi domn, pe care l-a recunoscut, Parva mai avusese o scenă, tot în tensiune, într-un anticariat, la Viena. Acelaşi domn se repezise spre *Lalitavistara,* întinsese lacom mîinile spre cartea lui — Parva n-a văzut niciodată mîini mai posesive !, după care momentul mut s-a spart, cînd acelaşi domn a strigat :

„— O vreau !"

„— Dar eu n-o dau !... N-o mai vînd !"

Avea *Lalitavistara* cu el, undeva prin bagaje, şi surpriza pe care i-ar fi putut-o oferi aceluiaşi domn ar fi fost să-i pună în faţă, fără cuvinte, cartea rîvnită şi tot atunci refuzată. Ce ochi ar fi făcut ?

Dar scena mută, pe care nou-venitul o aştepta, chiar o dorea, n-a avut loc, şi Parva, uitînd impulsul agresiv, s-a apucat să-l observe pe omul de la masă, care lucra concentrat. El parcurgea cu ochii gazetele româneşti şi străine, ca o maşină hipnotică de citit. Ochii nu fugeau pe pagină, ci acopereau suprafaţa. Parva însuşi folosea procedeul, acoperind global cu privirea cîmpul unei pagini, detaşînd cu precizie, aproape instinctiv, pasajul demn de interes, pe care tot instinctiv, automatic, mîna îl transcria pe foaia albă. Tînărul domn de la „Curierul de Iassi" lucra într-un mod asemănător. Acum mîna lui, cu degete foarte lungi, transcria. Cu stînga, lăsînd ţigarea, a presărat cenuşă, şi tot cu stînga a aruncat gazeta epuizată, „Neue Freie Presse", pe care Parva a cules-o de pe jos. Individul în negru redacta probabil o cronică a evenimentelor externe.

„— Dar bine, domnule, i-a venit lui Parva să întrebe, dumneata cauţi evenimente externe în presă, cînd ele au loc afară, pe stradă ? ! Ba mai mult, chiar aceste evenimente externe sînt deja interne de cel puţin cîteva ore !" Dar Parva a tăcut, urmărindu-l în continuare pe tînărul domn, care acum examina alte gazete. *Deutsche Zeitung,* apoi *Pester Lloyd,* apoi *Mémorial diplomatique,* apoi *Journal de Saint-Petersbourg,* toate vechi, ajunse la Iaşi cu cel puţin trei sau cinci zile întîrziere. Lui Parva i-a venit să strige :

„— Domnule, dar aceste evenimente în care dumneata cotrobăieşti nu mai fac doi bani ! Ascultă-mă pe mine,

aruncă-le pe toate pe fereastră ! Tot ceea ce e important în clipa de față se petrece nu în Europa, ci la Iași, dincolo de aceste hîrtii, în stradă ! Uită-te în stradă !"

Tînărul în negru nu l-a auzit însă, nu l-a simțit măcar. Părea ca un horn inert de vulcan din care ies aburi. Temperaturile din adînc nu se simțeau, nu se vedeau nici scînteile aruncate dincolo de orizontul privirii, undeva peste nori sau peste timp. Tînărul avea în toate un fel de absență amenințătoare. Pe cine amenința de fapt, cînd el, tînărul, nu lua act de nimeni ? Apoi mîna stîngă a tînărului domn a căutat, pe bîjbîite, chibriturile de pe masă. Nu le-a găsit și Parva i-a oferit chibriturile lui. „Ar fi culmea să-i aprind și țigara !" și Parva a rîs. „În fond asemenea gesturi între oameni aflați în abstragere se fac curent. Și nu se spune nici măcar mulțumesc." Cum domnul nici n-a spus. Apoi încă o pagină întoarsă, de astă dată în enervarea vizitatorului. Parva și-a îngăduit gestul crud de a se juca cu clanța, ciocănind cu fierul în masă. Bătea în masă, ca într-o ușă, chiar sub nasul tînărului cu lavalieră, fără să reușească să-l sustragă, fără a reuși să-l scoată din minți. „Am să sparg călimara ! și-a propus Parva, mă va privi sigur cu niște ochi de fiară." Domnul de la masă a strigat :

— Dar intră o dată ! și și-a văzut de scris mai departe.

Probabil că abia acum auzise bătaia în ușă sau ultima întrebare a lui Parva. De fapt nici literele nu le vedea, le primea probabil înlăuntrul său, prin ochii imenși, întunecați, fără iradieri spre lume. În toate, s-ar fi putut spune că e frumos, iar Parva nu și-a putut stăpîni un fior intens de gelozie masculină. Apreciindu-se lucid, el nu pierduse niciodată din vedere cusururile proprii, pe care le etala cu suferință, dar și cu orgoliu, ostentativ, mai ales în fața femeilor. Oricum, într-o situație similară, Parva nu și-ar fi îngăduit luxul de a se lăsa observat. „Frumusețea, și-a spus el, ca să se lase calm observată, trebuie să fie ori inconștientă de sine, adică placidă, ori pur și simplu imbecilă."

Tînărul din față, a observat Parva, risca prea mult, fiindcă el avea totuși și cîteva cusururi. Gura puternică și mare, în echilibru cu deschiderile ochilor, avea în arcul buzelor cărnoase ceva agresiv. Tăietura fină a nasului destăinuia, la întîlnirea cu nările, o urmă de vulgaritate. Îi

plăceau, se vedea, gusturile tari. Toate aceste cusururi erau însă atenuate de fruntea vastă, abstrasă, marcant semețită datorită pletelor acelea negre și lungi. „Este, desigur, și în abstragere o poză", a conchis Parva, satisfăcut de a-l putea nega. Renunțase între timp să mai bată cu clanța în masă. Parva cunoștea poza abstragerii, el însuși o fructifica pînă la abuz „Psihologic, și-a mai spus el, individul intelectual, cînd e normal dotat, este un distribuitiv, un atent la tot ce-i în jur. Să nu-mi spună mie domnul acesta că nu mă vede !... Da, domnule, mă vezi, mă urmărești chiar, așa cum m-ai văzut și atunci, la Viena !" Domnul a tușit, ceea ce însemna că pricepuse.

La Viena, Parva și tînărul din fața lui se ciocniseră la sfîrșitul unei conferințe, în marginea unei propoziții despre timp, aparținînd lui Kant. Parva făcuse atunci elogiul clipei. Tînărul domn îl contrazisese, fără a i se adresa direct. Procedase suveran rece, abia schițînd un zîmbet de milă pentru ascultători, un zîmbet inuman de distant, de care numai Parva ar fi fost în stare sau poate, la Iași, domnul Maiorescu. Zîmbetul acela spunea în fond că între el, domnul student, și între Kant s-a stabilit o familiaritate pe care n-o putea desface nimeni. Apoi a urmat scena cu *Lalitavistara,* în sfîrșit acum șansa lui Parva de a-și lua revanșa. I-ar fi putut da cartea „— Iată revanșa mea !" Dar de ce cartea și nu simbolul cărții — calul ! „Poftim, domnule, nu-ți dau cartea, dar îți dau calul !" Deși mai bine ar fi reținut calul, dăruindu-i cartea, eventual și cu o scurtă dedicație : „Domnului M. E., această Viață a lui Budha, ca punte între două posibile înălțimi himalaiene. L.P." Ar fi respins tipul cartea ? Atunci probabil și calul : „— Ia-ți calul tău și umblă !"

Parva s-a ridicat în picioare, pregătindu-se să iasă, cînd domnul cu lavalieră a aruncat o filă de pe masă, cocoloșind-o mai întîi, enervat de a nu fi nimerit coșul de hîrtii. Parva a cules ghemotocul de hîrtie și l-a desfăcut. Era curios să vadă ce resturi sau așchii de idei aruncă individul de sub peniță și a citit :

„Cînd timpul calcă-n lume el nici un pas nu face."

„Pe naiba ! a strigat Parva în gînd. Cum nu face nici un pas cînd Timpul ne calcă cu ciubotele !" Tot atunci a

dat buzna în încăpere un băiat de tipografie, care a împins uşa, a dat s-o închidă, a părut uimit de absenţa clanţei. „Fantastic, şi-a spus Parva rîzînd interior, toţi folosesc uşa, toţi îi recunosc deci necesitatea, dar nimeni nu bate în gaura clanţei un cui, un simplu cui !" Parva i-a arătat băietanului clanţa, acesta a luat-o, a potrivit-o la loc — fără s-o fixeze cu vreun cui ! — apoi s-a apropiat de masa domnului tînăr. Acesta i-a împins maşinal manuscriptul. „Deci vede !" a exclamat Parva, primind confirmarea. Apoi a constatat că şi vorbeşte, fiindcă înainte ca puştiul să dispară, domnul tînăr i s-a adresat :

— Mai întoarce-te peste vreun ceas !

Puştiul a ieşit, clanţa a căzut din nou pe podea. Parva nu făcuse niciodată jurnalistică, n-avea de gînd să facă, iar stupoarea lui era să-l afle aici tocmai pe domnul cel mai inapt să facă meseria aceasta. „Ei bine, domnule logodnic al ideilor pure, i-a spus Parva tot în gînd, eşti în sfîrşit în clipă !" Şi privindu-l din uşă : „Să te văd, mîine !... Voi citi «Curierul de Iassi» şi te voi adnota."

Luase de pe masă cartea de vizită şi o pusese înapoi în buzunar. Nu mai avea de ce rămîne aici. Şi-a luat şi chibriturile. Ieşind, n-a mai pus clanţa în uşă. N-a auzit nici cînd tînărul de la birou, ridicînd ochii din hîrtii, a întrebat adresîndu-se cine ştie cui :

— Căutaţi pe cineva ?

Parva se afla în stradă şi îl căuta acum pe Lambrior. Pe acesta, cu care avusese raporturi reci, nu-l putea totuşi vizita fără să-l prevină, tocmai de aceea şi ceruse birjarului să-l ducă la poştă, ca să-i expedieze mai întîi un bilet.

Poşta funcţiona, deci un rest de autoritate civilă mai dăinuia încă la Iaşi. Parva s-a aşezat la masa lungă, a conceput mai întîi cîteva depeşe prin care îşi anunţa sosirea la Bucureşti, apoi a scris o scurtă scrisoare către Nicu Gane. Ştia că literatul junimist colecţionează orice rînd şi s-a chinuit să scrie citeţ, perfect caligrafic, deşi conţinutul biletului era anodin : „Recurg la bunătatea Dvs., negăsindu-l pe onor dl. Pogor la Iaşi". Apoi „asigurarea sentimentelor de perfectă stimă."

Parva s-a întrebat, închizînd plicul, dacă „perfecta stimă" pentru Gane nu-i cumva exagerată. Aceeaşi formulă oferită domnului de la *Curierul din Iassi* l-ar fi tur-

bat : acela se închipuia geniu ! A scris apoi și un bilet pentru Lambrior, după care s-a adresat funcționarului de la ghișeu :

— Pot trimite niște scrisori în oraș ?

— Bine-nțeles, domnule.

— Pot aștepta răspunsul aici ?

— Bine-nțeles, domnule.

Încă o dovadă că poșta funcționa bine, ba chiar cu promptitudine, solicitudinea personalului fiind perfectă. Peste mai puțin de un ceas îl avea în față pe Lambrior, care părea picat din lună.

— Ce se întîmplă aici, în țară, domnule Lambrior ?

— Cum ce se întîmplă !

— Dumneata nu vezi ?

Părea că Lambrior nu vede nimic, deși era limpede că îl vedea măcar pe Parva, care se afla stupefiat în fața lui.

— Ce se întîmplă la Iași ?

— La Eș' ?

— Dar, domnule Lambrior, observ că sînteți sub ocupație.

— Cum asta ? !

Lambrior părea speriat de constatarea lui Parva mai mult decît de realitate. Sau nu vedea ?

— Dar ce face guvernul ?

— Guvernul ? !

— Da, guvernul !

Lambrior a părut în sfîrșit a pricepe, el i-a dat lui Parva explicații largi despre guvern — cine făcea parte din noul cabinet, căindu-l pe Maiorescu — „Bietul domnu' Maiorescu", care „chicase anu' trecut di la guvern", iar acu „canalia liberală" îl pusese sub o anchetă parlamentară. Și întrebarea, către Parva :

— Vai di mini și di mini, nu știți di aiasta nimic ?

Nici despre alte noutăți, debitate de Lambrior, Parva nu știa nimic. „Chicase de la primăria Eșului și domnu' Nicu Gane", „Domnii Xenopol și Burlă o fost săracii dați afarî di la Universitate, ca niște slugi proaste", „Domnu Pogor o dimisionat, n-o mai putut răbda !", „Cît privește domnu' Eminescu..." Lambrior a dat din umeri și a făcut o grimasă amară, menită a ține loc de orice altă explicație privind si-

tuația lui Eminescu, pe care Parva îl văzuse la „Curierul de Iassi", fără ca domnul în negru să-i facă vreo impresie. În fond de ce „bietul", cînd conducea o gazetă ! „Și astea toate, a încheiat Lambrior, din cauza *canaliei liberale !*" Pe Parva îl scandaliza și moldovenizarea lui Lambrior — inadmisibilă la un intelectual, ca orice vorbire dialectică, dar îl scandaliza și afonia aceluiași ins în materie de politică — acesta îi debita cancanuri în loc să-l informeze. El i-a strigat lui Lambrior întrebarea, țipînd-o aproape, ca să-l dezmeticească :

— Bine, domnule, dar guvern mai există ?

Ochii năuci ai lui Lambrior au clipit de cîteva ori. Se dezmeticise, în fine :

— Există. Nu v-am spus că-s la putere liberalii ?

— Nu te întreb dacă guvernul e alb, roșu, galben sau albastru, te întreb dacă stă cineva la cîrmă. Și ceva mai calm : Mă gîndesc la sensul acțiunii guvernului, în cazul cînd noul guvern nu s-a prăbușit. Și privindu-l pieziș : S-a prăbușit ?

— Păi nu s-a prăbușit ! l-a asigurat senin Lambrior.

„Una din două, și-a spus Parva, dîndu-și capul pe spate și rămînînd multă vreme într-o stare de îngheț — ori acest om are o liniște sublimă, pe care n-o clintește nimic, ori eu sînt un halucinant în contact cu realul." A hotărît că e stupid să prelungească poza meditativă — Lambrior îl și privea ca pe un apucat — și a trecut la altceva, la filologie, domeniu oricum mai familiar lui Lambrior. Parva ar fi trebuit să-i spună că dorise să țină o conferință la Iași. Dar și discuția aceasta a fost o ratare. Făcîndu-i niște observații, care minimalizau proiectul și care l-au scandalizat pe Parva, Lambrior devenea în ochii tînărului un ins pierdut. Parva i-a refuzat pînă și oferta de a prînzi împreună.

— Dar mai ieste timp pînă plecați din Eș', insista Lambrior. De ce sî nu mîncaț' întîi ?

A început acea văicăreală provincială, moldovenească, legată de actul ospeției — „Da, cum sî nu mîncaț', da' di ci sî nu mîncaț', macar oleacă, olecuță, sî puniț macar ceva în gurî" — pe care Parva o detesta.

— Fiindcă n-am timp, domnule ! i-a strigat el lui Lambrior, întorcîndu-i spatele.

S-a decis să plece pe loc la Bucureşti. Între tînărul în negru de la „Curierul de Iassi" şi Lambrior era hotărît o distanţă respectabilă. Între el, Parva, şi Lambrior era hotărît o prăpastie — Parva o credea cu toată fiinţa. El şi-a promis să rupă cu Junimea, care şi aşa nu mai exista, întorcînd spatele tuturor acestor domni care se dovedeau a nu mai fi buni de nimic. Ceea ce-l preocupa acum pe Parva, urcînd în tren, era ideea de abstragere. „Abstragerea trebuie opusă haosului, cu haosul nu se poate lupta". Şi mai tîrziu : „Haosului nu-i poţi opune decît puterea echivalentă a detaşării."

Oraşul rămăsese în urmă, înecat în ape tulburi şi trupe străine. În Iaşi un singur ins n-a ştiut de intrarea oştilor ţarului, de pornirea războiului, de bombardamentele, de incendiile, de morţii şi răniţii care au urmat : acel institutor din Ţicău, care sforăia în bojdeuca lui ca ursul în bîrlog. Institutorul avea somnul greu, pe el nu l-au trezit nici măcar tunurile care au bubuit mai apoi la Dunăre. El scria în acel timp un basm lung, poate cel mai lung din literatura română, un basm cu desfăşurare de epopee, cu un titlu simplu : *Povestea lui Harap Alb*. Aflînd de la Lambrior că Creangă scrie un basm cu titlul *Povestea lui Harap Alb,* Parva şi-a spus : „Ce absurd lucru, tradus în oricare altă limbă decît româna, *harap* devine *negru,* deci un Negru-Alb. Deci eroul lui Creangă este un Negru-Alb sau un Alb-Negru, ceea ce este o culme a imposibilului."

Şi Parva a închis uşa vagonului care-l ducea spre Bucureşti.

Războiul fusese declarat oficial în 12 aprilie, la miezul nopţii şi tot în miez de noapte vestea a ajuns la prinţ, adusă de Brătianu.

S-a hotărît atunci pe loc convocarea cabinetului de miniştri, în sesiune de urgenţă, iar mai-marii statului, treziţi brusc din somn, aduşi cu trăsurile şi depuşi la palat, au făcut mutrele cele mai speriate. Docan de la Lucrările Publice, un om greoi şi ticăit, nu izbutea nicicum să iasă din somn, odată deşteptat el se mişca somnambulic, nu ştia ce

face, acum adusese pe chip şi un abur de spaimă, o spaimă care se lupta cu resturile somnului, cu un coşmar care venea mai curînd din el, după ochii goi cu care ministrul privea în afară, la cei din jur, fără a pricepe unde se află. În schimb Câmpineanu, de la Justiţie, pe deplin treaz, fuma continuu, aprinzînd ţigară de la ţigară. Panica lui părea a fi că şedinţa de consiliu va începe foarte curînd, mai înainte de a trage o ultimă gură de fum care să-i limpezească un gînd. Chiţu de la Culte, cel mai speriat dintre toţi, părea zguduit de frig. Intrînd în palat, el a descoperit aici un frig de gheţărie, care l-ar fi obligat să rămînă îmbrăcat cu şubă, dacă se putea, dar nu se putea. El era gata la orice surpriză, iar acest gata se vedea, Chiţu nu-şi putea stăpîni frisoanele. În timpul zbuciumatei şedinţe pe care a urmărit-o cu o tremurată încordare, Chiţu trăgea mereu cu coada ochiului spre colţul unde se afla un şemineu de marmură, probabil rece. Ministrul simţea nevoia să-şi încălzească măcar mîinile — degetele măcar ! — pe care şi le freca fără astîmpăr, dînd să şi le smulgă. S-au strîns pînă la urmă în jurul mesei de consiliu, destul de grabnic, vreo cincisprezece persoane — miniştri, consilieri, secretari — Brătianu aflîndu-se mai de mult la prinţ, în bibliotecă, într-un colocviu prelungit cu şeful statului.

O figură ceva mai liniştită a făcut generalul Cernat, ministrul de război, el fiind obişnuit cu alarmele, cu goarna şi cazarma. Auzind vestea, Cernat a sărit din pat de-a dreptul în cizme, cu cizmele a sărit pe capra trăsurii, lîngă soldat ; s-a dus însă nu la palatul din centru, unde era convocat, ci mai întîi la ministerul de care răspundea, ordonînd cu de la sine putere alarmarea trupelor, de pe întregul teritoriu. Cernat a şi sosit la şedinţa de la palat cu întîrziere, dar cu treaba făcută, în clipa în care dezbaterea depăşise preliminariile. Le depăşise e un fel de a spune, fiindcă la ordinea de zi — de noapte ! — se afla un singur punct : pătrunderea unor trupe străine în ţară, fără nici o prevenire.

Dezbaterea nu se putea urni din acest punct sau se-nvîrtea în jurul lui, punctul avea o putere magică de atracţie, toţi, inclusiv Docan şi Chiţu, se ciocneau de ţinta fierbinte, iar acel punct creştea, se înălţa, devenise un stîlp

amenințător în centrul micului cerc de miniștri, împiedicîndu-i să se vadă și să se audă unii pe alții. Câmpineanu, ministrul Justiției, care se afla cel mai aproape de prinț, la stînga lui Docan, făcea astfel eforturi să vadă măcar fața prințului, vrînd parcă să se încredințeze că ceea ce aude și vede — incredibilul — e real, real ca și — să spunem — prințul.

Dar nici prințului nu i se părea real tot ceea ce se întîmpla. El primise vestea adusă de Brătianu, în bibliotecă, și prima lui reacție a fost un „Cum asta !", după care a urmat un recul interior, apoi întrebarea dacă „Așa ceva e cu putință". Acum el a repetat în fața miniștrilor, cu voce albă, întrebarea privind faptul — trecerea frontierei, la ceas de noapte, de către trupe străine —, iar Brătianu a repetat confirmarea, arătînd telegrama prefectului de Iași, pe care o și pusese pe masă, în fața tuturor. Prințul a ascultat răspunsul repetat al primului ministru, cu o față împietrită. Apoi, retrăind acel recul, el s-a întrebat cu voce tare, din nou, pe sine, dar acum și pe cei din jur, dacă „Așa ceva e cu putință !". Întrebarea ar fi trebuit să se adreseze ministrului de externe, care era dator să confirme neverosimila știre prin niște acte oficiale. Dar Kogălniceanul lipsea. Ca și Cernat, Kogălniceanu n-a mai făcut drumul spre palatul princiar, cînd a aflat vestea despre intrarea trupelor străine în țară, ci s-a abătut întîi pe la consulatul rus, l-a trezit din somn pe baronul Dimitrie Stuart, l-a rugat să-i confirme știrea, l-a somat să i-o notifice oficial, chiar în starea în care consulul se găsea, în cămașa de noapte. Se aștepta deci sosirea lui Kogălniceanu. Un răspuns la întrebarea prințului putea fi adus doar de ministrul de externe, care era dator să cunoască mișcarea evenimentelor internaționale și să țină la curent guvernul. Dar la departamentul pe care îl conducea de cîteva zile, Kogălniceanu nu primise oficial nici o notificare despre intenția părții ruse de a trece cu trupe frontiera, nici prin consulatul rus de la București și nici direct prin Petersburg. Dacă n-ar fi fost real, buimăcitor de real, faptul ar fi putut fi lesne dezmințit, lipsindu-i suportul oficial, acel suport de declarații, note, informări diplomatice, care toate au menirea de a legiui un act știut de toată lumea, transformîndu-l

într-un act de stat. Asemenea confirmare lipsea însă şi prinţul a rămas într-o stare fără reacţie, vecină cu catalepsia.

Între timp, în aşteptarea ministrului de externe, adunarea s-a mişcat şi s-a răsucit, dar nu s-a destrămat, cum nu se poate destrăma un bolovan de zăpadă prins în strînsoarea frigului, iar frig în încăpere era destul. Nimeni nu se putea ridica de la masă, fiecare se afla ţintuit pe scaunul lui de supliciu, în golul lui, un gol pe care trebuia să-l umple singur, simţind în preajmă — precară consolare — golul celuilalt, al omului de alături, tot un biet ins care nu reuşea să apuce din întîmplarea dată măcar un sens. Lui Chiţu îi era acum cald, ministrul de la Culte şi Instrucţiune se răsucea pe loc ca într-o frigare, acum simţea că-l trece transpiraţia, care îi invadase cămaşa, îi muia gulerul şi manşetele. Neputinţa de a se mişca, de a se agita, îi dădea o dureroasă suferinţă ; îi curgea apă şi din mîini. În mintea lui speriată, acum liberă prin spaimă, ţiuia încă o grijă, poate măruntă, poate absurdă, dar grijă : trebuia oare să dea ordin să se închidă şcolile ? „— Domnilor, îi venea lui Chiţu să strige, dar nu vă daţi seama, existenţa noastră normală se va da peste cap ! Elevii nu vor mai trece în vara aceasta examenele de sfîrşit de an." „— Ei şi ! ar fi răspuns probabil Brătianu, de examene ne arde ? Dar poate că vara asta nici grîul nu-l vom culege !" Era de faţă şi ministrul Domeniilor, care tăcea. Drept care Chiţu a tăcut, la rîndu-i, reprimîndu-se. Grijile pe departamente cădeau baltă, cui îi mai ardea de grîu, de şcoli, de justiţie, cînd totul se surpa ! Câmpineanu de la Justiţie fixa cu ochi tulburi scrumiera de bronz de pe masă, ca şi cum soluţia dilemei care-l frămînta se afla acolo. El s-a ridicat o clipă în picioare, simulînd a-şi stinge în scrumiera de bronz ţigara consumată, după care s-a aşezat la loc, neputincios.

Prinţul rămînea închis în muţenie. În faţa lui era Brătianu, omul care negociase convenţia româno-rusă, în urmă cu doar cîteva luni, în Crimeea, la Livadia. Un scaun gol era destinat celuilalt sfetnic, ministrului de externe Kogălniceanu, care semnase convenţia la 4 aprilie în numele ţării, deci în numele prinţului. Cei trei bărbaţi, dintre care unul lipsea, erau legaţi în acea clipă printr-un act, care, dacă era

real, actul diplomatic la care subscriseseră tustrei ar fi devenit un simplu petic de hîrtie. Nu se putea totuşi ca actul să fie real, a nu fi cu putinţă era o şansă. Şansă care s-a spulberat la sosirea lui Kogălniceanu :

— Consulul rus, baronul Dimitrie Stuart, a început ministrul de externe, confirmă ştirea, i s-a comunicat telegrafic şi lui. Trupele imperiale au intrat la Iaşi. În schimb, consulatul nostru din Petersburg nu ştie nimic. Culmea !

— Ce e culmea ! a sărit primul ministru clocotind. Ce nevoie mai am de confirmarea consulatului din Petersburg ! Şi tot el : — Nici primarul de Iaşi n-a ştiut nimic pînă n-a văzut soldaţii ţarului cu ochii lui. Între timp a citit şi Proclamaţia. Poftim ! şi Brătianu a pus pe masă textul telegrafiat al Proclamaţiei. Şi tot el : Trupele au intrat, tot acum, şi pe la Cahul. Poftim !

Descărcarea aceasta nervoasă a fost ca încă un şoc. Şocul l-a provocat nu atît ieşirea premierului, cît documentul pe care acesta l-a aruncat pe masă, cu nervi. S-a întîmplat atunci un lucru de mirare, ca şi la Iaşi. Cei prezenţi au luat act uimiţi nu de ceea ce auziseră — faptul neîndoielnic al intrării trupelor — ci de ceea ce citeau, abia proba scrisă convingîndu-i într-adevăr, pînă la stupoare. Docan s-a trezit pe deplin şi a început să strige. El nu mai întreba ca adineauri, cînd repeta prosteşte întrebarea prinţului — Cum e cu putinţă ? ! — ci acum urla :

— Ce facem ? adică pe care fereastră sărim afară. Şi din nou : Ce facem ?

Acolo unde se aflau şi cîţi erau, în trenul evenimentului, nu se ştia care sînt pasagerii întîmplători şi care cei adevăraţi — clipa nu limpezise încă nimic. Dar acel „— Ce facem ?“ — a formulat somaţia. Probabil trebuia ceva făcut, fiecare o resimţea, sentimentul a devenit însă acut abia după strigătul lui Docan. Un minim instinct de conservare îi şoptea acestuia că, plecînd de acasă, uitase descuiate uşile, deşi cheile le avea în buzunar. El şi-a dat seama de asta în clipa cînd, strigînd, a nimerit cu mîna în buzunar şi a atins cheile, care au şi sunat. Acum precis toţi cei din casă, şi-a spus Docan, aflînd vestea invaziei or să fugă, în lipsa lui, care cu ce apucă, mai ales slugile, lăsînd uşile vraişte. Vedea spectrul casei goale apoi spectacolul beje-

niei bucureştenilor spre munţi, după legea veche : intră ruşii, intră şi turcii, ţara se destramă ! Întrebarea lui — „Ce facem ?“, adresată siesi şi tuturor, a rămas însă suspendată în aer. Aruncînd întrebarea şi aflîndu-se sub ea, ca sub un plafon, Docan se simţea acum ceva mai bine. Spusese totuşi ceva, înălţase acel plafon. Mai urma ca şi ceilalţi să facă ceva, dar ceilalţi tăceau paralizaţi, inclusiv Brătianu.

Generalul Cernat a tuşit, mişcîndu-se în scaun. Generalul nu cuteza încă să se bage în vorbă, mai ales acum într-un moment de cumpănă, dar ştia că trebuie, simţind că lucrurile se răstoarnă. Brătianu a prins privirea generalului şi l-a îndemnat cu un „Hai !“. I-a şi zis :

— Hai, generale, spune !

— Trupele sînt alarmate pe întregul teritoriu, a spus Cernat dintr-o suflare, cu un glas răguşit, apoi a tăcut.

— Aceasta e bine ! a aprobat prinţul, trăind o clipă de destindere.

Comunicarea aceasta a generalului, răguşită şi parcă lătrată, cu glasul unui dulău de curte, a adus un prim respiro, un moment de siguranţă pentru toţi. Oricît ar fi fost de mică, armata exista. Armata era la frontiere — de fapt în bivuacuri, dar pusă în stare de alarmă ! — deci armata era la datorie. Prinţul ceruse calm armatei, printr-un ordin de zi. Acum generalul Cernat, ministrul de război, pusese în alarmă trupele, iar vestea alarmei a adus pe faţa prinţului calmul. Calmul s-a răspîndit şi pe alte cîteva feţe, un început de calm, chiar Docan, care făcea figură de înecat, a apucat cu nădejde în mîini acest pai — armata —, ca să-şi dea apoi seama, imediat, că paiul nu-l ţine deasupra apei şi să strige :

— Domnilor, dar armata noastră e mică şi slabă. Nu ne poate salva armata !

— Cum asta ! a intervenit prinţul. Dar armata aşteaptă ordinul meu.

Intervenţia prinţului, ţîşnită brusc, dintr-un adînc ultragiu, a provocat o stînjenire. Deci nu toţi cei prezenţi aveau încredere în armată. Mai mult chiar, strigătul lui Docan a aruncat îndoiala asupra soluţiei militare — cine se putea opune unor forţe uriaşe, pe care toţi le cunoşteau !

După ce adusese o clipă de siguranță, armata era acum scoasă din joc, tacit, ea devenea un obiect inutil, un obiect de care se legau prin răspunderi prințul și Cernat, ambii inutili.

— Domnilor, a intervenit și Câmpineanu, cu forțele care se pun în joc nu e de glumit.

Toți știau la ce se referă Câmpineanu. Toți cunoșteau, suficient de bine, uneori pe propria lor piele — minus prințul — istoria războaielor dintre ruși și turci, fiecare în parte putînd evoca amintirea unor răvășiri, distrugeri, catastrofe. În preliminariile războiului Crimeei, țările române fuseseră strivite sub o triplă invazie — rusă, turcă și austriacă — iar cei doi prinți domnitori își făcuseră bagajele, pornind în bejenie. Acest spectacol, retrăit de toți cei prezenți — minus prințul — l-a făcut pe Câmpineanu să avanseze o primă propunere, pe care el o socotea singura :

— Ar fi poate potrivit, tocmai de aceea, a spus el, ca alteța sa prințul să se retragă din București, undeva la munte.

— De ce să se retragă ? a ripostat primul-ministru.

— Fiindcă aceasta ar fi o primă formă de protest. Guvernul e cu mîinile legate, printr-o convenție, o convenție prin care s-a admis trecerea trupelor străine prin țară.

— Dar care nu e ratificată de corpurile legiuitoare române ! a precizat ministrul de externe. Convenția intră în vigoare abia cînd Parlamentul o aprobă, or n-a aprobat-o. Peste toate, șeful trupelor străine se adresează direct populației, printr-o proclamație, peste capul șefului de stat. Ca odinioară !

— Tocmai de aceea retragerea prințului e cel mai adecvat răspuns, a insistat Câmpineanu.

— Șeful statului nu poate părăsi Capitala, nici statul ! a strigat Brătianu. Vom găsi o altă formă de răspuns. Și răcnind aproape la Câmpineanu : Domnule, dumneata nu înțelegi că noi trebuie să existăm ?

Toți s-au întors către Brătianu, inclusiv prințul, simțind că în acel om mic și uscat clocotește o îndîrjire care va exploda. Desigur, toți vroiau să existe. Docan ar fi fost

dispus să existe oricum. Dar cum ! Despre felul cum s-ar putea exista, primul-ministru nu spusese nimic. Nici prințul. Mai puțin încordat decît ceilalți, șeful statului părea totuși surprins. Se discuta despre el ca și cum n-ar fi fost de față, ca și cum persoana lui era cumva absentă. Cei prezenți îl priveau la rîndu-le pe prinț ca pe un obiect, un obiect desigur scump, de vreme ce trebuia salvat cu orice preț. Se părea chiar că din toate lucrurile care trebuiau salvate — școli, palate, stat, drumuri de fier — cel mai important obiect era el, persoana lui îi preocupa pe toți. Chiar Chițu s-a simțit dator să intervină și să întărească propunerea lui Câmpineanu :

— Dar alteța sa trebuie să se salveze în primul rînd !

— Șeful statului nu poate părăsi Capitala ! a răspuns prințul, arătîndu-și astfel voința de a ieși din condiția de obiect pe care i-o impuneau ceilalți. Și cu decizie definitivă : Voi rămîne aici.

Decizia aceasta, definitivă, le-a dat celor prezenți un nou început de liniște. Neliniștit părea acum Kogălniceanu ; pe măsură ce lucrurile tindeau să se limpezească, ministrul de externe își sporea frămîntarea.

— Totuși n-avem nici o posibilitate normală de protest, a spus el, trăind vizibil neputința. Și aceasta fiindcă situația este cu totul anormală !

— Exact ce spuneam și eu ! a întărit Docan.

Omul acesta, făcut pentru timpuri normale, n-avea în fond nici o vină. El era un bun ministru — fusese și ministrul Poștelor în Moldova de dinaintea Unirii — și ar fi urmat a mai fi un bun ministru dac-ar fi fost timpuri normale. Dar timpurile erau anormale, nu numai de la sine, ci și prin contribuția unor oameni ca Brătianu, cel care moșise Convenția. Toți se întorceau acum cu gîndul la Convenție. Chițu a și spus-o :

— Poate că n-ar fi trebuit să semnăm Convenția.

— Și dacă nu semnam Convenția, crezi că armatele nu intrau peste noi ? a strigat Brătianu.

Acum furtuna se mutase de-acolo de unde bîntuia, de la frontieră, direct în micul cerc al miniștrilor. Replica lui Chițu îl punea în cauză pe Brătianu, el fusese cu Convenția, și priviri acuzatoare îl țințeau pe primul-ministru.

— Întrau, a replicat Câmpineanu, dar intrau altfel, fără a le mai pune în situația de a călca în picioare și un tratat !

— Domnilor, a ripostat Brătianu, ridicîndu-se în picioare, dar noi am vrut prin această Convenție să normalizăm relațiile acestui stat cu lumea. Convenția este un prim act între două state suverane. Prin Convenție admitem trecerea trupelor, în schimb ni se respectă frontierele, ni se respectă instituțiile și forma de stat.

— Cum ni se respectă, cînd iată ne-au nesocotit ! a strigat Chițu. Și atunci de ce era nevoie de Convenție ?

— Vrei să spui că ne nesocoteau oricum ! a răspuns Brătianu. Ei bine, eu am vrut să se vadă asta și din acte. Cu actele în mînă.

— Și cu actele astea unde ne ducem, la Dumnezeu ? a urlat Câmpineanu, bătînd cu pumnul în masă, ceea ce era excesiv.

— Da, ne ducem dacă e nevoie chiar la Dumnezeu, a răspuns Brătianu, acum cu un glas stins.

— Situația este cu totul anormală, s-a văitat Chițu.

Situația anormală se simțea acum și în vecinătatea sălii de consiliu, unde începuse o mișcare surdă. Palatul se trezise și fremăta. Liniștea pe care personalul și-o impusese — liniștea stăpînului — liniștea cu care erau firesc ocrotite asemenea reuniuni, se transformase brusc într-o surdă neliniște, cu accentul unei uși trîntite, o clanță care scăpase din mîna cuiva, care a răspuns în bufnitura unei ferestre. A început și vîntul, un vînt care juca drăcește pe acoperiș.

— Mai există o șansă, a început Kogălniceanu, care căuta cu orice preț o soluție cît mai cuminte. Există șansa ca despre intrarea trupelor în țară majestatea sa împăratul să nu știe nimic.

Încă un respiro. Exista într-adevăr posibilitatea ca suveranul rus să nu fie amestecat în această situație confuză, ceea ce deschidea o perspectivă — raporturile dintre cei doi șefi de state puteau rămîne în acest caz normale. La o asemenea șansă gîndea și prințul, și ceilalți, din chiar clipa în care ministrul de externe a schițat-o.

— Dar există declarația oficială de război ! a ripostat Brătianu, provocînd încă un șoc. Or, prin procedarea

aceasta se ignoră persoana unui stat care a subscris o convenție, care e favorabil războiului, mai mult chiar, care s-a angajat să-l susțină. Și cu calm glacial : Domnilor, să nu ne înșelăm, trupele străine se află în țară și se îndreaptă acum spre București. Tot ce putem face este să arătăm că sîntem un stat.

Un îndemn care a înghețat gesturile, privirile, gîndul. În pauza care a urmat, un secretar al curții a introdus în sală un curier guvernamental care a depus în mîna lui Brătianu încă o depeșă. Primul ministru a citit-o și a transmis-o mut prințului. Acesta, la rîndu-i, a trecut-o ministrului de externe. În fond chiar pe el îl privea. El, Kogălniceanu, schițase acea șansă. Și el a rezumat conținutul telegramei pentru ceilalți, reducîndu-l la cinci cuvinte :

— Țarul se află la Chișinău.

Deci țarul știa. Această veste a pus punct adunării ; toți au simțit impulsul de a se ridica în picioare, ceea ce au și făcut, mai întîi ridicîndu-se prințul. Era limpede totuși că adunarea nu poate fi încheiată aici, că se presimte o decizie, toate se prăvăliseră către clipa deciziei, dar spaima primului ministru, ca și a ministrului de externe — în timp ce prințul se plimba concentrat — era ca nu cumva această decizie să fie o eroare. Cu graba de a evita o eroare, Brătianu a preîntîmpinat inițiativa prințului, aruncînd primul soluția :

— Domnilor, vom folosi armata. Vom retrage armata de pe linia Dunării, în interior. Deocamdată armata de la Calafat. Apoi armata de la Giurgiu.

Prima parte a propunerii — „Vom folosi armata !“ — a liniștit, cea de a doua a speriat. Prințul s-a oprit din preumblare, s-a așezat, a cerut un răgaz de meditație. Kogălniceanu a propus ca acest răgaz să fie prelungit pînă la ziuă. El a cerut ca miniștrii să se readune la palat în plină zi, la orele nouă, după ce fiecare în parte ar fi obținut informații în plus. Ministrul de externe intenționa ca în acest răstimp să se consulte și cu ceilalți reprezentanți diplomatici ai marilor puteri, cu consulii străini din Capitală. Era imperios necesar acest consult, i se părea lui, cu atît mai mult cu cît Convenția nu fusese încheiată cu consimțămîntul marilor puteri, care girau statutul Româ-

niei. Convenţia era un act unilateral, un prim simptom de independenţă. Ministrul de externe a şi spus, în încheiere la propunerea lui, care amîna :

— Va trebui să vedem şi care este atitudinea marilor puteri !

— Ce să caute a se amesteca în treburile noastre marile puteri ? a întrebat primul-ministru, care vroia să curme amînarea. Nu le-am întrebat cînd am subscris Convenţia, n-avem a le întreba nimic nici acum. Chestiunea aceasta ne priveşte pe noi şi pe ruşi. Cel mult şi pe turci. Iar dacă-i p-aşa, deschidem uşa dinspre turci. Acum, pe loc ! Retragem trupele de la Calafat.

Cernat, care ştia ce-i revine, a sărit ca ars spre Brătianu, răsturnînd scaunul :

— Cum adică, a strigat generalul, să începem un război printr-o retragere ? Şi încă dinspre turci ? ! Deschidem uşa dinspre turci ? !

— O deschidem, ca s-arătăm c-avem uşi, că ţara asta nu-i cu uşile vraişte ! a răspuns intratabil Brătianu, silindu-l pe Cernat să se întoarcă spre prinţ.

— Măria ta, s-a adresat generalul către şeful statului, vă cer să nu ne grăbim. Hotărîrile înţelepte nu se iau noaptea.

— Dar noaptea ne-am trezit cu musafirii ! a strigat Brătianu.

— Şi noi, ca răspuns, îi poftim acum şi pe ceilalţi ? a replicat Docan. Mutăm războiul pe teritoriul ţării ?... Domnilor, războiul va distruge ţara. Ceea ce ne propune domnul Brătianu este o sinucidere.

Ţipătul lui Docan, fiindcă ministrul ţipase, a ascuţit liniştea, acum goală, din sala de consiliu. Se părea că şi celelalte fiinţe vii din palat îşi ţin respiraţia, ascultînd pe la uşi. Oricum părea că toţi cei prezenţi îşi ţin respiraţia, inclusiv prinţul care stătea cu bărbia în piept şi cu ochii închişi. El trebuia să iasă din condiţia pe care soarta i-o impusese, condiţia de obiect fie şi scump, cel mai scump obiect al unui stat — sigiliul — şi să intre în condiţia fiinţei care există printr-un act viu. Toţi cei din jur au tăcut şi l-au lăsat să intre în act sau să-l refuze. Oricare ar fi fost atunci decizia lui, aceasta trebuia acceptată. Şi

el a acceptat decizia primului ministru. Care a devenit şi a lui.

— Vom retrage trupele de la Calafat, a hotărît el. Chiar acum.

A scos apoi din buzunar ceasornicul şi a privit cadranul. Cernat s-a conformat la rîndu-i, cercetîndu-şi ceasornicul. Erau orele cinci fără un sfert.

— Ceea ce am auzit este oare un ordin, alteţă ? a întrebat generalul cu un glas încă şi mai răguşit.

— Desigur, a răspuns prinţul.

— Pot să mă retrag ? a mai întrebat ministrul de război.

— Desigur, a aprobat prinţul, în timp ce generalul s-a ridicat în picioare, gata să iasă.

Ieşea din scenă, cu un ordin pe care trebuia să-l execute, urmînd să intre pe scena războiului. Îl priveau toţi. Şi prinţul. În emoţia care îl covîrşise, Cernat a înţeles atunci, pe loc, că războiul l-a scos din funcţia pe care el o visa — funcţia de făcător al războiului — că el devine din aceeaşi clipă un simplu factor de execuţie, că de fapt războiul îl face altcineva : Brătianu, Prinţul, Absurdul sau Istoria. El şi-a pocnit călcîiele şi a ieşit.

La Calafat, ordinul de retragere a căzut ca trăsnetul, surprinzîndu-i pe ofiţeri în bivuacuri, pe cei mai mulţi la cîteva clipe după ce abia aţipiseră. Ei nu ştiau nimic din ceea ce se întîmplase cu cîteva ore mai devreme la graniţa de est a ţării, la Iaşi, în schimb ştiau ce trebuie să se petreacă la Dunăre : să se bată cu otomanii şi să se ajute frăţeşte, cînd o fi să fie, cu ruşii.

Chemat la telegraf, colonelul Mihai Cristodulo Cerchez a stat multe minute în mînă cu ordinul abia transcris, fără să priceapă ce se petrece, bănuind la început o proastă descifrare, dacă nu chiar o cifrare absurdă la locul de transmitere. Primul lucru pe care a înţeles să-l facă a fost să ceară, la locul de transmitere, să se repete ordinul. Şi ordinul a fost repetat, cifră cu cifră, adică cuvînt cu cuvînt. Recitind textul, acelaşi text, colonelul chiar n-a mai înţeles nimic, el a rămas în derută, lăsînd să se scurgă

o pauză lungă, fără să confirme recepţia mesajului. A fost somat s-o confirme. Cineva la celălalt capăt al firului, un superior, a priceput că ofiţerul de la Calafat se află în derută şi l-a pus să retransmită ordinul primit, ca să se asigure că mesajul a fost recepţionat exact. Colonelul Cerchez s-a conformat, a retransmis textul ordinului, după care a cerut telegrafistului să bată o propoziţie absolut nemilitară, în afara uzului între superiori şi subordonaţi, expresie a unui om cu minţile oprite în loc :

— Şi acum ce facem ?

— Executaţi ordinul !

— Cum adică ?

— Cum scrie !

A urmat o pauză, după care în bandă au apărut alte cifre, fiindcă şi acest dialog era cifrat. Cerchez a ordonat ca mesajul să fie descifrat atent, după care a citit :

— Colonele, executarea !

Colonelul Cerchez a rupt banda care se tot scurgea din aparat şi a pus-o în buzunar. Vroia s-o păstreze ca document. Să nu se spună cîndva că el a procedat arbitrar. De fapt, arbitrar şi absurd, fiindcă decizia de a părăsi poziţia Calafat era cert arbitrară şi cert absurdă. Cum să deschizi frontul dinspre turci ? Calafatul, pe care divizia lui îl apăra, reprezenta o poziţie strategică cheie în stăpînirea fluviului. În războaiele dintre ruşi şi turci Calafatul era o poziţie cheie. Şi tocmai de asta, ideea de a întări Calafatul cu baterii de tunuri, cu şanţuri de apărare şi cu mari efective i se părea colonelului cea mai bună. Pentru această idee bună, Cerchez muncise ca puţini alţii, în cursul primăverii, pentru fortificarea Calafatului şi pentru apărarea acestui punct. Acum ce se întîmpla — li se cedau otomanilor nişte poziţii de luptă gata pregătite ? Dar era absurd, arbitrar şi absurd.

Cerchez n-a trecut la executarea ordinului, a trimis un ofiţer de ordonanţă la comandantul corpului de armată, de care ţinea, cu dispoziţia de a obţine o desluşire, confirmarea sau infirmarea ordinului. Între timp, colonelul a rămas singur în noapte, lîngă bordeiul în care locuia, pe dîmbul care domina apele fluviului. Dincolo de fluviu, în noapte, se înălţa sumbră fortăreaţa Vidinului. Şi acolo, peste apă,

pe malul bulgar, se presimţeau mişcări. Otomanii aduseseră forţe, ei ştiau valoarea Calafatului. Cerchez ţinea sub strictă observare malul, neascunzîndu-şi mişcările în ceea ce-l privea. Trebuia ca adversarii să vadă şi să ştie că ţărmul românesc e apărat, că spre pămînturile de la nord, peste apă, nu poate trece nici pasărea. El ceruse în cîteva rînduri, prin rapoarte bine argumentate, o mai bună dotare cu guri de foc a poziţiei — tunuri Krupp cu bătaia lungă — şi cererea se aprobase. Ceruse apoi, prin alte rapoarte, ca la Calafat să se organizeze şi o a doua linie de apărare, în adîncime, idee cu care Statul Major fusese de acord. Cerchez era satisfăcut că superiorii gîndesc identic cu el, cu un acelaşi spirit de prevedere şi răspundere. Cînd spre Calafat s-au pus în mişcare noi unităţi de infanterie, colonelul a trăit un moment de jubilaţie : însemna că superiorii — Statul Major, Ministerul de Război, Prinţul — fac exact ceea ce trebuie, mişcare cu mişcare, pas cu pas. Era nu numai satisfacţia militarului care se bucură de încrederea superiorilor săi, dar şi satisfacţia de a le conferi superiorilor încrederea, cu conştiinţa că la toate eşaloanele armata face un singur corp, simte, gîndeşte şi se mişcă la fel. El şi spusese camarazilor, în culmea acelui moment de jubilaţie : „— Dacă vreodată aş simţi că intervine o deosebire de vederi, oricît de mică, între mine şi superiori, mi-aş prezenta demisia."

Nu fusese cazul. Între Cerchez şi superiorii săi fiinţa cel mai deplin acord, un acord pe care urmărea să-l întărească războiul, oricum să nu-l dezmintă. Acum Cerchez se legăna în amăgirea că ciudatul ordin era plăsmuirea unui coşmar de noapte, deşi textul era limpede, textul avea claritate şi precizie absurdă de ordin. Precizie care s-a confirmat, peste puţin, cînd ofiţerul de ordonanţă s-a întors de la generalul comandant al corpului, cu un al doilea ordin, scris şi semnat de general : „Cerchez, retrage-te !"

Cerchez s-a retras mai întîi în bordei, convocîndu-i la sine pe ofiţeri. Mai înainte ca răvăşirea şi deruta din el să se reverse în afară, asupra celorlalţi, el trebuia să acţioneze. Şi încă rapid. Abia apoi, după ce ordinul ar fi fost îndeplinit, punct cu punct, ar fi urmat să-şi prezinte de-

misia. Fiindcă sigur, după executarea ordinului, ar fi urmat să-şi prezinte demisia. Pentru a se întări în hotărîre, el şi-a repetat o sentinţă de la şcoala militară, la care ofiţerul era dator să recurgă totdeauna în clipe de cumpănă : „Execuţi şi apoi te împuşti, dacă n-ai avut puterea să te-mpuşti înainte." N-avusese puterea să se-mpuşte înainte, cînd primise ordinul, iar acum îl executa. Aşa făcuse probabil şi generalul Cernat, cel ce dăduse ordinul, reprimîndu-şi cu duritate dubiile din el. Cerchez, la rîndu-i, era acum hotărît să reprime cu duritate dubiile subordonaţilor, asigurînd executarea ordinului fără crîcnire, cel puţin în clipa cît mai rămînea comandant.

Dar colonelul nu-şi putea stăpîni nici emoţia şi nici împotrivirea interioară. În fond, pentru a-i convinge pe subordonaţi, ar fi putut recurge la o viclenie, prezentînd retragerea drept o abilitate strategică — un mod de a-i atrage pe otomani în capcană — dar nu putea, iar cuvintele ordinului au ajuns la ofiţeri stropşite, scurte, dure.

— Aţi înţeles ?

— Nu ! au răspuns pe diferite voci ofiţerii.

— Ei bine, nici eu. Şi vă cer, domnilor, tocmai de aceea, să vă conformaţi imediat ordinului. Executarea !

A urmat răpăitul cizmelor, apoi o surdă mişcare în noapte, din ce în ce mai amplă, în care zgomotele de roţi şi copite, de oameni şi vehicule, de arme şi unelte grele nu se mai distingeau. Valea fluviului — neagră — încă nu se trezise din somn. Campania începuse absurd. Cerchez străjuia singur movila goală de la Calafat, golit de gînduri, rămas pe loc în chip absurd. El trebuia să-şi urmeze trupele, dar nu putea, muncind în cap o singură întrebare : De ce războiul trebuia să înceapă absurd ?

Austrul sufla puternic, vînturîndu-i colonelului mantaua. Şi Cerchez a pornit după trupe.

Atitudinea prinţului faţă de războiul care se declarase, care începuse de cîteva ore, care formal se dezlănţuise, prin decizia uneia dintre părţi, cum şi prin actul pătrunderii unor trupe în aria unui alt stat, chiar statul reprezentat de prinţ, părea cel puţin curioasă.

La consiliu, ceruse un răgaz şi pentru limpezirea unei chestiuni intime, de familie. Prinţul avea raporturi strînse, de familie, cu familia imperială rusă, iar de marele duce Nicolae, în intimitate Nicolas, inclusiv pentru prinţ, îl lega o specială simpatie. Nicolas nu putea intra fără să bată la uşă. Dacă Nicolas intrase fără să bată, aceasta însemna că are ceva nu cu el, prinţul — vărul august — ci cu ei, cu supuşii lui. Nicolas era dator să-i trimită un semn, aşa cum el ar fi trebuit poate să-i acorde lui Nicolas un răgaz, răgazul de a-i propune nişte explicaţii. Erau absolut necesare aceste explicaţii pentru a nu compromite iremediabil nişte raporturi bune de familie. Acestea îl implicau atît pe el, cît şi pe principesă, pe ambii în chipul cel mai direct. Fiindcă, dacă în cazul lui, gestul privea raporturile unor bărbaţi — raporturi tari, ca între bărbaţi — acelaşi gest ar fi consternat-o pe ea : nu se poate să dai năvală, într-un parc princiar — care este o ţară — în fruntea unor hoarde de cazaci. Trebuia cruţată, la limită, măcar iarba bunelor relaţii. În planul raporturilor de familie, la un asemenea gest cum se putea răspunde ? Cum a răspuns Brătianu, cum el însuşi a consimţit a răspunde, deşi nu era sigur că acest răspuns al prinţului ajunsese — la acea oră — pînă la Chişinău, la Nicolas.

Prinţul s-a prezentat la micul dejun în ţinuta lui zilnică, cu aerul cel mai obişnuit. S-au schimbat aceleaşi civilităţi şi aceleaşi gesturi. Era greu de presupus că prinţesa ştie ceva despre cele întîmplate în cursul nopţii, după calmul ei anodin-grijuliu, confundat cu mica agitaţie matinală din timpul micului dejun. Cu acelaşi calm anodin-agitat cu care vorbea, mişca ceşti, mînuia ustensile scumpe de sufragerie, ea îl întrebase în cîteva rînduri, în zilele din urmă, dacă are ştiri de la Nicolas. L-a întrebat şi acum, iar prinţul i-a pus în faţă, fără nici un cuvînt, textul „Proclamaţiei către locuitorii români", pe care îl primise între timp şi în franceză. Ea a parcurs manifestul, cu un aer înmărmurit, după care a ridicat ochii albi spre el :

— Şi ce răspunde la asta alteţea voastră ? a întrebat.

— Deocamdată cumpăr o moşie, a răspuns el, iar răspunsul i s-a părut principesei absolut aberant.

Apoi el s-a ridicat de la masă şi a trecut în birou, unde îl aşteptau dosarele cu oferte privind mai multe moşii. Îl

aştepta acolo şi Kalinderu, care s-a ridicat în picioare în clipa cînd prinţul a intrat.

— De la Umkirch ni se comunică, a început Kalinderu, că tranzacţiile funciare merg prost. Moşia Umkirch nu se poate vinde, cel puţin deocamdată. Alteţa sa va trebui să recurgă la un credit, în eventualitatea că nu renunţă la cumpărătură.

— De ce-aş renunţa ?

Kalinderu l-a privit pe stăpîn cu ochi uluiţi. „— Cum de ce ! îi stătea pe limbă să spună. Dar bucureştenii o iau la sănătoasa. Nimeni nu mai are chef să cumpere un covrig." Privirea lui Kalinderu, care totuşi nu spusese nimic, i s-a părut prinţului aberantă. Aberantă ca şi reacţia lumii peste care el domnea. Dacă lumea politică trăia alarma, începuse să trăiască alarma, inclusiv palatul se agita, lumea populară părea a nu avea nici o reacţie. Intrarea ruşilor nu mira probabil pe nimeni, aşa cum n-ar fi mirat, probabil, intrarea turcilor — şi aceasta iminentă ! — sau intrarea austriecilor, intrări şi ieşiri foarte curente pe aici. Aşa stînd lucrurile, de ce el n-ar fi procedat aberant faţă de cei din jur ! Şi prinţul s-a aşezat să lucreze, reluînd lectura dosarelor. Atunci, în clipă, el se afla într-un raport de necomunicare cu ţara, cu sine şi cu ai săi. El era ca un obiect ciudat — un silex — prins între falii geologice străine, iar asemenea piesă muzeală — un vîrf de lance din silex — o şi avea pe pupitrul la care lucra, folosind-o ca greutate pentru hîrtii.

Nu putea comunica nici cu cei din imediata apropiere, cu oamenii din personalul curţii. Cei cîţiva funcţionari germani din preajmă — un valet, un secretar intim, un secretar pe post de consilier juridic, un bucătar, bibliotecarul, elveţian de origine — erau de asemeni reci şi muţi, ca nişte silexuri. Aceştia erau de fapt nişte anonimi, nişte obiecte pentru uzul imediat al prinţului. Ei, aceşti funcţionari, vorbeau româneşte mai prost decît prinţul, iar cînd vorbeau între ei germana, oamenii curţii — care ştiau nemţeşte — nu înţelegeau de la ei nimic, nu pricepeau şi nu deduceau nimic despre lumea interioară a prinţului, deşi „nemţii" îl observau pe prinţ în intimitate, deşi el, prinţul, nu ascundea nimic, el fiind în raporturile cu toată lumea transparent şi impersonal. La întrebarea „Ce-a fă-

cut“ sau „Ce-a zis“ nu se putea răspunde. Prinţul „zicea“, „făcea“ ceea ce toată lumea vedea, ceea ce el însuşi consemna în decrete, scrisori, ordine de zi, chiar în jurnalul său intim, acte care erau sau urmau să devină — cum au şi devenit — accesibile oricui, toate fiind acte publice. Peste toate, prinţul n-avea viaţă intimă şi aceasta scandaliza. Era în el o transparenţă care scotea din sărite mintea întortocheată a oamenilor locului, oameni care nu puteau să nu atribuie unui gest, unui gînd, unui cuvînt un anume dublu, o umbră sau o aură bine ascunsă de purtător. Purtînd numai însemnele vizibile, cele lui direct atribuite şi direct acceptate de el, prinţul nu putea să nu ascundă ceva — un invizibil —, iar refuzul lui de a ascunde ceva contraria însăşi ideea de vizibil, ofensa lumea prin chiar persoana sa. El şi plictisea, prin lipsa de surpriză — în gînduri, gesturi, acte. Odată înţelese resorturile firii lui, micile ticuri de comportament, preferinţele şi repulsiile — aproape elementare —, încăpăţînările şi toleranţele, totul în fiinţa lui a părut anost, iremediabil anost, pînă la exasperare. Nici stropşelile de limbă, dificultăţile de pronunţie, care la început amuzau sau erau obiect de şarjă în presă, n-au mai interesat, devenind limpezi formulele verbale, acele formule care traduc inteligibil un gînd chiar şi prost rostit. Străin în relieful uman al locului, prinţul era pînă la urmă acceptat, în măsura în care precipitarea evenimentelor nu-l făceau vizibil, şi refuzat, numit ca atare — un străin, un neamţ, un Hohenzollern — cînd aceleaşi evenimente îşi trimiteau fulgerul direct asupra lui, ca acum.

Acum se anunţase din nou Kogălniceanu. Era semn că evenimentele se precipitau, nemailăsîndu-i prinţului răgazuri minime de reculegere. Ministrul de externe trecuse peste uzul protocolar — solicitarea audienţei, urmată de comunicarea orei de primire — el dăduse buzna. Avea să dea buzna din nou şi Brătianu, ceva mai tîrziu.

Prinţul a apărut în salonul de primire, unde s-a jucat o piesă stranie, cu aceleaşi ştiri, puse la o nouă cheie :

— Baronul Stuart mi-a notificat oficial declararea războiului.

Eveniment perimat.

— I-am notificat la rîndu-mi retragerea de la Calafat, ca protest la acţiunea părţii ruse.

Eveniment perimat. Prinţul a formulat totuşi o întrebare :

— A avut vreo reacţie ?

— Nici una.

Reacţia ar fi urmat să vină foarte iute, de la Chişinău.

— În schimb baronul, a mai adăugat Kogălniceanu, s-a arătat foarte sensibil la decretul de mobilizare generală. Mi-a şi spus : Veţi intra în război ? De partea cui ? I-am răspuns : De va fi să ne batem, ne vom bate, excelenţă, pentru independenţa noastră. Împotriva oricui. Şi după o pauză : Aprobă prinţul această conduită a mea ?

Prinţul a înclinat din cap. Brătianu a intrat pe neanunţate, vestindu-i pe cei doi că în cursul dimineţii va convoca încă o sesiune de urgenţă a cabinetului de miniştri. L-a întrebat pe prinţ dacă doreşte să participe. Prinţul a refuzat, iar Brătianu s-a retras. Între prinţ şi celălalt sfetnic, rămas pe loc, s-a strecurat o clipă de apăsare şi stînjenire, pe care Kogălniceanu a accentuat-o :

— Bucureştenii au început să-şi facă bagajele. În mod cert vor intra şi turcii.

La care prinţul a avut, în loc de orice alt răspuns, o reacţie paradoxală, care, l-a uimit pe conul Mihalache.

— Vreau să cumpăr o moşie ! a spus prinţul.

Stupoarea era absolută. Stupefiantă a fost şi replica pe care conu Mihalache, în chip incredibil, a îngăimat-o :

— Şi cu cît hectarul, măria ta ?

Întrebarea aceasta bruscă şi absurdă l-a dezamăgit pe prinţ. Întrebarea firească ar fi fost : „— Păi acum ? !“, dar la un răspuns absurd conu Mihalache a ripostat cu o întrebare absurdă, iar prinţul era acum dezamăgit. În conu Mihalache se trezise deci proprietarul. El întrebase prompt : „— Şi cu cît hectarul, măria ta ?“

Chestiunea cădea deci la aspectul jos al unei banale tranzacţii funciare. Nu asta îl interesa pe prinţ, el vroia să facă din cumpărătură un act politic, acum, tocmai acum. Dar conu Mihalache nu pricepea, îl trata ca pe un localnic care ar vrea să cumpere pămînt într-un moment anapoda. Prinţul l-a privit cu surprindere pe ministrul său de ex-

terne, autor principal al reformei de împroprietărire inițiată de Cuza, fără să înțeleagă ce dorește, care-i sensul logic al întrebării. Mare, mult în umeri, în piept și în pîntece, Kogălniceanu, cu chelia lui solară, cu pince-nez-ul care iradia scîntei, i-a apărut prințului opac și pedestru, un oarecare boier de țară, stăpîn tradițional de pămînt. Kogălniceanu era totuși un om subtil. Ce sens avea atunci acel „Și cu cît hectarul, măria ta ?" Ce vroia să spună ? Aceasta însemna oare că ministrul de externe nu-l mai considera pe el, ca șef al statului, un străin ? Sau însemna că el, prințul, se socotea încă un străin, de vreme ce dorea fierbinte să-și confirme împămîntenirea prin încă un act public ?

Între cei doi stăruia stînjenirea. Prinț și sfetnic simțeau instinctiv că n-au la îndemînă nici un drum pentru a mai prelungi discuția. Kogălniceanu n-a cerut detalii prințului privind prețul pămîntului, acesta din urmă n-a socotit oportun să formuleze vreo întrebare pentru sfetnic. Jena s-a prelungit. Prințul însuși obosise ținîndu-l în picioare pe omul lui Cuza.

Acum audiența trebuia curmată oricum, din mai multe pricini, care se reduceau la una : obosiseră și sfetnicul, și prințul. Prințul a și curmat audiența, prin reciprocă consimțire, amîndoi aflîndu-se sub somația aspră a zilei, amîndoi nemulțumiți unul de celălalt. Prințul a văzut pe fereastră, după ieșire, cum conu Mihalache s-a lăsat epuizat în pernele trăsurii, izbindu-și apăsat fesele, fără să-i pese că nu și-a mai ferit înlături aripile fracului. El venise la palat, în goana mare, fără palton, deși era frig.

În dimineața aceleiași zile, prințul primise încă o veste proastă : o scrisoare din departe, de la tatăl său. În această ultimă epistolă, pe care o lăsase deschisă pe pupitrul din bibliotecă, prințul Karl Anton de Hohenzollern îi scria fiului său într-un mod pe cît de eliptic pe atît de ciudat :

„Nu mai pricep nimic din ce se petrece la tine acolo, în țara ta. Datele politice de care dispun aici îmi sînt cu totul insuficiente. Se pare că vei trece prin mari încercări. De aici înainte, ca să nu te tulbur, îți voi scrie doar despre ecoul faptelor tale la noi."

Prinţul Karl Anton refuza deci să-i mai dea sfaturi. Sfaturile nu mai ajungeau la fiu. Tatăl era şi foarte departe. În acele zile de primăvară prinţul Karl se afla la castelul Weinburg, din Alpii Elveţiei, unde familia dispunea de o întinsă proprietate pe malul lacului Constanza. Ce putea să-i spună prinţul Karl Anton fiului său decît atît :

„Von hier aus der Fernee fällt es mir sehr schwer, für Dich zu urteilen. Dort, am Ort der Handlung, aber, weisst du besser, welche Massnahmen zu treffen sind, dass alles normal verlaufe. Möge Dich Gott wohl behüten.“ [1]

Dumnezeu îl avea, era încredinţat, în buna lui pază. Tatăl fizic, prinţul Karl-Anton, îl părăsise deci. Acelaşi prinţ Karl-Anton îi scrisese la început de an o scurtă scrisoare de bune urări, în care ultima frază părea neliniştitor profetică. O reţinea :

„Criza cea mare care va hotărî asupra întregului tău viitor se apropie.“

Criza sosise de fapt. Criza era acum un fapt consumat. Un fapt despre care prinţul Karl-Anton nu mai ştia nimic. Prinţul rămînea singur şi liber, cu libertatea de a decide, de aici înainte, absolut singur, pentru întreg destinul lui.

Dar în încăpere a intrat din nou Kalinderu, cu o alarmă pe chip inadmisibilă la el ca sfetnic al palatului, inadmisibilă şi prin modul intervenţiei — cu suspendarea formulei protocolare — cu trecerea bruscă la subiect :

— Alteţă, prinţesa nu v-a spus. A observat însă că lumea bună din Bucureşti îşi face bagajele. Chiar şi populaţia a ieşit pe străzi. Vă întreb dacă nu e cazul ca măcar alteţa sa să plece la Sinaia.

— A cerut prinţesa să plece ?

— Nu ! a recunoscut Kalinderu, după care s-a retras.

---

[1] De aici, din depărtare, îmi este foarte greu să judec pentru tine. Tu ştii mai bine, acolo, la faţa locului, ce măsuri să iei, pentru ca totul să se desfăşoare normal. Dumnezeu să te aibă în buna lui pază.

Agitaţia din cursul nopţii se prelungea, se dilata, acum răvăşea şi palatul. Prinţul a decis să rămînă în bibliotecă, ignorînd valurile care-i asaltau uşa. Şi-a impus să lucreze cu calm, toată ziua, printre altele hotărînd să răspundă şi la scrisoarea prinţului Karl-Anton. Deşi scrisoarea se scutea de răspuns. El a deschis uşa chiliei abia spre seară, a decis să iasă în spaţiul liber al cîmpiei, ca să se reculeagă acolo.

Şi-a îmbrăcat mantaua neagră şi a ieşit pe culoarele palatului, trecînd în curte, spre grajduri. Maiorul Theodor Văcărescu, mareşalul curţii, l-a observat la timp şi a dat fuga pe un culoar lateral, să-i iasă înainte. Nu putea ghici ce anume doreşte prinţul — trăsură sau cal de călărie — deşi maiorul putea observa că prinţul avea asupra lui cravaşa. Prinţul a şi ocolit remiza cu trăsuri şi a intrat în grajdul cailor de călărie, deschizîndu-şi singur poarta. Singur a dezlegat apoi un cal de la iesle, deşi în acelaşi timp cu el spre acelaşi cal s-au repezit vreo trei grăjdari. A apărut şi maiorul, urmat de doi sergenţi *garde-corps*.

— Să vă însoţesc, alteţă ? a întrebat maiorul.

— Nu, a răspuns prinţul, care a şi încălecat.

A ieşit pe poarta dosnică a palatului, pornind pe strada Bisericii Luterane, la deal, urmat de numai cei doi sergenţi călări. Theodor Văcărescu a ordonat totuşi unui ofiţer de suită să încalece în grabă şi să pornească în urmărirea prinţului, poate chiar să-l preceadă. Era un ceas de cumpănă peste oraş şi mareşalul curţii nu-şi ascundea nişte îngrijorări. Din nou ningea.

Fulguia. Parva resimţise apropierea de Bucureşti ca pe o pătrundere într-un cuptor. În compartiment nu era cald, dar tînărului îi venea să-şi dezbrace hainele. El a deschis fereastra şi a văzut că ninge. Parva ar fi vrut să se despartă de anotimpul alb — şi repede !, dar încă mai ningea. Ningea cu fulgi dezordonaţi şi moi, bucăţi de iarnă în lichidare, care nu izbuteau să mai ţină întreagă iarna de jos. Pe cîmpia pe care trenul fugea, dealurile troienelor se surpau, se topeau vertiginos, devorate de o căldură pripită, negrul lutului respingea zăpada, n-o mai primea, mai ales

zăpada nouă, de sus. Ningea dar şi ploua, ploua cald. În lumina de sfîrşit de zi, fulgii se topeau în aer — fluturi în atingere cu văpaia fierbinte a asfinţitului. Ploua, ploua cald şi bogat — de obicei ploile de primăvară sînt reci pe aici —, acum ploua ca sub o respiraţie dogoritoare, emanată din pămînt.

„Dacă mai ţine aşa, şi-a spus Parva, într-o noapte totul se va schimba. Călmăţuiul şi Vedele vor halucina sub năvala apelor de sus şi de jos, arătînd ca Mississippi şi Amazoanele, desigur o clipă. Nici Dumnezeu n-o să mai poată opri topirea zăpezilor, aşa cum n-a putut-o opri la ultimele glaciaţiuni, cînd de fapt El nici nu era făcut. Şi atunci, peste noapte, într-o singură noapte, s-au retras spre Pol munţii gheţurilor, împreună cu turmele de reni, elani, urşi bruni, cu vînătorii lor cu tot. Cîmpia a apărut atunci întîia oară la lumină, bună de semănat."

Cînd s-a strigat „Bucureşti !", pe Parva l-a cuprins o scuturătură de bucurie, cu neputinţă de pus în frîu şi el nu i-a pus frîu. S-a repezit la bagaje, gata să le arunce spre peron din mersul trenului. Dar pe peron nu-l aştepta nimeni.

Tînărul nu se putea mişca din loc, devenise prizonier bagajelor — şi nimeni nu venea să i le ducă. A rămas surîzător o vreme, în atmosfera de salon a peronului, cu sentimentul de a participa la o primire, care-l avea ca centru, pînă cînd centrul s-a mutat de lîngă el, spre ieşire. Lumea bună a gării, nou-veniţi şi gazde, a început să se risipească spre echipajele care îi aşteptau pe boieri.

L-a trezit din gînduri vocea unui tip mărunţel, care i s-a adresat cu foarte mult respect :

— Domnul Horowitz ?

Parva a tresărit surprins, l-a măsurat pe individ din creştet pînă-n tălpi, apoi, profund jignit, i-a aruncat printre dinţi :

— Eroare ! Şi răcnind spre individ : Domnule, eu sînt inconfundabil !

— Cum adică sînteţi inconfundabil ? a îngăimat individul.

Parva i-a întors spatele, apoi s-a trezit singur în gara pustie. La fel de singur ca şi la Iaşi, dar acolo nu era punctul terminus al drumului său. Se simţea de fapt nu

atît singur cît străin, brusc înstrăinat într-o realitate care-i era familiară doar cu o clipă înainte. Au apărut, în sfîrşit, şi nişte hamali, iar Parva s-a văzut scos cu bagaje cu tot afară, în spatele gării. Avea în faţă oraşul, oraşul spre care năzuia, pentru care pregătise şi o replică, în răspuns la întrebarea birjarului : „ — Unde să vă duc ?“ „ — Du-mă, ar fi trebuit să spună, la cel mai scump hotel din Bucureşti !“ S-a instalat într-o sanie — pe aici încă mai circulau sănii — şi a fost mulţumit că birjarul nu l-a întrebat nimic. El a înțeles că trebuie să-l ducă pe tînărul pasager spre centru şi îl ducea acum cu sania spre centru. Unde ? Desigur în centru ! Deşi, după o vreme, birjarul s-a întors spre Parva şi i-a pus încă o întrebare :

— În centru, dar unde ?

A răspuns într-o doară :

— Du-mă la Hotel Iancu ! şi s-a strîns în fundul săniei, strivindu-se între bagaje.

În drumul spre centru, sania lui Parva s-a împotmolit în noroi.

Încă fulguia. Cîmpia pe care prinţul galopa acum însemna golul unor întinderi fără zare şi golul întunecos al cerului, un cer străbătut de fire sticloase de ploaie, izbind obrazul prinţului cu nişte picuri meteoritici. Copitele calului aruncau în lături şi în urmă stropi de apă mîloasă şi bulgări de pămînt. Din loc în loc încă se mai vedeau uriaşe maldăre de zăpadă, troiene povîrnite, rîpi de gheaţă. Cînd faldurii cereşti ai zăpezilor se retrăgeau, cîmpia arăta urît, ea lăsa la vedere faţa reală a pămîntului, lăcăria, resturile vegetale, noroaiele. În totul cîmpia din jurul Capitalei respingea.

Calul prinţului înaintase la început în galop, prin zăpadă, dar de sub zăpadă copitele scoteau noroi. Apoi calul a călcat prudent pe o pîrtie de gheaţă, fost drum de sanie. Şi mai încolo animalul s-a oprit, neştiind încotro s-o ia. Prinţul l-a îndemnat uşor, din frîu şi din pinteni, silindu-l să înainteze, iar animalul şi-a continuat drumul pe pămîntul desfundat, opintindu-se greu cu călăreţ cu tot, smulgîndu-şi rînd pe rînd copitele din lutul clisos, ca pe nişte

ventuze. Orice idee de drum, de cale sigură dispărea pe aici.

Din Băneasa, unde ajunsese iute, pe drum bun, prinţul o luase spre Baloteşti, pe lîngă hambarele moşiei Bibescu, apoi printre sălaşele de ţigani de pe aceeaşi moşie; el ieşise în cele din urmă la albia unui rîu obscur, căutase loc de trecere prin rîul dezgheţat, trecuse dincolo, ezitase dacă să-şi continue drumul spre Căldăruşani, pînă la urmă a pornit într-acolo.

Dar s-a oprit, după încă un galop. Rătăcise drumul spre ţinta pe care şi-o propusese la plecare — moşia Mînăstirea — şi acum stătea în loc nemulţumit. Şi calul ezitase. Amîndoi — prinţul şi calul — ar fi trebuit s-o ia mai spre sud — cît mai spre sud, în acest ţinut fără drumuri şi fără repere ! Mai era însă şi alt drum, mai scurt, pe malul unei alte ape. Prinţul uitase însă care apă. Toate apele veneau din munţi şi curgeau spre sud, tîndălind în această cîmpie, ele însele uitîndu-şi drumul sau croindu-şi nişte drumuri arbitrare la vremea dezgheţului. Prinţul ştia că moşia Mînăstirea e disponibilă — la vînzare ! — şi era probabil disponibilă — la vînzare ! — tocmai din lipsa de drumuri, de repere, de semne indicînd o aşezare stabilă. La Mînăstirea se putea probabil ajunge pe oriunde — luînd-o spre nord, spre sud, spre est, spre vest — stupefiant era şi faptul că nimic nu indica acolo statutul de proprietate, nu exista copac, nu existau semne de hotar, nu existau sate. Mînăstirea era nimic altceva decît o întindere goală de pămînt aparţinînd unui proprietar abstract. Deşi prinţul deţinea nişte hîrtii, primise o ofertă de vînzare a acestei proprietăţi, cu un dosar cuprinzînd nişte hărţi în anexă.

— Dar de ce se cheamă Mînăstirea ? întrebase prinţul, nedumerit, cînd cineva care îl însoţise altcîndva, un localnic, îl informase că pămîntul acela e „disponibil".

— Cine ştie de ce se cheamă Mînăstirea ! a răspuns acela.

La Mînăstirea nu era urmă de aşezare monastică, nici măcar o cruce de piatră marcînd un drum de ciobani, cum erau nu puţine cruci anonime prin Bărăganul nimănui. Nimic decît pămîntul gol, iar într-un mal de gîrlă, tăiat de ape, nişte resturi de olărie străveche cuprinse între dungi

negre de cenuşă. Nici gînd să fi fost pe-acolo — ieri, azi, alaltăieri — urmă de mînăstire, mai mult chiar, în acel mal ruinat, printre cioburi de oale, prinţul a găsit — ca singură piesă intactă — un phalus din lut ars. A răsucit mica piesă între degetele mîinii înmănuşate, era ca un index în culoarea aramei, apoi a aruncat-o în ţărînă, printre hîrburile arhaice. Piesa era ciudată, ca şi fertilitatea debordantă a acelei cîmpii, o fertilitate chaldeeană. În afară de acel phalus de lut ars, nimic solid, nimic durabil pe acea cîmpie, nimic decît numele unor mii sau miriade de straturi vegetale transformate în ţărînă, peste care se depuseseră mii de straturi de zăpezi, acum alte zăpezi — zăpezile care se retrăgeau.

Peste toate ce toponimie ciudată ! Mînăstirea nu exista ca loc şi nici ca urmă de loc, exista doar un nume fără sprijin în nimic. Ce suport putea oferi acelui nume sacru — Mînăstirea — un phalus de lut ars ! Dar şi alte nume — fără sprijin, dar şi alte locuri — fără nume, pe aceeaşi cîmpie ! Într-un loc, de astă dată fără nume, la poalele unui gorgan, prinţul găsise un vîrf de lance din silex, pe care îl şi examinase — de astă dată cu mult interes —, reţinîndu-l pentru colecţia sa şi folosindu-l ca *presse-papiers* pe pupitrul său din bibliotecă. El a cercetat cu minuţie piesa de silex, a curăţat-o şi a lustruit-o, şi-a propus chiar s-o inventarieze printre piesele arheologice şi geologice din colecţia sa, s-o treacă într-un catalog, dar în dreptul obiectului — vîrf de lance, al materialului — silex ! — n-ar fi putut pune nici o explicaţie, fiindcă locul din care colecţionase piesa n-avea nici un nume.

Tot acolo, la poalele aceluiaşi gorgan, descoperise şi nişte mărgele de ambră. Le descoperise de fapt calul, care scurma cu copita în ţărîna arheologică. El a observat cu plăcere boabele, care păreau atunci deşirate dintr-un colier. Acestea aparţinuseră cert unui colier, un colier arhaic, care împodobise probabil gîtul unei prinţese barbare din noaptea timpului, şi prinţul. stînd într-un genunchi, a cules boabele de ambră cît boabele de strugure, punîndu-le apoi în buzunar. S-a gîndit tot atunci, la întoarcerea spre Bucureşti, sunîndu-le în buzunar, dacă n-ar putea să redea acelor boabe funcţia iniţială de podoabă, înşirîndu-le pe un fir de mătase şi dăruindu-le prinţesei de ziua ei.

Prinţesa sosise de puţin timp în ţară şi era atentă la micile daruri care-i spuneau cîte ceva despre noua lume : un costum ţărănesc, o icoană, nişte blide de lemn, nişte vase de lut ars îi făcuseră plăcere. Acum un alt dar modest, recoltat chiar de prinţ de pe acest pămînt şi purtînd cifrul lui. Prinţul a şi chemat la el pe un cunoscut argintar sas din Bucureşti, unul Arnold Gang, cerîndu-i să-i fabrice o cheutoare în argint, pentru acel colier, cu cifrul imprimat discret, pe una dintre ghiare, dar cînd argintarul a adus mica piesă de încheiat la gît, prinţul s-a răzgîndit. Era mai potrivită o cheutoare în bronz, mai potrivită — a gîndit el — cu vechimea piesei şi cu culoarea ambrei. Apoi i-a cerut argintarului să fabrice şi o casetă pentru acel colier, o casetă mică în piele de culoarea ambrei, cu cheutori în bronz. Efectul, la deschiderea cutiei, era splendid — şarpele de ambră arăta somptuos în culcuşul lui de mătase albă — dar deschizînd cutia, prinţesa s-a speriat :

— Ce e asta ! a strigat ea.

— Un colier de ambră !

Şarpele se umflase parcă pe zăpada de mătase, debordînd din culcuşul alb.

— De unde ? ! a mai întrebat.

Desigur, nu era o piesă obişnuită, dar întrebarea — „De unde !“ — părea stranie. Cum de unde !, doar piesa nu era furată, şi prinţul a răspuns simplu :

— Din pămînt. Apoi a adăugat : — Dintr-un mormînt sarmatic, sau scitic, sau getic. A aparţinut probabil unei prinţese barbare.

Explicaţia era elementară, dar explicaţia părea că mişcă şarpele, care stătea imobil, şi prinţesa a închis cutia. A închis şi discuţia, rămînînd cu mîna pe cutie şi prelungind un scurt fior. Deci şi ei îi repugna această cîmpie — prin acel şarpe de ambră — aşa cum lui îi repugnase, prin acea piesă bizară din lut ars, pe care o aruncase. Inclusiv ţăranii, ţăranii din aşezările noi de pe aceeaşi cîmpie, aruncau asemenea piese sau, atunci cînd le foloseau, le sfinţeau. Oricum, amîndouă aceste piese, provenind din cîmpie, au fost aruncate.

Acum, sub imperiul dezgheţului, cîmpia îi apărea călăreţului de-a dreptul urîtă, deşi prinţul, ca geograf, n-avea

repulsii față de obiectele disciplinei care-l preocupa, tratîndu-le pe toate cu un ochi egal și rece. Rece mai ales acum în clipa dezghețului. În urmă cu un deceniu, însă, cînd sosise întîia oară aici, cîmpia făcuse asupra lui o mai bună impresie. Era în plinul primăverii, cîmpia se afla la ceasul exuberanței vegetale — talazuri de verde tumultuos cît cuprindeai cu ochii, iar unul dintre însoțitori, preluînd sentimentul de plenitudine și desfășurîndu-l retoric, a spus :

— Măria ta, aceasta e Cîmpia Română !

Înainte de această întîlnire, cineva îi arătase — tot cu un gest retoric — orașul peste care avea să domnească :

— Măria ta, acesta este Bucureștiul !

Erau și niște prime propoziții în limba țării peste care urma a domni, iar prințul le reținuse, le repeta în gînd, le descifra etimologic, le confrunta cu obiectele de care vocabulele se legau. Cuvîntul București nu răspundea astfel ideii de oraș și nici de capitală. Pentru a putea crede într-un asemenea cuvînt cineva trebuia să facă pe același loc un oraș, o Capitală. Prințul a observat după o vreme, cu surprindere, că pe aici numai cuvintele instituie realități, niște realități care în fond lipsesc de sub cuvinte, cum lipsea Mînăstirea de sub cuvîntul mînăstire, cum lipsea de sub cuvîntul oraș realitatea orașului, în înțelesul lumii din care el venea.

Dealtfel cîmpia și orașul erau două nume contrare, care se subminau reciproc. Cîmpia nu oferea nici o siguranță orașului, așezat pe o suprafață plană, deschis spre toate zările, orașul nu oferea nimic cîmpiei, nici măcar cîteva verticale ca reper, în afară de Turnul Colții, Turnul Pompierilor, Turla Mitropoliei. Prințul nu-și dădea bine seama dacă nu cumva cîmpia înghite orașul, cum îl și înghițea, la vremea noroaielor, sau dacă, în timp, orașul nu va înghiți cîmpia. Oricum, el a fost pus într-o tristă dilemă atunci cînd, în clipa sosirii prințesei, în această țară, după căsătorie, a trebuit să-i prezinte cele două elemente — Orașul și Cîmpia —, introducînd-o în acest nou univers, atît de ciudat. Dar îl putea numi oare așa ? Acum acest univers îi și aparținea, el îl luase oarecum în stăpînire, și prințul i-a prezentat prințesei cele două elemente — Orașul și Cîmpia — cu exactitudine, în limbaj științific, ca geo-

graf ce era, lecţia convingîndu-l pe el însuşi de obiectivitatea materiei. Nu trişase, a prezentat materia — mai ales cîmpia — cu convingere, aşa cum fac savanţii care sînt convinşi de obiectul disciplinei lor, pînă la identificarea cu obiectul. Deşi ea, prinţesa, îl privea cu ochi miraţi.

— Aceasta este Cîmpia Română ! a declarat el, adăugînd de la prima propoziţie şi cîteva elemente de filologie, cîte erau accesibile pentru prinţesă, care s-a speriat iniţial, atunci cînd a aflat că această cîmpie face parte din uriaşa stepă euro-asiatică, e ultimul culoar al Asiei.

Desigur aşa era. Crivăţul asiatic se zbenguia liber pe această cîmpie, care trecea prin inima Rusiei, se prelungea pe toată lăţimea Ucrainei, străbătea sudul Basarabiei, îngustîndu-se brusc sub strivirea Carpaţilor şi isprăvindu-se în vîrf ştirb de lance la Porţile de Fier. Localnicii nu-i spuneau stepă, ci cîmpie, cu un cuvînt latin. Ei îi spuneau Cîmpia Română, deci Cîmpia Romană, indicîndu-ţi cu mîndrie pe aceste întinderi goale şi nişte valuri teşite de pămînt, construite în primul mileniu al acestei ere de cezarii romani.

— Şi de cine s-au apărat aceşti cezari romani ? a întrebat prinţesa, încîntată de a fi în chipul cel mai direct succesoarea cezarilor Romei în această parte de lume.

— O, de cine nu s-au apărat ! a răspuns el. Dar e o listă foarte lungă.

Lista i-o alcătuise un istoric local şi prinţul o ţinuse multă vreme pe pupitru, fixînd-o cu acel obiect de silex, folosit ca *presse-papiers*.

Lista cuprindea o cascadă de nume, o revărsare de nume care foşneau geologic cu sclipete şi sunete stranii, vînturate parcă de iernile colosale ale cîmpiei sau de dezgheţurile colosale. El a citit lista incredibilă, parcurgînd înşiruirea cu lupa, scoţînd prin lentila lupei la lumină cîte un nume : *cimerieni, sciţi, celţi, buri, boiii, taurisci, roxolani, bastarni, persani, macedoneni, greci, romani, bizantini, goţi, vizigoţi, ostrogoţi, huni, slavi, avari, vandali, bulgari, pecenegi, cumani, maghiari, tătari, otomani,* istoricul acela spunîndu-i că lista rămînea deschisă, deşi prinţul pusese lupa pe pupitru.

— Dar pămîntenii ? a întrebat prinţul, cu mirare, spre acel om cu barba în vîrtejuri.

— Pămîntenii, a răspuns savantul, s-au retras la munte, apoi au revenit la şes, ca şi apele, pe cîmpia care le aparţinea.

— Şi din aceştia, din năvălitori, ce s-a ales ? a întrebat prinţul, indicînd cu lupa înşiruirea de nume. Ce-a rămas de la ei ?

— A rămas cîte ceva, i s-a răspuns. Cîte un nume, cîte un obiect, alteori nimic.

— Cum nimic ? !

— Nimic.

Multe din acele nume recoltate din chronografiile antice existau doar acolo, aceleaşi nume neînsemnînd nimic în acele manuscrise pentru memoria cîmpiei. Altele — lucruri, nu nume ! însemnau totuşi ceva.

Reamintindu-şi acest dialog, acum cînd călărea, prinţul şi-a spus că chiar acel colier de ambră, pe care-l oferise prinţesei, trebuia să fie de provenienţă străină. Nu era, cert, ambră de Buzău — pe care o ştia !, nici ambră de Baltica — deşi pe aici trecea unul dintre drumurile ambrei de Baltica — nu era nici ambră caucaziană. O ambră persană, poate ? Cumva o ambră de Ural ? Cumva o ambră de Mongolia ? Sau de Manciuria ? ! Sau, cine ştie, era oare cu putinţă să fie o ambră tibetană ? Un specialist în geologie ar fi putut lămuri chestiunea, cu ajutorul unui chimist. La societatea geografică pe care-o conducea, prinţul ar fi putut lămuri pînă la urmă apartenenţa geografică a ambrei, nu şi drumul ei istoric. Cum ajunsese aici ? Aşa cum cad, probabil, şi pietrele din cer ! şi-a răspuns. Primul fier pe care omul l-a folosit, chiar şi pe aceste locuri, a fost fierul meteoritic, un fier venit din adîncul Universului, ca să-şi împlinească destinul pe Pămînt, uneori pe un pămînt obscur, ca acesta. El însuşi, ca stăpîn al locului, căzuse aici ca din cer, pe aici chiar exista expresia „căzut din cer", pentru cineva fără aderenţă cu locul şi timpul, căzut peste loc, peste timp, ca piatra din Cabba, la care se închinau mahomedanii.

Se abătuse de la drumul care ducea spre Mînăstirea, dar între timp se depărtase şi de drumul Căldăruşanilor — un loc care exista, o mînăstire care exista, aici existînd şi un lac cu acelaşi nume, care înconjura mînăstirea cu braţe

moi de apă. O mînăstire de cîmpie, ca și Cernica, Pasărea, mînăstiri aflate pe maluri de lacuri, cu temeliile în nămol, smîrc, gunoi arheologic, gunoi vegetal răscolit de vînturi și zăpezi.

„— Ca Bucureștiul să reziste, și-a spus prințul, să reziste năvălirilor de tot felul, orașul trebuie înconjurat cu forturi. Nu cu ziduri de incintă, ca cetățile din evul de mijloc, ci cu forturi puternice de piatră, dispuse din loc în loc, la distanță de o bătaie de tun și dotate cu artilerie." Dar piatră pe aici nu era, proiectul trebuia modificat în funcție de materialul existent — lutul. Deci forturi din cărămidă, ceea ce ar fi dat orașului, văzut de departe, un aspect chaldeean, fiindcă forturile ar fi trebuit să aibă zidurile extrem de groase, compensînd fragilitatea materialului prin înălțime și volum. Ar fi fost însă necesare, pentru asemenea construcții, milioane și milioane de cărămizi, dar cine să le fabrice ? — disponibili erau doar țiganii ! — și Bucureștiul, înconjurat de cărămidării și cuptoare gigantice de ars cărămizi, i-a apărut prințului din nou fantasmagoric, ca un oraș chaldeean.

— Bine, dar cum se apără un asemenea oraș, neapărat prin nimic ?

Întrebarea i-o pusese lui Brătianu, în anul cînd sosise aici și cînd i se prezentase amănunțit orașul.

— Tradițional, orașul se apără prin retragere ! i s-a răspuns. În vechime orășenii îl părăseau dîndu-i foc. Dar orașul se apără și prin strategie politică.

Deci din nou vorbe, o altă vorbă fiind „strategia politică", din nou cuvinte care proclamă realități. Dacă retragerea însemna efectiv ceva, „strategia politică" ținea de cuvinte, mînuia cuvinte, precum cuvîntul Mînăstirea sub care nu se afla nimic. Cerîndu-i unui localnic din anturaj să-i prezinte și niște jocuri de cuvinte în limba română, acesta i-a prezentat o adevărată colecție, iar o anume ghicitoare l-a intrigat inițial, apoi l-a binedispus pe prinț :

„Mînăstire-ntr-un picior,
Ghici, ciupercă, ce-i ?"

— Dar unde-i obiectul care se ascunde ? a întrebat prințul, care știa totuși ce este o ghicitoare.

— Iată-l, e la vedere ! i s-a răspuns. E ciuperca.

Ghicitoarea era abilă, folosind — la vedere — şi obiectul care ascundea şi obiectul menit a fi ascuns. Era graţioasă şi Mînăstirea închipuită ca o ciupercă — o mînăstire de cuvinte, deci ireală. El vroia însă în această lume a jocurilor de cuvinte şi ceva real.

Parva n-a izbutit să găsească adăpost la Hotel Iancu şi nici la alte hoteluri, care începuseră să fie invadate de refugiaţi. La puţine clipe după sosirea lui, atmosfera din oraş se schimbase, acum domina panica. Nu paralizie sau apatie, ca la Iaşi, unde intraseră ruşii, ci panică, pe care o provoca întotdeauna aici, în sud, năvălirea turcilor. Cetăţeni din oraşele de la Dunăre dăduseră buzna în Capitală, care cu ce apucase să ia, ocupînd pînă una alta, casele rudelor, prietenilor şi hotelurile. Mai ales în hoteluri nu puteai să arunci un ac, şi, după cîteva încercări neizbutite, birjarul îşi privea clientul, pe Parva, cu aceeaşi perplexitate ca şi birjarul de la Iaşi :

— Acum ce facem, unde vă duc ? N-aveţi în Bucureşti rude, prieteni, un acoperiş ? Vă duc atunci la mine acasă !

— Asta nu ! s-a apărat Parva. Mă duci la un restaurant, pe care-l ştiu eu, lîngă Curtea Veche. Mă laşi acolo şi-mi cauţi un hotel.

— Bine, domnule !

La restaurant, pe malul Dîmboviţei, înghesuială, fum de tutun, aceeaşi atmosferă de nelinişte, dar altfel decît la Iaşi, aici domina o lume agitată şi guralivă, panica împrăştia scîntei, flăcări şi vîlvătăi de vorbe, printre vorbe şi peste vorbe mişcîndu-se strategii instituţiilor bahice, acei bucureşteni buni la toate, mai ales la „planuri de salvare naţională". Parva a fost pe loc inclus unui asemenea „plan de salvare naţională", indicat ca un exemplu prost pentru ceilalţi clienţi, cu degetul unui „teoretician" arţăgos :

— Fiindcă dacă domnul n-ar sta aşa cum stă, ca un mofluz, dînd pe gît ţuică după ţuică, ci ar face ceva, ar ieşi în stradă, ar pune mîna pe ceva, pe un par, situaţia

s-ar schimba. Or el stă aici, și bea țuică, în fața dumneavoastră, ca un caraghios și nu-i pasă de nimic.

Lui Parva îi stătea țuica în gît, eforturile lui de a ieși din situație prin detașare sau prin umor n-au dus la nici un rezultat. Din fericire, cineva i-a luat apărarea :

— Ce ai, domnule, cu domnul ! Domnul e un cetățean cinstit, ca și dumneata. Alegător. După cît e de curățel s-ar putea să voteze la Colegiul doi.

— Colegiul doi ne-a adus la această situațiune, de-am ajuns de ne sfîșiem acum cu fiarele.

Parva își dădea seama că ipohimenii sînt precis niște împătimiți de politică, probabil alegători, dar nu-i vedea totuși sfîșiindu-se ca fiarele. Ei se ciocneau înfocat, se insultau cu fanatism, în niște dezlănțuiri verbale care rămîneau pur verbale, oricîtă temperatură intra în ele. Era și cald în cîrciumă.

— Domnilor, a încheiat acel strateg al clipei, vreți să știți de ce suferă România ? Apoi după așteptarea răspunsului : De foame, credeți ? Ei aș' ! De sete ? Iaca na !... Să vă spun eu, domnilor : de prea multă democrație !

— Da, și pe aici realitatea halucinează ! și-a spus Parva, ridicîndu-se și vrînd să iasă.

Tot atunci s-a întors și birjarul, fără nici un rezultat. Vrînd să se culce oriunde-o fi, Parva îl aștepta ca pe Mesia. Dar birjarul, fără a-l mai întreba pe tînăr, s-a apropiat de tejghea și s-a adresat cîrciumarului :

— Nea Spirache, n-ai tălică o chilie pentru domnu' ? Numai o noapte.

— Cum să nu, nene, poftim ! Dacă nu ne ia apa sau focul.

Galopînd prin amurgul cîmpiei, negăsind drumul spre Mînăstirea, prințul se apropiase între timp și de un loc real, pe care îl cunoștea bine, un loc cu un nume frumos, Malu Roșu, aflat lîngă un cătun numit tot Malu Roșu, în marginea unei păduri de stejari pitici, arțari și carpeni, acoperită acum de o pîclă sură. Acolo, într-o altă iarnă, văzuse într-o poiană singuratecă un cîrd de ciute avînd în frunte un

cerb. Cerbul, un animal voinic, cu o cunună puternică de raze, nu-l băgase în seamă pe prinţ, păştea liniştit, culegînd din zăpadă fire de iarbă uscată. În schimb, apropierea prinţului a fost semnalată de străjile cerbului, două ciute zvelte, cu urechile brusc înflorite. Suveranului încununat cu raze nu i-a păsat însă. El a ridicat doar o clipă capul, privind în direcţia străinului, apoi şi-a văzut de păscut mai departe, ca şi cum ar fi fost absolut singur în poiana aceea. Nici prinţul n-a înaintat spre cerb, l-a examinat prin binoclu, apoi s-a retras. El a rămas la distanţă, exact distanţa la care animalele simt prin miros un străin, iar cerbul păştea mai departe, fără să tresară, văzîndu-l, aşa cum tresăriseră acele ciute care, străjuindu-l pe stăpînul lor, au rămas încremenite, în zăpadă, ca două semne fixe.

— Măria ta, dacă vrei, poţi să-l şi puşti ! E o sălbăticiune de la munte, care coboară iarna la şes, după mîncare. Sînt multe p-aici.

Omul care i-a şoptit acest îndemn, un om cu respiraţia fierbinte, era pădurarul locului. Dar prinţul n-a răspuns acestui îndemn, lui nu-i plăcea vînătoarea. S-a interesat apoi, tot atunci, la acelaşi pădurar, dacă animalelor li se oferă sare, dar întrebarea sa a nedumerit.

— Păi sare au la munte, au acolo sare cîtă poftesc. Să se ducă înapoi la munte, de unde au venit !

Să se ducă înapoi la munte — sau în cer — dacă ar fi venit din cer ! Aici, în uriaşul gol al cîmpiei, unde animalele erau rare, unde cerbul dibuise o poiană, iată, nu era loc ! Prinţul a pus în palma pădurarului un bănuţ de argint pentru sare, pe care băştinaşul l-a şi ascuns cît ai clipi în chimir. Nimeni n-auzise probabil pe-aici, prin cîmpie, de sare oferită la sălbătăciuni. Cum nu se auzise, probabil, nici de refuzul de a vîna un cerb, care şi aştepta să fie vînat, fără să-i pese, păscînd liniştit.

Ofiţerul din antegardă, care îl însoţise şi atunci pe prinţ, s-a oprit în marginea pădurii, aşteptîndu-i porunca. A întrebat :

— Doreşte alteţa sa să intre în poiană, la cerbi ? Şi fiindcă prinţul tăcea : Mă tem că-i tîrziu, vom ajunge noaptea la Bucureşti.

Era tîrziu, într-adevăr, lumina căzuse dincolo de orizont şi cerul se înnegura. Prinţul a descălecat totuşi, încredinţînd calul unuia dintre sergenţii garde-corps intrînd fără a răspunde în pădure. Îl urma ofiţerul, iar siluetele celor doi se detaşau pe zăpadă, iţindu-se ca umbre negre, mişcătoare, printre copacii rari. Uniformele militare înaintau şi se opreau, rămînînd din cînd în cînd neclintite ca şi copacii. Apoi copacii s-au tras la o parte, lăsînd poiana goală. Dar nu goală — într-o lature a poienii se zărea o învălmăşeală de trupuri, peste un trup mare, negru, care semăna a stîrv sau a trunchi de copac doborît, atunci doborît sau atunci tras cu dinţii din pădure, la marginea poienei. Ofiţerul l-a prins pe prinţ de braţ, oprindu-l să mai înainteze. Prinţul s-ar fi oprit şi singur, şi s-a oprit, a căutat în buzunar binoclul, l-a scos, l-a potrivit la ochi, dar a renunţat şi binoclul i-a căzut peste piept. Se întunecase.

Prinţul şi-a încordat în schimb ochii, dar şi auzul, încercînd să înţeleagă ce se petrece. Se auzeau mîrîituri, hămăituri, schelălăieli. Nişte fiare lacome sfîşiau un animal rănit sau un hoit şi festinul era în toi. Un animal puternic şi rău ameninţa un alt animal mai mic, care nu se vedea, amîndouă fiind încordate, în pîndă. Ofiţerul a scos revolverul şi a ridicat piedica. Animalul mic ameninţa cu colţi rînjiţi, apoi a dat să muşte, a muşcat — el sau celălalt ? — apoi s-a auzit un icnet scurt, urmat de un zgomot înfundat, zgomotul dinţilor care rup din carne. Din ce carne ? Prinţul l-a oprit pe ofiţer să tragă, deşi el însuşi era cu mîna pe pistolul din buzunar.

— Sînt lupi ? l-a întrebat pe ofiţer.

— Sînt cîini, a răspuns ofiţerul, cîinii de la Malu Roşu.

Cîinii de la Malu Roşu atacaseră probabil un animal bolnav sau rănit, sau devorau un hoit descoperit în pădure.

— Trage ! a poruncit prinţul.

Şi ofiţerul a descărcat în haita neagră toate gloanţele. Apoi, după o pauză, au început lătrăturile, chelălăiturile, urletele. Haita a început a scheuna şi a urla, apoi cînd s-au întors înapoi şi ecourile, pădurea s-a umplut de larmă. Cei doi sergenţi au prins a şuiera strident, încercînd să sperie jivinele cu şuierături. Ofiţerul încărcase între timp butoiul

revolverului cu gloanţe, dar prinţul a socotit gestul de prisos şi s-a retras spre cai.

Ce-a urmat a fost revolta sălbatecilor, nu a sălbătăciunilor pădurii, ci a sălbatecilor din cătun, care s-au deşteptat şi au pornit la luptă. Prinţul ştia ce înseamnă să trezeşti duşmănia cîinilor sălbăticiţi ai cîmpiei şi a încălecat în grabă. A pornit în galop, dar haita l-a ajuns din urmă. A început întrecerea între cîinii sălbateci şi cai, o goană dezordonată în care cailor li s-a cerut să-şi întreacă măsura, să zboare, să fulgere în noapte, galopul înteţind şi sălbăticia din cîini, care păreau acum mai mari, ei creşteau alergînd şi crescînd căpătau curaj. Ei şi-au unit puterea, în marginea unui alt cătun, cu o altă haită de sălbateci, împreună cu care şi-au înfrăţit atacul. Era zadarnic să se tragă cu pistoalele, împuşcăturile ar fi zădărît. Nici nu era cînd — goana devenise dementă, caii prinseseră năluc. Cai şi oameni au trecut în fulger prin marginea unei alte aşezări — o aşezare de bordeie — apoi de-a dreptul peste aşezare, bubuind cu copitele pe acoperişuri. Un nou buluc de fiare a speriat caii, care au sărit în două picioare, acum asaltul unor fiare ţîşnite parcă din pămînt. Apoi din nou fuga, mai năpraznică, în întrecere cu nişte animale din ce în ce mai mari — lupi, apoi şacali, apoi tigri, apoi nişte cămile lătrătoare, una cu întunericul care lătra.

Apoi, brusc, s-a lăsat liniştea şi un singur animal, un animal schilod, a început să urle, undeva înaintea călăreţilor, care goneau acum spre el, dar s-au oprit. Călăreţii se aflau pe undeva prin preajma moşiei Gîrbovi, iar urletul îi întîmpina. Prinţul a oprit calul — alb de spume —, lăsîndu-l să răsufle. A întrebat într-o pauză a urletelor :

— Pe unde sîntem ?

— Pe la Gîrbovi ?

— La Gîrbovi, cum asta ? !

I se părea curios să ajungă într-un loc care nu răspundea nicicum direcţiei spre care galopase — nu spre Bucureşti, ci undeva mai spre sud — de fapt în aceeaşi noapte fără hotar, care îl învîrtea în loc. N-a putut rămîne mult acolo, lîngă poarta conacului de la Gîrbovi, a lăsat calul să răsufle, apoi i-a dat pinteni. Urletele s-au reluat. Acel animal urla acum undeva aproape, urla lung, fără pauză sau cu pauze lungi şi scurte ce sfîşiau urechea.

— Isprăvește cu el ! a urlat ofițerul, care rămăsese în urmă, către unul din sergenți. Şi răcnit : Lichidează-l, ce mai aştepţi !

Prinţul a dat pinteni calului, fără a mai aştepta împuşcătura, care a şi urmat.

Intrînd pe bariera Bucureştilor, el a potolit galopul, apoi a lăsat calul la pas, în pas de plimbare. Cal şi om respirau acum normal. Cîmpia rămăsese în urmă, cîmpia respingea. Prinţul dorea să cumpere o moşie de munte. În aceeaşi noapte, după orele unu, avea să sosească la palat şi primul emisar cu o scrisoare din Chişinău.

Nicolas reacţionase.

IV

Într-o singură dimineață, casa Rășcanu s-a trezit inundată de refugiați — rude, prieteni și cunoștințe din județele moldovene de sud, din județele muntene de la Dunăre, din orașele vecine Capitalei — o lume care căuta o vatră și o streașină de adăpost. Micul dejun, ca punct intim de reunire a familiei, a fost înlocuit cu un dejun în lege, pentru toată această lume, în sufrageria mare. Se fierbeau acum cazane de ceai și cafea, se coceau cozonaci ca la Paște, se deschideau butoaie de magiun, se întindeau foi de plăcintă ca pentru o trupă, se deșertau scrumiere ca după o sesiune la parlament. O grijă în plus o aduceau copiii, fiindcă erau și foarte mulți copii, de toate vîrstele, tîrîți de oaspeți în refugiu, împreună cu bonele, guvernantele și profesorii lor. În sfîrșit, o altă bătaie de cap o reprezentau slugile oaspeților — feciori, cameriste, vizitii, căruțași, rîndași — care se amestecau și se ciocneau cu personalul casei, iscînd tot soiul de încurcături.

Gazdele au făcut tot ceea ce era omenește cu putință pentru ocrotirea acestor necăjiți de lume bună, au inversat destinația spațiilor, au inventat alte spații de locuire, au dat casa peste cap. Cu chiu cu vai a fost salvat și declarat tabu spațiul biroului avocațial, unde domnul Rășcanu continua a rămîne singur și unde se retrăgea foarte des, pentru a medita și a primi. În schimb, dormitoare, holuri, oficii,

culoare, scări deveniseră neîncăpătoare, asfixiate de bagaje şi de tot soiul de obiecte absurde, apucate în graba mare, ca la foc. Caraghios părea un leagăn de grădină, adus de nu se ştie care familie şi plantat în holul mare al casei, ca să încurce pe toată lumea. Se aglomerau, pe unde nu te aşteptai, jucăriile copiilor în adevărate cimitire.

Ca să facă faţă acestei invazii, domnul Răşcanu a dispus şi recuperarea „casei vechi", casa bătrînească pe lîngă parc o modestă construcţie din secolul precedent, folosită pînă atunci ca depozit de vechituri. Aici, în Casa Veche, au fost îngrămădite slugile oaspeţilor şi personalul auxiliar de a doua mînă. S-au pus în funcţiune şi bucătăriile de acolo, inclusiv sufrageria bătrînească, în care nu mai intrase nimeni de un secol şi care arăta ca un muzeu. Unele slugi au fost cazate în podurile grajdurilor — şi acestea neîncăpătoare — oaspeţii pornind în refugiu cu caravane de trăsuri şi căruţe, la grija pentru oameni adăugîndu-se, colac peste pupăză, şi grija pentru animale, adăpostirea, hrănirea şi adăparea animalelor căzute în ospeţie.

Şi aşa cum se întîmplă întotdeauna în asemenea împrejurări, în apele exodului au fost antrenate — fatal — şi figuri necunoscute, una dintre acestea fiind un anume domn Zagudis, un cherhanagiu din bălţile Brăilei, nimerit cu familia şi cu tot calabalîcul în casa Răşcanilor. Aici porţile erau perpetuu deschise, oricine putea intra şi ieşi, ca la han, totuşi, acest domn Zagudis, care apărea zilnic cu nevastă şi copii în sufragerie, nu-i spunea nimic domnului Răşcanu, care s-a văzut silit, în repetate rînduri, s-o întrebe pe Anne :

— Draga mea, te-am tot întrebat, cine este acest domn?

— Dar ţi-am spus, e domnul Zagudis.

Probabil că Anne, care ştia cine e domnul Zagudis, se scutea de o altă explicaţie, iar enervarea avocatului sporea. Neputinţa de a-şi lămuri misterul prezenţei acestui individ în casă — şi ce individ ! îl chinuia pe Răşcanu, care nu izbutea să asocieze cu acea mutră profund antipatică, nici o amintire, nici măcar un singur amănunt edificator. Peste toate, domnul Zagudis mirosea a peşte, în camerele în care el se instalase mirosul de peşte făcea irespirabil aerul, pînă şi lenjeria familiei Zagudis — altminteri

curată — duhnea a pește. În schimb, toată lumea din casă — gazde și oaspeți — se desfătau cu peștele adus de domnul Zagudis, apreciindu-l ca pe o supremă atenție. Domnul Zagudis devenise util, instalînd în casa Rășcanu dictatul peștelui : icre negre — care se slujeau cu polonicul, uriașe șunci de batog — care se tăiau în late și interminabile felii, pană de somn marinată, afumătură de morun și nisetru, chefali uscați și scrumbii murate, plus tot felul de preparate pescărești în ulei de măsline și în mirodenii, foarte ațîțătoare și bune la gust, care scăldau sufrageria în tot soiul de arome exotice, de fapt într-un miros persistent și comun de băcănie. Domnul Zagudis, fără a întreba pe cineva, introdusese la micul dejun și țuica, asigurîndu-i pe cei din casă că numai așa se consumă peștele în Balta Brăilei — cu țuică !

— Cine e, dragă, domnul acesta ? a strigat scandalizat Rășcanu, care nu suporta alcool la micul dejun.

— Dar ți-am spus doar, e domnul Zagudis !

Dar și curtea și atenansele duhneau a țuică, a pește sărat și afumat, a icre și chiar a pește crud. Peștele crud, cînd începe a se descompune, emană un miros de stîrv, or casa domnului Rășcanu prindea a mirosi a stîrv, în combinație cu alcool ordinar. Ducîndu-se către grajduri, să se îmbarce în trăsura care întîrzia să apară la peron, avocatul a observat că și această parte a gospodăriei — de unde veneau emanațiile — era ocupată tot de mărfurile domnului Zagudis, pește și țuică. Împreună cu oamenii lui, niște indivizi bărboși, cu figuri de sălbateci, domnul Zagudis transformase curtea într-un depozit de pescărie semiconservată, ba chiar de pește viu, lîngă grajduri aflîndu-se, pe lîngă lăzi și butoaie, și niște mari sicrie de lemn, în care se zbăteau ca sinucigașii tot soiul de pești. Culmea, pe lîngă aceste căzi cu pește foiau și niște negustori — greci, evrei, români — care se certau cu stăpînul mărfii, cu domnul Zagudis, ca la hală. Toți acești ipochimeni suspecți s-au oprit din ceartă la apariția avocatului, salutîndu-l cu plecăciuni. Domnul Zagudis, pe care Rășcanu l-a țintit cu priviri asasine, a ieșit în fața clanului de negustori și i-a spus avocatului :

— Mai avem de lichidat doar marfa vie și vă prezint conturile. Mi-am dat seama că sînteți foarte ocupat, numai de socoteli nu vă arde. Dar oricînd vă stau la dispoziție !

Domnul Rășcanu a ascultat cu o mină posomorîtă această explicație bizară, după care s-a răsucit și a țîșnit glonț la Anne, ca să-i ceară socoteală :

— Draga mea, ce conturi avem noi cu acest domn Zagudis ?

— Dar e vorba, Alec, despre contul bălților tale de la Dunăre. Doar tu le-ai dat în arendă domnului Zagudis, ca să nu stea nefolosite.

— Dar cînd ? a întrebat el, foarte derutat.

— Cum cînd ! Acum patru ani, cînd ai fost în campania de alegeri la Brăila. Domnul Zagudis, mi-ai spus-o chiar tu, ți-a asigurat mandatul în parlament, împreună cu oamenii lui. El s-a scuzat, cum a sosit, că nu ți-a prezentat pînă acum socotelile, dar e și vina ta.

— Vina mea ?

— Desigur. Uite-așa ni se scurg printre degete toate.

Domnul Rășcanu n-a prelungit lămuririle, s-a grăbit să plece spre Parlament, dar surpriza neplăcută adusă de prezența lui Zagudis în casă s-a adîncit și s-a accentuat prin noi amănunte. Scena cu peștii vii, vînduți în curtea casei Rășcanu, scenele cu peștii morți, afumați, sărați, marinați — care invadaseră bucătăriile și sufrageriile, i-au dat avocatului o stare de maximă scandalizare. „— Bine dragă, ar fi trebuit să-i spună lui Anne, dar noi nu sîntem negustori ! Ceea ce se petrece acum în casa noastră ține de penibil. Neam de neam, cei din familia noastră n-au vîndut nimic, au dăruit, au făcut cadouri, dar nu s-au ocupat cu negoțul, care are, te rog să mă crezi, ceva imund și infamant. Uită-te la mutra domnului Zagudis !"

Domnul Zagudis n-avea totuși nimic infamant, nici pe figură și nici în ținută. Era un tip oarecare, la prima vedere chiar șters, singurul semn distinctiv era gura cărnoasă, cu dinți sănătoși pe care și-o punea în valoare cînd mînca și cînd rîdea, făcînd să se vadă — cînd era cazul și cînd nu — niște măsele îmbrăcate în aur. Încă și mai îmbrăcată în aur era dantura consoartei domnului Zagudis,

o matroană care mînca cu zgomot, clefăind, pocnind oasele puilor fripţi în măsele, ca să le sugă măduva, lingînd oasele, aşchie cu aşchie, scoţîndu-le din gură cu degetele şi depunîndu-le cuvinciios pe marginea farfuriei. Doamna Zagudis, o giamală de femeie, era încă şi mai respingătoare în timpul mesei, cu cotcodăcelile ei de cloşcă, prin care îşi aduna, mustra, administra progenitura. „— Iorgule, cască guriţa, mamă !“ Sau: „— Petrache, şterge-te la nas, vrei să-ţi cadă mucu-n farfurie ? !“ Acel Petrache, prîslea familiei, s-a-necat o dată cu un os, tuşind, scuipînd, dîndu-şi ochii peste cap, doamna Zagudis a început să ţipe, dar n-a lăsat pe nimeni să se apropie de plod, tot ea i-a scos osul din gît, arătîndu-l apoi victorioasă la toţi musafirii. Probabil că nimeni dintre musafiri nu-şi explica — nici nu puteau să-şi explice ! — prezenţa familiei Zagudis în casă, fie şi acum, la vreme de război, cînd orice calamitate putea fi admisă. Domnul Zagudis, la rîndu-i, se băga în vorbă, emitea opinii, discuta politică, nimerind cel mai adesea cu oiştea-n gard, individul fiind probabil expert în afacerile lui, dar cu totul primitiv ca gîndire, dispus să se întoarcă mereu şi mereu asupra isprăvilor lui din baltă. Oricîte concesii ar fi fost înclinat Răşcanu să facă spiritului popular, nu-l putea admite pe Zagudis cu nici un chip. Acesta nici nu pricepea nimic din cele ce se întîmplau în lume, nimic decît pescărie şi peşti. Chiar invazia armatelor ruse, care începuse, a fost tradusă de Zagudis în altceva, după capul lui, în invazia de primăvară a peştilor, singurul lucru care îl obseda.

— Domnilor, a început el, tot la micul dejun, anul ăsta cel puţin e de speriat cu peştii. Nu ştiu ce ne facem. Dunărea debordează icre, dacă-mi permiteţi să mă exprim aşa. Rog doamnele să mă ierte, c-acum spun una şi mai şi. Cît priveşte lapţii, vă rog să mă iertaţi, doamnelor, Dunărea e albă, clocoteşte de lapţi, parcă s-ar bate smîntîna pe ape, ori s-ar scutura flori sau stele. E ceva aproape greţos, vă rog să credeţi, nu se ştie de unde dracu scot din ei somnii, nisetrii, morunii şi crapii atîţia lapţi. Şi e o fierbere şi un clocot !... Put bălţile ca hergheliile cînd dă strechea-n armăsari şi-n iepe, ba chiar mai abitir, că bătaia peştilor e încă mai năprasnică, te sperii cînd vezi peştii intraţi în

călduri, pînă sar ca apucații afară din apă, de mor pe maluri. Peste pești vin păsările, care se reped să-i sfîșie. Păsările vin taman la clipa asta, cu sutele de mii. E o fierbere și-n văzduh, o vînzoleală și-o bătaie de aripi de ia foc aerul, dacă pot să mă exprim așa.

Apoi covîrșit de cîte știa sau văzuse, Zagudis s-a întors spre Anne — de ce spre ea ? ! — țintind-o pe doamna Rășcanu, ca să-i smulgă parcă o confirmare :

— Doamnă, știți ce e un bărbat, nu ? Știți și ce este o femeie ! Ei bine, Dunărea e și bărbat și femeie deodată, cînd intră-n revărsări. Închipuiți-vă Dunărea !...

Anne s-a oripilat, rămînînd fără glas. Ea nu putea vedea Dunărea astfel. Zagudis s-a oprit și el, sleit, mînjit cu icre pe la gură, negăsind mijloace cu care să mai dea seama de ceea ce văzuse. De fapt ceea ce povestea Zagudis ținea de nebunie. Un asemenea subiect ca rutul peștilor, din primăvara războiului, făcea țăndări spiritul pudibond al mesenilor și Rășcanu a încercat să-l întrerupă pe cherhangiu. Dar ceilalți oaspeți erau curioși, ba chiar exaltați.

— Chiar, domnule, a intervenit un domn, nu mi-aș fi închipuit că peștii, la dragoste...

— Păi stați să vă spun ! s-a dezlănțuit din nou cherhangiul. E culmea ce fac...

Acest „e culmea !“ a ridicat temperatura micului dejun la suprem ! Anne a sărit la timp, foarte prompt.

— Domnule Zagudis, vă rog ! a cerut ea. Aici sînt și copii !

— Da, da, aveți dreptate, a convenit Zagudis să întrerupă povestea, care devenea din ce mai scandaloasă. Totuși el a continuat, dar la altă cheie : Tocmai de aia am și cerut pardon, fiindcă vă spun, pe cuvînt de onoare, ce se petrecea anul ăsta la Dunăre e nemaipomenit. Și după o pauză, cu ton filosofic : Se zicea într-o vreme, parcă la Biblie, că peștii, pe cît sînt de mulți, or să mănînce oamenii. Un chit l-ar fi și mîncat, cică, pe cineva, pe un sfînt. Ei bine, domnilor, vă spun eu, a sosit vremea cînd peștii or să ne-nghită pe toți. Eu unul nu mă tem nici de ruși, nici de turci, mă tem de pești. Dacă nu-i pescuim, dacă nu-i culegem cu năvoadele, dacă nu-i lovim cu măciucile, din cauza evenimentelor, o să fie prăpăd, sfîrșitul lumii.

în sfîrşit şi un sfîrşit al lumii, oferit tot de cherhangiu, care devenise şi profet. Răşcanu nu-şi închipuia un asemenea sfîrşit absurd al lumii — omenirea devorată de peşti —, el a rîs de povestea cherhangiului, care a pus capac, evocînd şi nişte revărsări de ape, cu mari distrugeri, „ca pe vremea potopului", amănunt care a înfiorat adunarea.

— Domnilor, a mai spus Zagudis, cu Dunărea nu-i de joacă !

Avocatul a isprăvit micul dejun cu o foarte pronunţată silă, mai întîi faţă de produsele pescăreşti etalate pe masa familiei, apoi pentru cel care le livrase, Zagudis, care tocmai se scutura de firimituri. La fel de urît mai mînca doar Theo, care, din fericire, lipsea.

După masă, domnul Răşcanu i-a cerut doamnei eliminarea definitivă a peştelui din meniu şi descotorosirea de toate produsele aduse din bălţi, mai ales de icre, lucru care s-a şi făcut cu ajutorul lui Garussi, secretarul avocatului, mare amator de pescării de orice fel, lacom de peşte ca o pisică, amestecat precis în socoteli necurate cu oamenii cherhangiului.

Zagudis mai avea însă încă un cusur : de la o vreme îşi dădea ifose de intim al casei, de om cu care stăpînul locului avea afaceri importante, financiare dar şi politice, cherhangiul instalîndu-se cu de la sine putere, mai ales seara, în biroul avocatului şi lăţindu-se la taifas cu acesta. Într-o seară l-a întrebat pe Răşcanu :

— Cetiţi „Românul" ? !

„Românul" era jurnalul domnului C. A. Rosetti, o foaie liberală imundă, în viziunea domnului Răşcanu, pe care acesta o ignora, cu patron cu tot. Cum ar fi putut el să citească „Românul", să-i vadă măcar şi literele ?! Domnul Zagudis încurcase precis adresele, el ar fi fost bun la liberali, de vreme ce citea „Românul". Primul impuls al lui Răşcanu a fost să-l dea pe Zagudis afară, dar individul nici măcar nu realiza că făcuse o gafă, el insista :

— Ehei, ce se scrie în „Românul" ne unge la inimă !

Da, avocatul trebuia să curme cu acest ins. Pentru chestiunile financiare, pendinte între cei doi, Răşcanu îl delegase pe Garussi — împreună cu acesta s-au şi lichidat conturile —, dar individul vroia conversaţie, în curînd el ar fi

urmat să-și întindă și rufele pe gardurile casei Rășcanu, cămășile de noapte, atît de impudice la mahala : cămașa lui — cu prohab închenărat în albastru, cămașa ei — cu despicătură închenărată în roșu, amîndouă umflate de vînt și dansînd prin aer ca două steaguri liberale. Era cert că individul se prezenta, peste toate, și drept un client politic al deputatului, lucru și imposibil și inadmisibil — imposibil fiindcă deputatul nu cultiva asemenea inși, inadmisibil prin faptul că dintr-o asemenea tagmă se recrutau de obicei liberalii, numai oamenii lui C. A. Rosetti și Brătianu. Inclusiv niște hîrtii, niște jalbe, pe care cherhangiul i le-a trecut avocatului, în aceeași seară, aveau ton și stil liberal. Într-una dintre aceste jalbe, care i se adresa lui Rășcanu — și ca deputat și ca avocat — se scria :

„Domnule Deputat,

Ca cetățean, comerciante și proprietar, domiciliat în comuna Știrbeiu, din județul Ialomița, sînt silit a pune la cunoștința Dvoastră actele barbare ce s-au făcut de turci în averea mea de cînd ei s-au înverșunat și văzură că rezbelul ce li s-a declarat de Rusia este cu adevărat o realitate contra lor.“

Ceea ce urma era demn de a figura în „Românul“, nicicum într-o jalbă :

„Auzeam pe părinți și am cetit chiar în istorie de cruzimile și grozăviile ce făcea această națiune în timpii vechi, dar totuși uitîndu-mă la civilizațiunea ce s'a estins la toate popoarele, păream a fi pus în dubiu crezînd că nu o să fie capabilă a-și permite să facă jafuri și cruzimi, chiar și la noi, să ne calce adicătelea fruntariile, contra dreptului ginților și al resbelului, cîtă vreme Românii nu aveau resbel cu ei (bunăoară cum s'a întîmplat în județul nostru, la comuna Piua Pietri, situată pe malul Dunării, cînd un monitor turcesc a distrus pichetul unde se găsea niște soldați grăniceri omorînd pe unii din ei), căci România poate că nici nu vrea a răspunde cu tunul în apărarea dreptului și existenței sale, și poate că încă s-ar abține, dacă, în încăpățînarea lor turcii n'ar fi comis acte ca bombardările în diferite localități, orașe și sate, care nu le mai țin minte, și cu drept cuvînt uit cînd văz că o națiune ca otomanii îmi prădează averea ne-maiținînd socoteală că Dunărea este încă

deschisă pentru noi, Românii, conform drepturilor internaţionale, şi cine se aştepta ca ei să captureze atîtea vase cu producte şi alte materialuri încărcate din scumpa şi glorioasa noastră Românie, cînd se zice că au proclamatără şi ei o Constituţie care acum înţeleg că la ei se scrie numai pe hîrtie, iar nici de cum să devie o realitate."

O ! dar autorul jalbei era bun nu numai de redactor la „Românul", ci chiar de deputat !

— Dar ce vrea acest domn ? a întrebat Răşcanu, iritat.

— Cetiţi mai departe ! l-a îndemnat Zagudis.

Răşcanu nu mai putea parcurge compoziţia imposibilă, în care se vorbea de „capitalul de care dispun din mica mea copilărie", de „spolieri arbitrare şi ilegale", dar Zagudis insista. Se părea că cherhangiul pricepe stilul jalbei, că chiar gustă acest stil, neînţelegînd cum de Răşcanu rămînea indiferent. Avocatul a mai citit :

„Nu cred că ruina vreunui român, aşa cum sînt eu, să fie indiferentă patriei de care aparţin, ca insultele şi aroganţa unei asemenea abominabile naţiuni să lase indiferinte populul român. Iată de ce, Domnule Deputat, voiesc a mă plînge cu suspinare..."

— Dar de ce-mi adresează mie această „suspinare" ? a întrebat Răşcanu, aruncînd hîrtiile.

— Ca deputat !

— Păi, asemenea „suspinări" trebuie adresate parlamentului sau guvernului. Aici este implicat statul, a precizat Răşcanu. Statul, şi nu un particular, este dator să riposteze, să facă otomanilor război !

— Păi asta cere şi suspinantul ! Să li se facă, domnilor, otomanilor război.

— Văd aici şi o listă, de daune. Asta pentru ce ?

— Pentru dumneavoastră, ca avocat. Cînd o fi şi-o fi, de-o fi pace, proprietarul le pretinde otomanilor, prin avocat, să-i achite daunele !

— Domnule Zagudis, a sărit Răşcanu, cu o profundă jignire. Dar ţara suferă, în curînd poate România va fi în situaţia de a vărsa sînge. Omul acesta, bun cetăţean român, domnu... — şi Răşcanu a căutat numele petiţionarului printre hîrtiile de pe birou — acest domn doar la atîta se gîndeşte, la nişte daune ? !

Era clar, în viziunea lui Zagudis, că deputatul nu pricepea ce se petrece pe pămînt și asta poate fiindcă nu citea „Românul". El i-a întins totuși lui Rășcanu și o altă hîrtie, un proces-verbal de constatări de daune, într-un alt caz, în care se spunea, în limbajul cel mai oficial cu putință :

„Noi, Pricop Custură, ajutorul de primar al comunei Gura Gîrlei, plasa Balta, județul Ialomița, consecințe apostilei Dlui Primar al acestii comune, pusă pe suplica Dlui Nae Sandu Urlui, arendașul acestei moșii, prin care arată că de la curtea ce are în balta de vis-à-vis de cetatea Hîrșovei, dupe teritoriul turc, i s-au luat patru mii oca pește proaspăt..."

— Iar pește ? a strigat Rășcanu oprindu-se din citit, cu oroarea peștelui în nări.

— Stați că sînt și oi ! a răspuns Zagudis. Cetiți mai departe !

Urma mai departe și o poveste cu oi. Din comuna Piua Petri și din comuna Giurgeni, în dosul pichetului Cetățuia, porniseră înapoi spre munte niște mari talazuri de ovine, alungate de război, vreo două sute de mii de capete, dintre care cîteva mii fuseseră răpite de otomani, chiar la Vadul Oii. Economii de vite, niște mocani transilvăneni, înșirați cu numele în procesul-verbal, depuneau plîngere la stăpînirea română, din nou „contra turcilor", cerînd apărare și daune. Povestea era cu mult mai gravă, oile nu mai erau un produs spontan al naturii dunărene, ci un produs al muncii și al chiverniselii, care se cuvenea apărat. Pe Rășcanu nu plîngerea — foarte sobră — îl impresiona, nu atît furtul, cum fuseseră multe în cursul timpului, ci nămolul de ovine, uriașele talazuri de oi puse în mișcare pe toată Cîmpia Română. Dar unde se pitiseră, pînă atunci, asemenea averi, de care nu știa nimeni — el unul nu știa ! — pe care doar războiul le ridicase la vedere, într-un spectacol ce covîrșea închipuirea.

— Bine, a mormăit el, dar unde au stat, domnule, oilea astea pînă acum ?

— Pe pămînturile dumneavoastră ! a răspuns cherhangiul. Păi nu știți c-ați arendat pămîntul din baltă, ca imaș, la ardeleni ?

După bălţile de peşte, de care Răşcanu uitase, apăruseră acum şi nişte imaşuri, cu sute de mii de oi, despre care avocatul din nou nu-şi amintea. Era oare un om bogat ? Erau probabil bogaţi cherhangiii şi economii de vite de pe pămînturile lui, această lume primitivă şi lacomă, tot acum ieşită la vedere ! Ar fi urmat acum, după toate, să se trezească pe cap şi cu turmele de oi — care nu-i aparţineau, desigur, dar care ar fi umplut Bucureştii cu sunete de tălăngi, cu hămăit de cîini şi cu nămoluri interminabile de balegă. După peşti, oile !

— Domnule Zagudis, a început Răşcanu, chestiunea dezastrelor de la Dunăre va trebui ridicată în Parlament.

— Asta spunem şi noi !

— E o chestiune care depăşeşte un ins, după cum ţi-am spus-o, chestiunea priveşte statul.

— Da, dar vă priveşte şi pe dumneavoastră ! Noi vrem să vă arvunim din timp, pentru cînd o fi !

— Cum să mă arvuniţi ?

— Adică să vă tocmim pentru proces.

— Proces ?

— Procesul de daune de după război !

— Păi nici n-a început bine războiul.

— Ba a-nceput. Şi privindu-l pe Răşcanu cu ochi de geambaş, aşa, ca între oameni de aceeaşi condiţie : Onorariul ar fi destul de bun. Il socotim după averile puse în joc

Răşcanu s-a ridicat, concediindu-l pe cherhangiu. Rămas singur, retrăgîndu-se apoi în dormitor, n-a putut aţipi. S-a muncit să adoarmă — a deranjat-o şi pe Anne —, dar n-a dat geană pe geană pînă la ziuă. Pe avocat îl cuprinsese îngrijorarea nu atît de război — războaie mai fuseseră pe lume ! — cît de această lume pe care evenimentele o scoteau la lumină. Domnul Zagudis reprezenta o putere care nu era de dispreţuit. Cherhangiul avea şi o moşie în zona de deal, la Buieşti în Argeş, pusă sub titlul unor surori ale lui, domnişoarele Zagudis, avea probabil şi bani în bănci, ceea ce Răşcanu nici nu putea visa. Avocatul împrumuta, cu dobînzi grele, ca să facă faţă cheltuielilor casei, o casă în care pătrunsese — ca oaspete nechemat — chiar domnul Zagudis. Situaţia era complexă şi confuză, jenantă şi ciudată pentru el. Oameni ca Zagudis, în fond

alegătorii lui din zona Brăilei, nu numai că-i veneau pe cap, dar acum îl împingeau și într-o poziție politică radicală, încercînd să facă din Rășcanu omul lor, „să-l arvunească". Pentru așa ceva era mai potrivit Garussi, secretarul lui de tribunal sau oricare altă lichea de club politic, gravitînd în jurul gazetei „Românul". Sau de ce nu, patronul gazetei !

A doua zi la Parlament, într-o atmosferă de furtună, Rășcanu avea să afle despre decretul de mobilizare generală. Se făcuse încă un pas spre război. Avea apoi să voteze legea rechizițiilor, avea să subscrie la un fond pentru spitalele de răniți, avea să consimtă la mobilizarea Guardei Naționale. Evenimentele se rostogoleau, în sensul dorit de cherhangiii, oierii, cherestegiii și orzarii de la Dunăre, de zarafii și băcanii din București, de toată caracuda liberală, inclusiv de acest Zagudis, un rătăcit la conservatori. Acolo, la parlament, lui Rășcanu îi venea să strige : „— Domnilor, dar opriți-vă o clipă, luați-vă măcar o clipă de răgaz ! Ne aruncăm într-un joc care ne va depăși ! Așteptați, măcar o clipă, să se precizeze atitudinea poporului !" Rășcanu avea încredere în popor, îi plăcea chiar și s-o afirme. Popor însemna, pentru el, prudență, cumințenie, echilibru. Două clase i se păreau lui Rășcanu a fi prudente și echilibrate : aristocrația și țărănimea — nu „talpa țării", cum spuneau liberalii, care agitau în văzul lumii „laba desculță" ci țărănimea, ca forță fundamentală a statului, deci ca o forță care, fiind fundamentală, nu putea fi decît conservatoare. Numai aristocrația și țărănimea reprezentau statul, în viziunea lui Rășcanu, un stat care n-avea nevoie de democrație — statul funcționînd după principiile unei „democrații naturale", al cărei model îl dădeau stupii de albine și mușuroaiele de furnici sau, la scara umanității, Republica Romană, în primul stadiu al acesteia, cînd nu apăruse încă „cezarismul". Așa stînd lucrurile, Rășcanu era, desigur, un „democrat", nu și un liberal, el detesta absolutismul monarhic, deci țarismul, papalitatea, Imperiul Otoman așa cum detesta însă și Revoluția Franceză, Comuna din Paris, liberalismul, orice formă de „anarhie". Dar era oare timpul ca la Parlament să se facă teorii, avea cineva timp de asta, mai ales într-o adunare dominată de liberali ! Culmea, pe

Zagudis îl avea şi în casă. Singura salvare a lui Răşcanu era să scape de Zagudis, măcar de el, de clanul lui! Rămînînd pînă noaptea la Parlament, la întoarcerea acasă, el i-a cerut lui Anne să se pregătească de mutare.

Impachetarea a început în cursul nopţii, supravegheată, cu priviri speriate, de Anne, comentată de tante Clotilde cu multe şiruri de cruci şi mătănii, dusă la capăt cu ajutorul personalului, care muncea orbeşte, spărgînd, stricînd, împrăştiind, furînd. S-au trezit şi oaspeţii, care şi-au dat seama că evenimentele devin catastrofale, de vreme ce şi gazdele se pregătesc de drum. S-a ivit în capul unei scări chiar şi domnul Zagudis, buimac, în cămaşa lui de noapte cu prohab închenărat cu albastru, luînd act de noul pericol care se contura ; a apărut apoi şi doamna Zagudis, şi întreg clanul lor.

— Iorgule, Petrache, veniţi la mama !

Alec Răşcanu, cu cea mai sobră voce, i-a notificat lui Zagudis că va trebui să plece din casă.

Încă un fior de nelinişte l-a străbătut pe Răşcanu în zori, cînd şi-a amintit că, la Parlament, în întreaga zi cît stătuse la dezbateri, Kogălniceanu — omul cel mai cumpănit din echipa liberală — lipsise de la banca guvernului. Demisionase oare ?

Ministrul de externe lipsise într-adevăr toată ziua de la Parlament, unde ar fi trebuit să se afle, fiind reclamat din nou la ministerul pe care-l conducea. De cîteva zile, conu Mihalache nu mai putea părăsi ministerul decît foarte rar, atunci cînd era convocat la palat sau la reuniunile de urgenţă ale guvernului. Între timp, fusese silit să acorde şi o conferinţă de presă pentru jurnaliştii străini, care ţineau sub ocupaţie saloanele de la Externe, pîndind toate mişcările ministrului şi recurgînd la cele mai neaşteptate mijloace ca să pătrundă la el. Conferinţa de presă fusese necesară pentru a se lămuri sensul retragerii de la Calafat, de fapt navigaţia guvernului, în împrejurarea dată, printre Scylla şi Caribda.

Conferința de presă — singurul mijloc pe care îl avea guvernul pentru a informa opinia publică — fusese cu atît mai curioasă cu cît ministrul de externe nu credea în soluția aleasă de primul-ministru în noaptea de 12 aprilie. Soluția lui Brătianu punea totul sub semnul riscului, or întrebarea lui conu Mihalache, ca istoric mai ales, era aceea dacă țara trebuia să riște totul ! Odată pusă această întrebare, ministrul de externe și-a și definit rezerva față de primul-ministru. Acesta lucra îndrăzneț, ca în tinerețe, cînd nimic nu era de pierdut, cînd nici măcar nu era făcută unirea celor două țări românești. Ce putea risca pe atunci România, care era doar o nălucire, un tablou mirific, strălucind doar în mințile insurgenților și pe pînzele unor pictori care o imaginau ca pe o zeiță cu o flamură în mînă ? Acțiunea de la '48, în care se avîntase și el, nu punea totuși în joc mai nimic. Pe atunci se putea lucra temerar, după legea insurgenței, adică fără chibzuință. Cine riscă într-o acțiune de insurgență ? Doar insurgenții. Sînt singurii care ajung cu capul sub ghilotină, în frînghia spînzurătorii sau în exil, cum ajunsese și el. Dar insurgentul devenit om de stat girează un stat și îl garantează. Persoana lui Cuza gira Unirea și garanta Unirea. Pentru Unire tînărul Kogălniceanu luptase temerar, fiindcă nici atunci nu se punea în joc totul, neizbîndirea Unirii — prin absurd — nu anula existența celor două țări românești, care tindeau să fie una singură. Cel mult visul unirii se amîna.

Cu totul altfel însă au apărut lucrurile după Unire, cînd existența noului stat trebuia apărată, ferită de primejdii, de răvășiri interne, de capcana conflictelor dintre marile puteri. Noul stat s-a creat abia de atunci înainte, prin forme noi și prin reforme, pe care el, ca sfetnic al lui Cuza, le și inițiase, împreună cu o întreagă echipă. După Unire, Kogălniceanu și-a dat primul seama că nu poate exista un stat fără cetățeni. Or, cum majoritatea locuitorilor — țăranii — nu erau cetățeni fiindcă nu aveau pămînt, Kogălniceanu, ca sfetnic al lui Cuza, a impus boierimii reforma agrară, înfăptuind împroprietărirea. Un stat s-a întărit atunci printr-o reformă, izbîndită printr-o lovitură de stat. Au urmat și alte reforme care au întărit statul și l-au făcut puternic așa cum era — cu

drumuri de fier, cu porturi la Dunăre, cu comerț și manufacturi, cu școli, spitale și armată. Era puțin în perspectiva timpului, era mult pentru numai optsprezece ani. Acest mult-puțin cît era se cuvenea oare a fi pus sub semnul anulării ?

Ieșind de la Palat și întorcîndu-se acasă, ca să se schimbe, pentru conferința de presă, conu Mihalache a meditat la ideea de risc. El însuși nu-și refuzase riscul persoanei și riscul averii. Chiar colecția de tablouri, manuscrise, obiecte de artă, la care ținea ca la ochii din cap, stătuse în mai multe rînduri sub primejdie. Era oare acum prea bătrîn ca să încerce riscul sau lucrurile din jur, de care se legase, îl opreau de la aceasta ? Fiindcă dacă turcii intrau, prin poarta deschisă de Cernat la Calafat, războiul se muta fatal pe teritoriul român, războiul se putea prelungi pînă la sfîrșitul secolului, nu Balcanii, ci acum și Carpații urmau a deveni un mauzoleu de oase. Conu Mihalache, în locul în care se afla — colecția de tablouri și obiecte scumpe, din anexa casei — vedea acest mausoleu.

Cîteva pînze, ascunse în penumbră, printre care și un Cranach pe un subiect de apocalips, de curînd achiziționat, îi întăreau acest sentiment, îl făceau să-l vadă. Pe el, pe conu Mihalache îl exaspera în acea clipă lipsa de imaginație a lui Brătianu — lipsa de imaginație în genere a omului politic — care nu vede dincolo de lungimea nasului și se lasă dominat de impulsul clipei. Ce era dincolo de clipă ?

O îndelungă experiență a vieții îl învățase pe conu Mihalache nu numai cu ideea de risc, dar și cu prudența. Toți bărbații din generația sa știau a călări pe mai mulți cai și a-i schimba din mers. Știau și a descăleca, a sări din căruță cînd da să se răstoarne, așa cum știau a pune umărul la roată cînd carul se-nfunda, procedînd nu boierește, ci țărănește. Boieri sau țărani, toți își făceau casa cu două ieșiri și toți aveau pe aproape căruța cu două oiști. Mai știau și s-o ia din nou de la capăt cînd toate se-ncurcau, să scoată rod din piatră seacă, să renască din cenușă, detestînd falimentul, strecurîndu-se haiducește printre dezastre. Dar acum clipa nu oferea nici o ieșire, iar dincolo de clipa următoare, dezastrele se aglomerau într-un sin-

gur dezastru, cum spusese Docan, un om prost, dar cu instinctul sigur al nenorocirii.

Totuşi Docan nu demisionase. Nici Câmpineanu. Nici Chiţu. Nici măcar Cernat, căruia îi revenea executarea ordinului. Brătianu sau ei înşişi se convinseseră că trebuiau să existe ca stat, în frunte cu prinţul, cel mai inocent în istorie dintre toţi.

Un junghi în zona renală îl sîcîise, încă din timpul şedinţei de la palat. Acum junghiul se accentuase, conu Mihalache simţea nevoia să scoale slugile şi să le ceară nişte cărămizi fierbinţi. În vastul salon cu tablouri era frig, chiar el interzisese personalului să aprindă foc, pentru a nu schimba temperatura naturală, aceeaşi ca şi în bazilicile şi pinacotecile în care se păstrau picturi vechi, măsură de conservare totuşi nefericită, fiindcă pînzele se scorojeau, iar mobilele se uscau, crăpau, pocneau. Aceleaşi obiecte scumpe sufereau şi primăvara, la umezeală. Ca să diminueze stricăciunile, stăpînul odoarelor inventase nişte remedii farmaceutice pe care le aplica cu mîna lui : el ungea din cînd în cînd pînzele cu ulei de in subţiat cu spirt, astupa crăpăturile din mobile cu răşini şi cleiuri, îngrăşa cu unsori cotoarele cărţilor vechi şi scoarţele incunabulelor, chituia vasele cu aluaturi de ipsos, sacîz şi sidef, după care lustruia suprafeţele cu cîrpe şi perii. Cu asemenea cîrpeli, chituieli, lustruieli, ca să păstreze aparenţele, se îndeletnicea conu Mihalache şi în munca de ministru, unde totul de la o vreme pocnea, crăpa, se sfărîma, mai ales în materie de buget şi de politică externă. Ar fi trebuit un nou suflu, un vînt de reformă, un avînt pe care nu le puteau asigura decît o nouă epocă de renaştere. Să fi fost obligatoriu ca o asemenea epocă să debuteze printr-un risc ? Era fatal ca acest risc să-l implice pe el ?

În ceea ce privea îngrijirea colecţiei, conu Mihalache făcea tot ce trebuia cu mîinile lui. Slugile n-aveau voie să se atingă de obiecte, conu Mihalache era poate singurul boier din România care presta muncă fizică şi încă o muncă ingrată, munca de fată-n casă printre lucruri gingaşe. Spaţiul colecţiei arăta ca un atelier de pictor combinat cu un magazin de anticariat în care s-ar face şi reparaţii, iar mirosurile de chimicale, aromele ingrediente-

lor, izul de lucruri vechi displăceau oricărui vizitator, nu și stăpînului care se înviora în această atmosferă. Departe de a fi un maniac al anticăriilor, conu Mihalache cultiva obiectele vechi — tablourile, mobilele, văsăriile, cărțile, armele — nu cu bigotism, ci cu sentimentul că salvează, că e custodele unor tezaure care altfel s-ar pierde, mai ales într-o țară în care toate bunurile se făceau praf măcar o dată la o generație. El însuși își risipise colecțiile în cîteva rînduri, avînd senzația că-și pierde memoria, că devine amnezic. După revoluția de la '48, după persecuție și exil, tînărul Kogălniceanu a fost silit să-și pună singur la mezat colecția de manuscrise, chiar corpusul de cronici și acte privind țările române. Nu s-au ivit amatori, cu toată publicitatea ostentativă pe care a făcut-o prin gazete. Primind între timp o moștenire, s-a prezentat singur la licitație și și-a autoachiziționat comorile, aducîndu-le din nou în casă. Ar fi urmat acum să sacrifice iar colecția la care slujise un amar de ani ?

Conu Mihalache a sunat feciorul, a cerut un ceai fierbinte, a trecut din colecție în birou. Junghiul din șale nu ceda, dîndu-i un rău presentiment. Era limpede că va trebui să suspende în anul '77 cura la băi, în străinătate, mulțumindu-se a-și aplica un tratament între casă și minister, dacă între timp Bucureștii ar mai fi existat. Oricum, în eventualitatea mutării conflictului armat la nord de Dunăre, cum se prevedea, tablourile trebuiau strămutate — unde ? —, probabil peste munți, la Sibiu. Conu Mihalache întreținea niște bune legături cu sașii de la Brașov și Sibiu — unii anticari de acolo îi furnizau obiecte de artă — în caz de dublă invazie, ruso-otomană, altă scăpare pentru colecție nu era decît în depozitele de peste munți, aflate sub protecția coroanei habsburgice. Dar putea să facă un asemenea gest, tocmai el, acum cînd toată boierimea se pregătea de fugă ?

Lui conu Mihalache nu-i mai rămînea decît să-și pună în ordine hîrtiile — cataloagele colecției, actele de proprietate, manuscrisele — ultimele hîrtii, cele care îl asigură pe orice om în fața eternității. Dar acestea erau puse întotdeauna în ordine în cazul lui, iar ideea că eternitatea îl respinge, că pentru eternitate nu mai putea face nimic — totul fusese făcut ! l-a indispus pe conu Mihalache,

care trebuia să se întoarcă în clipă, oricum s-ar fi înfățișat aceasta.

S-a și grăbit apoi spre minister, unde antecamera sa era asediată de jurnaliști. Tirul acestora a început de la intrare :

— E adevărat că guvernul se mută într-un oraș de munte ?

— Domnilor, guvernul rămîne pe loc.

— E adevărat că prințul părăsește capitala ?

— Domnilor, prințul rămîne în capitală.

— Chiar și în caz de invazie ?

— Chiar și în caz de invazie.

— Ce vă asigură ?

— Armata.

Conu Mihalache și-a jucat rolul cu bărbăție, deși spaimele îl gîtuiau. Pentru o asemenea confruntare ar fi fost poate mai bun un C. A. Rosetti, care ar fi jucat încă și mai dezinvolt, uluînd prin replici prompte și prin formule. Una dintre „formulele" lui C.A.R., debitată în timpul consiliului de coroană din martie, a fost repetată de conu Mihalache, în timpul conferinței de presă, cu indicarea autorului : „Nu mă-ntrebați ce sper, pentru că știu că trebuie să luptăm, chiar cînd sîntem siguri de neizbîndă". Întrebarea care a fos pusă imediat ministrului de externe, de un gazetar italian, a fost :

— Și sînteți siguri de neizbîndă ?

— Ba sîntem siguri de izbîndă.

Jocul de la conferința de presă n-avea nici o acoperire. Prin acțiunea de la Calafat se forțase riscul absolut — turcii puteau să intre din clipă în clipă — fără ca rușii să trimită vreun răspuns, iar după conferința de presă a urmat golul, așteptarea dinspre ambele părți, disperarea. În sfîrșit noaptea, tîrziu, răspunsul de la Chișinău, emisarul trimis de marele duce. Scuzele ! Pe această bază, într-un deplin respect al Convenției, pe care ministrul de externe o semnase, se putea pune problema intrării României în război și a cooperării cu rușii. Se putea acum închide poarta dinspre turci.

Conu Mihalache n-a avut însă cînd să respire, fiindcă în aceeași noapte, paralel cu mesajul de la Chișinău, a sosit și o depeșă, de la Constantinopole, semnată de minis-

trul otoman de externe. Acesta notifica insolent Bucureștiului starea de război cu Rusia, cerînd domnitorului țării să ia măsuri de apărare împotriva rușilor, împreună cu pașa din Rusciuk. Ca și odinioară, cînd un prinț domnitor român era tratat ca un subordonat, pus la cheremul unui pașă. Ca și odinioară, dar cu spaimă față de reacția românilor, față de surprizele pe care spațiul locuit de ei le putea oferi. Acest spațiu juca spre ambele părți.

Abia acum conu Mihalache a respirat. El a respins nota otomană cu satisfacție, simțind că stăpînește hățurile politicii. Poarta de la Calafat s-a închis, printr-un nou ordin. Brătianu jucase tare. Și izbutise.

La Chișinău, reacția promptă a marelui duce Nicolae față cu retragerea de la Calafat n-a fost străină de intervenția generalului conte Ignatiev, de priceperea acestuia în a descîlci chestiuni imposibile. „Chestiunile imposibile" erau domeniul lui, mai mult decît atît, contele se afla și pe teritoriul lui predilect, el lucrînd ani în șir în spațiul balcanic și dunărean, cunoscînd bine popoarele din această zonă și pe reprezentanții lor, cu unii dintre aceștia colaborînd în diverse ocazii, mai ales la Constantinopole, unde Ignatiev fusese ambasador pînă în februarie. Contele știa că în păienjenișul afacerilor dunărene nu se intră cu cizma — oricît ai fi de tentat — ci cu mîinile sau și mai bine întîi cu răsuflarea. Aflînd despre „isprava de la Calafat", contele era cu răsuflarea tăiată.

Prin Hitrovo, șeful cancelariei marelui duce, el a pătruns la Nicolai Nicolaevici, în aceeași noapte, la puține clipe după vestea despre retragerea română de la Dunăre, cînd telegrama despre ispravă ajunsese deja la comandamentul suprem, care o și rupsese în bucăți. Nicolai Nicolaevici s-a și dezlănțuit, spre Nicolai Pavlovici, într-un acces de furie, imediat ce l-a văzut intrînd pe ușă. Primele schije ale exploziei nervoase le-a primit deci în obraz contele-Ignatiev, și pe merit, fiindcă el era „moașa războiului", el făcuse tot ceea ce putea ca marea oaste împărătească să se pună în mișcare, să atingă Prutul și

să-l treacă. Oştile trecuseră Prutul, la miez de noapte. Şi iată reacţia ! La o sublimă gratitudine — declaraţia de război şi intrarea în război — guvernul de la Bucureşti răspunsese printr-o ingratitudine, cel puţin pînă la acea oră !, pînă la aceeaşi oră necunoscîndu-se atitudinea populaţiei, dacă şi populaţia se manifesta sau nu într-un mod ingrat. Autorul proclamaţiei, care se afla depusă în trei teancuri pe birou — în română, franceză şi rusă, — era scandalizat, poate că ar fi fost mai bine, i-a spus el lui Ignatiev, ca trupele să fi intrat în România fără nici o proclamaţie.

— Asta în nici un caz ! a replicat contele, care nu reuşea să-şi vină în fire. Ducem un război de eliberare, un război sacru, iar cei care vor beneficia de sacrificiul majestăţii sale trebuie s-o ştie, începînd cu românii. Cîndva şi ei vor răspunde prin recunoştinţa lor deplină, vă asigur !

— Ce recunoştinţă, cînd iată răspunsul lor ! şi marele comandant a indicat firimiturile telegramei.

— Acesta este răspunsul guvernului, nu al populaţiei! a răspuns contele, destul de satisfăcut de faptul că un asemenea răspuns fusese făcut firimituri.

— Dar populaţia cum rabdă un asemenea guvern ! a mai spus marele duce, revoltat.

Contele nu-i putea răspunde marelui duce că rînduielile politice din spaţiul în care trupele intraseră erau altele decît cele pe care fratele suveranului Rusiei le-ar fi visat, că aceste rînduieli erau cum erau, că deci nimic nu se putea întreprinde — deocamdată — pentru a schimba ceva, că singurul lucru care se putea face era să ignori rînduielile şi să lucrezi cu oamenii, aşa cum sînt. Contele vroia să spună că războiul trebuie făcut cu orice preţ, chiar cu aceşti oameni care sînt aşa cum sînt, dar marele duce nu l-a lăsat să-şi dezvolte consideraţiile, nici măcar ultima propoziţie din acest şir n-a putut-o contele arunca, fiindcă Nicolai Nicolaevici i-a spus :

— Cu românii tăi nu se poate lucra !

— Românii mei ?! a îngăimat contele jignit.

Marele duce ar fi putut înşira mai departe : „— Cu sîrbii tăi, cu grecii tăi, cu muntenegrenii tăi, cu bosniacii

tăi etc. etc.", cu toţi aceşti dunăreni sau balcanici cu care contele lucrase într-adevăr, iar acum urma să lucreze şi Nicolai Nicolaevici, comandantul suprem al trupelor de pe frontul dunărean. Contele a spus doar atît :

— Dar ce vină am eu, Nicolai Nicolaevici, că s-a creat această situaţie într-adevăr imposibilă !

— Da, tu. Încă de la Livadia !

Ceea ce era adevărat. În anul precedent, prin septembrie, în Crimeea, la Livadia, se iniţiaseră tratative cu guvernul român privind trecerea trupelor spre Dunăre, prin România, convorbiri fructificate într-o convenţie, care între timp fusese şi încheiată, şi încălcată. Ignatiev venise atunci special de la Constantinopole ca să participe la aceste tratative, el secondase cu tot zelul negocierile dintre Brătianu şi marele cancelar Gorceakov, sărind cînd pe un portativ cînd pe celălalt, cu grijă ca afacerea să se încheie cît mai iute şi cît mai bine. El ştia de pe atunci ce pericole se ascund, în cazul că lucrurile nu sînt bine limpezite cu românii, şi contele i-a atras din timp atenţia marelui cancelar Gorceakov :

— Românii sînt infimi ca putere, dar sînt periculoşi. E mai bine să ne înţelegem cu ei pe o bază onorabilă.

— Pe ce bază ? l-a întrebat cancelarul, care nu avea în ochi decît baze foarte mari. N-au ei bază ca să se înţeleagă cu noi !

— Ba au.

— Ce bază ?

— Spaţiul lor.

— Păi ce, asta e o bază ?

— Este, dacă n-o luăm în seamă.

Interesul contelui era ca războiul să pornească, evitîndu-se orice fel de întîrzieri şi incidente. Tocmai ceea ce nu putea înţelege marele kneaz Gorceakov, partenerul lui Brătianu la masa tratativelor, care, cu orgoliu senil, l-a şi apostrofat pe conte, într-o pauză, după prima rundă a convorbirilor :

— Cine e, drăguţă, acest Brătianu ?!

Gorceakov era darnic în diminutive, cînd vorbea despre chestiuni mici, infime. Un infim, chiar şi ca statură, era Brătianu. Dar contele a precizat :

— Brătianu este primul ministru al guvernului princiar de la Bucureşti.

— Şi cine este acum, drăguţă, prinţ domnitor la Bucureşti ? a întrebat marele cancelar, care părea şi uituc
— Prinţ domnitor la Bucureşti este Carol de Hohen zollern.

— Şi de ce nu vine el la Livadia, drăguţă, ca să trateze cu noi ?

— Fiindcă el n-are nimic de cerut, înălţimea ta. Noi cerem drept de trecere de la ei, nu invers.

— Păi de ce să cerem, drăguţă, drept de trecere de la ei ? Am mai făcut noi vreodată aşa ceva ? I-am şi spus micuţului Brătianu : Un tratat cu voi ? ! La urma urmei nici nu puteţi să încheiaţi tratat, fiindcă nu sînteţi un stat independent.
— Şi ?
— Şi culmea, fără o clipă de şovăire, Micuţul mi-a răspuns : Noi, dacă nu faceţi tratat, ne vom opune la trecerea dumneavoastră !... Auzi, colo !
— Şi ce i-aţi răspuns Micuţului ? a întrebat contele.
— Păi ce să-i spun, drăguţă ?! I-am spus ce merita : Dacă vă veţi opune, vă vom strivi.

Ignatiev îngălbenise. Auzită numai, în relatarea marelui kneaz, scena îl îngrozea, fiindcă generalul conte îi cunoştea pe ambii parteneri şi îi vedea capabili de a se ţine de cuvînt. Nu-l îngrozea în schimb pe marele senil, care povestea în continuare, senin :

— Nu mă îndoiesc că ne veţi strivi, mi-a răspuns Micuţul. Şi tot el, Micuţul : Dar totuşi ne vom opune ! Şi vom vedea dacă va conveni Rusiei, care merge să elibereze creştinătatea din Orient, să zdrobească primii creştini întîlniţi în cale... Auzi, drăguţă ? Drept carele am şi suspendat convorbirile.

Relatarea aceasta avea loc la masă. Restul mesenilor se amuzau, marele cancelar mînca friptură, rîdea şi îşi lingea degetele. Între timp, contele Ignatiev îşi frîngea

mîinile cu nervi, disperare, neputinţă. Părea că nu mai e nimic de făcut. Marele kneaz era un pietroi aruncat în cîrca Rusiei, pe care nimic nu-l putea urni. Ce se putea face ? Mic, mobil, dinamic, cu Brătianu se putea totuşi discuta. Dar ca să mai poţi discuta cu Brătianu trebuia îmblînzit Gorceakov. Tot contelui i-a revenit acest calvar, pe care l-a înfruntat după masă cu răbdare, o răbdare de înger, pe măsura neînţelegerii îngereşti a marelui cancelar, incapabil să priceapă realităţile noi ale lumii în care se afla. Discuţiile cu Gorceakov, care părea un copil încăpăţînat, — între timp mînca îngheţată — nu se urneau din acelaşi punct, un punct rezistent ca şi linguriţa pe care cancelarul o ţinea între degete :

— Nu înţeleg de ce trebuie să facem tratat cu ei !

— Fiindcă trecem pe la ei. Altă cale spre Constantinopole nu există.

— Dar cum am trecut altă dată ? a întrebat el, mestecînd în cupa de cristal cu linguriţa.

— Altă dată era altă dată. Acum ei pretind tratat.

— Şi dacă nu vreau să-l fac ? a punctat marele kneaz, aruncînd linguriţa.

— Atunci ne expunem la tot felul de incidente... Mutăm războiul la nord de Dunăre, în Carpaţi, în loc să-l facem dincolo de Dunăre, în Balcani. Avem oare acest interes ?

Ochii stinşi ai marelui kneaz păreau să nu priceapă nimic. Cu Brătianu, în schimb, partitura lui Ignatiev a trebuit să fie alta, cu alte note :

— Bătrînul trebuie luat aşa cum e, te rog să mă înţelegi. E un om vechi. Rusia e alta, n-o mai reprezintă el. El o împiedică. El, cînd vrea să fie amabil, e condescendent, după cum ai văzut, iar cînd vrea să fie mîndru e ţeapăn. Ce vrei, e un om de pe vremea lui Metternich şi Taleyrand.

— Dar eu sînt silit să tratez cu el! a răspuns Brătianu.

— Dar tratezi nu numai cu el. Omul ăsta n-are de fapt puterea, deşi apasă asupra puterii cu toată senilitatea lui.

— În acest caz nu mai văd nici o soluţie !

— Cum să nu fie ? Tratezi doar şi cu alţi membri ai guvernului. Iar deasupra e persoana împăratului. Sper că nimeni nu se poate îndoi de bunăvoinţa şi generozitatea majestăţii sale !

În urma acestei garanţii, Brătianu a telegrafiat cifrat prinţului, care se afla la Sinaia, asigurîndu-l că tratativele merg bine. A cerut încă o dată depline puteri. Care i-au fost date. Ignatiev a luat act de această asigurare şi şi-a înteţit eforturile. „— Cu Brătianu se poate discuta !" i-a spus el lui Gorceakov. Deşi Ignatiev se îndoia de o reuşită deplină şi imediată. Invocîndu-l pe ţar, care se afla la Livadia, contele ştia că nici acesta nu are puterea, deşi era titularul puterii. Ţarul oricînd putea amîna sau anula orice hotărîre. Cînd Ignatiev se afla lîngă ţar, suveranul rus vroia război. Cînd Şuvalov, de la Londra, se afla lîngă suveran, ţarul vroia pace. Din fericire, Şuvalov nu se afla la Livadia, în preajma ţarului, şi voinţa contelui Ignatiev a pus pe roate convenţia.

Primul incident din calea războiului fusese înlăturat, românii aveau tratatul pe care îl doriseră. Ce vroiau mai departe ? Era lucrul pe care nu-l mai înţelegea acum marele duce, din clipa în care a primit telegrama din Bucureşti, privind retragerea de la Dunăre, telegramă care l-a umplut de stupoare şi mînie pe comandantul suprem. Care a şi făcut-o fărîme.

— Dar ce vor ? a strigat el. Ce mai vor ?!

— Vor acum să se respecte convenţia ! a răspuns Ignatiev. Convenţia abia s-a semnat, la 4 aprilie !

— Dar n-am timp de fleacuri, a urlat marele duce. Sîntem angajaţi într-un mare război, de la Caspica şi Caucaz pînă la Dunăre. Cine are timp de nimicuri de etichetă, cine are mîini să bată la tot felul de uşi ! În război pui tunul pe uşi.

— Îl pui cînd ai uşi ostile. Dar acum nu e cazul.

— Ba pe dracu ! Cine i-a pus să deschidă poarta dinspre turci ?

— Dar n-au încotro. Vor să ne silească să respectăm convenţia !

— Şi dacă n-o respect ?

Se relua dialogul cu Gorceakov într-o altă formă.

— Atunci mutăm războiul dincoace de Dunăre !

— Dar să închidă dracului uşa ! a strigat marele duce, învins.

— Tocmai, l-a secondat contele, simţind că descărcarea nervoasă a marelui comandant se consumase. S-ar putea explica gestul intrării trupelor noastre prin considerente de ordin strategic.

— Dar sînt limpezi aceste considerente. Prinţul Carol le-ar fi putut pricepe.

— Prinţul Carol domneşte, nu guvernează, a explicat Ignatiev. Mai importantă decît explicarea actului către prinţ, printr-o scrisoare, este o lămurire directă cu Brătianu. Cu el am tratat convenţia !

— Dar nu vreau să aud de Brătianu ! a strigat marele duce.

— Tocmai, l-a secondat contele. Poate c-ar fi mai nimerit să se ducă Nelidov la Bucureşti. E un om priceput.

— Nelidov ?!

Contele Nelidov era prieten cu Ignatiev, el mai fusese la Bucureşti, special pentru convenţie, şi era în bune raporturi cu Brătianu. Marele duce a consimţit :

— Să se ducă Nelidov la Bucureşti. Mîine sau poimîine.

Ignatiev a avansat :

— Să-l invităm atunci şi pe Brătianu la Chişinău. Mîine sau poimîine.

— Exclus. Aici să vină Carol. El e dator să-l salute pe Împărat.

— E cu mult mai preţios Brătianu la Chişinău. Şi aruncînd o altă idee : Aşa cum foarte preţios ar fi dacă în postul de consul la Petersburg ar lucra generalul prinţ Iancu Ghica. Aşa cum n-ar fi rău dac-am alcătui de pe acum un comitet ruso-român de cooperare. Ştiu la Bucureşti un boier foarte bun, unul Plagino, care-ar putea reprezenta partea română.

Marele duce se domolise între timp. Era şi foarte obosit. L-a privit pe Ignatiev cu ochi reci şi tulburi, ca ceaţa zorilor :

— Cine sînt toţi aceşti români de care-mi vorbeşti ?
— Sînt oamenii împreună cu care vom face războiul.
Descîlcind şi această afacere, generalul conte avea totuşi senzaţia, acum la plecarea spre cantonament, că războiul îi scăpase din mîini.

In aceeaşi noapte, apele dintre Nistru, Tisa şi Dunăre au început să se umfle şi să se reverse din albii. S-au pornit şi ploile de primăvară.

V

Doamna Alexandrina Ghica n-apucase încă să desfacă toate bagajele, nici să rînduiască lucrurile prin odăile casei, prin cămări, poduri şi magazii, cînd generalul — poftit între timp la minister şi apoi la Palat — s-a întors cu o veste uluitoare pentru ea :

— Draga mea, plecăm. Va trebui să împachetăm din nou. Şi fiindcă ea părea îngrozită : Stai, nu te speria, plec numai eu. La Petersburg !

— Dar cînd ?

— Acum, imediat. Preiau misiunea diplomatică de la Petersburg. Pînă ne vom aranja definitiv pe Neva, tu vei rămîne aici, cu copiii.

— Şi cînd pleci ?

— Imediat.

— Dar de ce graba asta, Dumnezeule !

Nici generalul nu pricepea de ce graba aceasta, de ce precipitarea de a-l vedea pe el plecat — acum, imediat ! — somaţie care i s-a pus în faţă şi la minister, prin Kogălniceanu, şi la Palat, prin alteţa-sa. I s-a dat răgazul cît să-şi facă bagajele. „— Dar de ce să ţi le mai faci, i-a spus ministrul de externe, cînd nici n-ai apucat să le desfaci !" — Ghica urma să se întoarcă repede la minister, pentru a primi scrisorile de acreditare, şi la Palat, pentru a primi mesajul prinţului către ţar. Restul hîrtiilor ofi-

ciale, care pretindeau un spor de exigență în redactare, urmau a-i parveni prin curier diplomatic, iar indicațiile privind contactele cu persoane oficiale și instituții urmau a-i fi expediate prin depeșe cifrate, dar în grabă Ghica era să uite codul — dicționarul de cifru — pe masa ministrului, riscînd să compromită viitoarea corespondență secretă dintre Petersburg și București. Cînd și-au dat seama că dicționarul se află între ei, uitat pe birou, că aceasta ar fi antrenat fatal niște mari pericole, cei doi s-au cutremurat, iar ministrul de externe i-a spus generalului :

— Vezi, coane Iancule, cum graba strică treaba ! Apoi cu ton de indicație : Mai ales în împrejurări excepționale trebuie să ne ferim să comitem mici prostii.

Kogălniceanu, din nou, reprezenta prudența. Iancu Ghica era și el un om al prudenței, el măsura întotdeauna de cîteva ori înainte de a tăia, cum a făcut și acum :

— Dar de ce eu, la Petersburg ? !

— N-am pe cine altcineva trimite, înțelegi ? Te dorește și curtea rusă.

— Dar am lucrat la Constantinopole !

— Cu atît mai bine. La Constantinopole a lucrat și generalul conte Ignatiev. Și contele Nelidov, cu care Brătianu a negociat convenția. Nelidov va sosi zilele acestea la București.

Totuși întrebarea „— De ce eu !" îi stăruia în minte, avea multe rude în Rusia, dar nu lucrase cu lumea rusă, el era specialistul guvernului în „afaceri otomane", mai bun decît el era George Filipescu, cumnatul său, care condusese pînă deunăzi consulatul român de la Petersburg, iar acum era disponibil. E drept, la Petersburg se afla Emil Ghica, girantul cu afaceri, un nepot al lui, dar de ce încă un Ghica pe Neva, cînd generalul ar fi fost mai potrivit în altă parte, la Paris sau la Londra, unde și Alexandrina s-ar fi descurcat mai ușor, chiar cu brio. El i-a și spus lui Kogălniceanu că ezită să primească misiunea, acesta însă nici nu l-a auzit, l-a trimis pe Iancu Ghica la Palat, unde avea oră fixată, prințul îl aștepta.

Acel „— De ce eu !" a fost înlăturat abia acasă, la întoarcere, cînd în capul scării a apărut mama Alexandrinei, doamna soacră, coana Pulcheria — cum i se spunea —,

care a scos un tril de fericire cînd a aflat că ginerele pleacă la Petersburg.

— Dar, mon ami, acolo te vei simţi ca acasă. Cu mult mai bine decît la Constantinopole sau Bucureşti. Tu uiţi că noi avem rude la Petersburg şi Moscova, plus o droaie de cunoscuţi.

Cum de uitase, într-adevăr ! Prin Pulcheria, Ghiculeştii de pe linia consoartei aveau mari rubedenii în Rusia, or aceste rubedenii coborau genealogic pînă în vremea lui Şerban Cantacuzino şi a lui Vodă Brâncoveanu, şi a lui Petru cel Mare. Cineva, în Rusia, din cercurile Ministerului de Externe, cunoştea acest dosar genealogic, scoţîndu-l acum prompt la lumină. Luînd act de bucuria coanei Pulcheria, Iancu Ghica s-a simţit dintr-odată prins într-un lanţ, care-l determina. Avea să lucreze mai uşor sau mai greu, din această pricină ? Oricum, acest lanţ din care şi el era o verigă — devenise o verigă — prindea acum să sune. Suna bine la Ministerul de Externe şi la Palat. Suna şi în casă. Cu puţine zile în urmă, coana Pulcheria primise nişte scrisori din Petersburg, Moscova şi Chişinău. N-avusese răgaz să răspundă, copleşită de grijile sosirii copiilor, dar acum se punea pe lucru, nimic mai simplu decît să răspundă acelor scrisori direct prin ginere, care devenea astfel şi un *chargé d'affairs* al clanului Ghica-Blaramberg-Mavroś, cu încrengături din Baltica pînă pe Volga şi de aici pînă la Caucaz şi pînă în Crimeea imperială.

Mai importantă decît pregătirea acestor scrisori era însă pregătirea bagajelor, pentru aceasta se repezise generalul acasă, el a rugat-o pe Alexandrina să se ocupe numai şi numai de pregătirea bagajelor, folosindu-l la nevoie şi pe Oscar.

— Oscar va merge cu tine, a decis Alexandrina.

— Oscar va rămîne acasă, cu tine ! a hotărît el. Nu uita că va trebui să pregăteşti mutarea întregii case la Petersburg. Cine vrei să te-ajute, dacă te lipseşti de Oscar !

Oscar era un personaj indispensabil pentru amîndoi. Casa Ghica nu putea fi concepută fără Oscar, drept care Alexandrina a şi spus :

— Dar cum o să te descurci fără Oscar ! Ai primiri, dai recepţii.

— Dar la Petersburg există deja un personal bine pregătit. Ţi-l las pe Oscar.

Şi a ieşit, uitînd s-o roage pe Alexandrina să-i dea dispoziţie lui Oscar să se ocupe de uniforma lui de gală, uniforma cu care generalul prinţ ar fi urmat să se prezinte în audienţă la ţar. Un asemenea amănunt era mai important decît chiar scrisoarea de acreditare, pe care se grăbea s-o ia de la minister, la fel de important ca şi — să spunem — mesajul prinţului către ţar, amîndouă recuzitele fiind pur formale şi absolut indispensabile. Prinţul Iancu Ghica nu uita că se mişcă, trăieşte, există într-o lume a etichetei, cu rigori de o severitate mai dură decît la Judecata de Apoi. El cunoştea rigorile de la curtea sultanului, avea acum să înfrunte rigorile de la curtea ţarului, din fericire nu şi rigorile iernii ruse — noroc că era primăvară, pînă în toamnă ar fi avut timp să-şi pregătească vestimentaţia pentru Petersburg, unde clima era rece, greu suportabilă — deci peste toate şi grija toaletelor de iarnă.

La minister, Kogălniceanu îl aştepta cu o agendă doldora de probleme — probleme urgente, probleme de perspectivă, probleme de cea mai îndepărtată perspectivă — una fiind mai importantă decît alta, cînd una cînd cealaltă cerîndu-i diplomatului, care pleca la drum, cînd tact, cînd curaj, cînd maximă prudenţă, nici o clipă de indiferenţă, peste toate sagacitate şi curaj.

— Vezi că Petersburgul e mai departe decît Constantinopolul, de aici n-am cum te ajuta, i-a atras atenţia Kogălniceanu. Te descurci singur. Lucrezi pe absolută răspundere. De la minister îţi vor sosi doar nişte îndrumări generale, în cadrul cărora eşti dator să te mişti, observîndu-le cît mai exact.

— Bine, dar diplomaţia se face acum aici, nu acolo ! Rusia s-a mutat la Chişinău, iar în curînd va sosi la Bucureşti !

— La Bucureşti, la Chişinău sau la Petersburg vei lucra cu acelaşi cap. Te rog să nu-mi dai dureri de cap !

— Depinde cum veţi lucra voi aici. Şi prevenitor : Să nu întindeţi coarda !

— Răspunzi de celălalt capăt al coardei !

Şi ministrul de externe i-a trecut consulului scrisoarea de acreditare. După care, sărind brusc la altceva — la o problemă de perspectivă — l-a întrebat pe general :

— Crezi că Beiul de Samos ar fi disponibil pentru o misiune la Londra ?

„Beiul de Samos“ era scriitorul Ion Ghica, rudă cu generalul şi de la un timp încoace rezervat faţă de viaţa politică. Ca şi generalul, Beiul de Samos era un bun specialist în afaceri otomane, şi, prin extindere, un priceput şi în chestiunile englezeşti.

— Nu ştiu, a răspuns Iancu Ghica. Habar n-am ce mai face. Ai de gînd să-l trimiţi la Londra ? a întrebat el cu nemulţumire, socotind că Londra i s-ar fi cuvenit, după un adagiu curent în cercurile diplomatice, care spunea că „Cine lucrează la Constantinopole lucrează mai tîrziu obligatoriu la Londra“. Beiul de Samos era bun pentru Londra, dar de ce nu el !

— Londra refuză contactele cu noi, a spus Kogălniceanu. Deci chestiunea nu se pune în imediat. Şi încheind conversaţia : Grăbeşte-te, te aşteaptă alteţa-sa.

L-a scos pe uşă cu mare grabă, conducîndu-l pînă în antecameră — care din nou gemea de jurnalişti —, iar la despărţire l-a avertizat :

— Nu uita de împrumut ! N-avem nici un sfanţ în visterie. Mai urgent decît orice e împrumutul ! Un împrumut cît mai mare. Baronul Reutern te aşteaptă la Petersburg !

Kogălniceanu şi-a strigat cuvintele, fără să-i pese că-l mai aude cineva, că cineva notează şi ţine minte. Baronul Reutern era ministrul de finanţe al Rusiei, iar România n-avea bani. N-avea bani şi gata. Să se ştie. Kogălniceanu juca acum deschis.

Tot la ieşire, Mitilineu, secretarul departamentului, l-a oprit pe Iancu Ghica şi i-a şoptit, cu o mină îngrijorată :

— Şi cu Alexandrina ce faci ? Unde-o muţi ?

— Cum unde-o mut ? La Petersburg !

— Bine, dar pînă atunci ? Bucureştenii fug la munte, pe capete.

Cu această alarmă în suflet, generalul a plecat spre Palat, urmărind în drum mişcarea agitată a străzii, catas-

trofa care se simţea în aer. Conversaţia cu prinţul — scurtă, precisă, eficientă — a stat sub semnul acestei alarme. Ce avea să se întîmple cu ai lui ? La plecare, Iancu Ghica i-a şi spus prinţului, cu un ton în care vibra neliniştea :

— Îndrăznesc să sper că alteţa-sa principesa domnitoare va arunca o privire şi spre familia mea. O pun sub înalta sa protecţie.

Asigurare de protecţie care s-a şi dat, a dat-o chiar prinţul, Ghica întrebîndu-se totuşi sub a cui protecţie urma să rămînă, de aici înainte, familia domnitoare ! Ca un vechi boier băştinaş ce era, Iancu Ghica credea în Providenţă, iar la ieşire, în ultimul cuvînt de bun rămas, el a invocat Providenţa pentru ţară, pentru perechea domnitoare, pentru ai săi.

Acasă, trăsura îl aştepta la peron. Şi căruţele cu bagaje. Şi trei-patru slugi, care urmau să plece cu el. Şi coana Pulcheria, care-i remitea un sac de corespondenţă pentru rubedeniile din Rusia. În drum spre gară, a sărit ca ars :

— Uniforma !

— Sir, uniforma se află la locul ei ! l-a asigurat Oscar, care îl însoţea pe general pînă la tren.

I se rezervase un vagon. Pînă la Buzău urma să meargă cu trenul, apoi să debarce şi să-şi transbordeze bagajele în căruţe, ducîndu-le în caravană pînă la Mărăşeşti, unde iarăşi îl aştepta un vagon. Între cele două puncte nu exista încă drum de fier, Ghica ar fi trebuit să discute cu ruşii, printre altele, şi problema construcţiei acestui fragment de linie, atît de necesar acum. O altă linie ferată, linia Ungheni-Iaşi-Bîrlad-Tecuci, se lega cu Bucureştii prin Galaţi, după un mare ocol. Generalul n-avea drum pe-acolo. El trebuia să urce drumul Siretului pe direcţia Paşcani-Cernăuţi-Cracovia, urmînd să ajungă la Petersburg peste o săptămînă. Ce s-ar fi întîmplat între timp acasă ?

În tren s-a apucat imediat de scris, redactînd o primă scrisoare către Alexandrina, în care o sfătuia :

„Si les Turcs passent le Danube et font mine de se diriger sur Bucarest, je te conjure de filer, aussitôt sur Brachow en voiture, si le chemin de fer est encombré. Ainsi,

chère amie, tiens-toi sur tes gardes, tâche d'etre bien informée de ce que méditent les Turcs, soit par Mitilineo, soit par Princesse. Consulte-toi avec ton frère, Niki, Georges Philippesco ou Alec Rachcano et tâche de partir, s'il y a nécessité en caravane avec eux." [1]

Lăsînd-o pe Alexandrina în grija Providenţei, generalul nu uita să-i repete şi în scris ceea ce-i spusese oral, la plecare, notînd toate soluţiile şi toate numele utile. Scrisoarea avea să fie expediată de la Ploieşti sau chiar din Buzău, unde generalul trebuia să coboare, Alexandrina urmînd s-o primească în aceeaşi zi, dacă toate s-ar fi desfăşurat normal. Dar toate mergeau anapoda, uneori intenţiile cele mai bune se destrămau sau se întorceau în contrariul lor, datorită unor accidente din cele mai absurde.

Generalul îşi amintea astfel că scrisoarea de răspuns a prinţului la mesajul adresat de marele duce n-a putut ajunge la Chişinău prin acelaşi curier, datorită faptului că trenul în care curierul se instalase a plecat din gara Bucureştilor mai devreme cu trei minute. Cînd ofiţerul de la Palat a sosit pe peron, cu punctualitate nemţească, trenul se îndepărta de-acum, dispărea la orizont, cu curier rusesc cu tot. Accidentul se putea transforma în incident, prinţul a înţeles cu acest prilej că şi punctualitatea are un revers, el a fost silit să trimită la Chişinău un curier special, cu o scrisoare mai amplă, în care se inserau şi nişte nedorite scuze. Scuze care l-au obligat pe Nicolas la un răspuns ameliorat. Marele duce a fost la rîndu-i silit să trimită la Bucureşti un nou curier, de rang mai înalt, nu un Popov oarecare, căpitan de ordonanţă, ci pe generalul prinţ Dolgoruki din Statul Major. Se puseseră astfel premisele unei vizite a premierului român la Chişinău, eveniment nescontat de cele două părţi, după noaptea de coşmar din 12 aprilie. Dar accidente contrarii puteau răsturna acest curs,

---

[1] „Dacă turcii trec Dunărea şi par a se dirija spre Bucureşti, te conjur să te îndrepţi spre Braşov cu trăsura, dacă drumul de fier e aglomerat. Astfel, draga mea, fii cu ochii în patru, îngrijeşte-te să fii bine informată despre ceea ce au de gînd turcii, fie prin Mitilineu, fie prin prinţesă. Consultă-te cu fratele tău Niki, cu George Filipescu sau cu Alecu Răşcanu, şi încearcă să pleci, dacă-i cazul, cu ei în convoi."

într-o lume şi într-o primăvară care stăteau sub semnul de foc al hazardului.

La Periş trenul a fost oprit din drum de o coloană română de trupe. Ofiţeri şi soldaţi au dat buzna în vagoane, ocupînd compartimentele cu puştile şi cu raniţele lor, ignorînd protestele pasagerilor, nepăsîndu-le de ţipetele personalului căilor ferate, care s-a lăsat covîrşit. Cîţiva ofiţeri au încercat să pătrundă şi în vagonul lui Ghica, generalul fiind silit să parlamenteze, să le lămurească militarilor misiunea extrem de importantă care îl silea să călătorească.

— Dar, excelenţă, trebuie să ajungem la Dunăre !

— Domnilor, dar acest vagon trebuie să ajungă la Petersburg.

Coloana în cauză venea pe jos tocmai de la Cahul, din Basarabia de sud şi se îndrepta spre Oltenia. Dorobanţii erau striviţi de oboseală şi mînjiţi pînă în ochi de noroi. Făcuseră drumul în marş forţat, dormind pe drum în scurte popasuri de noapte, cu visul de a întîlni undeva un tren care să-i ducă mai iute peste Olt, la Dunăre, unde-i aştepta lupta. Din urmă veneau trupele ruse, care preluau apărarea, şi acestea grăbindu-se spre Dunăre.

Ofiţerii au consimţit pînă la urmă să lase pe loc vagonul lui Ghica, dar să rechiziţioneze restul trenului. A urmat o complicată manevră, vagonul generalului a fost decuplat şi tras pe o linie moartă, celelalte vagoane — cu pasageri şi trupe — reordonîndu-se şi pornind înapoi spre Bucureşti, împinse din coadă de locomotiva care chiuia neîntrerupt.

— Toate merg de-andoaselea ! şi-a spus Ghica, privind trenul care se depărta cu locomotiva la coadă.

La Buzău, unde a ajuns peste o zi, cu mari dificultăţi, remorcat de o locomotivă, Ghica a avut prima întîlnire cu trupele ruse. Valul de la Iaşi ajunsese pînă aici, multiplicîndu-se în valuri, iar năvala de militari străini, în uniforme de iarnă, se amestecase cu talazurile tulburi ale Buzăului care-şi ieşise din matcă. Copaci smulşi din rădăcini, bolovani, sfărîmături de case, vite moarte, tunuri purtate-n bărci, căruţe, pe platforme şi mii de oameni care înnegriseră cu trupurile lor de furnici albia Buzăului, împingîndu-se spre buza ţărmului pe care se oprise Iancu Ghica. El primea acum din faţă năvala, o privea de pe un

promontoriu, spre deosebire de cealaltă năvală, a otomanilor, care se revărsase spre Dunăre odată cu sosirea lui, urmîndu-l din spate. Întorsese spatele Stambulului, și se îndrepta spre Petersburg sau Moscova, dar valurile stîrnite din Petersburg și Moscova ajunseseră, iată, pînă la Buzău, se amestecau cu valurile acestui rîu vijelios, care, primăvara, la ceasul revărsărilor, provoacă ravagii.

Pînă și întîlnirea armatelor cu valurile era un ravagiu. Un pod de cale ferată, aflat în construcție, fusese distrus de talazuri și bolovani, un alt pod, pentru căruțe, se rupsese în zorii zilei, lăsînd să se prăvălească în ape o cascadă de oameni, căruțe, cai. Caii și oamenii înotau prin valuri spre țărm. Era musai, a gîndit generalul, ca podurile să fie reconstruite, iar linia ferată să se prelungească urgent pînă la Mărășești.

El însuși a trecut cu mari emoții apa Buzăului, ajungînd dincolo — unde îl aștepta un convoi de căruțe — la miez de noapte. A nimerit cu greu locul de întîlnire, întinderea pe care înainta, prin întuneric, fiind răvășită de mișcarea unor mari herghelii de cai. Cai cît vedeai cu ochii, cai pe care generalul îi simțea de fapt cu auzul, cai liberi, care se izbeau, nechezau, fornăiau, în pocnete de harapnice.

— Ce-e cu caii ăștia ? a întrebat generalul.

— Sînt cai de rechiziție, omule. Cai care merg la război.

Deci și caii porniseră la război.

„Grande mère Grandichteano“, văduva colonelului Grădișteanu — care cîndva fusese aghiotant princiar al lui Cuza, apoi și al noului domnitor, bunica, cum i se spunea, s-a dezlănțuit ca o furtună, văzînd clăile de bagaje din casă. Ea a început să strige, agitînd bastonul cu cap de fildeș în toate direcțiile :

— Ce se întîmplă aici, oameni buni ! Ce-s boarfele astea ? ! Apoi imperativ : Despachetarea !... Ce, voi sînteți nebuni ? Dacă s-a smintit lumea, vă smintiți și voi ? !...

— Draga mea, dar nu vezi ce se întîmplă ? ! a sărit tante Clotilde, sora mai mică și *fecioara* familiei.

— Nici un dar ! Despachetarea ! Rînduiți casa așa cum a fost ! Și așa, o să dați bătaie de cap slugilor.

— Bine, grande-mère, s-a apărat Anne, dar lumea pleacă...

— Care lume ? ! Pleacă ăi care-au plecat dintotdeauna, pleacă pleava, gunoaiele, fanarioții, veneticii, săltătorii ! În schimb românimea stă pe loc. Unde-i Rășcanu ?

Alec Rășcanu se găsea în biroul lui, încă din zori, de unde nici nu mai ieșise, după ce dăduse porunca de împachetare. „Săltătorii" erau în schimb în uliță, cu bagajele făcute sau erau cățărați pe munți, în Carpați, în cei mai înalți copaci. „Săltătorii", după expresia bunicii Grădișteanu, nu reprezentau altceva decît inșii care ies deasupra, în orice situație — nu untdelemnul, adică aristocrația, care firesc stătea deasupra apei, ci „cățărații" sau „cățărătorii", cei care tulburau apa, înlocuind untul-de-lemn, lăsat de Dumnezeu. „Săltătorii" erau cea mai mare pacoste pe capul țării.

Dînd dispozițiile de despachetare, bunica Grădișteanu s-a retras ceva mai liniștită în biroul avocatului, care părea că lucrează. Bătrîna doamnă a cerut și o cafea.

— Ce faci tu aici ? l-a întrebat ea pe avocat.

— Mă ocup cu un proces.

— Foarte bine, în sfîrșit un om serios !

— Dar tu, bunică ? Ce ți-a venit să dai buzna cu noaptea-n cap !

— Cum asta ! Păi auzii că-n București e fugă ca la zaveră. Or la mine la țară-i pace. Oamenii mei au ieșit la arat ! a mințit ea.

A fost rîndul lui Rășcanu să se mire :

— Mai ară cineva în România ? !

— Nu arați voi, la Parlament, nefericiților, dar țara ară. Io am spus o dată, după cuvîntul comitelui d'Hauterive, care a cunoscut bine toate rînduielile din țările românești, și din Valahia și din Moldova, iar acu o repet !

Și bunica a citat o frază dintr-un memoriu al comitelui de Hauterive, secretarul lui vodă Alexandru Mavrocordat-Firariul, o frază care-i mergea la inimă :

— „Dea Dumnezeu ca să nu pară de rîs părerea ca boierii să șează la Divan pe snopi de grîu, iar dimpreună cu stema lor, Bourul sau Corbul, să simță și să vază ce mijloace pot fi puse în lucrare și ajutate, pentru folosul patriei lor. Dumnealor ar trebui să șază pe snopi de grîu, cum șed membrii parlamentului britanic pe baloturi de lînă, care amintesc cîrmuitorilor din Țara Brit, căpătîiul bogăției acelui pămînt dintre ape și rînduiala negoțului ce se face acolo, subt regii cei mai vechi și înțelepți."

Bunica Grădișteanu a recitat această frază, în chiar tălmăcirea ei — sau a colonelului—, după care a așteptat efectul. Care, în cazul lui Rășcanu, a fost minim :

— Cum oare, la moșie la tine se ară ? !

— Păi cum altfel, domnule ? Rumânii au ieșit la arat.

— Pe vremea asta ? Eu știam c-au ieșit la război.

— Păi ce vreme e ? ! Oameni buni, dezmeticiți-vă !

Rășcanu disimula. El era cu un gînd la mutare și cu altul la mutarea lui Zagudis. Dacă acesta s-ar fi mutat, el rămînea pe loc — nici n-ar fi avut unde să plece la munte, moșia Brădet fiind amanetată. Sosirea bunicii Grădișteanu și diatribele ei împotriva „săltătorilor" l-au găsit în cea mai disponibilă formă pentru rămînerea pe loc.

— Deci lucrezi ! a luat act bunica, întărindu-i rămînerea pe loc.

— Ce pot să fac altceva ? !

Bunica Grădișteanu cunoștea mai mult ca sigur situația moșiei de la munte — baba știa tot ! — și Rășcanu s-a consolat cu situația nenorocită în care se afla, consimțind la rămînerea pe loc, ba chiar așteptînd îndemnul. Îl întărea și prezența bătrînei. Această cucoană de modă veche, mai mult bărbat decît femeie, își purta singură de grijă, iar acum își extindea protecția și asupra casei lui. „— Este rostul femeii pe lume !" spunea adesea femeia-bărbat, care le disprețuia pe toate celelalte femei, începînd cu Anne și isprăvind cu Clotilde.

— De ce, dragii mei, nebunia asta ? ! a strigat bunica, pocnind la fiecare cuvînt din baston. Și luînd-o metodic : Înțeleg Clotilde să fugă, ea se teme de viol. Dar voi, voi

ceilalţi ! Şi sever : Şi-acum hai la ceai, în orice casă e ora ceaiului.

Bunica s-a ridicat impetuos, l-a scos din birou pe avocat, a trecut pe culoare şi scări, a bătut cu bastonul în uşi, a împins lumea în sufragerie, ca s-o mustre, încriminînd toate persoanele de faţă. Cineva a dat să schiţeze o justificare :

— Bine, dar vin ruşii !

— Şi ce dacă vin ? Vin şi trec. Toţi vin şi trec. Oameni buni, mai bine scoateţi-vă nădragii şi treceţi înapoi în paturi. Ce, ăsta-i ceas la care să se scoale boierii ?

— Dar tu de ce te-ai sculat ?

Vorbise Hélène. Bunica s-a înfuriat :

— Tu să taci, mucoaso ! Auzi colo, de ce m-am sculat eu ! Ca să te miri. Am să pun eu o rînduială, cum scrie la carte şi aici, şi în politică. Tu de ce te-ai sculat ?

— Eu mă duc la şcoală, la Pitar Moş.

Atmosfera se dezgheţase. După panică a venit destinderea. Chiar şi bătrîna părea mai concesivă. Ea s-a aşezat pe scaunul care obişnuit îi revenea, a cerut ceva de mîncare — altceva ! —, după care a examinat masa.

— N-aveţi nimic de post ?

Familia Răşcanu mînca frupt în post — sacrilegiu ! — şi bunicii, ca s-o împace, i s-au adus nuci, prune afumate, miere şi magiun. Ea a mîncat numai nuci, pocnindu-le între degetele osoase, molfăind pîine caldă — simplă pîine — ca adaos la miezul de nucă ales dintre coji. A băut apă. Apoi nu s-a lăsat pînă n-a lămurit situaţia fiecărei persoane din casă, începînd cu domnul Zagudis, pe care l-a tratat cu toată consideraţia. Spre deosebire de Răşcanu, se părea că bătrîna îl acceptă pe acest om activ, care pusese în valoare bălţile avocatului de la Dunăre. Avea şi ea nişte bălţi şi i-ar fi trebuit un om să le administreze — dar nu un grec ! —, iar discuţia, sustrasă participării celorlalţi meseni, s-a concentrat asupra arenzilor la bălţi şi a preţului la peşte. Bătrîna nu era o ageamie, doar din cîteva replici, Răşcanu, care urmărea discuţia, şi-a dat seama că ignorase partea practică a raporturilor

lui cu Zagudis, lăsîndu-se probabil frustrat de o sumă importantă. Zagudis, simţindu-se urmărit, a înţeles că nu putea să mai facă mulţi pureci în casa Răşcanu.

— Iorgule, Petrache, veniţi la mama ! s-a auzit şi glasul doamnei Zagudis, la rîndu-i atentă, gata să-şi strîngă puii şi să plece cu ei.

Bunica s-a interesat apoi, pe rînd, şi de ceilalţi musafiri. O familie, Costescu, care avea moşia undeva spre Galaţi, a fost convinsă să se întoarcă acasă, o alta, Zorleanu, a fost invitată de bunică la conacul ei, la Cotul Argeşului, „ca să stea copiii la aer". De o atenţie mai mare s-a bucurat familia Răşcanu-Dorojinski din Basarabia, care se afla într-un scurt popas la Bucureşti, în drum spre Viena. Aceste rubedenii de peste Prut au făcut-o pe bătrînă să treacă la alt subiect, curtea rusă şi ţarul, *grande mère* vorbind de suveranul rus cu foarte mult respect.

— Şi ţarul ce face ? Voi trebuie să ştiţi !

— În gazete se spunea că majestatea sa e la Chişinău. Că e sănătos.

— Şi ce dacă n-ar fi sănătos ! Război tot s-ar face. Că doar nu el dă cu sabia.

— Leanţă, dar tu crezi că războiul e o facere de bine ?

Cea care deschisese gura era Clotilde, iar sora mai mare, Lenuţa, a şi fulgerat-o cu ochii :

— Păi ce, e vreun rău ? Se ridică naţiile, soro !

S-a ridicat şi bătrîna, a dat chiar ea semnalul plecării, trimiţîndu-l pe fiecare la treburile lui, nu înainte de a-i convoca la întîlnirea de prînz. Se mutase în Bucureşti, redeschisese casa de pe Clopotarii Vechi, îşi pusese gospodăria în ordine, acum punea ordine şi în casa Răşcanu, preluînd comanda. Înainte de a ieşi din sufragerie, ea a observat şi absenţa lui Theo.

— Şi doctorul ? Unde-i doctorul ? !

Îi spunea lui Theo „Doctorul", după cum nepoatei îi spunea „Mînza". Dar se vede că doctorul nu-i prea plăcea, fiindcă, auzind de plecarea lui, bunica a procedat rezolut :

— Pagubă-n ciuperci. Să-şi pună pofta-n cui.

Şi a poruncit să nu i se mai pună tacîm la masă.

— Cît de simplu e totul pentru dumneata, bunică ! a remarcat Răşcanu, amuzîndu-se de jocul ei de-a autori-

tatea, dar şi cu suferinţă. Dacă toate s-ar putea rezolva aşa...

— Dar cum altfel ! Şi hotărîtă : Află, dragul meu, că eu îi scoteam domnului doctor gărgăunii din cap, cum mă vezi şi te văd. L-ai cîrpit vreodată ?

— Eu ? !

— Dar cine, eu ? Şi cu dispreţ : Cum se cunoaşte bastardul.

— Te rog să nu-mi vorbeşti de asta ! i-a cerut Răşcanu, care s-a şi retras în birou, hotărît să nu mai revină la chestiunea Theo, pe care o închisese odată pentru totdeauna.

El o avea pe Hélène, care-i ajungea. Paternitatea lui izbîndise norocos în această singură progenitură care îl justifica în ochii proprii şi în ochii lumii, creşterea fetei fiind totuna cu un şir de fericite surprize şi bucurii, pe ambele — şi bucuriile, şi surprizele — împărţindu-le cu Anne. Nu le împărţea de fapt decît formal, bucuriile şi surprizele îi reveneau în întregime. Chiar acum, după ceai, Hélène se anunţase la el, intrase în birou, iar avocatul a constatat cu plăcere cum crescuse fata, într-o singură primăvară Hélène căpătase contururi de femeie.

— Papa, ai ceva împotrivă dacă aş face parte din Societatea Română de Cruce Roşie ? a început ea.

— Hélène, cum mă mai întrebi !

Aceeaşi propunere venită de la Theo l-ar fi înfuriat. Acum avocatul s-a grăbit s-o întrebe pe fată :

— Ai cumva nevoie de bani ?

— Deocamdată nu.

— Chiar nu ?

— Cînd îţi spun că nu. Ba mai bine dă-mi. Va trebui să înzestrăm o ambulanţă. Şi grăbită, după ce-a luat banii : Atunci pot să dispar cu bunica Grădişteanu ?

— Desigur, draga mea. Poţi să te şi măriţi.

— Să mă mărit ?

— Va veni vremea. Hai fugi.

Şi fata a ieşit, lăsînd în încăpere o undă de parfum. Hélène crescuse vijelios şi Răşcanu se bucura. De la un anume prag, Hélène a început să capete nu numai contururi feminine, dar şi viclenii de domnişoară. Ca tată norocos, Răşcanu cultiva această nouă stare a fiicei, încon-

jurînd-o cu deosebite griji. El ştia că tinerii, băieţi sau fete, parcurg cu dificultăţi starea aceasta nouă, saltul de la copilărie la adolescenţă, care înseamnă întoarcerea tînărului cu faţa spre lume, intrarea în lume. Hélène era la pragul intrării în lume şi Alec Răşcanu o veghea.

Curios era că Hélène avea conştiinţa acestor transformări — absentă la Theo. Theo n-a realizat că are vocea în schimbare — stare excesiv prelungită, nici că i-au dat tuleiele. Părul lui, răsărit într-o vegetaţie incertă în barbă şi sub nări, îi murdărea vizibil obrazul şi îndemnul lui Răşcanu : „Du-te, domnule, şi te spală !" a fost corectat, transformat în altceva : „— Domnule, decide-te dacă te bărbiereşti sau îţi laşi barbă !" Între timp, Theo s-a şi decis, hotărîse să calce într-o direcţie imprevizibilă, probabil fără conştiinţa hotărîrii, se hotărîse pur şi simplu, deciziunea lui teoretică ţîşnind rebarbativ în el, ca să se manifeste mai apoi şi public.

Ceea ce nu era cazul cu Hélène, care ştia că devine femeie — ea trăia această bucurie ! — totul pregătind-o să devină o doamnă. Mai întîi o logodnică, tatăl fiind acela care se angajase în rolul de martor atent, rol care nu-i displăcea ca joc. Îl şi juca. Întîi prin felul grav în care o privea şi o asculta disimulîndu-şi tandreţea, dar sorbindu-i cuvintele. Contrar cu felul în care nu-l putea nici privi şi nici asculta pe Theo. Gravitatea lui Răşcanu în audierile pe care i le acorda fiicei avea ceva de tată robit, prin prea multa disponibilitate, prin lipsa de putere în a o contrazice, prin felul în care el o punea în valoare, ca parteneră de discuţie, fie cînd se aflau în tête-à-tête, fie în lume. În lume mai ales, Răşcanu îşi prezenta copila ceremonios şi cu mîndrie : „— Domnişoara Hélène Răşcanu, fiica mea !" — subtextual „o viitoare doamnă", simţind că aşa trebuia să procedeze, nu altfel. Aşa ar fi trebuit să procedeze şi fratele adoptiv — Theo ! — femeile, prin firea lucrurilor, trebuind apărate şi protejate, ceea ce rebelul nu ştia, el privea femeile în chip abstract, nici nu le vedea, cum nu vedea probabil nici familia — „tot o ficţiune" — din punctul lui de vedere.

Rămas în birou, unde aştepta nişte clienţi — lumea încă se ţinea de procese, în aceste vremuri de restrişte — Răşcanu nu putea să nu se gîndească la copii, mai ales

la Hélène. Ar fi vrut pentru ea o carieră de bărbat, deşi menirea ei era să fie o doamnă. Dar ce lucru grozav ar fi fost o femeie jurist — Hélène Răşcanu juristă ! — lucru unic în Bucureşti şi chiar la Paris. Dacă războiul s-ar fi isprăvit repede, nimic mai uşor decît s-o trimită pe Hélène nu în Elveţia, la un pension de domnişoare, cum hotărîse iniţial, ci în Franţa, la Sorbona, unde fata ar fi urmat Dreptul, ca el odinioară. E drept, Răşcanu nu făcuse încă nimic pentru îndrumarea fiicei în această direcţie, dar avea de gînd ca măcar de aici înainte s-o facă. O primă discuţie n-ar fi fost de prisos, Hélène era destul de mare ca să se gîndească şi altfel la viitorul ei, altfel decît matrimonial. Dacă Theo dispăruse, rolul acestuia, ca bărbat, îl putea prelua Hélène.

Răşcanu a ieşit din birou, cu gîndul că Hélène încă nu ieşise, dar fata plecase împreună cu bunica Grădişteanu, într-o vizită la Bălăceni. Se colportau acolo ştiri politice importante, tot soiul de noutăţi de la Viena, după cum l-a informat Anne.

— Dar de cînd o interesează pe Hélène politica ! s-a mirat avocatul. Ce să caute ea la Bălăceni ? !

— Bălăcenii au copii mari. Fiul consulului a sosit chiar acum de la Viena, împreună cu vară-sa, Ilinca, bună prietenă cu Hélène.

— Doamnă Răşcanu, a observat avocatul, inversezi rolurile în distribuţie ! Hélène s-a dus s-o viziteze pe Ilinca, nu pe fiul lui Bălăceanu !

— Se poate, dar băiatul consulului a venit pentru război !

— Toţi faceţi război ? ! s-a zburlit avocatul. Dar calmaţi-vă !

— Ne calmăm, Alec, după cum vezi, i-a răspuns ea. Vezi că te caută cineva din partea lui Theo !

Ieşind din birou, Răşcanu observase în antecameră, printre clienţi, şi un tînăr cu păr roşu, care s-a ridicat în picioare, dînd să-i iasă în cale. La întoarcere jocul s-a repetat, dar avocatul l-a ignorat pe individ, care, după înfăţişare, nu putea fi altcineva decît mesagerul lui Theo. Ce mai vroia Theo ! În privinţa raporturilor cu Theo nu mai era nimic de pus la punct. Nu disputa de idei îl separase de nepot — ce dispută se putea angaja cu un

imatur ! — cît stilul. Tînărul n-avea stil, acesta neînsemnînd obligatoriu un anume echilibru în cugetare, el n-avea stil în dezechilibru, rebeliunea lui Theo fusese fără normă — sau el, Rășcanu — n-o vedea. Deși el o vedea, el vedea norma vîrstei, o trăise și chiar o și observase în ceea ce-l privea. Ruptura lui Rășcanu cu părinții aparținuse însă altui stil, pe care avocatul nu-l regăsea în comportarea nepotului, în întreaga atitudine a acestuia față de casă și față de neam. Aceasta însemna probabil că ruptura e mai profundă, Theo nu introducea doar simpla ruptură de generație, ci o ruptură încă și mai adîncă, de sînge. Să fi ținut aceasta de blestemata condiție de bastard a copilului ?

În birou a intrat Garussi, care l-a anunțat pe stăpîn că un tînăr domn, un student, dorește să-i vorbească din partea lui Theo. Avocatul a țipat :

— Dar s-aștepte !

Și această impaciență a nepoftitului era dovada unei lipse de stil, care, iată, afecta nu un ins, ci o generație. Indivizii cu care Theo se înhăitase erau probabil la fel. Nu altfel, ci la fel, un la fel din care Rășcanu nu putea izola decît niște respingătoare amănunte. Întreaga fizionomie a nepotului îi revenea acum în minte sub forma unor amănunte, care, din păcate, nu puteau lămuri mai nimic. Abia adus în casă, copilul avea evident imprimată pe chip o anume pecete a mizeriei, prelevată din mediul în care se născuse. Pe Rășcanu nu-l interesa de unde provine copilul — unde ouase cucul ! — el a și interzis contactul bastardului cu mama lui adevărată, mama băiețașului devenise Anne, care l-a și îmbrățișat cu dragoste, dar proveniența persista, se strămutase și în cuibul adoptiv, unde nimic nu părea să se potrivească cu Theo, începînd cu hăinuțele. „— De ce oare nu-i vin bine ?“ se întrebase Anne, care îl iubea. Da, nu-i veneau bine. În casa Rășcanu, Theo găsise un trusou de băiat gata pregătit. Era trusoul primului născut, dorit a fi băiat, dar în locul „băiatului“ se ivise Hélène, iar acum băiatul real nu se potrivea cu hăinuțele — era mai mic sau mai mare, n-avea importanță, dar el era altfel, corporal altfel, deși trusoul cuprindea hăinuțe pentru un copil pînă la cinci ani. Un prim divorț nevinovat se pronunțase chiar atunci — divorțul dintre hăinuțe și Theo.

l-or fi fost mici ? Copilul le rupea, puiul de cuc arunca penele din cuib şi îşi smulgea cu ciocul propriile pene.

Apoi a fost întîmplarea cu covrigul, tot în primul an, la serata pomului de Crăciun, în casa unor prieteni, unde cei doi copii — Hélène şi Theo — au fost duşi ca să fie arătaţi şi adoptaţi de societatea celorlalţi copii de lume bună. Aici, la pomul încărcat cu daruri, s-a întîmplat „catastrofa", în clipa cînd Theo a refuzat jucăriile şi dulciurile sclipitoare, care atîrnau în crengi, şi a cerut — culmea ! — un covrig. „— Vleau covlig !" a scîncit el. Dacă absurda cerere ar fi venit de la Hélène totul ar fi fost în ordine, era chiar amuzant, capriciile sînt privilegiul fetelor, dar în cazul lui era penibil : prin această cerere copilul spunea singur din ce mediu provine. Gazdele s-au amuzat, desigur, părea şic să ceri covrigi într-un salon cu minunăţii, s-a poruncit să-i fie aduşi copilului nişte covrigi, slugile au ieşit afară şi au cules de pe stradă un bătrîn trenţăros cu covrigi. „— Vleau un covlig !" a pretins acum copilul, refuzînd şiragul cu zeci de covrigi şi oprindu-se la unul.

Apoi copilul se hrănea prost, nu se dezvolta conform aşteptărilor. Anne era de părere că ar fi trebuit trimis la un sanatoriu în străinătate, domnul Răşcanu în schimb era convins că bastardul s-ar fi dezvoltat „normal" la bucătărie, către care simţea o atracţie spontană. Maica Anica, bucătăreasa de la slugi, îl topea pe copil în sărutări, iar bastardul nu le refuza, el refuza în schimb atingerile tutorelui, cel care avea menirea să-l crească şi să-i facă o educaţie. Dar acelaşi copil nu se arăta a fi un întîrziat mintal — acest lucru l-a mai consolat pe avocat, astfel încît n-a fost nevoie de meditatori, nici la limbi străine şi nici la ştiinţele naturii. Doar la caligrafie, Theo dovedindu-se un neîndemînatec, se mînjea mereu cu cerneală, pe haine, pe mîini, pe obraz — „— Du-te, domnule, şi te spală !" — motiv pentru care Răşcanu a înscris încă un punct pe lista cusururilor lui Theo.

Şi apoi, în sfîrşit, asimetria ! Stînd şi gîndindu-se care este cusurul cel mai detestabil al nepotului, vizibil odată cu adolescenţa, Răşcanu a ajuns la încheierea că nimic altceva nu-l supăra mai mult la Theo decît faţa sa asimetrică, aproape strîmbă — cînd tînărul se înfuria.

„— Spune-mi, draga mea, a întrebat-o într-o zi pe Anne, eu sînt fizionomic monstruos ?“ „— Alec, dar tu ești splendid, o știi doar. Ce ți-a venit !“ „— Bine, m-am uitat și la mine, în oglindă, mă uit și la pozele rămase de la fratele meu Teofil. Theo nu ne seamănă“. „— Dar mai sînt pe lume și mamele !“ a observat Anne. „— Tocmai. Asta era !“ Într-un tipar Rășcanu — fiindcă Theo avea totuși și unele din trăsăturile Rășcanilor — intervenise o diformare, o strîmbare a axului, ca la lentile, iar strîmbarea făcea ca tînărul să arate în unele clipe altfel, detestabil. Liniile figurii lui, armonioase cînd era calm, se denaturau și se fixau într-un rictus, mai ales în momentele de furie. Apărea asimetria. Avocatului îi venea atunci să-i spună nepotului nu „— Du-te, domnule, și te spală !“, ci „— Schimbă-ți, domnule, figura !“ Ceea ce era imposibil, fiindcă asupra lui Theo apăsa ceva ca un stigmat.

Era ceea ce nu știa Radu Mihail, prefectul poliției Capitalei, care-i atrăsese amical atenția lui Rășcanu asupra proastelor frecventațiuni ale tînărului, suspectat a difuza o anume literatură politică, „nu de cel mai bun gust“, după cum se exprimase Radu Mihail, într-o confidență, chiar în biroul de la prefectura poliției. În asemenea prilejuri părinții de obicei protestează — „— Cum asta, dar copilul meu are o perfectă educație !“ —, n-a fost cazul cu Rășcanu, care a primit știrea cu calm, chiar cu blazare. Rășcanu n-a protestat și atunci Radu Mihail s-a simțit dator să explice cazul, în locul lui : „— Știi, mă gîndesc că poate într-un fel e de înțeles. Toți am fost la o anume vîrstă niște zurlii !“ „— Ce zurlii“ și-a spus interior Rășcanu, fără a articula un cuvînt măcar pentru Radu Mihail. Dar din zurliii sau zavergiii sau nebunii de atunci, din epoca la care se referea prefectul poliției, ieșise totuși o generație, chiar dacă sfîșiată, chiar dacă opusă și învrăjmășită. Ieșise generația care făcuse România. Pe cînd în cazul lui Theo ce putea ieși ! „— Dar dumneata te înțelegi cu el ?“ l-a mai întrebat atunci Radu Mihail. Ce-i putea răspunde ! Îi venise în minte, drept răspuns, întîmplarea cu covrigul. A spus doar atît : „Avem, se pare, gusturi diferite.“ Tînărul avea gustul sărăciei, deci repulsia față de tot ceea ce era bun, trainic și stabil. El az-

vîrlea cozonacul — numele, familia, moştenirea — şi prefera covrigul. Deocamdată un covrig teoretic.

Răşcanu l-a poftit totuşi în birou pe mesagerul lui Theo, care afişa un aer distant, chiar obraznic.

— Sînt Rudi Weiss.

— Perfect, dar unde-i cartea dumitale de vizită ? !

— Noi respingem, domnule, asemenea fleacuri de etichetă, a răspuns mesagerul.

— Dar aceste fleacuri, domnule, fac lumea, a strigat Răşcanu. De ce nu te prezinţi atunci în pielea goală !

— Nouă nu ne repugnă culoarea pielii, a răspuns mesagerul. În schimb noi urîm ierarhiile sociale.

— Veţi rămîne atunci în pielea goală, în afara ierarhiilor sociale ! ...Şi altceva ?

— Colegul meu Theo Răşcanu are în această casă o casetă cu pistoale, care a aparţinut tatălui său. Şi-o revendică.

— Această casă poartă un nume şi îmi aparţine. Ei bine, nu satisfac asemenea revendicări. Să i-o spui. Nu dau pistoale pe mîna unor imberbi.

— Să înţelegem că vi-e teamă ? a întrebat mesagerul. Apoi solemn emfatic : Dar nu cu pistolul vom răsturna această lume, domnule ! Fiţi fără grijă.

— N-am nici o grijă, fii liniştit. Existenţa voastră nu-mi dă insomnii. Nu-i dau lui Theo pistoalele, ca să nu cumva să se rănească, din imprudenţă. Cît priveşte răsturnarea lumii, aceasta e o misiune grea. Sînteţi prea cruzi pentru asta. Sînteţi nişte imberbi.

Şi l-a concediat pe imberb — tot un imberb. În întîlnirea cu Radu Mihail, acesta îi mai spusese avocatului : „— Şi nu crezi că te poţi opune destinului pe care Theo şi l-a ales ?“ Răşcanu l-a corectat atunci, pe loc : „— Dar, dragul meu, greşeşti, e invers. Destinul l-a ales pe el !“ Închisese deci problema cu Theo încă de atunci. Acum pusese punct definitiv.

Dînd să iasă din birou, în întîmpinarea unui client important, avocatul s-a ciocnit din nou cu bunica Grădişteanu, care da să intre la el, în fruntea unui convoi de slugi purtînd arme.

— *Grande mère*, ce e cu armele astea ? !

— Bucureştenii au pus mîna pe arme. S-a ridicat *Guarda civică,* dragii mei. Ce staţi ? Ai slugi berechet, ai şi arme. Ţi-am mai adus şi eu. Pînă diseară să faci bine să-mi organizezi o companie. Şi s-o comanzi.

— Eu ? !

— Dar cine ?

— Poate Garussi.

— Fugi, mon cher, d-aici. Ăla comandant ? Dacă-i p-aşa o fac comandant pe Hélène.

Şi Răşcanu a rîs cu plăcere, un rîs care i-a luminat toată ziua.

Mergînd de la hotel către Arhivele Statului, unde primise de curînd o slujbă meschină, Parva era mai descumpănit decît oricînd. Nimic nu-i ieşise din tot ceea ce-şi propusese pînă atunci. Încercarea de a-şi prezenta proiectul ştiinţific eşuase. Lumea academică bucureşteană n-avea timp de marile aventuri, toţi domnii pe care îi vizitase nu vedeau dincolo de clipă, toţi erau speriaţi de evenimente, mai ales de iminenţa invaziei. În replică, Parva făcuse gestul retoric de a cere să fie trimis pe frontul dunărean, ca voluntar. Şi acest proiect eşuase, lui Parva oferindu-i-se o compensaţie jignitoare : „— Vreţi să slujiţi patria ? Intraţi în *Guarda Naţională !*"

Acum, în drumul spre Arhive, Parva avea în faţă *Guarda Naţională,* o unitate din *guardă,* probabil un batalion care mărşăluia eroic pe Podul Mogoşoaiei. Mărşăluia cu larmă mare şi muzică, obligînd trăsurile să se tragă la o parte, oprind pietonii în loc, silind ferestrele să se deschidă. Această simili-demonstraţie militară atrăgea atenţia prin bulucul de uniforme şi prin armamentul desperecheat, prin mutrele solemn casnice ale participanţilor la marş, care se îndreptau parcă spre o sărbătoare hazlie. Privind perindarea de bravi bucureşteni sub arme, Parva a înţeles şi mai bine ironia care-l ţintea pe el : oameni de toată mîna, ca la orişicare adunătură de ocazie, desigur şi infirmi — un cocoşat, un şchiop folosind arma drept toiag, un afon la tactul muzicii, printre aceştia n-ar fi prisosit un miop, el sau altul. Defilarea era deocheată şi

prin harababură : unii războinici sporovăiau sau se certau între ei în timpul marşului, unul a trecut altuia arma, ieşind din rînd să-şi cumpere ceva, altul citea în marş gazeta, un pitic, salutînd cu mîna la chipiu, i-a cerut foc lui Parva. Cea mai comică situaţie o avea un individ deşirat şi cam tuciuriu la obraz, urmărit de pe trotuar de o şatră de puradei care îl arăta fericită cu degetul. „— La ce-o fi bună această hoardă ?“ s-a întrebat Parva. Şi tot el şi-a răspuns : „— Probabil la stins incendii sau la spargeri.“ Absenţa gravităţii era subliniată prin prea multa gravitate, în dezordinea lor ipohimenii înarmaţi trăind totuşi sentimentul de a avea ceva important de făcut, şi Parva s-a întrebat, în continuare, dacă o bandă identică acesteia apărase într-adevăr Republica Franceză la Valmy. „— Precis da, şi-a răspuns el, dar fără mine. În moarte măcar, sublimul trebuie să se separe de ridicol. Deşi, la drept vorbind, poza unei armate intervenţioniste bătute cu parii de mahalagii ar fi de tot hazul.“

Parva a încheiat subiectul legat de *guardă,* continuîndu-şi drumul spre Arhive, dar picioarele refuzau să-l poarte. El era scos practic din corpul valid al oştirii, care se afla la frontiere, şi scos şi din micul corp al ştiinţei, care nu-l primea. Destinul îl împingea, iată, spre depozitul de hîrţoage de la Arhive, spre umilul post de copist-paleograf, obţinut şi acesta printr-o complicată intervenţie. „Cine dracu m-a pus să mă nasc azi !“ şi-a strigat el, oprindu-se din drum, gata s-o ia înapoi spre hotel. „— Ştiu ce mi-ar trebui acum ! Dacă aş fi femeie, un dram de şoricioaică — sau prostituţia. Dacă aş fi bărbat, un dram de politică — sau o căsătorie.“ Şi zîmbindu-şi : „— E bine totuşi că pot concepe această alternativă. E la fel de uşor ca şi o alunecare pe o coajă de pepene. Cît îţi trebuie în fond ca să devii un mic căsătorit cu o mare avere sau o mică lichea de club sub protecţia unui mare potentat !“

Parva s-a oprit în dreptul unei vitrine, s-a examinat şi a constatat că arăta chipeş. Era oricum îmbrăcat la Lipsca şi avea acele elegante cărţi de vizită în buzunar, cu solemnul titlu de doctor în ştiinţe. Şi-a continuat drumul spre Arhive, abătîndu-se prin grădina Cişmigiului, unde încă mai dăinuiau troiene mari de omăt murdar, deşi

crengile înmuguriseră. Inocența mugurilor, cărora nu le păsa de război, i-a făcut bine. Aceştia nu se întrebau de ce apăruseră azi, atunci, ei pur şi simplu dăduseră buzna. Şi probabil că aveau de gînd să înflorească — cu nerușinare. „— Cum în fond ar trebui să fac şi eu, peste sau dincolo de timp. Dar cum ?" Din nou îl măcina neputința interioară, din nou îl indignau acei ochi uluiți pe care îi revedea, care îl priviseră pe Parva ca pe un nebun : „— Păi azi ? !, „— Azi exist eu !", „— Ei şi ?" Cum *ei şi !* Nu putea să strige *cum ei şi !*" dar trăia revolta. Trăia mai ales impulsul de a răzbi peste oricare obstacole. „— Dacă această primăvară incertă mă refuză, eu n-o refuz. Eu n-am alta !"

Totuşi Parva n-avusese alegere, acel *ei şi* a învins. Acel *ei şi* îl împinsese într-o slujbă penibilă, slujba de la Arhivă, bună doar de cîştigat o pîine. Îşi şi imagina acum replica celui ce intervenise pentru el, o persoană influentă, care se adresase lui Haşdeu : „— Tînărul trebuie să cîştige o pîine !" Situație de o extremă umilință pentru un ins ca Parva, care suferea atroce de gigantism. De gigantism suferea, spre consolarea lui Parva, şi Haşdeu. Dar acesta avea operă ! Ce-i putea opune Parva Monstrului, ca argument, decît un proiect, fie şi fantastic ? Dar cum să-şi desfăşoare Parva proiectul, cînd Monstrul nu consimțise măcar să-l vadă la chip pe solicitator ? Singurele persoane prin care Parva venise indirect în contact cu fulgerele Monstrului fuseseră, acasă la Haşdeu, un oarecare domn Tocilescu, iar la Arhive o secretară ciudată, o domnişoară cu un nume interminabil : Petra-Petronia-Cristina-Zulnia-Bogdana Procopiu Hasdeu. Se spunea că bizara arătare ar fi nepoata lui Hasdeu sau o nepoată prin adopțiune, sau o rudă săracă din neamul doamnei Haşdeu, ceva de genul acesta. Oricum, ființa avea un gen, poate şi geniu, ea era oricum lacăt şi cheie la Arhive şi cerberiță la uşa Monstrului. După refuzul de a fi primit de Hasdeu, Parva fusese trimis direct la ea : „— Te prezinți cu acest plic domnişoarei Bogdana Procopiu şi totul se aranjează." Cum Parva a şi făcut, adresîndu-se cu politețe domnişoarei cu ochelari, care, auzindu-şi numele, a protestat cu o voce aspră, baritonală : „— Azi sînt Petronia, nu Bogdana !"

Parva a fost atît de surprins încît și-a scos ochelarii. Și i-a șters, apoi cînd i-a repus la loc, a fost pe deplin edificat : ființa cu ochelari din fața lui nu putea fi decît un sever Petroniu sau o severă Petronia. Același ins sau aceeași insă l-a chestionat pe Parva asupra cunoștințelor sale de filologie latină, punîndu-i pînă la urmă în brațe un vraf de diplome în latină medievală, pe care urma să le traducă și copieze. Era din aceeași clipă angajat, urmînd să se lupte cu mormanul de acte, inclusiv cu un act încurcat de danie de la Basarab Întîiul, document la care ținea nespus de mult domnul Hasdeu. Rigiditatea persoanei cu ochelari i-a dat trac lui Parva, care a îngăimat : „— Și pînă cînd lucrarea ?“ „— Pînă mîine !“ i s-a răspuns.

A doua zi Parva s-a prezentat domnișoarei Petronia cu o parte din lucrări — nu putuse istovi maldărul !, dar a găsit în față, pe același scaun de secretară, o altă persoană, fără ochelari, cu coafura modificată și cu glas ferm de tenor. La protestul lui Parva privind dificultatea lucrărilor, tenorul a replicat cu intransigență, indicîndu-i copistului și cîteva greșeli : „— Astea nu sînt greșeli, sînt pete de cerneală !“ s-a apărat Parva. Și explicîndu-se : „— Eu sînt paleograf, domnișoară Petronia, nu copist.“ La care ea a replicat : „— Azi sînt Petra, nu Petronia !“ Ar fi trebuit la rîndu-i să observe — persoana de la birou arăta cu totul altfel ! — și Parva a ieșit rîzînd. Despre Petra-Petronia se debitau legende — știa carte cu carul, era capricioasă și tiranică, dar fără noroc, Hasdeu nu reușise s-o mărite, Monstrul o oploșise aici la Arhive, ca să scape de ea, dar și ca să facă din ea un substitut al său. Înțelegînd cum stau lucrurile, Parva se retrăsese tiptil în sala de la subsol unde lucrau copiștii, încercînd o vreme să evite contactele cu cerberița, trimițîndu-și lucrările prin șeful de masă. Sub aceste auspicii s-a produs cea de a treia întîlnire cu ea, cînd Petra, convocîndu-l în cabinet, i-a cerut tînărului să copieze și niște acte în germană veche : „— Dar, domnișoara Petra !“ a articulat el. „— O, dar dumneata n-ai umor. Azi sînt Cristina !“ Parva a rîs de astă dată, fără pic de răutate, iar domnișoarei Cristina i-a făcut plăcere. A rîs și ea, ușor, cu voce de soprană. Era în bună măsură schimbată, o alta, veselă, chiar sprințară, era din nou fără ochelari, ba nu, avea totuși un

pince-nez legat cu șnur, cu ramă fină de aur, pe care îl folosea din cînd în cînd. Ea a întors lentilele și spre Parva, privindu-l cu interes, chiar cu un început de freamăt: „— Parva! Ce nume ciudat! E un nume latinizant, strămoșii dumitale trebuie să fi primit precis o diplomă de noblețe pe undeva prin Polonia, prin Prusia sau prin Lituania." „— Posibil, domnișoară Cristina!" a consimțit politicos Parva, deși rîdea interior, socotind ipoteza hazardată. Ea a fost din nou încîntată, i-a și spus: „—Voi fi Cristina toată săptămîna aceasta. Numai pentru dumneata!"

Se întrevedea un risc și Parva l-a intuit prompt. În relațiile lui cu domnișoara Petronia-Petra-Cristina intervenise o noutate, ea era decisă să mențină o anume identitate onomastică numai pentru el, nu și pentru ceilalți slujbași, el era hotărît să parcurgă mai departe celelalte identități, fără nici o angajare. Dar Cristina insista. În zilele următoare ea și-a menținut identitatea, cum și alura, ba chiar și parfumul. Își schimba parfumul odată cu numele, parfumul ei de atunci îi amintea lui Parva de Helga, o Helgă jucăușă ca un elf. Și obrajii îi erau împurpurați — se fardase extrem de puternic — iar timbrul de soprană emana auditiv o anume tulburare. În schimb modul ei de a curteni era „științific", un schimb de argumente și ipoteze, ceea ce-i dădea tînărului șansa de a se apăra, fără bruscări. „M-am gîndit bine, i-a spus Cristina la această nouă întîlnire, numele dumitale este precis latinizat. Inițial cei din neamul dumitale se vor fi numit Pârvu — și țintindu-l. „— Ești de fapt un Pârvu!, dar în diploma lituaniană sau leșească de noblețe numele a fost transcris prin Parva." „— Este excesiv! a protestat Parva. Ai mei sînt țărani, de fapt neam de răzeși moldoveni de pe valea Elanului." „— A! deci din ținutul lui vodă Cantemir. Cantemireștii au o ascendență tătară, voi Pârvii, în schimb, sînteți get-beget băștinași, diploma lituaniană doar vă confirmă noblețea." „— Care diplomă lituaniană?" „— Cum care! Dar ați fost precis reînnobilați în Lituania, sub primul Vitold, și tot acolo veți fi avut probabil mari proprietăți"! „— Glumiți frumos, domnișoară Cristina!" „— Nu glumesc deloc. Asta rezultă pînă și din blazonul vostru." „— Blazon?" „— Blazonul casei Parva!" Și Cristina a

scos dintr-un sertar un cartonaş alb pe care mîna ei trasase, cu multă siguranţă şi fantezie, liniile unui blazon nobiliar, deasupra fiind scrisă şi deviza : *Multum in parvo*[1]. I-a întins lui Parva cu convingere şi încîntare această creaţie a ei, alăturînd pentru întărire un catalog voluminos de heraldică ce cuprindea sute de steme de pe cuprinsul întregii Europe centrale şi de nord. „— Un Parva, a mai spus ea, e atestat şi într-o diplomă maghiară de pe la 1303. Un alt Parva, la Constantinopole, apare ca sol al domnului Moldovei..." Era absurd, dar şi captivant. Ca probe heraldista aducea texte, genealogii şi steme, toate extrase din acel catalog de specialitate pe care ea îl trata ca pe o carte sacră. „— Iată, vezi ?" i-a mai spus. Şi domnişoara Cristina s-a cufundat cu frenezie în perindarea stemelor, încercînd să-l asocieze şi pe Parva, etalîndu-i acestuia — ca argumente — nişte arbori genealogici care ţineau de vis. Deşi minuţia analizelor, sagacitatea observaţiei, ingeniozitatea fină şi erudiţia înspăimîntătoare — în heraldică, diplomatică şi genealogie — intimidau şi copleşeau. Cristina era şi ea un Monstrum. Se şi spunea dealtfel că micile ei contribuţii, note şi articole pe subiecte de acest gen, publicate în reviste extrem de snoabe şi de savante, făcuseră din domnişoara B. P. — semna numai cu două iniţiale ! — un nume în disciplinele minore ale istoriei. Ea se înfierbîntase acum — pentru el, pentru blazonul inventat al neamului Parva, pentru heraldică în sine ? — greu de spus, fiindcă temperatura pe care Cristina o degaja avea anume purităţi de smalţ, anume lambrechini graţioşi, anume scartelări discrete, pe care le-ar fi putut aprecia un heraldist, nu şi Parva care s-a speriat. Ceea ce ştia fata era uluitor — ea era acum într-adevăr o fată, avea graţie şi farmec, un „farmec ştiinţific", dacă aşa ceva putea exista. El şi-a şters ochelarii, ca în faţa unei vedenii — vedenia blazoanelor nobiliare ce exprimau desigur realităţi genealogice, ducînd pînă în ontologicul pur — dar a rămas incredul, incredul şi faţă de ea, şi faţă de vedenie — Ea şi Vedenia făceau un singur trup, după care el s-a retras la subsol, la masa copiştilor.

---

[1] Mult în puţin.

A stat multă vreme cu capul în palme, istovit, mai mult ameţit, apoi, cînd şi-a venit în fire, a tras prima încheiere :

„— Probabil aşa face istorie şi domnul Hasdeu !“, şi-a spus gîndul cu nelinişte, destul de intrigat de această descoperire, care putea clinti un idol. „Istoria la el e basm, şi-a mai spus. Domnul Hasdeu băsneşte, după propriile fantezii, iar expresia lui în caricatură e Nebuna. Dar în fond de ce e nebună ? Domnişoara B.P. e probabil singura femeie din Europa care publică lucrări în buletine de heraldică, speriindu-i pe erudiţi. Tot ea, în mod sigur, îi face şi notele lui Hasdeu. El aruncă năvalnic idei, dar cineva trebuie să le consolideze pe dedesubt, să facă aparatul — infernala trudă a aparatului, mai cumplită decît munca propriu-zisă ! Şi atunci, El se lasă pe mîna Ei. Dar de ce, cînd Nebuna poate comite cu seninătate cele mai incredibile falsuri !“ O numea acum pe cerberiţă Nebuna, feminizare a numelui directorului, poreclă cu care lucrau curent şi ceilalţi slujbaşi, care chiar îi şi spuneau : „— Domnul director a dat Arhivele pe mîna unei nebune.“ Parva a reţinut propoziţia şi a scris-o, pe versoul unui document :

„Domnul Director lasă Arhivele pe mîna unei nebune /
Domnul director e nebun /
Nebunia Domnişoarei Cristina e intermitentă /
Nebunia Domnului Director e permanentă /
Nebunia mea e permanentă.“

Era satisfăcut de acest diagnostic care reducea la esenţă triunghiul nebuniei de la Arhive. El, Ea, Hasdeu. Parva trăia măcar satisfacţia de a nu se exclude pe sine din triunghi, nebunia lui fiind ipotenuza, chiar dacă ceilalţi doi o excludeau. Dar unde putea să mai încapă şi nebunia lui sub plafonul Arhivelor ? Parva a scris în continuare :

„Două nebunii nu pot încăpea în aceeaşi teacă /
Două nebunii jumătate /
O imensă nebunie !“

La plecarea de la Arhive, domnişoara Cristina i-a pus în palmă un plic violet conţinînd cartonaşul cu blazonul „casei Parva“. Mica jucărie l-a încîntat totuşi pe tînăr. Trebuia să-şi recunoască : era o primă meditaţie asupra

numelui său, încifrată într-un simbol. Oricît de arbitrar adunate, elementele din acest herb minuscul îl tulburau, iar pe drum Parva a scos mereu din buzunar cartonaşul, privindu-l sau privindu-se pe sine ca într-o oglindă. Era o oglindă falsă, desigur, Cristina însăşi strecurase în stemă un element care denunţa falsul, pentru iniţiaţi —, dar simbolul i se fixase tînărului în minte, astfel încît, ajuns la hotel, Parva a revăzut ecusonul proiectat pe tavanul camerei lui murdare şi fojgăind de ploşniţe. Nu-şi mai putea scoate stema din cap, de vreme ce o putea proiecta pe tavan. Invenţia avea putere de sugestie. De-a dreapta şi de-a stînga micului scut triunghiular, cu cunună şi cu deviza *Multum in parvo,* stăteau alte două steme, în disc, stema lui Bogdan Petriceicu Hasdeu şi stema lui Dimitrie Cantemir, cei doi părinţi ai ştiinţei la români. Pe amîndouă i le arătase domnişoara Cristina, explicîndu-i-le amănunţit. Şi amîndouă discurile heraldice se dilatau ca două discuri solare, strivind micul scut triunghiular, încît cerneala roşie cu care era scrisă deviza a prins a picura. Pielea pleoapelor îl ustura dureros pe Parva şi tînărul, frecîndu-se cu mîna, a simţit pe degete umezeala sîngelui.

A evitat o reîntîlnire cu domnişoara — cel puţin cît dura ciclul Cristina ! — în schimb, ceilalţi slujbaşi au avut grav a pătimi cu Petronia şi Petra, şi chiar cu Bogdana, fiindcă între timp domnişoara Procopiu intrase şi în această fază. Fazele onomastice alternau de la o vreme rapid, ele erau mai multe şi mai surprinzătoare decît fazele Lunei ; şeful de masă cu care Parva lucra pretindea că domnişoara Procopiu parcurgea în fiecare an asemenea crize, care ţineau de primăvară. „— Să vedeţi ce liniştită e prin mai, după ce trec florile. Atunci e un om ca noi toţi, te poţi înţelege simplu cu ea. E domnişoara Procopiu“ „— De ce nu se mărită ?“ „— Păi, n-ar fi păcat ?“ „— Nu pricep ce păcat ar fi !“ „— Păi cum să-şi schimbe numele ? Ar fi mare păcat !“ „— Păi nu şi le schimbă în fiecare zi ?“ „— Da, dar aţi observat ce bine i se potrivesc ?“ Într-adevăr, a observat şi Parva, fiecare nume patronimic al domnişoarei se potrivea fericit cu numele de familie ; cel care o botezase pe bizara fiinţă avusese fante-

zie onomastică. Şi Parva a rînduit numele cerberiţei în perechi, pe zile :

Luni : Petra Procopiu
Marţi : Petronia Procopiu
Miercuri : Cristina Procopiu
Joi : Zulnia Procopiu
Vineri : Bogdana Procopiu

Dar săptămîna nu ieşea completă. Parva l-a întrebat pe şeful de masă : „— Dar sîmbăta ?" „— Sîmbăta e Procopiu, pur şi simplu. Aşa o strigă dealtfel şi domnul Hasdeu : Procopiule !" „— Şi duminica ?" „— Duminica dispare de la Arhive, Dumnezeu ştie cum o mai cheamă. S-ar putea ca duminica, în casă, să i se spună chiar domnişoara Hasdeu !" Trecînd de la glumă la tonul serios, şeful de masă a mai spus, în încheiere : „Ehei, dacă s-ar mărita, ar fi o mare salvare pentru noi toţi !..." Apoi făcîndu-i cu ochiul lui Parva : „— Ia-o la braţ şi spune-i draga mea. Iar domnului director zi-i tată socrule şi gata !" Parva a ţîşnit furios în picioare, înşfăcînd călimara : „— Domnule, drept cine mă iei ? !" Individul a intuit direcţia de zbor a călimării şi s-a tras la o parte. „— Află de la mine, i-a strigat slujbaşul, că şi dumneata eşti nebun !" „— Ba încă cum !" i-a răspuns Parva, acum descărcat, după care s-a aşezat la masă, reluînd transcrierea acelei diplome latine emisă de cancelaria lui Basarab Întîiul.

Domnişoara Cristina i-a apărut apoi întîmplător în cale, tot la Arhive, în ziua în care devenise Zulnia. Arbora un malakof de toată frumuseţea, cu volane largi şi cu un decolteu aproape scandalos. Faţa ei fabulos sulemenită era într-un multiplu acord cu şalul şi cu culorile întregului veşmînt. Nu era un veşmînt de zi, pentru o instituţie, ci o ţinută de bal, părea că domnişoara Zulnia s-a întors în zori de la un bal, coborînd dintr-o caleaşcă şi intrînd să-l viziteze pe tatăl domnului Hasdeu. Avea şi coafura niţel răvăşită de vîrtejurile unui dans imaginar. Cînd l-a văzut pe Parva i-a zîmbit galeş, întinzîndu-i mîna înmănuşată, de fapt braţul cu totul. S-a mirat... „— Dumneata aici ? Ce surpriză !" „— Nu-i nici o surpriză, domnişoara Cristina, eu lucrez aici, la Arhive." „— O, uitasem să-ţi spun, sînt Zulnia. Dar numai pentru dumneata !" Domnişoara Zulnia,

de fapt duduca Zulnia, a făcut să-i cadă batista şi Parva i-a ridicat-o, restituindu-i-o cu o emoţie din celălalt veac. Jocul îl amuza. Ființa aceasta era în fond atît de inofensivă. Dar ceva a intrigat-o pe fecioară — trecerea unui funcţionar care n-a salutat cuviincios — fiindcă duduca Zulnia a început să ţipe, ca o boieroaică de modă veche la slugi : „— Să lipseşti din faţa mea, mojicule !“ Şi către Parva : „— Iar dumneata să pofteşti la mine. Să te prezantezi neîntîrziat cu lucrările !“

Prezentîndu-i lucrările, Parva şi-a dat seama că duduca Zulnia le-a încurcat chiar sub ochii lui cu lucrările unui alt copist-caligraf, el fiind silit să rabde nişte mustrări necuvenite şi cu atît mai absurde. „— Duducă Zulnia, a protestat el, dar eu n-am copiat un document slavon, ci unul latin !“ „— Recunoaşte că nu ştii slavona !“ „— Recunosc, dar...“ „— Recunoaşte că nu aşa se scrie un *iati.*“ „— Recunosc, dar...“ Dar duduca Zulnia a ţinut-o înainte cu furie, isprăvind prin a-l concedia din birou pe Parva, prin a rupe demonstrativ lucrarea şi prin a o zvîrli după el. La ieşire, pitit lîngă uşă, se afla copistul care ar fi meritat papara şi care răsufla uşurat. Acesta s-a şi închinat către Parva, mulţumindu-i cu plecăciuni : „— Mulţumesc, domnule Parva, aţi încasat-o în locul meu. Să vă dea Dumnezeu sănătate !“ Ar fi urmat — firească încheiere — ca Zulnia să-i facă acestui copist o declaraţie de dragoste, pentru ca lucrurile să ia un cu totul alt curs. Coborînd scările către subsol, Parva s-a mai uitat o dată în urmă, dar nimeni nu-l striga, uşa rămînea închisă, deasupra uşii, pe frontonul de lemn, aceeaşi deviză scrisă pe o panglică de bronz : *Honor et Patria.*

Era deviza sub care îşi desfăşura activitatea domnul director, savant fără cusur, om plin de infinite cusururi, autor al unei *Istorii critice a românilor* care iscase fulminante polemici, generos cu înaintaşii — vroia să facă din Tocilescu editorul lui Cantemir ! — dar imposibil cu contemporanii, Parva însuşi fiind constrîns să-i fie contemporan ! Răzbunarea cea mai cruntă faţă de acea uşă închisă de Hasdeu ar fi fost intrarea pe fereastră, la braţ cu Zulnia — sau cu Bogdana, avînd pe buze replica şoptită de şeful de masă, acel apelativ colosal : „— Tată socrule!“ Era în fond coaja de pepene pe care Parva putea luneca,

eşuînd definitiv nu într-o carieră, ci în ridicol. Dar de ce nu, în fond ?

Aşezîndu-se la masă, Parva a notat cu creionul pe un colţ de hîrtie un prim vers în latină, pe care l-a compus sub un impuls de cinism :

„Omnes fluctus qui navem meam movent
sunt mihi boni." [1]

Apoi a meditat asupra versului şi asupra sensului. A simţit nevoia să nege primul sens şi a scris un al doilea vers :

„Non omnes fluctus navem qui propellunt
sunt mihi boni." [2]

Apoi a scris mai departe, dintr-o suflare :

„Non mea navis ; verum qui propellunt
Fluctus sunt boni.

Non mei fluctus ; verum si propellunt
Fluctus sunt boni.

Quisne sim licet scire ? Quis propellit ?
Ventus, navis, aequora ? Sed non mea
Haec in aeternum.

At semper versari, Lucreti Parva,
Tempestatibus, idemst et, amice,
Sub si immotis sideribus vesanos
Mulgeas hircos. [3]

---

[1] Oricare valuri duc înainte corabia mea
îmi sînt bune.

[2] Nu oricare valuri duc înainte corabia mea
îmi sînt bune.

[3] Corabia nu e a mea, valurile care o duc înainte
sînt bune.
Valurile nu-s ale mele, dar dacă mă duc înainte
sînt bune.
Eu nu sînt oare eu ? Cine mă poartă — vîntul, corabia
Valul ? Nu-s ale mele în veci.
Şi-a fi mereu — în furtună —
Este totuna. Lucreţiu Parva cu-a mulge — sub stele statornice — ţapi căpiaţi.

Versurile erau destul de șchioape, era cert că Parva n-avea talent literar — el și resimțea această suferință !, compoziția reprezenta un șir de propoziții logice, fără nici un sentiment. Dar mica însăilare prozodică l-a limpezit, i-a redat calmul, l-a făcut apt să-și continue munca de copist paleograf.

Acum, întorcîndu-se spre Arhive, Parva întîrziase în Cișmigiu. Povestea cu versurile și chiar povestea cu stema aproape o eliminase din minte, în schimb nu-și putea scoate din cap spectacolul *guardei naționale* — din care ar fi urmat să facă parte. „Probabil, și-a spus el, intrînd în miezul unui lucru devii una cu acel lucru. Intrînd în *guarda națională* aș fi isprăvit prin a mă confunda cu ea, fără să-mi pese de ridicol." Și ațîțat de acest gînd : „— Oare ce imagine are despre sine *guarda națională ?* Precis, dacă nu mă înșel, bravii guardiști care trag la țintă și fac exerciții de împuns cu șpanga au credința că Patria și-a pus destinul în mîinile lor. Ei au *honor* ca și domnul Hasdeu. Ei mărșăluiesc împreună cu el sub aceeași deviză *Honor et Patria.*"

Ieșind din grădina Cișmigiului, Parva s-a întîlnit în stradă cu niște gloate de refugiați. Veneau dinspre Dîmbovița, care începuse să inunde. Nu se știa încă dacă aceste gloate de disperați — purtînd în brațe boccele cu boarfe, ducînd plăpumi în cap, cărîndu-și cu ei copiii și cîinii — vin de la Dunăre, de sub exploziile otomane, sau de pe Dîmbovița, de la doi pași. Începuse și aici haosul, haosul primăverii — cu sinistrele inundații de la București — și haosul războiului. *Guarda națională* urma probabil a fi folosită la salvarea acestor nenorociți de sub ape, la pescuirea unor mizerabile boarfe din lătură și mocirlă. Intrînd ca voluntar în *guardă,* lui Parva i-ar fi revenit în mod sigur misia de a căra în cîrcă bătrîni betegi și copii rahitici. „— Bine, dar războiul ? Sub imperiul unui asemenea accident, cum sînt inundațiile de primăvară la București, lumea uită de război pînă acolo încît ne-am putea trezi dintr-odată cu otomanii sub nas."

Uitînd de misia sa la Arhive, pe Parva l-a cuprins revolta pentru iresponsabilitatea stăpînirii, a administrației statului, incapabilă să facă față la două lucruri dintr-odată,

amestecînd acțiunile într-o alandala fără seamăn. „— Dacă știau că au primăvara inundații de ce-au ales pentru război acest anotimp absurd ! De ce n-au canalizat Dîmbovița din timp ? De ce se lasă surprinși, ca idioții ?“ Era probabil moștenirea administrației conservatoare, o lungă și deplorabilă administrație, cu care erau desigur solidari și domnii de la „Junimea“. Aceștia se pricepeau, bine-nțeles, la metafizică, logică și poezie, nu și la poduri, șosele, canalizări, înarmare, securitate publică. Un impuls anticonservator, încă nu proliberal, l-a mișcat pe Parva, care se simțea pe loc convocat să ia în mîini biciul condeiului și să scrie un pamflet. Un pamflet pentru „Românul“, gazeta lui C.A. Rosetti, la care ar fi urmat să-l introducă cineva. Dar chibzuind asupra acestei acțiuni și ducîndu-și mai departe gîndul, Parva a realizat inutilitatea. „— Domnul C.A. Rosetti e azi la putere. «Românul» face politică proguvernamentală. Cine să-mi publice pamfletul ? Ar trebui să-l duc la «Timpul», gazeta conservatorilor, care azi sînt în opoziție. Dar și-ar pune conservatorii cenușă în cap ?“ Parva și-a repetat un vers din propria compoziție, îndreptățindu-se :

„Non omnes fluctus navem qui propellunt
Sunt mihi boni“

Ajunsese între timp în dreptul clădirii Arhivelor, dar ezita să intre. Avea ghetele pline de noroi și pantalonii uzi pînă la genunchi. Mergînd prin apăria de pe ulița Arhivelor nu putea să nu se ude. Se simțea însă noroit sufletește, cîine pribeag și ud. „— De fapt, cine cu cine se bate? s-a întrebat. Clipa e mizerabilă, țara — așa cum e — arată oribil. Dacă n-ai avea în minte imaginea ei ideală, te-ai lăsa covîrșit.“

Parva stătea la peronul clădirii fără să intre. Nu putea. „— Dar și ceilalți, și-a continuat el gîndul, lumea contrară, are probabil în minte o imagine ideală despre sine : otomanii imaginea imperiului lor absolut, rușii imaginea imperiului lor, dusă dincolo de absolut. Ca să supraviețuiesc îmi trebuie o imagine despre mine însumi împinsă pînă la imposibil, pînă la supraabsolut. Altfel mă strivește clipa, mă înghit zăpezile și noroaiele care inundă lumea.“

Aruncîndu-și privirile înapoi, spre oraș, și acesta i se părea acum urît, murdar, meschin, o improvizație a clipei, gata de a fi șters de pe hartă sub explozia acelei primă-

veri haotice. ...„— A căuta o imagine absolută a unui asemenea oraş e cu neputinţă. E un nonsens şi a încerca să-l reconstruieşti, altfel decît printr-o proiecţie interioară. Exteriorul nu oferă nimic durabil, nici un material arhitectonic pe care să te poţi bizui. Totul va trebui reclădit cu nişte materiale care se află numai în interior. Deci proiectul !“ Şi Parva a intrat, decis să-şi reia munca.

— Fugi, domnule, fugi cît poţi mai iute ! Azi e Bogdana !

Strigătul de alarmă i se adresa lui Parva, cel ce strigase era şeful de masă. Întreg acel *ministerium scribarum* [1] se afla în panică. Se părea că cerberiţa intrase în ziua ei cea mai nefastă. Toţi scribii se agitau neputincioşi, ca nişte şoareci pe o corabie care luase apă. Peste toate, la Arhive, într-o parte a depozitelor, năvălise şi apa, apele de infiltraţie care legau subteran clădirea cu albia Dîmboviţei. Drept care scribii, zăpăciţi, nu ştiau ce să facă — să se alinieze în şir indian ca să primească mustrările şi flagelările domnişoarei Bogdana sau să salveze hîrţoagele.

— Domnilor, e prăpădul lumii !

Dar Parva n-auzea. El îşi reluase liniştit lucrul, semn că-i făcea bine dezastrul din jur. El auzea hîrşîitul mobilelor — mese, lăzi, dulapuri grele, rafturi cu manuscrise, toată tevatura unei mutări, hurducăturile de corabie ale clădirii Arhivelor, dar nu-i păsa, el copia cu deliciu, o clipă a trăit chiar plăcerea pură a caligrafiei. N-auzea decît scîrţîitul peniţei, un scîrţîit fin, ba nu ! a auzit chiar şi un scîrţîit de lanţuri, care l-a sustras de la lucru. „— Ce dracu fac ! a tresărit el. Au adus ocnaşi să care cărţi ?!“ Nu erau lanţuri de ocnaşi, erau lanţuri de cărţi — colecţia medievală de cărţi cu lanţuri, pe care nişte copişti-ocnaşi se chinuiau s-o strămute de la un etaj la altul. Spectacolul era fantastic, dar Parva n-avea timp să-l vadă. A rîs cînd un slujbaş a scăpat din braţe un tom în lanţuri, care s-a făcut praf, împrăştiind peste tot filele. S-a auzit şi o voce :

— Ce ne facem dacă apare domnul Hasdeu ?

Asta mai lipsea, să apară şi domnul Hasdeu, acum în toiul nenorocirii ! „— Şi ce dacă apare şi domnul director Hasdeu !“ şi-a spus Parva, fără a se întrerupe din scris, dar

---

[1] Corpul scribilor.

promițîndu-și să facă față cataclismului. În fond, cît mai putea dăinui tirania de la Arhive ? Cîndva Parva ar fi trebuit să se dezrobească și de sub duhul asiatic, probabil turc, al domnului Hasdeu. Un alt slujbaș, venind de sus, de la ea, a strigat cu spaimă :

— A apucat-o strechea ! Fraților, faceți ceva și cu aia! Cine și ce să facă ! Cineva a avut totuși ideea drăcească de a ticlui astfel lucrurile încît și Parva să fie poftit sus, la ea. O farsă de care tînărului nu i-a păsat, el prezentîndu-se simplu, absent sau distrat, imediat după convocare. Domnișoara Bogdana arăta izbitor de diferit, părea o călugăriță bătrînă — întru atît era de neagră și posomorîtă, sau și mai bine, părea o sultană sumbră, mamă a unui imperiu de umbre, înfricoșător. Și în această ipostază ea îl reprezenta desăvîrșit pe director. L-a ținut pe Parva în picioare, multă vreme, așa cum fac de obicei inchizitorii. Corectînd între timp o altă lucrare, i-a aruncat și o privire, care nu promitea nimic bun. Apoi brusc :

— Dumneata ?

— M-am prezentat la poruncă, domnișoară Bogdana.

— Bogdania ! l-a corectat ea, incisiv. Bogdana e un nume de femeie obișnuită. Eu sînt Bogdania.

— Știu, domnișoară Bogdania.

— Atunci cum de mi-ai spus Bogdana ? Dumneata ai un auz fin. Pentru dumneata sînt Bogdania !

— Ați fost așa de la început ? i-a răspuns el, jucînd reproșul.

— Nu, fiindcă nu meritai. Dar azi ți-am dăruit un i ! Ești lingvist, știi ce înseamnă un i.

— Știu. În schimb eu n-am ce vă dărui !

— Cum n-ai ? Mi-ai dăruit acest poem ! și Bogdania a fluturat spre Parva hîrtia cu acele versuri în latină. Apoi a început să scandeze : *„Omnes fluctus qui navem meam movent / Sunt mihi boni."*

Parva era încurcat. Ar fi trebuit să protesteze — cineva îi scotocise printre hîrtii !, dar recitarea era măgulitoare, de unde neputința lui de a reacționa. Cînd domnișoara Bogdania a ajuns la versul : *„Quisne sim licet scire ? Quis propellit ? / Ventus, navis, aequora ?"* — fecioara s-a oprit. Părea satisfăcută.

— Da, a spus ea, curge bine, deşi nu-ţi reuşeşte perfect strofa safică. Asta n-ar avea importanţă dacă ultimul vers n-ar friza vulgaritatea. Şi ţintindu-l : Ce înseamnă *mulgere hircos* ?

— A mulge ţapi înseamnă a fi, după cum ştiţi, în neputinţă absolută de a găsi o soluţie. Cei vechi mulgeau adesea ţapi. Eu, azi, mulg ţapi căpiaţi.

— Ţapii au ugere, domnule Parva ?

Parva începuse a clocoti. Nu putea stabili dacă Bogdania e o bestială sau e o candidă. Ea îl privea cu ochi curaţi şi insistenţi. Părea chiar că suferă pentru faptul de a nu pricepe despre ce era vorba. În ea zvîcnea probabil o curiozitate de naturalistă.

— Te rog să-mi spui ! a cerut ea.

Şi Parva a răcnit :

— Domnişoară, ţapii au...

— Porcule ! a izbucnit domnişoara Bogdania, dînd ţipătul violului.

Parva ieşise între timp, izbind uşa. Tocmai atunci urca scările şi domnul director Hasdeu.

Începuseră ploile. Ape tulburi, cernute din cerul pîclos, se amestecau cu apele tulburi ale zăpezilor şi cu noroaiele. Prin noroaie şi prin pîclele ploii, în cernere neîntreruptă, continua forfota trupelor care izvorau din adăposturi, se revărsau din cazărmi, năboiau din campamente şi bivuacuri, scurgîndu-se în lungi convoaie spre Dunăre. Mişcarea era trudnică, înceată, prizonieră pămîntului moale din care cizmele şi copitele cailor se smulgeau anevoie, o mişcare care se înfunda în pămînt, luptînd cu pămîntul. Drumurile nu se mai vedeau, se vedea doar ploaia, apele şi noroaiele, un noroi chiftitor, care înghiţea oameni, cai şi tunuri.

Într-un smîrc din valea Siretului, peste care pontonierii întinseseră în grabă un pod de bîrne, s-au răsturnat nişte tunuri grele, de asediu, cu cai cu tot. După tunuri au sărit tunarii, iar lupta oamenilor şi animalelor cu nămolul a ţinut o jumătate de zi, oprind în loc întreaga coloană. În opintirile lor caii au rupt hamurile şi au ieşit înot la mal,

oamenii le-au luat locul, s-au adus frînghii, lanţuri, pîrghii, s-a făcut rost şi de cîteva perechi de boi, trăgătorii şi-au încovoiat spinările, şi-au încordat muşchii, şi-au frînt grumazurile, la toţi le ieşiseră ochii din cap ; cînd au scos tunurile la mal doar ochii li se mai vedeau, ochii cailor, boilor şi oamenilor — ofiţeri şi soldaţi — arătau la fel, scurşi de putere, dar curaţi, numai ochii îi mai aveau curaţi.

Regimentul care dăduse năvală în trenul lui Iancu Ghica, ocupîndu-l şi întorcîndu-l înapoi din drum, nu mai avea o altă ieşire. Oamenii erau la capătul puterilor. Regimentul venea de departe, din noroaiele de dincolo de Prut, din Basarabia de sud, unde ploaia se amesteca şi cu o ceaţă sură şi deasă, cotropitoare, care înainta odată cu coloana. Zile în şir ceaţa s-a ţinut după oameni, cu frontul ei mişcător şi tulbure, ba uneori i-a şi depăşit, acoperindu-le drumul, un drum care şi aşa nu se mai vedea.

Din întregul regiment situaţia cea mai grea îi revenea căpitanului Lupaşcu, comandantul secţiei tunuri. El avea misiunea să se retragă ultimul din faţa trupelor ruse care trecuseră frontiera în noaptea de 12 aprilie, să păstreze atingerea cu aceste trupe pînă la Prut, apoi să-şi conducă unitatea de-a latul ţării, pînă în Valahia Mică, în zona Calafat. Căpitanul n-a înţeles raţiunea unui asemenea ordin şi a protestat dispoziţia de marş superiorului său, cerîndu-i explicaţii :

— Domnule general, mişcarea nu e raţională, vă rog să mă credeţi. Ce rost are să mă deplasez cu tunurile în celălalt capăt al ţării, la mama dracului, la Calafat, cînd am Dunăre de apărat şi aici, mai la vale-un pic, la vărsarea Prutului !

— Dragă, ordinele azi nu se mai discută, i-a răspuns generalul. A trecut vremea aia. E război.

— Dar e absurd !

— Mie-mi spui ?

— Nu era mai raţional, a reluat Lupaşcu, să organizăm apărarea Dunării împreună cu ruşii, începînd de aici ? Pe de altă parte, am aflat de o retragere, la Calafat. Ce facem, ne retragem şi din faţa turcilor, şi din faţa ruşilor ? Cu cine ne batem ?

— Căpitane, gura ! În război tot ce nu e ordin scris e zvon ! Să nu-mi colportezi mie zvonuri, auzi ? Te supui ordinului scris. Te retragi ultimul. Pentru ultimele dispoziții ții legătura cu prefectul de Cahul.

Cu prefectul de Cahul, căpitanul Lupașcu a angajat o discuție încă și mai confuză :

— Domnule prefect, dar era normal ca armata să rămînă pe loc. Organizăm împreună cu rușii apărarea la Dunăre, avem doar în față trupe amice.

— S-a dorit probabil să se evite ciocniri cu trupele amice.

— Și atunci sînt trimis la mama dracului, tocmai în Oltenia ?

— Ca să luați poziție de luptă în fața trupelor inamice.

— ...din fața cărora armata s-a retras. Ceva e absurd !

— Mie-mi spui !

La despărțire, cei doi și-au strîns mîinile cu răceală și amărăciune, resimțind clipa de ceață care urma. Lumea din Cahul se afla într-o stare de nedumerire și zăpăceală. Nu se știa sub ce autoritate va rămîne orașul. Prefectul primise ordin să întrețină legătura cu noii sosiți nu în numele guvernului, ci ca reprezentant al administrației locale. O telegramă de la ministrul de interne, Brătianu, avertiza: „Nu reprezentați guvernul, ci județul“. O altă telegramă, de la ministrul de externe, preciza : „Organele vamale să-și facă prompt datoria.“ În schimb armata se retrăgea.

Căpitanul Lupașcu nu se putea retrage decît rămînînd în atingere, conform ordinului, cu trupele amice care înaintau. Acestea înaintau odată cu ceața. Lupașcu avea ca încheietor de coloană o companie de roșiori, formațiune mobilă, pusă sub comanda locotenentului Arghir, un ofițer harnic și tenace, născut parcă pe cal. Lupașcu i-a spus lui Arghir :

— Domnule locotenent, te rog să fii cu grijă. Rămîi tot timpul în atingere cu oaspeții.

— Dar unde-s, domnule căpitan, că nu-i văd ! În spate numai ceață.

— Rămîi, te rog, în atingere cu ceața.

Altă soluție nu mai era. Prin ceață se simțea totuși mișcarea marei armate, care la rîndu-i lupta cu ploaia și no-

roaiele. Se auzeau clefăitul copitelor, zgomotul chesoanelor, scîrțîitul de osii al carelor trenurilor regimentare, dar uneori nu se auzea nimic — făcuseră popas, îi înghițise ceața, dispăruseră ? — și coloana de roșiori oprea, rămînînd în așteptare.

Odată însă, într-un revărsat de ziuă, ploaia a stat și ceața s-a tras înlături. Cele două trupe s-au trezit dintr-odată foarte aproape una de alta, nu în atingere ci în amestec, iar surpriza i-a uimit și i-a buimăcit pe toți, români și ruși. Erau — și unii și ceilalți — mînjiți de noroi, amestecați în culoarea neagră a noroiului frămîntat în cizme și copite, una cu noroiul care desființase uniforme, grade, neamuri. Uimirea i-a făcut pe oameni să rîdă, poate silnic, oricum le-au sticlit dinții. Apoi ploaia a început din nou, ceața și-a reluat curgerea, locotenentul Arghir și-a pus călăreții în mișcare, nelămurindu-se dacă ceea ce văzuse cu ochii lui cu o clipă mai înainte era sau nu aevea.

Pentru noapte, coloana română s-a regrupat la un conac de curînd părăsit, aparținînd unei bogate familii de boieri, Rășcanu-Dorojinski. Căpitanul Lupașcu a dat poruncă slugilor să aprindă focurile în odăi și să încingă cuptoarele de pîine. Dar mai înainte de orice — baia ! Stăpînul locului avea o baie rusească de aburi, iar Lupașcu se gîndea cu deliciu la atingerea cu aburii fierbinți, la clăbucul de săpun, la bătaia pe piele cu măturile de crengi de vișin. Auzind de inițiativa căpitanului, ceilalți ofițeri au făcut coadă la baia de aburi.

Cînd a sosit Arghir, cu roșiorii lui, ofițerii se aflau de mult în sufragerie, la masa mare, ospătîndu-se în lege, iar unii, care mîncaseră, fumau și beau în salon, de unde s-auzea pianul. Cineva zdrăngănea la pian o mazurcă, în odăi era cald, se simțea aroma de pîine fierbinte, pîini mari cît roata carului, pîini basarabene, plus mirosul de fripturi, plus izul acrișor de vișinată — se pusese pe masă o damigeană —, peste toate descărcarea sentimentală a unor oameni striviți de trudă, în sfîrșit curați, atît de curați încît Arghir nu și-a recunoscut camarazii.

— Ce te uiți, Arghir frate, ce, nu știi pe ce lume te afli ?

Mutra lui Arghir spunea că nu știe pe ce lume se află, că zău nu știe, pe parola lui de onoare !

— Trage-un scaun și stai !

— Lăsați băiatul să se spele mai întîi. Arghir, treci și te spală !

Arghir ar fi vrut să intre în baia de aburi cu cal cu tot, într-atît era de murdar, mînjit de noroi pînă-n suflet. Avea și-un necaz cu calul, armăsarul lui alicnea de piciorul stîng din spate. Călcase-n ceva, într-o țepușă, dar ofițerul n-avusese timp de cal, a călărit cum a putut pînă aici, la conac. După baie, ar fi vrut să vadă de cal, să-i scoată potcoava, să-i cerceteze unghia, apoi să se culce. Dac-ar mai fi avut timp, fiindcă-n sufragerie se încinsese chef. Înainte de a intra în baie, Arghir a dat de dușcă un pahar de vișinată, apoi a adormit cu paharul în mînă.

S-a trezit, ca dintr-un coșmar, după miezul nopții, transpirat, ud de noroi, amețit, între niște fantome care purtau luminări, culegînd pahare, furculițe și cești, dintre trupurile răsturnate pe podele. Arghir știa că avea ordin să se mențină cu cineva în atingere. Nu mai știa cu cine. Dar simțea tăria ordinului și imperativul disciplinei. A dat buimac din mîini, atingînd fel de fel de trupuri — români, ruși ? — neștiind unde se află, înfiorat de acele fantome cu luminări în mînă. Arghir a adormit din nou, simțindu-se percheziționat de fantome.

În zori, coloana a pornit la drum din nou. Slugile conacului scoseseră din cuptoare, în cursul nopții, alte rînduri de pîini, soldați și ofițeri și-au umplut ranițele, dar unde să mai pui atîtea pîini !

— Păi ce facem cu ele ? se văitau slugile Rășcanilor. Luați-le !

— Las' că vin din urmă și alți flămînzi, a răspuns Lupașcu. Las'să aibă și ei. Apoi către Arghir : Arghir frate, rămîi în atingere !

La gura Prutului, în golful pe care apele îl sapă, în atingere cu apele Dunării, o canonieră română, cu pavilionul ridicat, mugea disperată, în ceață.

— Ce are, o doare ceva ? !

— Simte că se scufundă și țipă ! a spus cineva, un soldat.

Canoniera părea o fiară acvatică bolnavă, prizonieră golfului, şi nimeni nu-i putea veni în ajutor. Se împotmolise sau era rănită. Tunurile de pe cuirasatele otomane urmau s-o trimită la fund. În aer mirosea a dezastru.

Coloana română a trecut Prutul într-un amurg de sfîrşit de lume. Căpitanul Lupaşcu nădăjduia ca măcar la Galaţi să găsească un tren în care să-şi îmbarce tunurile. N-a găsit. N-a găsit nici loc de bivuac. A pornit mai departe, cu tunarii lui, spre Cîmpia Română, în noapte. Şi-a fixat ca loc de popas comuna Făurei, dar n-a mai găsit Făureii, prin întuneric. Încă ploua.

În zorile celei de a cincea zile de marş, undeva spre Vintileanca, tunarii căpitanului Lupaşcu au întîlnit primele convoaie de recruţi. Plus puhoaie de cai. Plus puhoaie de trenuri regimentare, curgînd din Carpaţi.

— Oameni buni, a strigat Lupaşcu, de-aici înainte n-or să ne mai ajungă drumurile. Trebuie să rechiziţionăm un tren.

Şi regimentul din care făcea parte căpitanul Lupaşcu a rechiziţionat primul tren întîlnit în cale.

La mişcarea armatei, în desfăşurare pe toată linia cîmpiei, se adăuga mişcarea recruţilor şi voluntarilor care se repeziseră să apuce armele. Aceştia porniseră spre cazărmi cu miile, iar mişcarea lor era liberă — traistă-n băţ, picioarele-n opinci, căciula pe ceafă, sumanul într-un umăr —, o rostogolire de puhoi, de puhoaie care se tot îngroşau cu noi rînduri de oameni, oameni intraţi în rînduri care cum îi apucase strigarea la oaste, care unde se afla, la oi, la boi, la arat, la tăiat lemn, la tras năvodul, la tras cu rindeaua, la ciocan sau la daltă, toate uneltele păcii fiind aruncate, ca să se prindă-n mîini armele.

Flăcăii ştiau ce-i aşteaptă şi nu prea. Cine-a spus, în aceeaşi primăvară, că flăcăii plecau la război ca la nuntă, nu greşise prea tare ; nu greşise fiindcă ei plecau într-adevăr de-acasă cu voie bună, cu nepăsarea tinereţii care

se dezleagă iute de tot ce-o leagă, aruncîndu-se în altceva — acum lupta — cu nepăsare și veselie. Cu aceeași nepăsare, fără veselie, înaintau caii neînșeuați, care și ei zburdau, aduși în rînduri cu harapnicul, cînd se răzlețeau, loviți de oamenii călări care îndrumau puhoaiele de patrupede spre grajdurile regimentelor de cavalerie, unde animalele urmau să îndure calvarul dresajului și al instrucției de luptă. Caii simțeau ce-o să li se întîmple și păreau triști, tinerii nu, ei păreau a nu ști că vor deveni soldați, călăreți ai cailor împreună cu care se scurgeau spre cazărmi în puhoaie. Puhoaiele încă nu se ciocniseră unele cu altele, pătrunzînd prin poarta cu steag și stemă, care transforma cele două elemente, om și cal, într-un singur element, călărețul înarmat cu lance, carabină și sabie. Se și tipăriseră cărți poștale care aveau pe față imaginea — în litografie — a unui asemenea războinic, în ținută reglementară, iar imaginea fascina mulțimea, nimeni nu vedea călărețul real, înfruntînd noroaiele, și nici recrutul în opinci, mărșăluind cu traista-n băț spre cazărmi.

Nici recruții nu se vedeau pe ei ca inși în parte, ci ca masă. Cînd pîlcul de flăcăi dintr-un sat se întîlnea cu un alt pîlc, din alt sat, la o răspîntie de drumuri, izbucneau chiuituri. Pîlcurile porneau mai departe, înșiruindu-se în convoaie, insul se trezea cuprins într-o mulțime, mulțimea în mulțimi, nu mai era larmă de oameni ci tumult, pînă și cîntecele, deși ale inșilor, sunau altfel, erau cîntece de mulțime, cîntecele mulțimilor. Peste o zi sau două, aceiași inși, pierduți în mulțimea năvalnică și liberă, aveau să se trezească în față cu o mulțime nouă, necunoscută pînă atunci, tăcută și ordonată, mulțimea sub arme.

În mersul lor, fără să-și dea seama cînd s-a petrecut asta, flăcăii desființaseră și singularul în vorbire. Nimeni nu mai spunea „— De unde ești ?“, ci „— De unde sînteți ?“

— De unde sînteți, mă ?

— Din Vaslui.

— Și voi ?

— Din Pucna.

— Adică Putna.

— Ba Pucna. Așa se zice pe la noi.

Dac-ar fi fost de față, Parva ar fi notat rapid toponimicul puțin cunoscut, derivîndu-l din latinul *pugna* = *luptă*, dar vocabula s-a pierdut luată de vînt, cum se pierdeau și alte urme ale vechimii, odată cu ultimii purtători, pierduți la rîndu-le pe drumurile răvășite de pași și de care ale războiului.

Între timp flăcăii cîntau. Cîntau cîntece de pe la ei de-acasă, cîntece care se-ntîlneau și se ciocneau cu alte cîntece, de pe la alte case, din alte ținuturi și zări. Printre recruții porniți la vale pe malul Putnei (Pucnei), spre Focșani, se-nghesuia și un gradat, un sergent voluntar cu carnet în mînă, atent la cîntece. Tînărul reprezenta „Gazeta săteanului" — „Publicațiune enciclopedică ilustrată" — cu apariția la Rîmnicu-Sărat, gazetă care dădea sfaturi țăranilor analfabeți de felul cum să are și să semene, ca să obțină mari producțiuni, editînd în compensațiune producte folclorice țărănești. Tocmai productele pe care le vîna sergentul voluntar, cu carnețelul în mînă. El nota la popasuri cuvintele cîntecelor, cu îndemînare de amploaiat, dar și cu necaz. Productele lirice țărănești îl derutau, versurile n-aveau o bună prozodie, nici rime perfecte ; culegătorul era stînjenit și de incapacitatea cîntărețului de a spune cuvintele fără cîntec, oricît ar fi insistat voluntarul. Astfel, într-un vers :

„Foicică d-alioor
plecai, muică, să mă-nsooor, măi..."

Interjecția finală, *măi*, încurca și culegătorul a încercat s-o omită.

— Fără *măi !* a propus el.

— Cum fără *măi ? !* a protestat cîntărețul. Păi eu cînt cu *măi*.

— Păi cu *măi* nu mai iese poezia.

— Și ce dacă nu iese ?

— Bine, hai să vedem și mai departe.

Cîntărețul a cîntat mai departe :

„— Și iar verde samulastră,
Să mă-nsor să-mi iau nevaaastăă, măăi..."

— Ce e *samulastră ?*

— Păi cine mai știe ?

— Cine ştie ce e *samulastră,* domnilor ? a strigat voluntarul. Că *alior* ştiu ce e, este *Euphorbia amigdaloides,* adică *Laptele cîinelui.* Oare *samulastra* e tot o plantă ? Un ofiţer ştiutor de lucruri ţărăneşti s-a milostivit şi i-a explicat culegătorului :

— Samulastra-i spic de grîu, răsărit din grîul scuturat pe mirişte sau pe arie în urmă cu un an. Din samulastră nu te poţi hrăni. Rimînd *samulastră* cu *nevastă,* flăcăul vrea să spună, în cîntecul lui, că nu-i prea convins de fericirea conjugală.

— Extraordinar ! Îmi daţi voie să notez ?

— Notează, domnule, cît pofteşti. Şi către băieţi : Măi băieţi, ia ziceţi-mi voi una mai pipărată.

Băieţii s-au pus în mişcare dînd drumul unui cîntec mai pipărat, dintre acelea pe care le aduceau prin sate cei întorşi de la cazarmă, ca semn de bună şcolire. Ei au intrat în cîntec la început cu sfială, apoi cu tot curajul. Ei trebuiau să devină — şi pe această cale — soldaţi. „Productul" pe care îl cîntau amesteca doina cu marşul şi cu vocabule orăşeneşti. Tînărul culegător, mergînd în pas forţat pe lîngă recruţi, nu-şi credea urechilor. Într-un vers se rima *caraulă* cu *sulă.* Tînărul a strigat, clocotind de revoltă :

— Domnule, nu mi-aş fi putut închipui că poporul cîntă şi porcării !

— Ba bine că nu !

— Păcat. Noroc că Bardul de la Mirceşti nu le-a cules, le-a lăsat acolo unde se aflau, în noroi. Apoi mîndru, către acelaşi ofiţer : Îmi daţi voie să vă spun şi eu o poezie de-a mea ? E autentic personală !

N-a mai aşteptat răspuns, i-a dat drumul :

„Sus pe dealul de pe coastă
plugurile ară,
întorcînd sub brazda neagră
Atmosfera de la ţară."

Instrucţia continua totuşi şi la popasuri, cînd recruţii, care se răspîndeau o clipă liberi, nu erau totuşi lăsaţi în pace, primeau din nou ordin de adunare, ca să ia parte la

fel de fel de „jocuri ostăşeşti". Unul dintre acestea se numea „Jocul de-a cărăbuşul" — sau „de-a lăcusta", „de-a puricele", ş.a.m.d. Pe-atunci, în primăvară, începuseră să bîzîie cărăbuşii.

— Mă, care-mi aduce mie un cărăbuş ? striga un gradat. Ia să văz, care-i mai deştept !

„Deşteptul", ăl care se simţea aşa, dădea fuga să prinză gîndacul, aducîndu-l în palma strînsă, ca să-l arate domnului gradat.

— Să văz !

Cînd „deşteptul" deschidea palma, gîndacul zbura.

— Păi unde-i, mă, cărăbuşul ? şi jap. Du-te şi prinde altul, să-l văz !

Prinzînd altul, „deşteptul" se învăţa minte, strîngea cărăbuşul în palmă pînă-l strivea.

— Să văz !... Păi ăsta-i cărăbuş ?! şi jap iar.

Jocul se repeta cu alţi „deştepţi" şi cu alţi cărăbuşi. Pînă la cazarmă, recruţii trebuiau să se înveţe cu bătaia şi cu ordinea. Şi cu toate capriciile superiorilor, legea militară poruncindu-ţi să te supui orbeşte superiorului tău, „care numai el ştie să te conducă la moarte". „Aţi înţeles ?" „— Înţeles, să trăiţi !" „— Nu aşa, se răspunde în cor ! Hai, toţi odată !" La cazarmă urmau a fi deprinse şi alte jocuri — măsurarea dormitorului cu băţul de chibrit pînă cînd ieşea cifra pe care numai gradatul o ştia, lingerea cizmelor cu limba, cînd din greşeală gradatul ţi le murdărea, iar tu recrut nu erai atent, şi altele — toate jocuri de grupă, de pluton sau companie, ca să le-nveţe toată lumea, să le povestească şi la nepoţi pîn-or muri.

Fiind martor la scena cu cărăbuşul, sergentul voluntar, culegător de producte folclorice, a fost indignat şi a protestat violent, mai ales cînd a văzut efectul : rîsul recruţilor.

— E inuman, domnilor ! a strigat el. Aşa ceva nu se petrece nicăieri în lume. E o barbarie.

— Vezi, voluntarule, să nu-ţi culegi măselele de jos !

Şi voluntarul a bătut în retragere, cu respect faţă de pumnul care-l ţintea. Nu se ştia dacă posesorul pumnului avea de gînd să pună-n practică ameninţarea, fiindcă acelaşi gradat a mai spus :

— Auzi colo, barbarie ! Păi în alte armate să vezi bătaie ! La noi se bate-n glumă.

Acelaşi gradat s-a simţit dator să explice, cu gravitate, „jocul de-a cărăbuşul“ unor camarazi mai tineri, care ar fi trebuit să-l perpetueze.

— Domnilor, jocul nu se poate face cu orice fel de insecte. Cel mai crud e cu pureci, care sar cît ai clipi. Normal e cu lăcuste şi cărăbuşi. Stupid e cu păduchi.

Şi către recruţi :

— Şi-acum hai să-i tragem un cîntec, băieţi !

Cu mult mai grea era mişcarea trenurilor regimentare pe drumurile desfundate ale cîmpiei dunărene. Aceste lungi coloane cu muniţii, echipament tehnic, echipament sanitar, arme, bagaje soldăţeşti şi ofiţereşti, parcurgeau anevoie etapele, cu opriri dese, cu poticniri, cu accidente de tot felul, mai ales la răscruci, la traversarea rîurilor umflate, cînd convoaiele de care se împotmoleau, rămînînd în nemişcare zile în şir. Legăturile între regimente şi trenurile regimentare se rupeau ca pînza de paianjen, fără a se mai reface, de unde încurcăturile, înjurăturile şi anatemele :

— Fir'ar a dracului de ţară, te mişti pîn ea ca pîn ţară străină. Nimic nu merge.

Nimic nici nu mergea. Toate păreau a sta pe loc sub ploi şi noroaie, toate se mişcau anevoie, doar prin voinţa trupelor, prin încăpăţînarea acestora de a parcurge etape, de a escalada etape, de a înfrunta imposibilul.

— Domnule prefect, daţi-mi cinci sute de care să transbordez materialele care s-au împotmolit pe Ialomiţa.

— De unde, domnule !

— De unde, de neunde, te somez să-mi dai. E război.

— Dacă acu nu merge, cum dracu o să meargă cînd o să facem de-adevăratelea războiul !

— Te somez să-ţi dai demisia. Telegrafiază, te rog, domnului Brătianu.

— I-am telegrafiat demisia.

— Şi ?

— A zis să mă-mpuşc.

— Atunci împuşcă-te. Poftim pistolul !

— Bine, domnule, îţi dau carele.

Şi carele se puneau din nou în mişcare, cu pocnete de harapnice şi sudălmi. Şi cu pocnete de harapnice pe spinări de animale şi oameni, şi animalele şi oamenii fiind de rechiziţie. Războiul se anunţa de pe acum ca un blestem. Peste toate, căzuseră şi ruşii. Ei sosiseră cu trenurile lor regimentare, încurcînd drumurile şi aşa împotmolite, tot ei ocupînd şi drumurile de fier, toate trenurile care curgeau din răsărit, de peste Prut, fiind încărcate cu trupe ruse. Musafirilor li s-au cedat garnituri întregi, sute de vagoane de călători şi marfă, autohtonilor rezervîndu-li-se drumurile tradiţionale, acum inexistente ca drumuri. Şi încă ploua. Nu se ştia unde o să mai încapă atîta ploaie.

— Anul '77 o să fie an cu recoltă mare ! se spunea.

— Cu recoltă mare de morţi.

Nu se vestea nimic bun pentru recolta de grîu, orz, ovăz, cîmpiile chifteau de apă ; nu se arăta nădejde de porumb, nefiind cine să mai semene. Flăcăii, dar şi rezerviştii din sate plecau la oaste. Plecau la oaste şi caii, şi boii — cu care cu tot. Se mişcau spre oaste şi clăile de fîn, desfăcute cu furcile, puse-n risipire, îşi deschideau uşile hambarele de grîu, depozitele de făină, pivniţele cu butoaie de vin. Mişcarea materialelor de tot felul, mişcarea apelor, mişcarea oamenilor isprăveau prin a te face să crezi că pămîntul nu mai stă pe loc, că ţara însăşi, pusă în mişcare, pleacă încotrova, undeva mai sus, dincolo.

Pe la Bălceşti pe rîul Argeşului, unei coloane de călăraşi care curgea la vale i s-a alăturat, o clipă doar, o coloană de cerbi. Cerbii n-au intrat în coloana militarilor, au mers o vreme alături de ea, dar un soldat, uimit de vedenie, i-a arătat cu degetul. Au întors capetele spre sălbătăciuni şi ceilalţi soldaţi. Cerbul din fruntea şirului sărea în copci scurte, iar femeile lui, ciutele, îl urmau în paşi mărunţei. Nu se ştia ce anume o fi silit sălbătăciunile să iasă la drumul mare, printre oameni — revărsarea apelor, lupii sau poate chiar oamenii cu revărsarea lor —, dar cerbii nu s-au sfiit de oameni, şi-au văzut mai departe de drumul lor, săltat, pînă s-au stins, ca o vedenie ce şi erau.

Pentru prinţ, mişcarea trupelor pe care le comanda, combinată cu mişcarea unor trupe străine, în aceeaşi ţară, mişcări amestecate cu multe alte mişcări, unele la vedere, altele secrete, a isprăvit prin a-i insinua în suflet o stare de nesiguranţă. A început era insomniei.

În palat nu se mai putea dormi, toată lumea dădea năvală, zi şi noapte — miniştri, militari, diplomaţi, curieri, lumea bună, adică aristocraţia intrată în alarmă. Pe mulţi dintre aceşti oameni prinţul nici nu-i cunoştea.

Ca să se descurce în ierarhiile de nobleţe locale, prinţul ar fi trebuit să dispună de un întreg serviciu arhondologic, variantă română a „Almanahului de Gotha" — în care almanah nu intrase totuşi decît o singură familie : Basarab—Brâncoveanu. Titlurile nobiliare fuseseră abolite în principatele dunărene, după 1828, dar ele aveau încă un anume curs, resuscitat acum, odată cu pătrunderea trupelor ţarului, prin masiva aluviune a nobleţei ruse. Marele număr de prinţi, conţi, marchizi, baroni ruşi — dar şi polonezi, georgieni, baltici, cum şi germani aflaţi în slujba imperiului — a adus în ţară un ameţitor frison heraldic. Urmare : marile familii şi-au reamintit genealogiile ignorate oficial, punîndu-le strălucit în valoare, oricît ar fi fost de costisitor. Se ofereau dineuri extravagant de scumpe, se înmulţiseră seratele cu sute de invitaţi, crescuse înspăimîntător consumul de mărfuri de lux — echipaje, toalete, bijuterii. Examinînd la sfîrşitul aceluiaşi an cifra importurilor de articole inutile, prinţul — care era un sobru — avea să fie siderat.

Noul ifos al acestei lumi n-a scăpat deci prinţului. El a observat astfel, prin rumoare, dar şi consultînd cronica mondenă din gazete, că titlul său curent „Le Prince", singurul cu circulaţie pretutindeni, devenise între timp „le prince-règnant", prinţ domnitor, fel de a sublinia că în ţară se aflau şi alţi prinţi, chiar mulţi, deşi ignoraţi pînă atunci. Erau descendenţii ultimilor domni-gospodari ai celor două ţări — Ghiculeşti, Bibeşti, Şuţuleşti, Moruzeşti, Calimăcheşti, Sturzeşti, Cantacuzineşti, Brâncoveni ş.a.m.d.,

între care prinţul distingea veritabile tulpini aristocratice, de admis public — în optica lui — doar în două cazuri : „Le prince“ Dimitrie Ghica, un bărbat venerabil, eforul spitalelor şi preşedinte al Crucii Roşii Române, şi „Le beizadé“, adică generalul prinţ Iancu Ghica, fiul domnitorului moldovean Grigore Ghica Vodă, un abil diplomat, iniţiat în afacerile otomane, şi, de curînd, expert în afacerile ruse, trimis din acest motiv la Petersburg.

Aluviunea nobilimii ruse a determinat şi o anume schimbare, de natură politică, a climatului din înalta societate. Multe familii române — de fapt doar cîteva ! — şi-au regăsit rudeniile, după secole, în aristocraţia marelui imperiu de la nord-est. Faptul nu ţinea de un accident oarecare, ci de un accident al secolelor. Dupa căderea lui Dimitrie Cantemir — în 1711, şi a Brâncoveanului — în 1714, cîteva mari familii boiereşti moldo-valahe îşi găsiseră refugiu în Rusia, sub pavăza ţarilor. Acum descendenţii se reîntorceau.

Sub îndemnul contelui Ignatiev şi al cancelariei marelui duce, de la Chişinău au început să migreze în stoluri spre Iaşi, Bucureşti şi alte oraşe tot felul de rubedenii care abia acum, după veacuri, îşi regăseau vechiul cuib. Un colonel Cantacuzino, prinţ desigur, vizitase Bucureştii, însoţindu-l pe contele Nelidov, în calitate de expert militar în problema Convenţiei, deşi acel prinţ Cantacuzino nu mai ştia boabă româneşte. Un alt prinţ se intitula kneaz, kneaz Dimitrie Moruzi, era tînăr, deştept, iniţiat în toate afacerile ruse, iniţiat şi în afacerile române, de vreme ce un unchi al său, tot un Moruzi, participase la cedarea Basarabiei către Rusia, în urma păcii de la Bucureşti, din 1812, pace prezidată de pumnul lui Cutuzov. Otomanii, care înghiţiseră acel hap, nu pe seama lor, desigur, l-au ucis pe acel Moruzi, dar nepotul, kneaz Dimitrie, ca să şteargă acea amintire, afişa la Bucureşti sentimente antiruseşti. El se-nhăitase cu Niki Blaramberg, alt descendent — local — de familie rusă, împreună cu care alcătuise un curent conservator de opoziţie faţă de imperiul de la nord. Acest curent îi dădea nelinişti prinţului, nu atît prin ponderea lui efectivă, cît prin semnificaţie : se putea presupune că în aristocraţia română ar fierbe unele rezerve faţă

de vecini. Or, prințul cultiva față de vecini și față de familia imperială rusă sentimentele cele mai loiale. Asupra acestui aspect a atras atenția și Brătianu, care gira departamentul internelor, dar din alt punct de vedere : din asemenea medii, la vedere antiruse, se puteau recruta partizanii unor lovituri de palat. Deci prudență ! Dar față de cine să fi fost prințul prudent mai întîi ?

În această lume care năvălise prin orașele românești se aflau și figuri dintre cele mai pacifice, mai decorative, mai pitorești. Prințului i s-a spus astfel că printre noii sosiți se număra și un kneaz Kantemir, descendent al lui Vodă Cantemir — cel care încheiase primul tratat cu Rusia lui Petru cel Mare — un Kantemir discutabil, el însuși semna cărți de vizită scrise în latină cu K nu cu C. Acest strănepot al Cantemireștilor, prin Antioh probabil, era vedetă a seratelor literare românești, unde se producea, citind ode în latină și rusă, în maniera lui Karamzin, care cultivase și el modele latine. Prințul Kantemir citea deci ode adresate lui Alexandru al II-lea Liberatorul, arborînd niște plete negre și un surîs stins, care amintea vag surîsul lui Vodă Cantemir. Peste toate, acest prinț Kantemir era slavofil convins, partizan al contelui Ignatiev.

Mai sosiseră în țară, chiar înainte de pătrunderea trupelor ruse, numeroși socialiști, anarhiști, revoluționari, evadați din temnițele Rusiei și din Siberia, cu toții urmăriți de poliția secretă rusă. Mulți dintre aceștia erau nobili, găsind ușor azil în familiile nobiliare locale, cei mai mulți însă aparțineau altor clase, drept care s-au și pierdut în popor, fără nici o identitate. Brătianu îi atrăsese atenția că și din aceste cercuri, ostile Rusiei, se puteau recruta oameni buni pentru orice. Cum printre aceștia se aflau numeroși specialiști în manifeste, pistoale, bombe — din acest motiv îi și urmărea poliția rusă — nimic mai simplu ca tocmai din asemenea cercuri să se ivească amatori de lovituri de palat sau de răsturnări de guvern, fie și în altă parte decît în Rusia.

Ca ministru de interne, Brătianu era cu veghe, pe el preocupîndu-l nu atît mișcarea la vedere a acestei lumi, cît mișcarea invizibilă, pe care el unul — de fapt nimeni —

n-o putea stăpîni. Ca să domine cît de cît această mișcare de oameni și de tendințe contradictorii, împînzind de sus pînă jos orașele, dar și satele românești, Brătianu a încercat să pună o oarecare ordine, străduindu-se să limpezească lucrurile — oficial ! — încă din vizita sa la Chișinău.

Cu acest prilej, Ignatiev s-a făcut a nu avea nici o știre despre o asemenea problemă. Dar l-a trimis la Hitrovo, care l-a îndrumat spre un general ce răspundea de poliția secretă a trupelor, constituită în secțiune a Ministerului de Interne de la Petersburg. S-a făcut atunci un prim schimb de liste de persoane suspecte, din punctul de vedere al fiecărei părți. S-a pus la punct și un început de colaborare, schițat încă de la Livadia. De vreme ce armatele străine tot intrau — intraseră deja — trebuia ca intrarea să se petreacă în ordine, ordine pe care ambele părți o supravegheau tacit, pentru a nu se crea noi incidente. Mai mult, Brătianu a ridicat pretenția ca toate aceste chestiuni confidențiale să treacă prin mîna sa, care va trebui să se întîlnească — oficial ! — cu cealaltă mînă. Brătianu știa astfel că în spațiul pe care îl controla, ca prim-ministru, era firesc să acționeze un grup imperial de informații. „— E normal, să fie așa, i-a spus el lui Hitrovo, probabil că și eu aș face la fel, dac-aș fi în aceeași situație. Dar să știu și eu ! Să nu fiu luat, așa, prin surprindere !“ „— Dar de ce prin surprindere ? i s-a spus. Îl cunoașteți doar pe contele Nelidov !“ Fusese desemnat deci pentru această fatală colaborare, contele Nelidov, prieten bun cu Ignatiev. Tot Brătianu a mijlocit un contact direct al prințului cu un înalt personaj imperial — chiar șeful secției sud-est-europene —, care ar fi urmat să se prezinte incognito la București, pentru a conveni împreună cu prințul o agendă a contactelor și a schimburilor de servicii, la care ar fi consimțit partea română. Prințul îi atrăsese atenția lui Brătianu, încă din timpul convorbirilor de la Livadia, că orice grup de informații ar pătrunde în țară va trebui să aibă aprobarea sa. Brătianu i-a spus deci acelui înalt personaj că toate chestiunile privind activitatea grupului și siguranța statului român îl privesc direct pe prinț, răspunderea efectivă pentru orice incidente revenindu-i șefului român de guvern, care era și ministru de interne.

Personajul cu care a discutat Brătianu s-a și prezentat la București, fără știrea primului-ministru, dar și fără știrea lui Theodor Văcărescu, mareșalul palatului, care avea datoria să-l informeze pe șeful guvernului despre toate contactele prințului. Se și constituiseră deci mai multe filiere de contact — una Brătianu și Nelidov, alta Radu Mihail și un general în civil, desemnat pentru chestiunile secrete din orașul București, alta, probabilă, între Theodor Văcărescu și un membru al mareșalatului curții ruse, pentru mișcările secrete din cele două case conducătoare.

Oricum, toată lumea mișca, iar prințul resimțea mișcarea. El și uitase de chestiunea moșiei pe care vroia s-o cumpere, mai presantă pînă atunci decît toate. Timpul se prezenta acum pentru prinț ca un năvod cu găuri tot mai mici și mai dese, care nu-i mai lăsa nici un inel, nici unul singur prin care să se strecoare spre spațiul ce-l chema : o moșie de munte. Găsise în sfîrșit un loc în care să pună piciorul — piciorul ca băștinaș —, dar n-avea timp.

Între timp s-a și văzut cu înaltul personaj imperial, care s-a prezentat ca un simplu domn, într-o casă de pe strada Luterană. Și prințul juca rolul unui domn în civil — manta neagră, țilindru negru, baston negru, sac de piele în care se ascundeau, probabil, materialele de o secretă valoare. Înaltul personaj culegea informații din zona Dunării, despre mișcările otomane de dincolo și dincoace de fluviu. Rețeaua de agenți pe care oaspetele o folosea era alcătuită mai ales din sîrbi, bulgari și greci. În rețeaua română intrau toți aceștia, plus români, plus otomani. Schimbul de informații se făcea zgîrcit, în ședințe lungi în care fiecare parte vroia să-și confirme, prin cealaltă, informațiile pe care le deține. Prințul proceda ca și Cuza — și casa de întîlnire era aceeași —, el moștenise de la predecesor, prin oamenii acestuia, rețeaua sud-dunăreană și transilvană de informații, vitală pentru siguranța statului. Prințul participa la această delicată muncă cu sentimentul unei datorii și al unui drept al său, conferit voievozilor acestui pămînt de cînd se știa. Ca șef al unui ordin militar și ca șef al statului, el era pe drept depozita-

rul unor secrete. Nu era conspirație, ci drept regal sau princiar. În consecință, s-a și interesat dacă împăratul Rusiei se folosește de acest drept.

— Cine știe ? i s-a răspuns. Rusia e prea mare ca să știe cineva ceva despre Împărat.

Atunci cu cine discuta ? Și neliniștile prințului s-au accentuat. Insomniile s-au ținut lanț, pe măsură ce contactele se încețeau. Prințul simțea că ceva îi scapă, cu cît precizia temelor în discuție devenea mai limpede, cu cît datele de care dispunea se clarificau. La atîta precizie era fatal ca neclaritatea să se instaleze. El a întrebat, la ultima întîlnire cu onorabilul domn, încă o dată :

— Țarul se folosește oare de acest drept al său ?

— Cine știe.

Această necunoscută îl exaspera pe prinț. Atunci cu cine discuta ? Trebuia introdus elementul de siguranță și preciziune. Pe de altă parte, fierberea și fojgăiala de spioni la Dunăre, de indivizi care treceau de pe un mal pe altul, sub protecția trupelor ostile — române și otomane — îl neliniștea. Trebuia închisă toată linia Dunării, pentru mai multă siguranță. Trebuia declarat războiul. La necunoscutul din față, la necunoscutul din spate trebuia ripostat într-un fel. Cum ? Prin foc în față.

Prințul n-a mai urmărit convorbirea cu oaspetele său, fiind obsedat de un singur gînd. El avea pregătit, în bibliotecă, pe pupitru, încă un ordin de zi. Îl obseda acum acel ordin de zi. Vroia să încheie cît mai repede convorbirea, să se întoarcă la palat și să semneze acel ordin de zi. Ca să iasă la zi. Și prințul s-a grăbit, consultîndu-și ceasornicul.

Nimeni n-a știut conținutul concret al convorbirilor din acea noapte, nici motivul pentru care prințul s-a ridicat din scaun, suspendînd audiența. Nici chiar maiorul Văcărescu, mareșalul curții, care supraveghea discret deplasările nocturne ale prințului n-a știut nimic. Văcărescu bănuia că în casa de pe Luterană se petrece de fapt o mică aventură, după legea locului. Mai ales că la ziuă, în 29 aprilie, din casa de pe Luterană a ieșit o prea frumoasă doamnă, care a și pornit cu trăsura într-o direcție necunoscută.

Întors la palat, prinţul a semnat cel de al doilea ordin de zi :

„Ostaşi,

Vă ordon să ripostaţi inamicului secular al patriei, lovitură contra lovitură."

A fost cel mai scurt ordin de zi pe care l-a semnat în viaţă.

Pe toată linia Dunării, de la Porţile de Fier pînă aproape de vărsare, a început canonada română.

După care prinţul s-a dus la Cotroceni şi s-a culcat.

VI

Începuseră, e drept, bombardamentele de artilerie la Dunăre, dar lumea Capitalei n-a dat atenţie ripostei române — doar gazetele guvernamentale au exaltat evenimentul!—, lumea populară era preocupată de cu totul altceva, de confruntarea cu o bandă de hoţi, banda lui Panţîru, care de la o vreme cutreiera mahalalele bucureştene.

Dintr-o îndelungă experienţă, hoţii ştiau cînd să atace, nu oricînd, ci la marile sărbători, la nunţi, înmormîntări şi botezuri, cînd lumea se află strînsă în anume locuri, casele fiind nepăzite, sau la vreme de foc, de inundaţie, de război. Acum era război, deci hop şi hoţii. Dar nu hoţi, tîlhari ! Avedik armeanul, din mahalaua Caimatei, zaraf cinstit, fusese prădat în plină zi — şi nici măcar acasă — ci la ghişeu, la ghişeul pe care-l ţinea deschis lîngă biserica Dintr-o-zi, în plin centrul oraşului. Poliţia l-a găsit pe Avedik cu căluşu-n gură, legat tîlhăreşte, cu coatele la genunchi, împuns de cuţite. Ipistatul din culoarea galbenă, în care cădea ghişeul lui Avedik, n-a izbutit să scoată nimic de la armean în cursul anchetei. Reclamantul se bîlbîia, era încă sub puterea spaimei, dar la insistenţele poliţiei, care a recurs şi la o amănunţită reconstituire, lucrurile au ieşit la iveală. Avedik nu fusese de fapt prădat cît executat într-o afacere cu hoţul. Hoţul depusese nişte bani la ghişeul armeanului şi, în după amiaza cu pricina, cînd cartie-

rul foia de lume, hoţul s-a prezentat să-şi retragă depunerea asemenea unui client oarecare. Avedik i-ar fi numărat banii peşin, dar hoţul a protestat :

— Aştia nu-s banii mei !

— Cum nu-s banii dumitale ! ar fi răspuns bancherul. Nu-s de aur, n-au toţi zimţii, nu-i toată suma ?

— Ba da, dar nu pentru ăştia am omorît eu oameni.

Şi hoţul s-a repezit la armean ca să-şi scoată banii lui adevăraţi.

La Arnold Gang, argintarul sas din cartierul Lipscanilor, hoţul a pătruns tot ziua. L-a ajutat şi forfota mulţimii de pe uliţele comerciale, unde borfaşii operau fără sfială, deşi poliţia îndesise străjile şi strecurase ici şi colo anume oameni travestiţi. Cu Arnold Gang hoţul avusese tot o afacere — îi dăduse nişte vase scumpe de argint ca să i le topească şi să le prefacă în lingouri, argintarul refuzase, marfa era prea preţioasă, el i-a propus clientului un schimb, acum clientul se prezentase să ceară nu barele ci piesele iniţiale, pe care sasul le şi vînduse între timp.

— Dă-mi vasele !

— Dar mi-ai cerut să-ţi fac din ele lingouri ! Îţi dau lingouri.

— Vreau vasele, că dacă nu...

Hoţul n-a mai apucat să-l înşface pe sas de gît, acesta a apăsat o pîrghie care a făcut să cadă un grilaj de fier între el şi intrus.

— Ieşi sau chem poliţia ! a strigat Arnold Gang de dincolo de grilaj.

Sasul s-a ţinut de cuvînt, a pus în mişcare alte pîrghii şi manete, dezlănţuind nişte sirene cu urlet de vapor, care au îngrozit Lipscanii.

Hoţul dispăruse însă cît ai clipi, fără ca poliţia să-i dea de urmă sau măcar să-l identifice, să-i ia semnalmentele. La cercetările ce s-au desfăşurat, Arnold Gang — care nu protestase agresiunea — n-a putut da prea multe amănunte despre hoţ. Ca şi Avedik, sasul nu-l văzuse bine, nu-l ştia, hoţul era în fond un client.

— Dar clienţii nu sînt trecuţi în registre, nu prezintă mai întîi nişte acte ? Cum ai avut încredere în el !

— Clienţii sînt clienţi, ei trebuie să aibă încredere în mine, nu eu în ei.

Ceea ce era adevărat pînă la un punct, depozitarii de metale preţioase sau bancherii nu puteau fi siliţi să-şi impună anume criterii de selecţie în afacerile cu clienţii de orice stare ar fi fost. La un bancher sau la un bijutier putea intra oricine, dacă avea încredere, dacă respectivele case prezentau garanţii, şi cele două case prezentau garanţii. De la Arnold Gang nu s-a scos pînă la urmă decît atît că pe client îl chema Panzer, deşi nu era neamţ, de unde poliţia a dedus numele lui autohton : Panţîru. S-a mai dedus ceva : hoţul îşi lichida probabil afacerile. El încercase să-şi retragă depunerile de la ghişeul lui Avedik, şi să-şi recupereze piesele de argint — intacte — de la atelierul lui Arnold Gang. Aceasta însemna că la mijloc era şi o chestiune de împărţire, de distribuţie în anume părţi a averii agonisite prin tîlhărie ; părtaşii dorind să obţină chiar piesele şi monezile iniţiale, ca să nu fie traşi pe sfoară. Poliţia urma a stabili dacă Panţîru e căpetenia bandei sau altcineva.

Între timp poliţia a tipărit afişe cu numele lui Panţîru. Nu mai conta ameninţarea otomană, faptul că azi-mîine turcii puteau descinde în Bucureşti, ci ameninţarea lui Panţîru, negustorimea şi chiar cetăţenii onorabili trăgînd mai de vreme obloanele — chiar de la prînz — de frica tîlharului. Care nu cruţa. O ultimă călcare avusese ca victimă o babă din mahalaua Orzari, poreclită Chirigioaca, o sărmană, o sfrijită şi o cucernică, de sub leşul căreia poliţia a scos saci întregi de metalîc de aur, baba dînd bani cu camătă. Hoţul îşi alesese doar partea lui, lăsînd neatins restul aurului. Se presupunea că Panţîru ar fi şi cucernic, un tîlhar cu frica lui Dumnezeu.

Dar atacul din mahalaua Orzari a deşteptat mahalalele. Cu mahalalele nu era de joacă. Dacă Centrul lucra cu poliţia, fiind ocrotit de ipistaţi, agenţi secreţi, dorobanţi cu şpangă, mahalalele îşi făceau dreptate singure — şi în privinţa hoţilor şi în toate afacerile. Mahalalele erau nişte asociaţii libere de orăşeni, puse sub o straşnică ordine — nu însă ordinea statului sau a primăriei ci ordinea breslelor sau a neamurilor părtaşe, cu care primăria şi statul cădeau

din cînd în cînd la învoială, cu toate formele în regulă. Polițaiul trecea prin mahalaua de care răspundea, ca în vizită, cînd și cînd. Se saluta simandicos cu apropitarii — meseriași, amploaiați sau negustori — săruta mîna popei, mai chelfănea vreun copil sau mai mustra pe cîte-un bețivan sau, pur și simplu, venea ca tot omul *de-n enteres.* „— Nea Niță, am niște pielcele de biber, n-ai vrea să le pui tălică la argăsit ?" Bine-nțeles, tăbăcarul argăsea pielcelele gratis, iar ipistatul trecea mai departe, la blănar : „— Nea Sile, vreau să-i fac consoartei un guler de biber, dar cum croiești dumneata un guler mai rar !" — și blănarul croia gulerul, după care același personaj bătea la ușa argintarului : „— Niște cheutori mici din argint sau din ce-ai vrea dumneata, metal să fie !", — „Fii liniștit, onorabile, se face !", ajungînd pînă la urmă și la parfumierul evreu, care se și înfățișa cu flaconul de esență, și așa mai departe, pe la alte case, pe la alte bresle, ca tot omul cu *enteresul* lui, dar rar, fiindcă domnul ipistat nu vroia să facă deranj.

Și mai rar călcau prin mahalale oamenii poliției secrete, aceștia chiar că n-aveau ce căuta pe-aici. Nimic nu intra și nimic nu ieșea prin bariera oricărei mahalale, fără știrea starostelui, a popii și a eforilor școlii și bisericii. Aceștia toți dădeau seama de oamenii peste care domneau — pe care îi nășteau, îi cununau, îi îngropau — avîndu-i pe toți sub veghe, pînă la schilozi, tonți, copii. Ei aceștia împărțeau pe cap de mahalagiu și poverile de obște, angaralele cu stăpînirea, ei răspundeau de trimiterea tinerilor la oaste, de nunți și înmormîntări, de alegerile la Parlament, care se făceau cu tevătură mare. La mahalale nu conta cine candidează — conservatori, liberali, în fond tot ai noștri — conta înțelegerea cu puterea locului, peste care nu putea să treacă nimeni, nici Brătianu, cît ar fi fost el de Brătianu.

Cu această putere se confrunta acum hoțul. Lucru de mirare, fiindcă pînă atunci nimeni, nici un tîlhar — poate găinari oarecare — nu cutezase să înfrunte mahalalele. Acestea descoperiseră armele de apărare mai înainte de constituirea armatei naționale și a poliției — *Guarda Civică* și apoi *Guarda Națională* fiind în ultimă instanță invenția

lor. Cînd la 1821 Domnul Tudor chemase poporul la arme, mahalalele au sărit ca un singur om ; cînd la 1848 „guvernul provizoriu“ a chemat la luptă aceleaşi mahalale, acestea au răspuns cu mic cu mare la apel, pe bresle şi pe neamuri, cum s-a întîmplat şi acum, în primăvară, cînd guvernul a strigat alarma, deşi otomanii nu se arătaseră în zarea Bucureştilor, zarva fiind de pomană.

Cu atît mai greu de priceput era îndrăzneala hoţului, acum cînd tot mahalagiul se afla cu arma la picior, care cu ce putea, dar răspunzînd fiecare, după obicei, apelului de zi şi de noapte. „— Cum, domnule, cum e cu putinţă !“ Nu era cu putinţă ca unul ca Panţîru să se mişte nepedepsit din Delea Veche pînă la Băneasa, din Orzari pînă în Cotroceni, de la Cîmpul Belvedere pînă la Cuţitul de Argint, ca şi cum ţara ar fi fost în pradă. Unele din isprăvile hoţului iscaseră mînie. Panţîru se purta ca un rege neîncoronat al Bucureştilor, peste Vodă. Asemenea fapte au scos pînă la urmă mahalagiii din răbdări, cu atît mai mult cu cît poliţia nu putea să apere nici măcar Centrul. La argumentul că nu-i nimic de făcut, că nici poliţia nu poate nimic, că nici Centrul nu poate nimic, nea Pandele Tabacu a răspuns simplu :

— Păi ce-avem noi cu Centrul ! Noi să-i venim de hac aici !

Nea Pandele era rotund şi chel, chel ca şi Socrate, chel de cît gîndea, pînă-l mînca pielea. Era şi staroste în mahalaua Tabacii Noi, el însuşi tăbăcar cu zece calfe şi vreo douăzeci şi cinci de ucenici, toţi înscrişi la *Guarda Naţională* dar făcînd de caraulă cu rîndul. Cu aceşti tăbăcari — calfe şi ucenici — pe care nu-i socotea argaţi, nea Pandele întreţinea raporturi de familie. El avea şi slugi — rîndaşi la grajdurile de cai, bucătar şi spălătorese, cu care ţinea alte raporturi, dar cu calfele şi ucenicii nea Pandele lucra şi prînzea de-a valma, ba ieşea împreună cu ei şi la biserică, duminica şi de sărbători, ca să vază lumea ce putere are starostele.

Într-o duminică, după slujbă, cînd nea Pandele se întorcea cu consoarta spre casă, urmat de calfe, ucenici şi slugi, s-a petrecut şi acel afront, pe care apropitarul n-avea să-l uite multă vreme. La ieşire, domnul ipistat Măruntelu, care în timpul liturghiei îşi tot sucea mustaţa şi-i făcea

semn că are-o vorbă-n particolar cu el, l-a tras pe nea Pandele la o parte și i-a spus șoptit :

— Îți cunoști oamenii ?

— Mai vorbă, onorabile ! Sînt toți ca și copiii mei.

— Atunci trebuie să-l știi și pe Panțîru. Ți-a fost doar calfă. Aibi grijă !

Nea Pandele a simțit că l-a fript un junghi, și-a bulbucat ochii spre ipistat, a dat să îngaime ceva, n-a putut, s-a despărțit de omul poliției fără a-l mai pofti la masă — cum făcea de obicei ; în timpul mesei a simțit o usturime la lingurică și o silă de toate încît n-a mai atins bucatele. Nici somnul de după amiază nu i-a tihnit, s-a pîrjolit în pat, pînă cînd, într-un tîrziu, spre seară, cînd trebuia să se pregătească de rond, frămîntarea i s-a domolit.

Ipistatul avusese dreptate, Panțîru figurase într-adevăr printre lucrătorii de la tăbăcărie, dar aceasta foarte de mult, în urmă cu ani, aceasta era o poveste veche, repede curmată, cu mîna energică a lui nea Pandele. Nea Pandele s-a pregătit de rond cu toată grija, curățindu-și bine revolverul și încercînd în vînt sabia, prin cîteva mișcări. Consoarta i-a periat mundirul și i-a cusut un nasture, dar lui nu i-a plăcut cusătura, a dat să-i ia femeii acul din mînă, să coase el.

— Aoleo, neică, nu pune mîna pe ac ! a strigat coana Saveta. Vrei să ne certăm ? Poftim, dacă nu-ți place, coase-l dumneata, dar nu-mi lua acul din mînă.

Și coana a înfipt acul în stofa mundirului, retrăgîndu-se ofensată. Cînd dumnealui avea vreo supărare, mustra în acest fel, luîndu-i lucrurile din mînă, făcînd el ce trebuia făcut, ca și acum, cu acul. Era semn că nea Pandele n-avea răbdare — ceva îl muncea — și atunci se răzbuna pe dumneaei dîndu-i cu tifla că nu-și cunoaște bine îndatoririle. Nea Pandele a rupt nasturele cusut de ea și l-a cusut el din nou, cu satisfacție. Acum ținea.

— Dacă mai vine p-aci ipistatul, a spus el îmbrăcîndu-și mundirul, spune-i că nu-s acasă.

— Păi ce, ăla nu știe că ești de rond ? Ce să mai caute pe-aici ?

— Poate să vină așa, într-o cercetare. Doar asta-i misia poliției.

— Păi ce să caute la noi, noaptea, poliția !

— Cucoană, s-a zburlit nea Pandele, dumneata uiți pe ce lume trăiești ? Păi cutreieră bandiții prin mahalale, oamenii cinstiți încuie porțile cu drugi. Ai auzit de Panțîru ?

Și nea Pandele a ieșit din casă, coborînd cu zgomot scara de lemn care ducea în curte. *Guarda* îl aștepta în uliță, cu arma la picior. Starostele nu s-a grăbit însă, a dezlegat mai întîi cîinii, a încercat drugii de la poartă, a proptit cu un stîlp portița dinspre tăbăcărie, apoi l-a strigat pe Omer. Omer era un arvanit, angajat de multă vreme la tăbăcărie, dîndu-i poruncă să rămînă acasă, înarmat cum era, ca să păzească gospodăria. Dintre toți lucrătorii numai în Omer avea încredere nea Pandele, pe el îl și pusese în fruntea *Guardei* ca ajutor de comandant, acum însă comandantul l-a slobozit pe arvanit de răspundere, lăsîndu-l paznic acasă. Omer era mai credincios și mai ager decît un cîine.

Înaintînd în fruntea companiei, prin întuneric, nea Pandele se gîndea acum la oamenii săi, care-l urmau credincios și-l ascultau ca pe un tată. Era un tată aspru, nu-i vorbă, dar cu dreptate. Doar el îi învăța meseria, îi hrănea, îi îmbrăca, îi căpătuia, îi făcea oameni pe la casele lor, care se alegeau oameni, ba-i și cununa, împreună cu Saveta, botezîndu-le și copiii. După cununie sau botez, nea Pandele schimba raporturile cu lucrătorii-fini, patronul înceta a mai fi pentru ei „Jupînul“ și devenea „Nașul“ sau „Naș'mare“, lucrătorii-fini la rîndu-le atingeau treapta cea mai de sus în afecțiunea patronului — rudenia —, care le deschidea accesul în casa mare, le rezerva loc la masa mare de sărbători, lîngă stăpîni, subordonarea sporind, dar și libertatea — nea Pandele nu-și bătea finii —, iar aceștia răspundeau prețuirii cum se cuvine, salutîndu-i pe maimari cu „Săru'mîna, nașule ! Săru'mîna nașă“. Ierarhia slugă-ucenic-calfă-fin, deși nu toți urcau scara pînă sus, unii îmbătrînind pe treptele intermediare, era supravegheată sever de patronul-naș, care era cu băgare de seamă la oameni, alegîndu-i cu multă grijă.

Angajarea lui Panțîru fusese un accident, nea Pandele își amintea bine momentul : i se prezentase în față, într-o bună zi, un flăcăiandru, nu voinic dar nici pirpiriu, bine legat în spate, unul din ăia care duc boul pe umeri. Deloc

vorbăreţ — asta i-a plăcut, ba chiar posac, uitîndu-se chiorîş şi cam în pizmă la calfele care-şi luau simbria la capăt de săptămînă. La întîiul capăt de săptămînă de cînd muncea, tînărul a şi întins laba la parale, pretinzînd simbria, dar patronul l-a şi pleznit.

— Păi simbria mea ?

— Asta e, care ţi-am dat-o acu. Dar asta-i numai arvuna. Simbrie o să primeşti, hoţomane, după trei ani.

— Şi pînă atunci ?

— Pînă atunci, na ! şi nea Pandele i-a mai croit un dos de palmă, ca să-l înveţe minte.

— Bine, jupîne ! a spus flăcăul, întorcîndu-se la treabă. N-a crîcnit, dar nu l-a privit pe jupîn cu ochi buni. Şi jupînul l-a luat la ochi pe flăcău. Ca să-l înveţe minte, de fapt ca să-l înveţe cu sudoarea frunţii, nea Pandele l-a pus pe noul angajat la munca cea mai grea, nu grea cît scîrboasă : mînuitor de prăjini la haznalele cu acizi din fundul curţii. Nu osteneala era importantă, nu era mare lucru să treci nişte piei dintr-o hazna în alta, cu prăjina, cît socoteala şi răbdarea. Socoteala pieilor care trebuiau trecute la un anume soroc dintr-o hazna într-alta, şi, peste toate, puterea de a răbda duhorile. Aici, la haznale, duhorile te doborau. Trebuia să ai plămîni tari, să n-ai nări ca să aspiri mirosurile, să ai şi piele de bivol ca să poţi suferi atingerea stropilor de leşie împuţită care ardea carnea. Panţîru a răbdat. Ba se părea că munca aceasta îi convine. Nopţile cam lipsea de la tăbăcărie, după cum i-a şoptit Omer jupînului, dar ziua flăcăul îşi vedea de treabă, cam mocăit, cam cu ochii cîrpiţi de nesomn şi cu gura duhnind a rachiu. Rachiu beau toţi tăbăcarii, mai ales cei care lucrau la haznale, nu cu rachiul era belea !

Beleaua a intervenit cînd nea Pandele a descoperit, la un sfîrşit de lună, că în haznaua mare se aflau piei în plus. Toate pieile erau cu semn, clienţii care dădeau piei la tăbăcit aveau semnele lor, proprietarul tăbăcăriei avea alte semne, pentru pieile cumpărate, dar pieile în prisos găsite în hazna n-aveau nici un semn.

— Ce-s cu pieile astea ?

— Sînt ale mele.

Şi nea Pandele, fără vorbă, l-a doborît pe Panţîru cu un pumn, cît să-l răstoarne în hazna. Dar s-a ridicat :

— Bine, jupîne ! a spus Panţîru, clătinîndu-se pe picioare, mînjit cu sînge la gură.

O calfă în uniforma *Guardei* s-a apropiat de nea Pandele şi l-a smuls din gînduri. Băietanul aducea o veste : în Văcăreşti, în mahalaua jidovească vecină cu mahalaua tabacilor, loviseră hoţii. Nea Pandele a poruncit pas alergător spre mahalaua jidovească. A alergat şi el cum a putut, comandantul *Guardei* era greoi la trup. Dar aici nimic. Doar o spaimă. Nea Pandele şi-a tras sufletul şi a rîs :

— Ce ţi-e dom'le şi cu jidanii, din nimic se sperie.

A rîs şi s-a întors cu gîndul la ale lui, reluînd caraula spre biserica lui popa Tache. Îşi amintea bine :

— De unde ai, mă, pieile ?

— Sînt piei de vite cuşer, de la jidani. Io tai noaptea vite pe la jidani, pentru praznicele lor.

— Ce spui, mă ! Care va să zică jidanii taie vite cuşer cu mîna unui creştin. Tu crezi că sînt tîmpit ? şi jap iar.

Dar ca să nu intre în păcat cu hoţul — era limpede vorba de o hoţie —, nea Pandele şi-a făcut de vorbă, a doua zi, cu hahamul din Văcăreşti, care i-a răspicat ceea ce şi el ştia : acele piei de vite cuşer nu erau cuşer. Întorcîndu-se de la haham, nea Pandele şi-a propus să-i aplice hoţului pedeapsa meritată, nu singur ci cu ajutorul slugilor, ca să nu se mai işte vorbe. Nu trebuia anunţată poliţia, ce face omul cu mîna lui e bun făcut, poate că tînărului — îndreptat cu o sfîntă bătaie — îi vine mintea la cap, dar ajuns acasă, jupînul a constatat că Panţîru îşi luase tălpăşiţa. Nu fără a-i lăsa o vorbă : „— Jupîne, ai o fată. Păzea !“ Întorcîndu-se acum acasă, nea Pandele l-a găsit în poartă pe Omer.

— Jupîne, i-a spus Omer, cîinii nu e bun. Cîinili tale ticălos !

Arvanitul nu putea lămuri prin vorbe ce se petrece cu cîinii, dar nea Pandele a priceput repede. După plecarea lui în rond, cîinii au prins a lătra spre fundul curţii, unde erau haznalele, apoi n-au mai lătrat, deşi săriseră într-acolo ca fiarele. Omer i-a găsit liniştiţi, lîngă haznaua mare, dînd din cozi. Unul se lingea pe bot. Înainte de a urca în casă, nu era timp de pierdut! — nea Pandele a hotărît să schimbe

cîinii — dar cînd să creşti alţi cîini ; aproprietarul a cugetat că e mai înţelept să dubleze paza gospodăriei, nu un singur paznic ci şapte-opt. După care s-a culcat liniştit, fără a se mai gîndi la Panţîru, care tot avea să-i cadă o dată în mînă, cît de repede.

S-a culcat, dar cum a pus capul pe pernă l-a şi muşcat Scorpia — un vis urît, ce mai, urît de tot ! Nea Pandele a urlat prin întuneric, a sărit din aşternut împiedecîndu-se în cămeşoi, dar nimerind cu mîna revolverul. Ce văzuse în somn era cumplit : Panţîru grămădind-o pe Filica, fetiţa lui firavă şi cuminte, caz de moarte de om. Apropitarul a deschis ferestrele şi a strigat ca la foc. spre oastea lui de slugi şi calfe care dormeau ca duşii, apoi a dat buzna în odaia cucoanelor, care şi ele dormeau ca moarte, dar singure şi neturburate de nimeni, nu cum visase el.

— Unde-i Filica ? Unde-i tîlharul ?

A mică, numită şi Cocoana Mică, a început a smiorcăi. Coana Saveta l-a prohozit cum se cuvine pe dumnealui, care nu lasă lumea să doarmă, are vedenii. Ce vedenii, cînd lui nea Pandele nu-i venea să-şi crează ochilor de ceea ce vedea — slugile-n păr, calfele cu mîna pe arme, cele două cocoane, Saveta şi Filica, tefere în fundul patului, acoperindu-şi sînii cu plapuma, toate la locul lor, numai tîlharul lipsă.

— Ei bine, să poftească dumnealui ! a strigat nea Pandele, înverşunat împotrivă-i pentru această păcăleală de noapte, după care a ieşit în cerdac şi-a tras focuri cu revolverul spre cele patru puncte cardinale.

N-a mai dormit nimeni pînă la ziuă, ziua următoare s-au mişcat toţi ca umbrele, nea Pandele nu s-a clintit de-acasă, aştepta să pice iar noaptea, să-l poată prinde pe tîlhar, fie în vis fie aeve. În miezul zilei, la masa de prînz, el a avut cuvinte bune către Filica, fetiţa s-a mirat de căldura tatălui care a dat s-o mîngîie, dar fata l-a respins, tăbăcarul mirosea a cîine murat, nu numai el, toată casa.

— Dacă nu ne mutăm d-aici, geaba mai trăim ! a spus coana Saveta, scîrbită de viaţa pe care o ducea.

Pe nea Pandele a prins din nou a-l mînca chelia. A început să se scarpine.

— Isprăveşte, nene ! s-a rugat de el consoarta. Nu vezi că nu mai ai păr ?

— Şi ce dacă n-am ? Toţi din neamul nostru n-am avut păr, da'am avut cap. Am făcut avere, am dat naţiei oameni.

Nea Pandele făcea aluzie nu numai la tăbăcarii sau tabacii ieşiţi din neamul lui, dar şi la negustorii de marochinărie, la fabricanţii de încălţăminte, care ţineau de acelaşi neam, iar în ultima generaţie la un personaj de vază, căpitanul de marină Nae Maican, şcolit în Franţa, cutreierînd mările sub pavilion francez, marea lui mîndrie. Avertismentul „— O să vină el Nae !" însemna „— O să vadă Nae ce se petrece p-aici, cînd o veni, o să pună el ordine !", deşi căpitanul nu venea decît rar prin Bucureşti, o dată la doi sau trei ani, în cîte-o scurtă permisie. Fiindcă avertismentul cu întoarcerea lui Nae nu se mai putea repeta, nea Pandele a recurs la o altă formulă, foarte nimerită în această clipă :

— Ascultă la mine, cocoană, în Bucureşti o să mai auzi de neamul Maican !

Nea Pandele îşi folosea rar numele de familie — Maican —, lăsînd să-i circule porecla — Tabacu —, aşa cum făceau mai toţi meseriaşii. Cînd spunea însă Maican era în joc onoarea sa, ca şi acum : „— Cum adicătelea ?!", restul vorbelor se presupunea de la sine. Ca să suprime restul, nea Pandele s-a ridicat de la masă şi s-a apucat să-şi pregătească singur echipamentul de noapte, pentru rond. Coana Saveta şi-a dat seama că soţul nu-i într-ale lui, l-a lăsat în pace, nu fără a o îndemna pe Filica să-l ajute :

— Treci şi fă-i lui tac-tu cizmele !

— Eu ?!

Pentru acest „Eu !", domnişoara Filica, adică Filomela, s-a trezit cu o palmă, trasă cu zgomot de maică-sa : poc ! Domnişoara a sărit ca arsă, n-a plîns, a ameninţat :

— Asta am s-o ţin minte. Dacă-i p'aşa, o să vedeţi voi. Praful o să se-aleagă de onoarea Jupînului !

A ieşit glonţ, încuindu-se în dormitor, fără a mai răspunde, deşi coana Saveta bătea cu pumnii în uşă.

— Spune, drăcoaico, ce vrei să spui cu onoarea, că sparg uşa !

Nea Pandele nu şi-a bătut capul cu asemenea nevricale — cînd fata, cînd consoarta îşi ieşeau din fire —, pentru el chestiunea apărării domiciliului şi a prestigiului casei se punea altfel, nu ţinea de vorbe ci de măsuri şi acţiuni ho-

tărîte. Cocoanele puteau spune una și alta cît pofteau — așa-s femeile ! —, ele însă n-aveau cum ieși din ascultarea lui și din veghea lui. De cînd cu hoții, ele nici nu mai ieșeau în tîrg fără însoțire, iar cînd pofteau promenadă în Centru sau la Șosea, patru haidamaci cu puști privegheau cele două doamne, ca să le treacă cheful derbedeilor de vreun caz. Nici nu fuseseră „cazuri", n-avea cum !

N-avea cum să fie nici acum, cînd nea Pandele a ieșit la rond, în fruntea *Guardei,* foarte sigur pe sine. El și-a pornit rondul ca de obicei, lăsînd în dreapta biserica lui popa Tache — pe care nu-l putea suferi —, urmînd pe ulița Diocleţian, cotind apoi pe la Enache Simingierul, la care încă nu se stinsese lumina, ieșind în celălalt capăt al mahalalei, la Cișmeaua Mică, de unde tabacii luau apa curată împreună cu ovreii din mahalaua Văcărești. Ajuns aici, nea Pandele le-a zis subordonaților din companie :

— Hai mă, să trecem și pîn'Văcărești. Să nu se iște f'un caz ceva și pe la ovrei.

— Ce caz să se iște la ovrei, jupîne !

— De furt sau tîlhărie. Hoții nu cruță.

Parcă i-a fost gura aurită, Doamne ferește ! Cum a pus pasu-n Văcărești, compania a și auzit strigăte la Moișe Hahamu, care avea casa nu departe de Cișmeaua Mică, chiar la răspîntie. Nea Pandele a luat-o la fugă, cu toată greutatea lui corporală, spre casa hahamului, cu *Guarda* după el. A ajuns prea tîrziu. Auzind larma, plus focurile de pușcă, hoții se lăsaseră păgubași, după ce băgaseră spaima în bieții gospodari. Dar după hoți s-au luat cîinii, lătrăturile haitelor arătau limpede drumul bandei, care putea scăpa de mahalagii dar nu se putea scăpa de cîini.

Oprindu-se-n loc să-și tragă răsuflarea, nea Pandele a ascultat bătaia cîinilor și a înțeles că banda se-ndepărta spre Mecet, către cimitirul turcesc, unde va s-o mai prinză careva. De-acolo unde se afla, venea un vînt cu duhori dinspre mahalaua tabacilor de te punea la pămînt. Era vîntul dinspre Dîmbovița, care purta duhorile din Tabacii Noi peste Văcărești, așa cum vîntul de la deal aducea peste mahalaua tabacilor mirosul de mere murate, de cvas, de borș și de hidromel, principalele produse ale mahalalei ovreiești. Schimbul de mirosuri se potolea cînd înfloreau

cireşii, vişinii, liliacul, teii, cele două mahalale fiind inundate de pomi şi copaci binemirositori. Oricît ar fi fost de învăţat cu mirosurile, nea Pandele şi-a dus totuşi basmaua la nări, după care a scuipat, mirosul de mere murate părîndu-i-se de nesuferit.

El n-a stat totuşi mult la gînduri, şi-a împărţit compania în două, o ceată a pus-o sub comanda lui Olos, un secui foarte îndrăzneţ, trimiţînd-o spre Mecet în urmărirea hoţilor, cealaltă a oprit-o la sine, cu gînd s-o întoarcă spre casă : „— Dacă s-o petrece ceva şi p-acasă !"

Gînd aurit, Doamne fereşte !, cine i-o fi şoptit lui nea Pandele acest gînd nu se ştie, dar el a pornit în fruntea cetei a doua spre casă, ca să vază dacă nu se ivise vreun caz în lipsă. N-a mers mult, poate vreun sfert de ceas, nu mai mult — cît faci de la Cişmeaua Mică pînă la biserica lui popa Tache ! — cînd, în dreptul bisericii, i-a sărit în cale un ucenic, care venea în goană de-acasă, aducînd veste:

— Jupîne, sări, hoţii sînt la noi !

— Cum asta mă ! Şi către ceată : Companie. înainte !

Nea Pandele uitase că nu mai avea sub comandă întreaga companie, a poruncit înainte, în goană, dar n-a alergat mult că l-au ajuns din urmă ţipete, urlau chiriaşii lui popa Tache, din chiliile bisericii :

— Săriţi, hoţii !

Nea Pandele s-a oprit. Cineva, un nu ştiu cine — poate chiar popa — apucase să se urce-n turla bisericii şi să pună mîna pe frînghiile clopotelor. A sunat arama, s-a trezit mahalaua, au ieşit mahalagiii în uliţe cu masalale-n mîini, lătrăturile haitelor de cîini şi răcnetele oamenilor şi focurile de puşcă au dezgărdinat noaptea, care a devenit o noapte de pomină. Aţin'te, drace, pe unde poţi ! Unde să împarţi ceata mai întîi — că nea Pandele era înverşunat la datorie !, noroc că nici mahalagiii nu s-au lăsat mai prejos, au ieşit toţi la bătaie, împreună cu toţi cîinii. Auzind ţipete, baba Anica Văduva — care-şi muiase tocmai părul în uncrop — a ieşit despuiată-n prag, aruncînd albia cu zoaie clocotită în ochii a doi flăcăi din *Guardă*, care văzuseră o umbră pe la fereastra ei, urmarea fiind că cei doi s-au calicit la ochi, iar baba s-a ales cu bătăi de inimă. Popa Tache a rămas suspandat în clopotniţă, cu mîinile pe frînghii.

— Hai, popo, jos, că s-a isprăvitără !

Popa se făcea că n-aude sau chiar n-auzea, el mîncase o sfîntă papară într-o încăierare la alegerile din anul trecut, iar de-atunci își jurase să nu se mai bage în politică.

A doua zi, cînd s-a stins tevatura, nimeni n-a mai izbutit să-l înduplece pe popă să coboare. De acolo, de unde se afla, el a ascultat sfîrșitul întîmplării, care nu părea de crezare : lumea se speriase cînd văzuse că hoții încercaseră nu doar într-un loc ci în mai multe, în aceeași noapte. Așa ceva nu se mai pomenise și oamenii au prepus că în mahala lucrează fie niște scăpați de la ocnă, fie niște dezertori — armatele mișcîndu-se pe-aproape de oraș. Dar zarva a fost și mai mare, cînd s-a văzut că hoții bat de fapt la casa lui nea Pandele Tabacu, comandantul *Guardei Naționale*. Panțîru — fiindcă el era în cauză — se prefăcuse că lovește alte case, pe el *enteresîndu-l* tocmai casa lui nea Pandele. Și nu casa cît haznaua mare, lîngă care hoțul ascunsese ceva de care avea trebuință grabnică. El ticluise bine cum să-l scoată pe jupîn din casă, să-l împingă într-alte colțuri ale mahalalei, împreună cu *Guarda*, pentru ca între timp să poată lucra în voie. Și-a cumpărat cîinii pe care-i cunoștea și care nu l-au lătrat. Dar un cîine — cu mult mai cinstit — era Omer. Omer păzea strașnic gospodăria. Omer l-a trimis pe acel ucenic după ajutoare, iar norocul a fost că nici jupîn Pandele n-a întîrziat. Bătaia s-a angajat lîngă haznale. S-au tras focuri și s-au rupt oase cu parii. Cineva, un hoț, deschisese haznaua mare. Îl siliseră ceilalți hoți să se apropie de hazna, ca să ia ce-ascunsese acolo, dar argații și calfele au și sărit. De la fereastra deschisă, o cucoană a scos un țipăt, chiar domnișoara Filica. Și, bîldîbîc, hoțul a căzut în hazna, în zăcătoarea cu leșie și zeamă de var, din care abia se scosese un rînd de piei curățate de păr, ucise încă o dată după roaderea cu acizi.

Hoțul a dat un răcnet groaznic, a încercat să se prindă cu mîinile de pereți, nu putea, doagele de stejar erau pline de mîzgă, s-a ținut înot cît a putut, bînd zeamă băloasă și urlînd, pînă cînd mîlul acru l-a tras la fund. Filica leșinase.

— Pune capacul ! a urlat nea Pandele, iar tabacii au pus capacul peste hoț.

Popa a coborît din clopotniță, făcîndu-și cruce. Apoi și-a venit în fire și-a spus către cei de jos :

— Ce-i şi soarta, nene. Dacă lui îi fu dat să moară-n hazna...

Şi mahalaua a cugetat toate zilele următoare la Soartă.

Căpitanul Nae Maican nu credea în soartă. El avea chiar şi o vorbă pe care o tot repeta camarazilor : „— Soartă ? Fiţi, domnilor, serioşi ! Aţi văzut cum sar peştii din apă ? Aţi văzut cum zboară păsările ? De ce doar omul să rămînă un terian, un pămîntean adică !" Dar primul drum pe care Nae l-a făcut, întors la Bucureşti, a fost la o ghicitoare, o femeie mare şi grasă. Acum Balena sau Balonul sau Aerostatul îl privea pe Nae de sus. Chiar Nae, privind în fundul ceştii negre de cafea, îşi contempla destinul de sus. Deşi cu frică. Ceea ce vedea în ceaşcă, rîurile albe şi negre, meandrele, lianele, arabescurile, arătările — care mai de care mai curioase, — îi dădeau căpitanului de marină, pentru întîia oară, nelinişte şi frică. Femeia avea totuşi o mînă mică şi frumoasă. Ceaşca plutea parcă între degetele ei.

— Ascultă-mă pe mine, i-a zis Balena, privind adînc în ceaşcă, de muierea de verde nu scapi. Chiar dacă te-arunci pe fereastră. Vine la rînd una de roşu, apoi îţi iese-n drum una de galben şi-apoi alta de negru. Astea-s colorile tale. De ele nu scapi.

Nae s-a-ntrebat cu mirare care-ar fi fost să fie femeile de galben, de roşu şi de negru de care n-ar fi putut să mai scape. El îndeobşte scăpa lesne de femei. Dar ce-i spunea ghicitoarea îi dădea fiori. Cum adică, chiar să nu scape de toate astea, pînă la urmă ? Apoi Balena a strigat :

— Nae, îţi cade moarte ! Uite, ăsta-i mormîntul tău !... Un mormînt mişcător. Tu nu mori ca toţi oamenii.

Nae a rîs. L-a năbuşit un val de căldură. Fără să ştie cum s-a descheiat la veston, la gît. A sorbit şi o picătură de apă din paharul care era alături de ceaşcă, iar un picur i s-a prelins de pe colţul gurii pe tablă.

— Care mormînt ? a întrebat el, rîzînd. Unde-l vezi tu, Hoaţo ?

Balenei, Nae îi spunea Hoaţa, dar cu alintare ; ghicitoarea era o pîine de femeie, moale şi mare — şi rumenă —, ea nu-ntindea cărţile şi nu ghicea-n cafea decît cînd avea chef, mai mult dintr-o plăcere a ei şi numai pentru amici. Pentru Nae, Balena avea şi-un pic de slăbiciune, la care căpitanul de marină consimţise. Îi plăceau ochii copilăreşti ai acestei femei uriaşe.

— Aici e mormîntul tău, a mai spus ea, arătîndu-i-l în ceaşcă cu un băţ de chibrit. Şi e mişcător. N-ai mormînt ca tot omul.

Aplecîndu-se să-i arate *mormîntul*, iar el aplecîndu-se să-l vadă, s-au atins fără voie. Ea s-a retras, simţind un scurt cutremur, şi l-a privit pe bărbat. Arăta mîndru. Ochii ei copilăreşti s-au umezit. A aruncat chibritul, nu mai era de nici un folos. A privit-o şi Nae, a rîs acum cu bună dispoziţie :

— Şi pe asta o ştii ? s-a veselit el... Păi doar n-o să aibă mormînt stătător un marinar ! Eu sînt marinar, Hoaţo. Te faci că nu ştii, ai ?... Te uiţi la mine, mă vezi în uniformă de marină şi juri că mi-e dat să mor pe apă. Măi, măi, ce mai ghicit. Păi cum altfel să mor, fir-ar să fie ? !

Nae a prins-o de mînă, dar femeia s-a apărat. Vroia să spună că ce face şi ce spune ea nu-i joacă.

— Ba n-ai să mori pe apă ! a mai spus, foarte hotărît.

— Ba am să mor pe apă.

— Ba ai să mori pe uscat. Vorba-i că tot pe apă te duci. Pe Apa Sîmbetei. Apoi cu gîndul dus departe : Nae, o să te risipeşti ca un fum.

— Atîta pagubă.

— Nu zi vorba asta, că pagubă o să fie. Or să suspine multe după tine.

— Atîta pagubă.

— Nu zi vorba asta, că şi tu o să suspini după ele. Dincolo.

— Care dincolo ?

— În lumea morților.

Şi Nae a tresărit din nou, înnegurîndu-se :

— Hoațo, tu mă dai mort, ai ?

— Nae, asta mi-e sfînta cruce dacă nu-ți cade moarte !... Uite, colea, te şi petrec dincolo trei crai.

Nae a rîs iar, unele lucruri de credință sau de magie le ştia şi el, cît de cît :

— Cei trei crai, a spus marinarul corectînd-o, sînt la naştere, nu la moarte.

— Alea sînt ursitoarele. Vezi cum le-ncurci ?... Ție-ți cad trei crai, la moarte. Ei te petrec dincolo.

— Aiurea.

— Aiurea o fi, n-o fi aiurea, asta îți dă ție. Dacă crezi bine, dacă nu, nu.

— Dacă nu, ce ?

— Dacă nu crezi, nu s-alege nimic. Eu aş vrea ca tu, Nae, să nu crezi nimic din ce-ți spun. Lasă, rîzi, e mai bine-aşa.

El chiar a rîs cu poftă, cum rîd bărbații tineri cînd le place ceva.

— Şi dacă crez ? a întrebat el, oprindu-se din rîs.

— Atunci e rău. Că ți se-mplineşte. Uite, nu s-alege nimic din viața ta. O risipire pe ape. Fără liman. Fără ajuns la un meleag.

— N-am meleag eu ? ! Păi de ce m-oi fi întors acasă !

— Ca să-ți găseşti moartea.

— Fugi, Hoațo.

Se lăsă o tăcere stingherită, în care cei doi nu mai aveau ce-şi spune. Femeia i-a turnat lui Nae într-un păhăruț, dintr-o carafă, un strop de băutură. Îi tremura mîna. Dînd să apuce păhărutul, Nae i-a prins mîna, dar ea şi-a ferit-o. Vroia să spună că nu e joacă, deşi nici el nu se mai juca. Nae a băut, a tuşit, a aşteptat. Balena şi-a coborît privirile copilăreşti în ceaşcă.

— Îți mai cade şi-o cumpănă, a mai spus ea.

— După moarte sau înainte ? a glumit Nae. Că de moarte mi-ai spus.

— Lasă moartea. Îți cade mai întîi o cumpănă. O cumpănă mai grea ca moartea. Tii, ce de animale !...

— E războiul. Oameni, cai, morți.

— Lasă morții, lasă și caii. Nu-ți cade, Nae, nici un cal. În schimb, uite Elefantul !

— Elefantul ? !

— Apoi Taurul. Apoi Șarpele. Și uimită, pocnindu-și palmele : Nae, tu cazi într-o junglă. Hai să-ți arăt ! și Balena a căutat de jur-împrejur bățul de chibrit care se rătăcise.

— Ce să mai văz ! a refuzat Nae, de-acum sătul de vedenii. Prin jungle am tot fost. Poate că-i moartea, cum zici tu.

— Moartea ta arată altfel, ți-am arătat-o doar. Dar asta-i altceva și nu pricep ce-i... Stai, nu te grăbi să pleci. Las-o pustiului de ceașcă. Uneori și ceștile mint. Stai să-ți întind cărțile.

Nae se ridicase de plecare. S-a ridicat și Balena, cu sînii ei de uriașă. Respira des, speriat ; transpirase. Un fel de rouă îi acoperise obrajii. Nu vroia ca bărbatul să plece din casa ei înnegurat, răsucit lăuntric, poate surpat, mai ales că ofițerul venise de peste țări și mări nu pentru una ca ea, ci pentru război.

— Doamne, cîte se mai întîmplă pe lume, a șoptit ea. Nu stai ?... Nu, nu, să nu-mi dai nimic, nici un dar, nimic, ca să nu-ți iasă ce ți-am spus.

— Bine, nu-ți dau.

Erau foarte aproape unul de altul, respirau acum împreună. Și era cald. Ofițerul simțea că femeii îi bate tare inima, mai tare decît îi bătea lui, deși inima lui, nu inima ei, fusese pusă la încercare prin arătările și precizările Hoaței.

— Te superi, Nae ? a întrebat ea galeș.

Avea acum și glasul de copil, nu numai ochii.

— Tu ai venit, a mai spus ea.

— Dar tu m-ai chemat, a spus el.

— Te-am chemat că te văzui cu frămîntare. Dacă știam ce-ți cade nu te mai chemam. Te superi ?

— Cum să mă supăr, fato ? a liniștit-o Nae, privind-o el acum cu ochi copilărești.

I-a prins mîna și ea nu s-a mai împotrivit. Deși tot se apăra, spunea „— Nu, nu, nu..." — și în acel „nu" s-au topit amîndoi.

Apoi într-un tîrziu, tot ea, mai liniștită :

— Hai să-ți întind și cărțile.

Și s-a ridicat, așa cum se găsea, să întindă cărțile. Căutîndu-și capotul, s-a întors spre Nae, care stătea întins între perne, și i-a spus prevenitor :

— Te-am rugat să nu-mi dai nimic. Și a început să plîngă : Te-am rugat, Nae, să nu-mi dai nimic. Să știi, eu una nu vreau să ți se-ntîmple ce-ți cade. Și de asta te-am rugat, ca pe Hristos, să nu-mi dai nimic, nici să nu mă atingi.

— Păi ți-am dat ceva ?

— Cum te joci tu cu viața ! a spus ea cu asprime, rupîndu-se de lîngă el.

Balena s-a retras în cealaltă odaie, lăsase în aer urma formelor ei uriașe, apoi după o vreme s-a întors ; se schimbase, se pieptănase, se fardase, arăta altfel, părea acum rece și indiferentă, un animal al ghețurilor. Înainte de a intra, bătuse la ușă, avertizîndu-l pe bărbat cu o voce răgușită, străină :

— Pot să intru ?

Îmbrăcîndu-și între timp cămașa, pantalonii, mundirul, Nae devenise la rîndu-i grav, rece, posomorît. Nu credea în ghicitul în cești și nici în cărți. Dar acum era altceva.

— Ascultă, i-a cerut Balenei, te rog să-mi întinzi și cărțile. Dacă-i p-așa, măcar să văz tot, pînă la capăt.

— Fără supărare ?

— Măcar să știu.

— Nae, atunci uite ce, îți mai cer și eu încă una. Dă-ți parola de onoare că nu te mai atingi de mine. Ori Iubire, ori Destin. Amîndouă nu se poate.

— Mai bine iubire decît destin, a răspuns Nae.

— Asta zici acum. Dar Destinul tău zice altfel. Te legi că te ții de ce te-am rugat ? Jură.

— Bine. Jur. Întinde cărțile.

— Și-ți mai cer ceva. Plecînd d-aici să nu cumva să calci pe la Culbeci.

— Pe la Culbeci ?

— Ascultă, ce-ți cer acu e lucru sfînt. P-acolo să nu calci. Lasă Soarta să facă ce-o vrea ea, tu să nu încurci lucrurile. Blestematele alea de la Culbeci lucrează cu Ducă-

se-pe-pustii. Să nu te pui contra Soartei, zău, că, uite, ţie-ţi cad şi lucruri bune.

— Ce ?

— Lucruri mici, da bune. Un bărbat te are-n răsfăţ.

— Generalul !

Nae se gîndea la generalul Cernat, la care trebuia musai să ajungă, ca să-şi rezolve situaţia militară.

— Îţi mai cade şi-o ridicare-n grad. Ce mai, ca mîine te văz maior. Şi-ţi mai cade şi-o chestie de onoare.

— Ce chestie de onoare ?

— Ei, o chestie de onoare, ca între bărbaţi. Ce te miri ?

— Păi astea-s lucruri mici ?

Şi Nae s-a înveselit. Şi-a turnat un strop de băutură, nu mult, ca să se păstreze limpede la minte şi să asculte atent mai departe.

— Cît priveşte dragostea, a mai spus Hoaţa, de asta să nu te plîngi. Dar dacă poţi dă-o la o parte.

— Păi ce, Destinului te poţi opune ?

Nae spunea acum Destin altfel, nu ca înainte, nu-şi dădea seama cînd se petrecuse schimbarea, dar a simţit-o şi femeia, care a mai adăugat :

— Destinului nu i te poţi opune, e drept, a spus şi ea. Dar tu ca bărbat mai poţi alege. Ce Dumnezeu, Nae, dumneata eşti bărbat.

Îi spusese „dumneata", deci relaţia lor se răcise, era acum oficială, simplă relaţie între o ghicitoare şi un client.

— Taie cartea !

— Adicătelea cum s-o tai ?

— Te joci iar ! Desparte teancu-n două. Aşa... În rest, îţi cad numai lucruri mici, de azi pînă mîine. Şi în încheiere. Să fii dom' Nae, sănătos.

Era seară. Cărţile nu se mai vedeau. Un rigă de caro, cartea lui Nae, îşi strălucea totuşi coroana aurită într-un pîlc de dame de pică, de verde, de roşu — dame flancate de valeţi. Ghicitoarea a strîns cărţile, făcînd să dispară acel rigă de caro între valeţi posomorîţi şi dame plînse. Cărţile nu se mai vedeau.

— Sînteţi cu trăsura, domnule Nae ?

— Da, doamna Theodorescu, sînt cu trăsura.

— Vai ce cald o să fie vara asta ! și doamna Theodorescu a pus în mişcare evantaiul, în timp ce căpitanul Nae Maican s-a ridicat, încremenind într-o poziție protocolară.

Cei doi își erau acum străini. Ea părea o doamnă destul de matură, cu ochi trişti. A zîmbit spre el şi i-a întins mîna, mîna goală. N-avusese timp să-şi tragă mănuşile. I-a zîmbit cu plăcere şi considerație, aşa cum se petrec lucrurile după o vizită, la despărțirea în verandă.

— La revedere, domnule căpitan. Şi drum bun.

Căpitanul Nae Maican a urcat în trăsură, a salutat încă o dată cu mîna la chipiu, trăsura a pornit.

Dar în uşa verandei a apărut din nou doamna Theodorescu, foarte îngrijorată :

— Nae ! a strigat. Ai uitat asta !...

Doamna a fluturat spre trăsura care se-ndepărta o amuletă chinezească de fildeş, pe care căpitanul o uitase sau, cine ştie, o lăsase pe pat cu intenție. Doamna Theodorescu a privit amuleta, apoi a privit cu spaimă spre casele vecine. Îl strigase pe Nae cu toată gura, ba chiar din adîncul inimii. După care a ascuns iute amuleta, în buzunarul capotului, de parc-ar fi furat-o.

Şi doamna Theodorescu s-a retras, cu prudență, înapoi în casă, încuind bine uşa verandei.

Despre moartea lui Panțîru presa n-a scris un cuvînt, puțin îi păsa presei — chiar liberale — de necazurile mahalagiilor. Şi fiindcă presa n-a scris, nimeni n-a crezut în moartea tîlharului. Chiar domnul ipistat Mărunțelu, care cetea „Românul" ca evanghelia, se îndoia de această moarte.

— Ascultă-mă pe mine, onorabile, i-a spus el lui nea Pandele, Panțîru n-a murit. Ai văzut dumneata tîlhar mort ? Eu unul nu, deşi lucrez la poliție. De unde ştii că-i el şi nu altul ?

— Dar putrezeşte în hazna ! a strigat nea Pandele.

— Ei aş ! a răspuns ipistatul.

În schimb presa a scris pe larg despre o „comedie" petrecută la Dunăre, din care reieşea că guvernul nu-i

capabil să apere ţara : Un brav jurnalist român, în misie de presă pe frontul de la Dunăre, a descoperit o breşă în sistemul de apărare de la Olteniţa. Pe-aici turcii puteau pătrunde ca-n ţara nimănui. Pe mal, nici picior de soldat. Ba nu, era totuşi unul, unul care păzea un stîlp cu un şomoiog de paie în vîrf. Un strateg local imaginase un ingenios sistem de alarmă, constînd din acel stîlp prevăzut cu un şomoiog de paie, muiat în petroleu, care trebuia aprins în cazul în care turcii ar fi năvălit cu bărcile spre ţărmul patriei. Un alt stîlp, dotat cu un clopot, era înfipt în centrul oraşului. Clopotul, manevrat de un alt soldat, ar fi trebuit să sune în clipa în care şomoiogul de la ţărm se aprindea. În sfîrşit, un al treilea stîlp — stîlpul propriu-zis de alarmă — era înfipt la poarta cazărmii din spatele oraşului. Vestea despre invazie ar fi ajuns la trupe în mai puţin de trei minute, mai greu ajungea trupa la ţărm, în nu mai puţin de o oră. Şi presa a rîs, prin articole cu totul neloiale, iar Brătianu s-a înfuriat.

— Nu admit să am indivizi tîmpiţi în armată ! i-a strigat el lui Cernat.

— Tîmpiţii din armată provin din civili ! i-a replicat generalul, care a denunţat la rîndu-i ideea acelui „sistem de alarmă“, aparţinînd primarului.

Acelaşi jurnalist a conchis consolator :

— Las'că nici turcii nu-s mai breji !...

VII

Bombardamentele române de artilerie, de la Dunăre, au provocat totuşi adunarea lăuntrică a lumii bucureştene. Populaţia oraşului se dublase între timp, prin familiile boiereşti în refugiu, prin negustorii de la Dunăre cu averile-n risipă, prin deputaţii şi senatorii convocaţi în sesiuni neîntrerupte, prin lumea de toată mîna care, sub năpastă, cu aglomerarea şi agitaţia ei, transformase urbea de pe Dîmboviţa într-o Capitală. Nu mai erau locuri la hoteluri şi hanuri, nici camere de închiriat. Noii veniţi se aşezau claie peste grămadă pe unde puteau, într-o vraişte de musafiri, gazde, rude, străini, băştinaşi, venetici, amestec care împestriţa casele, străzile, oraşul. Şi încă nu intrase armata în Bucureşti. Printr-un ordin al prinţului, armata trebuia să ocolească oraşul, la fel şi trupele străine care se apropiau. Sosiseră în Capitală corespondenţi străini de presă, furnizori, turişti de război, chiar şi cîteva companii vieneze şi italiene de operetă, dar aspectul oraşului nu se schimbase. Oraşul era exclusiv al ţării — nu încă un oraş internaţional —, iar ţara se strîngea în el cu disperare şi nădejde.

Curios, aglomerarea de oameni — cunoscuţi şi necunoscuţi — nu stînjenea pe nimeni, bucureştenii deveniseră o mulţime, înghesuiala de pietoni şi echipaje invita la recunoaştere, toţi se recunoşteau între ei cu

surpriză şi bucurie. Uneori noii veniţi erau întîmpinaţi cu explozii de simpatie, cu sentimentul că împreună, toţi, împărtăşeau nenorocirea sau fericirea care urma să vie. Exclamaţii, îmbrăţişări, cunoştinţe la colţ de uliţă, năvală în cîrciumi, berării şi birturi, case deschise. Temperatura s-a ridicat cu încă vreo cîteva grade cînd pe străzile Bucureştilor au apărut ofiţerii români aflaţi pînă atunci în străinătate, unii în uniformele armatelor în care slujiseră, sosiţi acasă nu în concediu, ci ca voluntari.

— A sosit Sălişteanu de la Viena !

— Cine-i Sălişteanu ?

N-avea importanţă. Sălişteanu, care studiase ingineria la Viena şi se angajase ca ofiţer de pontonieri acolo, se întorsese la Bucureşti împreună cu nişte transilvăneni, care şi ei îşi prezentaseră demisiile din armata austro-ungară, ajungînd la Bucureşti pe căi ocolite. Toţi veniseră „acasă“, ca să slujească sub drapelul ţării. Deci uniforme austro-ungare, dar şi uniforme franceze, belgiene, italiene — de toate armele, inclusiv o uniformă albastră de marină, uniforma căpitanului Nae Maican.

Omul în albastru, absolvent al Şcolii navale din Brest, acostase cu nava lui sub pavilion francez, în apropiere de ţară, la Trieste, acolo îşi prezentase demisia, se îmbarcase în primul tren spre casă, după ce dăduse ocolul lumii pe apă. Sosirea lui Maican a făcut vîlvă în cercurile militare, dar şi civile, prezenţa marinarului la Bucureşti — unde nu prea se aflau marinari — a deschis o nouă perspectivă în evoluţia conflictului : războiul naval. Se spunea că Nae Maican e văr cu comandorul Dimitrescu-Maican, comandantul flotei române, că din acest motiv ofiţerul voluntar s-ar afla sub o înaltă protecţie, că va conduce o navă sau mai multe, că situaţia războiului pe apă se va schimba odată cu sosirea lui.

Dar Nae nu era rudă cu Dimitrescu-Maican, acela era de fapt un simplu Dimitrescu, nici prieten nu era cu comandorul, situaţia lui, de la sosire chiar, era neclară. Împreună cu alţi cîţiva marinari, care n-aveau ce face, căpitanul Maican s-a prezentat într-o audienţă la comandorul Dimitrescu, ca să se pună la dispoziţia flotilei române, cerînd să lupte.

— O, dar asta e o problemă foarte complicată, a început comandorul. Atît de complicată încît nici nu știu cu ce să încep.

Comandorul a fost sincer cu camarazii de uniformă ; a început cu ceea ce trebuia, cu problema strategică. Statul Major al armatei române răspundea de strategia apărării pe cei peste o mie de kilometri de frontieră pe apă, care despărțeau țara de vilaietele otomane de la sud. Statul Major era condus de domnul colonel Slăniceanu, un militar capabil, școlit în Franța, care susținea cauza marinei române. Dar, din păcate, ministru de Război era domnul general Cernat, militar remarcabil — desigur ! — dar fără școală în străinătate, un simplu pedestraș, fie vorba între noi. Dovadă : în Ministerul de Război nu există un departament al marinei, flotila ținea direct de Statul Major, ea slujea doar ca pretext de combinații teoretice pentru colonelul Slăniceanu și ca obiect de dispreț pentru generalul Cernat, care era un om de uscat, un *terian !* Cei doi nu se iubeau, poate și din acest motiv. Oricum, Cernat pretindea că țara n-avea flotă, doar o modestă flotilă, compusă din cîteva nave prost armate, nu bastimente cuirasate, dotate cu artilerie grea de bord, ci niște biete canoniere, numai bune de dat la fund. Pentru general, care se pregătea pentru marile angajări terestre, Dunărea și marea reprezentau o spaimă.

— Cum, chiar și Marea ?! a strigat Maican, plin de revoltă.

— Da, domnilor, chiar și Marea ! a confirmat Dumitrescu-Maican la rîndu-i revoltat.

În consecință, a mai spus comandorul, pentru domnul general Cernat problema era nu de a folosi flotila — cît era și cum era — ci de a scăpa cît mai iute de ea, ca de o pacoste. Pe uscat știa el să se bată. Generalul îi și spusese lui Dimitrescu : „— Ia-mi de pe cap flotila, fă cu ea ce știi !“, adică să nu-i stea-n cale, să nu-l încurce pe el ca pedestraș, mai cu seamă că flotila — prin pavilioanele și pînzele ei — atrăgea atenția asupra mișcării de pe țărm a armatei, riscînd să-i expună pe *terieni* prin cine știe ce angajări imprudente. În încheierea conversației pe acest subiect, Cernat îi aruncase comandorului: „— Domnule, n-am nevoie de vitejiile voastre navale, mă-nțe-

legi ? Faceţi-vă vitejiile pe uscat şi basta ! Vitejiile navale lăsaţi-le pe altă dată, peste o sută de ani."

— Şi noi cînd ne vom bate ? a strigat Maican.

— Peste o sută de ani ! a răspuns Dimitrescu, repetînd vorbele generalului Cernat.

Camarazii, în frunte cu Nae, au protestat, nici vorbă. Erau un grup de ofiţeri capabili, sosiţi anume pentru război, toţi ardeau să se ilustreze acasă. Din grup lipsea doar maiorul Murgescu, sosit mai de multă vreme în ţară, şcolit şi el la Brest, în Franţa, care „se aranjase", reuşise să se îmbarce pe şalupa „Rîndunica", armînd-o cu torpile. Treabă se putea deci face. Căpitanul Nae Maican avea chiar şi un plan de luptă, el cunoştea situaţia precară a flotilei române, dar nimic nu-i împiedica pe marinari să armeze navele cu torpile, pentru a evita angajările directe, să treacă deci la tactica atacurilor prin surprindere, Nae era un expert în torpile, el folosea pînă şi pe uscat, în amor, stilul torpilă.

— Aceasta fiind situaţia, domnilor, a mai spus Dimitrescu, nu vă rămîne decît să lucraţi în artilerie, pe ţărm, la pontonieri sau la manutanţă.

— Cum ?! şi ofiţerii de marină au sărit în picioare, jigniţi, cum numai un ofiţer de marină poate fi jignit.

Dimitrescu procedase cinic pomenind de manutanţă, Cernat nu spusese nimic despr repartizarea marinarilor la manutanţă, dar cuvîntul avu efect, marinarii au ţîşnit ca o torpilă pe uşa comandorului, zburînd pînă la cabinetul lui Cernat, unde urma să se producă explozia. Care s-a amînat doar pentru scurtul răgaz cît căpitanul Nae Maican, şeful grupului, a făcut un expozeu dens şi concis despre apărarea Dunării pe apă, în care a folosit şi toate argumentele culese din discuţia cu Dimitrescu. Părea că Cernat nu-l ascultă, că se gîndeşte la altceva, la cine ştie ce bătălii terestre. Căpitanul Maican a repetat deci, în încheierea expozeului, argumentul suprem :

— Avem de apărat o mie de kilometri de frontieră pe apă ! Am venit să apărăm cu pieptul nostru această frontieră.

Abia atunci generalul s-a trezit şi a luat act de prezenţa lui Maican.

— Ce spui, musiu ! a aruncat el, scurt. Păi asta-i cea mai mare belea pe capul meu.

Nu se știa care belea era mai mare pentru el — frontiera sau marinarii care veniseră s-o apere. Generalul și-a precizat însă gîndul, fără a mai lăsa nici un dubiu :

— Și ca să scap de belea, a spus el, am dat ordin ca flotila să fie retrasă de pe Dunăre, din calea monitoarelor otomane, și ancorată la Gura Prutului. O s-o apărăm acolo, cum vom putea, de pe mal, cu tunurile.

S-a produs pe loc explozia. Ofițerii de marină au urlat, au scrîșnit, au strîns pumnii, rupînd chingile disciplinei la care erau datori și față de un mai mare în grad, și față de un ministru, chiar ministrul de Război. Cernat nu se mai putea înțelege cu nebunii care-l asediaseră și care dezlănțuiseră acolo, în cabinet, un adevărat război naval.

— Dați ordin, a strigat cineva, să scufundăm chiar noi flota. De ce s-o mai scufunde turcii !

— Care flotă, domnilor ?!

— Dați ordin să fim împușcați !

— Asta pe front, nu aici la mine, în cabinet. Marș acolo, pe cîmpul de onoare.

— Dar, domnule general, a strigat Maican peste vocile celorlalți, ne-ați pus în cauză onoarea. Ați insultat prin acest ordin onoarea pavilionului și a fiecăruia dintre noi.

Generalul i-a oprit din ripostă, știa bine să riposteze, a rămas pe gînduri, se simțea că acest aspect al chestiunii îl indispune, ba chiar îl amărăște. Ca militar, Cernat era sensibil la onoare.

— O fi, a convenit el, nu zic că n-aveți dreptate și voi. Apoi din nou aspru : Ei bine, domnilor, eu nu-s nebun să vă fac cadou un Trafalgar. N-am cu ce, adică nu-mi dă mîna. Mă-nțelegeți ?

Și i-a concediat. Soluționase conflictul cu o lovitură de pumn. La ieșire, în antecameră, marinarii aveau să afle o altă veste rea : Hobbart-Pașa, un englez trecut la islamism, preluase comanda războiului naval pe Marea Neagră și la Dunărea de Jos. Nelson apăruse deci la Dunăre. Prim semn, vasul cuirasat „Rethymo“ intrase ne-

stînjenit pînă la rada portului Galaţi, deschizînd un foc ucigător asupra ţărmului, incendiind depozite şi case. Un alt vas, monitorul „Reşid", se îndrepta spre Brăila.

În stradă, vînzătorii de gazete urlau :

— Dunărea a fost închisă de nave otomane. România se sufocă.

Lovitura pe care căpitanul Nae Maican o primise s-a combinat cu o alta, de mai mici proporţii, dar inclusă la capitolul mizerii : întors la hotel şi-a găsit camera ocupată şi bagajele scoase în faţa uşii, pe culoar. Hotelul la care trăsese fusese în întregime rechiziţionat pentru nişte furnizori ai armatei ruse, deci negustori, oameni de afaceri, nu militari, care-şi sacrificau la nevoie sîngele, acum cînd totul ardea şi cînd...

— Cum adicătelea ? a strigat Nae, ultragiat, adică se poate una ca asta ?!

— Domnule căpitan, n-am nici o vină ! se apăra proprietarul. Au venitără cu ordin de la poliţie, ordin scris să-i culc.

— Adicătelea eu să n-am unde să mă culc în ţara mea, pentru că vin nişte străini, care nici măcar pentru război, ca să-şi verse sîngele, ci pentru afaceri scîrboase, că-i ştiu eu, cunosc eu bine manutanţele la toate armatele din Europa, care nu s-a mai pomenit asemenea pot să-i zic escrocherie.

În culmea furiei cum era, Nae devenise incoerent. Proprietarul nu putea să-l împace, tot da să-l întrerupă cu cîte un „— Domnule căpitan, să vedeţi", „— Onorabile domn", dar căpitanul îi dădea înainte, situaţia era şi imposibilă. Maican venise cu un vagon de bagaje — valize, lăzi, coşuri, boccele, toată agoniseala lui de pe mările lumii şi nu lucruri oarecare, nimicuri, ci un adevărat bazar de mărfuri exotice şi amintiri. Cînd scandalul clocotea mai tare, au deschis uşile de la odăile lor şi acei domni furnizori, care au rămas încîntaţi la vederea mărfurilor, drept care n-au mai pierdut timp, au încercat să intre în tratative cu căpitanul, propunîndu-i o desfacere,

fie *en gros*, fie *en detail*. Suficient ca furia lui Nae să dea peste margine.

— Dar ce-şi închipuie dumnealor, că totu-i de vînzare pe lumea asta, ţări, mări, continente, onoare ! Şi către proprietar : Adu-mi, domnule, nişte trăsuri. Să-mi aduci imediat trei-patru trăsuri, acu pe loc, cît ai clipi. Să urci aici cu trăsurile, mă-nţelegi ? Aici, sus, la etaj !

Proprietarul şi-a dat seama că acum e momentul să scape de clientul buclucaş, peste puţin slugile hotelului au urcat la etaj, împreună cu birjarii, apucîndu-se de cărăbănit bagajele căpitanului. Nae a achitat nota fără bacşiş, a urcat în prima trăsură, a cerut birjarului din fruntea caravanei să-l ducă în mahalaua Tabacii Noi, unde sosirea marinarului avea să provoace bucurie mare.

— Onorabile, chiar dumneata ?! şi nea Pandele Tabacu, unchiul căpitanului Nae Maican, a lăcrimat de emoţie.

S-a deschis odaia de oaspeţi, ce mai, toate odăile !, ucenicii lui nea Pandele, calfele şi slugile de la tăbăcărie s-au repezit la bagaje şi le-au dus cu alai pînă sus, lăsînd în urmă-le o duhoare de piei crude şi de piei acrite. Ştia Nae de ce nu calcă pe-aici. A apărut, în sfîrşit, şi ţaţa Saveta, care l-a strîns la piept pe căpitan. Ea a poruncit să se aerisească odăile, să se aprindă camfor, smirnă, vanilie, tot ea vînturînd mirosurile afară cu un prosop, după care a închis ferestrele, l-a privit din nou pe Nae, a început să plîngă :

— Uite, pe noi tot aşa ne găseşti, Nae, cum ne ştii. Tot aici, în Tabaci. Că ne-am rugat de dumnealui ca de-o icoană : Nene, mută-ne d-aci. Toată lumea se mută din Tabaci, că miroase, lumea-şi face case-n alte părţi, aici lasă numai zahanalele şi prăvăliile, da' dumnealui nu şi nu, că el stă aici, că dacă vrem, să ne mutăm noi unde-om pofti, adică singure, că acum e şi Filica mare, ce mai, e musai ca s-o măritām. Or cine să-ţi mai intre-n casă, Nae, spune şi dumneata. Cînd vezi situaţia care...

Nae n-a ascultat toată această sporovăială, vedea şi singur situaţia, s-a retras la el în odaie, a pus un ucenic să-i scoată cizmele şi s-a culcat. Deşi nu putea dormi, prea multe îl copleşeau. Oricît ar fi vrut să uite de vizita la Balenă, scena ghicitului îi rămăsese în minte, nu putea

sări peste ea cum nu poţi să-ţi sări umbra. Totuşi Nae îşi sărise peste umbră, crăpase un drac, prima proorocire a Hoaţei nu se împlinise, Cernat nu-l luase sub protecţie.

Bine era ca proorocirea să se-mplinească şi Cernat să-i dea o misiune. Situaţia ar fi fost alta, el Maican, nu maiorul Murgescu, ar fi devenit comandantul navei „Rîndunica", sau, dacă „Rîndunica" era dată, căpitanul putea prelua o altă navă, oricare, canoniera „Ştefan cel Mare", ori, de ce nu, nava „România". Şi poate că lucrurile s-ar fi petrecut tocmai aşa, bob cu bob aşa, dacă Nae n-ar fi rîs în timpul ghicitului. Cînd rîzi înseamnă că nu crezi, că trişezi. El nu credea şi totuşi i-a dăruit amuleta, ca să se-ntîmple tot ce-i proorocise ea, oricum ar fi. Neliniştea, care-l scurma acum, a început de-atunci.

„— În fond nimic altceva decît superstiţii ! şi-a spus Nae, încercînd să se liniştească. Superstiţii muiereşti !" Nae n-avea superstiţia cărţilor de ghicit, nu credea-n cărţi, nici în bobi, nici în cafea, cum credeau femeile de pretutindeni, de oriunde în lume. Căpitanul se mîndrea cu faptul de a fi un om liber, un bărbat curajos şi tare. Pentru un bărbat contează în primul rînd cariera. Pe el nimeni nu-l putuse împiedica să-şi facă o carieră. Era, dintr-un anume punct de vedere, un bărbat victorios, un om în culmea vieţii : se vrusese marinar, ajunsese marinar, căpitan în marina franceză, avînd la activ stagii pe toate tipurile de nave militare şi ieşiri în mai toate mările lumii. Dăduse ocol lumii pe apă şi nu vroia, în apogeul carierei, să moară pe uscat. De ce să moară ? Şi încă pe uscat !

Pe Balenă o cunoscuse în urmă cu trei ani, cînd sosise într-o scurtă permisie la Bucureşti, lăsîndu-şi nava la Pireu. Nimerise atunci într-un cerc de cucoane care îşi ghiceau. Printre ele era şi Didina ; Balena tocmai îi dădea în cărţi. Didina era nebună după ghicit, dar jura că nu crede în ce-i spunea atunci Balena. „— Dragă, eu nu cred. Nu cred să mi se-ntîmple una ca asta." „— Nu crezi în cărţi ?" „— Ba cred în cărţi, dar nu cred să-mi iasă mie aşa ceva !" Şi, explicînd celorlalte doamne : „— În primul rînd eu nu divorţez. Nu se poate, dumnealui ar fi contra." „— Dar îţi cade divorţ. Didino dragă, cărţile nu

mint." „— O fi, dragă, dar eu nu pot pentru ca să dau divorț. Nu vrea dumnealui." Și a oftat. Apoi revoltată : „— Și mie nu-mi pică nimeni de la drum lung !" Atît părea de mînioasă Didina, mînioasă pe Soartă, încît frumoșii ei ochi verzi sclipeau, sclipeau în lacrimi scumpe și strălucitoare. Asemenea lacrimi căpitanul nu mai văzuse. A simțit atunci îndemnul să întindă palmele în întîmpinarea acelor șiraguri de lacrimi, dar Didina l-a țintit cu ochi de pisică sălbatecă, făcîndu-l să priceapă că nu e liberă și nici nu poate fi vreodată liberă. „— Nu, nu, i-a spus ea apoi Balenei, cu glas trist, nimeni nu vine pentru mine de la drum lung." Și a oftat. A oftat și căpitanul. Involuntar. Poate că asta a și făcut ca Balena să se întoarcă spre el : „— Domnule căpitan, dumneavoastră nu vreți să vă ghicesc ?" „— O, nu, doamnă, a răspuns căpitanul, zîmbind. Pentru ce să-mi ghiciți ? Eu nu cred în cărți." „— Nu credeți în cărți? Dar cum se poate, domnule căpitan?! a sărit Didina. Apoi către Balenă: „— Soro dragă, te rog să-i ghicești domnului căpitan !" Și către el : „— Domnule căpitan, vreau să văz ce vă iese." Didina era curioasă ca un copil, dar Nae a refuzat.

Cu atît mai surprinsă a fost Balena, cînd Nae, abia debarcat la București, a bătut la ușa ei. „— Ai venit să-ți ghicesc, căpitane ?" l-a întrebat. „— Am venit să beau la tine o cafea." „— De ce nu la Didina ? E liberă." „— Nu vreau la Didina, vreau la tine." Și a urmat ghicitul.

„— Deci Didina e liberă !" și-a spus Nae, întinzîndu-se în pat. Și el era liber. După ghicit devenise și mai liber. În fond, a-ți cunoaște Destinul pînă la capăt e bine. Nae nu crezuse pînă atunci în Destin, dar dacă era să creadă, atunci fie. A ieșit de la ghicitoare eliberat, simțindu-și trupul ușor, mai stăpîn pe sine decît atunci cînd intrase, cu senzația că-și poartă Moartea-n buzunar. Ca pe-un chibrit. Nu Moartea îl avea în grijă pe Nae, ci el avea în grijă Moartea, era stăpîn pe moartea lui cum se simțea stăpîn pe revolver sau pe stiletul de la șold. Ba mai mult, simțea că Moartea e un lucru mic și scump, dăruit omului într-un moment norocos, obiect pe care nu-l poți schimba și nici înstrăina, pe care nu-l vezi, nu știai că-l ai, pînă nu-ți atrage cineva atenția asupra lui.

„Domnu', aveţi ceva în buzunarul stîng de sus, de la piept." În buzunarul stîng de la piept, dar în interior, Nae purta ceasornicul.

A scos ceasornicul din buzunar, cînd a sosit timpul de masă — masa de seară —, a văzut ce oră e şi a ieşit la masa de familie, care se întinsese în ceardac, ca să vadă toată mahalaua că nea Pandele Tabac are oaspeţi mari, din lume. Nae s-a simţit atunci, la masa familiei, cel mai liber om din Anul Domnului 1877, care, ce-i drept, nu-ncepuse bine.

O simţise şi nea Pandele, care ştia pentru ce sosise Nae la Bucureşti. Tăbăcarul îşi punea mari nădejdi în căpitan, în rangul acestuia, în rostul lui în lume. Opiniunile lui Nae erau ascultate cu religiune, ca apoi să fie tălmăcite vecinilor, bine-nţeles numai persoanelor de vază, eforilor şcolii, epitropilor de la biserică, negustorilor şi meseriaşilor cu patentă.

— Şi zici că Englitera nu-i de partea noastră ? a întrebat tăbăcarul, încă o dată, ca să înţeleagă mai bine afacerea războiului.

— Păi nu-ţi spuse ? a intervenit consoarta. Nu-i de partea noastră şi gata.

Căpitanul nu era totuşi în apele lui, mînca şi nu prea, bea dar nu cu spor. Îl rodea ceva. A întrebat într-o doară de afacerile unchiului, n-a fost atent la povestea cu hoţul care putrezea în hazna, n-a întrebat nimic despre moştenirea pe care o lăsase în administrarea tăbăcarului, de mai mulţi ani. Încă o dată se dovedea că militarul era bărbat galant şi filotin cu banii, la el altceva conta, navigaţiunea, lupta, eroismul. Nea Pandele Tabacu era mîndru de nepot. Un singur cuvînt, neliniştitor — dar pentru Saveta — a spus Nae, la încheierea mesei, cînd a întrebat despre tarafu lui Ciolac.

— Ciolac ce mai face ?

— Alde Ciolac ? a repetat întrebarea tăbăcarul, iar consoarta s-a speriat.

— Nae, iar începi ? a strigat ea.

Alde Ciolac era de fapt Aldo Ciolac, fiu al lui Matache Ciolac, lăutar de pe vremea Regulamentului Organic, botezat cu acest nume bizar — Aldo — de un conte italian, în trecere prin Bucureşti, care, înnebunind după stru-

nele lui Matache, i-a botezat copilul, dăruindu-i propriul nume, urîndu-i lui Aldo să ajungă mare cîntăreţ, ca şi taică-su. Aldo Ciolac ajunsese Al-de Ciolac, dar foarte sus, după cum spunea şi nea Pandele.

— Păi Ciolac nu mai calcă p-aci pîn mahala, a precizat el. Ţiganul s-a ajuns, cîntă numai pe la case mari. Ehei, Ciolac e cineva acu, domnule !...

— Să mi-l găseşti pe Ciolac ! a cerut Nae.

— Nae, astîmpără-te, Dumnezeule ! l-a rugat ţaţa.

— Ce vrei, madam ? a repezit-o tăbăcarul. Lasă-l pe Nae-n pace. O dată vine omul la Bucureşti, o dată-i război.

— Nae...

Tăbăcarul a repezit-o din nou :

— Nae e tînăr, potinte şi prezinte. Şi spre Nae : Cînd să ţi-l aduc pe Ciolac ?

— Acum, că-i seară.

— Păi ţi-l trimit, că ies şi eu la *Guardă*. Ţi-l aduc pe ţigan cu *Guarda,* mama lui.

A început nebunia nopţilor lui Nae, nopţi care-au smintit mahalalele. Şi încă nu-nflorise liliacul. Şi încă nu era lună plină. Erau nopţi de catran, cînd nu se vedeau nici ţiganii din taraful lui Ciolac, nici chipiul lui Nae, care stătea răsturnat pe pernele trăsurii, trăgînd în cîte-un colţ de mahala, unde-avea el chef, la cîte-o casă cu geamlîc unde se şi aprindea lumina. Se aprindeau lumini în toatămprejurimea, la toate casele, toată lumea cu mic cu mare ieşea s-asculte, nu era de ici de colo să-l asculţi pe Ciolac, să-ţi cînte lîngă fereastră ăl mai dat naibii scripcar din Bucureşti, pe care nimeni nu-l mai putea plăti nici la nuntă, nici la botez. Dar, iată, Ciolac apăruse din nou, semn că se-ntorsese de peste mări căpitanul. Cînd s-au auzit strunele lui Ciolac în Delea-Veche, s-a şi spus : „— A venit dom' Nae".

Domn' Nae venise, într-adevăr. Dom' Nae era un ahotnic de amor după moda veche, după tabietul boierimii de odinioară, din celălalt regim, deşi căpitanul era şi-n simţăminte, şi-n maniere un liberal. Nu se ştie totuşi ce oh îl rodea, ce jăratec îl frigea la inimă, ce năduf îl îneca, de nu-l putea astîmpăra nimic decît iubirea cu lăutari, la ceas de noapte, la mahala, la vreme de război. Cînd taraful

lui Ciolac s-a oprit mai aproape de mahalaua Tabacii Noi, s-a ştiut că-i foc mare la fereastra Didinei. Ciolac cînta de rupea inimile :

„Oh, ce foc, ce dor, ce jale,
Pe la poarta dumitale“.

Li se tăiase tuturora răsuflarea, amuţiseră şi cîinii. Coana Saveta însă tremura la fereastră. A mică, Filica, nu se ştie de ce, plîngea de udase cămaşa :

— Muică, urla ea, cu Nae e de rău.

Dar nea Pandele, mîndru de Nae, le-a repezit pe amîndouă.

— Ce-i de rău ? a strigat el. Sînteţi nebune ? !

Şi ca să nu să-ntîmple ceva, doamne fereşte, vreun caz de primejdie — cum era şi vreme de război —, nea Pandele l-a pus pe Nae, cu Ciolac cu tot, sub protecţia *Guardei Naţionale,* care tot n-avea ce face noaptea, căsca gura pe la garduri.

La Dunăre bubuiau tunurile. Războiul nu antrenase deocamdată decît gurile de foc de pe cele două maluri, dar exploziile ţineau pămîntul sub cutremur. Ţineau treze şi trupele. Şi la fluviu a început era insomniei. Într-o noapte, deşi nu se foloseau bombardamentele de noapte, pe malul bulgar a izbucnit un incendiu, urmat de explozii, fără a fi provocate de vreun bombardament. Dar bombardamentele s-au şi dezlănţuit. Au fost puse imediat la lucru artileriile celor două părţi, iar noaptea fu sfîşiată de şrapnele, fulgere şi tunete. Cununi de flăcări s-au aprins peste fluviu. Orăşelul bulgar Nicopole, aşezat în terase, la vărsarea rîului Osma, se vedea ca în lumina zilei, ba mai bine decît ziua — puteai întinde mîna peste Dunăre, ca să culegi un nasture, din faţa geamiei din centru, pe care-l pierduse cineva, un copil musulman — dar se vedea bine şi malul român, se vedeau ambarcaţiunile de la gura Oltului, sutele de ostaşi cu mîna pe puşti şi vîsle. În acea noapte de foc, s-a lansat şi ideea de camuflaj, necunoscută pînă atunci, cele ale războiului fiind la vedere, nimănui netrecîndu-i prin cap să-şi ascundă puterea, care de obicei intimida. „— Domnilor, prea ne văd ca-n oală,

a spus un tînăr ofițer, ar trebui să camuflăm bivuacurile și chiar bateriile". Ceea ce nu s-a făcut, a fost o idee care a pierit în aer într-o noapte de insomnie.

Nesomnul l-au trăit mai întîi grănicerii, puși în alarmă încă din iarnă, după incidentul sîngeros de pe insula Dinu, cînd în fiecare noapte se aștepta debarcarea otomană ; nesomnul s-a ascuțit după retragerea de la Calafat, care suna a invitație — „— Poftiți, debarcați !", turcii atunci n-au debarcat, deși puteau s-o facă —, dar starea s-a întins peste toate trupele de la Dunăre și a devenit endemică după cel de al doilea ordin de zi al prințului, care chema la ripostă continuă, zi și noapte.

Nopțile colonelului Cerchez erau cele mai albe de pe întregul front, începînd cu noaptea revoltei — retragerii —, continuînd cu noaptea bucuriei — revenirea la țărm — și cu celelalte care au urmat. A venit la timp ordinul de foc, riposta cu tunurile, care a pecetluit declarația de război din 29 aprilie, dimineața. Cerchez simțea că nu mai rabdă, era hotărît să înceapă războiul de unul singur, dacă cei mari nu-l făceau. În războiul lui cu cei mari, Cerchez — căruia nu-i plăcea să scrie, deși înainte de campanie ținuse conferințe pe teme de literatură, — s-a apucat de scris, a compus cîteva lungi rapoarte către ministrul de Război și, cum n-a primit răspuns, a dezlănțuit spre București tirul telegramelor. În una dintre telegrame, Cerchez scria : „Mor oameni neînarmați la Dunăre, femei și copii. Se comit jafuri și incendii. A nu riposta e lașitate, înseamnă a întinde turcilor și celălalt obraz." Cernat, care s-a prezentat cu telegrama la primul ministru, a primit un răspuns sever : „— Domnule general, resping insinuarea de lașitate. Cabinetul pe care îl conduc își va prezenta demisia dacă nu va fi la înălțimea răspunderii pe care clipa o cere." Răspuns, care n-a ajuns la Cerchez decît mai tîrziu, după declararea războiului. O altă telegramă de la Cerchez, prezentată de generalul Cernat lui Kogălniceanu, înfățișa un șir de daune provocate de otomani pe țărmul român, o listă ca multe altele care se aglomerau pe biroul ministrului de externe, drept care acesta l-a întîmpinat pe general cu formula : „— Ce-au mai furat ?" — Nu e vorba de furturi, i s-a răspuns, dar trebuie să ripostăm !" „— Cum ? Am mîinile legate, nu pot ieși din blestemata

de neutralitate la care m-au silit, prin convenţii, marile puteri." „— Dă-le naibii de mari puteri, ar fi strigat Cernat, amînarea războiului e o crimă !" Vorbe la fel de tari se rostiseră şi în Parlament, unde mai ales deputaţii şi senatorii din judeţele de la Dunăre ceruseră război. La fel de tare ar fi jucat cartea războiului Kogălniceanu, într-o întîlnire cu consulii străini, în ajunul zilei de 29 aprilie, nu înainte ca ministrul să fi epuizat cartea neutralităţii : „— Noi am cerut energic, încă din 5 aprilie, a spus ministrul, ca marile puteri să intervină spre a opri represiunile dezlănţuite împotrivă-ne de Poarta Otomană. Ne-am rugat să fim ajutaţi pentru ca România să nu se transforme în teatru de război. N-am primit nici un răspuns. Să-l mai aşteptăm ?" Cei prezenţi n-au avut nici o reacţie şi atunci Kogălniceanu a declarat : „— În acest caz, în disperarea noastră, cînd marile puteri ne părăsesc în clipele cele mai critice, vom fi siliţi să luăm măsuri pe propria răspundere." Cum s-a şi făcut. Din toată această tevatură politică şi diplomatică, despre care s-a aflat mai tîrziu, la Calafat n-a ajuns decît un singur cuvînt : „Foc !" şi Cerchez, fericit, a deschis focul, cu toate bateriile :

— Bateria Mircea, foc !

— Bateria Ştefan cel Mare, foc !

— Bateria Carol, foc !

Nu se aflau la Calafat atîtea baterii cîţi eroi ar fi trebuit pomeniţi, toţi au fost numiţi, cu lovituri de tun. Tinerii ofiţeri de la Calafat doreau ca o baterie română de tunuri Krupp să poarte şi numele prinţesei. Ar fi fost un gest delicat faţă de prima doamnă a ţării şi o ironie faţă de otomani. Oricum, din dimineaţa zilei de 29 aprilie s-a prăvălit peste Dunăre urgia focului, culminînd cu un tir de noapte, încununat cu mari incendii.

Entuziasmul tunarilor a sporit cînd s-a aflat despre incendiul de la Nicopole. Nu se vedea pînă acolo ; de la Calafat peste apă nu se vede decît Vidinul, dar ofiţerii jurau că văd focul, strigau „Una" ! şi beau şampanie. Şi nu fără motiv : Nicopole fusese prima cetate pe care otomanii înălţaseră steagul verde la Dunăre, întemeindu-şi stăpînirea asupra fluviului. Nicopole fusese şi locul celei mai amare înfrîngeri creştine, înfrîngerea din 1396, cînd cru-

ciaţi din toată Europa căzuseră striviţi. Luptaseră atunci, la Nicopole, împreună, un strămoş al prinţului, cavalerul Friedrich de Hohenzollern şi Mircea, domnul Ţării Româneşti, al cărui nume botezase, acum, o baterie de la Calafat. Acum Nicopole ardea. Şi pentru ca bucuria să fie mai mare, Cerchez a ordonat o canonadă de cîteva ore asupra poziţiei din faţă — Vidinul —, bombardament fantastic, care i-a exaltat pe tunari, pînă cînd un ordin de mai sus a dispus suspendarea tirului.

— De ce ? Pentru ce ? se întrebau ofiţerii. De ce, domnule !

— *A nu se gaspila muniţiunile !* a venit răspunsul.

Adică o primă porcărie : să faci război fără risipă de muniţie !

— Dar cine-a putut spune o gogomănie ca asta !

Ei bine, s-a primit ordin scris, în care se sublinia negru pe alb : *A nu se gaspila muniţiunile.* Pe Cerchez l-au trecut năduşelile, asupra celorlalţi ofiţeri ordinul a avut efectul unui duş rece.

— Păi atunci de ce facem război ?

— Facem război, dar cu socoteală ! adică facem război, dar cînd şi cum trebuie, nu cum îi taie capul pe fiecare, la tunul lui.

Cerchez a dat dispoziţie ca sus-zisul ordin să fie adus la cunoştinţa comandanţilor de baterii şi a tunarilor, fără participarea lui. Măcar să nu fie de faţă la o meschinărie ca asta. Curat meschinărie ! Tunarilor de la baterii li s-a spus :

— Mă, voi ştiţi cît costă o ghiulea ?

Guri căscate. Superiorul a continuat :

— Costă preţul a un car de grîu. Care car pleacă pe apă, pînă la Bristol, în Englitera sau pînă la nemţi, la Hamburg. De acolo vin ghiulelele.

Tunarii ascultau uluiţi. Nu le venea a crede cît costă moartea şi ce materiale scumpe se ascund în măruntaiele unei ghiulele, nu mai mare decît un dovleac.

— Dom'căpitan, a îngăimat unul, un Tîndală, păi dacă-i p-aşa, de ce să-i batem, vere, cu grîu ? Mai bine-i batem cu ciomegele.

Lui Cerchez totuși i s-a explicat ordinul — odată executat — în alți termeni. Partea de demonstrație, care a pecetluit actul din 29 aprilie, se făptuise. Tunurile au bubuit. De aici încolo se urmărea și efectul. Tunarii n-aveau totuși nici un control asupra efectului, care se petrecea dincolo, peste apă, unde nu se vedea cu ochiul liber. Se așteptau informații, rapoarte asupra ravagiilor pe care bombardamentele le-au provocat și în funcție de care să se regleze tirul tunurilor, mai tîrziu.

— Ce vrei, e primul război pe care-l facem, după secole, în condiții de tehnică modernă. Să așteptăm datele despre efect.

— Păi efectul s-a văzut la Nicopole.

— Nu e sigur că incendiul de la Nicopole l-au provocat bateriile noastre.

— Cum nu e sigur ? E certaminte ! Domnule General, nu suspendați bombardamentele că se produce un alt efect : se demoralizează trupa.

— Ei aș' !

Trupa nu se demoralizase, se ațîțase. Trupele trăiau starea de ațîțare din preziua angajării corp la corp. Se știa că angajarea corp la corp o să se petreacă azi-mîine — doar se declarase războiul ! — tunurile o vesteau. Fulgerele exploziilor și bubuitul s-au amestecat cu fulgerele și trăsnetele ploilor de aprilie, cu niște ruperi de nori deasupra Dunării, care vesteau an bun. Din nou se vestea an bun.

Flăcăii din corturi nu se speriau nici de tunete și nici de ploi. La tunete ei răspundeau cu chiuituri. Și la tunuri. Ba cînd a picat o dată o ghiulea turcească, ca un ou din cer — un ou de cioară —, taman în mijlocul unui lagăr de dorobanți, cîțiva s-au repezit asupra ei cu mîinile, ca la o minge. Unul, mai iute de mînă, i-a smuls fitilul și l-a stins apoi sub cizmă. Ghiuleaua n-a mai explodat. Flăcăul a aruncat-o în sus, altul a prins-o, a început jocul din mînă-n mînă cu această minge de fier, pînă cînd un gradat a sărit ca ars, le-a luat dorobanților jucăria, sechestrînd-o. Au apărut mai mulți ofițeri, cu figuri îngrozite.

— Ați înnebunit ? Vreți să eclateze în mîinile voastre ?

— Păi ce să eclateze ?

— Ghiuleaua, proștilor !

Cu bomba s-au jucat mai apoi ofițerii, dar științific, ei știau despre ce e vorba, au examinat cu atenție corpul exploziv, dîndu-și fiecare cu părerea, cîntărind-o admirativ, cu destul fior. Acolo, în cămașa metalică, se ascundea totuși moartea.

— Domnilor, a propus cineva, ce-ar fi să le-o trimitem înapoi ? E de același calibru cu ale noastre.

Jocul s-ar fi putut prelungi, aceeași ghiulea urma a fi jucată de la un țărm la altul, dar pe locul unde căzuse ghiuleaua, au căzut la minută și altele, care de data aceasta au eclatat, cu zgomot mare și cu fum. Țăndările de schijă au împroșcat mai mulți oameni și au ucis un cal. Au apărut și niște răniți, dar n-a fost spaimă mare. Sau nu mai mare decît la o arie vara, cînd s-ar sparge cazanul vaporului de treierat, vapor sau locomobilă care se strică adesea, face explozie, rănind oamenii. Oamenii însă și la arie, ca și aici, își văd de treabă mai departe. Cei loviți se oblojesc, apoi fumează, apoi mănîncă, apoi stau tolăniți pe cîte-un maldăr de paie și se miră de rană. O arată cu fală, ca pe cine știe ce minune. Cum s-a-ntîmplat și-acum.

— Uite, mă, sărăcia aia de așchie ce-mi făcu ! Ptiu ! Acu ustură da' nu prea.

— Ce să te usture, n-are ce. N-au ăia ghiulele bune. Nu simți nimic. Ei, dac-ar fi una să simți, aș înțelege. Să simți ceva cînd trage-n tine. Da' așa.

Primii „eroi" erau deci foarte nemulțumiți și nu dădeau multe parale pe isprava lor. Unul din ei, răzlețindu-se de grup ca să se ușureze, înainte de somn — era de-acum seară — a întîlnit la marginea șanțului sanitar pe dorobanțul de caraulă, care-și lăsase alături arma și se ocupa liniștit cu treaba lui.

— Mă, i-a spus „eroului" omul de caraulă, v-auzii vorbind, da' nu-i așa. Ce spuserăți voi acolo e prostie. Că dacă era să muriți mureați. N-ați murit din altă pricină, să știți de la mine.

Tînărul rănit și omul de caraulă s-au întors în lagăr, unde cel din urmă a aprins țigara și a prins a povesti :

— N-aţi murit, mă, fiindcă Moartea nu-i deprinsă încă cu carnea de bărbat. Nu-i place. Bărbaţii n-au carne bună, zice Moartea. Carnea lor e tare, ca de lup şi pute-a rachiu. E aţoasă şi cu zgîrciuri, ce mai, carnea bărbaţilor e de nemîncat, orice-ai spune. E mai bună carnea de muiere, zice ea. E dulce. Şi are miros bun. Dar p-aici muieri nu-s, iar Moartea-i tot muiere. O muiere bătrînă, o hîrcă.

Soldaţii au rîs, iar unii şi-au făcut cruce.

— Nu rîdeţi, mă, c-aşa-i. Clănţăneşte hîrca mai ales noaptea şi se uită lacom la om. Uite, stă colo şi clănţăneşte. Az-noapte, stînd de strajă, am văzut-o iar. De trei nopţi în şir tot dă tîrcoale p-aici. E neagră şi goală la trup. Am tras cu puşca-n ea.

Se auzise-ntr-adevăr un foc de puşcă, în ailaltă noapte, dar soldaţii dormeau în corturile ude, pe paiele care acopereau noroiul. Răfuiala cu Moartea o avusese numai omul de caraulă, un dorobanţ bătrîn, care şi-a mai aprins o ţigară. Dar se vede că-şi simţea gura amară, era scîrbit de fumat, a mai tras un fum, a scuipat, apoi a ucis scuipatul sub talpa cizmei.

Sub cizmă era tot Moartea, acum sub forma unei rîme.

Ţărîna chiftea de apă. Sub talpa cizmei soldatului rîma n-a simţit apăsarea prea tare şi nici prea dureros. Rîma se simţea o fiinţă pe deplin stăpînă pe puterea ei, pe vrerea ei, iar acum vroia să iasă din strînsoare şi să-şi urmeze drumul, dînd să se prelingă prin lutul moale, ud, afînat. Apăsarea de sus n-a strivit-o, a făcut-o să se simtă mai puternică. În calea ei se întărise însă un perete — acolo unde cizma soldatului apăsase cu călcîiul — şi ca să treacă dincolo de acel perete, rîma trebuia să se încordeze. Ea şi-a adunat toată puterea în bot şi a împins. Prin spărtură şi-a scos trupul, inel cu inel, apoi iar s-a încordat, croindu-şi drum mai departe, adunîndu-şi şi deşirîndu-şi inelele, ocolind un cui — care nu se clintea din loc — printr-o mişcare de prelingere atît de izbutită încît şi ea singură s-a mirat. Pînă la urmă a scos capul afară. Avea un trup foarte subţiratec, suplu şi robace, iar acum, ieşind din

pămîntul ud și moale, rîma trăia bucuria de a fi. Era tare, puternică, fericită. Ea nu-și bănuia vreun cusur, cusururi aveau numai lucrurile printre care se mișca.

La fel de fericit țesea aerul un lăstun, iute, alb, care ochise rîma.

Spre deosebire de alți soldați, tunarul Athanase Călin Zancu — omul cu furnica — privea războiul cu ochi posomorîți și triști. El știa ce e tunul și se cutremura la gîndul celor ce-aveau să fie mai tîrziu. Lucrînd cu tunul și fiind un bun tunar, Athanase simțea tunul ca pe o armă dincolo de fire, o sculă drăcească sau dumnezeiască — oricum neomenească —, poate o armă a regilor. Îl intimida și sigiliul prințului, în oțel, un C cu coroană — prins pe culasa tunului, un semn pe care puștile nu-l aveau, și care îl încredința pe tunar că arma aceea uriașă, cu puterea ei, aparținea măriei sale.

Un sentiment asemănător aveau și soldații din cavalerie — nu roșiorii, care veniseră la oaste cu caii lor — ci călărașii, flăcăi care lucrau cu caii statului. La începutul instrucției de luptă, călărașii recruți se uitau la acești cai, atunci dați în seamă, cu un fel de religiozitate. Caii erau năzuroși, unii nărăvași, răi, aduși din hergheliile libere. Soldații îi luau anevoie, în stăpînire, trudnic, cu trînteli, și sudălmi. Încă multă vreme, vreo lună-două, caii aveau să-i țină pe călăreți în stăpînire, ca niște zei pe supușii lor. La fel tunurile pe recruții tunari.

Athanase își stăpînea însă tunul, făcuse stagiul militar cu doi ani mai înainte, chemarea lui la oaste picase cînd le-a venit rîndul concentraților din leaturile mai vechi și primii dintre primii concentrați au răspuns tunarii. El s-a reîntîlnit cu tunul, același tun, pe care l-a luat în primire cu toată chibzuința și răspunderea. Trebuiau amîndouă, și chibzuință și răspundere, nu era lucru de nimic un tun. Pe Athanase îl uimea puterea tunului, care lucra singură, desprinsă de tunar. O forță pe care acesta o punea doar în mișcare, iscînd întîi scînteia exploziei din țeavă, apoi fulgerul ghiulelei, vîjîitul văzduhului, apoi explozia

la țintă, peste marginea vederii, dincolo. Se știa ce se întîmplă dincolo. Un tunar știa. Athanase văzuse ce se întîmplă, pe cîmpul de tir, la poligon, cînd trăsese cu tunul în țintele de zid, în parapetele de lemn și-n manechinele de cîrpă în care se tot încercau tunarii. Văzuse și se cutremura. Ce urma să se întîmple acum era iadul, un iad de foc, moloz și scrum, pe care dorobanții aveau să-l vadă cu ochii lor mai tîrziu, abia în clipa cînd ei ar fi ajuns acolo, dincolo, după atac, dacă mai ajungea cineva. Athanase știa de pe acum ce-o să fie dincolo.

Povestind acasă, la întoarcerea în sat, după stagiul militar, ce se întîmplă cu tunul și cum e tunul, Athanase i-a deșteptat pe curioși, i-a uimit, i-a pus pe gînduri. S-a tras încheierea că tunul e o grozăvie, cea mai rea dintre arme, dar Athanase — ca tunar ce era — i-a contrazis pe oameni.

— Nu-i așa, tunul e bun. Tunul te apără mai bine decît omul sau calul. Cu tunul îi ții la depărtare pe toți, Mă, noi dac-am avea tunuri, aici în comună, măcar unu, nici picior de drac nu s-ar mai apropia de noi.

— Și dacă dracii ar veni peste noi cu tunurile ?

— Aici e necazul, a consimțit Athanase. Că și dracii au tun. Tunul e arma statului.

Athanase lucra cu arma supremă a statului, un tun Krupp, de calibru mare, intrat în dotarea armatei române prin grija prințului, el însuși un prinț tunar.

Vestonul lui Athanase era negru, ca și vestonul prințului. La fel și cizmele, și centura. Și chiar o anume mîndrie era la fel, cumpătată și mută, mîndria unor militari care știau ce e puterea ; unul stăpînind puterea tunului, celălalt puterea statului. Athanase era oricum mîndru de arma pe care o stăpînea. Această mîndrie, care-l singulariza, a purtat-o cu el de la cazarmă și pînă la Dunăre, unde tunarul s-a trezit dintr-odată aruncat și înghițit într-o mulțime care l-a șters, în furnicarul infanteriei. Nimeni nu-i mai vedea și nici deosebea pe tunari între miile de soldați de pe țărmul Dunării.

Declarația de război l-a prins pe Athanase Călin Zancu în repaus, cu vestonul pe genunchi, puricînd niște ființe mișcătoare. Nu se știe cînd puiseră atîtea, poate în timpul drumului, prin noroaie, din neprimenire, din nespălare și

nesomn. În 29 aprilie, la ora nouă dimineața, el vîna tocmai cu unghia o gînganie bălană care se pitise în căptușeala vestonului, cînd goarna l-a făcut să sară-n sus și să alerge la tun. N-a mai apucat să-și îmbrace vestonul. S-a aruncat spre namila de oțel, așa cum era, în cămașă. Și a tras.

Replica otomană n-a întîrziat. Artileriile de pe țărmul drept au bubuit, începînd de la Ada-Kaleh și din fortăreața Vidinului pe toată lungimea fluviului, pînă dincolo de Cernavodă. Un alt val de refugiați, din orașele de la Dunăre, s-a îndreptat spre Craiova, Pitești, Ploiești, București, Focșani, carele cu copii și boccele încrucișîndu-se și încurcîndu-se cu coloanele militare. Acestea se scurgeau rapid la vale, în lungul rîurilor carpatice. Pe Prut, pe Siret, pe Rîmnic, pe Buzău, acum și pe Ialomița curgeau spre Dunăre coloane ruse. În semn de atenție față de marele duce, prințul însuși a primit defilarea unei brigăzi de cazaci care, ocolind Bucureștii, se îndrepta spre Giurgiu. Generalul Adler, comandantul Diviziei a 32-a, din care făcea parte brigada de cazaci, i-a prezentat prințului raportul într-un chip foarte măgulitor, dîndu-i onorul ca șef de stat. Se presimțea că relațiile între cele două curți vor fi bune.

Erau bune și raporturile prințului cu propria armată care funcționa ca un ceasornic. Principalele mișcări de regrupare fuseseră încheiate. Coloanele care întîrziaseră prin noroaie n-au mai fost trimise în Oltenia, ci împinse la vale spre gura Dîmboviței, a Argeșului și a Oltului. De ziua prințesei, ofițerii de la Calafat au trimis în dar nu flori, nu o bijuterie, ci o ghiulea, prima ghiulea otomană căzută pe teritoriul român, pe care fusese gravată o deviză foarte inspirată : .

Saevis tranquilla in undis

adică

Liniștită sub valuri.

Mai bine spus „Fii liniștită sub bombe“, fiindcă bombele, adică ghiulelele, cădeau peste tot, și de la otomani

la români, şi viceversa. Dar întors la Bucureşti, prinţul avea să găsească pe pupitrul din bibliotecă un raport nemulţumitor. Bombardamentele de la Calafat asupra Vidinului, din prima zi, avuseseră un efect minim.

„Tirul, se scria în raport, deşi angajat cu toată energia, nu fusese bine dirigeat." Tunarii prinţului trăseseră fie prea lung, peste Vidin, fie prea scurt, dincoace de Vidin, în apa Dunării. În Vidin, adică în fortăreaţă, spre care ţintea tirul, bombele române nu reuşiseră altceva decît — conform raportului — „să ucidă o evreică de rit spaniol şi să rănească cinci turci şi un copil bulgar."

Asta în prima zi, desigur.

Raportul despre efectul bombardamentului român la Vidin n-a sosit prin filiera armatei, nici prin filiera secretă a prinţului, ci prin fir diplomatic — prin Viena —, telegrama cifrată care sintetiza acest prim rezultat militar a fost semnată de Bălăceanu, consulul român în Capitala imperiului de pe Dunărea Mijlocie. Bălăceanu intrase în legătură, nu se ştie cum, cu un corespondent englez de presă, căpitanul Strage, care tocmai se afla la Vidin „cînd au tras românii", englezul urmărind tirul cu sînge rece şi umor. Consulul român a făcut un substanţial efort ca să-şi asigure tăcerea corespondentului — era jenant să apară în presă o ştire despre „eşecul artileriei române", în prima zi de război, dar cum pe jurnalişti nu se putea conta, ştirea despre bombardamentul român de la Vidin a apărut întîi în presa britanică şi apoi, prin reluare, şi în presa austriacă.

Fapt curios, nimeni n-a rîs. Nu „eşecul artileriei române" s-a comentat în presă, ci altceva, „uciderea unei evreice de rit spaniol". La Londra, *Times, Morning Post, Standard* şi *Daily News* s-au abţinut de la comentarii, au dat ştirea pur şi simplu, dar alte cîteva gazete au făcut scandal. Se pretindea că rabinul şef al Londrei, dr. Adler, ar fi făcut o intervenţie în chestiunea „asasinatului de la Vidin", iar această ştire — neconfirmată — a fost reluată

la Viena în *Neue Freie Presse*. Tot la Londra, la începutul anului, apoi şi la Viena, se scrisese despre nişte „agitaţii antisemite la Dorohoi“, mai tîrziu despre „expulzarea unor evrei din Vaslui“, acum interesul pentru „chestiunea evreiască“ din România se mutase la Dunăre, culminînd cu „asasinatul de la Vidin“. Distanţa deforma lucrurile şi le dădea o turnură neaşteptată şi neplăcută pentru toată lumea. În cursul atît de precipitat al evenimentelor, nimeni n-avea timp de dezminţiri, precum în iarnă, cînd un diplomat român, domnul Ştefan Şendrea, publicase nişte precizări în presa britanică în privinţa „chestiunilor de la Vaslui şi Dorohoi“. Brătianu a aruncat la coş mormanul de gazete adus de Kogălniceanu, expediindu-l şi pe colegul de guvern cu o formulă arhicunoscută : „Descurcă-te cum poţi.“

Un alt om lucid, rabi Josuah din Bucureşti, l-a expediat cu o formulă asemănătoare pe Katz-Voiajorul, care i-a pus pe masă aceleaşi ziare aduse chiar atunci de la Viena.

— O evreică de rit spaniol a fost ucisă de români ! a strigat Katz, pe nerăsuflate.

— Katz, tu trebuia să te faci jurnalist, nu voiajor, a răspuns rabi. Ca jurnalist pierdeai însă, aduci numai ştiri răsuflate.

— Dar nu ştii ce s-a întîmplat la Vidin !

— Ba ştiu foarte bine ce s-a întîmplat la Vidin.

— Ba nu ştii, toată presa austriacă urlă : uciderea unei evreice de rit spaniol !

Katz n-a spus nimic despre rănirea celor cinci turci şi a copilului bulgar, nu spusese nimic nici presa austriacă, dar rabi a introdus corectura necesară. Katz s-a calmat. Totuşi a mai adăugat cu un rest de alarmă :

— A început urgia.

— Urgia abia începe, fii liniştit ! i-a spus rabi, aruncîndu-l din nou pe Katz în panică.

— Şi de ce eşti liniştit, vorbindu-mi de urgia care urmează ? a întrebat Katz.

— Ce-aş putea face ? Crezi că pot să fac ceva ?

— Atunci de ce-mi ceri mie să fiu liniştit sub urgie ? Crezi că pot ?

— Atunci du-te la teatru. Trupa lui Goldfaden dă piese-n cartier. Asta calmează nervii. O să rîzi de ce vezi, te asigur. O să rîzi chiar de tine. Goldfaden te-a pus pe scenă. E un personaj care se cheamă Katz Voiajorul. Ești leit tu.

— E o infamie.

— Infamie ? Ce ți-a făcut ție Goldfaden ? Ți-a cerut vreun ban ?

— El ia bani pe numele meu. Asta nu-i o infamie ?

— Cum infamie, cînd ai urcat pe scena primului teatru idiș din lume ?

— Rabi, să nu glumim.

— Așa glumă aș dori să văd și-n alte țări. Teatrul lui Goldfaden a emigrat din Galiția, unde erau persecuții, la Botoșani, unde s-a simțit ca acasă, de la Botoșani s-a mutat la Iași, unde a avut o foarte bună primire, iar acum se află la București și dă piese aici. Ce alt lucru mai bun ai vrea ? Deocamdată.

— Să nu mă pună pe mine pe scenă !

— Goldfaden a pus prin tine pe scenă ideea de panică. Și panica e bună la ceva. Goldfaden a făcut un cîntecel despre panică. Fii liniștit, Goldfaden nu de tine a rîs, ci de panică.

— Dar a murit o evreică de rit spaniol ! și-a reluat Katz partitura.

— O să moară și alți evrei, mai mult ca sigur, a spus rabi cu tristețe. Sigur, ăsta nu-i un subiect de rîs. Comunitatea noastră e tristă.

— Atunci cum stai liniștit ?

— Crezi că stau liniștit ? Dar dacă eu nu sînt liniștit, crezi că n-o să moară evrei ? Nu ne putem da la o parte din calea războiului. Aici e o răspîntie de războaie.

— Atunci să ne mutăm de aici.

— Unde ? a întrebat rabi, cu neputință ! Oriunde ne-am duce se aprinde un război. Războaiele se sparg totdeauna în capul evreilor. Ei pierd. Ei au întotdeauna coreligionari în toate taberele. Acum și la ruși, și la turci, și la români. De asta noi vrem pace.

— Și ce facem pentru asta ?

— Facem tot ce putem. Un domn de la Alianța Israelită a venit special la București să discute cu domnul Brătianu despre problema păcii.

— Pace, acum în plin război ? Rabi, ești nebun !

— De ce-aș fi nebun ? Cînd să discutăm despre pace, dacă nu în timp de război ? Tu nu știi că-n timp de pace se pregătește războiul ? ! Tu ești nebun !

— Dac-ai ști ce Pesah trist am avut anul ăsta ! a mai spus Katz Voiajorul, înainte de a ieși. Și tot el : Pesahul e sărbătoarea ieșirii din robie. Cînd ieșim ?

— O să ieșim, a răspuns rabi. Hai, du-te la teatru !

Și Katz Voiajorul s-a dus la teatrul lui Goldfaden, unde l-a trimis rabi Josuah, primul teatru în limba idiș din lume, deschis la București, în mahalaua Văcăreștilor, odată cu primele lovituri de tun de la Dunăre.

Sărbătorile evreiești sînt triste ; rememorarea istoriei sacre nu este un prilej de veselie la acest neam vechi. Pesahul la București, în anul 5637 (1877) s-a prăznuit în luna Adar, dar în toate cele opt zile de sărbătoare a plouat și a fost frig — ploua și cu vești rele — așa încît comunitatea israelită a orașului s-a retras în temple și în case cu suferință și tristețe.

Prin osteneala rabinului Josuah, toată lumea a avut matzoc-azimă rituală — și vin ritual, și tot ce trebuie, inclusiv domnul ipistat Radu Măruntelu, care și-a primit tainul cuvenit, în vin și azimă. Sărăcimea n-a dus lipsă, oricîte cîrteli s-au auzit împotriva mai-marilor de la templu, cum se-ntîmplă totdeauna cînd sînt mai mult de doi evrei într-un loc ; în Văcărești erau însă mulți, cîteva mii de familii înghesuite pe cîteva uliți.

În seara de Seder, cînd se prăznuiește „Ieșirea din Farao“, Rudi Weiss a lipsit de-acasă, fapt inadmisibil. Acasă a rămas sora lui, Esthera, părinții și, bine-nțeles, bunicul Froim, care a împlinit și rolul de mesader ca și în alți ani. Rudi și-a petrecut noaptea la teatru, împreună cu un student creștin, Theo Rășcanu, pe care familia nu-l putea reține la Seder — Sederul e o sărbătoare strict intimă — și atunci Rudi a plecat cu Theo, în semn de

protest. N-a fost o grozăvie mai mare. Toate zilele de Pesah au fost înnegrite de această nenorocire. Ştiind bine ce sacrilegiu făptuieşte, Rudi n-a mai dat pe-acasă toate cele opt zile, ţinîndu-se de întruniri cu socialiştii. Aflînd și de această blestemăţie, bunicul Froim a spus, la masa de seară, în cea de a treia zi :

— Înţeleg să fie socialist, dar de ce să înceteze a fi evreu !

În a cincea zi s-a îmbolnăvit mama lui Rudi, care a căzut la pat. Bunicul a spus :

— Cînd cineva îşi leapădă mama, nu mai e om.

În a şaptea zi a bătut la uşă domnu ipistat Mărunţelu, care era dealtfel un poliţist de treabă. Bea vin jidovesc şi mînca azimă, fără să-i pese ce spun creştinii, cum mînca și bea şi pe la creştini de toate confesiunile, fără să-i pese de ce spun evreii. Ipistatul pretindea a fi „liberpansisist". Intrînd în casă, el a băut, apoi a întrebat de Theo. Nu de Rudi, ci de Theo, ca şi cum ar fi fost o crimă să găzduiești pe cineva. Cum în casă se mai afla şi un tînăr din Galiţia, de curînd sosit, care n-avea hîrtiile în ordine, familia a trecut prin mari spaime. Ipistatul n-a întrebat nimic nici de acel tînăr, s-a interesat doar de Theo. De ce ? O fi fost ceva la mijloc. Ce ? S-a arătat agitată şi Esthera. Era cît p-aici să plece din casă, probabil nu în căutarea lui Rudi, ci a lui Theo. După plecarea ipistatului bunicul Froim a spus :

— Primejdia cea mare nu vine de la Haman, duşmanul la vedere, ci din „Focul străin". Şi privind-o pe fată : Ce foc străin te arde ?

Esthera s-a ridicat de la masă, cu mînie, răsturnînd farfuria. Prilej să se schimbe, să se gătească, să revină la masă într-un alt veşmînt, un veşmînt uşor, de vară. Avea febră şi tremura.

— Ce se întîmplă cu tine, de te-ai încălzit aşa ? a strigat şi tatăl. În casă e frig.

Noroc că în casă sosise acel străin, care bătuse la uşă chiar în seara de Seder. În faţa acestei rude îndepărtate, un tînăr care fugise de război, nu se puteau discuta chestiuni de familie. Dar se impunea o discuţie şi cu Esthera. De la o vreme fata era nervoasă și cu gîndurile aiurea. Se arăta lipsită de atenţie şi faţă de Muchi, vărul

din Galiţia. Nici el, ce-i drept, nu era atent la discuţii. Era flămînd, ostenit, avea un singur gînd — să ajungă în Australia —, i se şi spunea Muchi Australianul.

Muchi Australianul avea ochi melancolici şi mîini lungi de pianist. Fără părinţi de mic, încercase tot felul de meserii, pe la tot felul de stăpîni. Meseriile încercate nu erau însă pentru mîinile lui, nici stăpînii nu-i fuseseră cu priinţă. Despre aceste experienţe Muchi nu vorbea, de fapt vorbea foarte puţin, mai mult visa. Un alt vis al lui, în afară de Australia, era să atingă o dată cu degetele clapele unui pian. El a şi întrebat, în seara de Seder, după prima îmbucătură amară — o rădăcină de hrean, cum se mănîncă la Seder :

— Spuneţi-mi, vă rog, aveţi pian în casă ?

— Pian ? Unde să găseşti în mahalaua Văcăreștilor un pian ? !

Tînărul părea şi puţin scrîntit, tot timpul cînd vorbea cu cineva sau cînd nu vorbea, lucra cu degetele la pian, la pianul pe care-l avea el în cap.

— Muchi ar fi bun în trupa lui Goldfaden, şi-a dat cu părerea Esthera.

— De cînd vă spuneţi pe nume ? a strigat bătrînul. Și către fiu : Elias, ia măsuri. Casa ta începe să pîrîie. Apoi către toţi cei din casă : Cît despre teatrul lui Goldfaden, n-aveţi ce căuta acolo. E un teatru laic, ca toate teatrele din lume.

— Dar e în idiş !

— Ar fi fost ceva dacă era în ebraică. În idiș trăncănesc toţi golanii. Acum golanii au urcat şi pe scenă, a mai spus bunicul, afişînd cel mai direct dispreţ pentru antrepriza lui Goldfaden.

Într-a noua zi s-a întors în sfîrşit şi Rudi, împreună cu Theo. Rudi trebuia să treacă prin trei încercări, mai întîi mama, care n-a putut vorbi — era bolnavă, apoi tatăl, care era un om mai înţelegător, apoi bătrînul, un intransigent. Rudi moştenise intransigenţa de la bunic. Stocul de reproşuri era mare, bătrînul nici n-a vrut să-l vadă în ochi. În cele din urmă i-a spus :

— Tu vrei să-ţi nenoroceşti familia ? Mama ta o să moară, o să mor şi eu. Și pe taică-tu, oricît ar fi el de prost, o să-l dai gata.

— O să murim toţi, asta se ştie, a răspuns obraznicul. Pînă la urmă o să mor şi eu. Nu înainte însă de a face dreptate pe lume.

Deci rebelul făcea pe socialistul şi-n casă.

— Dreptate împotriva familiei tale şi a neamului tău ? a strigat bunicul.

— N-am nimic cu familia şi nici cu neamul. Vreau să fiu lăsat în pace.

— Asta dac-ai fi de capul tău, singur pe lume, ca Muchi. Dar cînd ai o familie, pe care-o poţi nenoroci, cu smintelile tale, eşti un monstru !

Monstrul n-a ezitat să rămînă în faţa bătrînului cu ostentaţie, ca un monstru adevărat ce era, iar bunicul Froim a strigat :

— Piei din faţa mea. Ai lipsit de la Seder. Cînd un evreu lipseşte de la Seder, el nu mai există. Tu nu mai exişti.

Rudi se încăpăţîna să existe, iar strigătul disperat al bătrînului l-a făcut să zîmbească. Tinereţea lui n-avea milă.

— Eu sînt om ! a strigat el.

— Om ? Tu nu mai eşti nimic. O să-ţi aducă ei acuşi aminte că eşti evreu !

— Asta n-o să se mai întîmple niciodată. Mişcarea noastră e deasupra religiilor şi naţiilor. Ai citit şi tu. Ţi-am dat să citeşti. Nu ţi-am ascuns nimic.

Era adevărat, Rudi procedase cinstit, nu-şi ascunsese ideile, cărţile socialiste aduse în casă trecuseră şi pe la tată, şi pe la bătrîn, care era legător de cărţi — chiar şi legase cîteva volume pentru nepot — nu ideile însuşite de tînăr îl speriaseră pe bunicul Froim, ci efectul acestora : absenţa nepotului de la masa de Seder. Şi ca să-i confirme parcă o spaimă, Rudi a mai spus :

— Tată mare, dar Pesahul e Sărbătoarea Eliberării, nu ? E semnul ieşirii noastre din robia lui Farao. Vezi că ştiu tot ? Dă-mi voie şi mie să mă eliberez de Pesah. Sînt socialist.

— Ţi-a băgat în cap domnul de alături aceste idei, ca să te piardă ! Nici el n-a fost probabil acasă la Paştele creştin. Şi el s-a eliberat !

— S-a eliberat, a strigat Rudi. Noi nu mai vrem să ştim despre deosebiri de religii şi neamuri. Nici el, nici eu, nici noi toţi. Şi visul nostru va birui în lume, aici, pe pămînt.

— Adică voi o să aduceţi *Gad-Eden*-ul pe pămînt !

— N-o să-l numim *Gad-Eden,* ci aşa cum i-a spus Marx.

— Care e ultimul profet, după capul tău. Ei bine, domnule, vorbeşti ca un nebun, alţii vorbesc prin tine. Recunosc în glasul tău şi o voce străină. E vocea unei femei, nu ? Te-ai îndrăgostit ?

Lui Rudi i-a năvălit sîngele în obraz de indignare. Nu concepea că s-ar putea îndrăgosti, dar n-a negat, dimpotrivă, l-a aţîţat pe bătrîn :

— Şi ce-ar fi rău în asta ?

— Te-ai încurcat precis cu o creştină !

— Ruth n-a fost evreică, a fost moabită, şi totuşi ea, neevreică, l-a născut pe David. Vezi că ştiu ?

— Să nu-mi aduci un asemenea David în casă, ateule, că te omor !

— Să nu ucizi ! l-a avertizat Rudi pe bătrîn, amintindu-i cea de a şasea poruncă, după care a ieşit.

Rudi aruncase toate aceste grozăvii, ca să-şi dovedească sieşi libertatea de gîndire şi să-l contrazică pe bătrîn cu orice preţ. Chiar şi cu preţul unei rupturi. El semăna cu Theo, amîndoi erau copiii aceluiaşi timp, suferinţa din casa Weiss, era aceeaşi cu suferinţa din casa Răşcanu. Mai apăsată în casa Weiss, unde dezertarea băiatului însemna cu mult mai mult. Rudi nu era un „bastard“, ca Theo în ochii lui Răşcanu, ci un fiu adevărat — pînă ieri —, un copil precoce, inteligent şi harnic, care dăduse mari satisfacţii familiei, majoratul lui ritual — *Bar-Mitzva* — fusese o sărbătoare. Sub instrucţia bătrînului, Rudi trecuse strălucit acest examen, învăţăturile nu se şterseseră cu totul din mintea lui, deşi tînărul le folosea acum ironic. Era un sacrilegiu, pe care bătrînul Weiss l-a pus în vedere fiului său, anticarul :

— Pe tine nu te preocupă destinul băiatului ? E socialist.

— Ei şi ? Sînt foarte mulţi oameni învăţaţi printre socialişti. De ce m-aş opune să fie socialist ?

— Da, a consimţit bătrînul. Asta ştiu şi eu. Socialismul e bun cînd luptă pentru drepturi, dar nu e bun cînd îţi sminteşte copilul. Vrei să-l dai pe mîna poliţiei ?

— Cu spaima de poliţie n-ai să-l convingi. Ei nu-s fricoşi ! Pe Rudi nu-l convingi decît cu argumente.

Weiss anticarul avea dreptate. Alt mijloc de întoarcere pe drumul bun nu era decît tot acela al învăţăturii, al dialogului tradiţional. Om înţelept, bătrînul Froim a schimbat tactica.

La masa de seară, cînd tinerii erau prezenţi cu toţii — Rudi, Esthera, Theo şi Muchi Australianul —, el a reluat discuţia, dintr-o altă perspectivă, valabilă atît pentru evrei, cît şi pentru creştini. Fiindcă Rudi invocase cea de a şasea poruncă din Decalog, bătrînul a pornit de la Decalog şi de la valoarea recunoscută a acestuia pentru omenire. El s-a interesat mai întîi dacă Theo admite Decalogul, iar Theo l-a asigurat — cu politeţe — că-l admite.

— Iată însă c-a intervenit un decalog nou, a spus bătrînul, pe care jură Rudi. Probabil şi domnul Theo Răşcanu.

Theo a confirmat, Rudi aştepta. Esthera era aţîţată. Vroia să vadă cum se vor comporta bărbaţii, cei trei tineri, mai ales Theo.

— Eu am încercat să cunosc doctrina voastră, a continuat bătrînul. Am cetit tot ce s-a adus în casă şi pot să spun că-mi place. Cele mai multe din poruncile Decalogului sînt respectate. Chiar cea pe care mi-a amintit-o azi Rudi : Să nu ucizi. Şi mă gîndesc la război.

Mesenii păreau impresionaţi, de pe frontul de la Dunăre veneau ştiri rele. Începuse uciderea între oameni.

— Socialiştii sînt pentru pace ! a spus Theo.

— Ştiu asta, l-a asigurat bătrînul Froim. Dar mai ştiu că nu toate poruncile le-aţi preluat, ba chiar pe două le-aţi eliminat. Cel puţin acestea două vor face ca nici creştinii şi nici evreii să nu vă urmeze.

— Care sînt ? au strigat simultan Rudi şi Theo.

— Prima sună aşa : „Eu sînt Domnul Dumnezeul tău, care te-am scos din ţara Egiptului, din casa robiei.“ Pe aceasta voi o negaţi, îi lipsiţi pe oameni de Dumnezeu. Dar în afară de Dumnezeu mai există oameni ?

— Abia astfel îi scoatem pe oameni din robie ! a strigat Theo. A fi robi unui Dumnezeu nu e oare prima robie ?
Rudi era satisfăcut. Theo se includea în dialog ca unul de-ai casei, folosea şi tehnica talmudică a întrebărilor. Bunicul n-a apreciat însă intervenţia şi a spus :

— Libertatea voastra e o sterilă revoltă, cum au fost atîtea în timpurile biblice şi mai tîrziu. Cum poţi fi liber fără să te sprijini de nimic ? Alungîndu-l pe Dumnezeu din cugetul omului nu mai rămîne nimic. Alungîndu-l pe Dumnezeu din om puteţi face orice cu omul, celelalte porunci nu mai sînt valabile.

— Cum nu sînt valabile ! a protestat Rudi. Abia de-aici încolo sînt valabile. Omul le va aplica prin liberul său arbitru.

— Omul nu le va aplica, lipsit fiind de constrîngerea credinţei, a replicat bătrînul. Şi aceasta fiindcă-i daţi libertatea să le aplice sau să nu le aplice. Ele nu mai sînt porunci, ci o convenţie.

— Dar vom scoate oamenii de sub dictatul oricăror porunci ! a strigat Theo.

— Atunci veţi avea haosul. Iar visul dumitale, domnule Rudi, de a aduce *Gad-Eden*-ul pe pămînt, nu se va împlini.

— Se va împlini.

— S-o crezi dumneata. Fiindcă iată, eliminarea unei alte porunci va lăsa liber răul în lume. Ascultaţi : „Să nu rîvneşti la bunul aproapelui tău.“ Cum respectaţi voi cea de a zecea poruncă ?

— Proprietatea, deci ! a punctat Rudi.

— Da, proprietatea ! Omul s-a născut gol, dar prin mîinile şi mintea lui şi-a dobîndit demnitatea. Cu ce drept i-o luaţi ?

Theo n-avea la îndemînă texte biblice cu care să-l contrazică pe bătrîn şi a răspuns cu argumente din noua doctrină. El a denunţat focos mitul proprietăţii şi realitatea ei, ca pe o crimă. În sfîrşit, Theo a reuşit să-şi amintească cea de a opta poruncă : „— Să nu furi“, pe care a opus-o celei de a zecea, denunţînd astfel proprietatea şi ca furt.

— Un furt ? a întrebat bătrînul. Ceea ce e furt se

poate corecta. Legea sancţionează furtul la toate neamurile, şi la evrei, şi la creştini, şi la mahomedani. Dar nici o lege din lume nu condamnă proprietatea care e sacră.

— Vom impune o asemenea lege ! a strigat Rudi.

— Vă veţi ridica în cap popoarele.

— Nu popoarele, ci clasele, a precizat Theo. Clasele spoliate se vor ridica la luptă şi-i vor răsturna pe spoliatorii de pretutindeni.

— Ca să se întroneze haosul, a tras concluzia bătrînul. Ca Turnul lui Babel să se instaureze în locul Edenului la care visaţi.

Tinerii au rîs. Apocalipsa bătrînului îi încînta. Nu rîdea Muchi, care fredona în minte o melodie, exersînd-o cu degetele pe clapele pianului său imaginar.

— Şi ce va fi rău în asta ? a întrebat Esthera. Oamenii se vor amesteca între ei, nu vor mai conta deosebirile, vor fi toţi fraţi.

— Şi tu ? ! a strigat bătrînul, cutremurat.

— Da, şi ea ! a confirmat Rudi.

Deci şi ea îşi pierduse identitatea — sau urma să şi-o piardă — în acest Babel care începea. Bătrînul nu mai ştia de la cine începuse răul — de la ea, de la Theo, de la Rudi ! Muchi se excludea, el cînta la pian. Se ajunsese deci — punct fatal — la chestiunea identităţii copiilor. Şi bătrînul i-a pus lui Rudi, în ebraică, întrebarea cheie — *Ma niştana !* —, apoi şi în română :

— Prin ce te deosebeşti tu ?

Drept răspuns, Rudi s-a ridicat de la masă, hotărît el nu vroia să se mai deosebească de ceilalţi, el intrase în Babel, era un pierdut. Ca şi ceilalţi toţi. Tinerii l-au urmat şi masa de seară s-a spart. În camera băieţilor, Theo le-a propus celorlalţi doi :

— Hai să ne schimbăm numele. Eu de multă vreme vroiam să mi-l schimb, nu fiindcă mă caută poliţia, dar fiindcă nu mai suport familia. Voi semna Theofil Lumineanu. Îţi place ?

— Dar ţie cum ţi-ar suna Radu Albu ?

Cei doi au încercat să-l bage în club şi pe galiţian. Acesta nu pricepea jocul.

— Eu am deja un pseudonim, a răspuns el. Mi se spune Australianul.

În sufragerie au continuat discuţiile între părinţi. Ca să curme cu acest club al rătăciţilor, bătrînul Froim a propus măsuri drastice, care s-au şi adoptat. S-a hotărît ca Theo să fie mutat la anticariat, în odăiţa din fund, iar Muchi Australianul să treacă-n gazdă la Haim Fişer, tinichigiul de peste drum. Doi străini, dintre care unul creştin, avînd-o zilnic sub ochi pe Esthera, erau prea mult.

„Focul străin" ardea cu vîlvătăi în casa Weiss.

Mai înainte de a se întîlni cu Brătianu, trimisul domnului Isaac Adolphe Crémieux, preşedintele Alianţei Israelite Universale, a făcut un popas în salonul lui C. A. Rosetti. Directorul *Românului* îl cunoştea pe domnul Crémieux din tumultuosul an 1848, de la Paris, cei doi purtaseră mai apoi corespondenţă, iar în 1866, cînd la Bucureşti abia sosise prinţul şi în parlament se discuta Constituţia, primul român pe care l-a întîlnit preşedintele Alianţei a fost acelaşi domn Rosetti.

Liderul liberalismului român intransigent era un domn de încredere. Republican convins, el refuzase să recunoască autoritatea prinţului cu o formulă care a rămas notorie : „Cînd nu pot avea Republica, lucrez pentru o monarhie care să-mi împiedice calea cît se va putea mai puţin. Cînd nu pot avea Unirea Principatelor, lucrez pentru o constituţie şi o domnie care să-mi înlesnească scopul la care ţintesc şi la care de voi trăi voi ajunge." Domnul Rosetti era omul lui *care*, care între timp şi ajunsese la cîteva din ţintele pe *care* în junie şi le propusese. El era un om de încredere şi în alt sens : n-avea prejudecăţi sociale — deşi era un aristocrat, n-avea prejudecăţi etnice — deşi-i făcea plăcere să se numească român. „Românismul" lui era tolerant şi generos. C. A. Rosetti îmbrăţişa cu egală pasiune cauza celor în suferinţă, ori de ce neam ar fi fost, deci şi cauza evreilor. În 1858 el dăduse ripostă unei broşuri infame, cu caracter antisemit, pusă în circulaţie la Bucureşti, iar intervenţia lui drastică a decis autoritatea

să intervină, ordonîndu-se retragerea tipăriturii și urmărirea autorului. La care altă ușă să bată domnul Goldmann, sosind la București, decît la ușa domnului C. A. Rosetti !

Numai că date fiind evenimentele, liderul liberal n-a putut să-i acorde mesagerului lui Crémieux o întîlnire specială. Și casa, și redacția ziarului, și cabinetul de la Parlament arătau ca niște săli de gară ; Rosetti era silit să primească oriunde putea, zi și noapte, zeci și zeci de oameni. „— Dar cu atît mai bine, i-a spus el domnului Goldmann, veți pune chestiunea public. La mine se discută totul deschis."

Vechiul „cărvunar" își schimbase între timp stilul, nu mai lucra ca odinioară, în tinerețe, prin scrisori cifrate și întîlniri conspirative, acum lucra la vedere, ca personalitate publică ce era, el își făcuse chiar un punct de onoare din a pune public orice chestiune, în gazetă sau în parlament. Cum i-a spus și domnului Goldmann : „— Vreți să puneți chestiunea israelită ? Foarte bine, o discutăm la vedere. La mine vine multă lume interesată în chestiuni internaționale. Dacă-i nevoie vă pun la dispoziție și coloanele *Românului.*"

N-a fost nevoie — sau avea să fie nevoie ceva mai tîrziu —, cert este că în casa Rosetti domnul Goldmann a găsit o atmosferă foarte propice unei dezbateri sincere, ceea ce trimisul domnului Crémieux și dorea. Ba a găsit chiar mai mult decît dorea — prea multă lume internațională — numeroși gazetari din Occident, dar și lume balcanică, bulgari, greci, sîrbi, muntenegreni, numai figuri comunarde. Nici domnului Crémieux nu-i mai plăceau figurile comunarde, și nici reprezentantului său. Vremile se schimbaseră. Domnul Goldmann vroia o discuție cu românii ca oameni de stat, nu ca revoluționari, dărîmători de imperii și state, vroia o dezbatere despre ordinea într-un stat — ordinea constituțională —, dar el s-a trezit în altă parte decît dorea, într-o reuniune cu români și sud-dunăreni de toate națiile, toți preocupați exclusiv de război. O problemă cum era problema evreiască n-a găsit pe loc urechi deschise, lumea aceasta era obsedată de cu totul altceva, abia cînd domnul Goldmann a pus problema păcii unele persoane au tresărit, dar nici atunci pentru chestiunea evreiască, ci pentru altceva ; ce urma să se întîmple cu

moştenirea imperiului, ce ajustări teritoriale se întrevedeau, cum ar fi fost să fie trasate frontierele între tinerele state care stăteau să apară. Domnul Goldmann a spus că printre moştenirile pe care le lasă Imperiul Otoman era şi problema evreiască. Şi evreii urmau a fi eliberaţi, împreună cu alte popoare sud-dunărene, şi ei ar fi trebuit să aibă drepturi egale cu aceste naţii în mijlocul cărora trăiau de secole.

— Aceeaşi va fi şi situaţia musulmanilor ! a observat cineva. Şi acestora, de orice neam ar fi, trebuie să li se asigure aceleaşi drepturi. Vremea răzbunărilor a trecut.

— Vremea răzbunării abia începe ! a strigat altcineva. Întîi îl lichidăm din peninsulă şi după asta le acordăm drepturi, cîţi vor mai rămîne.

Vibra în aer şi o undă de fanatism. Atmosfera nu era propice unei discuţii despre toleranţă, drepturi, umanitate. Umanităţile subjugate de otomani vreme de secole se pregăteau pentru baia de sînge. Într-un scurt schimb de replici în doi cu C. A. Rosetti, domnul Goldmann i-a spus gazdei :

— Nu asta doream. Cu aceşti domni nu mă pot înţelege. Pe ei îi preocupă cu totul altceva. Şi sînt surzi.

— Îi preocupă propria eliberare, trebuie să-i înţelegeţi. Au probleme deosebit de grele. Dar insistaţi !

— Insist, dar problema se extinde prea mult, nu mai are cadrul pe care-l doream la Bucureşti, ci un cadru cu mult prea larg, un cadru sud-est european în care problema mea se amestecă cu prea multe altele şi nu se mai vede bine.

— Credeţi ? Dar România face parte din sud-estul Europei ! E foarte potrivit să discutaţi problema în acest cadru.

Domnul Goldmann a înţeles că gazda vroia cu tot dinadinsul să-l oblige la o privire mai largă a problemei, în care ar fi intrat nu numai chestiuni pur evreieşti, situaţia evreilor dintr-o anume ţară, ci situaţia evreilor legată de aceea a tuturor naţiunilor din zonă, în perspectiva unei emancipări generale.

— Sînt multe drepturi de acordat pe aici, a mai spus C. A. Rosetti. Sînt multe naţii sau ginte năpăstuite. Aţi auzit de aromâni ?

— Cine sînt aromânii ?

— Sînt un fel de evrei ai peninsulei balcanice. Dacă viitoarea politică de emancipare nu li se va aplica, ginta lor va dispare.

Problemele erau într-adevăr multe și complicate. Domnul Goldmann nu s-a putut sustrage impresiei că la reuniunea la care participa se înfruntau și tendințe contradictorii, clocoteau surd conflicte, pe care timpul urma să le scoată la lumină, mai mult ca sigur, de pe acum își spunea cuvîntul și un anume egoism etnic, acel egoism care te face ca apărîndu-ți un drept al tău, oricine ai fi tu, să nu-l mai vezi pe celălalt. Chiar domnul Rosetti pusese un accent de pasiune în apărarea cauzei aromânilor, din peninsula balcanică, o populație care — domnul Goldmann o știa — era latinofonă. Și atunci ? A adăuga încă un instrument cu coarde — care sunau dureros — în acest concert destul de nearmonic părea deplasat. Ar fi fost deplasat ca domnul Goldmann să pună „problema antisemitismului“ într-o adunare în care se aflau și bulgari, cînd cu nici un an în urmă aceștia fuseseră supuși unei barbare represiuni otomane, ajunsă la proporțiile unui holocaust. S-a și spus că peste șaizeci de mii de familii de bulgari se refugiaseră după răscoala din aprilie în România. Iată deci și holocausturi balcanice, cu sau fără evrei ! Și atunci cum să pui într-o asemenea atmosferă „problema antisemitismului sud și nord-dunărean“, cînd riposta ar fi venit imediat ? Dar putea domnul Goldmann să nu pună această problemă ? Iată, îi mai spusese el lui Rosetti, o formă de exclusivism era și aceea că la o asemenea reuniune, la care se discuta emanciparea politică a întregii zone, evreii locului nu erau prezenți.

— Dar la mine vine cine vrea, a replicat Rosetti. Nu m-ar fi deranjat dacă apărea și un reprezentant al „Junilor turci“. Și turcii vor trebui să facă reforme în țara lor, și ei trebuie să se emancipeze.

Pînă și turcii deci ! Această lărgime de vederi a domnului Rosetti putea să pară pînă la urmă excesivă, din orizontul ei nu se mai vedea nimic. Apoi cineva a introdus în conversație o nouă temă, legată de organizarea viitoare a statelor sud-est-europene. Acel cineva, un croat, a distri-

buit chiar şi o broşură tipărită la Novisad, împrăştiată prin toată Europa, ajunsă acum şi aici. Domnul Goldmann a primit şi el un exemplar, iar titlul lucrării i-a impus :

„Entwürft für die neue föderative Organisierung Süd-ost-europas“ [1].

Deci lumea se gîndea la viitor, iată sud-est-europenii ajunseseră chiar şi la o idee federativă. Îi cuprindea oare acest proiect şi pe evrei ? Răsfoind broşura, domnul Goldmann a rămas dezamăgit, doar nişte generalităţi în două-trei fraze. Atît doar ?

Alianţa pregătea la rîndu-i o broşură, domnul Goldmann venise la Bucureşti şi cu scopul de a verifica un anume material. Broşura se tipărea la Paris, era la acea oră sub presă, purta semnătura domnului Isidor Loeb, secretarul Alianţei, şi un titlu cît se poate de semnificativ :

„La situation des Israelites en Turquie, en Serbie, en Roumanie.“ [2]

Ce bine ar fi fost dacă broşura ar fi fost gata, pentru a fi distribuită cu un asemenea prilej. „Federaţii“ o luaseră însă înainte. Acum se discuta proiectul lor, iar proiectul i-a înfierbîntat pe participanţii la serată. S-au aruncat opinii pro şi contra, s-au evocat legăturile tradiţionale dintre popoarele acestui spaţiu, care n-ar fi trebuit rupte odată cu emanciparea de sub umbra otomană, ci dimpotrivă, cultivate, chiar ocrotite printr-o formulă sui generis de organizare, care să le facă invulnerabile în faţa tendinţelor de suzeranitate, protectorat sau tutelă ale marilor puteri. S-a vorbit despre colaborarea diplomatică, deja realizată, între Bucureşti, Belgrad, Cetinje şi Atena, capitalele unor ţări autonome sau semiindependente. Discuţia a deraiat în cîmpul filosofiei, lingvisticii şi istoriei, în clipa în care un tînăr domn, Lucreţiu Parva, doctor în lingvistică la Lipsca, s-a lansat într-un amplu expozeu, foarte plicticos, dar foarte gustat, despre o posibilă paralelă între peninsula balcanică şi peninsula indiană. Domnul Parva vorbea de frăţia acestor popoare şi de tulpina lor comună. Cuvinte frumoase, desigur, dar în afara problemei care-l

---

[1] „Proiect pentru noua organizare federativă a Europei de sud-est.“

[2] „Situaţia israeliţilor în Turcia, Serbia, România“.

preocupa pe domnul Goldmann. Tînărul erudit a folosit chiar şi o metaforă, împrumutată dintr-o carte indiană, a asemănat aceste popoare nord şi sud-dunărene cu un uriaş copac, avînd aceeaşi rădăcină — indoeuropeană ! —, aceeaşi tulpină spirituală traco-elino-latino-slavo-bizantină ! — cu numeroase ramuri de mare bogăţie. De ce-ar fi lipsit dintre ele ramura iudee ? Domnul Goldmann a aşteptat să se termine această polilogie, bănuind că tînărul va pune şi o concluzie politică la zi, va reveni la chestiunea emancipării, dar tînărul nu numai că divaga, acum delira, recitînd versuri în greacă, latină şi sanscrită, care, curios, au încîntat asistenţa. Probabil că lumea de la serată, apăsată de război, a găsit o clipă de respiro în recitările acelui domn, care puteau seduce o femeie, dar nici într-un caz nişte oameni politici. Noroc că la sfîrşit cineva, un bulgar sau un muntenegrean, a strigat :

— Dar, prieteni, mai întîi de toate să punem mîna pe arme !

Au urmat urale şi strigăte sălbatice. Pe toţi îi obsedau armele. Domnul Goldmann rămas într-un colţ, cu un pahar de sirop în mînă, şi-a dat seama că nu mai poate întîrzia prea mult pe aici.

Trebuia urgent să-l vadă pe Brătianu.

Fără a şti de prezenţa celuilalt, Parva a spus :

— Domnilor, gîndurile mele vin în întîmpinarea unei discipline ştiinţifice care nu există încă, şi care s-ar putea numi *balcanistică*. Aceasta ar fi un fel de istorie comparativă a limbilor şi literaturilor din sud-estul european, cam în felul acelei *Principii de filologie comparativă arioeuropee* a domnului Hasdeu. Cercetarea pe care dorim s-o întemeiem este cu atît mai oportună cu cît sud-est-europenii au parvenit cu o mare întîrziere la cunoştinţa unităţii şi autonomiei culturale a zonei lor, ei neizbutind pînă în clipa de faţă să impună conştiinţei universale un tablou de valori asemănător celui impus de Occident.

Parva a captat interesul de la primele propoziţii, şi aceasta i-a dat avînt.

— Culturile Europei Occidentale, a mai spus el, au impus lumii conceptul de unicitate europeană, împingînd celelalte culturi, valorile create de acestea, într-o condiţiune subalternă, minoră, periferică. Într-o strategie globală, misia culturilor puţin cunoscute sau nerecunoscute, aşa cum sînt culturile sud-estului european, este aceea de a-şi proba mai întîi unitatea, de a-şi impune fizionomia lor aparte într-o configuraţie mai dreaptă a culturilor lumii, iar mai apoi de a-şi dovedi unicitatea, aşa cum au făcut-o pînă azi doar culturile recunoscute, aşa-zisele culturi mari.

Tezele lui Parva erau menite să provoace scandal, aceasta s-a şi întîmplat, gazda atîta aştepta. C. A. Rosetti îşi freca mîinile, îl arăta pe vorbitor cu gesturi demonstrative, îl îmboldea să continue cu un familiar „— Dă-i înainte !" Şi Parva a continuat, peste întreruperi, întreruperile îl înfierbîntau. Cînd cineva a invocat Elada, ca argument în favoarea culturilor Europei Occidentale, Parva a preluat argumentul, răsturnîndu-l retoric :

— Dar de cînd Elada e numai a Occidentului, cînd ea ne aparţine, intrînd în moştenirea noastră directă şi dreaptă !

— Dar Roma ?

— La fel şi Roma. Cine invocă baza latină a culturii europene trebuie să includă şi latinitatea răsăriteană, care-şi are leagănul între Haemus, Dunăre şi Carpaţi. Această zonă sud-est europeană îşi dă însă un profil cu totul aparte, după era arhaică ce aparţine tracilor, după era elino-romană, abea în era bizantină, care se întinde pe un mileniu, pînă la căderea Bizanţului, mai precis pînă în clipa cînd otomanii îşi pun frontiera la Dunăre. Vă fac atenţi, domnilor, a mai spus Parva, asupra unei unităţi care transcende timpului şi care dă specificul acestei zone. Noi oamenii acestei zone ne mişcăm aici, din Carpaţii nordici pînă în ostroavele greceşti, de la Adriatica la Marea Neagră, ca într-un spaţiu interior. E spaţiul nostru interior, indiferent de timp şi de naţie. Într-o lume tracică, într-o lume elino-romană, într-o lume bizantină noi sîntem aceiaşi de fapt, mereu acasă, precum neamurile indiene în peninsula lor.

— Dar otomanii ? a strigat cineva.

— Cea de a patra perioadă în existenţa peninsulei, a continuat Parva, e colorată de dominaţia otomană. Ea n-a determinat o nouă unitate culturală, asemănătoare celei traco-getice, romane, bizantine, a decis, în schimb, unitatea politică a popoarelor sud-estului european, sub semnul luptei de eliberare şi de emancipare naţională. Era otomană s-a sfîrşit.

S-a strigat „La arme", s-a cîntat „Maseileza", s-au cîntat şi alte imnuri naţionale, care au sunat straniu. Chiar Parva, care pledase pentru unitatea spirituală a zonei, şi-a dat seama cît de diferit sună aceste imnuri, ce suflete neasemănătoare se exprimau în ele, aceasta sublinia desigur bogăţia spirituală a zonei, dar punea în lumină şi diferenţele. Din acest motiv el a şi spus, trecînd peste momentul muzical :

— Dar după ce armele vor vorbi, va trebui să refacem unitatea noastră în spirit.

A reuşit să menţină şi mai departe interesul, expunerea lui impetuoasă şi savantă seducea mai mult decît convingea, şi-a dat seama de puterea de seducţie a cuvîntării ceva mai tîrziu, cînd a văzut-o pe Păuna, aceasta i-a dat un nou *impetus,* pînă cînd un bulgar l-a întrerupt, oferindu-i un alt final decît acela pe care-l sconta :

— Dar, prieteni, mai întîi de toate să punem mîna pe arme.

Nu-şi dădea seama cînd şi cum nimerise acolo, nici cine îl introdusese în salonul liderului liberal. Dacă cineva i-ar fi spus : „Ai intrat într-o chestie mare, ai încăput pe mîna liberalilor !" sau „Să ştii că pe tine conservatorii contează foarte mult !", Parva ar fi dat bir cu fugiţii, căutîndu-şi refugiul într-un colţ obscur, oriunde ar fi găsit o posibilitate de sustragere, de fapt liniştea meditaţiei.

Dar ceva l-a atras magnetic în salonul lui Rosetti, poate societatea internaţională, cu zgomotul ei spre care totuşi Parva jinduia, poate posibilitatea de a-şi expune „Proiectul" într-un cadru intelectual de vază, Rosetti fiind totuşi, orişice s-ar fi spus, un intelectual, chiar dacă „un

eşuat în politică". Deşi aici, în societatea intelectuală a lui Rosetti, Parva a trăit, ceea ce el însuşi avea să numească, pierderea sinelui.

Alunecarea de care se temea atîta s-a petrecut văzînd-o pe Păuna. El nu întîlnise niciodată, i se părea, asemenea ochi iradiind inteligenţă şi absorbind inteligenţă, cu o sete a absorbirii, cu o intensitate a restituirii, greu de suportat amîndouă, încît sustragerea era cu neputinţă. Parva şi-a dat iute seama, în febra expozeului său de lingvistică, în care se lansase, că de fapt vorbeşte numai pentru ea, că prezenţa femeii îl face să găsească pe loc cele mai sclipitoare şi mai neaşteptate argumente, că febra lui intelectuală, contagioasă la culme pentru lumea din jur, nu-i altceva decît o febră erotică, provocată de Ea. După ce-a isprăvit expozeul, în aplauze, s-a îndreptat spre colţul acela. A găsit-o stînd singură, cu evantaiul în mîna înmănuşată, pe care ea l-a şi închis, descoperindu-şi obrazul. Volanele rochiei, înflorind amplu în jurul fotoliului, se strîngeau într-un vîrtej de linii pe mijloc, un mijloc mic, aproape sugrumat, care făcea cu atît mai năvalnic tumultul pieptului, mişcat de seismul emoţiei, şi cu atît mai pur gîtul lung şi exclamativ. Obrazul, ochii, întreaga fiinţă a Păunei erau o exclamare.

— Dar tu eşti neagră ! a bîiguit el.

Era enormă această propoziţie — în care se cuprindea şi un *tu* — spusă brutal unei femei, într-un salon de lume, o lume care observa atent o anume etichetă, inclusiv pe aceea a sentimentelor ; măcar acel tu putea s-o sperie pe Păuna. Parva explodase în faţa ei ca un plebeu.

— Stai, linişteşte-te ! i-a cerut doamna, ea însăşi tulburată, dar dominîndu-se, avînd puterea de a-l prinde pe tînăr de mînă şi de a-l sili să se aşeze alături, pe un taburet, ca pe un copil.

Parva îi spusese o enormitate şi în alt sens : tenul Păunei avea într-adevăr o dogoare sudică, ochii ei intens negri şi părul de flacără neagră ascundeau o enigmă rasială, despre care lumea bună şuşotea discret, cîte ceva, acel ceva care incită şi pe care Parva l-a proclamat cu inocenţă, violînd un secret carnal.

— Dar e culmea, a continuat el, dilatînd gafa și preluînd exclamarea în întreaga lui ființă, în dumneata recunosc India vedică cu tot mirajul ei sublim !... Vii de acolo ?

Ea a pus în mișcare evantaiul, ca să-și astîmpere dogoarea, deși mai degrabă și-o ațîța, fiindcă obrajii i s-au împurpurat.

— De unde știi cum sînt eu ?

Păuna sărise brusc încă o treaptă, cu mult mai în adînc decît aceea pe care ei doi se aflau, ea sărise — punînd întrebarea — într-un adînc amețitor, și surpriza i-a fîstîcit pe amîndoi, amîndoi fiind niște civili foarte protocolar îmbrăcați, deși se vedeau altfel. Ea ar fi trebuit să întrebe : „Ce știi tu de unde vin eu !“, dar ea, fără să știe, suprimase treapta intermediară, acceptîndu-l în ea „— De unde știi cum sînt eu !“ —, apoi mirîndu-se candid, mirîndu-se împreună cu el, împreună cuprinși într-o dogoare care-i strivea pe amîndoi. Amîndurora, suprimînd formulele introductive, nu le mai rămînea nimic de făcut, pînă și acel minim plural ceremonios, pe care oricine îl observa atent, el ca filolog, mai ales, nu le mai rămînea nimic de făcut decît să accepte datul și să se mire, cu întreaga lor bucurie.

Parva a privit-o mai mult amețit decît lacom, bucuros s-o descopere — surprinzător de altfel și de nealtfel — decît oricare altă femeie. Era altfel pînă și desenul obrazului ei — o finețe gitană, de rasă veche, dar cu linii marcate, ușor masculine, ceea ce-i punea în valoare, ca pe niște mari podoabe, ochii negri, părul negru și gîtul lung. Gura — mare, cu dinți lungi și mulți — respira arșiță, în întregu-i Păuna avea o măreție destinsă de fiară mare, impozantă și prin rectitudinea ținutei, prin felul liniștit și calm în care își aduna mîinile, în poală, pe evantai.

— Nu ești urît, i-a spus. Și mai tîrziu, desăvîrșit calmă : Bucură-te. Te las să mă privești.

Parva devenise la rîndu-i calm, nu cu desăvîrșire stăpîn pe sine, dar calm, atît cît să se încredințeze din nou că femeia era lîngă el, zîmbindu-i de sus, involuntar, cu acea deschidere a gurii care o făcea provocatoare și destinsă.

— Ești dintr-o rasă aparte, i-a spus el, cu glas încă dogit de febră. „Ești — a gîndit el — dintr-un neam real ca și o salcie, dar care ar înflori, într-un vîrf de creangă, o orhidee." Și tare : De unde vine totuși neamul tău ?

— Din Moldova, a spus ea rîzînd. Crezi că nu sînt o moldo-valahă ?

— Nu poți să fii reală ! a îngăimat el.

— Atunci am să-ți arăt hîrtiile mele, i-a spus Păuna, iar sprîncenele ei au tresărit de plăcere, în timp ce mîna stîngă a jupuit mănușa mînei drepte, lăsîndu-i brațul descoperit pînă la cot.

Mîna ei eliberată a căutat mîna lui Parva, timid, cu un gest mic. Palma lui fierbinte i-a prins palma, întorcînd-o cu fața în sus, aducînd-o la ochi ca pe un pergament viu.

— Știi să citești în palmă ?

— Nu, mă tulbură mirosul pielii.

Și Parva a lăsat mîna Păunei, care a căzut moale pe manșonul fotoliului.

— Aiurăm, i-a spus ea. Mai bine ne-am opri. Nu-i cuminte ce se întîmplă cu noi. Și împingîndu-l : Du-te în salon, lumea te așteaptă. Pe mine mă găsești tot aici. Vom pleca împreună.

El s-a întors în societatea domnilor, unde ațîțarea pe care o provocase expunerea lui devenise incendiu. Se discuta în nemțește, în franțuzește, în englezește, cu acea fervoare și libertate de opinii pe care o cunoșteau bine bărbații timpului, fervoarea saloanelor politice europene în care se afirma liber orice. El nu spusese orice, aruncase niște gînduri la care cugeta de mai multă vreme, gînduri din care nu lipseau și niște accente politice. Pentru aceste accente primise probabil aplauze ; Parva avusese grija să le gradeze, astfel încît să pară incendiare sau să fie incendiare : „respingerea bunei cuviințe politice" — și în genere a bunei ținute, confundate întotdeauna cu ținuta obedientă !, „respingerea supremațiilor", „respingerea fantoșelor de autoritate", „respingere pe toate planurile, pînă la impunerea unei situații noi, cînd vocile ascunse ale istoriei își vor recăpăta dreptul de voci, adică de argumente

în armonia lumii.“ Alocuţiunea lui Parva era viu comentată, mai ales accentele, pe care le subliniase şi gazda, acel domn cu ochi focoşi şi gesturi nervoase, domnul C. A. Rosetti.

Directorul *Românului* n-a ezitat să-l ia pe Parva de braţ şi să-l plimbe prin întregul salon. Gazda avea arta de a-i pune pe oaspeţi în valoare, de a-i face să strălucească, împingîndu-i în locurile unde discuţia stagna, unde lipseau accentele sau limpezirile utile, iar acesta era acum rolul lui Parva. Fără a-şi da seama, tînărul mergea în sensul ideilor lui C. A. Rosetti, sau poate mai curînd gazda îmbrăţişase ideile lui Parva, oricum între cei doi părea să funcţioneze un acord tacit de idei, pe care omul politic dorea să-l generalizeze. Cineva, un croat, a adus în discuţie şi o broşură, un proiect pentru o nouă organizare a Europei de sud-est, broşură pe care Parva o cunoştea din trenul cu care călătorise spre ţară, tipăritura fusese distribuită şi în tren, dar ceea ce-l mira acum era faptul că tocmai el nu vorbise despre partea practică a proiectului său, deşi venise pentru asta. Să fi fost mai tare freamătul clipei care-i lega pe toţi decît obsesia unui proiect al unuia ? Un alt domn, la aceeaşi reuniune, încercase să se facă ascultat, cu un proiect în chestiunea israelită, dar nici acesta nu reuşise nimic. Însemna oare că timpul îşi impune propriile proiecte, peste capul oamenilor ?

În afara jurnaliştilor occidentali, în salonul lui C. A. Rosetti se afla o întreagă lume balcanică, o lume cu care liderul liberal întreţinea de multă vreme legături, cultivînd-o şi lăsîndu-se cultivat de ea, stimulînd-o în lupta cu imperiul opresor de la sud, prin sprijin moral şi prin publicaţiile lui romantice. Casa lui C. A. Rosetti arăta ca o casă de insurgenţi, o vădea biblioteca — plină de cărţi interzise în cele trei imperii, o vădeau maldărele de ziare clandestine, în diverse limbi, răspîndite prin toate odăile, afişele şi proclamaţiile radicale, lipite decorativ pe pereţi. Parva simţea că pe undeva sînt ascunse şi arme.

— Nu-i aşa că intri în acţiune ? l-a întrebat Rosetti, fixîndu-l cu ochii lui focoşi, după ce-l urmărise pe Parva peste tot, ca o umbră. Nu-i aşa că intri în acţiune ?

I-a pus întrebarea la modul fierbinte, cu gîndul că-l va smulge răspunsul afirmativ, neîndoindu-se o clipă că exaltarea lui nu s-ar fi comunicat instantaneu tînărului.

— Dar, domnule Rosetti, a răspuns Parva mai mult perplex decît apărîndu-se, eu fac ştiinţă !

— Lasă, lasă ! l-a liniştit Rosetti, strîngîndu-i mîna între mîini, cu sinceritate şi efuziune. Mai vorbim noi despre asta.

Şi l-a abandonat pe Parva, îndreptîndu-se spre un alt grup, nu înainte de a-i mai spune :

— În generaţia noastră toţi am făcut şi ştiinţe, şi arte, dar şi politică. Şi cu indexul ferm : Nu-l uita pe Kogălniceanu !

Parva părea uimit, la asta nu se gîndise. A respins prompt ideea :

— Dar domnul Kogălniceanu nu mai face de mult ştiinţă. Sau poate nu ştiu eu !...

A fost rîndul lui C. A. Rosetti să facă ochii miraţi, pentru inocenţa lui Parva. A zăbovit încă o clipă, cît să i-o spună :

— Chiar crezi asta ? ! Şi uimit de-a binelea : Mai gîndeşte-te. Există şi o ştiinţă istorică aplicativă !

Şi Rosetti s-a îndepărtat, închipuindu-şi că Parva va medita asupra acestei ultime sentinţe, pe care i-a atîrnat-o de gît, ca pe un cerc.

Parva şi-a reamintit de broşura care îi fusese dată în tren. Era distribuită pasagerilor de un mecanic de locomotivă, probabil un sîrb. Omul acela mînjit de funingine a fugit apoi la maşina de aburi şi trenul s-a pus în mişcare. C. A. Rosetti îi apărea acum, bizară coincidenţă, tot ca un ins mînjit de funingine şi tot ca un fanatic, un fanatic al „istoriei aplicative“, un mecanic al istoriei, aflat în trenul zgomotos al evenimentelor, slujind acest tren, înteţindu-i înaintarea mereu mai accelerată. Însemna oare că unul dintre firele Europei viitoare trecea pe la Bucureşti, prin casa domnului Rosetti ? Dar care fir, cînd firele se încurcau ?

Ceva i s-a limpezit totuşi în minte lui Parva : „Evenimentele depăşesc oamenii, şi-a spus el. C. A. Rosetti e unul dintre agenţii sau fermenţii evenimentelor, prezente şi

viitoare, dar el nu le decide, el e un simplu lucrător la cazanul de vapori, un fochist, nu un mecanic, de unde funinginea de pe chipul lui.“ Ceea ce lui Parva i s-a părut umilitor pentru ideea, fie şi abstractă, de istorie. În concret, postura era stupidă. Parva detesta postura subalternă. „De vreme ce nu poţi să fii un Alexandru cel Mare, ce rost are să fii un simplu lăncier din falanga anonimă a timpului tău, şi-a spus el. În schimb, imperiul lui Hasdeu nu-l poate nimeni clinti.“ Şi definitiv, cu un orgoliu pe care-l stimula apropierea de Păuna : „Voi ctitori un imperiu ştiinţific cu numele Lucreţiu Parva.“

Alături, la cîţiva paşi, Păuna conversa cu cineva, desigur cu un bărbat. Parva ştia că o făcuse mult să aştepte, prelungind peste limită tensiunea în care se angajaseră amîndoi. Acum o privea de la distanţă, din dreptul unei console pe care se afla o pendulă. O pendulă mică şi scumpă, care, la ore fixe, punea în mişcare trei perechi de păpuşi ce executau, într-un tempo graţios, figuri de menuet. Era o piesă din secolul precedent, cînd timpul îi încînta probabil pe oameni. „Timpul, a observat Parva, se putea măsura pe atunci în figuri de menuet. Azi ar părea paradoxal un ceasornic măsurînd timpul în vîrtejurile valsului. Ar fi prea puţin. Timpul s-a învrăjmăşit, e convulsiv, delirant şi incomprehensibil. Cine îl va pune în ordine ?“ Un prim accident, care răvăşise timpul lui Parva, era chiar ea, această femeie.

Şi Parva s-a îndreptat spre ea.

Spre deosebire de C. A. Rosetti, care se pierdea în generalitatea viitorului, Brătianu părea a fi sau chiar era un om al prezentului şi al practicii, un practic pînă la mărginire, pînă la punctul în care interlocutorul îşi putea închipui că primul-ministru e incapabil să vadă şi dincolo de clipă.

Interlocutorul era trimisul domnului Crémieux, pe care primul-ministru român l-a primit bine. O audienţă din care domnul Goldmann n-a ales însă mare lucru ; Brătianu era presat de fel de fel de treburi — tot timpul în

cabinet intrau și ieșeau oameni —, treburi care se reduceau de fapt la una singură : războiul.

— Tot pentru război ați venit ? l-a întrebat Brătianu pe domnul Goldmann, în cele din urmă.

— Am venit pentru pace.

Acest răspuns l-a surprins pe primul-ministru care a surîs incredul.

— Ce vă miră ? a continuat domnul Goldmann, la pace ne gîndim nu numai noi, dar se gîndesc de pe acum cei mari, purtătorii de coroane. Împăratul Austro-Ungariei și împăratul Rusiei au discutat la Reichstadt despre pace, adică despre ceea ce vor obține cele două împărății după război.

— Știu asta, a spus Brătianu. Și mai știu, ca și dumneavoastră, că lumea se va schimba. E totuși greu de spus cum va fi lumea, după război, mai bună, mai rea. Eu văd ziua de azi, care arată rău.

— Și pentru coreligionarii mei arată rău !

Domnul Goldmann a procedat totuși cu delicatețe. N-a evocat incidentele de la Vaslui și Dorohoi, nici n-a făcut caz de bombardamentul Calafat-Vidin. El a împins discuția spre un timp mai puțin încărcat de convulsiuni, încercînd să afle care va fi situația evreilor de la Dunărea de Jos în epoca de pace care ar fi urmat.

— Domnule Goldmann, a răspuns Brătianu, dar îmi cereți să ghicesc. Nu sînt nici ghicitor, nici profet. Eu nu știu ce se-ntîmplă pînă mîine la mine în țară, dar mi-te după acest război. Ca mîine intră turcii, că rușii au și intrat... Dacă vreți, putem discuta cît poftiți despre ziua de azi.

— Ziua de azi arată rău, cum am mai spus-o. Și mă întreb de ce, cînd trăim într-o lume civilizată, o lume a drepturilor. Revoluția Franceză, pe care dumneavoastră românii o admirați atîta, a legiuit, după cum știți, emanciparea evreilor. De ce oare acest exemplu nu e urmat și în țara dumneavoastră ?

— Domnul meu, dar în primul rînd noi n-am avut o Revoluție Franceză. Apoi să știți, la 1789, situația evreilor din Țările Române era alta decît în Apus. Nu se punea

la noi problema abolirii unor restricţii privindu-i pe evrei, cînd asemenea restricţii nu existau. Pînă la Regulamentul Organic din 1831, o legiuire impusă din afară, peste capul Ţărilor Române, în legislaţiile noastre vechi n-au existat prevederi antisemite. Dar a venit Revoluţia noastră de la 1848...

— În sfîrşit, ne apropiem de zilele noastre !

— Da, a întărit Brătianu, ne apropiem şi cu folos. La 1848, atît moldovenii cît şi muntenii, la Iaşi şi la Islaz, am cerut prin proclamaţii, printre alte drepturi, şi emanciparea evreilor. Ba am făcut ceva mai mult, am ars atunci şi Regulamentul Organic. Domnul Crémieux, care era pe atunci ministru în guvernul revoluţionar al lui Lamartine, o ştie.

— Şi ce a urmat după un gest atît de frumos ? a întrebat domnul Goldmann.

— Păi au urmat, a răspuns Brătianu, atîtea lucruri care erau grabnic de făcut : Unirea Ţărilor Române, împroprietărirea ţăranilor. Şi cu tristeţe : O chestiune care nici azi nu-i pe deplin rezolvată.

— Cum nu e rezolvată nici chestiunea evreiască !

— Dar care se va rezolva cu timpul, a spus liniştitor Brătianu.

— În cît timp ? a întrebat trimisul domnului Crémieux.

Primul-ministru a tresărit şi s-a încruntat. Vroia probabil să descifreze dacă întrebarea nu era cumva o somaţie. Domnul Goldmann şi-a dat seama, a zîmbit şi, ca să destindă atmosfera, a spus o glumă ovreiască, auzită la Bucureşti. Un ovrei necăjit, vrînd să obţină ceva de la Atotputernicul, îl ia pe departe : „— Doamne, cît e pentru tine un milion de ani ?“ „— O clipă !“ a răspuns Creatorul. „— Dar un milion de franci ?“ Creatorul a răspuns fără să ezite : „— Un firfiric !“ Brătianu a tresărit, fiindcă chiar el era poreclit de adversari Firfiricul. Domnul Goldmann a continuat, jucînd ambele roluri din anecdotă. „— Atunci dă-mi şi mie un firfiric !“ a cerut ovreiul. „— Aşteaptă o clipă !“ a răspuns Dumnezeu. După care domnul Goldmann l-a întrebat pe Brătianu.

— Cîte clipe să mai aşteptăm ?

— După cum se vede, și firfiricul atîrnă greu ! a observat primul-ministru rîzînd.

Au rîs amîndoi. Trecînd apoi la planul serios al discuției, Brătianu i-a spus domnului Goldmann că întreaga chestiune israelită din România e de dată recentă. Înainte vreme nu se făcea distincția decît între băștinași și ultimii sosiți. Evreii autohtoni aveau acces la toate drepturile, ca și băștinașii.

— Minus dreptul de a cumpăra pămînt ! a observat domnul Goldmann.

— Da, a recunoscut Brătianu. Cu pămîntul e o problemă. Țara fiind mică și cu o populație puțin numeroasă, pămîntenii și-au apărat pămîntul cum au putut. Inclusiv prin legislație. Ei n-au dat drept de a cumpăra pămînt aici nici turcilor, deși aceștia au încercat să-și impună dreptul prin forța armelor. Noi le-am plătit tribut, dar nu le-am dat dreptul să cumpere pămînt aici.

— N-ați dat acest drept necreștinilor. Dar s-a dat celora de aceeași confesiune !

— Cînd s-a dat, s-a greșit. Pămîntul nostru care a încăput pe mîna mînăstirilor închinate Athosului sau Locurilor Sfinte n-a mai fost al țării, nici ca bun nemișcător, nici ca venit. Aceasta l-a silit pe Vodă Cuza, în 1864, să secularizeze averile mînăstirești, fiindcă aceste mînăstiri străine erau un stat în stat. Patriarhul grecesc de la Constantinopole a urlat, ne-a denunțat opiniei publice internaționale, ne-a acuzat de naționalism. Noi am oferit despăgubiri, marile puteri ne-au sprijinit. Nu toate, desigur. Nu ne-au sprijinit puterile cărora le-am tăiat, prin acest act, o pîrghie de control asupra statului român.

Domnul Goldmann, care a ascultat cu răbdare expozeul, a simțit nevoia să pună punctul pe i :

— Deci nu le dați evreilor dreptul de a cumpăra pămînt !

Brătianu a răspuns într-un chip neașteptat :

— Dar nici prințul domnitor n-are pămînt în România. Pe străini întîi îi naturalizăm, apoi le dăm drepturi. Cu prințul s-a-ntîmplat la fel.

— Pînă și cu prințul domnitor s-a întîmplat la fel ?

— De ce vă mirați ?

— Cum să nu mă mir ! Pămîntul e un bun ca orişicare altul. Se cumpără, se vinde.

— Pămîntul nu-i un bun ca orişicare altul. Pentru un stat e un bun sacru, care nu se cumpără şi nici nu se vinde. Chiar dumneavoastră, evreii, aţi cumpărat acum cîţiva ani de la guvernul turc pămînt în Ţara Sfîntă. Otomanii au vîndut fiindcă nu era pămîntul lor, cum au făcut şi-n alte părţi. Dumneavoastră aţi cumpărat ceea ce vă aparţinea de drept. Şi veţi cumpăra mai departe. De ce ? Nu ca să-mi vindeţi mie pămîntul sau altuia, ci ca să vă aparţină în veci... Dar ce să vă mai fac teorie ! În fond, pămîntul ar trebui să aparţină acelora care îl ară şi seamănă. Nu se poate, din păcate. Se opune egoismul proprietarilor de pămînt.

— Care nu-i admit pe străini decît în situaţia umilitoare de administratori, de arendaşi, de vechili. Şi de aici conflictele !

— Conflictele n-au la noi cauze de confesiune religioasă sau naţie. Arendaşii sînt oameni întreprinzători, mai capabili decît boierii. Eu unul nu-i consider o plagă. Noi avem mulţi arendaşi români, desigur şi greci, armeni, bulgari, evrei....

— Asupra cărora se revarsă ura ţăranilor, care îi văd ca străini. Deci Străinul !

— Cum puteţi spune asta, cînd şeful statului român e un străin ! Chiar eu l-am adus în ţară şi l-am aşezat pe tron.

A urmat o pauză, foarte necesară, în care Brătianu l-a lăsat pe interlocutor să mediteze. Apoi, zîmbindu-i cu tristeţe :

— Domnule Goldmann, cel mai străin om din ţara aceasta e ţăranul român. El e băştinaş, dar n-are pămînt. El are drepturi cetăţeneşti, dar nu votează, votul e censitar. El are drept la învăţătură. dar nu merge la şcoli. Avem puţine şcoli, iar copiii ţăranilor sînt flămînzi şi dezbrăcaţi.

— Daţi-ne măcar acces la votul censitar !

— Nu pot, oricît aş vrea, nu vă gîndiţi ? Dorohoiul, care vă stă atîta la inimă, ar trimite în parlament, pe lîngă moşieri şi cîţiva deputaţi evrei, fiindcă ei au

acolo în oraş paralele. Dar de ce să-i năpăstuiesc pe români, cînd judeţul Dorohoi e majoritar ţărănesc !

— Atunci împroprietăriţi ţăranii. Sau, dacă nu se poate, introduceţi votul universal.

— Nici asta nu se poate deocamdată. Ar urla toată boierimea. O asemenea ispravă se poate face fie printr-o constituantă, fie printr-o lovitură de stat. Noi avem oameni meşteri în lovituri de stat, dar nu acum. Şi, lipindu-şi palmele a rugă : Aşteptaţi, vă rog mult.

Domnul Goldmann avusese priceperea de a-l pune pe primul-ministru în dilemă, reuşise, isprăvind acum prin a fi şi el în dilemă. Nu numai legi şi tradiţii se opuneau rezolvării problemei evreieşti, dar şi — a observat el — o mentalitate. A vrut să spună pe nume acestei mentalităţi şi n-a ezitat :

— Antisemitism !

— Antisemitism, la noi ? ! Şi Brătianu a rîs. Domnule Goldmann, antisemitismul a pătruns la noi odată cu protecoratul străin, care ne-a adus pe cap şi cenzura, şi Regulamentul Organic. Antisemitismul e un articol de import.

— Atunci sistaţi importul !

— Păi l-am şi sistat, deşi valurile recente de imigranţi, din Rusia şi Galiţia, reactualizează problema, dînd loc la unele ieşiri intolerante. Şi zîmbind iar : V-aş acorda însă o confidenţă : la noi, cel mai greu se suportă între ei băştinaşii. Luptele între partidele politice sînt de la o vreme cumplite, procesele pentru pămînt sînt nemiloase, trec din generaţie în generaţie. Tocmai de asta românii au şi adus un prinţ străin, ca să le fie arbitru.

— Să doresc ca fiecare evreu să aibă situaţia prinţului Carol ?

— Prinţul Carol n-are o situaţie de invidiat.

O nouă pauză, lungă, în care interlocutorii au sorbit din cafele. Brătianu părea destins şi sigur pe ceea ce spune. El a continuat :

— Ceea ce se numeşte antisemitism n-are la noi o bază socială cît de cît demnă de atenţie. Aristocraţia, oricît ar fi de reacţionară, îl refuză din snobism. Nu e şic să fii exclusivist, în orice problemă, cînd tu, boier moldo-valah, îi citeşti pe Montaigne, pe Pascal, pe Descartes, pe Voltaire, pe enciclopedişti. Mai recent şi pe Victor Hugo. Cît

antisemitism se cuprinde în acești autori atîta se află și la București. În ceea ce privește nația cea mare, apoi aceasta crede că tot ce-i pe lume ființă vie își are îndreptățirea.

— Dar există totuşi şi-un spirit anti...

— Domnul meu, particula anti nu place la noi. Poporul ăsta n-are duşmănii, ci numai interese. Azi ne luptăm cu turcii, mîine vom fi prieteni cu ei. De mîine nu le mai purtăm bănat pentru răul de azi, de ieri, de alaltăieri, de sute de ani.

— Să fie chiar aşa ? Dar iată, la Bucureşti au apărut în cursul anilor articole şi chiar broşuri antisemite !

— Au apărut fiindcă n-avem cenzură. Dar românii au răspuns acestor atacuri joase prin condeie de seamă. N-a procedat oare aşa chiar prietenul nostru C. A. Rosetti ?

— Desigur, a confirmat domnul Goldmann. Apreciem cum se cuvine acest gest. Dar oare domnul Hasdeu nu e și el un condei de seamă ?

Brătianu părea derutat :

— Domnul Hasdeu ? a întrebat și el. Apoi deschizînd brațele : Domnul Hasdeu e un copac extravagant care are și frunze și flori, și poame, dar și multe crengi uscate.

Domnul Goldmann a apreciat caracterizarea privind crengile uscate și a întărit-o prin trei broşuri, semnate de Hasdeu, toate cu un conținut scandalos: *„Trei ovrei“*, *„Industria națională, industria streină și industria ovreiască“* și *„Talmudul — ca profesiune de credință a poporului israelit“*. Brătianu a făcut un semn de depreciere, cunoştea probabil broşurile, apoi a spus :

— După cîte ştiu eu, domnul Hasdeu a mai scris încă o broşură cu titlul *„Istoria toleranței religioase la români“*. Pe asta observ că n-o aveți. Textul ei a fost publicat mai întîi în *„Românul“* amicului nostru C. A. Rosetti. Ca să vedeți ce inconstant personaj e acest domn Hasdeu !

— Puteți să-mi spuneți cînd e sincer ?

— De unde să ştiu ? Tot ce ştiu e că domnul Hasdeu a avut o bunică evreică și că și-a făcut studiile nu în Apus, ci la Harkov, în Rusia.

Ultimele amănunte l-au făcut pe oaspete să clocotească de indignare. El a strîns broşurile, le-a pus într-o servietă, a spus :

— Dacă lucrurile stau așa, despre domnul Hasdeu nu se va mai auzi nimic, nici aici, nici în lume. Toată lumea îl va ignora sau nega pe domnul Hasdeu. Vă asigur.

Brătianu a dat din umeri cu indiferență, după care a spus :

— Mie unuia mi-ați face un mare serviciu. Domnul Hasdeu le stă tuturora ca un ghimpe-n ochi. Conservatorii nu-l suportă, fiindcă le dă lecții de noblețe. Liberalii nici atîta, fiindcă urlă împotriva ciocoilor, deși el afișează maniere plebeiene, chiar la modul grosier. Prințul nici nu vrea să audă de domnul Hasdeu, care e antidinastic, iar poporul, pe care acest savant îl prețuiește la superlativ, nu știe nimic despre domnul Hasdeu, poporul nostru fiind in corpore analfabet. Nimic mai simplu decît să ni-l luați de pe cap. Aveți multe să vă spuneți împreună. Eu nu sînt specializat în chestiunile evreiești.

Atmosfera se încălzise și părea favorabilă, grație acestui subiect asupra căruia partenerii erau în consens. Dar domnul Goldmann era prudent. Toți politicienii din țările Europei de răsărit și sud-est se apărau într-un mod asemănător, aruncînd vina cînd pe trecut, cînd pe cîte un personaj incomod. De ce-ar fi făcut altfel Brătianu ? Ca să se încredințeze că e așa, că pe omul politic din față nu-l interesa decît problema nației lui, exclusiv aceasta, domnul Goldmann i-a povestit că la întîlnirea cu C. A. Rosetti, acesta ridicase, printre altele, și chestiunea aromânilor din Imperiul Otoman. Brătianu a ascultat această relatare cu satisfacție și a adăugat :

— Domnul Rosetti v-a vorbit de situația aromânilor, eu v-aș putea întreține ceasuri întregi despre situația românilor din Imperiul Austro-Ungar. E știut de toată lumea că e foarte rea.

— Și atunci, domnul meu, într-o lumea atît de rea, cum să facem să fie bine pentru toți ? a întrebat domnul Goldmann.

— Da, a consimțit Brătianu, va trebui făcut ceva pentru toți.

Și discuția s-a poticnit în acest punct. Sub toți, fiecare înțelegea altceva, fiecare ignorîndu-l pe celălalt și de aici

tristețea. Tristețea o resimțea fiecare în felul lui. Brătianu știa că domnul Goldmann nu vibra la problema aromânilor sud-dunăreni, invocase această problemă ca să facă plăcere gazdei, așa cum domnul Goldmann știa că Brătianu nu vibra la problema recuperării Palestinei, invocase chestiunea doar ca să facă o plăcere oaspetelui. Dar dacă fiecare rămînea cu ale sale, cum se putea urni din loc chestiunea tuturor ? Ar mai fi fost de pus o întrebare și fiecare ar fi putut s-o adreseze celuilalt : „— Ce înțelegeți prin toți ?" Sau „— În toți intrăm noi toți ?" Sau „— Cu cine să începem mai întîi ? Cu evreii, cu țăranii, cu micile populații sud-dunărene, cu românii de peste munți ?" Stînd în față numai cu cele ale sale, nici unul nu-l vedea de fapt pe celălalt.

Domnul Goldmann a înțeles totuși că Brătianu nu răspundea semnalmentelor clasice ale antisemitului. Acesta, antisemitul clasic, e un om care-și explică fals răul din lume prin evrei. Începînd prin a fi un antisemit, el isprăvește prin a fi antiorice. E un bolnav. Brătianu era perfect sănătos pînă acolo încît îi ignora pe evrei. Pentru el, în clipa dată, obsedanți erau turcii și rușii. Dar mai tîrziu ? Despre mai tîrziu nu se putea discuta, Brătianu refuzase discuția. Mai rămînea de discutat, în concret, nu în general, nu dincolo de margini, măcar situația comerțului evreiesc în România. Momentul era potrivit. Între timp, în cabinet intrase un secretar, care l-a reținut pe primul-ministru cu niște hîrtii bancare. Brătianu era și ministru al finanțelor, iar România, era știut, se zbătea în mari dificultăți, avea exorbitante datorii externe, purta acum tratative cu Rusia pentru un împrumut în aur. Dar și Rusia avea dificultăți. Cel mai înțelept lucru pentru domnul Brătianu era să-și îndrepte privirile spre izvoarele de credit din Occident, adică să-și ridice ochii spre domnul Goldmann. În cel puțin cîteva proiecte românești — proiectul poștelor și telegrafului, proiectul drumurilor de fier — aportul capitalului internațional evreiesc era însemnat. Era însemnat și aportul capitalului evreiesc intern, ca în orice țară din lume. A da drepturi evreilor să-și exercite comerțul și să întemeieze instituții de credit, însemna a sprijini economia țării, a o face să prospere, într-un timp cînd românii

păreau a se dezinteresa de finanțe și comerț. Brătianu era un om practic, chiar și un finanțist. Înțelegea el oare că măcar în materie de comerț și bănci trebuie să se sprijine pe evrei ? Domnul Goldmann a formulat această întrebare.

— Dar evreii, a ripostat Brătianu, ne pot părăsi.

— O, da ! a strigat domnul Goldmann, dar numai cînd se dezlănțuie persecuțiuni. Cînd evreii din Spania și din Republicile Italiene au fost persecutați, ei au fost siliți să părăsească Mediterana și să se mute la Marea Nordului. Au înflorit atunci Olanda și Anglia. O știți !

— Așa cum știu, la fel de bine, că trebuie să-i învăț și pe ai mei să facă industrie și comerț. Mă preocupă, trebuie să recunosc, și problema unei industrii românești.

— Asta e curat naționalism, a strigat interlocutorul. V-o spun acum și eu. Dacă în chestiunea pămîntului v-am putut înțelege, în chestiunea comerțului refuz să vă înțeleg.

— Ce nu e de înțeles ? Dar vreau să-i oblig și pe români să facă comerț ! Vreau să dezvolt o burghezie românească în care să intrați și dumneavoastră și cine-o mai pofti. Dar vreau să am comerțul în mînă.

— Este curat naționalism !

— Bine că n-ați spus antisemitism. E o nuanță, nu ?

— O nuanță numai ! a precizat interlocutorul. Cît privește antisemitismul, Alianța va lupta să-l transforme într-un delict de onoare, la scară universală. Trebuie să apărăm acest neam oropsit. Trebuie să facem să dispară prăpastia dintre oameni și oameni. A-l urî pe aproapele tău pentru vina de a fi altfel decît tine e o crimă. Aceasta e problema noastră.

Patetica dezlănțuire a oaspetelui a părut că-l impresionează pe primul-ministru, care a tăcut. Într-un tîrziu a spus :

— Vă înțeleg și suferința, și pasiunea. Dea Dumnezeu să reușiți. V-o doresc. Am aflat cu bucurie că domnul Crémieux a reușit să întemeieze o primă școală agricolă evreiască în Țara Sfîntă. O veți cuceri pînă la urmă în întregime. Veți avea o țară.

— Dar de ce ni se refuză țară după țară, cînd am slujit și slujim aceste țări ca cetățeni loiali ! Nu e țară la ri-

dicarea căreia să nu fi pus umărul. Chiar dumneavoastră, domnule Brătianu, aţi reuşit să internaţionalizaţi chestiunea română şi cu concursul nostru. Cînd la Londra, Viena şi Paris s-a vorbit despre chestiunea ţărilor dunărene, fiţi convins că şi noi am fost prezenţi. Aceasta s-a-ntîmplat şi la 1848, şi la Unire. Domnul Rosetti vă poate da amănunte.

— Ştiu mai mult decît amănunte, n-am uitat nimic.

— S-ar putea totuşi să fi uitat. Un evreu, Daniel Rosenthal, a pictat, la '48, pînza alegorică numită „România".

— Rosenthal a fost un erou al nostru, ca şi eroii pompieri din Dealul Spirii. Cum l-aş uita ? El a pictat-o şi pe Steluţa lui Alecsandri.

— Atunci ?

— Să treacă mai întîi pacostea războiului. Orice pripire în problema aceasta poate duce la convulsiuni. Să vină pacea.

— Orice întîrziere poate duce la convulsiuni, a avertizat domnul Goldmann. Mai ales la pace. Pace nu poate face nimeni de unul singur. Şi ferm : Cum credeţi că puteţi face pacea fără noi ?

Se ajunsese şi aici, un punct pe care domnul Goldmann vroia să-l evite, dar nu mai avea încotro. Cei doi domni au tăcut din nou.

Lui Brătianu i se promitea ceva asemănător retragerii de la Calafat, dar cu imprevizibile efecte, greu de evaluat în clipă. El şi-a scărpinat barba, încercînd să vadă dincolo de clipă, deşi era vizibil că nu reuşea. Domnul Goldmann a încercat să-l ajute.

— Cel mai simplu ar fi ca chiar acum, în zilele următoare, să proclamaţi drepturi politice pentru evrei.

— Acum, a strigat Brătianu, în plin război ? Nu putem rezolva în plin război nici problema pămîntului. Închipuiţi-vă ce s-ar întîmpla !

— Tot la vreme de război e bine să rezolvaţi şi problema pămîntului. Şi în genere problema tuturor drepturilor. Aşa s-a făcut şi-n Revoluţia Franceză şi la 1848. Proclamaţi-le pe toate deodată.

— Uşor de spus, dar greu de făcut. Şi încurcat : Cu drepturile politice chestiunea e foarte complicată. E uşor să le proclami, ca apoi să nu le asiguri.

— Proclamaţi-le, că după asta le asigurăm noi !

— Să le asigurăm mai întîi şi apoi să le proclamăm.

Deci o amînare, dacă nu un refuz. Mai rămînea de pus o întrebare, pe care domnul Goldmann o pregătise :

— Şi cu independenţa României cum veţi proceda ? Întîi o asiguraţi sau întîi o proclamaţi ?

Brătianu a sărit în picioare, vedea că a fost surprins într-un gînd încă nedezvăluit :

— De unde ştiţi că vrem s-o proclamăm ?

Domnul Goldmann n-a avut cînd răspunde, în cabinet au intrat alţi oameni, primul ministru nu s-a mai apărat de ei, s-a discutat despre tunuri, paturi de spital, bucătării de campanie, cai, caiele, pîine, spirt sanitar, feşe, vin de împărtăşanie, iar Brătianu părea copleşit. Îţi făcea şi milă acest om mic — Firfiricul ! — care nu mai prididea să semneze, să refuze, să dea dispoziţii. Părea cu totul la dispoziţia evenimentelor care tindeau să-l strivească. După ce i-a concediat pe intruşi, Brătianu s-a întors spre domnul Goldmann cu scuze :

— Vedeţi cîte am pe cap ? a întrebat el, vrînd să spună că nimic altceva nu mai putea încăpea în preocupările lui. Şi uimindu-se singur : Auzi colo, vin de împărtăşanie. Ca şi cum războiul nu se poate face şi fără asta ! Apoi explicînd : Mi se cer zilnic cantităţi, uriaşe cantităţi. Ruşii aruncă în război cantităţi fantastice de materie vie şi moartă. Otomanii la fel. Eu trebuie să fac la fel. La Chişinău, marele duce mi-a spus : Ce cantităţi pune la bătaie România ? România va pune la bătăie tot, i-am răspuns. Îmi muşc mîinile că nu pot pune pe picior de război un milion de soldaţi.

— Atît de mulţi ? s-a mirat domnul Goldmann.

— Atît de mulţi ! Războaiele de azi nu mai înseamnă nimic altceva decît o confruntare a cantităţilor.

— Dar calităţile ? Domnul Goldmann şi-a spus gîndul pînă la capăt : Războaiele sînt în genere o cumplită crimă. Măcar o singură calitate n-ar trebui omul să uite, într-un asemenea haos al cantităţilor : calitatea de a fi om.

Şi cei doi oameni s-au despărţit, urmînd să se revadă — probabil — după război.

IX

Pe Dunărea mare, începînd de la Brăila, bubuiau acum şi tunurile ruse. Masiva ocupare a ţărmului de către trupele imperiale a scutit de griji armata şi artileria română care s-au putut regrupa în sectorul superior al fluviului, concentrîndu-şi apărarea acolo. Duelurile de artilerie s-au înteţit, cu putere sporită, cu risipă de muniţii şi cu un efect liniştitor asupra trupelor beligerante de pe amîndouă malurile. Îşi încercau puterea doar gurile de foc, dar puterea de foc părea înspăimîntătoare, tunarii aveau şepci cu clape la urechi, împotriva tunetului, şi şorţuri de piele la brîu, împotriva scînteilor care ţîşneau din ţevi înapoi. Pentru mulţimile nerăbdătoare de pedestraşi şi călăreţi şi pentru populaţia civilă speriată, bubuiturile însemnau o făgăduinţă, ca vara tunetele care vestesc o rupere de nouri. Se presimţea grindina, cu prăpăd de piatră din cer şi cu şuvoaie fierbinţi şi roşii.

Pînă atunci nu mai era mult. Dar tot pînă atunci otomanii nu stăteau pe loc, loveau şi cu sabia, nu în mari înfruntări, ci în ciocniri de noapte în care se angajau bandele cercheze trimise peste fluviu. Călăreţii cerchezi erau auxiliarii otomanilor. Ei nu acţionau decît în apropierea bazelor otomane, sub ocrotirea trupelor regulate cu steag verde, în legătură cu acestea. Cavaleria cercheză provo-

case ravagii în satele bulgare răsculate, dar ştiau de frica ei şi românii, ţăranii dunăreni neînarmaţi, care ades se trezeau loviţi cu jaf şi foc, la ceas de noapte. Împotriva cerchezilor apărarea era grea. Aceşti caucazieni trecuţi la islamism, care-şi făcuseră cuiburi în Dobrogea, unde întemeiaseră sate, erau — ca şi fraţii lor de sînge de sub Kazbec — războinici iuţi, vicleni şi cruzi. Ei atacau prin surprindere atît formaţiile militare răzleţe, cît şi aşezările prost apărate, apoi dispăreau fără urmă. Otomanii îi foloseau şi în misiuni de represalii, şi ca paznici la mai toate frontierele. Cu ei avuseseră de furcă, în Egipt, pînă şi soldaţii lui Napoleon, care şi-au lepădat oasele, sub sabia cercheză, în nisipurile fierbinţi de la Piramide.

La Dunăre, în primăvara lui '77, incursiunile cercheze au început prin martie, s-au înteţit prin aprilie, au devenit îngrijorătoare spre sfîrşitul lunii, după intrarea României în război, cînd „lupii negri" traversau fluviul cu şi mai mare îndrăzneală. Nu se putea pune strajă om de om la frontiera pe apă, cerchezii ar fi dibuit oricum spărturile, ei se mişcau liber ca păsările de pradă sau ca lupii, cum li se şi spunea, lovind cînd şi unde nu te aşteptai : aci în balta Călăraşilor, aci la Brăila, aci la Ismail, aci la Giurgiu, sau hăt departe pe braţul nordic al fluviului pînă spre Vîlcov. Sosirea trupelor ruse şi desfăşurarea lor pe ţărmul stîng au stăvilit provizoriu incursiunile cercheze, care s-au reluat însă cu şi mai mult curaj. Otomanii erau interesaţi ca aceste hărţuieli să continue şi să se înteţească. Acum cu cerchezii aveau de furcă şi ruşii, care nu s-au speriat, le-au dat riposte prin sabia cazacă.

Veniseră la Dunăre cazaci de Don, de Nipru, de Cuban, numai călărime vrednică şi iute. Cazacii erau la rîndu-le nişte buni auxiliari, care ştiau să se bată. Ei mînuiau bine şi carabina şi sabia, şi cunoşteau atacul prin surprindere. Ciocnirile dintre cazaci şi cerchezi au fost numeroase, dure, dar cu puţin folos. Cazacii nu puteau trece Dunărea, în urmărirea cerchezilor — nu se dăduse acest ordin —, pe de altă parte ei primeau lupta — de noapte — pe un pămînt necunoscut, unde se mişcau anevoie. Se înfruntau şi tipuri diferite de luptători, buni călăreţi şi unii şi alţii, dar unii nişte războinici ai stepei, ceilalţi nişte războinici de

munte, mai îndrăzneţi şi mai ageri. Guerilla din bălţile dunărene n-a dat pînă la urmă nici un rezultat, jafurile şi incendiile au continuat, acum şi în paguba trupelor ruse, regulate.

Cunoscînd din vreme această situaţie, încă de cînd se afla la Chişinău, marele duce Nicolae a cerut marelui duce Mihail, fratele său de pe frontul din Caucaz, să trimită grabnic la Dunăre cîteva sotnii de georgieni din gubernia Tiflis. Era păcat ca în asemenea răfuieli laterale, cu nişte grupuri mici, să fie jertfiţi cazacii, care erau buni la cîmp deschis. Chiar şi în războiul pentru cucerirea Caucazului de către trupele ruse se dovedise că în lupta împotriva grupurilor mici sînt mai eficiente grupurile mici. Ca treaba de la Dunăre să se isprăvească repede, fără plictiseli pentru trupele regulate, era mai bine să se bată muntenii între ei, fraţi cu fraţi. Guerilla se putea înlocui cu o vendetta. S-ar fi încrucişat şi acelaşi tip de sabie. Cerchezii erau nişte măeştri tăietori de capete, o artă care venea probabil din Asia persană şi arabă. Dar stăpîneau această artă şi fraţii lor de sînge, georgienii creştini. Sîngele clocotea şi în unii şi-n alţii la fel.

În Caucaz, la Tbilisi (Tiflis) chemarea de la Dunăre a avut un ecou prompt. A sărit pe cai, la primul semn, sotnia georgiană a colonelului Aţhaşvili. În 30 martie, călăreţii în negru, pregătiţi de luptă, ieşeau pe poarta Darialului. Ei s-au angajat într-un fantastic galop spre Europa de sud-est, luîndu-şi ca primă ţintă Dunărea română.

Prinţul era aţîţat de toate aceste veşti, pe care acum le primea la Cotroceni. La palatul din centru venea doar pentru momentele ceremoniale, pentru şedinţele de consiliu de miniştri, pe care le prezida, pentru primirea diplomaţilor, pentru micul schimb de replici cotidiene cu prinţesa ; chestiunile ce pretindeau deliberarea intimă le rezolva de la un timp la Cotroceni, unde putea lucra absolut singur.

Aici prinţul şi-a putut organiza o reşedinţă de tranziţie între palatul princiar şi bivuacul de front. Conacul de la Cotroceni, tot o casă princiară valahă, dispunea de un vast

parc cu arbori mari — stejari, fagi, arțari — aflat într-o neorînduială de codru. Lipseau aleile, trasate cu rigla, boschetele savant distribuite, pavilioanele, bazinele de apă. Parcul și casa erau așezate în prelungirea unui nesfîrșit codru, Codrul Vlăsiei, defrișat cîndva, din care mai rămăsese o rariște cu copaci bătrîni. Orașul, cu tumultul său, nu se simțea pînă aici, deși conacul se afla în prelungirea zonei urbane. Aici, la Cotroceni, modificările introduse de prinț au fost foarte puține. I-a convenit într-un anume fel rusticitatea. A impus doar un spor de curățenie la grajduri, mai multă ordine la remize, plus — pentru liniștea lui — un zel militar, de cazarmă, la cazarma din preajmă, unde sălășluia un corp de pază. Întorcînd spatele agitației de la palat, prințul s-a mutat aici, unde-i primea doar pe maiorul Văcărescu și pe Kalinderu.

Maiorul Văcărescu venea aici de cîteva ori pe zi ; aducea mesajele și situațiile militare, primea dispoziții privind mișcarea curții din centru, punea un filtru între lume și prinț. Prin acest filtru răzbăteau însă și sugestii sau dorinți externe. Văcărescu era în legătură cu oamenii avînd aceleași răspunderi la celelalte curți. Prin el s-a sondat dacă prințul n-ar fi dispus să întreprindă o vizită la țar, la Chișinău. Tot prin el s-a primit răspunsul că prințul nu s-ar afla într-o dispoziție bună, ca sănătate. Prin Kogălniceanu aceeași întrebare a primit, oficial, un răspuns mai neted : prințul nu poate părăsi Capitala. Prin Brătianu, cînd acesta s-a aflat la Chișinău, răspunsul a fost și mai decis : „— Dar cum se poate, ce-ar zice lumea dacă prințul l-ar saluta pe țar, după actul din 12 aprilie, de la Iași !“

Totuși nimeni nu-l întrebase nimic pe prinț, iar tăcerea aceasta îl stînjenea. Oare toți își jucau interesele pe lîngă el și peste capul lui ? Dincolo de relațiile dintre cele două state, care țineau de competența guvernelor, mai erau și relațiile dintre cele două curți, niște relații de familie, care se cuveneau a fi oricum cultivate. Prințul avea acest cult al familiei, nu ca sentiment, ci ca formă de respect al ierarhiilor din lume, ierarhii în care el însuși se

includea. Cu împăratul Wilhelm al Germaniei și cu țarul Alexandru al II-lea al Rusiei prințul nu putea cultiva decît relații bune, niște relații care nu trebuiau să influențeze decît în bine politica celor două mari state față de țara peste care el domnea. La fel stăteau lucrurile și în ceea ce privește relațiile curții de la București cu celelalte curți princiare, regale și imperiale. Regina Victoria a Marii Britanii, mătușa prințului, îi trimisese un mesaj de simpatie la urcarea pe tronul țării de la Dunărea de Jos, chiar dacă guvernul și parlamentul britanic n-au privit cu ochi buni evenimentul. În 1871, cînd Germania a înfrînt Franța, cînd Wilhelm, unchiul prințului, a fost proclamat împărat, cînd împăratul Napoleon al III-lea a căzut prizonier, prințul a trimis un cald mesaj de felicitare către noul împărat și o duioasă scrisoare de consolare către împăratul învins. Cele două texte nu erau incompatibile, cei doi destinatari îi erau rude apropiate și fiecare a apreciat cum se cuvine delicatul gest de la București. În scrisorile către învingător și învins, prințul anunța chiar și un eveniment fericit pentru el : nașterea unei fetițe, domnița Maria, singurul lui copil, care între timp și murise. Cum ar fi putut prințul proceda altfel în raporturile sale cu țarul !

Prințul era dator să trimită țarului un mesaj de felicitare de ziua nașterii, la 17 aprilie, și a făcut-o peste incidentele diplomatice, fără a mai întreba guvernul. Între timp, în Caucaz, se dezlănțuise o răscoală a cecenilor islamici, provocată de otomani. Prințul ar fi trebuit să trimită suveranului rus o scrisoare de consolare, cum era uzul. Dar nici Rusia n-a stat cu brațele încrucișate. Imediat în Imperiul Otoman, dincolo de frontiera caucaziană, s-au dezlănțuit răscoale ale creștinilor și ale unor secte musulmane ostile sultanului. Un trib de asirieni supraviețuitori ai imperiului lui Aussurbanipal, populație neștiută, dar de mult creștinată, s-a refugiat în Caucaz, sub pavăza țarului. Rusia își luase revanșa, și țarul merita felicitări. Așa era normal. Acum urmau a sosi la Dunăre, ca să înfrunte pe cerchezi, cîteva sotnii georgiene. Din nou țarul

merita omagii ; războiul căpăta de aici înainte aspect de cruciadă.

Ideea de normalitate în raporturile dintre cele două curţi fusese însă grav avariată de politică. Recent presa scosese din nou pe tapet partea secretă a convorbirilor de la Reichstadt dintre ţar şi împăratul de la Viena. Cei doi suverani se gîndiseră din timp la pace, cu cîteva luni înainte de începerea războiului, schiţînd cu degetul pe hartă ceea ce doreau. Toţi cei cuprinşi pe harta în discuţie trăiau neliniştea, inclusiv guvernul de la Bucureşti. Neliniştea nu se putea traduce decît în gesturi politice, gesturile politice stînjeneau raporturile normale între cele două curţi, iar prinţul suferea. Cînd urmau a se restabili bunele sentimente, care dădeau adevărata măsură a nobleţei celor aleşi ?

Între timp prinţul se hotărîse să cumpere o moşie de munte. Dintre toate ofertele pe care Kalinderu i le pusese în faţă s-a oprit doar asupra uneia : moşia Broşteni. Se retrăsese aici, în liniştea parcului de la Cotroceni şi pentru a delibera temeinic în legătură cu moşia. Kalinderu, cu care lucra cîteva ore pe zi, îi prezentase întregul dosar al ofertei, dar cu toate rezervele : preţul moşiei părea enorm. Cîteva milioane lei aur. Prinţul ar fi trebuit fie să vîndă proprietatea sa de la Unkirch, fie să recurgă la un credit intern. În complicitate cu administratorul de la Unkirch, Kalinderu menaja însă proprietatea din Germania şi vroia să-l împingă pe prinţ spre soluţia creditului.

— De ce, alteţă, să nu acceptaţi a fi creditat ?

— Ştii doar că creditul obligă !

— Dar şi alteţea voastră ne-aţi obligat printr-un credit, acceptînd să veniţi aici !

Mica dilemă se prelungea de cîteva zile, iar prinţul se simţea din nou tras între forţe contrare. Ca şi forţele contrare care se opuneau normalizării relaţiilor sale cu ţarul. Şi în acest domeniu i se cerea să renunţe la ceva şi să accepte ceva, să uite titlul său de familie, care îl în-

druma către anume gesturi, şi să accepte titlul de şef de stat, care îi impunea cu totul altele. Dar el vroia ca între aceste gesturi să pună şi echivalenţa şi armonia.

În ceea ce-l privea, prinţul făcuse tot ce se putea pentru ca raporturile sale cu curtea rusă să intre în normal. Pentru normalizare lucra tacit şi guvernul, lucrase chiar în perioada crizei. Acţiunea guvernului avea altminteri o parte la vedere — zgomotoasă, vanitoasă, prea mult subordonată mişcărilor opiniei publice şi luptelor de partid, — şi o mişcare nevăzută, temeinică şi chibzuită. În perioada crizei, Brătianu dăduse dispoziţii prefecţilor din judeţele limitrofe cu imperiul să întreţină bune relaţii cu comandanţii ruşi şi să susţină marşul trupelor. Înţelegerea privind transportul trupelor pe căile ferate a fost respectată punct cu punct, la fel şi alte înţelegeri tehnice. Paralel însă continua războiul notelor şi al scrisorilor, un circuit care-l includea şi pe prinţ.

Primind vestea, adusă de Văcărescu, că ţarul ar urma să se îndrepte în zilele următoare spre frontiera română, prinţul medita dacă n-ar fi totuşi cazul să-l întîmpine pe suveranul rus la frontieră. Era gazdă şi ar fi trebuit s-o facă. Dar tot Văcărescu i-a spus că lui Brătianu nu-i surîdea această iniţiativă. Chestiunea trebuia direct lămurită cu primul-ministru şi prinţul l-a primit pe Brătianu la Cotroceni.

— Se opune vreun element politic ca să-l salut pe suveran la frontieră ? a întrebat prinţul. Gestul menţine o strictă semnificaţie de familie.

— Aceasta s-ar întîmpla dacă întîlnirea ar avea loc într-o staţiune balneară, a răspuns Brătianu. Îl veţi saluta însă pe ţar ca şef al statului român.

— Şi ?

— Şi dorim ca şeful statului să-l salute pe primul suveran străin care vine la noi într-o condiţie egală. Vrem să-l salutaţi pe suveranul Rusiei, ca suveran ce veţi fi.

A acceptat argumentul. A trăit chiar o clipă de tulburare. În faţa lui, boierul din Argeş îşi mîngîia barba. Între cei doi, primul ministru şi primul cetăţean al ţării stăruia

totuşi o inegalitate, pe care chiar propunerea lui Brătianu a scos-o la lumină. Şi prinţul s-a înnegurat la chip.

— Dar înainte de asta voi cumpăra moşia !

Rudi a intrat vijelios în chiliuţa lui Theo de la anticariat, dar s-a oprit în prag, se vedea că ceva suspect îl izbise, a mirosit aerul, a întrebat :

— A fost la tine o femeie ?

— Nu, a răspuns Theo, roşindu-se la faţă.

— Ba a fost, îmi spune ceva acest parfum.

— Dacă îţi spun că nu ! Să nu-mi ceri însă cuvîntul de onoare. Am hotărît să eliminăm, în raporturile noastre, convenţiile lumii burgheze.

— Bine, a convenit Rudi, aşezîndu-se ceva mai liniştit pe marginea patului. Suspiciunea mea se leagă însă de ceva mai important. Am aflat că eşti iar căutat de poliţie.

Theo nu s-a speriat, a rîs, îi făcea plăcere să se ştie urmărit.

— Nu rîde, e ceva grav. Ţi-aduci aminte că la ultima noastră reuniune erau prezenţi şi nişte socialişti din Rusia ?

— Da, lîngă unul din ei am stat chiar eu. E un om teribil.

— Despre el e vorba. Acel Vladimir Askaurov, acesta e numele lui conspirativ, e urmărit de poliţia lor secretă.

— Ce am eu cu poliţia lor secretă !

— Poliţia lor secretă, Ohrana i se spune, colaborează strîns cu poliţia secretă română.

— Să le fie de bine.

— Nu-i aşa. Va trebui să rămîi o vreme închis aici. Askaurov a dispărut, are o misiune la Viena. Dar urmărindu-l pe Askaurov vor vrea să pună mîna pe tine, ca să te silească să le dai informaţii.

— Asta-i culmea !

— Atunci o să te chinuie ca pe Hristos, să le spui tot.

— Dar nu ştiu nimic.

— Asta nu-i suficient, din punctul lor de vedere. Or să te chinuie pînă o să știi !

Theo părea mai curînd înveselit decît îngrozit, iar această reacție l-a iritat pe Rudi, care știa probabil cîte ceva despre chinurile pe care le aplica arestaților poliția secretă rusă sau română, nu se știa.

— Chestiunea e gravă și în alt sens, a mai spus Rudi, posomorît. Prietenii socialiști din Rusia ne-au atras frățește atenția : Cerneți-vă bine oamenii, ne-au spus, cercetați-i în parte pe fiecare. Sub mutra unui fanatic se poate ascunde un agent al poliției. E primul semnalment. Acum vin de la conducerea noastră. Am întors chestiunea pe toate fețele. Ne-am întrebat cine dintre noi are mutră de fanatic.

— Noi n-avem fanatici. N-am hotărît împreună că socialismul exclude orice fanatism ?

— Am hotărît, dar printre noi s-ar putea să se ascundă totuși agenți. Care sînt ?

— Să întrebăm la poliție.

Și Theo a rîs din nou, în timp ce Rudi își trăia furia.

— Nu-i de rîs. S-a pus, trebuie s-o știi, chestiunea încrederii între noi. În cine să avem încredere și în cine nu. Trebuie de aici înainte să fim cu ochii în patru. Să ne supraveghem reciproc.

— Dar atunci încrederea moare. Cum să te supraveghez eu pe tine și tu pe mine ! Nu-ți dai seama că-i o monstruozitate ?

— Într-adevăr.

Și Rudi, dar și Theo au căzut pe gînduri. Într-un tîrziu Rudi a mai spus :

— Am înțeles că lupta prietenilor din Rusia, cu poliția secretă, e foarte grea. Ei au o mare experiență. Aproape toți pe care i-am cunoscut au nume conspirative, nu știi de fapt cine sînt, aproape toți au făcut pușcărie sau au fost în exil, în Siberia. E de înțeles ce se petrece acolo la ei. E de înțeles că în condiții de război lupta se va înăspri și aici. Vor trece probabil și la arestări.

— Să poftească. Vom trage-un proces public de toată frumusețea. O să bubuie presa din România și din toată Europa.

— În Rusia nu se fac procese publice, nici nu bubuie presa. Toată presa revoluţionară e clandestină. O ştii doar.

A apărut şi Muchi, care a intrat fără să bată la uşă. Rudi a tresărit.

— Tu nu baţi la uşă cînd intri undeva ?

— De ce să bată ? a întrebat Theo. El vine de-acolo!

— De ce să bat ? a repetat şi Muchi. Theo mi-a spus că pot să intru la el cînd vreau.

— Ai fost tu mai înainte pe-aici, împreună cu o femeie ? a întrebat Rudi.

— N-am fost eu, dar poate o fi trecut Esthera.

Şi Rudi s-a întors spre Theo.

— Ce se întîmplă, Theo ? a întrebat el. Nu crezi că clubul nostru se lărgeşte prea mult ?

Theo a tăcut. Vroia să discute o temă cu mult mai importantă, nu prostii. Şi-a luat deci o poză solemnă şi a început :

— Aş fi vrut să discutăm împreună un lucru cu mult mai important decît asemenea suspiciuni. Trebuie să ne formulăm răspicat poziţia faţă de evenimentele în curs. Toţi aruncă în bătălia care începe fel de fel de proiecte. Toţi vor ceva. Toţi spun ce vor. Mă gîndesc la o broşură care să sune cam aşa : *Ce vor socialiştii din România !* Cu semn de exclamare, nu cu semn de întrebare.

— Proiectul nostru, a răspuns Rudi, priveşte viitorul îndepărtat. Toţi ceilalţi au proiecte mărunte, proiecte imediate.

— Dar proiectul nostru e singurul în măsură să le absoarbă pe toate cele raţionale. Şi să le respingă pe celelalte, să le denunţe.

— Lista denunţurilor e uriaşă. Fă o ciornă !

— Fac mai bine o carte.

— Nu-i timp. Fă un articol.

Muchi nu lua parte la discuţie, fredona ceva în gînd şi tapa clape de pian. Rudi a luat act de el. S-a întors apoi spre Theo şi l-a întrebat :

— Ai discutat şi cu el chestiuni de-ale noastre ?

— Am încercat, dar nu merge. Muchi are în cap o altă utopie decît a noastră. Mie mi-a şi spus-o : vrea să întemeieze în Australia un stat al oamenilor absolut liberi. Ceva în genul *Icariei* lui Étienne Cabet.

— E o prostie. Să facă mai bine socialism în Europa.

— El zice că ce vrem noi e o prostie. Vrea să pornească de la zero : Pămînt gol, oameni goi, lipsă absolută de prejudecăți.

— Prostul. Păi primul lucru pe care-l vor duce oamenii acolo, pe pămîntul gol, vor fi prejudecățile. Inclusiv antisemitismul de care se teme el. Și-apoi Australia e colonie britanică. Mai înainte de orice, membrii Icariei lui Muchi vor trebui s-o elibereze de englezi. Vor repeta deci destinul Americii. Iar asta unde va duce ? La capitalism, desigur.

— Și-atunci ce-ai vrea să facă Muchi ?

— Să se facă socialist.

Muchi fredona, visînd probabil la Icaria lui. Într-un tîrziu a început a povesti :

— Haim Fișer la care stau în gazdă are un văr luat la armată pentru războiul vostru de la Dunăre. Are patru copii mici, numai de război nu-i arde lui. În Australia n-o să facem cu nimeni războaie, insula n-are vecini.

— Și Anglia, ca insulă, n-a avut vecini, și a făcut războaie cu toată lumea, a replicat Rudi. Nu pe calea asta se vor lichida războaiele !

— Dar pe ce cale ? a întrebat Muchi.

— Prin revoluție.

— Și revoluția nu-i tot un război ?

— E ultimul război al omului, a strigat Theo, atît de tare încît ceilalți doi au sărit în picioare.

Rudi i-a și atras atenția.

— Nu mai striga așa. Va trebui de aici încolo să ne mai ținem gura !

— Rudi, încetează cu spaimele ! l-a avertizat Theo.

— Nu mi-e frică, dar de-aici încolo trebuie să vedem cu cine lucrăm. Față de cine vorbim, față de cine tăcem.

— Față de cine tăcem ?

— Față de oricine !

— Rudi, ceva nu merge. Acțiunea noastră e publică.

— Ca să-i asigurăm reușita, va trebui să lucrăm cu mai multă prudență.

— Să dăm naibii prudența, hai să facem proiectul !

Rudi n-avea nimic împotrivă să se apuce de lucru, dar îl stînjenea prezența lui Muchi. Puteau cei doi continua o

discuție atît de înaltă în fața unui străin ? Dintr-o dată intervenea și un străin, străinul era omul care nu consimțea la o anume idee. Rudi i-a făcut semn lui Theo c-ar vrea să se descotorosească de Muchi, acesta nu se dădea dus, mai lipsea ca în încăpere să intre și Esthera. fata n-a apărut însă, în schimb a deschis ușa — fără să bată — Weiss anticarul care a și strigat la cei trei :

— Iar conspirați ? Nenorociților, vreți să-mi aduceți poliția și-n prăvălie, după ce mi-ați adus-o în casă ? Și către Rudi : Rudi, eu cu tine discut. Țineți-vă de carte !

— Tată, s-a apărat Rudi, dar noi cu cartea lucrăm.

Seara, la lumina lămpii, cînd a rămas singur, Theo a încercat să-și adune gîndurile și să înceapă a lucra la proiect. Nu prea știa cum să înceapă, foaia albă de hîrtie i se părea prea mare, chilia i se părea prea mică, încăperea era mai mică decît mansarda din casa Rășcanu, iar aceste constrîngeri îl stînjeneau. Nu scria bine nici penița și Theo a trecut în anticariat să caute o altă peniță. A găsit o peniță rondă, bună pentru caligrafierea titlului, nu și pentru scrisul cursiv.

Chestiunea care îl frămînta era însă cu ce să înceapă, care ar fi trebuit să fie prima propoziție. Avea pe masă *Manifest der Kommunistischen Partai* [1], în prima ediție de la Londra, cărțulie pe care i-o procurase Rudi Catargi, după care-și făcuse și o traducere de uz propriu.

Prietenii îi puseseră la dispoziție și alte broșuri, de cu totul altă orientare, pe care ar fi trebuit să le aibă în vedere la elaborarea proiectului său. Theo parcursese cu sublinieri o broșură tipărită la Novisad — *„Proiect pentru noua organizare federativă a Europei de sud-est“*, dar era nemulțumit, proiectul era tipic burghez, inspirat din federatismul elvețian, cu un adaos de idei federaliste americane. Tot burgheză i s-a părut a fi o foarte proaspătă broșură — *„Situația evreilor din Turcia, Serbia, România“* — în care se milita pentru drepturile unei singure comunități, din perspectiva economică a liberului schimb.

[1] Manifestul Partidului Comunist.

Reprobabilă i s-a părut o broşură slovofilă, scoasă la Praga în care ceasul istoriei era dat înapoi cu o eră, pus sub clopotele Petersburgului şi Bizanţului. Dacă în celelalte două mai încăpeau cît de cît şi alţii, aici nu încăpeau decît slavi, slavi de o singură religie — ortodoxă —, autorii ignorîndu-i pe slavii catolici, deci pe polonezi, cehi, croaţi, cum şi pe uniţi, pe reformaţi, pe atei, pe revoluţionari, pe socialişti, care cădeau probabil cu toţii printre eretici. Alte texte nu mai erau în competiţie, urmau să mai apară. Prima frază din Manifest suna bine şi-ar fi putut suna la fel de bine în noul manifest :

„O stafie umblă prin Europa — stafia comunismului“.

Theo a ezitat dacă să transcrie fraza — simţea că altceva trebuie, un lucru legat de război, dar literatura teoretică pe această temă, pe care el o parcursese, era destul de sumară, tînărul se alesese din ea cu un şir de propoziţii care nu se potriveau cu noua situaţie. Ştiind ce ştia teoretic despre război, despre rostul de clasă al războaielor, Theo simţea că trebuie să se opună războiului, care, teoretic, nu slujea decît la consolidarea unor clase în detrimentul altora, la întărirea unor state în defavoarea altora, state care nu erau altceva decît expresia organizată şi brutală a unor clase.

A dat să scrie „Jos războiul !“, dar s-a oprit. A răsturnat călimara şi s-a mînjit de cerneală pe mîini şi pe haine. Accidentul l-a înfuriat. I-a venit în minte replica unchiului : „Du-te, domnule, şi te spală !“. Ei bine, el nu vroia să se spele, dar nu putea altfel. S-a spălat, şi-a şters mîinile, şi-a limpezit gîndurile. Cu „Jos războiul“ nu se putea începe. În războiul cu otomanii erau interesate toate clasele din România. Aşa stînd lucrurile, în mintea lui Theo s-a conturat o altă frază, pe care n-a scris-o, a cîntărit-o doar : „Războiul actual este un ghem de interese contradictorii ce antrenează toate clasele din România“. Fraza i s-a părut bună, dar nu ca frază de manifest, ci ca enunţ într-un studiu. Un studiu care ar fi trebuit să cuprindă un istoric al războaielor de clasă din România, incluzînd şi războaiele propriu-zise. Pentru un asemenea studiu i-ar fi trebuit însă fapte, literatură istorică, poate colaborarea cu un istoric, or Theo ştia că istoria, ca ştiinţă, reprezintă

punctul de vedere al unor clase și se scrie în interes de clasă.

Drumul nu era bun, nu istoria putea da răspuns chestiunilor istorice, ci numai economia politică, știința științelor, care făcea să se vadă cu limpezime mecanismul puterii și al intereselor „sub apa înghețată a calculului egoist". Știința aceasta însăși era rece ca o apă înghețată, o știință a cifrelor, mistificarea era aici cu neputință. raporturile între oameni erau scutite de voalul iluziilor religioase și politice, de sentimentalism, exaltare, extaz, ele apăreau așa cum sînt, niște crase raporturi de proprietate. Proprietatea inșilor, a claselor, a statelor, proprietatea deci. Și Theo a așternut pe hîrtie prima propoziție din manifest „Jos proprietatea !"

În chestiunea proprietății Theo se socotea doctor, împreună cu Rudi întîrziase săptămîni și luni în șir pe paginile format mare din *Das Kapital*, pentru orice idee el găsea rapid citatul corespunzător, deși manifestul n-ar fi trebuit să se reducă la un șir de citate. „Orice revoluție este rezultatul unor condiții sociale și istorice strict determinate", se scria undeva, iar acum Theo se găsea în față cu problema determinărilor, o problemă greu de soluționat pe loc, atunci, acolo...

Unele lucrări îi lipseau. Nu numai texte marxiste importante, dar mai cu seamă material românesc. Chestiunea revoluției la români avusese un precedent, precedentul unei revoluții ratate — cea din anul 1848 —, iar Theo simțea nevoia să pornească de aici. El a trecut în anticariat să caute material, hotărît să cotrobăiască prin rafturi, dacă-i nevoie, pînă la ziuă.

Dar anticariatul era un anticariat, nu o bibliotecă. Foarte multă literatură franceză și germană, romane, poezii, aproape deloc economie politică și istorie. Ba da, istorie generală europeană, istoria Franței, istoria Romei antice, chiar și o istorie a Americii, nu însă și istoria luptelor revoluționare din Europa și America, deci o literatură care narcotiza, nu trezea, o literatură de clasă. Și dreptul era un drept de clasă, inclusiv dreptul lui Napoleon, în mai multe ediții legate în piele, ocupînd un raft întreg. Printre lucrările de economie și drept, Theo n-a putut alege decît o broșură a lui Bălcescu, rătăcită întîm-

plător pe-acolo. *„Question économique des principautés danubiennes“*[1], scoasă la Paris în 1850, pe care a și luat-o, ca un prim punct de sprijin.

Theo își amintea însă că în biblioteca lui Rășcanu se găsea din belșug ceea ce căuta acum. Biblioteca unchiului era ticsită nu numai cu cărți de drept general, dar și cu literatură istorică românească, iar o secțiune era rezervată literaturii politice, broșurilor, proiectelor. Căutînd cîndva o asemenea broșură, Theo s-a speriat de cîte proiecte s-au putut elabora fie și numai într-un deceniu, între 1840—1850, mijlocul de secol, pînă în epoca Unirii. Proiecte de constituții, proiecte de drepturi civile, proiecte de legiuiri sociale, proiecte de reforme, un cimitir de proiecte peste care se așternuse praful, un cimitir cu lacăt și cheie, cheia aflîndu-se în biroul unchiului.

— Ce cauți acolo ?

— Cheia de la dulapul cu broșuri.

— Ia-o, dar sînt numai lucruri perimate.

Printre lucrurile perimate se afla și o broșură sinistră a lui Barbu Catargi — *„Încă cîteva idei asupra proprietății în Principatele-Unite“*, iar oncle Alec a tresărit cînd a văzut-o în mîna nepotului :

— Pune-o la loc !

— De ce ?

— Pune-o la loc, îți cer !

— Dar trebuie s-o știe lumea. E cel mai sălbatec atac împotriva țăranilor din cîte s-au produs în istorie.

— Tocmai de asta. Timpul a clasat-o.

— Ei bine, o vom retipări, o vom traduce, o vom restitui circulației publice din țară și din lume.

— Dar Barbu Catargi a plătit cu sîngele lui infamia. Vreți să mai plătească o dată ?

— Să plătească pînă la capătul timpului ! a urlat Theo.

Înverșunarea tînărului l-a speriat pe unchi. Theo nu știa că Rășcanu îi vedea cu oroare fața asimetrică, așa cum tînărul vedea rictusul unghiului, acel rictus care vestea congestia. Ca s-o provoace, Theo a mai strigat :

— Și nu ne vom opri aici, vom merge cu dezvăluirile pînă la capăt. Nu vom cruța nimic.

---

[1] Nicolae Bălcescu : „Chestiunea economică a principatelor dunărene“, Paris, 1850.

— Bagă de seamă, dezvăluirile costă !
— Îi costă pe cei în cauză.
— Şi pe noi ne costă. Ieşi afară !
A ieşit afară victorios, dar şi nedumerit. De ce l-ar fi costat pe el ? Barbu Catargi, cel mai înverşunat duşman al împroprietăririi ţăranilor, principalul oponent al reformei lui vodă Cuza, fusese pedepsit printr-un glonte, tras de un necunoscut, în clipa cînd ieşea din parlament. Asasinatul se petrecuse în urmă cu cincisprezece ani, în 1862, cînd Theo abia se ridicase în două picioare. De ce l-ar fi costat pe el acest asasinat politic, al cărui răsunet a cutremurat lumea, „primul asasinat politic din istoria Ţărilor Române"! Şi nici pe cei ai lui nu-i putea costa. Pe atunci unchiul Alec şi tatăl său, Theofil Răşcanu, erau cei mai acerbi liberali, partizani zgomotoşi ai reformei lui Cuza, oameni de presă şi de tribună parlamentară, nişte radicali, nişte „roşii", cum se spunea. Barbu Catargi, prim-ministru al ţărilor Unite şi autor al infamei broşuri, căzuse într-o baltă roşie, primind ceea ce merita, dar nimeni nu ridicase nici o acuză împotriva nimănui. Erau în cauză Răşcanii ? În nici un caz unchiul Alec, care, devenit între timp conservator, preluase moştenirea de idei a mortului, apărînd-o azi ! Nu putea fi în cauză nici tatăl lui, Theofil Răşcanu, care murise tot atunci, în aceeaşi zi cu Barbu Catargi, într-o altă împrejurare, obscură. Theofil Răşcanu rămăsese însă „un roşu", iar Theo nu-l putea nega, deşi nu şi-l amintea nicicum. Unchiul făcuse tot ce se putea ca să şteargă din mintea nepotului orice amintire. Iar dacă lucrurile stăteau aşa, Theo a decis să se dispenseze de amintiri, să-şi nege neamul cu totul. El a reţinut totuşi pentru pseudonim numele mic al tatălui — Theofil, şi ar fi vrut să recupereze din casa Răşcanu doar caseta cu pistoale.

Acum i-ar fi trebuit şi broşura aceea. Manifestul ar fi debutat prin rememorarea unui fapt oribil, care punea într-o lumină crudă întreaga chestiune a proprietăţii la români. Nu glontele era soluţia — şi nici războiul — ci Revoluţia, radicala revoluţie proletară, profeţită în *Manifestul Comunist* :

„Proletarii n-au de pierdut în această revoluţie decît lanţurile. Ei au o lume de cîştigat."

O lume care i se înfățișa lui Theo limpede, mai limpede decît clipa apropiată, care era confuză și grea. În manifest ar fi trebuit pusă, înainte de altele „chestiunea țărănească". Theo știa că țăranii vor pămînt, se discuta și în casă, și-n presă, și la parlament. Deci țăranii vroiau să devină proprietari. Ei intrau fatal, prin chiar acest deziderat, în „caruselul proprietății", definindu-și astfel limpede poziția de „clasă reacționară", cum scria Marx. Pe țărani deci nu se putea conta. Rămînea forța forțelor — proletariatul —, o lume care n-avea de pierdut decît lanțurile. Dar Theo nu știa unde se află proletariatul, nici în București și nici în alte orașe din țară. El s-a și întrebat : „Avem oare orașe, orașe în sensul industrialismului modern ? Iar dacă nu, înseamnă că trăim într-un ev-mediu întîrziat, în care se luptă doar țăranii cu stăpînii de pămînt ! Revoluția proletară trebuie să înceapă la noi abia prin revoluția burgheză, o revoluție pe care burghezia refuză s-o mai facă. Burghezii de azi își fac siesta, huzuresc liniștiți, dictînd legi și comițînd abuzuri, nedîndu-se în lături de la nimic, inclusiv de la război."

Ajunsese din nou la război, la spectrul vărsării sîngelui. Avea să urmeze o baie de sînge. Care ar fi trebuit să apropie Revoluția. „Da, și-a spus Theo, burghezii pot să facă liniștiți războiul, ei vor apropia prin asta Revoluția." I-a venit în minte și o confirmare, foarte oportună, o frază dintr-un articol de Engels. Marele militant și savant examinase în 1847 o situație asemănătoare, iar concluzia lui Engels părea izbitor de identică cu concluzia lui Theo. El a și recitat fraza pe care Engels o adresase atunci burghezilor, cu un patos pe care Theo l-a sporit :

„Puteți dicta legi, puteți să vă delectați cu strălucirea pe care o emană splendorile create de voi, puteți benchetui în săli împărătești și să pețiți pe frumoasa fiică de împărat, dar nu uitați : «Călăul stă la ușă !»"

Încheind fericit recitarea, Theo a rămas totuși pe gînduri. Întrebarea a țîșnit singură :

— Care călău ?

Un om care uitase cu totul de oricare proiect, pînă şi de sine, era Parva. Pe la Arhive nu mai trecuse de zile întregi, îşi lăsase pe un manuscris latin mănuşile şi însemnările, pe la gazda provizorie ignora să mai treacă. Un cunoscut i-a mutat bagajele la un hotel, unde se afla o cameră disponibilă. Pînă în ziua cînd a izbutit s-o întîlnească din nou pe Păuna, Parva a scris versuri în latină, pe marmora meselor de cafenea, pe pachete de ţigări, pe batiste, scria versuri goliardice, pe care le consuma singur, de fapt le arunca în neant. Toate începeau cu *„Mea mulsa"*, *„Mea festivitas"*, *„Mea lupa"* [1], toate erau variante la tema : *„Quid sonat haec vox voluptatis ?"* [2].

După seara de la C.A. Rosetti, Păuna a dispărut, iar Parva a cunoscut disperarea. În sfîrşit, a izbutit să obţină o întîlnire cu ea în oraş. S-a prezentat la punctul convenit cu trei sferturi de ceas mai devreme, hotărît s-o acopere cu imputări grozave, dar spre surprinderea lui, Parva a constatat că Păuna sosise încă şi mai devreme — cum nu era uzual, ba era însoţită de cineva, de un bărbat. Parva a stat pe loc, încremenit, aşteptînd să se curme idila, fiindcă cert era o idilă. Era evident că domnul, pe care tînărul îl cunoştea, o curtenea pe doamnă, care îl accepta încîntată, topită de-a binelea. „Ce-or fi discutînd atîta !" şi-a spus Parva, cu revoltă, hotărît să plece, dar incapabil să se mişte din loc. Şi-a făcut o chestiune de voinţă şi de onoare să părăsească terenul, dar nu putea — era părăsit şi de onoare şi de puteri. Şi supliciul se prelungea. La un anume moment cei doi au şi rîs împreună — el cald, baritonal, cu un glas de berbec matur, ea cu triluri de soprană în febra duetului. „— Am să rămîn pe loc să văd cît mai poate ţine mîrşăvia !" şi-a spus el, transformînd supliciul în voinţă suferindă de a vedea totul pînă la capăt. „Apoi am s-o ucid, şi-a mai spus. Cînd o femeie lichidează cu o iubire, dac-o fi vorba de aşa ceva, n-o face sub ochii noului îndrăgostit. Sau o face, doar cînd vrea să-i arate celuilalt ce-l aşteaptă." Şi mai tîrziu : „— Ori să-i împuşc pe

---

[1] „Alintata mea", „Bucuria mea", „Curtezana mea".
[2] „Ce vrea să însemne acest cuvînt plăcere ?"

amîndoi ?“ Domnul cu glas de berbec matur, cu bărbiță și cu țilindru îi era bine cunoscut. Profita desigur de prestigiul lui public ca să zăpăcească o femeie. Ea profita de același prestigiu ca să-l umilească pe tînăr. Parva și-a strîns pumnul drept în buzunar, simțind că ține între degete o armă ucigașă, era atît de obsedat de armă, încît nici n-a băgat de seamă cînd femeia, eliberată între timp de celălalt, i s-a oprit în față, îl privea.

— Ce-i cu tine, Parva ?

Și zîmbea ! Parva a prins-o cu violență de braț, Păuna s-a simțit purtată pe sus pînă la trăsură, inundată de bucuria că el era gelos fără s-o știe, preocupată simultan de pachetele și pachețelele pe care niște furnizori i le tot grămădeau în brațe și la picioare. Acei vlăjgani cu pachete în brațe îi atingeau impudic picioarele.

— Dar am ieșit, cum vezi, după cumpărături ! a explicat ea.

El tăcea, dar clocotea. Apoi a izbucnit :

— Spune-mi de unde-l cunoști ?

— Parva, calmează-te !

— De unde-l cunoști ?

— Parva nu-mi face scene, aici, în văzul lumii !

Parva era în vădit progres. De la „Cum s-o ucid ?“ el ajunsese la „De unde-l cunoști ?“, și Păuna, simțind progresul, a decis să se lase ucisă acasă. Trăsura ieșise din străzile încurcate ale cartierului comercial și acum zbura. Pînă acasă, Parva n-a mai scos un cuvînt. Dar ajuns în salonul Păunei, a căzut în apatie. Nimic nu-l putea deștepta, stătea trîntit într-un fotoliu cu fruntea într-o palmă. Poza lui o amuza pe doamnă, dar tînărul o prelungea excesiv. Păuna ar fi fost gata să reia dialogul din trăsură, să-i dea explicații, să se certe chiar — ce bine debutează uneori lucrurile pornind de la o ceartă —, dar el era absent și inert, avînd întinsă pe chip o pînză de gheață.

— Ești frumos totuși, a spus ea.

Și a rămas multă vreme lîngă el, în tăcere, fără să-l mîngîie. Apoi într-un tîrziu :

— Dacă n-ar fi frumos, tot ceea ce se întîmplă cu noi ar părea incredibil. Iar dacă-i așa, Parva, atunci ai libertatea să pleci. Poți să pleci chiar acum.

Parva n-o auzea, era limpede. Aşa cum era limpede că el nu mai avea ce face cu ceea ce Păuna îi oferea. Neputinţa fatală care s-a aşezat între ei, ca stavilă, a făcut-o pe femeie să trăiască o sfîrşeală dureroasă, mult prelungită, pînă la istovire. Apoi ea s-a mişcat, ca într-un vis, a scos din sacul de mînă o cheie, pe care a depus-o în faţa lui, pe consola de marmoră de care Parva se sprijinea cu braţul.

— Sau poţi să te întorci, cînd vrei, a mai spus ea.

De ce să se întoarcă şi cum, cînd nu mai putea să se mişte. Pe Parva îl cuprinsese acum un fel de silă faţă de sine, cu care însă nu mai putea lupta, se lăsă biruit. S-a smuls totuşi, pînă la urmă, din starea inertă, şi a urlat :

— De unde-l cunoşti !

Iar Păuna a tresărit fericită, simţind că el ieşise din încremenire, e viu. Era viu şi teafăr, continuă scena de gelozie, în timp ce ea, fericită şi speriată, putea da explicaţii, se putea apăra, putea nega totul — nici n-avea ce să nege — dar negările şi jurămintele sînt cea mai bună garanţie a eternităţii în iubire.

— Dar îţi jur că nu-i nimic între mine şi el. Te rog să crezi că ne-am întîlnit cu totul întîmplător.

— Îl cunosc eu.

— Dar îţi jur.

— Inutil îmi juri.

— Dar...

Nici nu era de conceput să se sărute. Şi nu s-au sărutat. Parva îşi refuza impulsul cu toată fiinţa, iar Păuna simţea că el este îndreptăţit să simtă aşa, deşi nu-şi reproşa nimic — nu-l trădase, nici n-avusese cînd, peste toate domnul acela îi şi displăcea.

— Dacă vrei, îţi spun tot, a început ea.

— Dar nu vreau să ştiu nimic.

Parva trăia suferinţa de a fi intrat într-o schemă, ea nu putea ieşi din schemă, ei doi erau captivii unei scheme. Şi el a dat să se ridice.

— Pleci ? a întrebat ea cu spaimă, simţind că totul se poate curma.

— Ar trebui să plec. De pe acum.

Şi a rămas în fotoliu. Apoi a murmurat :

— Dacă e incredibil, de ce n-ar fi și insuportabil. Apoi învins : De ce naiba te iubesc ?

Parva se juca cu cheia Păunei, ciocnind mereu metalul de marmură pînă cînd cele două sunete, al bronzului și al pietrei, s-au contopit. Nu mai știa unde se află.

Și au ieșit amîndoi, într-o teribilă uitare de sine, de pe scena războiului, urcînd înlănțuiți scara de lemn, care ducea la etaj. Apoi s-au răzgîndit. Era prea departe pînă sus.

Un fior de gelozie a trăit și Rășcanu, în clipa cînd Hélène, intrînd în birou, i-a spus :

— Tată, m-am sărutat cu un bărbat. Crezi că e rău ?

Avocatul a rămas fără glas, cu brațele întinse spre fată, dar brațele i-au căzut moi pe lîngă trup, trupul a căzut moale în scaun, chipul bărbatului s-a înnegurat. Hélène părea în schimb fericită. Unei bune prietene, Anette Costaforu, îi spusese aceeași veste cu un text mai amplu : „M-am sărutat cu un domn tînăr, dar foarte urît. Crezi că e rău ?“ „— Spune-mi cum a fost ?“ „— Nu țin minte decît c-am amețit și că-i mirosea gura a tutun.“ Apoi triumfal : „— Ce frumos e să trăiești, Anette !“

Hélène mințise în amîndouă cazurile, nu se sărutase cu nimeni, simțise într-adevăr o atracție pentru un domn tînăr și urît, cu săptămîni în urmă, la gară, cînd s-a dus să-i întîmpine pe tinerii Bălăceni care soseau de la Viena și cînd ea, vrînd să-și cumpere un bilețel de soartă, și-a atins mîna cu mîna tînărului domn. În schimb era adevărat sentimentul triumfal pe care Hélène îl căpătase de la o vreme, trîmbițat într-o formă neașteptată — un sărut ! — veste care l-a cutremurat pe Rășcanu.

El n-a găsit puterea să întrebe ceva, nici să mustre, nici s-o concedieze pe fată, care părea să se amuze. Tot ea a mai adăugat :

— Mamei nu i-am spus nimic. Îți spun numai ție.

În sfîrșit, Rășcanu și-a recăpătat figura solemnă, acum sever-solemnă :

— Hélène, a început el, pînă unde crezi că merge înțelegerea mea ?

— Nu ştiu, a răspuns fata copilăreşte. Dar aş fi vrut să mă întrebi cine-i domnul. Dacă-l iubesc, dacă nu-l iubesc.

Avocatul nu-şi găsea cuvintele, nu ştia nici ce şi nici cum să-i reproşeze.

— Hélène, e cumplit cum te porţi, a bîiguit el. De la tine aştept cu totul altceva, un prim semn de maturitate.

— Sărutul nu e un semn de maturitate ?

— E o copilărie ce-mi spui. Te joci sau minţi.

— Nu mă joc şi nu mint. Apoi cu o solemnitate de femeie : În viaţa mea a intrat cineva.

— Cine ? ! a strigat Răşcanu cu suferinţă.

— Nu pot să-ţi spun, încă nu m-am decis pentru el.

— Hélène, dar e îngrozitor ce se petrece. Asemenea gesturi nu se fac, nu se fac aşa. N-a sosit timpul.

— Te voi anunţa cînd ne logodim.

— Ai mers pînă acolo ? !

Acest „pînă acolo“ depăşea orice închipuire şi Răşcanu, abandonat acum şi de imaginaţie, şi-a dus mîna la cap. Îi zvîcneau tîmplele, în colţul gurii se ivise acel rictus care nu spunea a bine. A băut o picătură de apă. Fata rîdea.

— Atunci, papa, să trecem la lucruri şi mai serioase, a spus ea. Am nevoie de o mare sumă de bani. O sumă care ar putea reprezenta, dacă vrei, o bună parte din ceea ce mi se cuvine.

Lucrurile luaseră o întorsătură încă şi mai gravă, acel „pînă acolo“ fusese depăşit, se trecea dincolo.

— Bani ? a întrebat avocatul. De moştenirea ta nu poţi dispune pînă la căsătorie. Am ajuns oare aici ?

Fata a sărit în picioare, ţopăia, apoi s-a aşezat pe colţul biroului şi l-a mîngîiat pe papa. Îşi juca rolul de femeie, era din nou irezistibilă.

— La întrebări indiscrete nu răspund. Ţi-am spus că te voi anunţa dacă ne logodim. Dacă !... Pînă atunci însă am nevoie de o sumă mare de bani. Şi luîndu-i capul în palme : Tată, plec pe front.

Avocatul s-a ridicat în picioare tremurînd. Prea multe îi puseseră inima la încercare în numai cîteva clipe. A rîs. Nu era vorbă de logodnă, nici de căsătorie, era un inocent şantaj sentimental, dar cu un rezultat încă şi mai grav.

Hélène pleca deci. Şi ea l-a sărutat în creştet, ca pe un copil, după care i-a pus pe birou o notă.

— Ai aici scris tot ce-mi trebuie.

Apoi a ieşit.

Dacă Parva jertfise Păunei şi zilele şi nopţile, unificîndu-le într-un timp continuu, şi uitînd de lume, Nae Maican nu uita nimic, căpitanul era un om al cetăţii, ziua cu cetatea, noaptea cu Didina. Cetatea însemna berăria, cafeneaua, bodega, ce alt loc de întîlnire cu prietenii, ce alt cadru de discuţiune pentru nişte marinari fără flotă şi fără mare ! Camarazii lui Nae se şi socoteau nişte naufragiaţi, aruncaţi pe un ţărm pustiu, închişi în fundul unei grote, sau într-o temniţă, cînd şi cînd cîte cineva aducînd veşti despre mişcarea de la ţărm, din zarea oceanului.

— Nimic ?

— Nimic nici azi. Nimic.

Şi camarazii îşi sorbeau din halbe tristeţea.

— Nimic nici azi ?

— Nimic. Nimic. Nimic.

De la o vreme se întrebau din ochi sau nici nu se mai întrebau, era evident că noul sosit n-aduce nimic, nici o veste, după aerul cu care se aşeza la colţ de masă, cerea o halbă, striga ţal !, plătea, pleca, fără cuvînt. Era limpede că pentru marinari, cel puţin, războiul acesta n-aducea nimic. Nimic. A pus capac acestei stări de exasperare mută un camarad care se întorcea de-acasă de la Buzău, unde se dusese într-o scurtă permisie, tot ca să-şi omoare timpul.

— Domnilor, a început camaradul Brăiescu, altminteri un băiat de viaţă, cu care nu mureai de urît. Domnilor, a repetat el, vin de la Buzău şi am călătorit într-un compartiment plin de rusoaice. Vin rusoaicele.

— Cum ? !

— Cum vă spun. Am călătorit cu ele de la Buzău pînă la Ploieşti, acolo au coborît, la Ploieşti e cartierul lor general, sînt rusoaice de la Crucea Roşie, le-am văzut cum mă vedeţi şi vă văd.

— Ce spui, domnule ! Şi cum sînt ?

— Ei, ce să vă mai spun, s-a lansat camaradul, făcînd un gest superlativ. Altă piele, alt săpun, alt parfum. Ce mai !... Şi sînt păziteee ! E culmea, domnule, cît sînt de păzite, nu le poţi atinge nici cu ochii. Au gardă ca generalii, şi slugi, şi ordonanţe. Una scurtă şi grasă cred că era o mare ducesă, precis era o mărime, toate celelalte i se închinau. Dar sînt şi alte simandicoase, numai nobilime.

Căpitanului Nae Maican, cît era de posomorît, au prins a-i străluci ochii. Bătea parcă un alt aer. Căpitanul şi-a făcut vînt cu chipiul, în bodegă era cald, încercînd parcă să îndepărteze un parfum exotic şi nişte vedenii. Cineva a revenit cu aceeaşi întrebare :

— Şi cum, domnule, nu le poţi atinge nici cu ochii ?

— Păi dacă-ţi spun ! Au gardă ca generalii, la Ploieşti le-au şi primit cu garda. Şi cu fanfară.

— Şi cu fanfară ? !

Se auzeau parcă muzici de fanfare. Camarazii erau acum cu gîndul pe peronul gării Ploieşti, unde înaltele doamne erau salutate cu onoruri militare, cu drapele şi muzică. Ei vedeau momentul, căpitanul Maican vedea chiar foarte bine.

— Deci au venit şi rusoaicele ! a mai spus cineva. Nu va fi de glumit.

— Şi ale noastre ?

— Pornesc şi ale noastre.

Toţi trăiau tristeţea acestor sosiri şi plecări, pe care numai marinarii le înţeleg, plecări sau sosiri care se petreceau undeva departe, undeva aproape, dincolo de cei prezenţi, prezenţi dar uitaţi, ignoraţi, lepădaţi.

— Numai noi stăm cu braţele încrucişate şi înfundăm cîrciumile !

După ce a aruncat aceste cuvinte, camaradul Brăiescu a izbit de duşumea halba, care s-a făcut ţăndări. Dar ceilalţi camarazi s-au enervat, iar unul l-a apostrofat pe marinarul din Buzău.

— Numai atîta ştii să faci, monşer ? !

— Ce-ai vrea să facă, domnule, n-ai auzit ? a strigat Nae. Pînă şi femeile au plecat la război !

Ca să vezi, dom'le, la război plecau şi femeile !

X

Moşia Broşteni era aşezată undeva în Carpaţii de răsărit, pe rîul Repedea, pe ale cărui ape fulgerau plute din primăvară, după ceasul dezgheţului, şi pînă toamna tîrziu, cînd rîul îngheţa. Prinţul vizitase moşia aceasta, care aparţinea familiei Balş, încă din primul an de domnie, apoi în cîteva alte rînduri.

Domeniul avea o splendoare aparte, care scăpa ochiului neiniţiat. Prin dimensiune şi prin abandon — totala lipsă de îngrijire — ţinutul părea a nu aparţine nimănui. Apele, reci şi cristaline, curgeau pe pantele geologice foarte frămîntate şi severe, într-o feerică dezordine, nedrenate şi nefolosite de nimeni. Pe sus norii, într-un continuu neastîmpăr, curgeau fumegător printre piscuri ; jos, zbuciumul apelor transparente, în murmur neîntrerupt. Peste cîteva din apele acelea de jos, fără nume, se prăbuşiseră arbori mari — punţi naturale, pe care prinţul a păşit, ţinîndu-şi calul de căpăstru. Nici o direcţie nu se mai putea urma, odată ajuns dincolo. O cărare bătătorită de paşi se oprea fără sens într-un pisc abrupt, din care se deschideau zări de prăpăstii. Mai în jos, pe rîul principal, după două zile de mers călare, în cătunul Bicaz, valea se lărgea promiţător ; prinţul se gîndea că aici ar fi fost un loc nimerit pentru zidirea unui castel. Pornise în această călătorie nu numai ca să cunoască ţara, dar şi ca să caute un loc în

zidire, o zidire a sa, ca semn al legăturii cu noile locuri. Nu s-a putut decide, pămîntul nu-i aparţinea. Pămîntul era în stăpînirea acelui boier pe care nu-l cunoştea — domnul Balş — sau şi mai bine, imensa moşie aparţinea Domnului de Sus.

Valea oferea în schimb şi alte chemări. Ea se deschidea din nou, spre nord-est, pe albia unui alt afluent, un rîuleţ, aproape un pîrîu, care ascundea noi surprize. Prinţul a urmat firul apei şi s-a trezit, după cîteva ceasuri, într-un fel de basm de piatră. Aici Carpaţii Răsăriteni săvîrşeau cea mai surprinzătoare minune a lor, zidurile consecutive de piatră goală fiind sparte printr-o singură despicătură, ca de spadă, prin care abia se puteau strecura omul şi calul. Părea că se deschide un domeniu subpămîntean sau poate altul, subceresc. Călăreţii s-au prelins printre pereţii brutali, ce se alungeau în înălţime pînă la cer, ei şi caii urmînd cărarea tăiată în adîncul muntelui, de firul apei, fără să aibă deasupra altă lumină decît firul cerului. Creşterea pietrăriilor era constrîngătoare — gheară în gît, stîncile se opinteau în sus, se căţărau zbuciumîndu-se, unele peste altele, pînă cînd se ciocneau în capete, deasupra călăreţilor, înghiţind lumina, lăsînd albastrului doar cîte o sclipire, cînd şi cînd. Printre sclipiri se strecurau şi călăreţi. O scăpărare de copită sau de chibrit, un ţipăt de uimire şi stîncăriile încremenite într-un incredibil echilibru s-ar fi prăvălit. Lupta dintre monştrii de piatră era încă în toi.

La un anume moment, spre faptul amiezii — o amiază inexistentă, marcată doar pe ceasornicul de platin al prinţului, — călăreţii s-au oprit extenuaţi, într-un fel de turn circular, dispunînd de o singură ieşire, cea din spate, — poarta subterană prin care intraseră. Ei se aflau în fundul turnului neterminat, ca într-un fel de carceră, avînd sub ochi un imens perete de piatră.

— Şi mai departe ? a întrebat el.

— Mai departe drumul se află pe undeva mai sus. Drumul trece dincolo, în Transilvania.

Pe călăreţi îi despărţea de Transilvania — cealaltă ţară românească — doar un perete de piatră. Grădişteanu i-a spus prinţului, în liniştea de piatră a locului :

— Fără Transilvania, România este o absurditate geografică. Şi după o pauză lungă : Aţi privit harta Daciei ?

Evocarea acelei hărţi, care îi fusese arătată şi la Sigmaringen, în clipa în care a primit domnia, l-a tulburat din nou ca o vedenie. Se afla acum la poarta Transilvaniei. Se oprise silnic, la capătul unui drum care înceta brusc, un drum trimiţînd mai departe spre un alt drum, invizibil atunci. Prinţul n-a spus nimic, n-a comentat cuvintele colonelului, iar militarii din suită au tăcut la rîndu-le, respectîndu-i reculegerea. Într-un alt colţ de ţară, în Carpaţii Meridionali, aceeaşi scenă se repetase, tot în primul an de domnie. Un alt însoţitor îi arătase, de pe creasta unui munte, ţinutul de dincolo, spunîndu-i : „— Măria ta, dincolo se află tot atît de mulţi români ca şi în ţara peste care domneşti. Ei toţi vor să aibă o singură ţară." „— E un proiect ce depăşeşte această generaţie", a răspuns prinţul. „— Marile proiecte depăşesc generaţia", i-a răspuns interlocutorul. Din primul an de domnie, românii îi puseseră în faţă proiectul lor, visul lor, care avea şi un nume : *Restitutio Daciae,* faţă de care războiul abia început reprezenta doar un pas, încă un pas. Acolo, în Carpaţii de Răsărit, la hotarul moşiei Broşteni, acest proiect se oprea silnic, la capătul unui drum întrerupt.

La întoarcere, prinţului i-au apărut în cale şi oamenii. Trecuse pe lîngă ei fără să-i observe. Acum îi vedea, în lumina orbitoare a zilei. Oamenii locului se aflau lîngă nişte cuptoare uriaşe de ars var şi erau albi, aproape marmoreeni, sub praful de var. Nici oamenii nu l-au luat în seamă pe prinţ, nici la dus nici la întors. Ei şi-au văzut mai departe de treabă, mînuind o tehnică de pe vremea romanilor, lîngă cuptoarele lor de var care muiau şi albeau piatra la dogori înalte. Şi mai încolo, mai la vale, se aflau nişte piramide sumbre de mangal, prelungite în sus prin trîmbe negre de fum. Se ardea mangal, lemnul munţilor era pietrificat prin foc. Oamenii care vegheau combustia din pîntecul cuptoarelor cu jar — cărbunarii — erau negri ca iadul. Prinţul a trecut călare printre omenii albi şi negri. Varul şi cărbunele curgeau la vale, spre lume, în coşuri de nuiele atîrnate la sămarele cailor sau în care uriaşe trase de boi ciolănoşi, cu coarne mari, care se opinteau în juguri, tîrînd încărcătura minerală.

Aproape de cheile de piatră se aflau frontiera țării, pichetul grăniceresc și punctul de vamă. Prințul nu s-a oprit să cerceteze aceste instituții, atît de oficiale, stranii pentru loc, el a observat totuși că acest nod de trafic, de lîngă munți, își desfășura existența fără intervenția slujbașilor de stat.

— Vameșii și grănicerii nu intervin ? a întrebat.

— Doar cînd și cînd, i s-a răspuns. Cînd primesc ordin de la Viena sau de la București. Cînd apar conflicte politice, despre care pămîntenii de dincolo și de dincoace de munți habar n-au.

Îi era sete. Atît pentru vărărie, cît și pentru cărbunărie se folosea apa. Apa era captată de undeva dintr-o coastă a munților, împunsă cu fierul, fiind adusă la vale printr-un jgheab de scînduri, un fel de apeduct, care dubla, la înălțimea de un stînjen, cursul vijelios al rîulețului ce hoinărea buimac în prund. Aceeași apă slujea și la o moară de spălat lînă. Prințul s-a aplecat să bea din pîrîul aerian, dar a tresărit, chiar în clipa cînd a dat să-și ude buzele în unda rece. Spre ochii lui s-au bulbucat din gheața fluidă doi ochi extatici, încercuiți cu aur. Amîndouă ființele n-au mișcat. Întîlnirea s-a petrecut sub umbra chipiului princiar, care, prin cozorocul negru, a provocat o stingere a luminii de sus, proiectînd o clipă de noapte pe luciul apei și în adînc. Cînd umbra s-a retras, peștele pistruiat a zvîcnit înapoi prin două vîrtejuri transparente, topindu-se în limpezime. Niște bule de aer s-au topit iute în văzduh, pocnind deasupra apei.

Apoi noaptea a căzut brusc peste stîncării, ca în Alpi. Prințul s-a simțit ca la el acasă, deși inconfortul și necunoscutul geologic i-au dat o stare specială. El era un familiar al culmilor golașe, cu aer sec. Aici, în schimb, peste frigul pietrei, l-a cutreierat un frig umed, aproape respiratoriu, care se insinua pe sub piele. Sub cerga mocănească, în pătulul deschis de vînătoare, prințul a tremurat ca o limfă scoasă din cochilie, primind pe trup balele aburilor, apoi bruma din zori. N-a reușit să doarmă. L-au asediat nu numai zimții brumei, ci și niște ființe — nu mii, miriade de pureci. L-a usturat, sub pleoape, împunsătura unor stele străine. Avea limpezi în minte reperele cerești, dar constelațiile cunoscute îi apăreau sub altă zodie, care

îl respingea. Culcuşul de piatră în care se afla adăpostit îl ghiontea aspru, fînul întins sub trup, în maldări, părea un fel de abur, prea moale şi prea uşor ca să astîmpere împungerile tari. Era şi aerul foarte tare. Aerul nu tempera, ci ascuţea senzaţiile. Ghimpii siderali care îl ardeau — tot cerul era spuzit cu lumini reci — i-au spuzit pînă la urmă ochii, i-au umplut orbitele cu un fel de cenuşă aprinsă, de vulcan, pînă cînd prinţul s-a simţit încins lăuntric de un fel de dogoare. Dogoarea îi învăpăiase sîngele care acum îi vibra sonor în trup, pînă în cap. Chiar şi capul, cutia craniană, îi suna neliniştitor. În tigva goală vibra ceva straniu, oare un foşnet, un murmur indistinct, o maree ? Murmurul de jur-împrejur s-a transformat cu vremea, peste timpul incontrolabil, într-o respiraţie ritmică, deci regulată, cînd lungă cînd scurtă, pe care a încercat s-o asculte, cînd — cumplită sincopă ! — s-au trezit dintr-odată într-o linişte năprasnic de apăsătoare. Îl sugea oare muntele ? Oare şi muntele era aspirat de o forţă şi mai adîncă ? A respirat. Aerul clorofil l-a tămăduit, îmbiindu-l şi silindu-l să adoarmă. S-a trezit, extenuat şi asudat, într-un tîrziu, sub aceleaşi stele care îi ţintuiau, de-acolo de sus, singurătatea. S-a aşezat în capul oaselor, reluîndu-şi senzaţiile lucid, numărîndu-le ca pe nişte spini dintr-o cunună, cu tărie şi amărăciune. Prinţul a trăit o noapte de ascet, sub tortura cosmică a Carpaţilor.

La palat, în prima noapte cînd a dormit în chiar patul lui Cuza, atunci în 1866, o femeie din personal, o bătrînă care i-a adus ceaiul, i-a spus prinţului :

— Nu te poţi lega de un pămînt, dacă nu cunoşti femeia acelui pămînt. Înţelegi ?

El n-a înţeles bine, era surprins că ceaiul îi fusese adus de o femeie, o bătrînă din personal, apoi a adormit. Peste o vreme s-a trezit deasupra Carpaţilor, într-un vis de piatră, apoi vremea l-a trezit definitiv. A încercat să-şi pună gîndurile în ordine ; acum şi le rememora.

În plină zi, acolo în munţi, prinţul a luat act de păduri. I-au impus pădurile. Acestea se opinteau să urce în tala-

zuri, de la picioarele lui spre crestele munţilor, alungîndu-se hăt departe, dincolo de zări, în creşteri tot mai aprige, spre asfinţit şi miază-noapte. Dedesubt, sub straiul vegetal, răzbătea mişcarea muntelui de piatră, care îşi făcea loc prin desimea verde. Muchiile, vîrfurile, spinările goale de rocă frîngeau şi despărţeau zbaterea continuă a mării vii, neîntrerupta fierbere verde care tindea să înăbuşe muntele cu totul. Ici şi colo, piatra scăpa totuşi la lumină prin cîte o muche, prin cîte o stîncă răzleaţă. Albul, vînătul, roşul sîngeriu al pietrei ţipau scurt sub mustul clorofilei. Apoi aceste strigăte solitare amuţeau. Prinţul a urmărit prin binoclu, undeva sus, încleştarea dintre nişte brazi singurateci şi o stîncă liberă, luptă fără sorţi de izbîndă şi pentru stîncă şi pentru căţărători, dintre care unul, un pin, se zbătea sub cer.

Prinţului i-a plăcut acel pin singular. I-a plăcut şi faptul că din desimea amorfă a brazilor evadau pinii. I-a plăcut şi aerul rar al locului. Un miros iradiant de ambră îmbălsăma pădurea. Aromele ţîşneau fumegător de sub paşi, cînd boturile cizmelor răscoleau în spuza acelor uscate depuse pretutindeni, pe sub trunchiurile sumbre, în straturi groase. Sprijinindu-se de un trunchi solzos de arbore, prinţul şi-a simţit mîna captivă într-o dîră de răşină. Scurgerea venea de sus, într-un fel de cascadă semiîngheţată, în care se prinseseră şi cîteva viespi. Exemplarul pe care îl avea sub ochi — tot un pin ! — era gigant. Era rar ca frumuseţe. În jurul lui s-ar fi putut organiza un parc. Sub impresia acelui pin, prinţul a notat seara în jurnal cîteva observaţii despre pădurile vizitate, dar nu sentimentale, ci strict economice : el n-a consemnat astfel accentul aromatic, nici amănuntul cu mîna prinsă în răşină. Emoţia a luat un alt curs, notele au fost scrise, pe genunchi, într-un limbaj sec, util :

„Dans les forêts séculaires des montagnes, le pin, cet excellent bois de travail et de construction, occupe la première place, ainsi que le sapin, auquel il se trouve mélangé dans le plus grand nombre de parties. Il arrive en ces lieux à des dimensions gigantesques, et il n'est pas rare de voir des individus de 50 et même de 60 mètres de hauteur avec

un tronc d'un diamètre de 1 m 50, et un cubage qui va jusqu'a 30 m cubes." [1]

El a notat totuşi şi cu o undă de regret :

„*Ce géant, que la hache atteint actuellement, doit être préservé*". [2]

Pe prinţ, atunci pe loc, l-a indispus populaţia înfricoşătoare a brazilor, colosală prin număr. L-a consolat însă, întrucîtva, masivitatea lor de trupă. Brazii se revărsau în armii. Aspectul de armate în iureş nu i-a scăpat prinţului. Mulţimea ordonată a lănciilor cu tăişul în sus, îngrămădirea ordonată a legiunilor de trunchiuri, prestanţa ofensivă impuneau. Năvala brazilor nu ţinea seama de accidentele de teren. Un rîu, o prăpastie, un parapet de piatră stăvileau provizoriu asaltul, care se relua şi mai înverşunat, cu prea puţine pierderi. Brazii alergau spre înălţimi sau spre văi într-un tropot mut de cabaline, într-o curgere şi într-o revărsare torenţiale. Ei aproape nici nu băgau de seamă, în demenţa victorioasă care îi poseda, pătrunderea în masa lor a unor monştri de altă specie, care veneau dinspre dealuri : fagii. Aceştia urcau din urmă cu o călcătură şi cu o respiraţie de alt calibru, cu un mers greu şi apăsător de bovine. Erau bovizii vegetali ai pădurilor carpatice, cuprinşi în specia foioaselor, ei înşişi — faţă de conifere — foioşi, zoioşi, mătăhăloşi şi lenţi. Ciocnirea dintre specii era dură, deşi se petrecea în spaţii de o solemnă nemişcare. Noutatea aceasta aproape militară l-a reţinut în loc pe prinţ multă vreme. Era probabil un aspect local al luptei dintre speciile vii, prelungire, peste ere, a bătăliilor geologice perindate pe aici şi care dădeau măsura unui pămînt foarte tînăr.

Prinţul a coborît într-o vale ocupată de fagi, ca să-şi dea seama mai exact de amploarea şi intensitatea luptei. El a putut să intre călare în poiana de fagi, arborii fiind rari, cu coroana bogat ocrotitoare, cort gros, cu zeci de mii de

---

[1] În pădurile seculare ale munţilor, pinul, acest excelent lemn de lucru şi de construcţie, ocupă primul loc, la fel cu bradul, cu care se află în amestec, în cele mai multe părţi. El atinge, în aceste locuri, dimensiuni gigantice şi nu-i rar să vezi indivizi de 50 şi chiar 60 metri înălţime, cu un trunchi de 1,50 m în diametru şi un cubaj care merge pînă la 30 m cubi.

[2] Acest gigant, pe care securea îl doboară acum, trebuie ocrotit !

foi, care trimitea spre pămînt o umbră densă. Sub copite, foşneau amorf frunzele uscate din anii precedenţi. Alt foşnet, alt miros — un miros taninat, spre acru, cu o adiere de oţet. Fagii erau urîţi şi buni ca ţăranii din şesuri. Şi blajini : o lăuruscă strîngea în braţe şerpuitoare trunchiul indolent al unui fag, căţărîndu-se pînă în vîrf şi scăpînd în jos, printre crengi, o horbotă de frunze roşii. Un hamei îşi ţesuse vîlnicul argintat, pe acelaşi trunchi, pînă sub cuibul unor ciori, care croncăneau sub o tufă de vîsc. Descălecînd lîngă acel copac încărcat cu de toate, prinţul a fost din nou concesiv, ar fi vrut acum să înţeleagă fagul — aveau şi fagii îndreptăţirea lor ! Era totuşi puternică ofensiva fagilor care ocupau tot pămîntul de sub munte, apoi culmile dealurilor unde brazii nu mai răzbăteau. Colonelul Grădişteanu a arătat cu braţul în zare :

— Îi vedeţi totuşi cum se răresc ? a spus el. Mai la vale, spre răsărit, puterea brazilor scade. Nu mai ating şesul, se pipernicesc şi mor.

— Şi fagii ?

— O, puterea fagului creşte, ea ţine pînă pe linia Nistrului, în Basarabia. De acolo nu mai are nici fagul putere, începe altă lume.

— Ce lume ?

— Stepa.

— Şi dincolo de stepă ?

— Dincolo de stepă, fagul nu mai apare decît în Caucaz.

— Ce lume tînără ! a şoptit prinţul. Ce balans de timpuri şi de specii, şi-a spus el în gînd.

Rememorîndu-şi momentul la Cotroceni unde se afla, prinţul n-a putut evita o legătură între gîndurile de ieri şi cele de acum, sub impresia ultimelor evenimente. „Spre Dunăre şi spre Carpaţi, şi-a spus prinţul, galopează acum caucazienii. Pămînturile şi neamurile se leagă din nou între ele. Ce curios totuşi. Trăiesc oare nişte timpuri geologice sau nişte timpuri de cruciadă ?“

Încă se mai mişcau spre linia frontului cîteva coloane militare. Prinţul urmărea mişcarea pe hartă. Rapoartele pe care le primea, prin curieri, îl obligau să schimbe sem-

nele înaintării, să fixeze alte puncte de popas, să retuşeze unele trasee, în funcţie de accidentele de pe parcurs care erau tot mai multe. Alături de harta care consemna mişcarea trupelor se afla schiţa topografică a moşiei Broşteni. Aceasta rămînea neschimbată, egală cu sine, asemeni *presse-papiers*-ului care o apăsa, un *presse-papiers* din cristal de rocă, în formă de peşte. Cristalul provenea din aceeaşi zonă, fusese extras dintr-o mină de cărbuni şi dăruit prinţului, care i-a dat această funcţiune practică. Harta moşiei, încremenită în forma iniţială şi harta mişcării trupelor păreau că ţin de lumi diferite.

Mişcarea trupelor fusese extrem de anevoioasă, împiedicată în revărsări şi noroaie. Harta militară consemna o geografie în mişcare, sub febra anotimpului. Nemişcată era schiţa — din începutul timpului — aceiaşi munţi, aceleaşi ape, aceleaşi păduri.

— De cînd datează această schiţă ? l-a întrebat prinţul pe Kalinderu, indicînd schiţa moşiei Broşteni.

— Din secolul precedent.

— Eu credeam că din începutul lumii.

— O, nu ! E o schiţă făcută de un topometru austriac, un hotarnic militar, în anul cînd Bucovina a fost cedată austriecilor. Parte din moşiile boierilor noştri, inclusiv moşia Balş, au căzut dincolo, sub coroana habsburgică. În eventualitatea că o veţi cumpăra, e bine să ştiţi că proprietatea trece şi dincolo, peste graniţa provizorie.

— Cît de provizorie ? a întrebat.

— Pînă o veţi schimba. Cumpărînd acest pămînt aveţi datoria să-l aduceţi între graniţele aceluiaşi stat, cum a fost odinioară. Kalinderu a insistat : Pămîntul trece dincolo cu tot cu oameni. Şi cei din Bucovina sînt tot români.

La Cheile Bicazului, colonelul Grădişteanu îi indicase Transilvania, acum Kalinderu — pe hartă — îi indica Bucovina. Administratorul a mai adăugat un amănunt care sporea dificultăţile, în aceeaşi idee de moştenire :

— Cine cumpără pămînt îi moşteneşte toate angaralele, inclusiv eventualele procese restante, ca în acest caz.

— Totuşi cine sînt proprietarii ? Cine sînt aceşti Balşi?

Kalinderu a extras din dosarul moşiei un alt document, un sul interminabil, care înfăţişa un foarte complicat arbore genealogic. Balşii păreau a fi nişte foarte

vechi boieri ale căror rădăcini pogorau pînă spre timpul de întemeiere al țării, cu un trunchi aproape vertical, cu ramuri și cu crengi care îmbrățișau toate țările românești.

— N-au mari titluri nobiliare ? a întrebat prințul.

— Sînt boieri de țară, dar mari și vechi. Și cu vechi legături și prin alte țări.

Într-adevăr, o ramură a Balșilor trimitea la Balșizii din Muntenegru, prin aceștia la neamul Balsa din Provența — care se înrudea cu un neam nobiliar iberic ; o altă ramură a Balșilor ducea la Bagrationii sau Bagratizii din Caucaz, iar aceste încrîngături — Caucaz, Iberia, Carpați — se adunau sub un singur semn heraldic. Acest semn o distingea pe o singură ființă cunoscută direct de prinț : Adela Balș.

Maiorul Văcărescu l-a bruscat din nou pe prinț, scoțîndu-l din gînduri printr-o intrare care alarma :

— Alteță, îngăduiți-mi să deschid fereastra. Priviți orașul !

Maiorul n-a mai așteptat îngăduința, s-a repezit și a deschis fereastra. Prințul s-a ridicat din scaun, dar nu s-a mișcat spre acel loc, a rămas la distanță, așteptînd să audă și să vadă, de acolo de unde se afla, zgomotul exploziilor și vîlvătăile incendiilor. Se întîmpla ceva grav.

A urmat o lungă și intensă liniște, în care nu s-a văzut și nu s-a auzit nimic. Se puseseră probabil în mișcare niște șuvoaie de oameni, care acum stăteau pe loc. Orice era cu putință în asemenea timpuri, și prințul aștepta, aștepta simțind că îi urcă în gît tracul surprizei. Și-a dus mîna la gît, gata să desfacă primul nasture de la gulerul vestonului, dar Văcărescu i-a oprit gestul, l-a strigat din nou :

— Veniți, e fantastic.

Ce putea fi oare fantastic într-o asemenea liniște ! Și prințul s-a mișcat spre fereastră, cu pași energici, hotărît să spargă liniștea care-l amenința.

Care s-a și spart, în explozii de alb, în clipa cînd a privit spre oraș. Înfloriseră cireșii și prunii. Capitala de grădini și livezi arăta ca un miracol alb. Ici și colo turle cu

sclipet de aur și aramă, ici și colo acoperișuri de șiță, ici și col geamlîcuri de lemn cu sute de ferestre, ițindu-se printre păduri de crengi. O singură clipă într-un an Dumnezeu își întorcea fața spre București, și tot Domnul de Sus a vrut ca, în acel an, 1877, prințul să fie de față la divina întîlnire.

— Cîtă risipă ! a murmurat maiorul Văcărescu, gîndindu-se desigur și la război.

Prințul a închis ochii și s-a întors cu gîndul la Broșteni.

Uriașa zonă montană a Broștenilor i se păruse atunci într-un frămînt geologic de început de lume. „Aici totul e frămîntat, și-a spus, călărind spre hotarul de nord al acelei țări necunoscute. Totul e încă nedecis, nelimpezit, de la mișcarea geologică pînă la vegetație." Și-a amintit tot atunci că această stare de tensiune a pămînturilor peste care domnea nu era proprie numai acestui loc, în care se afla, ci și altor locuri din țară. În sud, la vărsarea Dunării, văzuse un lucru și mai curios : fluviul nu se sfîrșea în mare în punctul de atingere cu apa marină, ci își supraviețuia pe multe mile, împingîndu-și hăt departe undele tulburi și dulci, pînă în inima apelor sărate și clare. La rîndu-le, apele salmastre ale Mării Negre pătrundeau în fluxuri line în albia Dunării, pînă departe înapoi, schimbîndu-le gustul. Ceea ce vedeau aici, pe înălțimi, se repeta acolo, după legile altui regn.

În sufletul localnicilor se prelungea probabil aceeași luptă, a mai gîndit prințul. Omul locului tindea vădit spre niște înălțimi, spre un anume zenit sau sublim, la care poate ar fi putut avea acces, dacă n-ar fi fost tras înapoi de o putere contrară. Probă, pendularea dramatică dintre brazi și fagi, balansul dintre apele salmastre și apele dulci. Chiar mînăstirile de pe aici o dovedeau. Ele erau așezate ca niște noduri de purificare, ca niște vămi între șesuri și înălțimi, în toată zona subcarpatică, la hotarul dintre cele două specii, la punctul de răspîntie între fagi și brazi, după cum constatase aproape pretutindeni.

În aceeași călătorie, oprindu-se pentru un scurt popas la schitul Durău, pe coasta unui uriaș masiv montan, Ceah-

iul, prinţul şi-a consolidat observaţia cercetînd acea aşezare de sihaştri, aflată totuşi mai sus de zona bradului, sub golişte. Schitul era o răspîntie între sălbătăcie şi lume, între cer şi pămînt, între oameni şi fiare. Într-un ţarc din curtea schitului scîncea un bursuc domesticit ; un godan de mistreţ, cu cercel în ureche, rîma pe sub pragul chiliilor ; în incinta sacră — chiar în altar ! — se zbenguiau nişte veveriţe, care-au dat s-o zbughească afară, la intrarea prinţului, cînd sabia lui a lovit canatul de lemn al uşii altarului.

— Bine, s-a mirat prinţul, dar aici nu slujeşte nimeni ?

— Ba slujesc eu, măria ta ! i-a răspuns stareţul.

— Păi dacă slujeşte cineva, veveriţele nu se tem de acest slujitor ?

— Păi nu se tem, doamne.

— Dar nu se sfiesc de lume ?

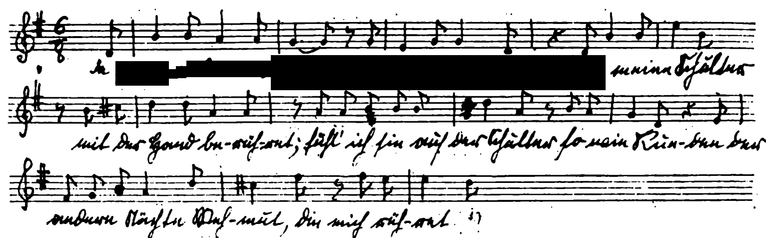
— Păi nu se sfiesc, a răspuns stareţul, că-s învăţate şi cu mine şi cu lumea. Nu-s învăţate însă cu sabia !

Nici stareţul nu se sfia de lume. Şi nici, se pare, de sabie. La plecarea din schit, Grădişteanu i-a şoptit prinţului că acel stareţ cu ochi cuvioşi era pus sub urmărirea prefecturii din Piatra, sub bănuiala c-ar găzdui la sihăstrie un hoţ — frate geamăn cu chiar cuvioşia sa. Nu se ştia care iese în lume, la drumul mare, popa sau hoţul.

Apoi i-a apărut în cale prinţesa, chiar în al doilea an al domniei prinţul a decis să se însoare. A cunoscut întîi acest pămînt — moşia Broşteni —, a întîlnit-o şi pe fiica acestui pămînt, pe Adela Balş, la o serată campestră la conacul de la Gîrbovi, dar soarta a hotărît altfel, prinţul s-a supus sentinţei, s-a căsătorit în străinătate, în principatul de Wied, cu o prinţesă de acelaşi neam, fiica acelui pămînt de departe.

Prinţesa era o muzicală. A fost primul lucru care l-a atras. La logodnă, în castelul de la Wied, prinţesa i-a cîntat la pian o nocturnă romantică. Cum prinţul refuza auditiv romanticii, n-a auzit piesa, a auzit în schimb a doua zi un Bach, la orgă, cîntat tot de ea, dar piesa — pe care a urmărit-o cu atenţie — i s-a părut mediocră.

Apoi prinţesa i-a dedicat un lied, de ziua lor, la aniversarea primului an de la căsătorie. Îşi rememora acum cu greu piesa muzicală, reconstituind-o notă cu notă. Notele se legau de nişte silabe, de nişte cuvinte ; cuvinte şi melodie se împleteau într-un reproş, un reproş muzical pe care prinţul îl auzea :

După ce-a ascultat liedul, în întregime, s-a ridicat şi a sărutat-o pe frunte pe autoare. Primind apoi şi partitura, prinţul i-a sărutat mîna şi i-a promis că va porunci ca textul poetic să fie imediat tradus şi în limba română. Şi-a luat această însărcinare un poet de curte, care a şi izbutit o fericită transpunere, foarte melodioasă, păstrînd graţia originalului, deşi cu unele mici modificări de cuvînt:

„În seara-aceea blîndă, trecătoare.
tu m-ai atins cu mîna ta pe umăr ;
Resimt pe umăr mîna şi mă doare
de alte seri trecute, fără număr.“

Acum, după ani, prinţul se întreba cîte seri fără atingeri tandre trecuseră într-un singur an, ca să justifice reproşul ? Ceva era neclar în acea producţie muzical-poetică, iar prinţul nu suferea confuziunile. Era desigur o fantezie literară, unde totul putea fi admis. Muzica era oricum mai reuşită decît textul şi prinţul a recapitulat-o mental.

Apoi i-a venit în minte o întrebare fără rost, care a rupt melodia conjugală, introducînd o sincopă : cum cînta Adela Balş ? N-o auzise cîntînd niciodată, nici voce şi nici la pian.

---

[1] An jener linden Nacht, so rasch entschwunden,
Hast meine Schulter mit der Hand berühret ;
Fühl'ich sie auf der Schulter so wie Kunden
Der andern Nächte Wehmut, die mich rühret.“

Auzise în schimb, în urmă cu puţină vreme, într-o noapte, un cîine urlînd a pustiu în poarta conacului ei de la Gîrbovi. Un urlet lung, lugubru, curmat cu un foc de pistol. Băştinaşii nu suportau nici urletul cîinilor a pustiu, nici ţipătul cucuvăilor, care, după o superstiţie locală, prevestea moarte. Prinţul a şters din minte această amintire proaspătă, ca să audă un alt glas, mai vechi şi mai răscolitor : cîntecul cocoşului sălbatec din pădurile moşiei Broşteni.

L-a scos din nemişcare acelaşi maior Văcărescu. Mareşalul curţii l-a anunţat pe prinţ că un prieten din tinereţea sa, colonelul prinţ Mecerski, se află împreună cu brigada de dragoni pe care o comanda, lîngă Bucureşti, la mînăstirea Plumbuita. De prinţul Mecerski era legat printr-o veche camaraderie, închegată în anii cînd amîndoi îşi desăvîrşeau studiile militare la Dresda. Inundat de bucurie, prinţul a încălecat şi-a galopat pînă la Plumbuita, unde Emanuel îl aştepta. Şi-au şi spus pe nume, ca odinioară. Prinţul Emanuel i-a arătat prinţului Karl brigada sa de dragoni. Cei doi tineri colonei au regăsit limbajul şi prospeţimea de odinioară, ba chiar glumele şi tachinările care îi pogorau pe ambii, pînă la gradul de locotenenţi.

Apoi cei doi colonei prieteni au galopat pînă la palatul din centru, unde îi aştepta prinţesa. Au luat masa în trei, iar intimitatea s-a prelungit. Reprezentau tustrei o singură familie germano-ruso-română, care se simţea mîndră de sine şi disponibilă pentru fapte mari. Au discutat mult despre rude şi prieteni, cu popasuri la fiecare curte în parte, de la Petersburg la Londra, de aici la Lisabona, de la Lisabona la Bruxelles sau Stockholm, pînă s-a făcut seară, iar cei doi prieteni au dorit să rămînă singuri, pentru ultimele cuvinte.

Emanuel era trist. Sub expansiunea sa verbală, sub gesturile repezite şi focoase se citea tristeţea, care îl inunda ca o otravă, uşoară şi dulce. Rămaşi singuri, cei doi şi-au fumat în tăcere ţigările de foi, sorbind cînd şi cînd din coniac. Epuizaseră toate temele de conversaţie, inclusiv amintirile, ar fi urmat acum să mai discute şi despre vii-

tor, despre un timp pe care nici unul nici celălalt nu-l vedea limpede. Pînă la urmă Emanuel a spus :

— Simt că n-am să mă mai întorc în Rusia. Am eu o presimțire...

Nu se putea răspunde nimic la presentimente sau presimțiri, și prințul a tăcut. Își simțea însă inima grea. I-a spus lui Emanuel într-o doară :

— Deci vei trece Dunărea.

— Și voi muri pe Balcani, a răspuns Emanuel, care s-a ridicat.

Întorcîndu-se la Cotroceni, prințul a luat cu sine o bună parte din tristețea lui Emanuel.

Trecînd peste amintiri, așezate înlăuntrul său, într-un fundal confuz, pe prinț îl preocupa acum stăruitor mai ales aspectul economic și juridic al moșiei pe care vroia s-o cumpere.

„De ce *moșie !* De ce nu domeniu, teritoriu sau proprietate !“ În română cuvîntul *moșie* însemna *moștenire,* teritoriu succesoral aparținînd unor *moși* sau *strămoși,* indicînd fuziunea oamenilor cu pămîntul lor, ca două linii ce tind înapoi spre infinit, confundîndu-se cîndva, undeva, în timp, într-un punct.

Prințului îi convenea, pentru început, un teritoriu fără oameni, o simplă formă geografică pe hartă, care să evite acel punct. Aceasta l-ar fi apărat de suspiciunea aristocrației care se aroga ca singură posesoare de pămînt, cu drepturi din *moși.* În zîmbetul ironic al boierului autohton, chiar al colonelului care îl însoțea, el, prințul, se înfățișa ca un administrator, desigur de o specie aparte — nu al unei moșii, ci al țării ! Experiența o făcuseră și domnii fanarioți, care luaseră țările române în arendă, cu anul sau cu viața, de la Stambul. El vroise altceva — împămîntenirea ! — pe care o și căpătase dealtfel din prima zi, simplu petic de hîrtie. Actul oficial suna așa :

„În considerațiunea recunoștinței ce datorăm principelui de Hohenzollern-Sigmaringen Carol I, domnitorul României, care a binevoit a primi coroana și a lucra dimpreună cu noi la statornicirea statului român și spre a stabili

legături mai strînse între familia sa și țară, mai cu seamă că prin votul Adunării s-a stabilit și principiul eredității, subscrișii propunem ca Adunarea Generală să dea indigenatul *familiei Hohenzollern-Sigmaringen, acordînd* naturalizațiunea mare *tatălui domnitorului Carol I — Alteței Sale Regale principelui Carol Anton-Ioachim-Zefrin-Frederic-Mainrad de Hohenzollern-Sigmaringen."*

Urmau 92 de semnături, printre care și cîteva ale demnitarilor care-l slujeau acum, inclusiv un frate al colonelului Grădișteanu. Actul fusese simplu acordat și răspundea unei abilități politice „tipic valahe", era un mod de a contracara formal — cu forme în regulă ! — o posibilă obiecțiune din afară, aceea că prințul n-ar fi fost un indigen, obiecțiune refuzată simplu, prin această cacialma. Cine ar fi putut pretinde că prințul nu e un indigen, cînd întreaga familie era naturalizată — n-avea importanță că doar cu un ceas mai înainte !, șeful familiei primise *naturalizațiunea mare !*

Colonelul care îl însoțea — frate cu acel Grădișteanu care-i acordase indigenatul — îi era superior prin simplu fapt că aroga în chip orgolios titlul de băștinaș, fără *naturalizațiune*. El, acest Grădișteanu, era deci ce era — fără acte ! — prin sînge și prin moștenire.

O cale de naturalizare era desigur căsătoria. Mulți principi fanarioți recurseseră la aceasta, iar succesorii lor de azi erau considerați români. Prin naturalizarea oficială — din prima zi — prințului i se refuzase tacit o asemenea cale. Îi rămînea în față, neînsurat fiind, șansa unei căsătorii consangvine, cu o principesă de același neam, ceea ce reprezenta o sexuare ca la brazi. El era deci un brad sau un pin transplantat într-un alt pămînt decît acela al obîrșiei. Îi mai rămînea și calea de a se naturaliza real, prin cumpărarea de pămînt, ceea ce hotărîse să facă, spre surprinderea tuturor. Însemna că prințul era hotărît să rămînă în țară, orice s-ar întîmpla, orice sorți ar avea războiul, ca un om al pămîntului, un băștinaș din moși-strămoși, asemeni celor ce moșteneau moșii.

Un băștinaș fără moșii — și de aceea prințul optase pentru o moșie fără oameni, un pămînt gol, ba nu, un pămînt al pădurilor și apelor reci. Oamenii nu erau sau nu i se păreau a fi existînd, pe întinderea vastă, pe care o

revedea în gînd. Ei erau desigur, existau, dar ca nişte ființe ale naturii, nişte ființe dezlegate de îndatoririle pămîntenilor agricultori față de proprietarii de pămînt, care reprezentau alte ființe, ca fagii față de brazi.

Aceşti oameni de munte nici nu-l văzuseră măcar pe prinț. Ei îl ignorau ca ins, ca existență, iar ignorarea aceasta blajină, naturală, elementară ca şi a pietrelor, îi făcea bine, era identică cu neutralitatea lui față de ei. În compensație la penuria de oameni, moşia era în schimb uriaşă şi relativ puțin costisitoare ca preț la hectar.

De la aceasta a şi pornit sfetnicul său juridic, Kalinderu, care a şi obiectat :

— Dar, alteță, este o extravaganță să cumpărați un pămînt fără oameni. E mai mult un parc.

A taxa o asemenea moşie drept parc, un parc princiar, era însă liniştitor, ba chiar foarte nimerit. Alte socoteli economice se excludeau deci, deşi prințul — cu spiritul său practic — le avea pe toate în vedere. El l-a şi întrebat pe Kalinderu, ca să se verifice :

— Ce masă de copaci socotiți că se cuprinde la un hectar ?

— Foioase sau răşinoase ?

Kalinderu a intrat în nişte socoteli complicate privind posibila exploatare a lemnului, în care intrau suprafețe de copaci, cubaje, parchete forestiere. Kalinderu nu cunoştea moşia şi socotea în abstract, după hartă. Mai folositor i-ar fi fost prințului un alt sfetnic, colonelul care îl însoțise pe drumurile dintre Bicaz şi Broşteni, acel Grădişteanu, care între timp dispăruse în urma unei duble pneumonii. Ghidul lui prin pădurile Carpaților Răsăriteni dispăruse în neant — la o zi două, după acea călătorie, iar prințul se afla acum în față cu o hartă impersonală şi cu un om care nu ştia despre ce vorbeşte, arătîndu-i nişte cifre — şi ignorînd nişte amintiri. Concluzia lui Kalinderu era profund depreciativă.

— Cele mai multe bunuri de pe această moşie n-au nici un preț...

— Adică ?

— Adică n-au nici o valoare comercială. Ca gheața de la Polul Nord.

Celălalt sfetnic, cel dispărut, colonelul Grădişteanu, ar fi fost de altă părere. El ar fí zîmbit potolit, îmbiindu-l pe prinţ, fără cuvinte, să cumpere moşia. Îl şi îmbia, postum, fiindcă prinţul îl simţea alături pe Grădişteanu, cel de demult, îl simţea aprobîndu-l cu zîmbetul.

— Cum n-are nici un preţ ! l-a întrebat prinţul pe Kalinderu.

— Poftiţi cifrele ! şi Kalinderu i-a întíns hîrtiile cu socoteli.

Cifrele dovedeau că investiţia e cu totul gratuită, adică nerentabilă, dar tocmai aceasta consolida — în ochii prinţului — valoarea actului, sporindu-í prestigiul simbolic. Kalinderu judeca însă altfel : nu era nevoie, pentru un gest simbolic, să cumperi o moşie nerentabilă, era suficient o grădină sau un ghiveci de flori. Aşa cum nu era chibzuit să vinzi propríetatea de la Umkirch, ca să cumperi pămînt aici, să pierzi o moştenire ca să capeţi o proprietate.

Prinţul a simţit acest raţionament, îl simţise chiar în anul cînd a vizitat moşia Broşteni, şi cînd l-a întrebat pe Grădişteanu :

— Ce înseamnă la voi *moştenire ?*

Grădişteanu a răspuns, fără a ezita, ca şi cum i-ar fi oferit o definiţie de dicţionar sau o maximă :

— Moştenire înseamnă mai întîi o durere, apoi o răspundere.

Prinţul nu meditase asupra acelor cuvinte, pe care Grădişteanu le spusese simplu. Aceleaşi cuvinte îi reveniseră acum în minte, în clipa cînd Kalínderu îi punea în faţă un nou mesaj de la Umkirch. Acolo, la Umkirch, cuvîntul moştenire se acoperea pe deplin. Acolo era într-adevăr şi durere, moşia rezuma o întreagă istorie a familiei, aici era numai răspunderea, durerea urmînd a fi abia învestită, cîndva, mai tîrzíu.

Mai curînd răspundea ideii de moştenire o hîrtie de arhivă, sosită tot de la Umkirch, ciorna unei scrisori a Învinsului de la Waterloo, cuprinzînd mesajul de predare către englezi, semnat cu mîna nesigură a împăratului, la 15 iunie 1815. Fiorul acelei înfrîngeri se comunica direct şi dureros prinţului, care ţinea acum hîrtia între degete.

Kalinderu îl urmărea, piesa era scumpă. În cazul cînd ar fi cumpărat-o, prinţul trebuia să renunţe la ceva, să facă

încă un sacrificiu important, deşi cel mai simplu ar fi fost să renunţe la scrisoarea Învinsului. Dar probabil n-a putut, a hotărît pe loc :

— O cumpăr.

Nicolas sosise la Ploieşti, unde fusese stabilit Cartierul General al trupelor imperiale ruse şi unde urma să vină şi ţarul. Prínţul a întrerupt din nou preocupările sale privind moşia, fiind acum silit să se ocupe cu primirea lui Nicolas. Guvernul l-a pus din nou într-o condiţie incomodă. Brătianu a cerut prinţului să nu-l întîmpine pe Nicolas la Ploieşti — o făcea primul-ministru — ci să-l vadă, într-o scurtă vizită protocolară, în după amiaza sosirii. În acest caz marele duce l-ar fi aşteptat pe prinţ la peron. Prinţului nu i-a convenit acest joc, deşi, privit din unghiul stríct al etichetei, aşa trebuiau să se petreacă lucrurile. Ca şef de stat, prinţul n-avea obligaţii ceremoniale decît faţă de ţar, dar prinţul deţinea un depozit de simpatie pentru Nicolas şi nu putea să-l transfere prin intermediari.

— Va fi totul cum se cuvine ! l-a asigurat Brătianu. Marele duce va fí primit cu toată pompa. Am şi vorbit cu prefectul de Prahova.

La convorbire era de faţă şi Radu Mihail, prefectul poliţiei Bucureştilor. Prinţul s-a adresat lui Radu Mihail :

— Anarhiştii ruşi vor fi îndepărtaţi din Ploieşti ?

— Vor fi îndepărtaţi şi din Bucureşti ! l-a asigurat Radu Mihail. Fiţi convins că împotriva marelui duce nu se va trage nici un glonte. Peronul gării va fi absolut pustiu.

— O, asta nu ! a protestat prinţul. Pentru Nicolas doream multă lume, foarte multă lume.

— Dar la Ploieşti n-aveam foarte multă lume, a spus Brătianu. De unde să scoatem lume la noi, pentru asemenea primiri, cînd n-avem omenet ca la ruşi.

— Nici pentru majestatea-sa ?

— Nici. Cîtă lume e în oraş atîta vine şi la gară, a mai spus Brătianu. La Iaşi, unde-l vom primi pe ţar, va

fi la fel. Dar nu vă temeţi, va fi o mare mulţime de gură-cască. Ăştia atîta aşteaptă.

Nu aceasta dorea însă prinţul. Nu o mulţime de gură-cască, ci corpurile sociale, care să-l reprezinte pe el, ca şef de stat. A întrebat dacă măcar acestea vor fi prezente. I s-au dat asigurări. Apoi a discutat cu Brătianu, numai cu Brătianu, programul conversaţiilor cu marele duce.

— Veţi aborda, probabil, a presupus Brătianu, numai teme de familie.

— De ce numai teme de familie ?

— Fiindcă nu e normal să discutaţi cu marele duce probleme de stat. Veţi aborda aceste subiecte în conversaţiile cu ţarul.

— Dar voi discuta, în mod precis, tema militară !

— Fără îndoială. Marele duce ne poate fi de folos. Cu alteţa-sa se poate pune deschis problema cooperării militare. Am abordat-o şi eu la Chişinău. Nicolae Nicolaevici e permeabil.

Dar la Ploieşti, în prima vizită pe care prinţul i-a făcut-o lui Nicolas, acesta a părut impermeabil. Marele duce era iritat de unele zvonuri care circulau între Bucureşti şi Ploieşti. I-a spus-o deschis prinţului :

— Vrea alteţa voastră să se proclame rege ?

— Vreau ca România să se proclame independentă.

Prinţul îşi amintea acum „ieşirea la lume" din acele pămînturi de stîncă şi brazi, călătoria cu pluta pe care o făcuse, tot atunci, în primul an, pe rîul Repedea, la vale, sub veghea aceluiaşi colonel Grădişteanu.

Oamenii la care se oprise erau plutaşi din Buhalniţa. Ei lucrau la o antrepriză de plutărit lemn, aparţinînd unui negustor cherestegiu din Piatra, şi erau plătiţi nu cu metrul cub de lemn transportat — cum ar fi fost firesc, ci *cu pluta,* aşa cum cărăuşii pe drumurile de pămînt erau plătiţi nu cu cîntarul, ci cu carul de marfă. Măsura, în cazul plutaşilor, însemna „cît încape apa" sau „cît poate omu'". Practic, acolo în munte, sus, apa încăpea puţini buşteni, pluta era deci îngustă, iar puterea omului în-

semna abilitatea de a scoate buştenii la vale, fără pierderi, printre stînci şi cataracte.

Plutaşii erau nişte oameni mai mult tăcuţi decît expansivi, iar la propunerea colonelului de a-l duce la vale cu pluta, pe importantul personaj, ei au luat act de acesta cu o privire zgîrcită, văzîndu-şi mai departe de treabă. Vătaful plutaşilor a schiţat totuşi un gest de salut către străin, cu două degete la pălărie. Prin salut, vătaful părea să accepte că şi străinul o fi avînd o treabă pe acolo sau pe la Piatra, şi că datoria lui, ca vătaf, era să nu-l facă prea mult să aştepte, punîndu-i zăbavă.

În consecinţă, plutaşii şi-au zorit pregătirile — pe îndelete —, fără să le pese de prinţ. Nu arătau nici o curiozitate faţă de persoana străinului, deşi fuseseră reciproc prezentaţi. Munceau chibzuit şi încordat, cu mişcări prompte şi zvîcnite, cu strigăte scurte de coordonare, iar prinţului i-a plăcut această rînduială liberă a muncii. Plăcerea lui era intensificată de faptul că buştenii, veniţi cu tunete din munte, unde fuseseră curăţaţi de crengi şi cojiţi, erau trataţi aici jos, la malul apei, ca nişte fiinţe încă nedomesticite, prinşi cu cangea în ceafă, aduşi cu sila în rînd, legaţi cap la cap cu odgonul de cînepă, puşi într-o ordine de cavalerii.

În tot acest timp, prinţul a urmărit operaţia tehnică şi n-a văzut chipurile oamenilor. La fel i se întîmpla şi la manevrele militare, la exerciţiile de pedestraşi sau de cavalerişti la care asista, cînd privea mişcările cu ochiul liber sau prin binoclu, dar numai mişcările. Îl deruta cînd cineva, un ofiţer din suită sau un comandant îi raporta ceva. Aşa s-a întîmplat şi acum :

— Alteţă, pluta e gata. Putem porni.

Plutaşul ghid sărise pe plută şi aştepta, cu pălăria în mînă. Nu din respect — părea asudat. Era un bărbat tînăr, scurt şi noduros, cu picioarele goale, cu iţarii suflecaţi pînă la genunchi. El înfipsese într-un catarg, la îndemînă, caţa cu clonţ de fier, adică ţapina, şi un topor cu coadă scurtă. Avea alături, la picioare, şi doi desagi de păr de capră cu merindă. A schiţat un semn scurt spre prinţ, cu braţul, poftindu-l să urce, s-a asigurat că străinul e prezent, după care, încheind pregătirile, şi-a făcut semnul crucii. Prinţul a ezitat să facă crucea catolică, dar s-a

consacrat gestului în gînd. Apoi plutaşul şi-a pus pălăria peste miţele negre şi a înşfăcat cîrma — un drug uriaş, cu vîrful în formă de aripă. Dălcăuşul, un băietan cu sumanul între umeri — era foarte frig —, a smuls otgonul din ţărm, cu piron cu tot, sărind pe catargele care de-acum zburau. A început fantastica goană.

Aceasta a însemnat un duruit ca de cutremur, fuga spinărilor de arbori pe apă avînd ceva de curgere lavină. Un rîu de arbori fugea peste alt rîu, de apă şi de bolovani, iar zdrumicarea lemnelor în piatră, şocurile şi vibraţiile se comunicau din oase pînă în creier. Prinţul nu s-a putut ţine de nimic, a fost smuls cu totul şi aruncat la vale, în zăpor.

Peste un prag al pietrei, pluta a trecut în fulger. Un piept de stîncă se apropia de oameni, strivitor, dar pluta l-a ocolit, dînd fulger cotul, pierzîndu-şi coada o clipă, ca să se restrîngă întreagă dar perpendicular, pe ţeava albiei, cu o putere de obuz. Valuri mari au acoperit lemnele plutei, udîndu-l pe prinţ pînă peste genunchi. Limpezirea care a urmat a fost echivalentă cu frica, o frică de gheaţă, rămasă în apa de gheaţă din cizme. A urmat o altă cădere, de foarte sus, patul de catarge izbind inima pietrei, care nu s-a crăpat. Apoi altă cădere, urmată de un vălmăşag de ape mari.

Cînd şi-a aruncat ochii în sus, către un sprijin, prinţul a ameţit. Nu înălţimile mari uluiau, cît fuga înapoi a pereţilor de stîncă. Pereţii de stîncă fugeau în lături, se alungau unii pe alţii, gonind ca mînaţi de un uragan. Nu era altă scăpare decît ţîşnirea înainte, goana, căderea, prăbuşirea spre văi, ca sub atracţia fantastică a unei lumini care venea din alt tărîm. Prinţul a trăit o clipă senzaţia că acest tărîm al pădurilor şi al pietrei îi expulza cu forţa unei naşteri.

Apoi valea s-a deschis brusc, pietrăriile compacte s-au dat în lături, pluta s-a văzut singură şi mică, hoinară peste întinderea unei cîmpii care nu mai ţinea nici de păduri, nici de munţi. Colonelul a avut răgazul să se mişte, să se apropie de prinţ, călcînd peste catargele nesigure, să-i propună o ţigară de foi. Prinţul a refuzat. Într-un prim popas, la Pîngăraţi, lîngă un fierăstrău hidraulic, pluta a fost întregită cu încă două secţiuni, iar echipajul plutaşilor a

fost dublat. S-au pus două vîsle la provă, pe jugul de lemn, şi două vîsle la pupă, care urmau a fi mînuite de secunzii numiţi dălcăuşi.

Colonelul era totuşi transpirat de emoţiile prin care trecuse, nu pentru sine, ci pentru prinţ. El i-a spus prinţului, cu bucuria omului care a ieşit teafăr dintr-o grea cumpănă :

— Avurăm noroc. Bine c-a dat Dumnezeu şi-am scăpat de Toance.

— Ce sînt Toancele ?

Nu mai avea importanţă ce sînt Toancele, de vreme ce fuseseră depăşite. Toancele erau în mitologia plutaşilor Scilla şi Caribda acelei văi, dar Toancele fuseseră trecute cu bine, nu se ştie cînd. Între timp, caii şi bagajele călătorilor fuseseră expediate dincolo de munţi, pe un drum ocolit, ca să iasă în şes, la drumul de fier.

— De-acu, la vale, ne-o fi mai uşor, a spus căpetenia plutaşilor, după ce-a isprăvit pregătirile, apropiindu-se de cei doi oaspeţi, fără sfială. De-aici încolo ne duce apa...

— Păi nu ne-a dus şi pînă acu ?

— Da' de unde, că asta-i apă cu păcate grele, a mai spus căpetenia plutaşilor, zîmbind, dar nu prea.

El însuşi, omul acela, zîmbea mai mult pentru străini decît pentru sine. Pentru sine, pe sub zîmbet, reţinea ceva grav. Aruncase peste catarge nişte colaci de frînghie, cu care urma să prindă, mai la vale, o altă herghelie de copaci. Era încă ud de sudoare şi de apă, braţele îi atîrnau greu, vindecate de încordarea precedentă, dar încă dureroase.

— Cum te cheamă pe tumneata ? l-a întrebat prinţul.

— Vasile. Vasile Ailenii, a răspuns simplu plutaşul.

— Ai făcut armata ?

— Păi cum. La călăraşi cu schimbul. Am calul meu.

Vasile era un om cu cal, un fruntaş al locului. Se vedea că e un bun călăreţ după cum strunise pluta. Prinţul observase această însuşire a bărbatului tînăr din armata sa, băgînd de seamă cum plutaşul stă înfipt cu picioarele goale pe spinarea copacilor, cum ţine în mîini frîul de lemn, cum înfruntă vijelia apei cu botul plutei, cum taie cu pieptul aerul.

— Pornim ?

— Pornim, măria ta.

Vasile Ailenii nu i-a zis *măria ta* prinţului, ci colonelului. Această formulă de politeţe se aplica obişnuit în munţi, *măria sa* putînd să fie un tată, un frate mai mare sau un copac, un pin sau un brad. Prinţul avea să afle că aşa se adresau oamenii munţilor şi Dunării, către care porniseră acum.

Dar elipsa munţilor s-a strîns iar, după o scurtă vreme, răsfăţul cîmpiei a trecut iute, apele s-au învolburat şi au prins a sforăi din nou. Doi plutaşi mînuiau acum drugii cu aripă de peşte, îndrumînd echipajul, dălcăuşii din coadă corijînd mişcările cu cîrmele lor. Pluta şerpuia, urmînd capriciile albiei care se îngustase. La Piatra s-a mai adăugat o secţiune, acum pluta căpătase lungime de adevărat tren pe apă, plutaşii se înţelegeau prin strigăte, izbite de ecouri dintr-un munte în altul.

— Ce spun ?

— Se înţeleg între ei ca fiarele, a răspuns colonelul.

Apa oferită prinţului a fost luată de-a dreptul din vîrtej, cu un căuc de lemn, mîncarea — o azimă rece, frîntă în mîini şi o fărîmă de brînză. Aşa mîncau şi plutaşii, din mers. Mersul lor pe apă avea să mai dureze, o săptămînă bună, poate mai puţin, pînă ajungeau la soroc, la Dunăre. Încă de atunci, din primul an de domnie, plutaşii îi puseseră ca ţintă, în faţă, Dunărea. Către care ar fi urmat să plece acum din nou.

L-a smuls din gînduri prezenţa lui Kogălniceanu, care intrase neanunţat. Lipsea Văcărescu, lipsea uşierul de la cabinetul de lucru. Ministrul de externe şi-a făcut simţită prezenţa după un răgaz de contemplare, iar prinţul nu s-a încruntat luînd act de sfetnic. Kogălniceanu avea puţine lucruri de spus :

— Măria ta, a început el, se pregăteşte o sesiune extraordinară a parlamentului. Sînt informat că se vor produce nişte interpelări.

— Interpelări ?

— Deputatul Nicu Fleva mi-a şi trimis textul intervenţiei sale. Vreţi să-l citiţi ?

— Ce conține ?

— Conține o idee care se află pe toate buzele și în toate inimile.

— Îl împiedică cineva pe domnul Fleva să-și producă interpelarea ?

— Nu-l împiedică nimeni. Nu există la noi asemenea piedici.

— Atunci ?

— ...

— Și cînd va avea loc sesiunea extraordinară a parlamentului ?

— La 9 mai.

Kogălniceanu a ieșit, iar prințul și-a putut relua călătoria cu pluta.

Mai jos de Bacău, rîul de munte s-a înfipt ca o lance în apele leneșe și lutoase ale Siretului, provocînd o învălmășire și simultan o despletire de unde care au modificat cu totul fața apelor și aspectul curgerilor lichide. Cîtăva vreme plutașii au condus pluta pe vîna apelor de munte, mai clară și mai iute decît apa de șes, apoi apa de șes, multă, greoaie, tulbure, a înghițit șarpele mai mic, mistuindu-l cu totul. A biruit cîmpia. O perdea de sălcii mari acoperea din loc în loc malul din dreapta. Prin spărturi se vedeau porumbiștile, cînepiștile, iniștile, care foșneau potolit, încărcate de toată lumina asfințitului de zi. În stînga se ridica un gigantic mal de lut sufocat de păduri de tei, carpeni și fagi. Valea Siretului se lărgea, se tot lărgea, albia rîului își croise aici niște tîrcoale trîndave, niște cotloane buruienoase și moi din care apa întîrzia să mai plece. Curgerea era atît de înceată, ștergerea plutei pe lîngă mal atît de lentă, încît cineva, colonelul, a coborît pe țărm, a cules niște alune crude în palmă, a revenit pe plută, le-a pus în palma prințului. Spart în dinți, fructul a apărut ca o zeamă lăptoasă. Pe țărm, bălăriile de baltă — țipirigul, brusturele, papura — se încurcau cu arboretul palustru — arinul, cătina, spinii, închipuind o desime de frunzărie, flori și țepi. Într-un cot al apei, prelungit în niște bălți mocirloase, a apărut o turmă de rumegătoare

albe. Vacile şi boii nu s-au clintit, au rămas cu trupurile pe jumătate cufundate în apă, ca nişte pietroaie. Pietroaie care rumegau. Un plutaş a ameninţat cu caţa fiinţele imobile, care l-au privit cu ochii lor negri sau nu l-au privit. Pluta a trecut oricum, nestingherită, pe lîngă aceste fiinţe, cu prinţ cu tot.

La Răstoc, unde se afla un pod umblător, pluta a fost oprită, dar nu cu uşurinţă. Aproape toţi plutaşii au sărit din mers pe ţărm, desfăşurînd odgoanele, înfigînd în mal ţăruşii de fier, operaţia a pretins încordare — unii dintre ţăruşi s-au smuls, arînd malul pe o mare lungime, pînă ce pluta s-a ancorat definitiv. S-a văzut că apa era puternică şi pluta grea. Noaptea adîncea misterul apei, care bolborosea şi şuşotea în întuneric, singură. Un somn, ţîşnit dintr-o bulboană, a plesnit văzduhul cu coada.

În biroul prinţului au intrat primul-ministru şi ministrul de Război. Nu se mai putea lucra nici la Cotroceni. Cei cu treburi urgente îl găseau pe prinţ şi aici, profitînd acum de liniştea acestei reşedinţe. Generalul Cernat venise să se plîngă prinţului că primul-ministru trimitea spre Dunăre mai mulţi oameni decît trebuie, mii şi mii de recruţi.

— N-am ce face cu atîţia oameni, protesta Cernat, sînt oameni neinstruiţi, n-am pentru ei nici uniforme, nici ofiţeri, nici puşti.

— Le vom da puşti ! a strigat Brătianu.

— Îmi încurcă mîinile, s-a plîns în continuare Cernat. Un război nu se face cu oameni nepregătiţi.

— Pregăteşte-i !

— N-am timp. Cînd îi pregătesc pe unii, îmi trimiţi pe cap alţii şi pierd viteza.

— Ceea ce se cîştigă în forţă se pierde în viteză ! a răspuns Brătianu, citînd un principiu de fizică, iar prinţul a confirmat acest principiu.

Cei doi s-au retras, dar la Cotroceni s-a anunţat şi prinţesa. Venea însoţită de cîteva din doamnele sale de onoare, semn că dorea o întrevedere oficială. Prinţesa avea rezervată o aripă din conacul de la Cotroceni, unde putea locui şi primi, fără s-o stînjenească nimeni. Vizita nu era

stînjenitoare, dar prinţul nu pusese punct dosarului Broşteni. Întîlnirea a fost scurtă, afectuoasă — cu efort din partea prinţului, care se afla sufleteşte în altă parte —, dar necesară. Prinţesa era preocupată de un bal, un bal pentru tinerimea română din Bucureşti, care urma să plece pe front.

— Credeţi că e necesar acest bal în condiţiile de azi ? a întrebat prinţul.

Tot el suspendase balul de An-nou, gest care provocase proteste.

— Da, e necesar, a confirmat prinţesa. Tinerii vor să-şi ia adio de la familiile lor. Sînt mulţi, băieţi şi fete, balul va trebui să se desfăşoare probabil în sala Teatrului Naţional.

— Se doreşte un bal atît de mare ?

— Dar e normal. Vor veni cel puţin trei mii de perechi. Se vor face mari cheltuieli. Numai tombola în folosul răniţilor va atinge o sumă considerabilă.

— Ce sumă ?

— Peste nouă sute de mii lei aur !

— Aceasta e suma ce reprezintă tributul către Înalta Poartă.

— Tocmai. Această sumă se va cheltui într-o seară, pentru răniţi.

— Nu e prea mult ?

— Alteţă, va curge mult sînge. Nimic nu e prea mult.

Prinţul a tăcut, erau tulburaţi amîndoi. Una dintre doamnele de onoare a scos batista şi a dus-o la ochi.

— Şi pe cînd balul ? a întrebat prinţul.

Prinţesa l-a întrebat la rîndu-i :

— Cînd cade 9 mai, în ce zi ?

Părăsind pluta, oamenii au ieşit cu toţii la ţărm, într-o poiană ca să-şi rînduiască bivuacul de noapte. Prinţul, destul de obosit, a asistat la aceste pregătiri, urmărindu-le de la distanţă. S-au tăiat lemne, s-a aprins focul, s-a pus în crăcană un ceaun. Un dălcăuş a cioplit cu muchea toporului cîteva aşchii de sare, dintr-un drob cristalin, aruncîndu-le în apa care aburea. Făina de porumb sticlea aurie

în gura unui ţuhal atunci desfăcut, şi o mînă a presărat peste apă cîteva fire.

Colonelul, care dispăruse de o vreme, s-a întors grabnic lîngă prinţ însoţit de un localnic, din Răstoc, care purta pe umăr un harapnic de cînepă. Localnicul era urmat de un cîine. Cei doi nou-veniţi, băştinaşul şi cîinele, l-au privit pe prinţ cu blîndeţe. Colonelul l-a invitat pe prinţ să-l urmeze, desfăcîndu-l din societatea plutaşilor, de aici încolo el fiind obligat să-şi continue călătoria cu un alt vehicul, carul cu boi.

Plutaşii s-au sculat în picioare, la despărţire, smulgîndu-şi cuşmele şi pălăriile de pe plete. Protocolul a fost simplu, aproape sever. Prinţul a stat o clipă în cumpănă dacă să întindă căpeteniei toată mîna, numai două degete sau mîna fără mănuşă, dar a aflat pînă la urmă altă soluţie, poate cea mai puţin nimerită. El a scos din punga de la piept cinci poli de aur şi i-a întins lui Vasile Ailenii. Acesta i-a primit în palmă, a ales unul, l-a întors pe o faţă şi pe alta, iar restul de patru i-a vîrît la brîu în chimir. După care a spus, arătînd banul pe care îl ţinea între degete :

— Numai aista se pune în palmă, măria ta. Dar la început !

— Nu la sfîrşit ? ! s-a mirat prinţul.

— Restul se dă la sfîrşit, a precizat omul, fără a explica de ce. La început să dă doar banul mortului, a mai adăugat el. De-aici încolo, măria ta, ai trecut de moarte.

Atunci, de fapt, a hotărît prinţul să cumpere moşia Broşteni.

XI

Cînd s-a deschis marele bal de la București, sotnia georgiană a colonelului Ațhașvili abia trecuse Nistrul. Georgienii s-au spălat de toate pulberile stepelor, în apa limpede și rece, care venea de undeva din munți. Apoi au mirosit cu nările în zare — și oamenii și caii. Le dădea veste bună pămîntul nou în care călcaseră, un pămînt care mirosea a iarbă crudă și a frunză de fag. Georgienilor le venea să se întindă în iarbă, li se părea că pămîntul, iarba, fagii îi cunoșteau. Ațhașvili a dat poruncă să se cînte din cobza cu trei coarde numită *panduri* și a pornit mai departe, spre Dunăre.

Orice s-ar fi întîmplat pe lume, Parlamentul Român nu putea fi clintit dintr-ale lui, vrînd să pară o scoică închisă față de valurile exterioare, care parcă nu-l atingeau. Nici o urmă de fast, nici o undă de entuziasm la 9 mai.

La orele 9,30 dimineața clopoțelul domnului C. A. Rosetti a sunat deschiderea sesiunii, într-o liniște care de obicei prevestea furtuna. Erau toți deputații prezenți. Și toți miniștrii. Dar furtuna nu s-a dezlănțuit, oricît a încercat s-o provoace tusea seacă, sîcîitoare, a unui deputat din opoziție. În liniștea de catedrală a parlamentului

tusea a părut de astă dată nu amenințătoare, nu șicanatoare, nu stupidă, ci un simplu acces de tuse, rest al gripelor și guturaiurilor din iarnă, dintr-un imobil public prost încălzit. Nimeni deci n-a dat atenție acestui acces de tuse, era clar că nu putea fi vorba de un à propos, ba cineva din primele rînduri a schițat un gest către paharul de apă de pe pupitrul oratorilor. Nu s-a ridicat însă nimeni să-i ducă paharul celui în suferință, și cilindrul rece de cristal a rămas ca un reper transparent pe scîndura tribunei, care de obicei scotea scîntei la cea mai mică atingere. Apoi, după potolirea accesului de tuse, C.A. Rosetti a mai sunat o dată din clopoțel, ca să prevină auditoriul că va anunța ordinea de zi. Avertismentul n-a trezit reacții — se aștepta altceva.

S-a trecut deci simplu și peste anunțarea ordinii de zi. Nici un incident, nici un protest, deși o oarecare nervozitate s-a simțit în primele șiruri de scaune, unde cîțiva deputați s-au mișcat cu impaciență — „De asta-i vorba, ne mai pierdem acum vremea cu anunțarea ordinei de zi !“ —, dar C. A. Rosetti a bătut cu condeiul în clopoțel, cerînd liniște. Prezidentul ședinței dovedea cu acest prilej un scrupulos formalism, care nu-i era propriu. El a supus votului ordinea de zi, dictînd apoi rezultatul stenografului parlamentar, care l-a și consemnat în acte : „Ordinea de zi este aprobată în unanimitate“.

Apăsînd pe formalitatea parlamentară, desfășurată cu toată mașinăria ei greoaie, prezidentul sublinia faptul că ceea ce se petrecea era nu un fapt de zile mari ci un fapt obișnuit, corpul legiuitor lucra în chip obișnuit, sustras presiunilor de orice fel, așa cum se cuvine să lucreze un corp legiuitor dintr-o țară liberă. Legea care ar fi rezultat la sfîrșitul lucrărilor ar fi urmat a fi de asemenea o *lege naturală*, consacrarea unei legi naturale, dacă nu chiar o *lege pură*.

Dar deputații n-aveau timp de formalități, ei doreau să se intre cît mai repede în fond, ca la un proces în care nu dezbaterea e importantă, ci sentința. Organul dezbaterilor își refuza pentru întîia oară dezbaterile, dorind să impună cît mai iute legea, sentința. Încă o dată ținerea pe loc a timpului, prelungirea formalităților încărca atmo-

sfera. „— Dar să se intre odată în fond !“ a strigat cineva, ridicîndu-se, după care s-a așezat în scaun cu zgomot.

Din nou C. A. Rosetti a bătut cu condeiul în clopoțelul de pe pupitru, cerînd liniște. Și s-a făcut mai multă liniște. Chiar prezidentul — un radical care isca reacții la oricare mișcare — a fost uimit de liniștea din incintă, o liniște curioasă, care te făcea să auzi respirația vastă și tulbure a vecinătăților orașului, un oraș care-și trăia viața vastă și tulbure, neștiind încă nimic din cele ce se petreceau la Parlament. În această liniște a urmat la cuvînt „în fond“ — „onor domnul deputat Nicu Fleva“. Prezidentul camerei l-a anunțat pe vorbitor cu toate formulele, fără să omită nici una. Deși „fondul“ nu era reprezentat de interpelarea domnului Fleva — care fusese distribuită în prealabil prin foi volante — ci de răspunsul ministrului de externe, către care toți ochii se îndreptau. Acesta părea liniștit, chiar indiferent, cunoștea interpelarea, prin acel text guvernul era somat să-și precizeze poziția față de evenimentele în curs, printr-o declarație oficială. Care era probabil pregătită, de vreme ce lui Kogălniceanu nu-i păsa, ministrul de externe răsfoia plictisit niște hîrtii. Interpelarea era deci încă o formalitate peste care, din păcate, nu se putea sări, și de aceea deputați și miniștri au răbdat-o — n-au ascultat-o —, atenți la ceea ce avea să urmeze.

Domnul Nicu Fleva și-a debitat discursul într-o liniște nervoasă, el însuși fiind dispus și grăbit să scurteze, deși l-a luat vîntul, între partitura scrisă și partitura rostită au apărut cîteva diferențe — stenograma le-a consemnat —, niște accente retorice care s-au dovedit însă fără efect. Astfel, la întrebarea retorică „— Ce face guvernul, acum cînd tunul otoman bubuie la Dunăre ? !“ Cernat, ministrul de Război a răspuns simplu : „— Păi răspundem și noi !“

Discursul lui Fleva a continuat, dar fără brio. Nimeni n-avea timp de figuri oratorice, cînd bubuiau tunurile. Deputații și publicul din tribune veniseră pentru altceva, același public a bătut din picioare cu impaciență cînd un alt deputat, domnul Stolojan, a cerut cuvîntul ca să susțină interpelarea domnului Fleva. O voce din public l-a oprit : „— Isprăviți, domnilor, cu cuvintele !“ Publicul presimțea greutatea clipei și, presimțind-o, vroia ca nimeni

să nu-i tulbure cursul prin intervenţii inutile, cum era cazul acum. Stolojan a renunţat. Clipa era peste oameni, peste cuvintele lor. Discursul lui Fleva a fost lipsit de efect şi din această pricină.

Aşa după cum lipsit de efecte retorice a fost răspunsul lui Kogălniceanu. Ministrul de externe al României a fost la rîndu-i scurt şi simplu, simplu ca însăşi evidenţa :

— Nu ne rămîne, domnilor, în această clipă, a spus Kogălniceanu, decît a trage linia unui bilanţ şi a constata cele ce se văd de către toată lumea : în stare de război, cu legăturile rupte, ce sîntem ? Sîntem independenţi, sîntem o naţiune de sine stătătoare.

Totul era paralizant de clar şi de simplu. Culmea cum lumea nu văzuse acest lucru atît de simplu şi pînă atunci.

Drept care, Parlamentul a şi adoptat Declaraţia de Independenţă cu 79 voturi pentru şi 2 abţineri. Doi inşi încă nu vedeau.

După comprimarea nervoasă de săptămîni şi luni, cu retrageri în casă, cu spaime de tot felul, înalta societate bucureşteană şi-a regăsit suflul în vîrtejurile balului. Dar balul s-a amînat cu o zi. De fapt balul s-a dat nu în seara de 9 mai, cum fusese prevăzut, ci în 10 mai, dată la care prinţul sosise întîia oară în Capitală, în urmă cu unsprezece ani.

În 9 mai 1866, prinţul se afla într-un popas de noapte la conacul Goleştilor, în Argeş, unde dormise cu grijă. Nu văzuse niciodată Bucureştii şi el a notat în jurnal chiar la începutul zilei, pe o filă nouă :

„Prinţul se scoală din pat încă de la 6 ore ca să-şi poată face pregătirile pentru importantul act al intrării în Capitala ţării Sale."

Acel „Sale" reprezenta o anticipare nesprijinită în nimic. Nici el şi nimeni nu putea şti ce-o să se întîmple peste o zi sau peste zece ani. De atunci trecuseră unsprezece ani. Anul 1877 era un an fără soţ, vestitor de despărţiri, desperecheri, primejdii.

De la Turnu Severin, unde pusese întîia oară piciorul pe pămînt românesc şi pînă la Goleşti prinţul străbătuse un drum prin necunoscut. Capitala era inima necunoscutului. Aici nu-l putea aştepta un triumf ci o înfruntare.

Urma ca el să cucerească noua țară în care intrase sau țara să-l cucerească pe el ? Între El și Țară se așezase din început Necunoscutul. Un Necunoscut care lucra insidios, lunecător, penibil, o putere care refuza înfruntarea deschisă și directă. Această înfruntare, deschisă și directă, avea să fie, pentru El și pentru Țară, cîmpul armelor ? Deocamdată era balul. Un bal pe care nu-l dorise. Prințul ar fi vrut, după sesiunea parlamentului, mai curînd un Te Deum. Slujba religioasă se amînase însă. Lumea mondenă biruise. Te Deum-ul urma a fi oficiat nu în București, ci afară, pe front, departe de lumea Capitalei, în mijlocul trupelor. Cu atît mai bine. Tocmai de aceea, cînd prințesa l-a chestionat asupra ținutei lui de bal — ținuta mare, ținuta mică, ținuta civilă —, prințul a răspuns că va arbora, ca în fiecare zi, uniforma militară. Ca pentru a-și întări sieși răspunsul, prințul și-a controlat ceasornicul. La orele 9 seara trebuia ca perechea princiară să sosească la bal.

Deși balul începuse de fapt, printr-o largă uvertură populară, odată cu lăsarea serii, care, la București, în mai, e un triumf. Acum un triumf cu lampioane, steaguri, tarafuri și fanfare, și cu mulțimi multicolore pe care primăvara le deșertase pe uliți. Și cu imperialele tramvaielor cu cai asaltate de lume, o lume care împiedica și mișcarea tramvaielor, și mișcarea echipajelor neputincioase să înainteze prin aglomerație. Cîteva companii de dorobanți, cîteva companii din *Guarda Națională* se nevoiau să țină deschise culoarele de trupuri prin care se scurgeau echipajele spre bal.

La peronul impunătoarei clădiri, șirurile de echipaje se perindau acum la pas ; cele patru uși de stejar de la intrarea în marele hol erau neîncăpătoare ; cortegiile de trăsuri care tot mai veneau se prelungiseră pînă la Hotelul Bulevardului și pînă spre Grădina Episcopiei, înaintînd tot mai greu, unele perechi au coborît din vehicule și au parcurs pe jos ultima parte a drumului, în văzul unei uriașe mulțimi care privea ca la teatru. Spectacolul începuse din stradă, cuprinzîndu-i pe protagoniștii în costume de scenă dar și mulțimea, care se înfierbîntase. Cînd cineva, un om din popor, văzînd într-o trăsură chelia unui domn măruntel, a strigat : „— Uite-l pe Alecsandri !“, mulțimea a preluat exclamarea, isprăvind prin a cînta la mii de voci „Hora

Unirii". Într-adevăr, urma să vină la bal și bardul de la Mircești, dar n-a izbutit, trenurile erau ocupate de trupe. Au venit, în schimb, domni și doamne din toată țara, pînă și de peste munți, din Bucovina și Transilvania, „unirea" părea să dea tonul acestei ceremonii popular-aristocratice, cum nu se mai văzuse din anul de grație 1859, cînd toată suflarea din toate clasele a proclamat Unirea. Prințul a străbătut cu față hieratică prin valurile de mulțime, prințesa a răspuns aclamațiilor, trecerea echipajului princiar a lăsat o undă de răceală în aerul de mai, adusă și în interior, sub lumina candelabrelor.

Alec Rășcanu, care o ducea la braț pe Hélène, a avut surpriza să întîlnească familia Zagudis, chiar în clipa în care urma să se prezinte perechii princiare. Pentru a nu se prelungi acest moment, care ar fi durat infinit, perechile se înfățișau cîte patru, grupîndu-se la întîmplare — poate și în ideea că amestecul social trebuia să dea un accent de unicitate balului de 10 mai. Deci negustori și boieri, magistrați dar și amploiați decorați cu „Bene merenti", ofițeri superiori și arendași de bălți și moșii, acum familia Zagudis și familia Rășcanu. Zagudis a rîs cu toate măselele lui aurite, cînd l-a văzut pe Rășcanu, s-a fîstîcit de plăcere, s-a înclinat în fața domnului deputat, a spus „pardon", dîndu-i pas înainte, apoi a ezitat dacă să nu treacă primul. Rășcanu s-a rebifat, a strîns brațul fetei, ar fi trebuit să restituie acel „pardon", n-a putut-o face și a trecut cu ostentație înainte, luînd ceea ce i se cuvenea.

Dar reîntors în sala de bal l-a cuprins iritarea, nemulțumirea, o nemulțumire vînătă, apoi neagră, împinsă pînă la oroare.

— Alec, se întîmplă ceva cu tine ? l-a întrebat Anne, care trăia fericirea de a-și duce fata la primul bal.

Rășcanu plana cu privirile peste sală, căutînd figuri cunoscute. Toate figurile i se păreau necunoscute, chiar chipurile apropiate, prea bine știute, oamenii de notorietate publică se dizolvaseră în anonimatul unei mulțimi care avea ceva gregar, ca mulțimea de pasageri dintr-o gară. „— Unde călătoresc acești oameni, care n-au între ei nimic comun ?" s-a întrebat Rășcanu, ridicîndu-și ochii spre plafonul de lemn scump, dominat de un uriaș candelabru, sub care perechile se învîrteau. În vîrtej era cu-

prinsă şi Hélène, care se lăsase răpită de muzică şi de un tînăr domn în frac. Lui Răşcanu îi zvîcneau tîmplele, acel rictus care o speria pe Anne îi apăruse în colţul gurii din nou.

A zîmbit însă, şi a răspuns unui „bună seara", nu maşinal ci cu plăcere.

Erau nişte cunoscuţi din provincie, perechea Costi şi Ada Aldea, el în proaspătă uniformă militară, ea în strălucitoare ţinută de bal.

— Şi tu ? l-a întrebat Răşcanu, cu sensul „Şi tu pleci pe front ?"

— De ce nu ! a răspuns căpitanul.

Costi Aldea demisionase din armată în urmă cu şapte ani, în timpul războiului franco-prusian. Cum prinţul, pe atunci, manifestase public simpatie pentru cauza prusiană, căpitanul Costi Aldea lepădase uniforma armatei princiare, în semn de protest, plecînd ca voluntar în Franţa, unde a luptat pînă la capitulare alături de francezi. La întoarcere n-a mai revenit în armată, s-a retras la moşie. Acum îmbrăcase din nou uniforma. Răşcanu nu l-a întrebat care erau atunci, pe loc, raporturile tînărului căpitan cu comandantul *en chef*, dar Costi Aldea a presupus întrebarea şi a răspuns dînd din umeri :

— Au făcut-o toţi. Dar nu te impacienta, a mai adăugat, raporturile mele cu comandantul *en chef* rămîn aceleaşi.

N-au mai putut prelungi conversaţia, fanfara — nu orchestra — a izbucnit zgomotos, executînd o melodie românească, o horă. Era o concesie făcută „păturilor populare", prezente la bal prin anume reprezentanţi. Auzul celor doi a fost şocat de noutatea muzicală, părea că în vasta incintă cu oglinzi şi candelabre pătrunseseră satele cu ritmurile şi straiele lor. Nu era totuşi o iluzie. Printr-un artificiu carnavalesc, în sală păreau a fi prezenţi şi ţăranii. La numeroase doamne de înaltă condiţie predominau elemente ale costumului de săteancă, cel puţin cîteva — catrinţă, ie, maramă, bete.

Fusese o idee năstruşnică a cuiva — toate ideile năstruşnice porneau de la Păuna Catargi — şi doamnele, ca la un semn, renunţaseră la toaletele occidentale de bal, îmbrăcînd costume ţărăneşti. Şi aceasta după ce

se făcuseră cheltuieli extravagante, la Paris și la Viena, și după ce toate magazinele de lux din București — extrem de numeroase — fuseseră date peste cap. Totul se dăduse peste cap prin această lovitură de teatru — costumație țărănească pentru doamne ! —, din care a rezultat un efect de teatru : costumele țărănești, maramele, vîlnicele, catrințele, fotele, zăvelcile, iile, ilicele în asortare cu parurile de diamante, cu zgardele în rubin, smaragd, topaz, cu brățările de argint și aur, cu pandantivele grele, nu numai că nu distonau, dar aduceau un spor de splendoare balului, un bal în care parcă evoluau ființe dintr-o altă lume. Chiar Hélène îmbrăcase un veșmînt țărănesc, scos dintr-o ladă a bunicii Grădișteanu.

Și perechile se învîrteau pe dalajul de marmoră. Cronicarul monden al serii, tînărul Mișu Văcărescu, alias Claymoor, nu pridídea să noteze. Îl amețeau prea multele chipuri, prea multele toalete, cu piese vestimentare imposibil de numit în franțuzește, de unde însemnările sumare și rapide, reduse uneori la un singur amănunt :

„...*Une simple rose piquée au corsage faisait tourner les têtes*“ [1].

— La acest meridian toate cad în derizoriu, a șoptit ca pentru sine Costi Aldea, deși Rășcanu îl auzea. Totul lunecă, totul se destramă, totul se scufundă iremediabil, totul aici isprăvește galant, ridicol, burlesc. Acum balul.

Se reluase valsul, momentul popular se isprăvise, deci totul părea să reintre în normal. Costi Aldea i-a mai spus lui Rășcanu, arătînd spre perechile care se învîrteau :

— Îi vezi ? Nu vor de fapt să se despartă. Își prelungesc rămînerea în clipă, cu orice preț. La noi contează clipa. Un *Carpe diem* fără de sfîrșit. Chiar moartea va fi pe aici un eveniment monden de mari proporții.

— Ești nedrept, a replicat Rășcanu, dar fără vigoare. Lumea vrea să uite că proporțiile morții care se anunță vor fi impunătoare.

Îmbujorată de plăcere, de bucuria generală a dansului, de faptul că el, Costi, acceptase invitația de a participa la bal, doamna Aldea s-a adresat soțului :

— Costi, noi nu valsăm ?...

---

[1] „Un simplu trandafir, prins la corsaj, făcea capetele să se întoarcă.“

Costi Aldea își simțea picioarele de plumb, nu putea valsa, nu-i putea refuza Adei valsul, dar de perechea lor s-a apropiat oportun un general care și-a prezentat invitația la dans cît se poate de solemn :

— Îngăduiți doamnei să-mi acorde acest vals ?

— Dar vă rog ! Și către ea, aproape imperativ : Ada, te rog să acorzi domnului general acest vals !

Cei doi s-au și angajat pe o traiectorie amplă, pînă cînd elegantul binom s-a topit în mulțimile de perechi care valsau. Dansul avea peste toate o regularitate mecanică, atenuată de muzică sau vizibilă abia prin muzică. În ritmul muzicii de orchestră, perechile evoluau pe traiectorii date — în zigzaguri, spirale, elipse, cercuri, cercuri tot mai largi — orbite care se putea calcula, cuprinzînd întreg universul acelei lumi. Pasionat de mecanică — și bun tunar — Costi Aldea ar fi putut calcula orbita mișcării, care, fatal, tindea să se rupă într-un punct. Urmărind dansul pe suprafața lucie, urmărindu-i apoi proiecția în imensele oglinzi, lui Costi Aldea i s-a părut că vede un dans pe ghiață. Un dans cu mișcări de plutire sau de zbor. Un dans fragil, pe superficia transparentă a clipei, o clipă care da să se spargă sub niște imprevizibile sau previzibile talazuri.

— Doamne, și-a șoptit, cît de inconștientă e lumea din acest veac.

În celălalt capăt al sălii, în punctul central al elipsei de marmoră, dar dincolo de raza mișcătoare a valsului, se afla prințul în uniforma lui neagră. Tot în uniformă neagră, de tunar, era și Costi Aldea, la polul opus. Cei doi bărbați schimbaseră saluturi reci la începutul serii, după care Costi Aldea s-a retras în colțul său, ca să rămînă la rîndu-i nemișcat. Se cînta un vals lent, cu mișcări în stingere, aproape stinse. Ochii albaștri ai prințului păreau amurgiți sau stinși.

Nestins părea doar trandafirul prins în corsajul domnișoarei Hélène Rășcanu, care a acordat multe dansuri, poate cele mai multe, notînd solicitările într-un carnet cu monogram : *„...Une simple rose piquée au corsage faisait tourner les têtes !“*

Atmosfera de război se simţea însă peste tot, veselia era clocotitoare dar cu întreruperi bruşte, firească şi nefirească pentru un bal, care părea mai curînd o repetiţie generală pentru altceva, un altceva în care alternau accese de entuziasm cu stări de tristeţe. Un moment de entuziasm şi tristeţe a provocat astfel mareşalul balului, care, într-o pauză bruscă a muzicii, a făcut o comunicare alarmantă :

— Domnii ofiţerii din regimentul 4 Ilfov sînt rugaţi să se prezinte la garnizoană !

Ofiţerii, cîţi erau prezenţi la bal, s-au desprins din îmbrăţişarea partenerelor, s-au pregătit de plecare. Muzica a intonat „Deşteaptă-te române", mulţimi de domni şi doamne i-au condus pe „eroi" pînă la peron.

Costi Aldea a rămas pe loc, iar doamna Ada s-a strîns la braţul căpitanului.

— Se întîmplă oare ceva grav ? a întrebat ea.

— Nimic, draga mea. Toţi uităm că la Dunăre bubuie tunurile.

La întoarcerea în sală atmosfera s-a înnegurat. Era ora la care ar fi trebuit să se danseze „le grande Cotillon", dar s-a renunţat la Cotillon. În prim-planul atenţiei au trecut militarii şi doamnele de la Crucea Roşie. Era prezentă şi prinţesa Ana Ghica, o misionară catolică, în alb, însoţită de o fetiţă din popor, o soră de la Mînăstirea, îmbrăcată în negru monahal. Costi Aldea o oprise pe doamna Ada să participe la „mondenitatea" din saloanele Crucii Roşii, care culminase, iată, cu acest bal. Dar doamna Ada avea un presentiment, iute confirmat de apariţia maiorului Văcărescu, nu mareşalul balului ci mareşalul curţii princiare.

— Îmi permiteţi, doamnă ? i s-a adresat Văcărescu, iar Ada şi-a dus o mînă la piept.

Cei doi militari s-au retras pentru o clipă. „Omul prinţului" a formulat pe scurt solicitarea, la numai un pas de doamna Ada :

— Acceptaţi să fiţi ofiţer de ordonanţă al Alteţei Sale ?

— E un ordin ?

— Este o dorinţă. Veţi duce chiar acum la Calafat un ordin al prinţului.

Ada s-a întors către cei doi cu spaimă :

— Ce se petrece de fapt, dragul meu !

— Absolut nimic, a răspuns căpitanul tunar. Voi pleca imediat la Calafat. Şi cald : Dacă-ţi place, poţi să întîrzii la bal. Peste noapte vei sta, dacă vrei, la soţii Răşcanu.

— Mă întorc chiar acum la moşie, a răspuns ea. Ieşim împreună.

Prinţul rămăsese nemişcat, în uniforma sa de tunar, cu rozeta ordinului casei de Hohenzollern la rever. Prinţesa domnitoare, mai frumoasă ca oricînd, etala un costum muntenesc, cu vîlnic de borangic şi cu fluturi de argint, lucrat de ţărăncile dintr-un sat obscur, un veşmînt de împărătiţă, copiat linie cu linie de pe fresca doamnei voievodului de la Curtea de Argeş.

Parva şi Păuna au lipsit de la bal.

— Sfîrşit —